

Berit Sandnes

Fra Starafjall til Starling Hill

**Dannelse og utvikling av norrøne
stedsnavn på Orknøyene.**

**Avhandling til dr.art.-graden i nordisk språk.
Det historisk-filosofiske fakultet,
Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap,
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet,
Trondheim 2003.**

Innhold

0. Forord	7
1. Innledning	9
1.1. Dannelse.....	9
1.2. Utvikling.....	9
1.3. Tilnærming.....	10
1.4. Avgrensninger.....	11
2. Historisk oversyn – ytre vilkår for språkutvikling på Orknøyene	14
2.1. Fra den norrøne bosetningen til ca. 1300.....	14
2.1.1. Landnåmet.....	14
2.1.2. Sagatid. Forholdet til Norge og Skottland.....	18
2.2. Kontaktperioden.....	20
2.2.1. Skotsk språk – en ytre språkhistorisk oversikt.....	20
2.2.2. Fra tidlig 1300-tall til pantsettingen til Skottland i 1468.....	22
2.2.2.1. Språkbruk før pantsettingen.....	25
2.2.3. Fra pantsettingen i 1468 til norn dør ut.....	28
2.2.3.1. Språkbruk i tida etter pantsettingen.....	31
2.2.3.2. To talemål, ett skriftspråk.....	31
2.2.3.3. Norn og skotsk som talemål – hva sier kildene?.....	32
2.2.3.4. Oppsummerende betraktninger om språkskiftet.....	36
3. Presentasjon av kontaktspråka	38
3.1. Særtrekk ved skotsk språk.....	39
3.1.1. Fonologiske trekk.....	39
3.1.1.1. Kvantitet.....	39
3.1.1.2. Vokaler.....	39
3.1.1.3. Konsonanter.....	40
3.1.1.4. Foneminventar.....	43
3.1.2. Morfologiske trekk.....	45
3.1.3. Leksikalske trekk.....	45
3.2. Utviklingen av norrønt språk på Orknøyene.....	46
3.2.1. Fonologiske trekk.....	47
3.2.1.1. Vokaler og diftonger.....	47
3.2.1.2. Konsonanter.....	49
3.2.2. Morfologiske trekk.....	51
3.2.3. Leksikalske trekk.....	52
3.2.4. Oppsummering.....	52
3.3. Lydutvikling i ord av norrønt opphav.....	54
3.3.1. Vokaler.....	54
3.3.2. Diftonger.....	56
3.3.3. Konsonanter.....	57

4. Teori	60
4.1. Et teoretisk grunnsyn?.....	60
4.1.1. Fagteoretisk debatt i norsk onomastikk.....	60
4.1.2. Studieobjektet i språkvitenskapen og i navneforskningen.....	63
4.1.3. Språket i en kontekst. Sociolingvistikk.....	64
4.1.4. Språk forstått som kognitive prosesser hos språkbrukeren.....	65
4.1.5. Syn på språk og språkendring.....	67
4.2. Proprier og propriae særtrekk.....	69
4.2.1. Propriumsdefinisjoner.....	69
4.2.2. Språkbrukeren og navnet.....	71
4.2.3. Navneledd.....	75
4.3. Navnedannelse.....	77
4.3.1. Analogi, mønsterdannelse og onomastikon – en gjennomgang....	78
4.3.2. Forholdet mellom leksikon og onomastikon.....	81
4.4. Kontaktonomastikk.....	83
4.4.1. Tidlig kontaktonomastikk. Navneparmetode.....	83
4.4.2. Sociolingvistisk kontaktonomastikk. Inspirasjonen fra Weinr.....	85
4.4.3. Navn med elementer fra to språk – hybridnavn?.....	85
4.4.4. Integrasjon av lånenavn.....	86
4.4.5. Innlånte navn – en del av mottakerspråkets onomastikon.....	89
4.4.6. Det generelle språkssystemet og det onomastiske systemet.....	90
4.4.7. Tilbake til termen hybridnavn.....	91
4.5. Oppsummering.....	92
5. Forskningshistorikk	94
5.0.1. Studier av norrøne lånenavn i vikingekoloniene.....	94
5.0.2. Sentrale verk om språkkontakt og stedsnavn på Orknøyene.....	95
5.1. Navneforskning.....	96
5.1.1. Stedsnavn som kilde til bosetningshistorie. Navneleddskron.....	98
5.1.2. Kritikken av Marwicks kronologi.....	99
5.1.3. Nicolaisens utnyttelse av navneklassene. Distribusjonskart.....	100
5.2. Språk, dialekt.....	101
5.2.1. Når døde norn?.....	102
6. Materiale	106
6.0. Kilder og metode.....	107
6.0.1. Sentrale skriftlige kilder.....	107
6.0.2. Tolkning og presentasjon av navnematerialet.....	109
6.1. Evie.....	112
6.1.1. Bostedsnavn.....	112
6.1.2. Teignavn og artefaktnavn.....	126
6.1.3. Naturnavn.....	135
6.2. Firth.....	159
6.2.1. Bostedsnavn.....	159
6.2.2. Teignavn og artefaktnavn.....	170
6.2.3. Naturnavn.....	183

6.3. Rendall.....	192
6.3.1. Bostedsnavn.....	192
6.3.2. Teignavn og artefaktnavn.....	209
6.3.3. Naturnavn.....	217
6.4. Oppsummering. Språk for navnedannelsen.....	227
7. Navnedannelse.....	231
7.0. Språklig opphav og dannelsesspråk – grunnleggende forutsetninger.....	231
7.1. Navnedannelse i en tospråklig kontekst. Dannelsesspråk.....	232
7.1.1. Norrøn navnedannelse.....	233
7.1.2. Skotsk navnedannelse.....	235
7.1.3. Usikkert språklig opphav.....	238
7.2. Stereotypi i stedsnavn fra koloniene?.....	239
7.2.1. Personnavnforledd.....	240
7.2.2. Nicolaisens undersøkelse fra Sanday og North Ronaldsay.....	241
7.2.3. Hva viser materialet fra West Mainland?.....	241
7.3. Navngivning etter onomastisk forbilde – denotasjonsskifte, oppkalling og mønsterdannelse.....	243
7.3.1. Denotasjonsskifte og oppkalling.....	244
7.3.2. Motenavn.....	251
7.3.3. Motivert mønsterdannelse.....	252
7.3.4. Foretrukne navneledd.....	253
7.3.5. Førvingetids navneledd ved bosettingen?.....	255
7.4. Oppsummering.....	257
8. Språkstrukturelle endringer som kan iakttas i navn.....	260
8.1. Fonologi.....	260
8.1.1. Vokaler.....	261
8.1.2. Konsonanter.....	266
8.1.3. Oppsummering.....	278
8.2. Morfologi.....	282
8.2.1. Vokalutlyd.....	283
8.2.2. Konsonantutlyd.....	287
8.2.3. Svekking og bortfall av kasusmorfemer i utmerkingsledd.....	291
8.2.4. Endring av morfologisk form i nyere tid.....	292
8.2.5. Oppsummering.....	293
8.3. Morfosyntaks.....	294
8.3.1. Etterstilt utmerkingsledd.....	294
8.3.2. <i>of</i> -konstruksjon.....	300
8.3.3. Preposisjonsnavn.....	303
8.3.4. Sammensetninger med verb.....	305
8.3.5. Oppsummering.....	307
8.4. Leksikon. Ord som blir navneledd.....	307
8.4.1. Lån fra keltisk til norrønt.....	308
8.4.2. Norrøne ord, avvikende bruk.....	309
8.4.3. Norrøne ord og skotske ord.....	313

8.4.4.	Fra onomastikon til leksikon.....	324
8.4.5.	Semantisk felt og etymologisk opphav.....	325
8.4.5.	Oppsummering.....	328
9.	Integrasjon av lånenavn	329
9.1.1.	Fonematisk tilpasning – automatisk ved innlånet.....	329
9.1.2.	Analyserbarhet og tilpasning av proprier.....	330
9.2.	Tilpasning som forutsetter korrekt morfologisk analyse.....	332
9.2.1.	Morfematisk tilpasning.....	332
9.2.2.	Semantisk tilpasning.....	334
9.2.3.	Erstatning av navneelementer med synonyme elementer i samme språk.....	337
9.2.4.	Umiddelbar forståelse av norrøne navneelement?.....	338
9.2.5.	Grad av tospråklig kompetanse.....	339
9.3.	Tilpasning der navna ikke er analysert korrekt.....	340
9.3.1.	Morfematisk tilpasning.....	341
9.3.2.	Leksematisk og onomastisk tilpasning.....	343
9.3.3.	Semantisk tydeliggjøring – epeksege.....	352
9.3.4.	Navneintern tilpasning – rimnavn.....	355
9.3.5.	Hvorfor tilpasses navn?.....	356
9.2.6.	Oppsummering.....	358
10.	Oppsummering og konklusjoner.....	360
10.1.	Innledende deler og empiri.....	360
10.2.	Analysen.....	361
Litteratur, registre og appendikser.....		364
Navneindeks.....		364
Kilder og arkivalia.....		371
Informanter.....		373
Litteratur og forkortinger.....		374
Øvrige forkortinger.....		384
Appendiks 1. Onomastisk og leksematisk tilpassede navn.....		385
Appendiks 2. Navn med personnavn som utmerkingsledd.....		386
Appendiks 3. Register over lokalitetsangivende hovedledd.....		387

Forord

Å skrive doktoravhandling er en lang prosess, og det er mange som skal takkes for å ha bidratt til at denne avhandlingen er blitt en realitet. Aller først vil jeg takke Historisk-filosofisk fakultet ved NTNU som har finansiert prosjektet. Likedan vil jeg rette en stor takk til mine veiledere, professor Jan Ragnar Hagland ved NTNU og dr. art. Kristin Bakken i Oslo for verdifull faglig rettleiing i arbeidsprosessen. Jeg vil også takke kollegene ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap for faglige innspill. En spesiell takk til Eli Johanne Ellingsve og Tor-Erik Jenstad, som har lest korrektur, og til Mai Elisabeth Berg for de daglige diskusjonene over en kaffekopp de første tre årene.

Dernest vil jeg takke mine informanter på Orknøyene: Robert Bakie, som har latt meg overta det navnematerialet han har samlet inn i Rendall, Gregor Lamb, Alastair Marwick, Stewart Miller med familie, Neil Leask og alle andre som har tatt seg tid til å gi meg opplysninger.

Det siste året har jeg hatt arbeidssted på Institut for navneforskning i København. En stor takk går til instituttet ved instituttleder Bent Jørgensen for gode arbeidsforhold. Jeg vil takke kollegene her for svar på faglige spørsmål, og spesielt Vibeke Dalberg og Peder Gammeltoft som har lest og kommentert deler av avhandlingen. Med Peder har jeg også drøftet en lang rekke små og store faglige spørsmål i avslutningsfasen.

København, oktober 2002

Berit Sandnes

Kap. 1. Innledning

I avhandlingen behandles dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn i tre sogn på Orknøyene fra norrønspråklig tid fram til i dag.

1.1. Dannelse

For å kunne arbeide med norrøne stedsnavn, må vi være i stand til å skille ut norrøne dannelser fra skotske dannelser i materialet. Flere forhold gjør at dette ikke uten videre er klart. Språka er i utgangspunktet nært beslektet, med mange felles ord. Videre er en rekke norrøne appellativer lånt inn i den skotske dialekten på Orknøyene. Disse kan inngå i navnedannelser, slik at norrøne navneledd ikke uten videre indikerer norrøn dannelse. Dannelsen kan være skotsk med et innlånt appellativ. På den andre sida kan opprinnelig norrøne dannelser komme til å framstå som skotske på grunn av senere tilpasning. Den første målsettingen er derfor *å finne fram til kriterier for å avgjøre om navna er norrøne eller skotske dannelser.*

I forbindelse med andre undersøkelser fra norrøne kolonier, har det vært hevdet at navnedannelsen er spesielt stereotyp, og at mønstre for navngivning i stor grad er importert fra hjemlandet (Hansen 1998: 29, Nicolaisen: 1987). Dette svarer i liten grad med mitt inntrykk etter å ha arbeidet med navnematerialet fra sognet Harray på Orknøyene (Sandnes 1996). Den andre målsettingen er derfor todelt: *å undersøke om navna og mønstrene for navnedannelse i stor utstrekning bærer preg av å være direkte overført fra Norge, og om navngivningen i undersøkelsesområdet er spesielt stereotyp.* For å svare på det siste, er det nødvendig å sammenholde med navnedannelse i andre områder, og se i hvilken grad mønstrene for navnedannelse er mer stereotyp i det undersøkte koloniområdet enn i stedsnavn generelt.

1.2. Utvikling

I tidligere studier av norrøne stedsnavn fra Orknøyene (f.eks. Marwick 1952) er navna i stor grad tolket uavhengig av den skotske konteksten de eksisterer i. Utviklingen av navna er imidlertid sterkt preget av den skotske konteksten, og vi kan neppe tolke dem tilfredsstillende uten ta den skotske påvirkningen med i betraktningen. I denne avhandlingen er det derfor et mål å undersøke *i hvilken grad generelle utviklingstrekk i det skotske språkssystemet får nedslag i stedsnavna.* Videre vil jeg undersøke *hvorvidt*

norrøne stedsnavn som lånes inn i skotsk, er utsatt for navnespesifikke tilpasningsstrategier. Med navnespesifikk tilpasning mener jeg alle former for tilpasning av navn som språklige enheter. Disse omfatter prosesser som oversettelse, epikegetiske tillegg, folkeetymologisk omdannelse og andre former for tilnærming til det levende skotske leksikonet. Det har vært viktig å finne overordnede inndelingskriterier som kan skape en oversikt. Jeg har valgt å gjøre analyserbarhet eller språkbrukerens evne til å gjennomskue elementene navnet består av til det sentralt inndelingskriteriet.

1.3. Tilnærming

Stedsnavn kan brukes som kilder for ulike typer undersøkelser. I denne studien står den språklige informasjonen i navna i fokus, og ikke for eksempel den kulturhistoriske, se 4.1.1.

Avhandlingen faller i tre hoveddeler. De innledende delene gir en historisk, språklig og forskningshistorisk innføring til emnet. De blir relativt utførlige, både fordi det er nødvendig å følge to språk, og fordi Orknøyenes historie ikke kan forutsettes kjent. Den innledende delen inneholder også et teorikapittel der jeg gjør rede for begreper og modeller som ligger til grunn for arbeidet med materialet.

Deretter følger den empiriske studien av navnematerialet fra de tre valgte sogna, der navna tolkes og navneledd og navnedannelse settes inn i språklig sammenheng. Jeg foretar en ordsemantisk tolkning og søker i tillegg å fastslå dannelsesspråk for det enkelte navnet. Ut over dette går jeg i liten grad inn på navngivningsmotiv eller navnesemantiske tolkninger. En viktig årsak er at tolkningen av navneledda ofte er usikker, og da blir forsøk på navnesemantiske tolkninger desto mer usikre.

I den tredje hoveddelen brukes det analyserte navnematerialet som grunnlag for å besvare spørsmåla som er stilt i 1.1. og 1.2. Først drøftes navnedannelse, dels med henblikk på å finne kriterier for å avgjøre dannelsesspråket, dels for å kartlegge hvilke mønstre som ligger fore ved navngivningen. Deretter behandles endringer fra dannelsen fram til dagens form, både de som er et resultat av mer eller mindre systematiske endringer i språkssystema og de som spesifikt skyldes tilpasning av lånenavn til mottakerspråkets system.

1.4. Avgrensninger

1.4.1. Kronologisk avgrensning

Bakre grense i tid for denne studien er den norrøne perioden på Orknøyene. Forholdet til førnorrønt språk og førnorrøne navn blir ikke behandlet. Denne avgrensningen gir seg i stor grad selv, siden den opprinnelige befolkningens språk er ukjent, og kildene til stedsnavn på Orknøyene bare unntaksvis er eldre enn de første skatteprotokoller (rentals) fra 1492. Da er vi allerede inne i den langvarige kontaktfasen mellom norrønt og skotsk språk, som tar til på 1300-tallet og avsluttes når norrønt språk dør ut på 1700-tallet, se 2.2.3.3 Det betyr at denne undersøkelsen har et annet kronologisk tyngdepunkt enn kontaktonomastiske studier i Danelagen, der kildene gjør det mulig å studere interferens med gammelengelsk ved landnåmet.

De vikingene som koloniserte Orknøyene, har snakket norrønt, og navnematerialet som analyseres, er dannelser fra norrøn tid eller senere. Derfor rekonstruerer jeg normalt ikke eldre navneformer enn de norrøne. Den norrøne perioden følges som nevnt av en lang kontaktperiode som åpner for interferens på alle språknivå. Overgangen til skotsk som eneste språk innebærer en radikalt ny situasjon for navn av norrønt opphav. Kontakten til det levende leksikonet brytes, og navna overlever bare som lån i skotsk. Både ved selve innlånet og etter at navna er lånt inn kan de tilpasses til det skotske språksystemet på ulike vis. Dette er prosesser som fortsetter fram til i dag, og dermed vil jeg regne nåtida som fremre kronologiske grense.

1.4.2. Geografisk avgrensning

Undersøkellesområdet er geografisk avgrenset til de tre sogna Evie, Rendall og Firth på West Mainland. På landsida grenser området mot sogna Birsay, Harray, Stenness og St. Ola, se fig. 1.1. Sogna er valgt både fordi de ligger samlet og dermed har en relativt enhetlig dialekt og fordi de grenser til Harray, som var undersøkellesområdet for hovedoppgaven min (Sandnes 1996). Jeg er altså i noen grad kjent med navneverket og dialekten i området. Geografisk konsentrasjon letter dessuten feltarbeidet. Faren ved geografisk konsentrasjon er at det komparative aspektet går tapt. Dette prøver jeg i noen grad å motvirke ved å trekke sammenligninger med navn andre i en videre kontekst der det er naturlig, se også 1.1.

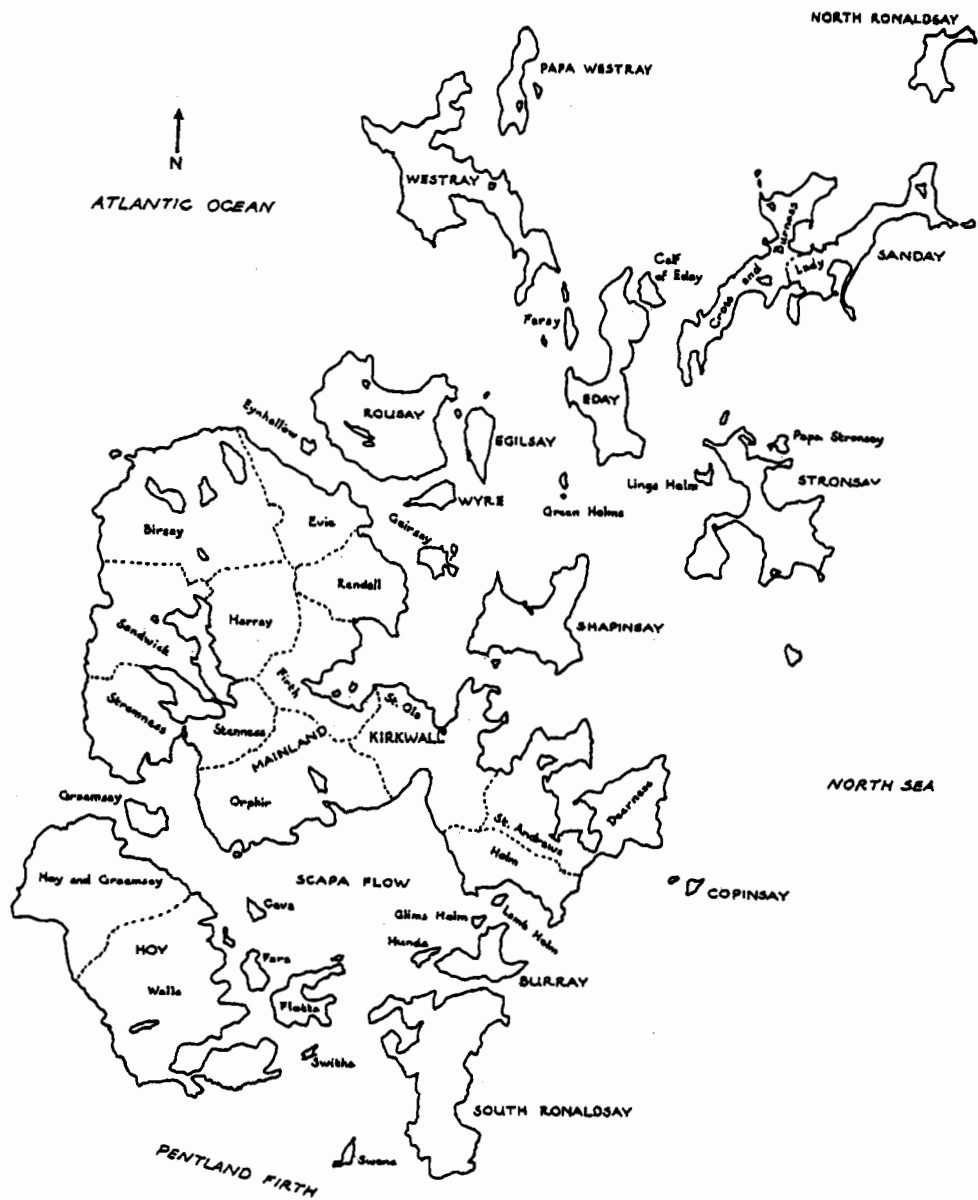

Fig.1.1. Kart over sogna på Orknøyene.

1.4.3. Navnetypologisk avgrensning

Mens den geografiske avgrensningen er snever i denne studien, er utvalget av navnetyper vidt, jeg har valgt å ta med alle typer navn jeg kan finne i området. Bostedsnavn, først og fremst gårdsnavn, utgjør det eldste navnelaget. De er i stor utstrekning norrøne dannelser, og har den lengste skriftlige tradisjonen, slik at man i mange tilfelle kan følge språklige utviklingstrekk. Naturnavn og teignavn er dannet fra tidlig norrøn tid fram til i dag. Mange av disse navna er altså opprinnelig norrøne dannelser, og kan være kilder til ulike typer tilpasningsstrategier for lånenavn. De eldste belegg for slike navn er imidlertid bare unntaksvis mer enn 200 år gamle. Det betyr dels at det kan være problematisk å rekonstruere en opprinnelig form, dels at det ikke er mulig å følge en utvikling over tid.

Kap. 2. Historisk oversyn – ytre vilkår for språkutvikling på Orknøyene

Den norrønspråklige perioden på Orknøyene strekker seg over om lag tusen år, fra det norrøne landnåmet til den norrøne dialekten, som gjerne kalles norn, dør ut i siste halvdel av 1700-tallet. På bakgrunn av det kontaktonomastiske siktemålet med denne avhandlingen vil den seinere delen av perioden, når den skotske innflytelsen for alvor gjør seg gjeldende, stå i fokus. Det betyr at landnåmet og det norrøne jarledømmet som skildres i Orknøyingasagaen kun skisseres som en bakgrunn, mens perioden med kontakt mellom skotsktalende og norntalende grupper blir mer utførlig behandlet. Vi kan regne med at den tospråklige perioden starter på 1300-tallet, når skotter begynner å få innpass i innflytelsesrike stillinger på øyene. Etter at Orknøyene blir pantsatt til Skottland i 1468, øker den skotske innflytelsen jevnt fram til skotsk er enerådende en gang på 1700-tallet.

Språkkontakten, og dermed de språklige endringene som skjer, er nært forbundet med samfunnsforholda. Målet her er derfor å belyse de ytre vilkåra for språkutvikling på Orknøyene i kontaktperioden så langt kildene gjør det mulig, ikke å presentere samfunnshistorie i og for seg. Kildene er for sparsomme til å gi et utfyllende bilde av forholdet mellom norrønt og skotsk språk gjennom tida, men noen hovedlinjer kan skisseres. Presentasjonen av sentrale utviklingstrekk i de to språkssystema som møtes, følger i kapittel 3.

2.1. Fra den norrøne bosettingen til ca. 1300

2.1.1. Landnåmet.

“I dagane til Harald Hårfagre, Noregs-kongen, siglde nokre vikingar av ætta til hovdingen Ragnvald den sterke med ein stor flåte over Sulend-havet, tok ifrå desse folkeslaga [petar og papar] dei gamle heimane deira, øydde dei frå grunnen og la øyane under seg. Etter dei såleis hadde vunni seg faste vinterseter, fór dei mykje tryggare fram med valdsferda si, den eine gongen mot anglane, den andre gongen mot skotane og sumtid mot irane”

Historia Norvegiae, oversatt av Halvdan Koht 1950: 21–23

Slik forteller *Historia Norvegiae* (trolig skrevet på 1190-tallet) om den norrøne bosetningen på Orknøyene. Landnåmet settes til Harald Hårfagres tid, og den innfødte befolkningen ble overvunnet med makt. Men hendelsene ligger nær 400 år tilbake i tid når *Historia Norvegiae* skrives, og vi kan knapt feste lit til enkeltheter i framstillingen.

ORKNØYENE 700–1800, EN OVERSIKT

700	Den første norrøne bosetningen på Orknøyene.
800	Orknøyingasagaens beretning starter med Sigurd jarl.
900	
1000	Orknøyjarlene på høyden av sin makt under Sigurd Digre og Torfinn Sigurdsson. Under Torfinn (ca. 1014–1065) opprettes bispedømmet Orknøyene.
1100	Harald Maddadsson jarl (1138–1206). Skottene krever herredømme på Caithness. Slaget ved Florvåg 1194. Øyskjeggene knuses, øyene under sterkere norsk kontroll.
1200	Jon Haraldsson, siste jarl av den norrøne jarlætta (†1230). Jarler av høylandsætta Angus. Håkon Håkonssons tog mot vest, Largs 1263. Hebridene blir skotsk, Perth 1266.
1300	Periode uten jarl og med pro-skotske biskoper etter at Angusætta dør ut ca. 1320. De første bevarte diplomer på norrønt fra 1329. Engelsktalende Sinclair-jarler fra 1379, bispene lojale mot Danmark-Norge.
1400	Maktkamp etter Henry II Sinclairs død ca. 1420. Siste bevarte diplom på norrønt fra 1425(?). Orknøyene pantsettes til Skottland 1468.
1500	Lagtinget avskaffes, skotsk Sheriff Court og skotske embetstitler fra 1541. Reformasjonen i Skottland 1560. Bispegodset oppløses, gir en ny, skotsk overklasse. Robert Stewart får kontroll over både over jarledømmet og kirka fra 1565.
1600	Skotsk lov gjelder fra 1611. Stewartepoken slutt 1615, Orknøyene “leies ut” i kortvarige ‘tacks’.
1700	De første skoler på bygdene fra 1712. Siste dokumenterte bruk av norn i 1750-åra (Barry, “Pundlar Process”). Low regner norn for utdødd i 1773.
1800	Obligatorisk skolegang fra 1872.

Nøyaktig når landnåmet på øyene skjedde, vet vi ikke. De første vikingtokta belagt i engelske kilder er angrepa på Lindisfarne i 793 og Portland i Dorset mellom 789 og 802 (Crawford 1987: 38).¹ Samtidige skotske kilder foreligger ikke, men Annals of Ulster beretter at i 794 ble “all the islands of Britain” angrepet, og at stadige angrep fulgte (Thomson 1987: 17). Stadig hyppigere overfall fram mot år 800 indikerer at vikingene hadde skaffet seg baser på øyer og nes i nærheten. Selv om vi verken har skriftlige eller arkeologiske belegg for slike baser på Orknøyene, gjør beliggenheten at vi kan regne med at vikingene stanset her. Om ikke annet må de ha hatt behov for vann og proviant etter flere dager på sjøen, og kanskje måtte de vente på god bøl videre mot sørvest.²

Funn fra flere norrøne bosteder er C14-datert. Arkeologene regner med norrøn bosetning på Buckquoy i Birsay fra ca. 800 (Ritchie 1993: 194, 200), mens det eldste norrøne materialet fra Pool på Sanday er datert til 681–852/ 673–786 e. Kr. En usikker måling settes til 531–680 e.Kr. (Hunter m.fl. 1993: 280f.), altså klart tidligere enn andre data tyder på. Når *Orknøyingasagaen* og *Historia Norvegiae* knytter fast bosetning av øyene til Harald Hårfagres regjeringstid, er det utvilsomt flere generasjoner for seint. Vi kan trolig regne med en periode på 700-tallet da øyene var vinterbase for vikinger og overgang til fast bosetning etter en relativt kort periode, uten at dette kan tidfestes mer nøyaktig.

2.1.1.1. Møtet med “petar og papar”

“Frå fyrsten budde petar og papar på desse øyane. Det eine av desse folka, petane, som snauvt var større enn dvergar på skapnad, utretta under i bygging morgon og kveld; men midt på dagen miste dei reint all styrken og gøymde seg av redsel i småhus under jorda(...) Kvar dette folket hadde kome dit ifrå, veit vi ingenting um. Men papane har namn etter dei kvitserkane dei gjekk klædde i liksom klerkar, liksom alle klerkar på tysk blir kalla papar. Endå har øya Papøy namn etter dei. Etter som gjerda og skrifteikna på dei bøkene dei har lati etter seg der vitnar, har dei vori Afrika-folk og haldi seg til jødedomen.”

(Fra *Historia Norvegiae*, s. 21–22.)

Skildringen i *Historia Norvegia* avslører framfor alt at minnet om den opprinnelige befolkningen er svært vagt når historien skrives på slutten av 1100-tallet. De to

¹ I dag mener enkelte forskere at raidene kan ha startet noe tidligere, men at de først på dette tidspunktet kommer til syne i kildene (P. Sawyer, muntlig meddelelse).

² Arkeologen Olwyn Owen har gått så langt som å foreslå en form for samarbeidsavtale mellom piktere og vikinger (Konferansen *Scandinavians and Europe. Contact, Conflict and Co-Existence* 22.-23 mai 1999 i Hull). Vikingene kan ha fått bruke Orknøyene som provianteringshavn og base, mot at øyene ble spart for angrep. Denne hypotesen baserer hun bl.a. på vikingenes respekt for piktske graver og det faktum at annalene ikke rapporterer om noen angrep på kloster på Orknøyene.

folkegruppene er imidlertid reelle. *Papene* var i virkeligheten keltiske prester eller munkar som synes å ha bosatt seg på øyene helt nord til Island. På Orknøyene kan de knapt ha vært eneboere, tidligere fylkesarkeolog Raymond Lamb (1993: 266) har pekt på at stedsnavn knytter dem til fruktbare og delvis sentrale områder: *Papa Westray*, *Papdale* og *Paplay*. *Petene* kan identifiseres som *piktere*, en betegnelse som blir brukt om ulike stammer i Nord-Skottland fra rundt 300. Pikterne dannet etter hvert et kongerike, som deretter ble oppslukt av det skotske under Kenneth MacAlpin i 843. Pikterne minnes også i det norrøne *Pettlandsfjorðr* (eng. *Pentland Firth*), navn på sundet mellom Orknøyene og Skottland, mens pikternes egne stedsnavn er utradert på Orknøyene. Man vet heller ikke hvilket språk de snakket. Mange forskere støtter Kenneth Jacksons teori om at pikterne har hatt to ulike språk (se Nicolaisen 1976: 150), dels et keltisk språk i slekt med walisisk, dels et helt ukjent ikke-indoeuropeisk språk. Når man regner med et slik ukjent språk, skyldes det et antall ogaminnskrifter³ som kan leses bokstav for bokstav, men ikke tolkes. En av disse finnes på en stein fra Bressay på Shetland (Nicolaisen loc.cit., Thomson 1987: 4, Barnes 1998: 5f.). Mot tospråkhypotesen argumenterer Forsyth 1997 (se Smith 2001).

Mangelen på pålitelige kilder om møtet mellom vikingene og den opprinnelige befolkningen har åpnet for livlig debatt med motstridende hypoteser fra forskernes side. Hovedskillet kan trekkes mellom hypoteser om voldelig maktovertakelse med liten grad av kulturell kontinuitet, lik den skissert i *Historia Norvegiae* på én side, og hypoteser om en relativt smertefri assimilasjonsprosess på den andre (se Smith 2001 for en klargjørende gjennomgang om “The War School” og “The Peace School”).

Arkeologiske funn viser at nordmennene gjerne bosatte seg i områder der pikterne hadde bodd før. Skaill i Deerness har hatt kontinuerlig bosetning siden sein bronsealder, og Birsay, som må ha vært et viktig område for pikterne, med ei kirke, en stor billedstein og flere boplasser, ble også gjort til et senter av vikingene. Hva disse funna forteller om kulturell kontinuitet mellom piktere og vikinger er imidlertid høyst usikkert. Gelling (1993: 179) hevder at vikingenes bosetning medførte et kulturelt brudd og kulturell tilbakegang på Skaill i Deerness. Tendensen i dag ser likevel ut til å være at mange arkeologer regner med en viss kulturell kontinuitet, slik for eksempel

³ Ogam er en type sifferbasert skriftsystem brukt av keltiske folkeslag.

Hunter m.fl. (1993: 279) regner med for Pool på Sanday⁴. Mer spekulative er teoriene om at vikingene overtok piktiske organisasjoner. Hugh Marwick (OFN: 205f.) mener at pikternes inndeling av jorda kan være grunnlaget for skattlegginga, og at vikingene kan ha overtatt pikternes gård- og bygdeinndelinger. Problemet er at han baserer seg på skattlegging alt under Harald Hårfagre, en teori som ikke har støtte i dag, se kap. 5.1.1. og 5.1.2. Også Raymond Lamb (1993: 260ff.) regner med et velorganisert piktisk samfunn med en sterk kirke som vikingene respekterte.

De fleste forskere ser likevel ut til å enes om at pikternes kultur relativt raskt måtte gi tapt for den norrøne. Ofte siteres en formulering av Wainwright (1962: 162): pikterne ble “overwhelmed politically, linguistically, culturally and socially”. Nettopp stedsnavn regnes som det sikreste indisium på at den norrøne kulturen utkonkurrerte den piktiske. Vikingene satte ikke bare navn på gårder og teiger, selv øyene fikk norrøne navn. Smith (2001: 22f.) trekker den drastiske konklusjonen at pikterne faktisk ble utradert, og underbygger sin antakelse med sosiologisk teori – det var ikke plass eller ressurser nok for to grupper å dele.

2.1.2. Sagatid. Forholdet til Norge og Skottland

Fra en gang før 900 til ut på 1300-tallet kan vi regne jarledømmet Orknøyene som et reint norrønt samfunn. Men den korte avstanden til det skotske fastlandet gjorde at jarlene måtte forholde seg til naboene i sør, og rollen som orknøyjarl kom etter hvert til å innebære en balansegang for å holde seg inne med kongene både i Skottland og Norge. I første omgang innebar kontakten sørover et samkvem med keltiske og piktiske grupper. Ættetavlene til Orknøyjarlene inneholder rikelig med keltiske navn, noe som kan tyde på at blanda ekteskap har forekommet, men kontakten med kelterne har satt få spor i språket for øvrig. I tidlig norrøn tid måtte en sør for Firth of Forth (ved Edinburgh) for å finne skotsk engelsk talemål (Nicolaisen 1976: 68f.).

Den første delen av sagaen vektlegger Orknøyjarlens erobringer i Skottland. De fleste av disse har vært av kortvarig art, bare den nordligste delen, Katanes eller Caithness, forble under norrønt styre. Med Torfinn jarl (†1064) slutter ekspansjonen sørover. Han bygde opp et bispedømme og et administrasjonssentrum i Birsay og skapte et skotsk-norsk fyrstedømme etter europeisk mønster.

Fra begynnelsen har dette jarledømmet stor grad av selvstendighet. Under Harald Maddadsson (1138–1206) skjer overgangen fra “the semi-autonomous Orkney of the

⁴ Se også Ritchie (1993) om forholdene i Birsay.

sagas to the medieval earldoms of Orkney and Caithness, standing in regular feudal relationships respectively with Norway and Scotland”, som Thomson (1987: 68) formulerer det. Øyskjeggene, hæren fra øyene, ble knust av kong Sverre ved Florvåg. Oppgjøret etter slaget sikret kongen sterkere direkte kontroll over Orknøyene, og Shetland ble skilt ut av jarledømmet for godt.

Like viktig i vår sammenheng er forholdet til Skottland. Harald Maddadson var fostret på Orknøyene, men hadde skotsk far. Skottekongen David I hjalp han til makta, men Harald valgte seinere å støtte opprørskonger i Skottland. Konflikten tilspisset seg under William the Lion, den første skottekongen som fikk herredømme helt nord til Caithness. Her satte han inn biskoper som sine støttespillere, en klar provokasjon mot orknøyjarlen, ettersom Caithness hørte til Orknøyene bispedømme. Avtalen ble til slutt at Harald skulle ha Caithness i len, mot å betale hver fjerde penny til William. Alle Orknøyjarler etter Harald Maddadsson kom slik til å ha to herrer, den norske kongen for Orknøyene og skottekongen for Caithness.

Orknøyingasagaen slutter med Haralds død, og Haralds sønn Jon var den siste jarlen av den norrøne jarleætta. Etter Jons død i 1230 overtok jarler av den gælisktalende høylandsætta Angus. Trolig har inngifte i den norrøne jarleætta vært grunnlaget for kravet på tittelen. De var dermed jarler i kraft av sin norrøne arv, og ser ut til å ha akseptert sine forpliktelser mot den norske kongen og norrøn lov. Magnus III kom likevel i en vanskelig klemme mellom sine to herrer ved Håkon Håkonssons hærtog mot vest (Thomson 1987: 88f.). Slaget ved Largs i 1263 innebar en krise i forholdet mellom Norge og Skottland, og endte med en avtale om at Norge skulle avstå Hebridene og Man, men fortsatt beholde Orknøyene.

Mannslinja i Angusætta døde ut rundt 1320. Vi kan imidlertid merke oss at Katerin, enke etter Magnus V, den siste jarlen av Angusætta, står som avsender av to norrøne brev om kjøp av jord på South Ronaldsay (DN II 168 og 170, 1329), de to eldste av fire bevarte norrøne diplom fra Orknøyene. Dette er ikke nødvendigvis noe avgjørende indisium på at Magnus og Katerin snakket norrønt, men det viser i alle fall at de aksepterte norrønt som offisielt språk. I samtidas Skottland var skriftspråket latin.

2.2. Kontaktperioden

I den videre framstillingen er kontaktperioden delt i to. Den første omfatter tida fra den skotske innflytelsen tar til tidlig på 1300-tallet fram til pantsettingen til Skottland i 1468, den andre fra pantsettingen fram til norm dør ut. Politiske så vel som ytre språklige forhold blir drøftet. Men først vil jeg vise hvordan engelsk språk når Skottland og utvikler seg til den formen som kalles skotsk.

2.2.1. Skotsk språk – en ytre språkhistorisk oversikt

Termen *skotsk språk* er ikke uproblematisk. I tråd med terminologien i nyere britisk språkhistorie og dialektologi har jeg valgt å bruke *skotsk* og ikke *engelsk* om den engelskbaserte dialekten på øyene. I det meste av kontaktperioden er Skottland en nasjonalstat, men en egen skotsk skriftnorm eksisterer bare i en relativt kort periode, fra seint 1300-tall til 1600-tallet. Ved unionen med England i 1707 var skotsk skriftspråk alt gått av bruk. Skotsk talemål levde imidlertid videre, og dialekten på Orknøyene i dag regnes som en skotsk dialekt, “South Insular Scots”, i motsetning til talemålet i det skotske høylandet, som bygger direkte på standardengelsk (Murison 1980: 34–35). Høylenderne snakket gælisk helt til de siste par hundreåra, og når de tok i bruk engelsk, var språket sterkt normalisert, en parallell til norsk i de samiske områda i Nord-Norge. Ellers kan betegnelsen skotsk ha visse nasjonalistiske overtoner, men jeg har valgt å bruke termen, som tross alt er den mest presise, som en nøytral betegnelse på skriftspråket fram til 1707, og dialekten etter den tid.

Skotsk bygger på nordengelsk dialekt. De britiske øyene var befolket av keltiske stammer før invasjonen av germanske anglere og saksere rundt år 450. Sakserne holdt seg stort sett i sør (jf. områdenavna *Sussex*, *Middlesex* og *Wessex* rundt London), mens anglerne vandret nordover. De krysset Tweed, grenselva til Skottland, og erobret Dun Eidynd fra britene på 600-tallet. På anglernes språk kom borgen til å hete Edinburgh. Naboene i nord var piktere, og i vest lå det britiske kongedømmet Strathclyde. Britene var et keltisk folk, men deres språk kom til å gå tapt. Gælisk ble introdusert på et seinere tidspunkt, med skottene som kom over fra Irland. Rundt midten av 800-tallet hadde de lagt det piktiske riket under seg, og deres språk, som tilhørte en annen hovedgrein av keltisk enn britisk, ble etter hvert fellesspråket i det skotsk-piktiske kongedømmet Alba (Murison 1980: 1f.).

Vikingene som kom til Nord-England og Skottland, kom til å få stor innflytelse på språket. Det var et stadig innsig til Sørøst-Skottland av folk fra Nord-England.

Innvandringen økte på etter den normanniske invasjonen av England, og innvandrerne brakte med seg et språk som var sterkt preget av norrøn påvirkning. “These people were really Anglo-Norse, and their dialect was probably a ‘creoloid’ or ethnic koiné with extensive borrowings” (EHSL: 57). På 1000-tallet kan vi regne med at det var to hovedspråk i Skottland, gælisk i det meste av landet og angelsaksisk med sterkt innslag av norrønt i sørøst. I tillegg kommer norrønt på øyene i nord og vest.

Etter 1066 tok kong Malcolm Canmore imot engelskmenn på flukt fra normannerne. Han giftet seg seinere med en engelsk prinsesse, Margaret, og fra den tid skjedde det en rask anglifisering av det skotske ledersjiktet. Men kong Malcolm ønsket også normannere velkommen. Dette banet veien for fransk språk. Etter hvert som normannere og engelskmenn la det meste av den fruktbare jorda under seg i føydalt eierskap, ble den gælisktalende befolkningen presset opp i høylandet. Fransk gikk av bruk tidlig på 1300-tallet, men før den tid hadde det rukket å sette sitt preg på det engelske språket i Skottland. Engelsk spredde seg stadig, ikke minst via “burghs” som ble opprettet for å fremme handel og håndverk. Til disse byene kom også handelsmenn og håndverkere fra Nederlandene.

De eldste bevarte skriftlige kildene fra Skottland er charter fra 1100-tallet. Disse er lenge skrevet på latin, med enkelte skotske navn og gloser. I *The Scone Lease* fra 1350 er det skotske innslaget så sterkt at det gjerne regnes som starten på skotsk skriftspråk (EHSL: 34). Etter 1350 ble “Inglis” (dvs. skotsk engelsk) tatt i bruk både i original-litteratur (Barbours *Brus* fra 1375), oversettelser og dokumenter. Det skotske parlamentet tok i bruk folkemålet i sine dokumenter fra 1398. Rundt 1450 kan vi regne med at skotsk er et ferdig utviklet skriftspråk i bruk til alle slags formål, et nasjonalspråk knyttet til det skotske kongedømmet, og med en relativt stødig norm (se f.eks. EHSL: 8). Denne normen atskiller seg fra samtidig engelsk på flere punkter, både i ortografi, fonologi (utvikling av vokaler og diftonger), morfologi og leksikon. Det skotske språkssystemet presenteres i kap. 3.

I England på samme tid er språket inne i en normeringsprosess mot sørengelsk, mot språket i London og ved universiteta i Oxford og Cambridge. Tidligere hadde også York og Durham vært skriftspråkssentra, og der var målformen preget av den lokale dialekten. Men nå gikk de nordlige dialektene, som tidligere hadde utgjort en overgangsform mellom sørengelsk og skotsk dialekt, ut av bruk som skriftspråk. På den måten ble skillet mellom de to variantene tydeliggjort, og den skotske formen ble

gjørne, om ikke gjennomført, kalt “Scottis”. (Jf. REO XXI, innsettingsbrevet for William Sinclair i 1446 på latin, med oversettelse “into Scottis”.)

Men det skotske skriftspråket fikk kort levetid. Allerede i siste del av 1500-tallet, og enda mer markert på 1600-tallet (EHSL: 14f.), begynner anglifiseringen. To viktige ytre faktorer er reformasjonen i 1560 og utbredelsen av trykkekunsten. Etter reformasjonen skulle folkemålet brukes i kirka, men Bibelen ble aldri oversatt til skotsk. Man tok i stedet i bruk den engelske oversettelsen, og Murison (1980: 5) mener at dette bidro sterkt til å gjøre engelsk til språket for teologi og filosofi. Trykte tekster er generelt anglifiserte (EHSL: 15f.), vel fordi målet er å nå et vidt publikum. De politiske forholda bidro også til å fremme engelsk språk. I 1603 kom Skottland i personalunion med England, de ledende klassene kom i tettere kontakt med London, og engelsk fikk økt prestisje.

Unionen med England i 1707 setter punktum for skotsk som skriftspråk. Etter den tid er engelsk felles skriftspråk for de to rikene. Riktignok har skotsk vært brukt i skjønnlitteratur, blant annet av Robert Burns. Men etter unionen har skotsk aldri vært et fullverdig skriftspråk som kunne benyttes til alle formål. Skotsk *talemål* overlever derimot unionen i ulike dialektvarianter, men altså uten støtte i et skriftspråk. For en nordmann er det nærliggende å dra paralleller til norsk etter unionen med Danmark.

2.2.2. Fra tidlig 1300-tall til pantsettingen til Skottland i 1468

Denne perioden kan vi kalle tidlig kontaktperiode. Tidligere forskere som Hugh Marwick og historieskriveren J. Storer Clouston (se kap. 5) legger hovedvekten på å vise hvor lenge norrønt språk og norrøn kultur overlevde på Orknøyene, og fokuserer mindre på når den skotske innflytelsen tok til. Men vi skal utvilsomt regne med skotsk innflytelse alt på 1300-tallet, for i denne perioden var både jarler og biskoper skotsktalende, biskopene kan ha hatt skotsk som morsmål alt tidligere. På 1300-tallet var skotsk talemålet i det skotske lavlandet, og fra ca. 1350 ble det også brukt som skriftspråk, slik vi har sett ovafor. To brev på skotsk har overlevd fra den siste delen av perioden. De fire norrøne dokumenta som er bevart fra øyene, hører også denne perioden til (skrevet mellom 1329 og 1426). Ettersom denne tida er avgjørende for språksituasjonen, blir den behandlet mer utførlig enn den norrøne perioden. Jeg skal først gi et kort historisk oversyn og deretter presentere en del av kildedokumentene. På dette grunnlaget vil jeg forsøksvis trekke konklusjoner om språksituasjonen på øyene.

Politisk overblikk⁵

Som vanlig i middelalderen var krona og kirka de sterke maktfaktorene. Kirka var representert ved biskopene. Helt fra begynnelsen var disse britiske, på få unntak nær. I storparten av det 14. århundre var biskopene aktivt pro-skotske. Men da bisp William ble drept i 1382, i en tid med to paver, valgte Orknøykirka Roma-kandidaten, imot jarlens Avignon-kandidat⁶. Etter dette framstår biskopene som den norske kongens mest lojale støttespillere.

Før de lojale biskopenes tid hadde krona til tider problemer med å hevde sin rett på øyene. I lange perioder var det ingen herskende jarl, og biskopen dominerte kongens sysselmann fullstendig en periode før overenskomsten i 1369 (DN I 404, se 2.2.2.1. nedafor). I 1379 ble Henry Sinclair, en skotsktalende lavlender, valgt til jarl. Jarl Henry viste aktiv interesse for øyene, og sørget for å samle land som var på andre hender. Sønnen Henry, som overtok jarledømmet samlet ca. 1400, tok derimot aldri aktivt del i styret av øyene. Det er usikkert om han i det hele tatt besøkte Orknøyene, og om han var i Danmark hos kong Erik for å motta tittelen.

Henry IIs død ca. 1420 innleder en maktkamp mellom biskop Thomas Tulloch, David Menzies, formynder for Henrys sønn William, og William selv. Alle partene er i kontakt med Erik av Pommern, både personlig og skriftlig. Det kan se ut som kong Erik driver en splitt og hersk-politikk, for han gir Orknøyene i len til alle tre etter tur (DN II 657, 670 og 676, NGL 74). William Sinclair blir omsider jarl i 1434 og fortsetter til han blir kjøpt ut av den skotske kongen to år etter pantsettingen i 1468. Om Erik var skeptisk til å gi jarledømmet til William, var det med rette. Han ble meget aktiv i skotsk politikk, men viste ingen vilje til å samarbeide med den dansk-norske kongen. Faktisk unnvek han fire anmodninger om å møte regentene (bl.a. DN 5, 836), og det var biskop William Tulloch som kom til Danmark for å diskutere en dansk-skotsk ekteskapskontrakt i 1468.

Vi ser altså at verken Henry eller William Sinclair følte seg forpliktet overfor den dansk-norske kongen. De var heller ikke bosatt på øyene, med kontakt med befolkningen. Det er symptomatisk at bare ett av Williams vitner i innsettingsbrevet fra 1434 (REO XX) har norrønt navn. At jarlene definerte seg så tydelig som skotter, må ha bidratt til å svekke den norrøne identiteten og åpne for skotsk innflytelse alt før pantsettingen.

⁵ Framstillingen i dette avsnittet bygger i stor utstrekning på Thomson 1987.

Et annet moment som kan ha bidratt til å åpne for pantsetting, er det faktum at Orknøyene på dette tidspunktet representerte langt mindre verdi enn 200 år tidligere. I en tale fra 1186 ønsker kong Sverre handelsmenn fra Orknøyene og de andre norske koloniene spesielt velkommen til landet, fordi de bringer varer som nordmennene behøver (*Sverresoga* kap. 104). Den viktigste eksportvaren fra Orknøyene var korn. Etter at Hansaen fikk monopol på kornhandelen, ble Orknøyene mindre aktuelle som leverandører. Øyene ble dessuten sterkt rammet av Svartedauden. Som i Norge ble mye land liggende øde, det mest ekstreme eksemplet er South Sandwick, der nesten 80% av jorda ble lagt øde (Thomson 1987: 130). Slik må både jordbruksproduksjonen og skatteinntektene ha blitt drastisk redusert. Den geografiske avstanden tilsier også at Orknøyene i større grad ble periferi sett fra København enn fra Norge. Områda som ble pantsatt, hadde altså ikke nødvendigvis så stor verdi for Kristian 1.

Skriftlige kilder om kontakt og konflikt

Kildematerialet i perioden er i stor grad diplomer. Mens 1300-tallsdiplomer i flere tilfelle forteller om konflikter mellom skotter og orknøyinger, er 1400-tallsdiploma stort sett korrespondanse med Danmark om det lokale styret på øyene. DN II 114 fra 1312 er en overenskomst mellom skottekongen Robert Bruce og Håkon V etter et skotsk angrep på Orknøyene. Robert sier seg villig til å betale 600 mark i erstatning, selv om han ikke er personlig ansvarlig. Det er vel likevel å pynte på sannheten når han henviser til den gode freden som har hersket mellom de to landa fra gammelt av. Om gnisninger snarere enn fred vitner også et diplom fra 1321 (DN V 68). Samme Robert ber om å få utlevert en skotsk forræder som har søkt tilflukt på Orknøyene. Samtidig klager han over at skotske borgere på øyene ikke blir godt behandlet.

Dette må bety at det fantes en del skotter på alt Orknøyene tidlig på 1300-tallet. Hvis det er sant at skottene ble behandlet dårlig, kan de ha vært oppfattet som et problem av de innfødte. Kanskje har de ment at skottene har hatt urettmessig stor makt. Som nevnt var biskopene pro-skotske og trolig selv skotter. I 1320 ble biskop William anklaget for en rekke forhold, blant annet for å gi embete til fremmede, som her må bety skotter (Thomson 1987: 96). Den neste biskopen, en ny William, ser også ut til å ha favorisert skotter. I alle fall sies det uttrykkelig i en overenskomst mellom

⁶ Skottland støttet Avignon-paven, mens Norge støttet paven i Roma.

biskop William og sysselmannen Håkon Jonsson (DN I 404, 1369) at biskopen skal styre i samråd med gode, innfødte menn:

Ok herra byskup skall hafua goda men jnlenska i Orkneyum ok Hjatlanð at þjona sik epptir þvi sem adrer biscopar halfua [sic] haft ok hafua i Norex konongx rike”. "...herra biscop ok hin rikest men j Orkneyum ok Hiatlanð skulu frist ok fremst j ollum rað vera hedan af .

Vi må oppfatte det slik at en del skotter er kommet i maktposisjoner, og at innfødte orknøyinger var misfornøyd med situasjonen. Samtidig er de innfødte fortsatt i posisjon til å stille krav. Den samme motviljen mot skotsk innflytelse kommer til syne i brev fra tidlig 1400-tall. I en forespørsel om å innsette William Sinclair som jarl, angivelig fra folket på Orknøyene, understrekes det at myndighetene på øyene skal holde seg til St. Olavs lov (DN VI 423, 1425, engelsk oversettelse i REO XIX). Når det snakkes om andre, nye lover, må det bety skotsk lov. Ett av anklagepunkta i det omfattende klagebrevet mot David Menzies er også at han *“førde in vtlænst folk ther storliga fortrykte almoghan i landit”* (DN II 691, 1425 eller 1426).

Mot slutten av perioden, da både jarlen og biskopen var skotter, ble det stadig lettere å velge skotske rådgivere. I et brev fra biskop Thomas Tulloch fra 1466 (REO XXI) ser vi at så godt som alle underskriverne har skotske navn. Innholdet i brevet er også interessant. Her skriver biskopen, lagmannen og andre framstående menn at viktige dokumenter er blitt ødelagt i fiendtlige angrep og branner som har ødelagt jarlens gård.

.. in verity we bear witness by the relation of our trustworthy predecessors and forefathers that the ... mansion of the lord Earls of Orkney has been divers times burnt and reduced to nothing and totally destroyed ... by our rivals and enemies, through which depredations, wastage, and destruction we firmly believe that the principal evidents, charters, and divers others letters have been and are lost and destroyed...

(Oversatt fra latin av Henry Paton)

Det går ikke klart fram om dokumenta ble ødelagt med hensikt fordi noen ikke var interessert i å styre etter norrøn lov, eller om ødeleggelsene rett og slett skyldes voldelige sammenstøt i maktkampen etter 1420. Men uansett kan det forklare hvorfor så få norrøne dokument er bevart på Orknøyene.

2.2.2.1. Språkbruk før pantsettingen

I skrift finner vi altså flere ulike språk i perioden fra 1300 til pantsettingen: norrønt, latin, skotsk, dansk og muligens svensk. Vi har sett at Katerin lot sine brev skrive på norrønt i 1329. Overenskomsten mellom sysselmann Håkon Jonsson og biskop

William er også skrevet på norrønt. Her er det tydelig Håkon som dikterer krava, og det kan være hans skriver som er i aksjon.

Korrespondansen med Robert Bruce var på latin, datidas internasjonale språk. Ingen tidlige bispebrev er bevart, men latin var normalt kirkas språk. Sinclair-jarlene brukte også latin i stor utstrekning, slik skikken var i Skottland. Dette gjelder innsettingsbrevet for William Sinclair i 1434 (REO XX) og breva der han ber seg unnskyldt fra å møte hos kongen. Ett av breva foreligger på to språk (REO XXI 1446, se 2.2.2. ovafor), den latinske originalen har fått en oversettelse “into Scottis”. Det første skotske dokumentet, utferdiget av lagmann Henry Rendall, er fra 1438 (REO XXX). Brev fra 1420-tallet (se ovafor) som bekrefter at først biskop Thomas Tulloch og seinere David Menzies får Orknøyene i len, skrives på dansk i deres navn. De måtte til Danmark for å motta sin myndighet fra kong Erik, og diploma må være utferdiget i Danmark, selv om det ene ikke er stedfestet. Noen av de skotske breva blir kommentert i 2.2.3.2.

To brev har “folket på Orknøyene” som oppgitt avsender. Appellen om at William Sinclair må bli innsatt som jarl (DN VI 423, se ovafor) er skrevet på latin. Thomson (1987: 105) regner med at dette i stor grad er Williams eget verk, noe som kunne forklare språkvalget. Klagebrevet mot David Menzies fra 1425 eller 1426 er det siste, og for øvrig lengste, diplom på skandinavisk språk fra Orknøyene. Jeg skriver skandinavisk fordi det har mange østnordiske trekk. Pettersen (1988) har hevdet at målformen er svensk. Diploma vil bli gjennomgått i kap. 3.

Når det gjelder talemålet, beveger vi oss ut på tynnere is. Vi vet at jarlene hadde skotsk engelsk som morsmål etter 1379. Navna og den pro-skotske holdningen til de to Williamene som var biskoper gjennom nesten hele 1300-tallet, tyder også på engelsktalende skotsk opphav. Vi kan regne med at myndighetspersoner som bodde på øyene, lærte seg noe norrønt. Det kan dokumenteres i biskop William Tullochs tilfelle. Kong Kristian ber nemlig om at den tospråklige biskopen må følge med dattera Margaret (hun som fikk øyene i medgift) til Skottland, til hun har lært språket og funnet seg til rette i sitt nye hjemland (Thomson 1987: 113). Omvendt kan det virke som lagmann Henry Rendall behersker skotsk, han utferdiger eller underskriver to skotske brev (REO XXI og XXX, jf. ovafor). Jarlene Henry II og William Sinclair var imidlertid ikke bosatt på øyene, og hadde liten grunn til å lære norrønt.

Ved pantsettingen snakket de breie lag av folket fortsatt et språk med norrøne røtter, som gjerne kalles *norn*. I engelsk terminologi brukes termen *norn* svært vidt og uspesifisert, den kan omfatte både det norrøne skriftspråket i middelalderdiploma og norrøne lånord i den skotske dialekten (Barnes 1998: 1, jf. tittelen *Orkney Norn* på Marwicks ordbok, se 3.1.3. og 5.2.). Jeg vil imidlertid avgrense *norn* til talemålet, den varianten av norrønt mål som ble snakket på Orknøyene. Målformen i diploma på norrønt mål avviker ikke på noen systematisk måte fra norrønt og mellomnorsk i det norrøne målområdet for øvrig, selv om det er store forskjeller fra brev til brev, som jeg viser i kap. 3. Det Jakobsen og Marwick samler inn i sine ordbøker, er på sin side ord og fraser av norrønt opphav lånt inn i den skotske dialekten. Dette er spor eller avspeilinger av et norrønt substrat, men er ikke noe språk i seg selv. Å sette en bakre grense i tid for *norn* (annet enn bosettingstidspunktet) er ikke mulig, til det er kildematerialet for fragmentarisk. Forskerne er heller ikke enige om hvorvidt dialekten på Orknøyene faktisk utviklet et eget særpreg (Marwick 1929: xxi, Indrebø 1951: 281f., Pettersen 1988, Barnes 1996, jf. kap. 3). Vi må likevel regne med at språket på øyene har utviklet seg et langt stykke fra det norrøne opphavet, på samme måte som i Norge.

Ved sida av allmuen som snakket *norn*, fantes det en relativt innflytelsesrik skotsktalende minoritet. I tillegg til jarlen og biskopen har denne gruppa omfattet landeiere (jf. REO XXX) og embetsmenn rundt biskopen (DN I 404, REO XXI). Så selv om skottene var en tallmessig minoritet, utgjorde de majoriteten i maktposisjoner alt ved pantsettingen.

Thomson understreker at denne skotske eliten orknøyifiseres (1987: 108). Til en viss grad må det ha vært tilfelle. Brorparten av de navngitte mennene som krever at kongen skal omgi seg med gode innenlandske rådgivere i brevet fra 1369, har skotske navn. Skotsk bakgrunn var altså ingen hindring for å føle en orknøysk identitet, og etter pantsettingen var det Sinclair-ætta som representerte kontinuitet. Det forhindrer ikke at orknøyinger med norrøn bakgrunn på 1300- og 1400-tallet kan ha vært misfornøyd med å se at så godt som alle maktposisjoner ble besatt av innflyttere. Alle klagene i breva kan i alle fall tyde på at de var det. På den andre sida kan det tenkes at nasjonalitet ikke var så viktig i seg selv, snarere et argument som kunne utnyttes politisk av grupper som opplevde at de hadde mistet innflytelse.

2.2.3. Fra pantsettingen i 1468 til norn dør ut

Det er et valg om en vil sette et skille ved pantsettingen i 1468, som er et politisk vendepunkt, eller 1425, som er året for det siste bevarte dokumentet på norn, og dermed en språkhistorisk milepæl. Det første dokumentet på skotsk er som nevnt fra 1438–39, og fra da av er skotsk eneste dokumenterte skriftspråk. Her er det altså et daterbart brudd. Likevel tror jeg det kan virke tilslørende å legge for sterk vekt på skiftet av skriftspråk, ettersom dette i liten grad gjenspeiler den muntlige språkbruken på øyene. Etter de første impulser av skotsk talemål på 1300-tallet følger en tospråklig periode på over 400 år, til de siste nornbrukere dør på siste halvdel av 1700-tallet. I første del av perioden har norn utvilsomt vært det normale talemålet for allmuen, på 1700-tallet hører det til unntaket at folk kan snakke norn. Men selv i dag er talemålet på øyene preget av den norrøne arven, gjennom lånord og ikke minst stedsnavn. Den lokale skotske dialekten kan ikke forklares uten å vise til dette substratet.

En framstilling av språkforholda på øyene i denne perioden må altså skille mellom skriftspråk og talemål, og dessuten følge utviklingen for to språk, norn og skotsk. Mens talemålet norn sakte, men sikkert går mot sin undergang, vinner skotsk innpass på stadig nye områder og er til sist enerådende. Samtidig mister skotsk status som skriftspråk og blir erstattet med engelsk. I tillegg til å kartlegge de to språka hver for seg, er det et mål å gjøre greie for forholdet mellom dem, og graden av kontakt. Også i denne delen vil jeg begynne med en samfunnshistorisk oversikt, før jeg går over til en beskrivelse av kontakten mellom de to talemåla på Orknøyene.

Økende skotsk herredømme

Vi har sett at skottene begynte å få innflytelse på øyene alt på 1300-tallet, og denne utviklingen framstår som irreversibel. Skottland lå mye nærmere og var et selvstendig kongerike, mens Norge lå langt unna og var svekket etter Svartedauden og unionen med Danmark. Økt skotsk innflytelse måtte nødvendigvis fremme skotsk skriftspråk. Pantsettingen må ha konsolidert denne utviklingen, nå var skotsk “riksspråket”. På dette tidspunktet hadde det utviklet seg et skotsk skriftspråk med temmelig faste normer, som skriverne på Orknøyene kunne ta i bruk, se 2.2.1.

Thomson (1987: 142) mener at det første århundret etter pantsettingen ikke førte til dramatiske endringer i forholda på Orknøyene. Sinclair-familien beholdt mye av den politiske makta, og representerte kontinuitet fra tida før pantsettingen. Derimot kom den skotske reformasjonen i 1560 til å bety radikale endringer. For språksituasjonen

var det avgjørende at folkespråket, dvs. skotsk, nå ble tatt i bruk i kirka. Men det ble aldri utarbeidd noen skotsk bibeloversettelse, så bibelspråket var engelsk, se 2.2.1. Og på 1700-tallet, da de første skolene i landdistrikta ble opprettet (Firth & al: 20f.), var engelsk opplæringspråket.

Reformasjonen førte dessuten til store endringer i eiendomsforholda. Når bispegodset avvikles, ser biskopen ut til å ha blitt et gissel for landhungrige slektninger. Balfours og Bellendens sikret seg svære eiendommer, blant annet på Westray, i Evie og Stenness, og kom til å utgjøre en ny overklasse på Orknøyene. De nye “godsar” har helt andre dimensjoner enn de gamle eiendommene på Orknøyene. Mens den største av odelseiendommene (også skotskeid) var på ca. 38 pennyland, kom Gilbert Balfour til å eie nesten 300 pennyland (Thomson 1987: 148). Føydalt eierskap og leilendingsvesen etter skotsk mønster var også noe helt nytt. I tillegg kom de nye godseierne raskt inn i rettsvesenet, i 1565 finner vi Patrick Bellenden som sheriff. På samme tid fikk øyene nye jarler av Stewartslekt, som har et beksvart ettermæle. I løpet av 1560-tallet sikret Robert Stewart seg nærmest eneveldig myndighet, med herredømme over både jarledømmets og kirkas privilegier, i tillegg til at han ble sheriff. Han ble også beskyldt for å ha ødelagt Kirkwalls “charter chest” (op.cit.: 154f.).

På samme måte som i Norge var rettsvesenet det området der norrønt språk og norrøn tradisjon lengst holdt stand. Skotsk lov ble ikke innført på øyene før i 1611. Fra da av kan Orknøyene regnes som en institusjonelt integrert del av det skotske riket. Det betyr imidlertid ikke at lagtingsordningen fungerte uforandret fram til den tid. I 1541 gikk man over fra norrøn tingordning med *lawmen* og *roithmen* til et skotsk system med *sheriffs* og *suitors of court* (jf. REO: 99). Kanskje har dette falt sammen med en overgang til skotsk som eneste rettsspråk, se 2.2.3.3. I teorien skulle det altså dømmes etter norrøn lov i retten på Orknøyene enda i 70 år. Tidvis skjer også dette. I 1587 blir en sak om odelsretten til Gairsay appellert til Privy Council i Edinburgh (Thomson 1987: 156). Den skotske retten forlangte å bli forelagt lovboka for øyene, og mannen ble tilkjent sin odel. Et interessant spørsmål er dermed om loven forelå i skotsk oversettelse. Alternativet må ha vært en tospråklig tolk, både i rettssaker og i Edinburgh. I praksis viser det seg likevel at posisjonen til norrøn lov nå svekkes. Den direkte forbindelsen til Norge var brutt, og en ny, skotsk overklasse med god kjennskap til skotsk lov hadde overtatt makta. Robert Stewart og sønnen Patrick utnyttet sin nærmest eneveldige makt til å tolke loven etter eget forgodtbefinnende, og

Thomson (op.cit.: 157, 179) mener en årsak til at skotsk lov ble innført i 1611, var å begrense deres spillerom.

Robert og Patrick Stewart ble henrettet i 1615. Dette ble slutten på jarledømmet, norrøn lov var alt avskaffet, og Orknøyene framstår heretter som et integrert skotsk fylke. Øyene ble seinere leid ut i kortvarige “tacks”, dvs. at en person fikk retten til inntekten av øyene, mot å svare en fast avgift til kongen. Tacksmennene var mest interessert i å inndrive inntektene sine. Men en rekke uår i perioden fra 1625–1696 førte til alvorlig nød på øyene, og folk døde eller prøvde å emigrere. På 1600-tallet ser vi også at så å si alle personer med makt og eiendom ut over enkeltgårder er skotter. Et unntak er den hjemlige Halcro-ætta. Ellers ser det ut til at den opprinnelige befolkningen i stor grad var redusert til småbønder og leilendinger, med de konsekvenser det må ha hatt for statusen til de to gruppene – og språka deres. Thomson (1987: 207ff.) regner med at handelen ut århundret var tradisjonell, med korn og andre overskuddsprodukter som viktigste eksportartikler, og tømmer som en viktig importartikkel. Handel var et privilegium for borgerne i Kirkwall, som stort sett var de samme som landeierne (op.cit.: 209), dvs. skotter.

I løpet av 1700- og 1800-tallet skjer omfattende omlegginger i jordbruket, og nye næringer som utvinning av pottaske, linindustri, fiske og stråfletting kommer til. Mot slutten av 1700-tallet hadde de nye industriene brakt så mye velstand til øyene at selv allmuen var i stand til å kjøpe varer, og Kirkwall hadde en blomstringstid. I denne perioden har det norrøne språket dødd ut. Bedre skolegang kan ha vært en siste spiker i likkista for norn. Lov om obligatorisk skolegang kom så seint som i 1872, men da gikk alt 80 % av ungene på skolen. Kirkwall Grammar School går tilbake til middelalderen, mens skoler på landet ble opprettet fra 1712 (Thomson 1987: 238, Firth & al.: 21).

Uskifting av jorda med oppløsning av teigblandinga skjedde ikke før rundt 1850 i de fleste distriktene, da industrieventyret alt var over for Orknøyenes vedkommende. Det har ingen direkte betydning for språket, men stor betydning for en del av navnematerialet, nemlig teignavna. Når jorda ble fordelt helt på nytt og jordene ble store og regelmessige, må en lang rekke teignavn ha gått tapt.

2.2.3.1. Språkbruk i tida etter pantsettingen

Tidspunktet for norms død har opptatt en rekke forskere. Til grunn for debatten ligger dels et nasjonalromantisk historiesyn, dels på et uklart syn på hva språkskifte innebærer. Synspunkta er derfor ikke uten videre klargjørende når vi skal finne ut når det norrøne språket faktisk døde ut, og jeg har valgt å presentere hovedtrekk i debatten i kapitlet om forskningshistorikk (5.2.).

I det følgende går jeg direkte til de kildene som foreligger og trekke konklusjoner om språksituasjonen på grunnlag av disse.

2.2.3.2. To talemål, ett skriftspråk

Fra Orknøyene har vi ingen dokumentasjon på norrønt som *skriftspråk* etter 1425, altså over 40 år før pantsettingen. Det vil nok være mulig å finne en rekke norvagismer i de eldste skotskspråklige dokumentene, men dokumenta har, så vidt jeg har kunnet finne ut, aldri vært gjennomgått med dette for øyet. Imidlertid er det en kompliserende faktor at skotsk i utgangspunktet har en rekke gamle lån fra skandinavisk, på grunn av sitt nordengelske opphav, 2.2.1. ovafor. Dermed kan det være vanskelig å fastslå hva som er direkte lån i kontaktperioden og hva som er eldre lån, nedfelt i skriftspråket. Ord og former av norrønt opphav som ikke er dokumentert fra Skottland for øvrig, må imidlertid kunne regnes som “samtidinterferens”.

Som *talemål* lever norm videre fram til et tidspunkt i siste halvdel av 1700-tallet, og i dokumenter finner vi spredte belegg for at norm ble brukt helt fram til den tid. Og selv etter at norm er dødt som talemål, finner vi igjen den norrøne arven som et substrat i den særegne skotske dialekten på øyene, og ikke minst i navneverket. Likevel kan vi karakterisere utviklingen av norm etter pantsettingen som en historie om tap av stadig flere domener.

I den første tida etter pantsettingen har norm fortsatt støtte i visse offentlige institusjoner. Rettsvesenet har alt vært nevnt. Det skotske parlamentet fastslo både i 1504 og 1567 at Orknøyene skulle styres etter egne lover (Thomson 1987: 156, 177f.), en ordning som gjaldt til 1611. Praktisk talt alle dokumenter fra tidlig 1500-tall inneholder “legal phrases of Norse origin”. Hugh Marwick (privat notat) stiller derfor spørsmål om lovboka fortsatt var på norrønt mål. Et like interessant spørsmål er hvor

lenge norn faktisk fungerte som talemål i retten. Er det tenkelig at språket var i bruk helt fram til overgangen til skotsk byråkrati i 1541, i det minste som et mulig alternativ?

Det første skotske dokumentet fra Orknøyene har alt vært nevnt, et dekret fra hirdmannstinget i 1438 om salg av jord (REO: XXX). Det er utferdiget av lagmannen Henry Rendall, som har norrønt etternavn, men skotsk fornavn. Indrebø (1951: 282) regner han som innfødt. Fornavnet kunne tyde på skotsk innslag i slekta, men kan også være en tilpasning til språket han skriver. Valget av skotsk språk kan ha sammenheng med at kjøperen er en skotte, som i sin tur selger jorda videre til en annen skotte (Sinclair og Fraser). Tospråklighet må ha vært et krav for lagmannen så lenge han skulle forholde seg til både norrøn lov og en skotsktalende elite.

Som talemål utvikler skotsk seg fra å være et talemål for eliten til å være normalspråket for hele befolkningen. Mange spørsmål er imidlertid ubesvart når det gjelder graden av kontakt og styrkeforholdet mellom språka på ulike tidspunkt: Hvor lenge var norn normaltalemål for den norrønætta delen av befolkningen? Er det mulig å kartlegge hvordan skotsk vinner fram i henholdsvis sentrale strøk og periferi? Hvor sterk var kontakten mellom skotsktalende og norntalende? Hvor vanlig var tospråklighet på individnivå?

For å få en forståelse av språksituasjonen på øyene er det vesentlig å finne svar på disse spørsmåla. Problemet er at kildene er for sparsomme til at vi kan danne oss et helhetlig bilde, bare i glimt får vi informasjon om språksituasjonen. Nedafor har jeg satt opp en del dokumentasjon på kontakt, århundre for århundre.

2.2.3.3. Norn og skotsk som talemål – hva sier kildene?

1500-tallet

Vi må regne med at norn fortsatt var vanlig i de breie lag av befolkningen på 1500-tallet. Kontakten med Norge var fortsatt levende, det finner vi flere eksempel på i kildematerialet. REO XXV fra 1529 er et klagebrev fra William Sinclair til kongen etter slaget ved Summerdale. Dette var et oppgjør mellom to greiner av Sinclair-familien. William var sønn av den avdøde jarlen, men ble beseiret av fetteren James Sinclair. Etter dette utviste James en rekke av Williams tilhengere fra Orknøyene, med den følge at “thair wiffs and bairnis ar now thigand thair mete in Ingland and Norway”. At koner og barn må tigge mat til livets opphold er en trist historie, men det

er verdt å legge merke til at det fortsatt var nærliggende for orknøyingene å søke asyl i Norge. Mannen som fikk bekreftet odelsretten til Gairsay i Privy Council i Edinburgh (REO 239), hadde også bodd i Norge en lang periode, se 2.2.3.

Det var heller ikke uvanlig å eie jord på tvers av Nordsjøen. I et brev fra James Hendrykisszen Randell, “burgess and indweller in Berren (Bergen)”, til broren David på Orknøyene (REO: 299, 1580), ber han broren om å ta seg av eiendommene sine i Rendall. James Randell var langt fra den eneste orknøyingen som ble borger av Bergen. Faktisk var byens andre borgermester en orknøying kalt Jon Tommessøn eller Little John, som får karakteristikken “gudfryctig, from og retuis” av Absalon Pederssøn Beyer (Helle 1988: 13).

Et par rettsdokumenter gir direkte informasjon om språkbruken. Den første rettssaken som er dokumentert etter overgangen til skotsk byråkrati i 1541, gjelder en tvist om bruken av ei mølle i St. Andrews sogn, rett øst for Kirkwall (REO XLIV 1542–43). Her understrekes det at både mølleren og bygdefolket målbærer saken sin “in the common tongue”. Det må bety at retten ble administrert på skotsk, men at allmuen brukte norn i vitneutsagna, ellers hadde det knapt vært grunn til å understreke deres valg av språk.

Et slikt skille mellom skotsk som offisielt språk og norn som dagligspråk er trolig representativt for språksituasjonen i den tospråklige perioden. Det støttes av andre belegg: En historieskriver med psevdonymet *Jo. Ben.* beretter om orknøyingenes særegne språk i perioden. Han forteller at de sier “goand da boundæ” (norr. *góðan dag, bóndi*) når de skal si ‘god dag’ (Marwick 1929: xxiii-xxiv). Dessverre gir han ingen flere eksempler. Sir Thomas Craig skriver om Orknøyene og Shetland på slutten av 1500-tallet at “nothing but Norse was spoken”, men at folk forstår engelsk brukt i kirka (ON: 224).

1600-tallet

I første halvdel av 1600-tallet var kontakten med Norge stadig levende. Marwick (ON: xxv, fotnote) gir mange belegg for at det var vanlig å eie land på begge sider av Nordsjøen. Mange orknøyinger fikk også borgerrettigheter i Bergen, så mange som 78 fra 1613 til 1650. Under Cromwellkrigen på 1650-tallet stoppet norgeshandelen opp, og snart ble det slutt på at orknøyingene søkte om borgerbrev.

Vi har også enkelte direkte belegg for tospråklighet i kildene. Ifølge Thomas Craig (se ovafor) kunne folk forstå engelsk i kirka, og skal en tro *Description of the Islands*

of *Orkney and Zetland* fra 1633, skrevet av Robert Monteith, Laird of Egilsha (Egilsay), kunne skottene på øyene også snakke norn:

The Natives are known from the Incommers by their want of surnames, having only Patronymic Names. Many of them are descended from the Norwegians, and speak a Norse Tongue, corrupted (they call it Norn) amongst themselves, which is now much worn out. ... The Incommers (whose residence in these Isles is not above a few Centuries of years)... speak the Scots language as well as the Norse. (sitert etter Hatakka 1993: 20.)

Så kan en grunne på hva å snakke “Norse” innebærer. Å gjøre seg forstått overfor leilendinger om avgifter og arbeidsplikt, eller å kunne føre en vanlig samtale?

Matthew Mackaile fra Aberdeen skriver om språksituasjonen i en reiseskildring fra ca. 1670 (ON: 224f.). Han skriver at “Noords” må ha vært språket til hele befolkningen en gang i tida, men

.. now there are only three or four parishes (especially upon the Mainland or Pomona) wherein that language is spoken, and that is chiefly when they are in their own houses, but all speak the Scots language, as the rest of the commons do.

Skotsk fungerer altså som felles, offisielt språk. Mackailes framstilling harmonerer godt med det en kunne forvente. Vi har alt sett at reformasjonen i 1560 førte til at skotsk og engelsk ble tatt i bruk i kirka, og på slutten av 1600-tallet er skotsk i ferd med å få fotfeste i de breie lag av folket.

1700-tallet

Dette blir skjebneårhundret for norn. Det er uklart om noen fortsatt har norn som eneste språk, kildene samsvarer ikke på dette punktet. Presten John Brand skriver i 1701 at “There are also some who speak *Norse* especially in the *Mainland*, as in the Parish of *Hara* there are a few yet living, who can speak no other thing...” (ON: 225). James Wallace (loc.cit., 1700), hevder derimot at “all speak English, after the Scots way, with as good an Accent as any County in the Kingdom, only some of the common People among themselves speak a Language they call Norns [...]”. Wallace greide å få skrevet ned *Fader vår* på “norns”, et språk som han oppfattet som så lite skandinavisk at han regnet med at det måtte være hovedsakelig piktisk!

Uansett er norn ikke lenger normaltalemål på øyene. En rettssak i Rendall i 1703 (OA: D/31/2/6) viser at selv gamle folk ikke forsto norn lenger: To navngitte vitner, John Linnay fra St. Ola på 70 år og William Taylor fra Langskaill i St. Andrews på 55, forteller at de så “the Gayrsaye tennants come in and talk to one another upon norne”. De gjør det klart at de ikke forstår dette. Et tredje vitne fra St. Andrews, forteller også at han ikke forstår norn, men alderen hans er ikke oppgitt. En kan selvsagt tenke seg at

alle tre kan være av skotsk avstamning. Navnet William Taylor kan tyde på rein skotsk herkomst, men i alle fall navnet Linnay tyder på norrøne aner. (*Linna* av *hliðinna* el. annen form av *hlið* f, finnes flere steder på øyene). Etternavn må regnes som en god indikator på skotsk versus norrøn bakgrunn. For skottene var arv av etternavn allerede en etablert skikk da de først innvandret til Orknøyene. De tok altså ikke navn etter stedet der de slo seg ned. I den norrøne delen av befolkningen var det helst gårdsnavn som festet seg som familienavn, men enkelte patronym har overlevd, gjerne med bortfall av *-son*: *Omand* < *Ámundsson*, *Tait* < *Teitsson*).

De tre vitna er alle fra sentrale sogn. St. Ola omgir Kirkwall og St. Andrews er nabosognet i øst. St. Andrews husker vi fra rettssaken fra 1542–43, der “the parishioners” snakket norn (REO: 99f.). Dermed er det interessant å sammenholde opplysningene om språk i de to dokumentene. John Linnay var født så tidlig som i 1633 og *forsto* ikke norn. Det innebærer at norn ikke kan ha vært i vanlig bruk i hans oppvekst, at forrige generasjon, født rundt 1600, alt snakket skotsk. Med forbehold om individuelle variasjoner kan vi ha sirklet inn overgangen fra norn til skotsk i dette sentrale sognet relativt godt, til siste halvdel av 1500-tallet.

I 1750 skriver Murdoch Mackenzie at norn forsvinner fordi barna lærer engelsk på skolene, men at eldre mennesker fortsatt bruker norn til daglig⁷. De første skolene i landsogna ble opprettet tidlig på 1700-tallet. I en rettssak om tradisjonelle vekter i 1757⁸ er det mange referanser til norn. Relativt unge vitner hevder å ha hørt språket, og et vitne fra Stenness mener at en del folk i Harray og Firth fortsatt snakker språket. Også George Barry i *History of Orkney* fra 1805 refererer en episode om en reisende som i 1756 eller 1757 hørte to eldre menn snakke sammen “in an unknown tongue which, on inquiry, he found was the Norse language”⁹. Ifølge Walter Scott levde kvadet *Darraðarljóð* i muntlig overlevering på North Ronaldsay 10–20 år seinere (ON: xxvi f., 227). Men på dette tidspunktet synger norn definitivt sin svanesang. I 1773 skriver George Low, at norn er “so worn out that I believe there is scarce a single man in the county who can express himself on the most ordinary occasion in this language” (ON: xxvi). Da hadde det norrøne språket likevel overlevd det norske herredømmet med omlag 300 år.

⁷ “Thirty or forty years ago this [Noren] was the vulgar Language of two parishes in Pomona Island; since which by means of Charity-Schools, it is much wore out, as to be understood by none but old people; and in thirty Years more, it is probable, will not be understood there at all.” ON: 225.

⁸ Pundlar Process, ON: 226.

⁹ Barry 1867, 2. utg.: 223, fotnote.

2.2.3.4. Oppsummerende betraktninger om språkskiftet

Fra en sosiolingvistisk vinkel kan språkskiftet på Orknøyene forklares i en domene-tapsmodell, der norrønt språk må gi tapt for skotsk på stadig flere områder. En omvendt formulering ville likevel vært mer dekkende, det er skotsk (fra 1600-tallet snarere engelsk) som vinner domener, og får innpass også på nye områder der norm aldri hadde vært brukt. Viktigst av disse er kirka og skoler.

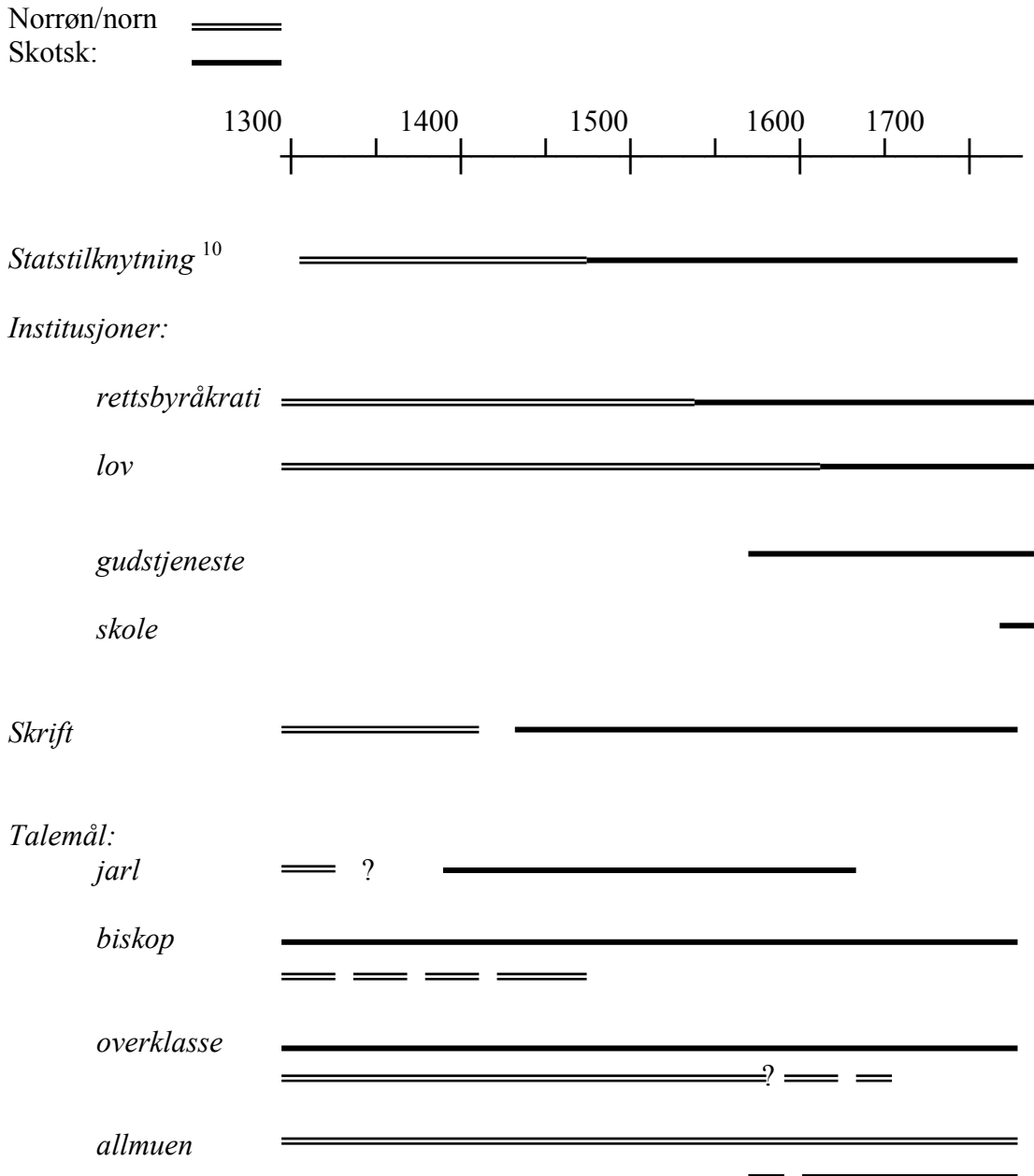

Fig.2.1. Bruken av norrønt/norm og skotsk på Orknøyene, en oppsummering.

¹⁰ Under dansk overherredømme i den siste perioden før pantsettingen.

I språkkontaktsituasjoner er det vanlig å vurdere den relative statusen til befolkningsgruppene. Normalt regner en med at elitens språk får høy status og sprer seg til den øvrige befolkningen (Appel & Muysken 1987: 33f.). På Orknøyene utgjorde skottene alt fra 1300-tallet en elite av jordeiere og geistlige, mens den tallmessig mye større bondebefolkningen var av norrøn herkomst.

De største usikkerhetsmomenta knytter seg til norrønt/norn og skotsk i muntlig bruk. Overlappingsperioden var på over 400 år. Det var en skotsktalende elite alt på 1300-tallet, og det fantes fortsatt personer som snakket norn i første halvdel av 1700-tallet. Men selv om samfunnet var tospråklig, er det usikkert hvor stor andel av befolkningen som behersket begge språk gjennom perioden. Språkskiftet var gradvis, og ikke i takt over hele området, vi har sett at det trolig var gjennomført rundt 1700 i sentrale strøk. I den tidlige kontaktperioden var det helst skottene som måtte lære seg noe norn, men det er usikkert hvor lenge vi kan regne med tospråklighet i de øvre samfunnslag. Det er grunn til å sette spørsmålstegn ved Monteiths påstand om at “the incommers” snakket både skotsk og norn så seint som i 1633. Vi vet at nye skotske familier kom inn og overtok det tidligere kirkegodset etter reformasjonen, og selv om den gamle skotske overklassen kan ha vært integrert i samfunnet også språklig, er det lite trolig at den nye klassen hadde behov for å lære norn.

Det er også usikkert når skotsk fikk fotfeste i den norrønættede allmuen, men trolig kan vi regne reformasjonen i 1560 som et vendepunkt. Etter hvert må nornbrukere iallfall ha blitt passivt tospråklige, jf. Craigs utsagn om at folk forstår engelsk i kirka. Tidlig på 1700-tallet har vi en rekke belegg for at skotsk er blitt det vanlige førstespråket. På denne tida ble de første skoler i landdistrikta etablert, og det kan ha bidratt til å fremme engelsk. Det ser imidlertid ikke ut til at skolegangen er blitt særlig systematisk før på 1800-tallet (Wiggen 2002: 61). Utsagn som “an auld Norny body” fra 1700-tallet antyder at norn nå har lav status og at nornbrukerne regnes som noe bakstreverske, “interesting, but also perhaps somewhat uncanny” (ON: xxvi, 123).

Omlag 1775 er overgangen fra norn til skotsk fullført på Orknøyene. Dialekten bærer likevel med seg sin forhistorie i form av et norrønt substrat, som først og fremst kommer til syne i navneverket og ordforrådet, jf. de drøyt 3000 ord Marwick samler inn i *The Orkney Norn* i 1929. Dagens dialekt og navneverk kan altså ikke forklares uten å vise til den norrøne perioden.

Kap. 3. Presentasjon av kontaktspråka

I forrige kapittel gjorde jeg greie for de historiske og sosiokulturelle rammene rundt norrønt og skotsk språk på Orknøyene. I dette kapitlet er målet å gi en presentasjon av de to språkssystema som møtes. Kapitlet er tenkt som en oversikt og er søkt holdt kortfattet. Hovedvekten ligger på gjennomgående særtrekk ved kontaktspråka slik de framstår i ulike kilder.

Den første delen er en gjennomgang av særtrekk ved skotsk språk. I dag er Orknøyene enspråklig skotske. Opprinnelig norrøne ord og navn eksisterer bare som lån i den skotske dialekten, og låna må være akseptable i det skotske språkssystemet. Det betyr at vi ikke kan forstå utviklingen av stedsnavn uten å kjenne det skotske språkssystemet. Som nevnt i kap. 1 har tidligere forskere i for stor grad undervurdert det skotske språkssystemets betydning. En kort ytre språkhistorisk oversikt for skotsk finnes i 2.2.1.

For en oversikt over generell utvikling av norrønt språk i Norge i seinmiddelalderen vil jeg vise til oversiktsverk som Indrebøs *Norsk målsoge* (1951). I det følgende vil jeg avgrense meg til å gjøre rede for særtrekk som kan observeres i norrønt språk på øyene, i de skriftlige kildene og i overleverte lånord. Utviklingstrekka som presenteres er i de aller fleste tilfelle belagt også i navnematerialet. For å unngå for mye overlapping, bruker jeg i liten grad stedsnavn som eksempler i dette kapitlet, disse er behandlet fra kap. 6. og utover.

Kontaktspråka – eldre skotsk og yngre norrønt

Kontaktspråka var eldre skotsk¹¹ og en norrøn målform som etter hvert fjernet seg et godt stykke fra den klassiske. Kontaktperioden strakte seg fra 1300-tallet til 1700-tallet, slik at vi må regne med en utvikling for begge språk i løpet av perioden. Norn døde ut¹², mens skotsk utviklet seg fram til en moderne dialekt, selv om det som skriftspråk ble erstattet av engelsk i løpet av kontaktperioden, se 2.2.1. Fra et nåtidsperspektiv dreier det seg altså ikke om to likestilte språk.

¹¹ Older Scots brukes delvis om skotsk fram til 1700, delvis blir det skilt mellom Early Scots ca. 1350–1440 og Middle Scots 1440–1700 (EHSL: 34–35).

¹² I kap 2.2.2. har jeg avgrenset norn til å betegne det norrøne talemålet på øyene. Den bakre dateringen er problematisk, men det må være trygt å bruke termen om det norrøne talemålet i kontaktperioden.

3.1. Særtrekk ved skotsk språk

Her vil jeg presentere sentrale strukturelle særtrekk ved skotsk engelsk og peke på viktige utviklingstrekk fram til i dag. Så langt det er mulig, vil jeg kommentere hvordan dialekten på Orknøyene avviker fra fellesskotsk. De fleste særtrekk både for skotsk og orknøydialekt kan knyttes til lydutvikling – først og fremst for vokaler – og ordforråd. Foneminventaret vil bli presentert, derimot er det vanskelig å gi noen systematisk oversikt over leksikalske særtrekk.

3.1.1. Fonologiske trekk

3.1.1.1. Kvantitet

En særskotsk utvikling som kalles *Scottish Vowel Length Rule* eller *Aitken's Law*, gjør vokalkvantiteten avhengig av fonologisk kontekst, ikke historisk opphav. Opprinnelig korte, ikke-sentrale vokaler forlenges foran /r/ og stemte frikativer /v, ð, z, ʒ/, historisk lange vokaler forkortes framfor andre konsonanter. Utviklingen starter seint på 1500-tallet, og virker i ulik grad. Ifølge EHSL: 67 er den mest systematisk gjennomført ved høye vokaler.

3.1.1.2. Vokaler

Før den store vokalforskyvingen som kalles *The Great Vowel Shift* hadde skotsk de samme vokalene som middelengelsk, bortsett fra at angelsaksisk *ō* hadde fått uttalen /ø/, i skrift *u–e* eller *ui*, for eksempel *gude/guid* mot engelsk *good*. Denne overgangen skjer på slutten av 1200-tallet (EHSL: 69). Tradisjonell Orknøy-dialekt har /ø/ i ord som *good* og *boot*, se *Linguistic Atlas of Scotland III* (LAS): 12–27.

The Great Vowel Shift

er en vokalheving og diftongering av lange vokaler som skjer både i skotsk og engelsk, men med noe forskjellig resultat (Murison 1980: 26ff., EHSL: 69f.). I skotsk rammes bare de fremre vokalene, i engelsk også de bakre. Vokalhevingen viser seg i skrevne tekster ca. 1400, men lydovergangen kan ha startet en god stund tidligere. Når skotsk får innpass i større utstrekning på Orknøyene, skal vi altså regne med at vokalskiftet er i gang. De særskotske vokalhevingene er:

1. Angelsaksisk \bar{a} > /e:/ f.eks. $b\bar{a}n$ > /be:n/, i skrift *bane*, jf. eng. *bone*, $t\bar{a}$ > /te:/ i skrift *tae*, eng. *toe* /təʊ/. Dialekten på Mainland har tradisjonelt /e:/, e/ i ord som *toe*, *more*, *whole* og *stone*.
2. Angelsaksisk \bar{e} > /i:/. I skotsk får f.eks. i *head*, *wear*, *deaf* uttalt med /i:/. Etter LAS forekommer slik uttale bare sporadisk på Orknøyene i dag, hos noen av informantene føres den opp ved ordet *head*. Det er mulig at disse sporadiske formene med /i:/ representerer en opphavelig uttale, mens uttalen med /e/ mer i tråd med standardengelsk er en seinere restitusjon.
3. Angelsaksisk \bar{i} diftongeres. Denne utviklingen er felles med engelsk, selv om kvaliteten på diftongen kan variere. På Orknøyene noterer LAS stort sett [ei]: *bite*, *white*, *time*.

Korte vokaler

Kort *i* og *u* senkes og sentraliseres. Senket og sentralisert kort *i* blir især regnet som et markørtrekk ved skotsk engelsk. I skrift kan denne uttalen gjenspeile seg i skrivemåter som *Wullie*, *hum*, *hus* for *Willie*, *him* og *his* (EHSL: 299f., 468f., 477f.)¹³.

3.1.1.3. Konsonanter

Oversikter over lydutvikling i engelsk dreier seg i stor grad om vokaler. Typisk nok er det bare vokalene som kartlegges systematisk i LAS, selv om en kan finne kommentarer i fotnoteform til spesielle trekk i konsonantismen.

Vokalisering av /l/

Vokalisering av kort *l* etter kort, bakre vokal i skotsk viser seg i skrift først i sambandet /ul/ og når *l* følges av konsonant, *fow* < *full* er belagt på slutten av 1300-tallet (EHSL: 107f.). På 1400-tallet kommer belegg som *aw* < *all*, *bowster* < *bolster*¹⁴. Vokalisering av *l* er vanlig i dialekten på Orknøyene, se 8.1.2.2.

Affrikater

Skotske kilder fra 1300-tallet viser at plosiver var brukt der engelsk har affrikater i utlyd. Dette er et fellesskotsk trekk, og former som *kirk*, *brig*, *birk*, *rig* < *church*, *bridge*, *birch*, *ridge* er gjengse, både på Orknøyene og i det øvrige Skottland. EHSL (s.

¹³ EHSL bruker tegnet /ɪ/ for senket og sentralisert i, jeg har valgt /i/.

100) regner med at denne lydovergangen kan skyldes innflytelse fra enkeltord lånt inn fra norrønt. Lydovergangen er altså ikke gjennomført, men resultat av en leksikalsk diffusjon.

En seinere utvikling er /dʒ/ > /tʃ/ og i noen tilfelle /tʃ/ > /ʃ/ (EHSL: 500). Den første overgangen skjer i mange nordlige dialekter, blant annet på Orknøyene, og gir uttalen /tʃob, tʃon/ for *job, John*. Den siste er avgrenset til Shetland, Orknøyene og Caithness. Veksling mellom /tʃ/ > /ʃ/ forekommer i mitt materiale, blant annet av norr. *tj*: /tʃin - ʃʌn/ < *tjørn* f, /'tʃaldər - 'ʃalder/ < *tjaldr* m. LAS noterer imidlertid /tʃ/ i *cheat, bench* og *chief*, i tråd med standardengelsk.

Dentale frikativer /θ, ð/

Tradisjonelt går dentale frikativer over til plosiver på Shetland og Orknøyene. EHSL (s. 506) regner med at overgangen /θ, ð/ > /t, d/ skjedde da skotsk ble tatt i bruk i området: “/t d/ replaced /θ ð/ in all positions at the point of adoption [...], a rule which has been largely reversed in Orkney”. Navnematerialet bekrefter ikke uten videre at dette er tilfellet, se 8.1.2.3.

Det er derimot tydelig at dental frikativ kommer tilbake i dialekten, noe som også bekreftes av LAS. Mens plosiv ennå er relativt gjennomført i Shetlandsdialekten, (bl.a. i best. art. *de*), er bildet mer utydelig på Orknøyene. Informantene bruker /ð/ stort sett som i standardengelsk. Derimot er overgangen /θ/ > /t/ vanlig i konsonantgrupper, som *three* /tri:/, *north*, *length*. Overgangen til frikativ er tydeligvis ganske ny. I 1920 skriver J. Firth (*Toun o' Firt*, som indikerer uttale med plosiv, og ikke *Firth*). I forordet til en samling dialektdikt av C. Coastie som nylig er spilt inn på kassett, bemerkes det at innleserne ofte leser *th* i tråd med dagens normaluttale der forfatteren skriver *t, d*. De fleste av dikta sto på trykk i lokale aviser på 1950-tallet. Det betyr at frikativene er blitt restituert i løpet av de siste 50 åra.

Palatalisering

a) *ll, nn*

Eldre skotsk har hatt palatal *n* og *l* intervokalisk i ord innlånt fra fransk (jf. EHSL: 98, 208). I skrift kommer palatalene til syne i skrivemåter som *nz/ny* og *lz/ly* (*z* eller *rettere*

¹⁴ Vokalisering av *l* skjer også i det nordlige England. Utviklingen kan ifølge EHSL være et resultat av kontakt med normannerfransk.

ʒ er et eldre skotsk grafem for /j/): *tailyour*, *bailie/balze* for *bailiff* 'byfogd'. Slike former er belagt også fra Orknøyene, i etternavn av skotsk opprinnelse: *Menzies* (DN II 691, 1425) og *Tailyour* (REO CCXXXII: 1580). Ifølge LAS: 20f. kan dialektene på West Mainland fortsatt ha palatal realisering av *l* og *n* i visse posisjoner.

b) *k*, *g*

k og *g* i framlyd kan bli palatalisert framfor fremre vokaler i nordlig skotsk og i Galloway (EHSL: 503). Begge områda hadde norrøn bosetning, uten at det behøver å bety interferens fra norrønt, velarer assimileres til omgivelsene i mange språk. På Orknøyene er palatalisering av velarer på retur, i dag er det først og fremst et særtrekk for målet på de nordlige øyene (se LAS: *king*, *kist* /tç-, tj-, c-/). Indrebø (1951: 230) regner med at palatalisering i norsk oppstår i mellomnorsk periode, uten å tidfeste nærmere.

Konsonantsamband

er generelt utsatt for assimilasjon i skotsk:

a) *mb*, *nd*, *ld*

- Assimilasjon /mb/ > /m/ er gjennomført i eldre skotske dokument, f.eks. i skrivemåten *lam* for *lamb*. Uttalen er fortsatt /lam/ (CSD: 355).
- Assimilasjon av /nd/ > /n/ er dokumentert fra 1300-tallet, /ld > l/ fra 1400-tallet. Disse virker fortsatt, først og fremst i utlyd, på den måten at uttalen kan være med eller uten *d* i ord som *land* /lan/ eller /land/ (CSD: 355), *field* /fil/ eller /fild/ (CSD: 195).

Assimilasjonene gjenfinnes i de fleste norske dialekter, og vi kan dermed ikke si hvilken vei de er kommet inn i et opprinnelig norrønt navnemateriale. Den skotske utviklingen får likevel betydning for navnematerialet, fordi avviket mellom skrift og uttale kan føre til restitueringer, og i noen tilfelle oppstår uetymologiske uassimilerte former, se 8.1.2.9.

rs > /rʃ/

ligner uttalen i østnorsk dialekt, som ifølge Eliasson (2000: 39) er supradental med svak retrofleks. LAS transkriberer /rʃ, rʃ/ i *hoarse*, henholdsvis for Birsay og Dounby.

Eliasson (2000: 40, 47) avgrensar supradentalisering til Norden og skotsk gælisk, der han regner det som et mulig kontaktfenomen. Både mine egne opptegnelser og LAS viser at trekket også finnes, om enn noe sporadisk, i orknøyskotsk, hvor det jo også kan være et kontaktfenomen.

3.1.1.4. Foneminventar

Vokaler og diftonger

Med utgangspunkt i EHSL: 449–513 og LAS (inventarene fra West Mainland, side 19–21, er mest relevante for min studie) er det vanskelig å sette opp et synkront foneminventar for skotsk, fordi LAS noterer fonetisk og EHSL tar utgangspunkt i de gammelskotske fonemene. Som i andre britiske fonemanalyser ligger fokus på vokalene, der den regionale variasjonen er størst. Jeg har behov for et system som fungerer i notasjon av navna, og velger å ta utgangspunkt i Marwicks notasjons-system i *Orkney Farm-Names* og McMahons oversikt over skotske fonemer (1999: 60f.). De to er i hovedtrekk sammenfallende, bortsett fra at McMahon utelater /ø/. Dette fonemet finnes fortsatt i dialekten, og er derfor tatt med.

Det gir følgende vokaler:

	fremre		sentral		bakre	
	ur.	r.	ur.	r.	ur.	r.
høy	i					u
	e	ø	ɪ			o
	ɛ		ə		ʌ	ɔ
lav	a					

Dialekten har diftongene /ai ~ ei/, /au ~ ɔu/, /ɔi/ ¹⁵

Fordi /ə/ eller schwa bare forekommer i trykksvak stilling, vil ikke alle regne den som et eget fonem (jf. O'Connor 1973: 153f.), men den vil uansett være brukt i notasjon. I orknøyskotsk kommer for øvrig kort, sentralisert *i* nær å være en trykksterk variant av

¹⁵ En pågående uttaleendring som blir nokså tydelig i stedsnavn, er overgangen fra -o til diftong i utlyd. -o er et produktivt suffiks i dialekten, tradisjonelt uttalt /o/, men nå oftere diftongert /ou/ etter eng. mønster. Dette er ikke notert, ettersom det ikke er noen fonematisk endring.

/ə/ ¹⁶. Dette er en urunda, midthøy vokal, uttalen spenner fra sentralisert [e, ε] til [ʌ] (EHSL: 468f.). EHSL bruker tegnet /ɪ/ til notasjon, jeg har valgt /i/ fra lydskriftfonten jeg ellers bruker. Det er altså viktig å presisere at /i/ her er brukt annerledes enn i notasjon av *Received Pronunciation* (RP) eller engelsk standarduttale.

Det skotske vokalsystemet skiller seg fra RP på flere vis. For det første er ikke vokalfonema de samme. Skotsk mangler /ɜ/ og har ett /a/-fonem som spenner [æ~a]. Derimot har mange skotske dialekter /ø/. En annen viktig forskjell er at vokalkvalitet og -kvantitet er uavhengige trekk i skotsk. Alle vokaler kan være korte eller lange. med unntak av /ɪ, ʌ, ε/ som ifølge McMahon (op.cit.: 61) bare er korte. Den siste kan likevel være lang i orknøyskotsk. Vokalkvantiteten reguleres i prinsippet av den fonologiske konteksten, se 3.1.1.1, slik at vokalen er lang foran /r, v, ð, z, ʒ/ og i utlyd. Dette systemet forutsetter muligheten for kortstaving, som skotsk deler med engelsk. Den skotske vokallengderegele er imidlertid ikke strengt gjennomført på Orknøyene. Det kan en lese av analysene av vokalkvalitet og -kvantitet i LAS, der orda grupperes ut fra etterfølgende konsonant. Med få unntak er vokalene forlenga etter regelen, men lang vokal forekommer også i andre omgivelser (bl.a. framfor *d* og dersom engelsk har diftong). Det er også noe variasjon fra informant til informant (f.eks. er *farm* og *far* oppført med kort vokal i Dounby og lang i Birsay. Omvendt er det notert kort vokal i *breeze*, *grieve* i Birsay, lang i Dounby, LAS: 19–20).

Konsonanter

Konsonantene er de samme som i skotsk engelsk for øvrig, bortsett fra at /dʒ/ normalt mangler og realiseres som /tʃ/.

Lyder som ikke brukes i vanlig norsk er:

θ ustemt dental frikativ som i *thing*

ð stemt dental frikativ som i *this*

z stemt alveolar frikativ som i *is*

ʃ ustemt palato-alveolar frikativ *share*. Også brukt om lydsambandet *rs* i *Furso*, *horse*, som uttales supradentalt med svak retrofleks og kunne noteres ʂ, se 3.1.1.3.

ʒ stemt palato-alveolar frikativ som i *measure*

tʃ affrikat som i standardengelsk *chair*, i dial. *George*

¹⁶ Iflg. ON (xxxix–xlīi) kan alle korte norrøne vokaler sentraliseres, *o* riktignok bare som /ʌ/, de øvrige kan alle få overgang til /i/.

w uttales med lepperunding.

ɹ skotsk uttale av *wh*, med hørbar aspirasjon: *white*

χ velar frikativ, som i tysk *ach*: *brough*, *loch*

3.1.2. Morfologiske trekk

Substantiv og adjektiv er de ordklassene som oftest går inn i stedsnavn, og vil derfor stå i sentrum i denne framstillinga. På den tida da skotsk ble tatt i bruk som skriftspråk var det gammelengelske systemet med kategoriene genus, numerus og kasus radikalt forenklet, slik at det bare skilles mellom entall versus flertall og genitiv versus andre kasus (EHSL: 158f.), unntaksvis forekommer dativmarkering. Både plural og genitiv blir normalt markert med *-is* i skrift, som i mellomengelsk. Alternativ perifrastisk genitiv med *of* blir vanlig i gammelskotsk periode, kanskje etter fransk og latinsk mønster (op.cit.: 166). Navnedannelser med *of* er svært vanlig på Orknøyene.

Forenklingen av formverket for substantiva rammer også adjektiva. I de eldste tekstene forekommer skrivemåter med *-e* etter artikkel som kunne reflektere svak bøyning, men alt på 1300-tallet er bruken så ustødig at den knapt kan ha syntaktisk funksjon. Adjektiva kan få flertallsform på *-is*. Også her er systemet i samsvar med mellomengelsk.

3.1.3. Leksikalske trekk

I fonologien og morfologien forholder vi oss til et begrenset sett enheter, og kan dermed sette opp relativt oversiktlige systemer. Noe tilsvarende er umulig for en åpen klasse som leksikonet. Metodisk er det imidlertid viktig å skille mellom nordiske lån som er fellesskotske, dvs. innlånt i den nordengelske dialekten som blir utgangspunkt for skotsk, se 2.2.1., og lån som skjer direkte fra norrønt på Orknøyene og derfor er særegne for øyene.

Her må jeg ta utgangspunkt i ordbøkene som foreligger. Marwicks *Orkney Norn* omfatter i første rekke direkte lån, fordi han unngår å føre opp de mange fellesskotske ord som er gangbare i dialekten (s. vii), dvs. ord notert i Jamiesons skotske ordbok, som kom i første utgave i 1841. Marwicks ordsamling omfatter over 3000 ord. Disse kan kryssjekkes i *The Concise Scots Dictionary* (CSD). Dersom et ord ikke er oppført her, eller er oppført som en form spesifikk for Orknøyene og Shetland, kan vi regne lånet som direkte. CSD opplyser for eksempel at *skerry* < norr. *sker* (CSD: 622)

spesielt er brukt på Orknøyene og Shetland, mens *firth* < *fjørðr* er brukt i hele Skottland (CSD: 197).

3.2. Utviklingen av norrønt språk på Orknøyene

Kildene til det norrøne språket på Orknøyene kan deles i to hovedgrupper. Den første er diplomer og andre skriftlige kilder som faktisk hører hjemme i kontaktperioden, den andre er norrønt språkstoff som har overlevd som lån i dialekten, dvs. stedsnavn og innlånte appellativ. Eksempla på innlånte appellativer i det følgende er hentet fra Marwicks *Orkney Norn* fra 1929.

Som vi har sett, er bare fire diplom på norrønt mål bevart fra Orknøyene (DN II 168 og 170, 1329, DN I 404, 1369 og DN II 691, 1425¹⁷). Det har rimeligvis vært flere, men disse er trolig gått tapt i branner eller muligens ved bevisst ødeleggelse, slik det antydes i REO XXI fra 1466, se 2.2.2. I tillegg til de fire dokumenta foreligger en enkelt frase gjengitt i en latinsk tekst av en historieskriver som kaller seg *Jo. Ben.* i 1529: *Goand da, boundæ* (ON:224) og et eksempel på mye yngre norn, en nedskrivning av *Fader vår* på norn av skotten James Wallace, trykt 1700 (Barnes1998: 48 f.):

Favor i ir i chimerie, Helleur ir i nam thite, gilla cosdum thite cumma, veyá thina mota vara gort o yurn sinna gort i chimerie, ga vus da on da dalight brow vora, Firgive vus sinna vora sin vee Firgive sindara mutha vus, lyv vus ye i tumtation, min dilivra vus fro olt ilt, Amen (eller) On sa methet vera.

Disse tekstene er analysert av Marwick, Indrebø, Pettersen og Barnes, med det mål for øye å finne lokale målmerker. Mangelen på klare felles utviklingstrekk kan forklare hvorfor forskerne har trukket noe ulike konklusjoner. Marwick (og Magnus Olsen, som han korresponderte med, ON: xxi), mente at en knapt kan finne eksempler på særegne orknøyformer som ikke har paralleller i norske brev. I hovedsak den samme konklusjonen drar Michael Barnes av sine studier av norn (1998: 13f.). Indrebø (1951: 279–86) slår fast at norn på Shetland og Orknøyene er sørvestlandske målføre. De har særdrag, men holder seg ellers “mykje til heimenorsk skriftmønster, som ventande er.” Hans slutninger bygger først og fremst på Shetlandsnorn, men i mange tilfelle finnes de samme utviklingstrekk også i Orknøynorn. Egil Pettersen (1988: 192) behandler brevet fra 1425 og argumenterer for at det er skrevet på svensk.

Jeg vil i stor grad se bort fra de to eldste diploma. Disse er skrevet i en relativt stø norrøn målform, innafor den variasjonsramma en venter seg i Norge, og faller før den

egentlige kontaktperioden. Da står vi igjen med to diplom og *Fader vår*, unektelig et uhyre spinkelt materiale, som ikke gir oss noe grunnlag for å rekonstruere en norm for “mellomnorm”. I tillegg skal vi se at de to diploma følger svært ulike normer, og at det kan være tvil om de avspeiler en reell språkutvikling på øyene. *Fader vår* reflekterer nok lokal språkutvikling, men er formidlet av en person med en annen språklig bakgrunn – Wallace var skotte og kunne ikke norm – med de fonetiske begrensninger og muligheter for misforståelser det innebærer.

I den følgende oversikten over utviklingen i norrønt på øyene i kontaktperioden utnytter jeg tidligere forskeres gjennomgang av originaldokumentene. Jeg har likevel valgt å fokusere på utviklingstrekk vi kan finne igjen i seinere kilder, for i noen grad å motvirke det tilfeldige i det svært sparsomme skriftlige kildematerialet fra kontaktperioden. Utviklingen fram til i dag, slik det gjenspeiler seg i navnematerialet, vil bli ytterligere belyst i 8.1.

3.2.1. Fonologiske trekk

3.2.1.1. Vokaler og diftonger

Tidligere forskere har påvist følgende trekk:

- *Monoftongering* i dokumentet fra 1425, *en* < *ein*, *bøød* < *bauð*.
- Overgang *o*, *ó* > *u*, med eksempler både i 1369 og 1425.
- Overgang *i* > *e*: *welja* (*vilja*), *grepin* (*gripinn*) 1425.
- *Avrunding av y* og *æ*. Flere eks. i 1369, *sindara* i *Fader vår*.
- *Progressiv j-omlyd*: gjennomført i diplommet fra 1425: *jærldsðomit*, *Hiætland*, *siælf*.
- Overgang *þe* > *þi* i pronomen: *þitta* (*þetta*) og *þis* (*þess*) i 1369.

Av disse regner jeg de fire første som gjennomgående trekk, trekk vi også kan finne i annet språklig materiale. Progressiv j-omlyd forekommer så vidt jeg vet bare i diplommet fra 1425, dialekten har for eksempel *yackle* (*jaxl* m.), *yamalt* (*jafnaldra*). Utviklingen skal derfor snarere knyttes til skriveren enn til en reell språklig utvikling. Utviklingen av *þe* i pronomen har vi ingen mulighet til følge videre, ettersom de norrøne pronomena er gått tapt.

¹⁷ Brevet er i DN datert “1426 eller før”. Marwick har argumentert for at det er fra 1425, ON: xx, note 4.

Monoftongering

På Shetland er monoftongering av *ay*, *ei*, *øy* gjennomført (Hægstad 1900: 73, Jakobsen 1928: L), og også orknøydialekten monoftongerer i mange tilfelle (ON: xlii). Her er det interessant å se på de to yngste diploma. I 1369 er diftong gjennomført: *æin*, *leikmenn*, *þeir*, *skadalausar*, i 1425 monoftong: *en*, *lekmæn*, *bøod*, *døde*. Dette kan vanskelig reflektere en faktisk språkutvikling, når dialekten fortsatt har diftong i en rekke ord, jf. også *brow* i *Fader vår*. Gjennomført monoftongering i 1425 bør derfor snarere forklares med at skriveren har skriveopplæring fra Danmark eller Sverige, eller dialektbakgrunn fra et monoftongeringsområde.

o, ó > u

Overgangen *o > u* er ett av fellestrekkene i de to yngste diploma: *brut*, *brutlegha* (*brot*), *landbular* (*-bólár*), *skutt* (*skott* = skotte?) i 1369 og *hulpit*, *opburit*, *biwr*, *uxa*, *hwlt*, *behwlt* i 1425, dessuten *cumma*, *vus* < (oss) og av *o* i *yurn* i *Fader vår*.

Pettersen regner overgangen *o > u* som svenske former i sin gjennomgang av brevet fra 1425, men den er åpenbart ikke avgrenset til dette brevet. Hægstad (1900: 73) regner sammenfallet *ó - ú* som et generelt trekk ved Shetlandsdialekten, og uttalen /u, u:/ av norrøn *o, ó* er heller ikke uvanlig i Orknøy-norn (ON: xli). Utviklingen *o > u* ser slik ut til å være et lokalt særtrekk¹⁸.

i > e

I diplommet fra 1425 finner vi *welja* < *vilja* og *grepin* < *gripinn*. Senking av kort *i* er vanlig i norske målføre (Indrebø 1951: 222–25), men også i skotsk senkes kort *i* og *u*, se 3.1.1.2. I dette tilfellet er det derfor unødvendig å anta svensk mønster, slik Pettersen gjør (1988: 193)

Avrunding av y, ý og æ.

I diploma finner vi: *frista* < *fyrsta*, *nita* < *nýta*, *skilde* < *skyldi*, *beta* < *bæta* 1369, i *Fader vår* *sindara* < *synd*(*maðr*). Overgangene *y > i* og *æ > /e, ε:/* er det normale i

¹⁸ I noen tilfelle kunne skrivemåten *u* for *o* tenkes å være en skotsk tolkning av det norrøne fonem-systemet etter forskyvningen av de bakre vokalene som gir vokalkvaliteten /u/ i dagens uttale av f.eks. *bol*, *okse* og *jord*. Hildinakvadet og *Fader vår*, muligens også diplommet av 1369 (se nedafør), er ført i pennen av skotter. I eldre skotsk er det imidlertid ikke tradisjon for å skrive *u*, verken for kort eller lang /u/ (EHSL: 82f.).

orknøydialekten, unntaksvis kan begge gå over til \emptyset , se 3.3.1. Avrunding av y kan skyldes interferens fra skotsk, som mangler fonemet, se også 8.1.1.4.

3.2.1.2. Konsonanter

Følgende trekk kan påvises:

- Overgang $p, t, k > b, d, g$, med eksempler både i 1369 og 1425
- Overgang $g > w$ postvokalt
- Overgang $m > n$ i utlyd i trykklett stavelse, belagt i 1425 og *Fader vår*
- l -bortfall i 1369
- Palatalisering av ll og nn
- Ulike utviklingsmuligheter for dentale frikativer
- Bortfall av h i framlyd: *æita < heita* 1369

Av disse kan de fem første regnes som gjennomgående trekk. *Æita < heita* i diplomtet fra 1369 er det eneste sikre belegget, og nettopp i dette verbet kan h falle i norske målføre som ikke har halvemål¹⁹. H -bortfall forekommer også sporadisk i norske brev (se likevel Hægstad 1900: 63). Dialekten har bortfall av h foran l, n og r , som norsk.

Dentale frikativer

viser en lite systematisk utvikling. Indrebø regner (1951: 280) overgangen $p > h$ som et fellestrekk med færøysk. Denne overgangen finner vi imidlertid ikke belagt i diplom eller appellativer fra Orknøyene, bare i stedsnavn, for eksempel *Thorwaldishow* 1502 > *Horraldshay* 1595. I diplomtet fra 1425 skrives frikativ normalt th , men det fins enkeltteksempler på plosiv i *natigh* 'nådig' eller bortfall i *reskap* 'redskap', jf. *brow < brauð* i *Fader vår* og *goand da < góðan dag* hos Jo. Ben. Skotsk som låntakerspråk gir mulighet for å bevare norrøne frikativer. Marwick hevder likevel at det normale er overgang $p > t$, som i norsk, mens \emptyset oftere er bevart (ON: xliv, xlvii og 3.3.2 nedafor). Se også 8.1.2.3.

¹⁹ Opplyst av Tor-Erik Jenstad ved *Norsk ordbok*.

p t k > b d g

Diploma fra 1396 har formene *luga < lúka*, *skriuad < skrivit*, diplomet fra 1425 har *tagha*, *taghin < taka* og *Patrigher < Patrik*. Formene er neppe tilfeldige, siden mange lånord i dialekten har leniserte plosiver (ON: xlvii f., 3.3.3.).

g > w > bortfall

Vi finner bare ett eksempel i diploma: *Kærkewaw* (1425), men både Jo. Ben. og *Fader vår* har *da*, *dalight < dag-*. Utviklingen av stedsnavn underbygger at dette er en regelmessig utvikling, se 8.1.2.1.

m > n i utlyd

Norrønt *sem* gjengis *son* i 1425 og *sin* i *Fader vår*. Hægstad (1900: 65) sier at dette er en vanlig utvikling i trykksvak staving, for eksempel dativene *londen < lōndum* og *honon < honom* og Barnes (1998: 13, 15) peker på den samme utviklingen. Marwick (ON: xlvi) gir ingen eksempler på *m > n* i utlyd i lånord.

l-bortfall

DN I 404 fra 1369 har *l*-bortfall i *skide < skyldi* og *l*-innskudd i *halfua < hafa*. Det første eksemplet kan være en rein skrivefeil, formen *skilde* forekommer flere ganger i brevet. Den omvendte skrivemåten *halfua* kan likevel tyde på at skriveren har problemer med å oppfatte hvor *l* hører hjemme.²⁰

Vi så ovafor at vokalisering og bortfall av *l* viser seg i skotske kilder fra slutten av 1300-tallet for /ul/ *fow < full* og på 1400-tallet for /al/: *aw < all* (EHSL: 108). Det betyr at dette faktisk kan være et førstebelegg for *l*-bortfall. Observasjonen er også interessant sett i forhold til hypotesen om at skriveren er skotte, slik andre trekk i dette brevet kan tyde på. At *l*-bortfallet får fotfeste også i det norrøne språket på øyene, framgår tydelig av utviklingen av stedsnavna. Dette vil jeg gi eksempler på i 8.1.2.2.

²⁰ I tillegg har de to yngste diploma former uten *l* i navnet *Hjaltland*: *Hiatland* 1369 og *Hiætland* 1425. Former uten *l* er imidlertid så gjennomført i eldre diplomer at en bør vurdere om *Hjaltland*, som vi kjenner fra sagaene, er en tilpasningsform.

De tidligste belegg er: *Hetlandensis* c. 1190 DN (II, no. 2); *Heclandensi* 1221 DN (XIX, no. 134); *Nicolao Ihatlandensi* 1226 DN (I, no. 9); *af Hiatlandi* 1299 DN (I, no. 89); *Hiatlandi* 1308 DN (V.109); *Syettelandie* 1312 DN (XIX, no. 481); *Hieltlande* 1386 (I, no. 501); *af Hiatlandi* 1402 DN (I, no. 591); *i Hieltland* 1490 DN (VIII, no. 426); *j Hieltland* 1512 DN (III, no. 1056). Formen *Hjaltland* kan altså være en leksematisk tilpasning til norr. *hjalt* n 'sverdhjalte', jf. 9.3.2.2.

Takk til Peder Gammeltoft som gjorde meg oppmerksom på forholdet, og skaffet formene til veie.

3.2.2. Morfologiske trekk

Trekk som kommenteres av tidligere forskere er:

- Oppløsning av formverket
- Endelsen *a* i infinitiv og svake feminina
- Privatvt prefiks
- Pronomena *hans*, *þeira* for *sinn*

De to siste får liten betydning for navneverket, men skal nevnes kort for å gi et bilde av språknormen. Privatvt prefiks er gjennomført *u-* i 1369, *o-* i 1425. Dette må helst tolkes som nok en indikasjon på at det snarere er skrivernes norm som reflekteres enn talespråket på øyene. Også Hægstad (1900: 39) kommenterer *ustø* norm for privatvt prefiks i Vesterhavsdiploma.

I 1425 er eiendomspronomenet *sin* flere ganger erstatta av *hans*: “Dauid smid [war] grepin oc slaghin bla oc blodig i *hans* eghin gard oc hemfrid”, “Thomos Sinklar foor med sina mæn i *hans* eghit hus”. Barnes (1998: 14) viser at *theris* er brukt i stedet for *sitt* på Shetland. Utviklingen kan forklares som interferens enten fra skotsk eller dansk.

I diplomet fra 1369 er *þeira* brukt både som subjekt og som foranstilt eiendomspronomen i to parallelle vilkårsformuleringer: “þa skullum þeira beta þeira brot” og “þa skullu þeira beta þeira brut” < *þá skulu þeir bæta brot sín*. I det første tilfellet har verbet fått 1. personsending, i det andre korrekt 3. personsending, og plasseringen av eiendomspronomenet svarer i begge tilfelle til skotsk syntaks. (Sammenlign med etterstilte pronomen i *Fader vår: nam thite, cosdum thite, veyá thina, dalight brow vora*).

a-infinitiv er gjennomført både i 1369 og 1425 (*fara, berætta, thaka, skriua* osv, unntaksvis *-æ: faræ*). De norrøne verba har også *-a* i *Fader vår: cumma, vara*, selv det innlånte verbet *delivra* < *deliver*. Dette har imidlertid liten relevans for navn, og jeg finner ingen eksempler på svake femininer i nominativ i de to yngste diploma. Når det gjelder innlånte ord og navn, er det vanskelig å slutte noe om opprinnelige endelser på grunnlag av dagens materiale, se 8.2.1. og 8.2.5.

Oppløsning i formverket

Eksempler på oppløsning i formverket i Orknøydiploma er alt gitt. Utviklingen er ikke uventet, i denne perioden gjennomgår formverket i norrønt store endringer også i Norge. Det er imidlertid påfallende stor forskjell mellom diploma fra 1329 og 1369.

Skriveren av 1369-diplomet har åpenbare problemer med det norrøne formverket. Her kan jeg vise til Barnes' eksempler (1998: 40f.), og listen kan lett gjøres lengre: *þessre dentura* (nom. sg.), *af æin halfuo*.

3.2.3. Leksikalske trekk

Det er svært få eksempler på lånord fra skotsk i diploma, bortsett fra personnavn. Av mulige eksempler kan jeg nevne:

- *liftima* 1425 < cf. eng. *lifetime* 'levetid, livstid'
- *godman* 1425.

Det siste brukes på Orknøyene som en generell term for (odels)bonde. I denne betydningen har ordet neppe noen norsk parallell, og Barnes (1998: 14) regner med skotsk opphav. Skotsk *guidman* kan betegne 'overhode for en husholdning' (CSD: 252). Vi kan legge merke til at selv i *Fader vår* er det ikke mer enn tre lånord fra engelsk, verba *firgive* < *forgive* og *delivra* < *deliver* og substantivet *tumtation* < *temptation*.

3.2.4. Oppsummering

Språket i diploma

En del av de særegne formene vi finner i diploma kan skyldes interferens fra skotsk. I vokalutviklingen gjelder det trekk som avrunding av *y* og overgangen *o* > *u*. Vi har også pekt på muligheten for *l*-bortfall etter skotsk mønster.

Målformene i de to diploma er dessuten så vidt ulike at vi kan utelukke at begge gjenspeiler det faktiske talemålet. Brå, systematiske skifter, som fra gjennomført diftong i 1369 til gjennomført monoftong i 1425, kan ikke forklares som reflekser av talemålsendring. Det er derimot naturlig å trekke inn skrivernes bakgrunn som en mulig årsak. Vi vet verken hvor de var fra eller hvor de hadde fått opplæringa si, men vi kan under ingen omstendighet forvente at de skulle gjengi det lokale målføret i uforfalsket form.

Barnes (1998: 41) peker på at skriveren av 1369-diplomet har store problemer med norrønt formverk, og antyder at skriveren kan være ikke-innfødt. Min konklusjon er den samme: Om skriveren er skotsk, forklarer det hvorfor han behersker diftonger og dentale frikativer, som også finnes i skotsk, men har problemer med formverket, pronomen og vokalen *y*. Etersom storparten av underskriverne av diplomtet er skotter,

virker det ikke urimelig at også skriveren kunne være skotte, kanskje en geistlig. Et særskilt poeng er problemet med *l*-skrivning, som viser seg i dette brevet noe før *l*-bortfall er belagt i skotsk. Dersom trekket skyldes skotsk interferens, kan det tidlige belegget her forklares med at skotske skrivere normalt skrev latin, skotsk var knapt tatt i bruk som skriftspråk i 1369. Bare dersom skotten skrev en tekst på morsmålet eller som her, et andrespråk annet enn latin, uten en standard han kjente, kan vi vente at en faktisk lydendring vil slå igjennom.

Diplomet fra 1425 har flere typiske østnordiske former, som gjennomført monoftong og progressiv *j*-omlyd. Kanskje kan de fleste språktrekk i brevet forklares med at skriveren er svensk, slik Pettersen (1988) hevder. En del av utviklingstrekkene finner vi likevel igjen i andre kilder, og da må vi regne med at de kan ha rot i talemålet. Dette gjelder for eksempel utviklingen $o > u$ og $i > e$. Det finnes også noen eksempler på lenisering av *p t k* i brevet (op.cit.: 197), som ikke uten videre kan forklares som et trekk fra svensk. Brevet ser altså inneholde både østnordiske og lokale former. Det er vel ikke utenkelig at skriveren kan ha fått sin opplæring i Sverige, samtidig som han var kjent med den lokale dialekten.

Når det er så stor divergens diploma imellom, er det åpenbart at en må være forsiktig med å trekke ukritiske slutninger om målføret på øyene på grunnlag av dem. Skriftnormen var iallfall delvis et produkt av skriverens opplæring, og kanskje var han innflytter. På den andre sida må en kunne regne med at skriverne hadde kontakt med lokalmiljøet, slik at når vi finner igjen særegne språktrekk fra diploma i andre kilder, må det være grunnlag for å regne med at disse har rot i målføret.

En sørvestnorsk dialekt?

Jeg har tidligere sitert Indrebø, som karakteriserer norn som et sørvestlandsk målføre, delvis på grunnlag av *a*-ending i verb og svake feminina. En slik klassifisering er ikke uproblematisk, ettersom Orknøyene fikk norrøn bosetning så tidlig at de finere målføredistinksjonene trolig var lite utviklet. Vi skal for eksempel regne med at infinitiven var *-a* i hele Norge ved bosettingen (Skard 1976: 91). På den andre sida finner vi flere trekk som regnes som østnordiske, som postvokal $g > w$, lenisering av $p, t, k > b, d, g$ og monoftongering (Haugen 1976, 210f.). Både geografisk avstand og målmerker som peker i ulik retning, gjør at vi heller bør regne Orknøynorn som en sjølstendig dialekt, som utvikler seg på egne premisser.

3.3. Lydutvikling i ord av norrønt opphav

Nedafør setter jeg opp en oversikt over fonetiske utviklingsmuligheter når norrøne ord lånes inn i skotsk. Framstillingen bygger i stor utstrekning på Marwicks gjennomgang i ON xxxix-xlvi. Med dette utgangspunktet etablert, burde det ikke være nødvendig å sette opp alle muligheter i hver enkelt navnetolkning.

3.3.1. Vokaler

Vokalkvantitet er generelt ustabil, fordi det skotske systemet med lengde betinget av fonologisk kontekst slår inn, se 3.1.1.1. og 8.1.1.1.

i, í

Høye fremre vokaler bevares som fremre eller sentraliseres, /i:/ kan diftongeres.

- i** *bikko* subst. /'biko/ 'tisper' < *bikkja*, *simman* subst. /'simən/ 'stråreip' < *sími* m.
- i** *kleester* v /'klistər/ 'smøre' < *klistra*, *wheel* v. /'mil/ 'hvile' < *hvíla* v.
- i:** *meethe* subst. /mi:ð/ < *mið* n 'fiskemed' (forlenging også i norsk), *teebro* /'ti:bro/ 'hildring, luftspeiling', jf. isl. *tíðbrá* f.
- ai** *grice* subst. /grais/ 'unggris' < *gríss* m, *quoy* 'inngjerding' /kwai/ ved sida av /kwi/ < *kví* f.

y, ý >

/y/ mangler i skotsk. Lyden tilpasses normalt på samme måte som /i, i:/, se ovafor. I tillegg forekommer overgang til /ø/, med bevart lepperunding.

- i** *ling* /liŋ/ < *lyng* n, *sneet* v /snit/ 'snyte nesen' < *snýta* v.
- i** *stin* v /'stɪn/ 'stønne' < *stynja* v, *trist* v /trɪst/ 'klemme, presse' < *þrýsta* v.
- ø** *huirn* /hørn/ 'hammerhule' < *hyrna* f, *nue* v /nø/ 'nynne' < norrønt *gnýa* v.
- ai** *skile* v /skail/ 'skjerme' < *skýla* v.

e, é >

Gir oftest /e/ i dagens dialekt. Heving forekommer framfor nasal, se også Hægstad (1900: 73). Jf. navna *Finyeu* /'finju:/ og *Crovnofinya*, trolig av norr. *fen* n 'blautmyr' og *Rinnan/Runan* /'rɪnən/ av norr. *renna* f eller verb. I tillegg finnes sporadiske enkeltbelegg på overgang til /ɛ:, e:, a/.

- ɛ** *clett* /klet/ < *klettr* m 'klump', *fettle* /fetl/ 'stropp' < *fetill* m.
- i** *brinno* subst. /'brɪno/ '(lyng)brann' < *brenna* f, *rinnick* /rɪnək/ 'lita grøft, renne' < *renna* f.

a >

holder seg normalt som /a/. I sjeldnere tilfelle hevet til midtre realisering, aldri høy. Sentralisert uttale /ɪ, ʌ/ er belagt i enkelttilfeller.

a *skarth* /skart, skarθ/ 'skar' < *skarð* n, *chalder* /tʃaldər/ 'tjeld' < *tjaldr* m.

a: *grand* /gra:nd/ 'steinete strand' < *grandi* m.

Hægstad (1900: 33) regner med forlenging framfor enkelt konsonant og *nd, rd*. Dette gjelder også i Marwicks eksempler.

ε, ε: *teng* /tɛŋ/ 'tange' < *tangi* m, *lecko* /'lɛ:ko/ 'mage på sau' jf. *laki* m 'bladmage'.

ɔ *chold* /tʃɔld/ 'reive et barn' < *tjalda* v.

á >

Rundes normalt, som på norsk, men uendret kvalitet forekommer i noen tilfelle. Overgang til /ø:/ og /ɔu/ er belagt for enkeltord.

o: *vore* /vo:r/ 'vår' < *vár* n, *geo* /gjo:, djo:/ 'bratt vik' < *gjá* f.

a: *flaa* /fla:/ 'gresstripe' < *flá* f.

u: *woo, oo* /u:/ < *á* f 'lita elv'. Sjelden utvikling.

æ >

utvikler seg til /ɛ:,ɛ:/, muligens til /ɪ/ i enkelttilfelle.

e: *braithe* v. /brɛ:ð/ 'smelte (lever)' < *bræða* v.

ɛ: *brail* subst. /brɛ:l/ 'hete, varme', jf. isl. *bræla* f. 'røyk, brann'.

ø, œ >

Relativt få eksempler. Lydene bevares som midthøye, men uttalen flyttes gjerne fremover i munnen. I *andoo* er uttalen flyttet bakover, men dette ser ut til å være et unntak.

ε, ε: *aikel* /ɛ:kl/ 'hard klump i dyrefett' < *æxl* n.

e: *haze* subst. /he:z/ 'oppfisselse', jfr. *æsa* v. 'hisse opp'.

ø *guid* /gød/ 'gjødsle' < *gæða* v.

o *andoo* /'ando/ 'ro sakte eller holde båt i ro' < *andæfa* v.

o, ó >

Uttalen er sentral eller bakre og oftest midthøy. Overgang til /a, a:/ og /u, u:/ er belagt, men sjelden.

o *koly* /'koli/ 'tranlampe' < *kola* f.

ʌ *lurt* /lʌrt/ skjellsord < *lortr* m, *gurr* /gʌr/ 'slim, gorr på fisk' < *gor* n.

ø, ø: *ruithe* /røð, rø:ð/ 'småtteri' < *hroði* m 'rask, skrap'.

oyse /øs/ 'utløp av saltvannslagune' < *óss* m, *buil* subst. /bøl/ 'leie for dyr' < *ból* n.

u,u: *loom* /lum/ 'lom' < *lómr* m.

u, ú >

bevares som en bakre høy lyd eller sentraliseres.

- u** *doose* /dus/ 'stange' < *dusa* v. 'slå', *boona* subst. /'buna/ 'seletøy' < *búnaðr* m.
u: *skroo* subst. /skru:/ 'liten høystakk' < *skrúf* n, *bu*, *bow* /bu:/ 'storgård, større eiendom', se 8.4.3.2. < *bú* n.
ʌ *kummel* /kʌml/ 'gravhaug' < *kuml* n.
ø *uiko* subst. /'øko/ et fiskeslag, også i frasen "as salt as a sea-uiky", jf. no. *ulke*.
ø: *huin* /høn, høn/ 'takås, der takbjelkene møtes', jf. *húnn* m, bl.a. 'mastetopp'.
ɪ *klimse* v. /klɪms/ 'være ute av stand til å åpne munnen', jf. isl. *klumsa* og no. *klumse*.

ø >

- ɔ** *slock* v. /slɔk/ 'slokke' < *slokkva* v.
e, ε *kes* subst. /kes/ 'dunge med tang lagt til tørk' < *køs* f.
ʌ *shun* subst. /ʃʌn/ 'lite vann, tjønn' < *tjorn* f.
ɪ *birk* subst. /bɪrk/ 'det ytterste laget av tang' < *børkr* m.
a *yarfa* subst. /'jɑrfə/ 'tynt torvlag, torv med grus i bunnen' < *jørfi* m 'grus, aur'.

3.3.2. Diftonger

Se 3.2.1.1. om monoftongering av norrøne diftonger i eldre kilder. I dag er det en tendens til ny diftongering, i samsvar med engelsk uttale. Vi finner f.eks. både uttalen /de:l/ og /de:il/ av *-dale*.

ei >

- e:** *maise* subst. /me:ɪs, me:z/ 'transportkurv' < *meiss* m.
ai *geiro* subst. /'gairo/ 'snipp land' < *geirr* m.
e, ε *dello* subst. /de:lə/ 'teig som ligger alene' < *deili* n, *Stenso* propr. /'stenso/ < *steinn* m.
i *kreest* /krist/ 'presse, kryste' < *kreista* v.
Overgangen *ei* > /i/ er mest gjennomført på de nordlige øyene (se ON: 228), men forekommer i enkeltord også i øvrige områder

au >

ser ofte ut til å være bevart som diftong /ɔu, au/. I tillegg til overgangene som er ført opp nedafor, kan utvikling til /u, u:/ forekomme som alternativ form, f.eks. i *noust* og *howe*.

- ɔu, au** *howe* / hɔu, hau/ < *haugr* m, *noust* /nɔust/ 'båttstø' < *naust* n.
ʌ *rumse* v. /rʌms/ 'bevege seg urolig' < *raumska* v.
ɔ *gokk* /gɔk/ 'aprilsnarr' < *gaukr* m, også i sms. *horsegokk* 'snipe'²¹.

²¹ Fuglebetegnelsen *horsegauk* er også kjent fra norske dialekter, iflg. Tor-Erik Jenstad ved *Norsk ordbok*. Sammensetningen kan altså være rent norrøn.

o: *tome* /to:m/ 'fiskesnøre' < *taumr* m.

ey, øy >

ai *misgleam* v /mis'glaim/ 'neglisjere, vanskjømte' < *gleyma* v.

e:,e *daive* v. /de:v/ 'gjøre noen ør med bråk' < *deyfa*, *glaiþ* v. /glep/ 'sluke' < *gleypa*.

ei, eð *ayre* /ei:, eər/ 'grusstrand, banke' < *eyrr* f.

3.3.3. Konsonanter

Skifte mellom stemt og ustemt konsonant er generelt vanlig: *t* og *d*, *p* og *b*, *k* og *g* kan veksle og *f* får ofte overgang til *v*. Lydskrift er normalt ikke oppført, ettersom konsonantene er skrevet som de uttales.

b er vanligvis bevart. Unntatt

> /p/ f.eks. i *pivver* 'skjelve' < *bivra* v.

d er vanligvis bevart.

> /t/ i noen tilfelle: *trimso* 'kalving' jf. *dramsa* v.

- Kan falle bort i sambandet *nd*, *land* uttales f.eks. med eller uten /d/.

ð er ofte bevart, f.eks. i *meethe* /mi:ð/ 'fiskemed' < *mið* n. Ellers

> /e/ with /wiə/ < *við* prep.

> /d/ eller /t/: *bod* 'bølge, brottsjø' < *boði* m.

- Faller gjerne bort i utlyd eller mellom vokaler, f.eks. i *lee* < *hlið* f, *ee* v. /i:/ 'gjære, arbeide' < *iða* v.

f er vanligvis bevart i framlyd og i noen tilfelle i innlyd. Forøvrig

> /v/ i mange tilfelle, jf. norsk, f.eks. *arvo* 'arve (plante)' < *arfi* m,

charve adj. /tʃarv/ 'resolutt, uredd' < *djarfr* adj.

- Faller ofte bort i utlyd, mellom vokaler og foran *b*, *d*, *v*, *l* og *n*. I det siste tilfellet er det kanskje rettere å snakke om assimilasjon.

skroo 'liten kornstakk' < *skrófr* m, *tuo* < *þúfa* f, *steine* 'ting' < *stefna* f,

klibber 'kløvsal' < *klyfberi* m.

g er ofte bevart, men

- forsvinner der den var spirantisk, som *geyar* /'gaiər/ < *gygr* f, *roo* /ru:/ 'liten haug' < *hrúga* f.

> /k/ i noen tilfelle: *swilkie* 'malstrøm' < *svelgr* m.

- Palataliseres i mange tilfelle i framlyd, som i *gyong* /gjøŋ/ < *ganga* v, *gyong* /gjo:rd, djo:rd/ 'eng', jf. no. *jorde* n.

Som eksempla viser, er palatalisering ikke avhengig av etterfølgende fremre vokal.

h er vanligvis bevart i framlyd foran vokal.

- Faller bort foran *l*, *n* og *r* som på norsk: *lee* < *hlíð*, f, *nave* subst. /nev/ ‘neve, håndfull’ < *hnefi* m, *roo* subst. ‘liten dyngje’ < *hrúga* f.
- *hv* > /w, ʍ/: *wheel* v. /mil/ ‘sette seg ned for å hvile’ < *hvíla* v.

k er vanligvis bevart, men

- > /g/ i en del tilfelle: *stiggle* ‘tynt strå, stilk’ < *stikill* eller *stilkr* m.
- *kn* var bevart til begynnelsen av dette århundret, men *k* har nå falt i dette sambandet, f.eks. *knab*, *knep* /nap/, eldre /knap/ ‘liten haug’ jf. no. *knabb*.
- *kv* > /kw, ʍ/ f.eks. i *kwern*.
- Palataliseres foran fremre vokaler, vanligst på de nordlige øyene: *kip* /kjɪp/ ‘liten bunt’ < *kippi* n.

l kan være bevart, men

- faller gjerne bort foran *k* og *m*, mellom vokaler og i utlyd. Eks.: *ak* ‘lomvi’ < *alka* f, *buo* ‘blemme, kveise’ < *bóla* f.
- *ll* palataliseres, f.eks. *hellia* /’hɛljə/ < *hella* f.

m er vanligvis bevart. Ellers

- *fn/mn* > /m/, f.eks. *yamalt* < *jafnaldri* m.
- > /n/ i noen tilfelle *nyow* v. ‘mjaue’, jf. no. *mjaue* v.

n er normalt bevart, men

- > /m/ kan skje foran labiale konsonanter: *toomal* < *túnvøllr* m, se 8.4.3.11.

p er ofte bevart, men

- > /b/ er en vanlig overgang, f.eks. *kubby* subst. ‘koppformet fisketeine’ < *koppr* m.

r bevares normalt, men

- *rn* og *rl* kan assimileres til /n:/ og /l:/, som i *chun* < *tjorn* f, *bannocorn* < *barna-*, *mallo* jf. Aasen *marlauk* ‘sjøgress’.

s bevares normalt, men

- /ʃ, ʒ/ i noen tilfelle: *sharg* /ʃarg/ ‘mase, hakke’ jf. *sarga* v, *range* /re:nʒ/ < *hreinsa* v.
- Kan falle bort i trekonsonantsamband: *yackle* ‘jeksel’²² < *jaxl* m, *wattle* ‘plikten til å innkvartere og bespise’, gammel lovterm < *veizla* f.

²² Formene *jakkell* og *jakle* finnes også i norske målføre, opplyser Tor-Erik Jenstad ved *Norsk ordbok*. Det betyr at bortfallet av *s* i trekonsonantgruppe kan ha skjedd alt i Norge.

t er ofte bevart, men

> /d/ f.eks. i *gaadie* < *gáta* f, *Druntin* = Trondheim.

- *tj* > /tʃ/ f.eks. i *chalder* /'tʃaldər/ < *tjaldr* m.

þ > /t/ er normalutvikling: *tuo* < *þúfa* f.

> /d/ i noen ord, f.eks. *mardroo* 'en type sjøgress' < *-þráðr* m.

Overgang til /h/ er belagt i en del stedsnavn, bl.a. *Hurtiso*. Eldre belegg som *Thurstainshow* viser at opphavet er *þorsteinshaugr*. Denne utviklingen er imidlertid ikke kjent fra appellativer.

v får overgang til /w/ i de fleste tilfelle:

> /w/ *waddy* 'vad' < *vað* n, *week* < *vík* f.

- /v/ er bevart i enkelte ord, som *vansome* 'vanskelig å tilfredsstille', trolig av *vandasamr*.

Kap. 4. Teori

Dette kapitlet er tenkt som et teoretisk fundament for arbeidet med kontaktnavna. Jeg vil i stor grad referere andre forskere, men jeg vil også gjøre rede for mine egne synspunkter underveis.

I den første delen presenteres et grunnleggende syn på språk og språkendring. Videre drøftes propriers stilling i språkssystemet, framfor alt spørsmålet om hvorvidt proprier har betydning. Spørsmålet aktualiseres av det faktum at navn og navneledd faktisk kan bli oversatt i språkkontaktsituasjoner. Den tredje delen behandler navnedannelse. Her er jeg først og fremst opptatt av å systematisere de ulike former for analogi som virker når navn dannes. I den siste delen prøver jeg å legge en grunnvoll for det spesifikke arbeidet med innlånte navn. Dels drøfter jeg begrepet hybridnavn for navn som inneholder elementer fra ulike språk, dels prøver jeg å nå fram til en oversikt over ulike former for integrasjonsprosesser som virker i lånenavn.

Innledningsvis drøfter jeg kort hvilken rolle teori bør spille i onomastikken og på hvilket abstraksjonsnivå teorien tenkes lagt, siden dette er emne for debatt i nordisk navnegransking i dag.

4.1. Et teoretisk grunnsyn?

4.1.1. Fagteoretisk debatt i norsk onomastikk

Sammenlignet med disipliner onomastikken har tradisjon for å støtte seg til, først og fremst historie, arkeologi og lingvistikk, har drøfting av fagteoretiske spørsmål hatt vesentlig mindre rom. Når norsk navnegransking i stor grad har vært empirisk innstilt, kan det ha sammenheng med en sterk arv fra pionerer som Oluf Rygh, Magnus Olsen og Gustav Indrebø (jf. Bakken 1998b: 77). I det siste tiåret har debatten om teori likevel fått større rom. Delvis kan denne dreiningen ses som et resultat av generelle trender i vitenskapelige miljøer. Teoridanning er i dag i langt større grad enn tidligere blitt et mål i seg selv, slik det blant annet kommer til uttrykk ved at vitenskapsteori har fått bredere plass i skoleringen av studenter og doktorander.

Et sentralt tema er spørsmålet om onomastikken først og fremst er en lingvistisk disiplin, eller om den i like stor utstrekning kan sies å være en kulturhistorisk disiplin. Spørsmålet er ikke nytt, men debatten er aktualisert av Stefan Brinks artikkel om teori,

metode og problemstillinger i onomastikken i *Namn og nemne* 1992/1993 og Kristin Bakkens respons. Brinks teoretiske plattform er at navnegransking er “en art av kulturforskning”, ettersom navna er vitnemål om menneskelig “handlande och tänkande” (Brink 1993: 24). Stedsnavnas informasjonspotensiale knyttes dels til navngivingsøyeblikket, dels til kulturell kontekst. Flere steder i artikkelen uttrykkes en skepsis til reint lingvistisk innrettet onomastikk. Om vi ser bort fra det kulturhistoriske perspektivet, er det etter Brinks syn ikke lenger mulig å forsvare onomastikken som en selvstendig vitenskap (op.cit.: 25).

Brink fikk svar fra Kristin Bakken, som særlig imøtegår det siste punktet, med henvisning til at språkkomponenten er basis i navneforskning. De teorier som blir formulert, for eksempel om navnedanningsmønstre og andre regelmessigheter i navneverket, er språkteorier (Bakken 2000a: 19ff.). Konsekvensen av Brinks syn på onomastikk som kulturkunnskap kan bli svært spesialisert “bindestreksonomastikk”, som bosetnings-onomastikk, religions-onomastikk osv., der man i stor grad tar hensyn til teori i nabofaga (op.cit.: 15–16). Dette ser Bakken som et mulig hinder for en felles onomastisk teoridanning, mens språkteori derimot kan bidra til felles, grunnleggende teoridanning.

Innafor den kulturhistorisk orienterte navneforskningen som Brink tilhører, har samspillet med nabodisiplinene og en tverrfaglig innfallsvinkel sterk tradisjon. Forskningsområdet er i første rekke toponymer, og en helhetlig onomastisk teori er knapt noe mål. Samtidig vil også “kulturonomastene” understreke at en tolkning, dvs. en språklig behandling, må gjøres før navnet kan utnyttes videre, jf. Brink (op.cit.: 26) og Andersson (1990: 2). Uenigheten kan derfor sies å gjelde i hvilken grad videre utnyttelse av stedsnavn skal trekkes inn i onomastikken per se, og inkluderes i onomastisk teoribygging (jf. Akselberg 2000a: 34).

“Obviously the onymic system is a subsystem of the language system” skriver Kohlheim (1998: 174). Dermed er det språklige studiet en nødvendig forutsetning i onomastikken, mens det kulturhistoriske er en mulig videreføring. I denne avhandlingen vil hovedvekten ligge på språklige spørsmål, og jeg kommer i berøring med sentrale lingvistiske spørsmål, for eksempel om språklån og språkendring. Det er dermed både naturlig og nødvendig å orientere seg i retning språkteori. Man kan vanskelig drive et språklig studium av navn uten å reflektere over hva språk er og hvordan det læres, lagres og endres. Tilnærmingen er diakron, med språkkontakt og språkendring som viktige tema. Dannelse og utvikling/tilpasning av norrøne navn på

Orknøyene kan ikke forstås uten at navna settes inn i en kulturhistorisk kontekst. Det er likevel viktig å understreke at min innfallsvinkel helst er motsatt av den kulturhistorisk orienterte, der stedsnavn nyttes som kilder for rekonstruere for eksempel bosetningsmønster, maktsentre og religiøse sentre i eldre tid. Jeg utnytter historiske kilder først og fremst som bakgrunn for å forstå den språklige utviklingen av navna.

4.1.1.1. Hva menes med teori?

Diskusjonen mellom Bakken og Brink synliggjør et annet forhold, nemlig at det innefor navneforskningstradisjonen ikke nødvendigvis er klart hvilket innhold som legges i begrepet teori. For Brink har teori en svært vid betydning, teoretisk refleksjon innebærer at forskeren gjør rede for sitt overordna syn, sin forståelseshorisont: “Det krävs [...] en grundläggande reflexion över ens egen forskning och en insikt i hur den kommer in i den övergripande vetenskapliga processen”, og at man “explicitgör de grundvalar man anser at forskningen bör vila på” (Brink 1993: 7). Bakken følger Helge Dyviks (1986: 19–22) mer spesifikke definisjon av teori. Det skilles mellom *hypoteser*, som er et empirisk fortolkede utsagn om regelmessigheter, som kan avsannes eller bekrefte, og *teori*, et sett av hypoteser. I tillegg bruker Dyvik termen *modell* om det vitenskapelige språket teoriene formuleres i²³. Med teori menes et større system av hypoteser med potensial til å forklare (Bakken 2000a: 14), og en teori kan inkludere en rekke hypoteser og modeller.

I nordisk navneforskning har teorikapitler gjerne vært avgrenset til terminologisk avklaring og en drøfting av propriets plass i språkssystemet. Delvis har også metodiske utgreiinger vært regnet som teori (Akselberg 2000b: 33f.). Akselberg skiller mellom ulike teoretiske nivå: mikro-, meso- og makronivå. Teori i norske onomastiske arbeider har i stor grad vært avgrenset til mikronivå, brukt om generaliseringer over et relativt avgrenset sett data. Abstraksjonsnivået kan være langt høyere, teorier kan omfatte eller søke å gjøre rede for mer generelle lover. I språkvitenskapelig sammenheng er det naturlig å nevne den generative tradisjonen inspirert av Chomsky, som søker å utvikle modeller som faktisk korresponderer med kognitive strukturer hos

²³ Dette termvalget er noe avvikende. Modeller brukes gjerne om matriser som kan mates med empiriske fakta for å synliggjøre bestemte relasjoner. Det er likevel klart at termene vi velger, generelt bidrar til å synliggjøre bestemte trekk i empirien. Dyvik peker på at modellene ikke er sanne eller usanne, men mer eller mindre hensiktsmessige.

språkbrukeren²⁴. Denne korrespondansen gir modellene forklarende kraft. Det er fortolkningen av selve modellen, av “det formaliserte grammatikk-språk som står i sentrum, ikke fortolkningen av det naturlige objektspråket.” (Dyvik 1992: 34). Teori i generativ tradisjon omfatter altså hypoteser om menneskers språklige kompetanse, på et høyt abstraksjonsnivå.

Navneforskere arbeider med navn som empiri, og tradisjonelt har teoridannelse i stor utstrekning form av hypoteser og generaliseringer over data på et relativt lavt abstraksjonsnivå. Jeg oppfatter også mitt arbeid som empirisk orientert i den forstand at målet er å beskrive og om mulig forklare utviklingstrekk som kommer fram i navnematerialet, snarere enn å teste ut en bestemt teori på et nytt materiale. Det betyr selvsagt ikke at teori er uinteressant. For det første hjelper teoriene og den etablerte forskningstradisjonen oss til å stille spørsmål til nytt materiale. For det andre bør det alltid være et mål å trekke slutninger som kan ha allmenn relevans på grunnlag av et spesifikt materiale som analyseres, og gjennomgangen av materialet vil alltid kunne bidra til å justere ens teoretiske grunnsyn.

4.1.2. Studieobjektet i språkvitenskapen og i navneforskningen

Selv om navneforskere enes om disiplinens språklige komponent, er forholdet til allmenn språkvitenskap på mange måter uavklart. Lingvistikkenes studieobjekt er alltid språket, men hvilke aspekter ved språket som står i sentrum for forskningen, endrer seg over tid. Den historisk-filologiske språkvitenskapen, som var rådende i Norge til etter 2. verdenskrig, la sterk vekt på lydutvikling og etymologi. I denne retningen hadde navnegransking en naturlig plass. Språkforskere og navneforskere før krigen var da også til dels de samme personene, Magnus Olsen og Gustav Indrebø kan nevnes som eksempler (Bakken 1998b: 78ff.).

De nye språkvitenskapelige retningene kom seint til Norge. Men med Borgstrøms *Innføring i sprogvidenskap* fra 1958 ble strukturalismen kjent for alle språkstudenter. Nå gikk det heller ikke lang tid før generativ grammatikk fikk gjennomslag, slik at min generasjon studenter (fra siste halvdel av 70-tallet) leste Borgstrøm til forprøvene, men analyserte setninger etter TG-grammatikkens modeller. Med de nye lingvistiske retningene kom forskningsinnsatsen i språkvitenskapen til å dreie over fra diakrone til synkrone forhold, og syntaks kom, i alle fall i generativ tradisjon, til å stå mer sentralt

²⁴ For en inngående drøfting av spørsmålet, se Dyvik 1992.

enn morfologi og leksikologi. I tillegg er forskningsobjektet i stor grad “språklige uttrykk på typenivå, ikke på eksemplarnivå”, for å bruke Dyviks formulering (1992: 12). Verken strukturalister eller generativister er grunnleggende interessert i enkelttilfelle, mens vi alt har pekt på at en empirisk eller “bottom-up”-tilnærming er vanlig i navneforskningen.

Den allmenne lingvistikken oppfattes som relevant for onomastikken i den grad den behandler aspekter ved språket også navneforskningen er opptatt av, det vil først og fremst si diakrone perspektiver, leksikologi, morfologi og fonetikk. Selv om det kan være rom for å studere disse aspekta i strukturalistisk og generativ tradisjon, er det ingen tvil om at fokus ligger på synkrone språkssystemer, og det er derfor ikke uventet at forholdet mellom navneforskning og lingvistikk har blitt mer distansert.

Generativ grammatikk har i liten grad bidratt med impulser til navneforskningen, Pamps forsøk på generativ analyse av navn (1973) er ikke fulgt opp. Strukturalistiske modeller har fått bredere plass. Det er for eksempel vanlig å sette opp foneminventar i navnestudier fra geografisk avgrensede områder. I Danmark, der strukturalismen tidlig fikk gjennomslag, ble det utarbeidet et feltskjema til kartlegging av navnesyntaks inspirert av Diderichsen (Weise og Kousgård Sørensen 1964: 2).

4.1.3. Språket i en kontekst. Sociolingvistikk

Mens strukturalisme og generativ grammatikk fokuserer på språket som system eller form, betyr sociolingvistikk en dreining mot studiet av språklig variasjon. Weinreichs *Languages in Contact* fra 1953, se 4.4.2., var i utgangspunktet en strukturalistisk analyse. Samtidig relaterte Weinreich endringene i språkstrukturen dels til sosio-kulturelle forhold, dels til språkbrukeren, slik at boka framstår som et sociolingvistisk pionerverk. Seinere har mange forskere fulgt i Weinreichs spor. Thomason og Kaufman (1991: 35) sier for eksempel “linguistic interference is conditioned in the first instance by social factors, not linguistic ones”. Blant andre Milroy betoner språkbrukerens rolle, når han hevder at “although change is observed in systems, it must be brought about by speakers” (1992: 84).

I tillegg til å øke forståelsen for språklig variasjon og endringer i språket, understreker sociolingvistikken språkets rolle i en sosial kontekst. Sociolingvistikken “setter sproget i forbindelse med menneskenes åndelige og sociokulturelle utvikling”, sier Bandle (1995: 11). Slik blir språkhistorie også kulturhistorie, og det vil mange navneforskere nikke samtykkende til. Til nå har nok sociolingvistikken i begrenset

utstrekning hatt direkte innflytelse på onomastikken, men i undersøkelser om navnevalg og navnebruk, navneendringer og navnedød, vil sosiolingvistikken uten tvil kunne bidra med modeller.

I studiet av navn i språkkontaktområder er det ikke nok å studere språket som struktur. Navnematerialet fra Orknøyene oppviser utviklingstrekk som ikke kan forklares ut fra et overindividuellt språkssystem, for eksempel må oversettelser og såkalte folkeetymologiske omtolkninger ha oppstått ved bevisst eller ubevisst valg fra språkbrukernes side. Fordi navn refererer til enkeltlokalteter, kan slike endringer lettere få fotfeste i onomastikonet enn i leksikon. Dersom endringen av et enkeltnavn aksepteres i navnebrukerkretsen, blir det stående. Det skal langt mer til å endre på et appellativ som *kanin*, der kontinuiteten er uavhengig av enkeltdyrs skjebne. Det betyr at individuelle språkhandlinger får større betydning for navn enn for appellativer, spesielt dersom det er få navnebrukere.

På den andre sida er det lett å iakttå regelmessigheter i stedsnavn. De dannes i stor grad etter faste mønster, og visse ledd er påfallende frekvente. Det ser ut til å eksistere konvensjoner, både for valg av navneledd og navngivingsmønster, og kanskje for hva fellesskapet sanksjonerer som akseptable stedsnavn. Slik blir navna vitnemål både om regelmessighet og variasjon, system og språkbruketferd, og det må være et mål å studere både regelmessige og sporadiske utviklingstrekk.

4.1.4. Språk forstått som kognitive prosesser hos språkbrukeren

Vi har sett at systemorienterte grammatikker i liten grad fokuserer på språklig variasjon og endring. En alternativ synsvinkel er kognitiv lingvistik (Langacker 1987: 1), som regner med et samspill mellom språkbruk og språkssystem – faktiske ytringer bidrar til å skape og modifisere språkbrukerens mentale grammatikk. Dermed blir endring en del av språkets vesen. Mening står sentralt, man kan ikke dra skarpe skiller mellom semantikk og syntaks, mellom innhold og form. Sentralt står også språkbrukernes lingvistiske kompetanse: “[T]he grammar of a language represents a speaker’s knowledge of linguistic convention” (op.cit.: 35f.). Til den lingvistiske konvensjonen hører “conventional expressions”, sammensatte uttrykk av ulike slag.

Enheter er strukturer som er automatisert, slik at bruken ikke krever “constructive effort” (op.cit.: 57). Den mentale grammatikken inneholder alle de språklige enhetene språkbrukeren behersker. Den enkleste enheten som har både semantisk innhold og fonologisk uttrykk, er morfemet. Også grammatiske morfer og funksjonsord har

normalt en betydning (op.cit.: 38f.). De enhetene språkbrukerne rår over, kan kombineres til mer komplekse strukturer. “Putting together novel expressions is something that speakers do, not grammars. [...] Nevertheless, linguistic convention does afford the speaker a wealth of symbolic resources in putting it together.” De språklige ressursene kan deles i to hovedtyper, *enheter* som alt er omtalt, og *etablerte mønster (skjema)* for å danne komplekse enheter.²⁵

Aitchison (1990: 106–117) synliggjør forholdet mellom enkle og sammensatte enheter i en modell for *det mentale leksikon*. Kort fortalt tenkes orda lagret ikke bare som enheter, men også i et “back-up” som består av de mindre språklige enhetene (leksemer og avlednings- og bøyingsmorfer). Som hjelpemiddel ved dannelsen av sammensatte enheter har språkbrukeren en “leksikalsk verktøykasse”, dvs. han behersker visse mønstre for orddanning, jf. ‘skjema’ hos Langacker.

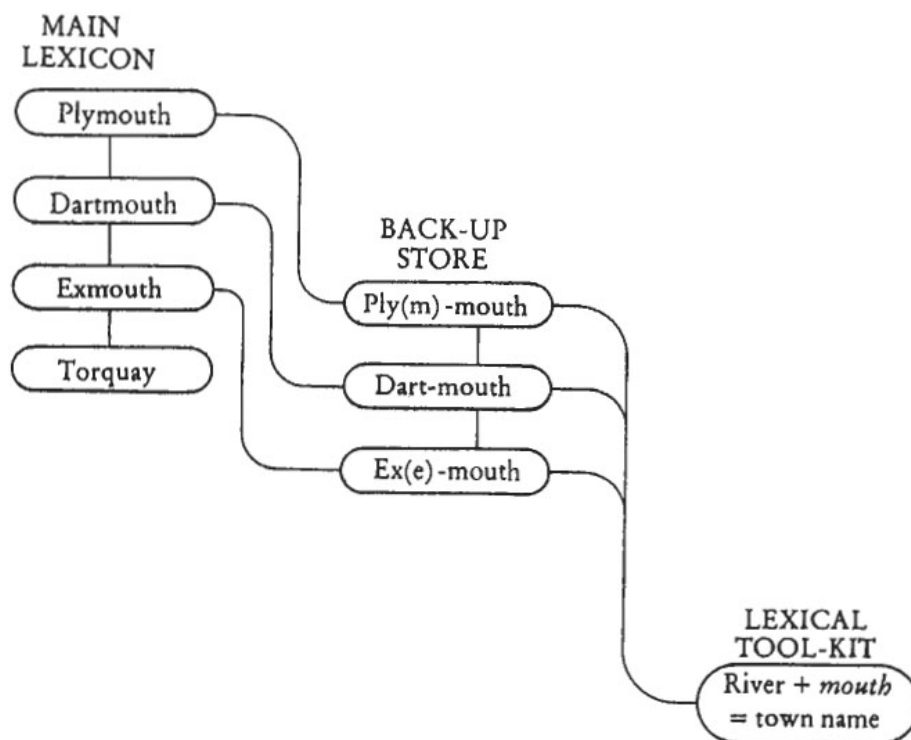

Fig. 4.1. Aitchisons modell av leksikon og back-up. Fra Aitchison 1990: 117.

²⁵ “Grammatical patterns are analyzed as schematic symbolic units, which differ from other symbolic structures not in kind, but only in degree of specificity.” Langacker 1987: 58.

Aitchisons eksempel er hentet nettopp fra onomastikken: for å navngi en lokalitet ved en elveos, kombineres elevnavnet og *-mouth* ‘munning’ (op.cit.: 117).

Disse komplekse enhetene kan også automatiseres, men samtidig vil de, iallfall en viss tid, være *analyserbare*. Det vil si at språkbrukeren oppfatter betydningen av enkeltdelen i tillegg til betydningen av helheten: “Analyzability pertains to the ability of speakers to recognize the contribution that each component structure makes to the composite whole [...]” (Langacker 1987: 448, se også 457). Analyserbarhet knyttes altså direkte til språkbrukerens kompetanse, dvs. evnen til å oppfatte komponentene, ikke til enhetens etymologisk sett komplekse form.

Slik jeg ser det, kan kognitiv lingvistikk bidra med fruktbare innfallsvinkler i onomastikken. Det mentale leksikonet kan være en nyttig modell, dersom man antar at det er paralleller mellom navnedannelse og dannelse av andre nye uttrykk. Navnedannelsen krever en konstruktiv innsats fra navngiverens side, samtidig som han tar utgangspunkt i kjente språklige enheter og mønster for sammenføring.

Begrepet *analyserbarhet* er interessant i forhold til tilpasning av lånenavn. Tradering av navn krever normalt ikke konstruktiv innsats, men i visse tilfelle velger navnebrukeren å oversette eller tilpasse navna på annet vis. Det ser ut til at andre tilpasningsprosesser skjer når navnebrukerne analyserer navna enn når de ikke gjør det. Dette skillet utnyttes i kapittel 9. Avslutningsvis kan det nevnes at når form og innhold knyttes så nært sammen, burde vi kunne tone ned motsetningene mellom saklig og språklig studium av navn.

4.1.5. Syn på språk og språkendring

Grunnleggende forutsetninger i dette arbeidet er for det første at språk er dynamisk, i endring, for det andre at språkbrukerne er sentrale i språkendringsprosessen. Innovasjoner eller potensielle endringer starter hos språkbrukerne. For å bli til endringer, må disse innovasjonene spres ved sosial interaksjon i et språksamfunn og avleires i et lingvistisk system²⁶. Når en språkendring er avleiret i systemet, virker den i sin tur på språkbrukerne, fordi språksystemet legger “constraints on the linguistic behaviour of groups and individuals” (Milroy 1992: 78). Vi har altså en bevegelse to veier, slik Milroy også peker på: Språkbrukeren påvirker systemet gjennom sine innovasjoner, og språksystemet legger begrensninger på språkbrukerens handlefrihet,

²⁶ Milroy 1992: 77f, Weinreich, Labov & Herzog 1968: 185.

jf. det samspill mellom språkbruk og språkssystem som forutsettes i mental grammatikk, se 4.1.4.

En endring kan bli gjennomført i et helt språksamfunns system og på den måten kalles regelmessig. Men på sin vei gjennom samfunnet kan endringen møte krefter som virker i motsatt retning, og endringen kan følgelig stanse opp og eventuelt reverseres. Det siste forutsetter at begge formene fortsatt er tilgjengelige for språkbrukerne (jf. Weinreich, Labov & Herzog 1968: 147f.) Junggrammatikkens lydlover er nok det mest kjente eksempel på regelmessige språkendringer. Tidlig på 1900-tallet tok forskere et oppgjør med den junggrammatiske arven, fordi dialektforskningen viste leksikalske isoglosser som stod i motstrid til regularitets-hypotesen. Lydendringer kan spre seg fra ord til ord, ved leksikalsk diffusjon, slik at endringene ikke nødvendigvis blir gjennomført i hele språksamfunnet. I ettertid vil isoglosser vise hvor langt utviklingen nådde for hvert ord²⁷. Labov konkluderer i seinere arbeider (1994: 471, 542f.) med at man skal regne med både junggrammatiske lydlover og leksikalsk diffusjon.

En annen viktig forutsetning i sosiolingvistisk tilnærming til språkendring er at den enkelte språkbrukers kompetanse omfatter flere språkvarianter. I en tospråklig sammenheng kan dette innebære flere språk, men også i en enspråklig ramme behersker språkbrukerne ulike stilnivå, eller eldre og nyere varianter. Ifølge Weinreich, Labov og Herzog 1968 er det nettopp i dette spennet mellom varianter i språkbrukernes kompetanse at språkendringer oppstår.

Slik jeg ser det, må en tilfredsstillende behandling av språklig materiale i endring ta hensyn til *språkbrukeren*, *språkssystemet* og den *sosiokulturelle* konteksten. Innafor onomastikken spiller språkbrukeren en helt sentral rolle som navngiver og videreformidler av navnetradisjonen. Hvilke navn som finnes, hvilke navn som videreføres og i hvilken form de videreføres, avhenger av navnebrukeren.

²⁷ Weinreich, Labov & Herzog: 151f., McMahon 1999: 50f., 227f.

4.2. Proprier og propriale særtrekk

Så langt har sammenhengen mellom onomastikken og den generelle språkvitenskapen vært vektlagt. Navneverket er en del av språkssystemet og avhengig av dette²⁸. En etymologisk tilnærming til navn er likevel ikke tilfredsstillende dersom den avgrenser seg til navneleddas før-propriale betydning og ser bort fra deres funksjon i proprier. Erkjennelsen av proprier som en gruppe nomen med visse felles egenskaper forskjellig fra appellativenes, blant annet navnespesifikke mønstre og tendens til regenerering, har fått forskere til å ta til orde for en propriumsspesifikk forskning som når ut over det etymologiske aspektet. Šramek (1998: 325 ff.) etterlyser for eksempel en “proprial systemhaft analysierende Namenkunde” som studerer “propriale Sprachsphäre, propriale Funktion [und ein] proprialer Benennungsprozeß”. Men før vi behandler propriumsspesifikke trekk, er det naturlig å stille spørsmålet: Hva er et proprium?

4.2.1. Propriumsdefinisjoner

Propriets plass i språkssystemet, først og fremst forsøket på å trekke grenser mellom proprium og appellativ, er en klassisk problemstilling i onomastisk teori. Noen allment akseptert definisjon av proprier er ikke nådd, og en vanntett avgrensning mot appellativer er etter mitt syn ikke noe mål i seg selv. Definisjonsforsøka er uansett viktige, i og med at de uttrykker sentrale propriale særtrekk. Grunnlaget for propriumsdefinisjonene har dels vært formelle, dels semantiske.

4.2.1.1. Formelle/grammatiske kriterier

Formelle definisjoner har i nordisk debatt helst vært knytta til *bestemthet*. Det hevdes at proprier ikke har veksling mellom bestemt og ubestemt form²⁹ (Christensen og Kousgård Sørensen 1972: 9ff.). Dette gjelder ikke uten videre i norske målføre. I mange vestlandsdialekter får personnavn tillagt bestemt artikkel: *Atlen, Olaen* (Hallaråker 1997: 194), og i trøndersk er det vanlig å legge bestemt artikkel (alltid mask.) til gårdsnavn i tale (NGIndl: 13). Fortsatt kan trondhjemmere si *Frøseten* og *Søremmen* om gårdene som skrives *Frøset* og *Sørem*. Det er likevel neppe snakk om noen reell veksling mellom bestemt og ubestemt form, i tradisjonelt talemål brukes

²⁸ Kohlheim 1998: 174.

²⁹ Følgende definisjon er foreslått for engelsk: “Proper names are used without articles” (Algeo 1973: 13). En slik definisjon fungerer dårlig for norsk, der store deler av stedsnavna alltid har bestemt form: Gudbrandsdalen, Tyrifjorden.

alltid bestemt form. Fra Orknøyene har jeg imidlertid notert eksempler på tilsynelatende reell variasjon mellom bestemt og ubestemt form, for eksempel *Hammar/The Hammar, Mark/The Mark*. Bestemthet ser altså ikke ut til å være noe sikkert kriterium for å avgjøre hva som er proprier.

4.2.1.2. Semantiske kriterier

Christensen og Kousgård Sørensen (1972: 11f.) regner med to semantiske kriterier: proprier er *individualitetsutmerkende* og de er *betydningsløse*.

1. Navn er individualiserende betegnelser

Et appellativ som 'hest' avgrenser en klasse med gitte felles egenskaper. Proprier kan derimot bare ha én referanse. De utpeker individualiteter, og avgrenser ikke noen klasse. De mangler altså kategoriserende funksjon, det er fullstendig korrespondanse mellom navnet og denotatet³⁰.

Mot denne definisjonen kan det innvendes at en rekke proprier ikke har unik referanse, mange stedsnavn og så å si alle personnavn har flere bærere. Men selv om navna *Bø* og *Sandvika* forekommer flere steder i Norge, skiller *Bø* og *Sandvika* seg fra appellativer ved at de ikke utpeker en gruppe med felles egenskaper. De utpeker fortsatt enkeltlokalteter, selv om de utpeker mer enn én enkelt lokalitet.

2. Navn er betydningsløse

Hypotesen om at navn skulle være betydningsløse knyttes gjerne til John Stuart Mill, som hevder at navn er ikke-konnotative "that is, it identifies an individual without imputing any attributes to him" (etter Algeo 1973: 53). Et kjernepunkt i diskusjonen gjelder innholdet i begrepet betydning.

Dalberg og Kousgård Sørensen (1979: 165) skriver at "propriet pr. definition er uten appellativ betydning"³¹. Det betyr ikke at de er uten betydning overhodet. Stedsnavna denoterer en gitt lokalitet, og så lenge språktegn denoterer, kan de sies å ha betydning (Christensen og John Kousgård Sørensen 1972: 11). Slik Bakken (1998a: 136) uttrykker det, framkaller et stedsnavn en mental forestilling om *det ene denotatet* og eventuell metaspråklig eller assosiativ kunnskap om uttrykket eller denotatet. Betydningen vil skifte ved denotatsendring, for eksempel om et gårdsnavn går over til

³⁰ Definisjoner av denne typen finnes hos Bakken 1998a: 133ff., Christensen og Kousgård Sørensen 1972: 11f, Hallaråker 1997: 197 og i NRG: 140.

³¹ Jf. Dalberg 1991: 24.

å betegne et tettsted. Karakteristisk for stedsnavn er altså en svært nær sammenheng mellom navn og denotat.

4.2.1.3. Navngivningshandlingen

Et alternativ til disse klassiske definisjonene er Algeos definisjon på grunnlag av navngivning: “Appellatives are invented and used, names are invented, bestowed and used” (Algeo 1973: 73). I navngivningen knyttes et navn til et individ eller en individuell lokalitet. Bruken av et appellativ krever ingen individuell tilordning, et nyfødt barn kan kalles barn, gutt eller jente, og enhver lokalitet kan beskrives i appellative termer som gård, haug eller dam eller lignende. Et navn må derimot knyttes til den enkelte navnebærer. Det kan skje uformelt eller ved en mer formell dåp, “but in every case there is a specific act by which the name is first assigned to the bearer” (loc.cit.). I tillegg må det skje en individuell kobling mellom navnebærer og navn for hver enkelt navnebruger, ingen vet hva noen eller noe heter før de er gjort kjent med det i hvert enkelt tilfelle. Algeos definisjon er interessant på den måten at navngiveres og navnebrukeres rolle betones.

4.2.2. Språkbrukeren og navnet

Vi ser at Algeos propriumsdefinisjon understreker språkbrukernes rolle. Jeg vil også regne språkbrukeren som en nøkkelfaktor i behandlingen av navnematerialet, og velge en innfallsvinkel som fokuserer på språkbruker snarere enn en reint funksjonell tilnærming. Det har flere årsaker. For det første er det språkbrukerne som danner navna. Det er også de som eventuelt omformer navna, eventuelt på grunnlag av betydninger de har tolket ut av navna. Til en viss grad er det også språkbrukeren som avgjør hva som er et proprium.

4.2.2.1. Betydning knyttet til språkbrukerkompetanse

Vi har alt pekt på at stedsnavn har betydning i form av det ene denotatet, men dette er ikke nødvendigvis en vanlig bruk av termen betydning. Algeo (1973: 51) peker på skillet mellom betydning og referanse: En lingvistisk form har *referanse* til noe i den faktiske verden, men har *betydning* (meaning) selv i isolasjon. Kan så proprius sies å ha betydning selv isolert sett? I praksis er det jo slik at mange navn i seg selv forteller noe om navnebæreren, for eksempel kjønn og type skapning. En norsk språkbruker vil

normalt regne med at *Lisa* er jente, at *Ahmed* ikke har norskspråklige foreldre og at *Blakken* er en hest (op.cit.: 55f, af Trampe 1990: 20f.).

Betydning i en slik assosiativ forstand er avhengig av individuell språkkompetanse, dvs. hvilke konvensjoner språkbrukeren kjenner. I noen grad er konvensjonene felles, mange norske språkbrukere vil nok oppfatte *Grana* som et typisk elvenavn, mens *Arnstad* og *Bjørnerud* typisk er gårdsnavn eller etternavn. Derimot strir det mot språkkompetansen vår å kalle en katt for *Dagros*, det oppfattes som et kunavn. Johnny Cash hevdet i sin tid at “life ain’t easy for a boy named Sue”. *Sue* brukt som guttenavn er latterlig for alle med engelsk språkkompetanse. – Vi skal altså regne med en språkbruker som er i stand til å utlede ulike typer informasjon om navnebæreren bare ved å høre et navn.

4.2.2.2. Analyserbarhet

Et argument mot at *proprier* skulle være betydningsløse, er det faktum at mange navn karakteriserer lokaliteter på en måte som er umiddelbart forståelig for navnebrukerne, som når et trangt sund heter *Trongsundet*. Selv om språkbrukeren ikke kjenner lokaliteten, kan han danne seg et visst bilde av den, likedan som han kan slutte at det kan være forhold for et bra skihopp i *Brattlia*. Noen forskere vil derfor hevde at navn beholder et deskriptivt innhold så lenge appellativa som inngår i navna er kjent av språkbrukerne, Hallaråker (1997: 198f.) skriver for eksempel at “stadnamn ikkje berre er lokalisierende, men også inneheld eit deskriptivt element, særleg når lokalitetsappellativa i stadnamnet er i aktiv bruk i målføret”. “Deskriptivt element” er en lite presis formulering, men slik jeg tolker det videre sitatet, knyttes det til navnebrukerens evne til å gjenkjenne de språklige enheter som inngikk i navnet ved dannelsen og oppfatte hva disse betyr.

Zilliacus (2002: 161) bruker termen “ideell betydelse” om det forhold at forestillinger om betydning kan knyttes til navn, men understreker at dette ikke er noen regelmessig eller obligatorisk egenskap. Den funksjonelle betydningen er å utmerke individuelle navnebærere, og det skjer like godt om navna er ubegripelige eller reint misvisende. For Dalberg (1991: 34f.) er det viktig å understreke at når et *proprium* er etablert, viskes den opprinnelige leddstrukturen ut. Man skal ikke lenger regne med etymologiske ledd, bare ledd som språkbrukere synkront oppfatter. De kan falle sammen med de opprinnelige, men gjør det ikke nødvendigvis – seinere navnebrukeres analyse kan skje på tvers av opprinnelig morfologisk struktur og

etymologi. Navneledd kan imidlertid få assosiativ betydning via homonyme appellativer.

En annen måte å se det på, er at det skapes en lenke i språkbrukerens bevissthet mellom navneledd i analyserbare eller gjennomsiktede navn og de leksikalske elementer som inngår i navnet, slik Aitchisons modell illustrerer. Om navneledda oppfattes direkte eller via homonyme appellativer blir dermed mer flytende. Det er nettopp denne lenken som utnyttes når lånenavn eller ledd i lånenavn oversettes korrekt, som *Stillehavet*, *Den røde plass* og *Biscayabukta*. Slik kan navneoversettelse tjene til å illustrere at intern struktur og semantisk innhold i navneledda ikke viskes ut straks stedsnavn er dannet. For språkbrukere kan ledda og strukturen være tilgjengelige i lang tid, dersom kontakten med leksikon og det levende språkssystem ikke brytes. Fra en side sett kan det virke problematisk at analyserbarhet er en individuelt variabel størrelse (jf. Bakken 1998a: 77). I praksis er det likevel nok at én språkbruker, for eksempel en skriver, er i stand til å analysere et navn for at en oversettelse skal kunne skje. Disse spørsmåla vil jeg vende tilbake til i kap. 9. 1.

Vi kan slå fast at propriier har betydning i form av en referanse i verden, men propriier kan også sies å ha betydning isolert sett når de tolkes av språkbrukere med relevant språklig kompetanse. For det første kan navn gi informasjon om navnebærerens kjønn og art, for det andre er navnebrukere i mange tilfelle i stand til å trekke slutninger om et navn på grunnlag av kjennskap til elementer som inngår i navnet.

Men selv om jeg så langt har pekt på at propriier kan ha betydning ut over å referere til en lokalitet, er det viktig å føye til at dette ikke er noen nødvendig forutsetning for at propriier skal fungere. En denoterende funksjon og en navngivning er tilstrekkelig. Og nettopp det at propriier har den funksjon å merke en bestemt lokalitet, gjør propriier på visse måter mer motstandsdyktige mot endringer enn appellativer. En mann kan rydde seg en gård og kalle den Selnes. Når dette navnet er etablert, kan det holde seg gjennom språkskifter og denotasjonsskifter – en ny tettbebyggelse på stedet ville trolig bli hetende Selnes. Appellativet ‘gård’ går derimot tapt i begge disse prosessene.

4.2.2.3. Navnebrukeren som fortolker. Grad av propriumskarakter

I noen tilfelle er det navnebrukerkretsen som avgjør om vi har med et proprium eller appellativ å gjøre. Nærmeste elv og fjord blir gjerne omtalt bare som *elva* og *ffjorden*, og lokalt er dette entydig, likedan *kirka* og *prestegården*. Slike betegnelser ligger på

grensen mellom proprier og appellativer, ettersom “de inom ett lokalt språkbruk förenar appellativernas begreppsklassificerande innebörd med propriernas individuella syftning” (Zilliacus 1975: 31). Han bruker termen “egocentriska beteckningar”, som kan ha negative konnotasjoner, men som framhever navnebrukerens sentrale rolle. Faktisk er det jo slik at navnebrukeren ser seg selv som sentrum i sitt univers, og navnebruken gjenspeiler dette – det er ei kirke og én fjord som har betydning framfor andre.³² Mer nøytral er Kiviniemis term “appellativiska namn” (1976: 51f.) om navn som har appellativiske homonym, der det bare er navnebrukerne som kan avgjøre om betegnelsen er fast nok til å kunne kalles et navn. Algeo vil trolig måtte regne disse betegnelsene som appellativer, sida ingen har gitt dem navnet ‘kirka’ eller ‘fjorden’. Han regner med en dikotomi, ord er enten navn eller appellativer³³. Men de appellativiske navna skaper problemer i modellen hans, nettopp fordi det er uklart om en lokalitet er gitt et navn eller bare beskrives i appellativiske termer. Det er trolig bedre å regne med en mellomgruppe av appellativiske navn eller navn med svakere propriumskarakter.

Kanskje har også selve navneformen betydning for hvorvidt språkbrukeren oppfatter en betegnelse som et proprium. Det kan oppstå tvil ved avvik fra syntaktisk normalmønster, for eksempel når betegnelsen består av en ordgruppe. Det er mulig at betegnelsene (*i*) *eyjunnu iðri*, (*i*) *Eynni helgu* har svakere propriumskarakter enn *Inderøya*, *Helgøya*. Likedan kan man være i tvil om *Under Bergi* og *At the door of Measequoy* er beskrivelser eller egentlige navn. I materialet fra Orknøyene er det en del navn med avvikende syntaks, som vil bli diskutert i analysen, se 8.3.

Ainiala (2000: 36) antyder at navn med svakere propriumskarakter er mer utsatt for endringer når de ikke lenger er karakteriserende for lokaliteten. Om et beite *Kalvhagen* dyrkes opp, vil det kanskje få et nytt navn med hovedleddet *åker*, og om det blir bygd nytt våningshus på *Maesquoy* et stykke unna det gamle, vil *At the door of Measequoy* kunne oppfattes som malplassert om en teig vekk fra husa.

³² Christensen og Kousgård Sørensen (1972: 9f.) peker på at det krever kunnskaper ut over de lingvistiske hos språkbrukeren for å avgjøre om [ska'qen] er bestemt form av *skage* eller propriet *Skagen*.

³³ Algeo 1973: 79: “..the difference between proper names and appellatives is a discrete one”.

4.2.3. Navneledd

Navneledd er en sentral enhet i analysen av stedsnavn. Navn kan ha bare ett ledd, som *Vik*, *Åsen*, men oftere er de toledda, med et lokalitetsangivende ledd og et utmerkende ledd i hypotaktisk forbindelse: *Djupvika* og *Ytteråsen*. Om det lokalitetsangivende leddet bruker jeg termen *hovedledd*. Den tradisjonelle norske termen *grunnord* bør unngås, fordi den brukes både om navneledd og ord i leksikon (se Schmidt 1981: 43). Termen *hovedledd* er vanlig ellers i Norden (loc.cit.). Sammensatte stedsnavn er normalt hypotaktiske uttrykk der hovedleddet er kjernen³⁴ og karakteriserer lokalitetens art, mens *utmerkingsleddet* er underordnet og spesifiserer eller modifierer hovedleddet (jf. *adledd* i NRG). *Ledd* reserveres altså for de syntaktiske navneledda hovedledd og utmerkingsledd, mens *element* eller *enheter* kan betegne både ledd og bøyings- og avledningsmorfer.

Termene *hovedledd* og *utmerkingsledd* reflekterer en tradisjonell analyse av stedsnavn, der sammensatte navn sidestilles med øvrige sammensatte substantiv. En spesifikk proprial tolkning kunne tenkes å se annerledes ut. Her vil jeg nevne Walther (1980: 146), som med utgangspunkt i propriers funksjon, nemlig å utmerke individuelle lokaliteter, snur forholdet mellom ledda på hodet. I navn med normal germansk komposisjon kan det individualiserende førsteleddet ses som kjernen. Dette kaller Walther *stammemorfem*, mens sisteleddet, med en rein klassifiserende funksjon, kalles *klassifiseringsmorfem*, se også 4.4.4.2. Selv om jeg ikke bruker disse termene selv, mener jeg det implisitte synet på leddas funksjon er klargjørende. Det understreker at det identifiserende elementet i et navn er det sentrale for navnets funksjon. I den språklige tilpasningen av lånenavn skal vi likevel se at det klassifiserende elementet kommer til å stå sentralt.

4.2.3.1. Navneledd og ord

Zilliacus (2002: 224ff.) peker på at det er vesentlig å skille mellom navneledd i dannelsesøyeblikket og leksikalske elementer som inngår i navnet. Et navn *Kyrkobåt-hammen* ble satt sammen av to ledd ved dannelsen, *kyrkobåt* og *hamnen*. Semantisk sett var *kyrkobåt* en enhet, en sammensetning, ved dannelsen. Navnet kunne skrives om til en setning “havna der kirkebåten ligger”. I mange tilfelle er utmerkingsleddet et

³⁴NRG skiller mellom *kjerne* og *adledd* i fraser (s. 31). Kjernen kan erstatte hele frasen, mens adledda er underordna kjernen og kan sløyfes.

sammensatt stedsnavn. I navnet *Furuholmssundet* for eksempel, plasseres sundet i forhold til en eksisterende lokalitet *Furuholmen* med et toleddet navn. Vi kan altså skille mellom

1. *leksikalsk analyse* som ser på orda som inngår i navnet og
2. *syntaktisk analyse*, som ser på leddas funksjon ved dannelsen³⁵.

Den syntaktiske analysen kan igjen deles i en formell side, dvs. sammensetnings-type og morfologiske forhold, og en semantisk side, leddets funksjon som uttrykk for navngivernes “namnidé”³⁶. Målet for forskere som Zilliacus er en *navnesemantisk tolkning*, i motsetning til *ordsemantisk tolkning* eller navneetymologi. Det betyr at det ikke er tilstrekkelig å kartlegge betydningen av enkeltdelene i det språklige uttrykket som blir til et navn. Målet er å avdekke delenes betydning i helheten, og forstå navngiverens motiv med å gi navnet (Zilliacus 1966: 50, 1975: 67ff.).

Selv om jeg ikke tar sikte på å nå fram til navngiverens hensikt med å gi navnet i analysen av navnematerialet, er det skillet Zilliacus trekker mellom navneledd og leksikalske enheter grunnleggende i kontaktonomastiske studier. At det er navneledda som har onomastisk relevans, illustreres tydelig i navn som inneholder leksikalske enheter av forskjellig språklig opphav, for eksempel *Burn of Lyde* og *Hammar's Hill*. Som navnedannelser skal disse regnes som enspråklige (jf. Cox 1988–89). *Burn of Lyde* er en skotsk dannelselse, der hovedleddet *Burn* ‘bekk’ utmerkes med *Lyde*, veinavn og sekundært gårdsnavn av norr. *leið* f. ‘veg’. Navnet *Lyde* var en etablert språklig enhet for skotsktalende språkbrukere da navnet *Burn of Lyde* ble dannet, se også 4.4. og 7.1. De leksikalske enhetene som inngår i navnet har imidlertid interesse ved integrasjon av lånenavn, se kap. 9.

4.2.3.2. Syntaks i navn

Normalt følger hovedleddet etter utmerkingsleddet på norsk: *Ytterøya*, *Sauøya*, *Snarøya*. I materialet fra Orknøyene finnes det likevel en del eksempler på opphavelig norrøne navn med hovedleddet først, av typen *Backan Swarto*. Hovedleddet først har

³⁵ Om det skulle være behov for å presentere leksikalske ledd og navneledd i navn på samme tid, kunne det gjøres i form av tredigrammer. Det kunne ha interesse ved navn som er utmerket med andre navn: *Quoygebister*, med en relasjon med *Inge + bister* og en mellom *quoy + Ingebister*.

³⁶ Zilliacus syntaktisk-semantiske leddinndeling avviker fra feltskjemaets, som kun tar hensyn til relasjon mellom ledda slik de fremstår synkront og ser bort fra leddas funksjon i navngivings situasjonen (Weise og Kousgård Sørensen 1964: 2ff.). I feltskjemaanalyse av navnet *Grimstrup Markvej* blir *Grimstrup* oppfattet som sentralledd og ikke det artsangivende *Markvej*. Ved navngivningen er det likevel klart at *Markvej* er det lokalitetsbeskrivende leddet, mens *Grimstrup* fungerer som utmerkende ledd, for å skille denne markveien fra andre markveier.

også en del navn som utmerkes med preposisjonsuttrykk, som *Quinamillyoar* (< *kvína millom á*, Orknøyene), *Grundet i fjärden* (Finland, Zilliacus 1966: 66), *Áin í Rok* (Færøyene, Matras 1963: 145f.). Disse er regulære substantivfraser. Mens nesten alle flerledda norske stedsnavn er sammensetninger av typen *Lademoen* eller *Kviteseid* (med genitivsmorf), er perifrastisk komposisjon svært vanlig i orknøynavna: *Burn of Lyde*, *Holm of Rendall*. Navnesyntaktiske mønstre ut over ordinær sammensetning med foranstilt utmerkingsledd behandles i 8.3.1.

4.3. Navnedannelse

Flere forskere har pekt på at navneforrådet er spesielt stereotyp i koloniområder, for eksempel kommenterer Åse Kari Hansen forholda i Normandie (1998: 29) på denne måten: “man [skal] ikke arbeide så lenge med navn før man sitter igjen med en følelse av at navneforrådet – særlig i koloniområder – ofte er nokså stereotyp”. En lignende konklusjon trekker Nicolaisen (1987) av sine studier av stedsnavn fra de nordlige Orknøyene: “there cannot be any doubt that the element of imitation is predominant, and that any innovative impulse is almost completely absent.” (Hans undersøkelse drøftes videre i 7.2.2.)

Dette leder oss over til et sentralt spørsmål i onomastikken: Hvordan dannes *proprier*? Skal vi regne med at de fleste navna er spontane, motiverte dannelser, oppstått ved at en person med behov for å utmerke en eller annen lokalitet, har gitt et navn som er deskriptivt i videste forstand. Eller er det snarere slik at navngivere i stor grad imiterer eksisterende navn og gjør bruk av analogi og ferdige mønstre i navnedannelsen? Skjer dette i så fall i større grad i koloniområder enn andre steder preget av analogidannelser?

I navnerekonstruksjoner regner man normalt med at det er en semantisk forbindelse mellom stedet og navnet, at navnet beskriver særtrekk ved lokaliteten, som størrelse, form, vegetasjon eller relasjon og eierforhold, og i noen tilfelle hendelser knyttet til stedet. Samtidig vil man raskt oppdage gjentakelser og likhetstrekk navna imellom om man ser på et større navnemateriale. Dette er en indikasjon på at navna ikke dannes uavhengig av hverandre, men at eksisterende navn fungerer som forbilde for nye dannelser, og det har ført til en debatt om hvilken rolle analogi og mønsterdannelse spiller ved navngiving.

4.3.1. Analogi, mønsterdannelse og onomastikon – en gjennomgang

Tre sentrale begrep i denne debatten er analogi, mønsterdannelse og onomastikon. Jeg skal kort presentere noen forskeres tanker rundt disse spørsmåla, og viser også til Nyströms gjennomgang (1996).

4.3.1.1. Analogi og mønsterdannelse

Begrepet *analogi* er kjent både utafør og innafor lingvistikken. Webster gir følgende definisjon av lingvistisk analogi “a linguistic process by which words or phrases are created or re-formed according to existing patterns in the language [...]”. Ved dannelse av stedsnavn er det spesielt interessant å undersøke i hvilken grad generelle mønstre for orddanning følges, og i hvilken grad man kan påvise navne-spesifikke mønstre.

Andersson (1996: 22, 29) skiller mellom *navnedannelse* (namnbildning) og *navnevalg*. Ved navnedannelse dannes et nytt navn av de elementer som står til rådighet i ordforrådet og navneforrådet. Ved navnevalg velges navn av et foreliggende navneforråd. Det siste gjelder typisk for personnavn, men det gjelder også når et eksisterende navn velges som navn på en ny lokalitet. (op.cit.: 27 f.).

Pamp (1991: 158f.) beskriver fire ulike former for analogi:

1. “uppkallelsestavn”, dvs. direkte overførte navn av typen *Prøysen* på Ringerike eller *York* om 1800-tallsrydninger på Orknøyene,
2. “modenavn” av typen *Fridhem*, der navnet gis uten at navngiveren har noen spesiell navnebærer i tankene,
3. partiell oppkalling (der bare det ene leddet er en oppkalling) og
4. “analogisk affixnamnbildning”. Dvs. at visse navneelement, som *hult* og *röd*, kan utvikle seg til suffiks, der tilknytningen til appellativet går tapt.

Viktig er også Strandbergs (1987: 247) skille mellom “ren” og “betingad oppkallelse”. Det siste innebærer “sådan mönsterbetingad namngivning som skulle tett seg sakligt naturlig även om förbilden inte funnits”. Nicolaisen bruker termen “contents analogy”, og understreker at overføringer av denne typen forutsetter at navna er semantisk høvelige: “the basic principle which makes such transfers possible, indeed encourages them, is appropriateness” (Nicolaisen 1991: 151).

Et sentralt poeng for Strandberg og Nicolaisen er altså at *mønsterdannelse* og *analogi* også virker i navn som er saklig motiverte. I tillegg vil mange forskere regne

med at analogien kan begrense seg til deler av navn. Slik for eksempel Kiviniemi (1991: 112), som antar at om lag halvparten av finske presens partisipp-navn er dannet etter mønster av eldre navn av samme type. Presens partisipp-mønsteret er kjent for navngiveren, som velger et verb som beskriver det aktuelle vassdraget. En slik gjenbruk av deler av navnet ser ut til å tilsvare morfologisk analogi hos Nicolaisen (1991: 152f.).

De direkte oppkallelser eller overføringer lar seg ofte skille ut som fremmedelementer i navneverket. De kan bryte med saklige forhold eller være hentet fra et fremmed språk eller et eldre språksteg. Men dersom vi regner med at også navn som er saklig og språklig akseptable i navneverket kan være dannet etter mønster av eksisterende navn, ser vi hvordan skillet mellom spontan navnedannelse og mønsterdannelse viskes ut. Om en brusende foss kalles *Kohisevakoski* "Den brusende fossen", vil det ikke alltid være mulig å avgjøre hvorvidt dannelsen er mønsterpåvirket. Det samme gjelder navn som har paralleller andre steder, som *Uppsal(a)* og *Bjørkøy* (Brink 1996, Sandnes 1998) og *Holland* (<*Håland*) på Orknøyene. Et høytliggende *Oppsal* i Norge kan være dannet uavhengig av *Uppsala* i Sverige.

For det enkelte navnet er det altså ikke alltid mulig å avgjøre med sikkerhet om det er dannet spontant eller etter mønster av andre navn. Derimot mener jeg vi skal regne mønsterdannelse eller bruk av andre navn som forbilde som en normal del av navnedanningsprosessen. En måte å synliggjøre dette på, er gjennom onomastikonmodellen.

4.3.1.2. Onomastikon

Nicolaisen er trolig den som har innført termen *onomastikon* i nordisk navneforskning, og interessant nok skjer det som et resultat av hans studier av paralleller mellom norrøne navn i Skottland og i Norge. I en artikkel fra 1978 skriver han: "the early Scandinavian settlers [...] brought with them, and used, in addition to a *lexicon* reflecting the vocabulary of the homeland, an *onomasticon* which was the product of the onomastic dialect of that same homeland".

Termen *onomastikon*, som en parallell til *leksikon*, er seinere tatt i bruk av mange navneforskere. Andersson (1996: 29) setter opp en modell som illustrerer hvordan språkbrukere forholder seg til et ikke-proprialt ordforråd, et faktisk onomastikon og et abstrakt onomastikon når navn dannes eller velges. Navn kan dannes av elementer fra leksikon og det faktiske onomastikon eller velges fra det abstrakte onomastikon. Disse navna kan passe for arbitrære navnebærere eller de kan karakterisere navnebæreren. I

tillegg skisserer modellen at navn kan overføres fra det eksisterende onomastikonet til en ny lokalitet.

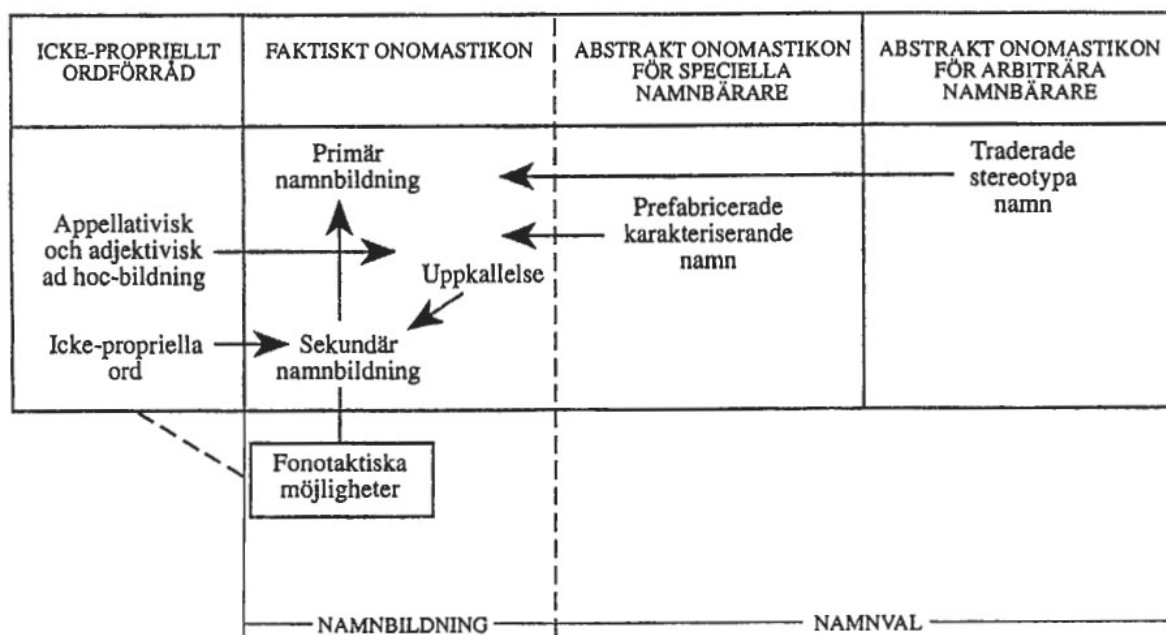

Fig. 4.2. Anderssons navngivningsmodell (1996: 29).

Av sitatet i første avsnitt går det ikke klart fram om Nicolaisen avgrensar onomastikon til å gjelde det totale navneforrådet, eller om det også kan inkludere mønstre for navnedannelse. I artikkelen tar han forøvrig opp emner som assosiasjon, passende begrep for visse lokaliteter og kognitive prosesser ved navnedanning. Dersom man inkluderer slike prinsipper for navnedannelse, får vi en videre betydning av termen *onomastikon*. I det følgende vil jeg regne med en slik vid betydning, der *onomastikon* omfatter mønstre for dannelselse av navn, i tillegg til selve navnematerialet.

Også *leksikon* kan gis en tilsvarende snever eller vid definisjon³⁷. Leksikon kan ses som en liste over ordforrådet. Dette er vanlig innafor generativ tradisjon (se Nordgård 1998: 81). Aitchison (1990: 116f.) og kognitiv grammatikk regner derimot prinsipper

³⁷ Verken hos Nicolaisen eller hos Nyström (1996: 143ff.) framgår det klart om onomastikon skal ses som en del av leksikon eller som en egen komponent som sammen med leksikon utgjør det totale ordforrådet.

for orddannelse som en del av det mentale leksikon, se 4.1.4. At modellen (op.cit.: 117) av det mentale leksikon kan overføres til propriier, framgår av at Aitchison faktisk bruker propriier som eksempler. I tillegg til at propriene lagres som helheter, lagrer språkbrukerne de mindre enhetene og mønstra for sammensetning. Ved å kombinere disse, kan de danne nye propriier. Andre propriier er den viktigste analogibasen.

Onomastikonet er en modell. Det kan ikke lokaliseres i den menneskelige hjerne, men det kan ses som et bilde på menneskets kognitive evner. Etter mitt syn er det en god modell, fordi den dekker flere observerbare forhold. Som modell for ordlagning forklarer den hvorfor så mange navn er saklig motiverte, samtidig som de ser ut til å være dannet etter mønster. Navnedannelsen kan til en viss grad være kreativ og gjøre bruk av dekkende ord, men like fullt har navngiveren en tendens til å bruke på nytt kjente mønster, som for eksempel i de finske partisippnavna som ble nevnt ovafor. Onomastikonmodellen kan altså bidra til å tydeliggjøre analogibegrepet.

For det andre understreker onomastikonmodellen navngiveren og navnebrukerens rolle. Navngiving og navnetradering knyttes til språkbrukernes kognitive evner. Navnedannelse er aldri spontan på den måten at navngiveren starter på bar bakke. Vi kunne si at navngiveren gir navn i forlengelsen av det eksisterende navneverket. Samtidig overlever navna bare så lenge de blir tradert videre av navnebrukerne. Til alle tider har navngivere forholdt seg til et eksisterende navneverk når nye navn skulle dannes. På den måten er det ikke noe prinsipielt skille mellom nyere navn av typen *Rosenhem*, *Charlottenlund*, *Marienburg* og vikingtidas *-staðir*, *-setr* og *-bólstaðr*-navn. Begge typene er dannet med kjente ledd og etter mønster som var kjent i samtida.

4.3.2. Forholdet mellom leksikon og onomastikon

Bruken av begreper som analogi og mønsterdannelse forutsetter at en ser språket som strukturert system (Nyström 1996: 136). Vi er vant til å dele inn i ulike språknivå, og med stedsnavn befinner vi oss på det leksikalske nivå. Siden propriier regnes som en undergruppe av substantiv, kan vi regne med et eget onomastisk subsystem innafor leksikon, og under dette kan en skille ut stedsnavn i et toponymisk system. Det gir imidlertid bare mening å skille ut et onomastisk system dersom propriier har visse felles egenskaper og dersom det gjelder bestemte regler innafor onomastikon som i noen grad skiller seg fra reglene i det øvrige leksikon. Den nære sammenhengen mellom onomastikon og leksikon er åpenbar, de språklige elementa som inngår i

navna, gjenfinnes oftest i språkbrukerens mentale leksikon. Det er likevel mulig å peke på en rekke ulikheter mellom onomastikonet og det øvrige leksikonet.

Nyström (1988: 165ff., 1996) viser at det ikke er fullstendig samsvar mellom appellativer i allmenn bruk og de tilsvarende appellativa i navn. For det første er mange appellativer som har gått ut av allmenn bruk, fortsatt bevart i stedsnavn (for eksempel *-anger* i fjordnavn). Det er heller ikke uvanlig at terrengformasjoner får sammenligningsnavn, *nakke* kan brukes i høydenavn, men vel ikke appellativt om høyder. For det tredje kan appellativer som er fremmede i dialekten, komme inn i stedsnavn ved navne-overføring. I tillegg så vi ovafor at Pamp regner med en utvikling til rene suffiks for enkelte navneledd, slik at forbindelsen til det etymologiske opphavet går tapt. Dersom *-hult* faktisk utviklet seg til et suffiks for å danne gårdsnavn, kan det ha vært brukt også der det ikke fantes treklynger.

Ved navnedannelse dannes en rekke sammensetninger som ikke er kjent i det øvrige leksikonet. Kiviniemi (1991: 114f.) peker på at omtrent halvparten av sammensatte stedsnavn mangler appellative homonymer. Stedsnavnet *Saunalahti* 'Bastuviken' finnes flere steder, men derimot ikke noe appellativ **bastuvik*.

Sist, men ikke minst ser det ut til at navngivere ikke utnytter hele forrådet av terrengbeskrivende appellativer, men foretrekker visse frekvente navneledd. Det innebærer at *berg* i stedsnavn kommer til å omfatte et videre semantisk felt enn appellativet *berg* (Nyström 1988: 171). Kiviniemi (1973: 32) peker på det samme når han skriver at navngiverne har større frihet ved valg av utmerkingsledd enn ved valg av hovedledd, "men endå kännetäcknas namnförrådet inte av någon obegränsad brokighet [...]". Han mener at årsaken er at navna "inte tillfredsställande skulle ha fyllt sin identifierande funktion om de hade varit alltför originella och godtycklig valda." Det er altså en fordel at stedsnavn raskt kan identifiseres som navn³⁸. Navn er dermed, om ikke imitative, så til en viss grad skåret over kjent lest.

Alt i alt ser det ut til å være grunnlag for å skille ut et onomastikon, der det i noen grad gjelder andre regler for navnedannelse enn ved generell orddannelse. Ofte vil det være sammenfall mellom systemene, men som vist, kan det også være avvik. Nyström konkluderer med at leksikon og onomastikon er to atskilte system, bundet sammen i et komplisert vekselspill (1988: 155).

³⁸ Jf. Zilliacus (1975: 27 f.): En grunn til at analogi og stereotypier er det normale i navn, er "att namnen har omedelbart kunnat identifieras och fungera som egennamn".

4.4. Kontaktonomastikk

Der folkeslag kommer i kontakt, kan proprier bli lånt over språkgrenser, og hundrevis av år etter at et språk er utdødd, kan deler av navneverket være bevart. Piktiske stedsnavn i Skottland kan stå som et eksempel. Pikternes ord for et jordstykke var *pett*. Over tusen år etter at det piktiske folket ble oppslukt av det skotske, er rundt 300 navn på *Pit-* < *pett* bevart (Nicolaisen 1976: 152). At navn så lett får fotfeste i et nytt språk, skyldes i stor grad det 1:1-forhold mellom stedsnavn og lokalitet som var påpekt i 4.2. Overføring av stedsnavn forutsetter heller ingen omfattende tospråklig kompetanse. Vi kan lett se for oss en innfødt stå utafør huset sitt og peke og fortelle en innflytter hva bebyggelsen eller en annen lokalitet i nærmiljøet heter.

I det følgende vil jeg gi et riss av noen sentrale aspekter ved forskningen på lånenavn. Jeg vil også vise at navnelån må holdes atskilt fra ny navnedannelse i et språkkontaktmiljø. Som et tredje hovedmoment skal jeg drøfte det problematiske begrepet *hybridnavn*.

4.4.1. Tidlig kontaktonomastikk. Navneparmetode

Selv om navnelån er et utgammelt fenomen, er forskningen på lånte stedsnavn et relativt nytt felt. Som en begynnelse kan vi regne Kranzmayers arbeid *Zur Ortsnamenforschung im Grenzland* fra 1934, der han utvikler en klassifiseringsmetode for navnepar i tysk-slaviske kontaktområder, baser på navnepar. Kranzmayer regner med tre grupper av navnepar:

1. *Lydlig bundne par* når navn lånes inn i et nytt språk uforandret eller med nødvendig fonologisk tilpasning, for eksempel sorbisk *Lip'sko* > tysk *Leipzig*.
2. *Semantisk bundne par* innebærer oversettelse. Tysk *Neudorf* kan bli *Nova Wjes* på slavisk eller omvendt. Jf. sam. *Čácessuolo* (av *čácci* 'vatn' og *suolo* 'øy') og norsk *Vadsø*, der det er usikkert hvilken vei lånet har gått.
3. *Frie navnepar* er steder som har helt uavhengige navn på to forskjellige språk, for eksempel de helt ubeslektede navna *Kjøpsvik* og sam. *Oaffi* om samme sted.

Eichler (1980) videreutvikler Kranzmayers modell og fører opp en ekstra type:

4. *blandingsnavn* eller *hybridnavn* (termen drøftes nedafør), der det ene leddet er oversatt og det andre lydlig tilpassa.

Navneparmetoden har vært brukt i skandinavisk–finsk–samiske grenseområder, blant annet av Gunnar Pellijeff. Pellijeff (1980: 19–23) viser at blandingsnavn er vanlig i Nord-Norge og Lappland, og at det vanligvis er hovedleddet som oversettes. Han antar at dette er mindre språklig krevende, dels fordi man har med en mer begrenset mengde grunnord å gjøre, dels fordi navnebrukerne i begge språk kan se lokaliteten det gjelder, eksempelvis en sjø eller et fjell. Norsk *Ifjord* av samisk *Iddjavuodna* er et slikt lån. Heloversettelse kan derimot ikke skje med mindre det finnes reelt tospråklige navnebrukere.

Kranzmayer mente at klassifikasjonen hans var gyldig i alle grenseområder. Det er likevel flere begrensninger ved navneparmetoden. For det første kan den ikke overføres til områder som er enspråklige i dag og mangler navnepar, selv om det er bevart stedsnavn etter tidligere folkegrupper. Riktignok understreker Eichler (1980: 130) at navnepar også i hans område i mange tilfelle er diakrone, en eldre slavisk form må rekonstrueres på grunnlag av dagens tyske form. Å operere med navnepar virker likevel ikke som noen naturlig innfallsvinkel i områder der en knapt finner et eneste eksempel på slike par, slik som Orknøyene, den finske skjærgården og Normandie.

Tidlig kontaktonomastikk går dessuten ut fra at språkkontaktsituasjoner ulike steder er ensarta. Nyere sosiolingvistisk forskning har gjort det klart at forhold som graden av kontakt og hyppigheten av tospråklighet, varigheten av kontakten og den sosiale statusen til gruppene som er i kontakt, får avgjørende innvirkning på språkkontakt og språklige lån³⁹. En tredje alvorlig innvending mot metoden kommer fra Ripeća og Naert (1995: 33), som peker på at den tradisjonelle navneparmetoden konsentrerer seg om lånemåten og overser mange av de andre aspekta som virker inn på stedsnavn i språkkontakt.

“Lånesättet är en interessant aspekt, men dock bara en bland flera andra i det komplicerade nätet av synkroniska och diakroniska företeelser, ljudhistoriska, morfologiska, syntaktiska och semantiska utvecklingar hos ortnamnen inom ett område, som fortfarande är eller tidigare har varit två- eller flerspråkigt”. Naert (1995: 33)

Både det sosiologiske aspektet og de komplekse språklige forholdene i kontaktnavn synliggjøres med Weinreichs pionerstudie *Languages in Contact* fra 1953.

³⁹Weinreich [1953] 1979: 83ff., se nedafor. Se dessuten Appel og Muyskin 1987: 1–6 om ulike språkkontaktområder og Naert 1995: 45 for presentasjon av S. Sondereggers modell.

4.4.2. Sociolingvistisk kontaktonomastikk. Inspirasjonen fra Weinreich

Weinreich framhever på den ene sida betydningen av *sosiokulturell kontekst*, på den andre sida de *tospråklige språkbrukerne* i språkkontaktsituasjoner. Sosiokulturelle faktorer, dvs. forhold som intensiteten i kontakten, hvor lang tid kontakten varer og forholdet mellom de sosiale gruppene, avgjør retningen og graden av språklig interferens. Men også språkbrukernes kompetanse i de to språka, deres språklige lojalitet og hvem de kommuniserer med, er avgjørende. Weinreich gjør dessuten et viktig metodisk grep ved å behandle interferens på ulike språknivå separat. Ved å skjelne mellom interferens på fonologisk, morfologisk, leksikalsk og syntaktisk nivå får han et finere instrument for å kartlegge interferensfenomener enn tidligere forskere hadde hatt.

Weinreichs modell er beregnet for synkrone studier av talt språk. Metoden lar seg likevel overføre til historisk lingvistikk, fordi innlånte navn som integreres i et nytt språk, normalt bevares i en form som reflekterer interferens på ett eller flere språknivå. Vi kan altså se dem som stivnede minner om kontakt mellom to språk. Den finske navneforskeren Aino Naert er blant dem som står i gjeld til Weinreich. Hennes avhandling fra 1995⁴⁰ er en studie av stedsnavn fra et svenskspråklig skjærgårdssogn i Finland, der mange stedsnavn er lånt inn fra en tidligere finskspråklig befolkning. Hun henter impulser framfor alt fra tysk og sveitsisk språkkontaktforskning og kontaktonomastikk. I analysen av språklig interferens følger både Naert og hennes inspirasjonskilder den inndeling i ulike språknivå som Weinreich setter opp. En beskrivelse av de to kontaktspråka i sin regionale form hører også med. I motsetning til Weinreich er Naert imidlertid lite opptatt av språkbrukeren.

4.4.3. Navn med elementer fra to språk – hybridnavn?

I et språkkontaktområde kan vi ha en rekke navn som inneholder elementer fra to (eller flere) kontaktspråk. Til dels har termen hybridnavn vært brukt om alle navn som inneholder elementer fra ulike språk, eksempelvis av Hansen (1998: 28) og Gillian Fellows-Jensen (1985: 192–199). Brukt slik har termen hybridnavn kun etymologisk relevans, slik Richard Cox (1988–89) har pekt på. Den har ikke

⁴⁰ A. Naert: *Ortnamn i språkkontakt. Metoddiskussion med utgangspunkt i ortnamnsskicket i ett finsk-svenskt kontaktområde*. Uppsala 1995.

onomastisk relevans, fordi den ikke sier noe om dannelsen eller hvordan navna har kommet til å bestå av elementer fra ulike språk.

Her er det klart et behov for å skjelne mellom *innlån av navn* og tilpasning og gjenbruk av disse på den ene sida og *dannelse av nye navn* på grunnlag av et språkssystem som er preget av interferens på den andre (jf. Pedersen 2001: 103, 106f., Cox 1989: 2ff.). Når appellativet *sgeir* < *sker* først er lånt inn i det gæliske språkssystemet, kan det brukes i nye gæliske navnedannelser. Dannelsen er likeledes gælisk selv om et innlånt norrønt stedsnavn brukes som utmerkingsledd. Pedersen avgrensar hybridnavn til å gjelde navn av denne typen, der tidligere lånte navn inngår som ledd, for eksempel *Lorolinkamyran* til det innlånte *Lorolinka* (< fi. *Luurulinkka*). Pedersens avgrensning er entydig, problemet er at andre forskere bruker termen på andre måter.

I tillegg til dannelsen med innlånte appellativer eller substantiver kan tilpasning av lånenavn resultere i navn som inneholder ledd fra ulike språk, dersom deler av navn oversettes eller byttes ut. Vi så ovafor at Eichler regner som hybridnavn de navn der ett ledd er tilpasset og ett er oversatt. Likedan regner Hans Walther som hybrider innlånte navn som i noen grad er integrert i et nytt språkssystem (se presentasjon av hans modell nedafør). Vi ser at termen *hybridnavn* dekker forskjellige fenomen hos ulike forskere, og at bruken av termen derfor er problematisk. Jeg skal komme tilbake til dette etter drøftingen av integrasjon av lånenavn.

4.4.4. Integrasjon av lånenavn

4.4.4.1. Walthers modell

Walther (1980) avgrensar som nevnt hybridisering til å gjelde integrasjon av lånenavn i et mottakerspråk⁴¹, og ser bort fra primære navnedannelser. Tidlige skriftlige kilder i Tyskland gir en i noen tilfelle mulighet til å iaktta utviklingen av stedsnavn gjennom tidene, og det viser seg at integrasjonsprosessene normalt rammer ulike språknivå i en viss orden. Dermed er det mulig å sette opp en modell som bryter opp integrasjonsprosessen – i hans terminologi *hybridisering* – og synliggjør sammenhenger mellom

⁴¹ “Definition des onymischen Hybrids: es ist eine an das integrierende Sprachsystem adaptiertes strukturiertes onymischen Lexem, das noch phonematische, morphematische und lexematisch-semantische Spuren der Ausgangssprache erkennen läßt” (Walther 1980: 154).

språknivå og tidspunkt i prosessen. At termen *hybridisering* er problematisk, forhindrer ikke Walthers modell i å belyse viktige sider ved integrasjon av lånenavn. Den kan anvendes i ulike kontaktområder, for eksempel dekker den alle de typer skandinavi-sering som Fellows-Jensen regner med⁴². Jeg velger derfor å gjengi hans modell i tilpasset form, med eksempler hentet fra ulike språk. For å unngå den problematiske termen hybridnavn, trekker jeg hovedskillet mellom primær og sekundær tilpasning og ikke mellom primære og sekundære hybrider, slik Walther gjør.⁴³

	Primær tilpasning		Sekundær tilpasning
språk-nivå	- fonematisk tilpasning: <i>Guovdageaidnu</i> > <i>Kautokeino</i>	- morfematisk tilpasning: slav. <i>-in</i> > ty. <i>-en</i> , - semantisk tilpasning slav. <i>ici</i> 'landsby' > ty. <i>dorf</i>	- semantisk tydeliggjøring eller epeksege: <i>Päivijärv träsket</i> - leksematisk tilpasning: <i>Osmünde</i> < <i>Osmina</i> <i>Hjemmeluft</i> < <i>Jiimmeloufta</i>

Primær tilpasning

Walther regner (som Kranzmayer) *fonematisk tilpasning* som første steg når et navn lånes inn i et nytt språk⁴⁴.

Til den primære tilpasningen regner Walther i tillegg *morfematisk* og *semantisk tilpasning*, dvs. utskifting av morfer, for eksempel et slavisk suffiks *-in* med tysk *-en* eller oversettelse, for eksempel slavisk *ici* til tysk *dorf*. Ifølge Walther blir det flere hybridnavn dersom kontakten varer over lang tid, fordi da lærer gruppene hverandres navneledd og navngivingsmønster å kjenne, og vet hva som er høvelige ekvivalenter. Dersom navna er gjennomsiktede, som tilfellet ofte er med mikrotoponymer, blir oversettelse mer vanlig (1980: 150).

⁴² Fellows-Jensen regner med skandinavisering a) dersom engelske lyder eller ord erstattes av tilsvarende norrøne, b) dersom engelske eller keltiske ord erstattes av (lydlike) norrøne ord som ikke betyr det samme og c) dersom et norrønt element legges til et engelsk eller keltisk navn (1985: 192–199).

⁴³ Jf. Weinreich, Labov og Herzog (1968: 157) for endringer som skjer ved selve innlånet og endringer som skjer ved den videre tilpasningen av innlånte element, ved at regler fra mottakerspråkets system overføres på det innlånte elementet.

Sekundær tilpasning

Integrasjonsprosesser kan fortsette etter at navnet er lånt inn. For det første kan et lokalitetsangivende element fra mottakerspråket legges til, som i *Loch of Lacsabhat* < *Laxavatn* (Cox 1989: 3) eller *Päivijärv träsket* (Zilliacus 1980: 340). I nordisk tradisjon er det vanlig å bruke termen *epeksegese* om slike tillegg.

For det andre kan navneledd tilpasses til morfemer eller leksemer som er kjent i mottakerspråket, for eksempel *Osmina* > *Osmünde*, med tilslutning til tysk *Münde* ‘munning’. Dersom alle element i lånenavnet blir skiftet ut med element fra mottakerspråket, framstår navnet som språklig fullt integrert, men ikke semantisk motivert.

4.4.4.2. Drøfting, andre forskeres synspunkter

Vi ser at Walthers modell skisserer integrasjon av lånenavn som en prosess som begynner i lånefasen og kan fortsette i det innlånte navnet. Utgangen kan være et navn som er fullstendig språklig integrert. Eichler (1980: 133) gir tyske eksempler som *Kuhbier* og *Wassersuppe*. Et tilsvarende eksempel fra Norge er *Hjemmeluft*, der begge ledd i det samiske *Jiemmaloufta* er erstattet med norske ledd (*loufta* er dialektform for ‘bukta’, NSL: 216). Men prosessen kan også stoppe opp hvor som helst etter den fonematiske tilpasningen, som er obligatorisk eller automatisk.

I likhet med Pellijeff, se 4.4.1. betoner Walther at det oftest er hovedleddet som byttes ut eller oversettes i tilpasningsprosessen, men han forklarer dette forholdet annerledes enn Pellijeff. Walther tar utgangspunkt i leddas ulike funksjoner. Utmerkingsleddets viktigste funksjon er identifiserende. Til dette fordres ingen semantisk gjennomskiktighet, og en fonematiske tilpasning er derfor tilstrekkelig. Det er først og fremst hovedleddet, eller klassifiseringsmorfemet, for å bruke Walthers egen term, som er utsatt for mer omfattende endringer. Tilpasningsprosessen tar sikte på å skape gjennomskinnelige hovedledd. Formålet med å erstatte avledningssuffiks eller lokalitetsangivende morfer i giverspråket med et tilsvarende i mottakerspråket er altså

⁴⁴ Walther definerer *onymisk hybrid* som stedsnavn som er tilpasset mottakerspråket, men som fortsatt inneholder fonematiske, morfematiske eller leksematiske-semantiske spor fra utgangsspråket. I så fall skal lydlike tilpasninger som *Kautokeino* også regnes som hybrider.

å synliggjøre lokalitetens art. Det samme skjer ved epeksegese. Tendensen er ikke entydig i materialet fra West Mainland, se 9.3.5.1.

For min egen del er jeg skeptisk til at morfematisk og semantisk tilpasning avgrenses til innlånsfasen. I prinsippet er oversettelse mulig så lenge det finnes språkbrukere med tospråklig kompetanse. Fra mitt materiale har jeg eksemplet *Bailliefiold* på ComF-kartet fra 1848 som blir til *Baillie Hill* på Ordnance Survey-kartene. *Primære tilpasninger* kunne presiseres til å gjelde tilpasninger i tospråklig periode. Morfematisk og semantisk tilpasning kan skje så lenge språkbrukere behersker begge språk, mens sekundære tilpasninger er uavhengige av tospråklig kompetanse. På den måten kommer det til å gå et hovedskille mellom navn som analyseres av språkbrukeren og navn som ikke analyseres. Dette skillet gjennomføres når integrasjon av lånenavn drøftes i kapittel 9.

At navneledd kan byttes ut med leksemer fra mottakerspråket, uten semantiske hensyn, er et fenomen som også kjennes i enspråklige områder der navneledd er blitt ugjennomsiktige. Det har vært kalt folkeetymologisk omtolking (Dalberg 1991: 16f.), eller “secondary reinterpretation” (Nicolaisen 1987b: 9ff.). Dalberg peker på at folkeetymologisk omtolking er en problematisk term, men Walthers term ‘morfosemantisk attraksjon’ er etter mitt syn enda mer uheldig. Det er nettopp ikke semantikk eller betydningsinnhold som trekker ved slik tilpasning, men et tilfeldig lydlikt leksem. I mangel av en bedre term har jeg brukt “leksematisk tilpasning”. Det er ikke klart hvordan folkeetymologisk omtolking eller leksematisk tilpasning i stedsnavn bidrar til tilpasning av stedsnavn. Dalberg (1991: 41) mener navnas funksjon som *proprier* understrekes. På den andre sida kan slike omdannelser tolkes som et uttrykk for at navnebrukerne ønsker å finne forståelige ledd i stedsnavn, uansett om helheten er forståelig eller det omdannede navnet kommer til å passe realt.

Til slutt kan det nevnes at jeg velger å bruke termen *tilpasning*, i stedet for *attraksjon*, slik som Walther og Dalberg (1991), for å understreke at tilpasning ikke skjer automatisk, men som resultat av handling eller valg fra språkbrukernes side.

4.4.5. Innlånte navn – en del av mottakerspråkets onomastikon

Til tross for visse kritiske merknader, mener jeg Walthers synsvinkel er interessant på flere måter, ikke minst fordi tyngdepunktet er flyttet fra giverspråket til mottakerspråket. Spesielt i eldre språkkontaktstudier har målet gjerne vært å isolere navnelag fra et språk som ikke lenger er i bruk. Målet er å rekonstruere en opprinnelig form, og

med dette utgangspunktet kan endringer bli negativt vurdert. I engelsk tradisjon er det ikke uvanlig å bruke termer som “corruption” om de tilpasninger som skjer i mottakerspråket.

Innlånte navn blir imidlertid en del av mottakerspråket. Sett fra mottakersynspunkt er det ikke noe mål at navna blir stående mest mulig uberørt, tvert imot er det gunstig at navna blir integrert og ikke stikker seg ut i forhold til det øvrige ord- og navneforrådet. Kanskje kan dette forklare hvorfor det norrøne *-yord* i blant annet *Eriksyord* på Orknøyene erstattes med det felles elementet *-land*? Se kap. 9.2.2.1. Og selv om epeksegetiske navn som *Point of Scarataing* og *Loch Watten* framstår som morsom-heter for den etymologisk bevisste, er navneformene fullt forståelige fra en skotsk språkbrukers synsvinkel. For språkbrukeren er det ønskelig at navnet gir informasjon om lokalitetens art. Det samme forholdet illustreres når norske usammensatte navn får lagt til et lokalitetsangivende ledd, som *Njót* > *Nøtterøy*, *Hýi* > *Hyeffjorden*, se videre diskusjon i 9.3.5.

4.4.6. Det generelle språksystemet og det onomastiske systemet

På flere måter har vi alt berørt det forholdet at kontaktnavna preges både av forhold i det generelle språksystemet og i det spesifikt onomastiske systemet. Det *generelle språksystemet* i det levende språket er rammen for dannelse av nye navn og tilpasning av innlånte navn. Språkbrukere vil derfor normalt danne nye navn i samsvar med gjeldende fonologiske og morfologiske regler i språket og med leksemer (inklusive *proprier*) som er kjent i språket. Ved innlån av navn kommer språksystemet inn med krav om fonematisk tilpasning. Når et navn tas opp i et nytt språk, må det gjøres lydlig akseptabelt. Dessuten kan lånenavn gjennomgå morfematisk tilpasning, dvs. at enten innholdsmorfer eller grammatikalske morfer oversettes. Til slutt kan ugjenomsiktige elementer i lånenavn bli erstattet med kjente leksemer (på samme måte som ugjenomsiktige elementer i navn generelt). De to siste tilpasningsstrategiene er mulige, men ikke nødvendige, i motsetning til den lydlige tilpasningen.

Det *onomastiske systemet* krever en entydig identifikasjon av lokaliteten. En form for identifikasjon er å plassere navnet i forhold til et annet, kjent navn. Mange av navna med elementer fra to språk er nettopp av denne typen, med et eksisterende stedsnavn som hovedledd. Den identifiserende funksjonen er også hovedårsaken til at navn i det hele tatt lånes. Dersom én samfunnsgruppes navn har fått lokalitetsutpekende funksjon for en ny gruppe, er det knapt ønskelig å danne nye navn.

I tillegg ser det også ut til å være en fordel at navna klassifiserer lokaliteten, i alle fall i visse typer bruk. Om vi følger Walther, er det hovedleddet som har klassifiserende funksjonen. Ved dannelse av nye navn innebærer dette at hovedleddet skal være forståelig i det levende språket, og det er en fordel for klassifikasjonen at leddet er kjent fra andre navn. Ved innlån av navn kan klassifiseringsfunksjonen ivaretas enten ved at lokalitetsangivende hovedledd oversettes eller ved at et slikt ledd legges til sekundært, ved epeksege.

4.4.7. Tilbake til termen hybridnavn

Vi har sett at termen hybridnavn brukes med ulikt innhold om navn som inneholder elementer fra to ulike språk. Ulik bruk av termen kan i noen grad gjenspeile at forskerne har hatt ulik fokus. Mens eldre forskning har vært opptatt av etymologisk opphav for de enkelte navneledd, har forskere som Walther fokusert på tilpasningen av lånenavn. En bør imidlertid skille mellom direkte lån av *proprier* og tilpasning av disse på den ene sida, og dannelse av nye navn der etablerte innlånte appellativer eller *proprier* inngår på den andre, og fortrinnsvis finne entydige termer for de to fenomenene.

Spesielt fra navnedannelsessynspunkt er termen hybridnavn uheldig, fordi den kan gi inntrykk av at stedsnavn dannes “med ett element fra hvert språk”. Fellows-Jensen mener det er teoretisk mulig at navn i Danelagen ble dannet på to språk i utgangspunktet (personlig kommentar). Vi skal imidlertid regne med enspråklig navnedannelse som det normale, kodeveksling innafor et enkelt ord er lite sannsynlig. Dette er i tråd med hovedsynet i finsk kontaktonomastisk forskning. Naert (1995: 54–58) regner med enspråklig navnedannelse, enten finsk eller svensk, og Zilliacus (1980: 320) hevder: “Några “blandnamn” bildade på två språk är det i varje fall inte i allmänhet fråga om”. Navn med ledd som etymologisk sett har ulike språklige opphav, er normalt enspråklige dannelser som utnytter innlånte appellativer eller *proprier* eller tilpasninger av innlånte enspråklige dannelser. Dette behandles videre i kap. 7.0. og 9. Jeg vil altså avvise tanken om hybrid navnedannelse.

For sterk vektlegging på det etymologiske opphavet til de enkelte navneledda kan dessuten føre til et overdrevent statisk språksyn, der en overser at navneelement som har sin opprinnelse i ett språk, ved språkkontakt kan bli så innarbeidd i et annet språk at de blir produktive der. Eksempelvis er elementet *-witz*, innlånt fra sorbisk, blitt produktivt i tysk navnedannelse i tysk-sorbiske kontaktområder (Walther 1980: 149).

Her er det fristende å nevne debatten om de såkalte Grimston- og Carlton-hybridene i Danelagen. Det dreier seg om en stor gruppe navn med hovedleddet *-tūn* og et norrønt utmerkingsledd. Fellows-Jensen og andre britiske forskere⁴⁵ regner med at klassen oppstod ved at vikingene beholdt det engelske hovedleddet *tūn*, og byttet ut utmerkingsleddet med norrøne personnavn eller appellativer. To sentrale argument for å regne disse navna som hybrider, er at *tūn* ikke lenger var produktivt i navnedannelse i Danmark da vikingene kom til Danelagen (Fellows-Jensen 1972: 110), og at mange av bosetningene med *tūn*-navn må være eldre enn vikingtid.

Argumenta i denne debatten preges etter mitt syn av et statisk språksyn. Det er selvsagt mulig at en del av *tūn*-navna med skandinavisk utmerkingsledd har oppstått ved utskifting av utmerkingsleddet, men vi har sett at det normalt er hovedleddet som skiftes ut. Er det ikke like sannsynlig at møtet med de mange *tūn*-navna i England førte til at vikingene selv kunne bruke leddet i primær navnedannelse? Det forhold at sammensetninger med *-tūn* og et norrønt utmerkingsledd er relativt vanlig, kan tyde på det. På lang sikt kan man ikke argumentere med at *-tūn* ikke var vanlig i navnedannelse i Danmark⁴⁶, fordi språkkontakt kan føre til at nye navneledd blir produktive, slik som *quoy* (av norrønt *kvi* 'inngjerding') på Orknøyene. Bosetningens alder er heller ikke noe avgjørende motargument. Vikingene i Danelagen kan ha byttet ut eldre engelske navn på eksisterende bosetninger, på samme måte som vikingene skiftet ut piktiske navn på Orknøyene (se også Fellows-Jensen 1980: 198ff.).

4.5. Oppsummering

I dette kapitlet har jeg prøvd å gjøre rede for retningslinjer og hovedsynspunkter som ligger til grunn for det videre arbeidet.

Slik jeg ser det, kan ikke språket eller navna studeres uavhengig av språkbrukerne, som er bærere og innovatører av språksystemet og navneforrådet. Det er språkbrukerne som danner nye navn eller velger å låne inn navn. En språkbrukers kompetanse kan omfatte flere språksystemer. I kontaktonomastikken er det sentralt at språkbrukere er i stand til å snakke eller forstå ulike språk og dermed kan oversette navneledd.

⁴⁵ Se Fellows-Jensen 1972: 109ff., 1985: 180ff., PN Nottinghamshire xviii ff.

⁴⁶ Det er uvisst om danske vikinger kjente appellativet *tūn* fra hjemlandet, Kalkar (s. 481) har ingen eksempler på bruk fra selve Danmark. Om appellativet ikke var kjent, kan navneleddet likevel ha blitt produktivt, slik *-(w)itz* innlånt fra slavisk er blitt i tysk og *bu* lånt fra norrønt er blitt det i orknøyskotsk.

Fra et funksjonelt synspunkt kan stedsnavn ses som størrelser som kun har en identifiserende funksjon og ikke noe betydningsinnhold. Innafor kontaktonomastikk ser jeg det som utilfredsstillende å operere med en snever funksjonell tolkning, fordi tilpasninger av lånenavn faktisk kan skje med utgangspunkt i navneledds betydning (oversettelse).

Stedsnavn er selvsagt del av et overordnet språkssystem. Navnedannelse styres av språkssystemets regler, og innlånte navn blir en del av mottakerspråkets system. I visse sammenhenger er det likevel hensiktsmessig å skille ut et onomastisk undersystem der det gjelder en del spesielle vilkår. Blant annet er det karakteristisk at dannelsen av stedsnavn er preget av en del faste mønster og en tendens til å velge bestemte navneledd. Det ser ut til å være ønskelig at navnet bærer informasjon om lokalitetens art, og det får betydning ved tilpasningen av innlånte navn.

Kap. 5. Forskningshistorikk

I det følgende gir jeg en kort presentasjon av tidligere studier av norrøne lånenavn i vikingekoloniene, før jeg presenterer de studiene som spesifikt gjelder Orknøyene.

5.0.1. Studier av norrøne lånenavn i vikingekoloniene

Det nyeste større bidraget er Åse Kari Hansens doktoravhandling fra 1998 om *tuit*-navn i Normandie. Avhandlingen inneholder et kapittel om språkkontakt, der hun peker på forskjellen mellom lån av navn og lån av ord (Hansen 1998: 222f.), og mellom onomastikon og leksikon. Den franske dialekten i Normandie inneholder få lånord fra norrønt. Flere ord kan likevel være lånt inn som navneelementer, uten å ha satt spor etter seg i leksikonet, på grunn av de mønsterdannende kreftene som virker i onomastikonet (op.cit.: 227). Slik kan en forklare at navn med norrøne hovedledd er dannet etter at norrønt språk døde ut. For øvrig er kontaktsituasjonen så grunnleggende forskjellig – i Normandie overlevde norrønt språk bare et par-tre generasjoner – at direkte overføring til orknøyforhold blir vanskelig.

Gillian Fellows-Jensen har gjort omfattende studier av norrøne navn i Danelagen, i Yorkshire, East Midlands og the North-West (Fellows-Jensen 1972, 1978, 1985). Storparten av bøkene består av et imponerende navnemateriale, som er bygd over ens lest. Navna er ordna etter hovedledd, med eldre skriftlige belegg og tolkning. Direkte språkkontakt behandles først og fremst i kapitla *Place-names in -tūn with a Scandinavian specific* og *Scandinavised and hybrid names* i hvert verk.

Magne Oftedals studier av norrøne lånenavn på Hebridene skiller seg fra de øvrige undersøkelsene ved at han arbeider innafor rammen av historisk lingvistikk, snarere enn onomastikk (Oftedal 1980: 171f.). Han drar et hovedskille mellom transparente navn, der alle ledd er forståelige for dagens gæliske språkbrukere, og intransparente navn. Til transparente ledd hører også norrøne lånord. Derimot er storparten av de norrøne navna som er lånt inn i dialekten intransparente. En gælisk språkbruker kan ikke gjenkjenne et norrønt *Karlavág* i *Carloway*. Navnet har likevel betydning: “it conveys the notion of a special locality and is thus clearly meaningful” (1980: 182)⁴⁷.

⁴⁷ Jf. Bakkens synspunkt gjengitt i kap. 4.2.1.2.

5.0.2. Sentrale verk om språkkontakt og stedsnavn på Orknøyene.

Den videre gjennomgangen vil være konsentrert om tidligere forskning på stedsnavn og språk på Orknøyene, men jeg refererer i noen grad også til sentrale verk som behandler Skottland som helhet.

Den sentrale forskeren på språklige emner fra Orknøyene er Hugh Marwick. Hans onomastiske hovedverk er *Orkney Farm-Names* (OFN, 1952), en gjennomgang av de fleste gårdsnavna på øyene. I tillegg gir han mer fullstendige navneinventar for North Ronaldsay (*POAS I* 1923), Rousay (*The Place-Names of Rousay* 1947) og Birsay (*The Place-Names of Birsay* 1970). Hans viktigste arbeid om språket generelt er ordboka *Orkney Norn* (ON, 1929), en samling på drøyt 3000 dialektord. Et nytt, viktig bidrag om språket på Orknøyene er Michael Barnes' *The Norn Language of Orkney and Shetland* (Barnes 1998). Denne lille boka er en gjennomgang av historien til det norrøne språket på øyene, med hovedvekt på språket i skriftlige kilder. Nyere verker som behandler norn og norns død, omfatter i tillegg Laurits Rendboes *Det gamle shetlandske sprog* fra 1987, avgrenset til Shetland og Geir Wiggens arbeid *Norns død, især skolens rolle* fra 2002⁴⁸.

Seinere forskere på stedsnavn fra øyene bygger mer eller mindre direkte på Marwicks arbeider. Det gjelder lokalhistorikeren William Thomson, og i noen grad også W. F. H. Nicolaisen, som gjennomgår proprier av skandinavisk opphav i hele Skottland i *Scottish Place-Names* (Nicolaisen 1976). Barbara Crawford regner stedsnavn som én av de sentrale kildetyperne i sin framstilling av skandinavisk bosetning i Skottland, *Scandinavian Scotland* (Crawford 1987). Hun bygger først og fremst på Nicolaisen, men i noen grad også på Marwick. – Til slutt kan det nevnes at Asgaut Steinnes står i gjeld til Marwick når han utvikler sin teori om husebyer på Orknøyene i *Husebyar* (Steinnes 1955).

Hos alle de nevnte forskerne kan vi se en bosetningshistorisk interesse for navne-materialet, framfor alt ønsket om å se sammenhenger mellom navneledd og

⁴⁸ Jeg vil ikke gå nærmere inn på Wiggens arbeid, ettersom det etter mitt syn ikke inneholder selvstendig forskning. Heftet er tenkt som en kommentar til en vitenskapelig debatt, men uten rot i empiri blir mange av hans slutninger hengende i luften. Tittelen antyder at skolen har spilt en vesentlig rolle i norns død. Han peker imidlertid selv på at et skolevesen med skole i hvert sogn ikke var etablert på øyene før ca. 1840 (s. 53). I så fall må skolens rolle ha vært minimal, dersom man regner norn som utdødd på 1700-tallet, se kap 2.3. Men Wiggen mener at de sosialhistoriske forutsetninger taler for at norn kan ha overlevd ut på 1800-tallet (s. 61 ff., 72). Det er imidlertid lite tilfredsstillende å lese formuleringer som "Utifra de forholda jeg har lagt til grunn for det språkhistoriske resonnementet mitt her, kan jeg godt tenke meg at norn har hatt bruksbetingelser på Orknøyene og Shetland til 1850/80-årene" (s. 72), uten henvisning til mer håndfaste belegg.

utviklingen av den norrøne bosetningen. Det har derfor vært naturlig å ta opp denne diskusjonen i noen grad, selv om min utnyttelse av navnematerialet primært er språklig. Forskere med språket som forskningsobjekt har dels vært interessert i å påvise strukturelle særtrekk, dels i å avgjøre hvor lenge norn overlevde. Tidligere forskeres gjennomgang av strukturelle særtrekk i dialekten er trukket inn i drøftingen i kap. 3. I 2.2.3.3. har jeg, på grunnlag av det foreliggende kildematerialet, prøvd å argumentere for hvor lenge norn overlevde, uten å vise til andre forskeres synspunkter i særlig grad. Debatten om norms overlevelse og død har vært relativt omfattende og hviler på en del utenomfaglige premisser. På denne bakgrunnen har jeg valgt å trekke den ut og presentere den i dette kapitlet.

5.1. Navneforskning

Hugh Marwicks sentrale rolle i forskningen på Orknøyenes dialekt og stedsnavn er alt nevnt. Marwicks onomastiske arbeid hviler på to pilarer. Den første er den norske navneforskningstradisjonen som ble grunnlagt med Oluf Rygh og *Norske Gaardnavne*. I en årrekke korresponderte han med Magnus Olsen om faglige spørsmål, og de møttes ved flere anledninger⁴⁹. Det er viktig å understreke at Marwick behersket norrønt og kunne lese skandinavisk. Dermed var han i stand til å gi velfunderte etymologier, samtidig som han så Orknøynavna som en del av et større nordisk kontinuum. Dette er grunnleggende forutsetninger for å tolke navnemateriale fra skandinavisk Skottland.⁵⁰ De aller fleste av Marwicks etymologier framstår derfor som etterrettelige.

Den andre pilaren er Jakob Jakobsens studier av stedsnavn og dialekt på Shetland. I *Shetlandsøernes stednavne* fra 1901 grupperes navna etter hovedledd, mens Marwick velger en ordning mer i tråd med NG for gårdsnavndelen av OFN, sogn for sogn, navn for navn. Derimot er det lett å se at Jakobsens *An Etymological Dictionary of the Norn Language in Shetland* tjener som et mønster for Marwicks *Orkney Norn* (1929). Selv om bare første bind av Jakobsens ordbok var utgitt i 1929, hadde arbeidet vært underveis i lang tid, og Marwick refererer også til Jakobsens verk som et “great masterpiece” i sitt forord til ON.

⁴⁹ Under gjennomgangen av Marwicks papier i Orkney Archives fant jeg brev fra denne korrespondansen, og også bilder fra anledninger der de hadde vært sammen.

⁵⁰ Det ser ut til at en del forskere som prøver å tolke opphavelig norrøne navn i Skottland i dag, mangler denne kompetansen. Det gjelder Gregor Lamb for Orknøyene, men se også Crawford 1995: 86, der man ikke ser at kombinasjonen *Miggeweth* 1275 < -vað n og *Migdale* 1581 tyder på et elvenavn, kanskje *Miga*, i utmerkingsleddet.

Jakobsen arbeidet med materialet fra Shetland før Kranzmayer hadde utviklet en metode for kontaktonomastikk. Han er heller ikke primært interessert i språkkontakt, målet er først og fremst å isolere og beskrive det norrøne elementet i navna. I noen grad behandles lydutviklinger i innlånte navn, men ut over dette er integrasjonen av opphavelig norrøne navn i skotsk i liten grad vektlagt.

Også Marwick er først og fremst opptatt av å framheve båndene til norrøn tradisjon, for dialekt så vel som for stedsnavn. Dette er nok dels en arv etter Jakobsen, dels et uttrykk for en tradisjon som ser den norrøne perioden beskrevet i *Orknøyingasagaen* som øyenes storhetstid. Øyene framstilles som et knutepunkt, jarlene framstår som mektige fyrster med stor grad av selvstendighet. Den sentrale historikeren i denne tradisjonen er J. Storer Clouston, som skrev *A History of Orkney* i 1932. – Hvorvidt Marwicks påstand: “The vast majority of Orkney farm-names, probably about 99 per cent., are of Norse origin⁵¹” kan sies å være sann, avhenger av utvalget som gjøres. Den er gyldig om man bare regner med gårder belagt i rentals, men ikke om man også inkluderer nyere bruksnavn, som *Blinkbonnie*, *Windywalls*, *Scotts Ha’* og *Heathery Quoy*⁵². Når Marwick setter opp sin navnekronologi, velger han også å se bort fra yngre klasser som *-bigging* og *-hoose/house*.

Det er derfor ikke uventet at Marwick har en viss forkjærlighet for norrøne etymologier, også i tilfelle der skotsk opphav gir en enklere forklaring. Dette kan belyses med noen eksempler. *Windywa(ll)s* lar seg oversette direkte fra skotsk som ‘trekkfulle vegger’, men Marwick viser til Jakobsen, som tolker navnet som *vinjarváll* (OFN: 51). Spesielt fordi *Windywas* aldri betegner gamle gårder, må den enklere skotske tolkningen være å foretrekke. Også *London* finnes helst som navn på nyere småbruk. Dermed blir Marwicks tolkning *lund(r)inn* ‘lunden’ (OFN: 49f.) tvilsom, ikke minst sett i lys av at andre småbruk har fått navn etter byer, for eksempel *York*, *Hull* og *Newcastle*. Det siste eksemplet jeg vil nevne er *Banks*, belagt i Rendall 1595 og i Birsay allerede i 1492 (OFN 120, 132). Marwick regner med at et eldre norrønt *bakkar* ligger bak. Det implisitte argumentet er at navn som er så vidt gamle, må ha norrønt opphav. Skotsk navngiving eller navngiving med innlånte skotske appellativ må likevel være mulig når vi nærmer oss 1500⁵³.

⁵¹ OFN: 227.

⁵² Det siste er en skotsk dannelse, *quoy* av norrønt *kvi* ble lånt inn i dialekten.

⁵³ Et navn som *Gutterpitten* med skotsk utmerkingsledd (*gutter* ‘søle’) og bøydd norrønt hovedledd tyder på at skotske ord faktisk ble lånt inn mens det norrøne formverket var levende.

Jakobsen har likeledes vært kritisert for å søke norrønt opphav for navna der skotsk opphav ligger nærmere, jf. tolkinga av *Windywas* ovafor. Smith (1995: 27) bruker *Click(h)imin* som eksempel. Jacobsen foreslår en uklar norrøn etymologi, mens Smith viser at navnet er en import fra det skotske fastlandet, der *Clickimin* er brukt som navn på vertshus. Etymologien er noe usikker, men se 8.3.4.

5.1.1. Stedsnavn som kilde til bosetningshistorie. Navneleddskronologi

Stedsnavna på Orknøyene har først og fremst vært brukt som kilde til bosetningshistorie (jf. 4.1.1.). Av den grunn vil jeg referere hovedsynspunkta i korte trekk, selv om bosetningshistoriske spørsmål ikke er noe hovedtema i mitt arbeid. Marwick setter opp en kronologi for de ni mest frekvente navneklassene i OFN. På grunnlag av skattlegging regner han *kvi* og *setr* som de yngste gårdsnavnklassene. *Kvi*-gårdene var så ofte fritatt for skatt at *quoyland* brukes appellativt som term for skattefritt land i rentals, og halvparten av *setr*-gårdene svarer heller ikke skatt. *Kvi* og *setr*-gårdene er perifert beliggende og i gjennomsnitt små, og ifølge Marwick normalt navngitt etter ca. 900. De øvrige navneklassene er normalt skattlagt, og dermed eldre. Skillet settes ved 900 fordi han regner med skattlegging av øyene under Harald Hårfagre eller Håkon den gode (OFN: 211). Da bygger han på Orknøyingasagaens opplysninger om at Harald seilte vestover for å straffe vikingene og “eigna til seg landi so langt vest, at ingen Noregskonge hev vunne land lenger vest sidan” (*Orknøyingasagaen* kap. 4), og at Håkon ifølge sagaen organiserte en leidang for Norge.

Av de skattlagte klassene regner Marwick *land*, *garth* og *bólstaðr* som et yngre sjikt, mens han mener at *bær/byr* representerer de aller eldste norrøne bosetningene. Navneklassene *staðir*, *skáli* og *bú* behandles spesielt, fordi han mener de ofte er nye navn på eldre bosetninger. *Staðir*-navna er sterkt konsentrert til West Mainland, og Marwick fascineres av Storer Cloustons teori om at disse gårdene skulle være gitt til jarlenes hirdmenn i den tida da jarlene holdt til i Birsay. Utmerkingsledda i *staðir*-navna tolkes som navna på hirdmennene gårdene ble gitt til (OFN: 237), slik at Tormiston er *Þormóðs* bosetning og Clouston knyttes til den navngitte *Hákon Kló* (OFN: 110f.). *Skáli*-navna knyttes til bygging av store haller på de sentrale, og derfor trolig eldste gårdene. Som navn er de altså ikke primære, men likevel en indikasjon på gammel bosetning. Ordet *bú* er av norrønt opphav, men vi skal se at bruken i gårdsnavn på Orknøyene i den karakteristiske konstruksjonen *The Bu of Orphir, The*

Bu of Rapness osv. først og fremst er knytta til større gårder som tidlig kom i skotsk eie (8.4.3.)

5.1.2. Kritikken av Marwicks kronologi

Marwicks navneleddskronologi blir svært trang når han vil skille mellom eldre og yngre navnelag fra landnåmet fram til skattleggingen, dvs. en periode på ca. 100 år. Han får også problemer med å forklare de rundt et dusin *Kirbister* (< *Kyrkjubólstaðr*) på øyene, om *bólstaðr*-gårdene som gruppe skulle høre hjemme før 900 og kristninga av øyene.

I dag er norske og lokale historikere enige om at skattlegging så tidlig som rundt 900 er utenkelig. Imsen (1999: 56) understreker at noen leidang ikke er kjent fra Orknøyene, og mange spørsmål rundt skattlegginga av Vesterhavskoloniene må fortsatt sies å være uavklart (Crawford 1987: 88f.⁵⁴). Harald hadde nok med å skaffe seg makt over deler av Norge. En administrasjon som kunne ta seg av skatteoppkreving er heller ikke mulig før tidligst på Torfinn jarls tid, rundt midten av 1000-tallet. Det kronologiske ankerfestet i Marwicks relative datering av stedsnavna er dermed falt bort.

Det samme påpeker William Thomson i artikkelen *Orkney farm-names: a re-assessment of their chronology* (1995), der han dessuten peker på at Marwicks kronologi kan gi inntrykk av at ett eller noen navneledd var produktive i en kort periode, for så å gå av bruk og bli avløst av andre ledd (op.cit.: 47f.). Men flere av ledda, som *quoy* (< *kví*), *garth* (< *garðr*) og *bu* om storgård ble lånt inn som appellativer og har vært levende helt til i dag. Dette er Marwick klar over, og han sier i en del tilfelle eksplisitt at han velger å se på den delen av navna i en klasse som er belagt i rentals. Når han på denne måten ser bort fra deler av materialet, er det likevel en fare for at klassen kommer til å framstå som mer homogen enn den i virkeligheten er.

En tredje innvending gjelder synet på landnåmet. Marwick forestiller seg en bosetning etter mønster av *Landnámabok*, der de første landnåmsmennene tok store områder. Disse ble fortrinnsvis kalt *bær*, og derfra spredte bosetningen seg ut, uten hindringer. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg at den norrøne bosetningen, primær eller sekundær, skulle ha skjedd uten omsyn til piktisk bosetningsmønster.

⁵⁴ Den eldste kilden til kunnskap om skatt på Orknøyene er *Henry Sinclair's 1492 Rental* (utgitt av Thomson 1996).

Thomson utnytter selv stedsnavna som kilder. I *History of Orkney* (1987) inkluderer han et kapittel om *Norse Settlement; the place-name evidence* og den siterte artikkelen fra 1995 samler han ulike målbare egenskaper ved navneklassene, som pennylandverdi, beliggenhet og utmerkingsledd, i tabellform (1995: 52). Han konkluderer med at Marwicks kronologi “is essentially a hierarchy based on size, location and status – whether the relationship is also chronological is usually more debatable.” Etter Thomsons syn har altså de ulike navneledda fra begynnelsen av betegnet ulike typer gårder, de reflekterer ikke nødvendigvis et bestemt alderssteg⁵⁵.

	<i>Boer</i>	<i>Bu of</i>	<i>Skáli</i>	<i>Bólstaðr</i>	<i>Staðir</i>	<i>Land</i>	<i>Garth</i>	<i>Sætr</i>	<i>Kví</i>	<i>All</i>
Total number	41	35	42	83	31	109	161	60	438	1000
Number with known pennyland value	14	22	15	52	22	47	54	26	73	325
Percent with known pennyland value	34.1%	62.9%	35.7%	62.7%	71.0%	43.1%	33.5%	43.3%	16.7%	32.5%
Average size (in pennylands)	14.4	13.2	5.1	8.2	8.0	7.0	5.9	2.5	2.0	6.2
Whole urislands (=18 pennylands)	4.9%	28.6%	2.4%	9.6%	9.7%	5.5%	5.0%	0.0%	0.2%	3.9%
Whole urislands plus regular fractions	29.3%	48.6%	11.9%	48.2%	54.8%	28.4%	18.0%	16.7%	3.7%	17.7%
Division and directional names	22.0%	14.3%	7.1%	19.3%	3.2%	3.7%	9.5%	10.3%	4.0%	7.7%
Average height above sea level	69 ft	38 ft	55 ft	68 ft	84 ft	107 ft	80 ft	112 ft	112 ft	87 ft
Median distance from the sea (yards)	500 yds	75 yds	300 yds	500 yds	900 yds	700 yds	400 yds	1000 yds	500 yds	600 yds
Median distance from the 'hill' (yards)	350 yds	775 yds	700 yds	500 yds	650 yds	400 yds	500 yds	200 yds	400 yds	450 yds
Pastoral or marginal specifics	0.0%	0.0%	9.5%	7.2%	0.0%	13.8%	8.7%	38.3%	18.0%	14.1%

Fig 5.1. Målbare karakteristika for sentrale navneklasser på Orknøyene. Fra Thomson 1995: 52.

5.1.3. Nicolaisens utnyttelse av navneklassene. Distribusjonskart

Nicolaisen (1976: 84–120) kartlegger utbredelsen av tre av Marwicks klasser: *staðir*, *setr/ sætr*, *bólstaðr*, samt *dalr*, som evidens for utbredelsen av norrøn bosetning i Skottland. Av bosetningselementa er *staðir* minst utbredt, mens *bólstaðr* når videst. “Anybody approaching and analysing the *staðir*, *setr* and *bólstaðr* [...] must see in them a gradual progressive spreading of settlement in this order” (op.cit.: 90). Nicolaisen konkluderer med at *staðir*-navna avgrensar området som den eldste norrøne bosetningen i Skottland, mens *bólstaðr*-området “is the map of Norse settlement in the Northern and Western Isles and on the adjacent Mainland” (op.cit.: 92). *Dalr* når enda

⁵⁵ [N]ames primarily describe the nature of the farm, and it is only by inference that these characteristics can be translated into chronology” (Thomson 1995: 50).

videre og viser at den norrøne interessesfæren nådde videre enn bosetningsområdet (op.cit.: 96).

Nicolaisen understreker at ledda han undersøker, alle var produktive ved bosetningen. Han presenterer ingen navneleddskronologi, men foretar en direkte kobling mellom norrøn bosetning og bestemte navneledd. Distribusjonskarta for disse navneledda er senere brukt av andre forskere, og har kanskje i for stor grad blitt en bibel. Enkelte vil for eksempel avvise fast norrøn bosetning i områder med en mengde norrøne gårdsnavn med toponymer som hovedledd dersom navneleddet *bólstaðr* ikke forekommer. Seinere har imidlertid både Nicolaisen og andre forskere pekt på de metodiske problema ved å sette likhetstegn mellom geografisk utbredelse av navneledd og bosetningsutvikling (Crawford 1995: 9ff.).

5.2. Språk, dialekt

Marwicks *Orkney Norn* fra 1929 har alt vært omtalt, se 3.1.3. Navnet, som er i Jakobsens ånd, kan gi inntrykk av at norn fortsatt er et levende språk, men i praksis behandler Marwick det norrøne substratet på leksemnivå i Orknøy-skotsk tidlig på 1900-tallet. Hoveddelen av boka er en etymologisk ordbok med over 3000 oppslagsord, så å si alle av norrønt opphav. En del av orda var alt i ferd med å gå av bruk, og en punktstudie av Joyce Killick viser at bare en tredjedel av ordforrådet er kjent i 1986 (Killick 1987: 24). Innledningsvis inneholder *Orkney Norn* en kort historikk over norrønt språk på øyene og et oversyn over lydutviklinga, i tillegg til mer spredde kommentarer til morfologi, ord og fraser. Appendiks inneholder dokumenter på norn og en interessant samling skriftlig dokumentasjon av bruk av norn.

Trangen til å etablere forbindelser til det norrøne ble nevnt i gjennomgangen av stedsnavnforskningen. Også i *Orkney Norn* finner vi enkeltteksempler på at Marwick velger en norrøn etymologi der annet opphav er mer nærliggende, for eksempel for *peerie/ peedie* adj. 'liten' (ON: 129f.), som mest trolig er et lån fra fransk *petit*. Normalt kan man likevel regne med nokså sikre etymologier for appellativene, ikke minst siden den opphavelige betydningen eller en nærliggende er bevart i de fleste tilfelle.

I *The Norn Language of Orkney and Shetland* (1998) trekker Michael Barnes opp hovedlinjer for norrønt språk i de to øygruppene. Han gir en historisk oversikt over utviklingen av norn og gjør rede for kildene til kunnskap om språket. Videre peker han

på karakteristiske trekk ved strukturen i språket, først og fremst på grunnlag av diplomaterialet, fire brev fra Orknøyene og 11 fra Shetland. Barnes' gjennomgang av språkstrukturelle trekk er innarbeidd i kap. 3, og vil derfor ikke bli behandlet her. Han har også interessante betraktninger om norns undergang, der han også trekker inn tidligere forskeres syn (Barnes 1998: 21ff.).

5.2.1. Når døde norn?

Spørsmålet om når og hvordan norn døde har stått sentralt for flere forskere, selv om debatten i hovedsak har dreid seg om Shetland. Konklusjonene spriker, og Barnes (1998: 21) påpeker syrlig at dette skyldes mangel på sikre data “a lack which here, as elsewhere, encourages scholars to fill the vacuum of ignorance with educated guesswork”.

Marwick presenterer ingen egen teori om hvordan norn dør ut, men siterer Jakobsen (1928: xixf, gjengitt i ON: xxvii), som forestiller seg en gradvis overgang fra norn til skotsk⁵⁶: Formverket oppløses først, deretter forsvinner funksjonsordklassene og til sist adjektiver, verb og abstrakte substantiver. Med et slikt perspektiv kan man hevde at norn ennå ikke er dødt, fordi deler av vokabularet lever videre. Jakobsen framhever da også at spesielt konkrete substantiv knytta til tradisjonell livsførsel, samt spøkefulle navn og betegnelser, har overlevd.

Forskere kan – med ulike motiv – ønske å strekke levetiden til et språk lengst mulig. Dette ser vi hos Laurits Rendboe, som mener at norn var i bruk på Shetland til 1880-åra. Rendboes syn på språk og historie må kunne karakteriseres som nasjonalromantisk: I norrøn tid er hjaltlendingene frie menn, men etter pantsettingen kommer de inn under det skotske åket. Shetlendernes motstand gir seg uttrykk i at de bevarer språket reint og purt langt ut på 1800-tallet. Han legger sterk vekt på at folk på Foula kunne gjenta setninger på norn for Jakob Jakobsen, og seine beretninger om at far til en av Jakobsens informanter “could speak the language fluently” (Rendboe 1987: 5–6). Når han finner tekster eller fragmenter på norn, er utgangspunktet alltid at “this made sense when spoken” (1993: 389).

Rendboes syn er ekstremt, og motsies til dels av fakta. Da Christian Pløyen, amtmann på Færøyene, gjorde en reise på Shetland i 1839, prøvde han å finne folk som kunne snakke det gamle språket, men det lyktes han ikke: “ei heller var der at

finde saameget som et Fragment af en Sang eller en Bøn, hvilke dog sædvanligen erindres længst; det gamle Sprog var uddøet (...) overalt paa Shetland...” (Pløyen 1840: 57). I motsetning til de tidligere britiske reisende behersket Pløyen nordisk språk, både dansk og færøysk, og han bemerker mange enkeltord og stedsnavn som han gjenkjenner som nordiske av opphav.

Et mer moderne syn på norms undergang må ta utgangspunkt i vår kunnskap om språkdød andre steder. I kap. 2.2. så vi hvordan skotter kom inn i ledende samfunns- lag alt fra 1300-tallet. Dette innebar at skotsk trengte inn i samfunnet ovenfra. Institusjonene ble gradvis skottifisert, og reformasjonen gjorde at skotsk og engelsk nådde ut til hele befolkningen. En kontaktsituasjon åpner for språklige lån. En glidende overgang fra norn til skotsk på den måten Jakobsen forestiller seg, kan likevel avvises. Dersom et pidginspråk ikke oppstår – og det har vi ingen indikasjoner på for øyenes del – må morfologi og syntaks tilhøre det ene eller det andre språket.

Mens Rendboe regner med at norn bevares ufordervet til det siste, omtales norn ofte som “corrupted” og “worn out” i samtidige skotske observatørens beretninger, se 2.2.3.3. Jeg har undret meg over hvordan “worn out” skal tolkes. Det er ikke usannsynlig at det skjedde en strukturell forenkling i norn mot slutten⁵⁷, men observatørene hadde neppe tilstrekkelig kjennskap til nordisk språk til å kunne påvise den. Vi så at Wallace som skrev ned *Fader vår* fra Orknøyene oppfattet språket som piktisk. Det språket iakttakerne kjente, var skotsk, og en mulighet er at de oppfattet lånord fra skotsk, på samme måte som nordmenn oppfatter lånord fra norsk når vi hører samisk i etermediene. Et språk er imidlertid ikke døende så lenge det kan brukes i alle sammenhenger og lånord innpasses i språkets eget formverk.

En annen tolkning av “worn out” er at et språk avgrenses til visse kommunikasjons-situasjoner. Watson hevder for eksempel at irsk gælisk er i ferd med å

⁵⁶ “The statement that Norn died out in the previous century (i.e. 18.) must not, however, be taken too literally. The process has been a steady and gradual one, which is still continuing even at the present day” (Jakobsen 1928: XIX).

⁵⁷ Vi ser en klar tendens til utjevning til a-ending i Jakobsens “fragments of Norn” (1928: XCIIIf): “Kwarna farna?” ‘hvor drar du?’, “Bodøna komēna rontōna Kōmba” ‘båten er kommet rundt *The Kaim*’, “Skekla komōna ri:na tu:na/ swarta hæsta blæita bruna/ fomtena hala and fomtena bjadnis a kwara hala”.

Vi kan imidlertid ikke avgjøre hvor mye av denne forenklingen som skjedde mens norn var levende, og hvor mye som har skjedd mens disse frasene ble tradert som minner om et forgangent språk.

bli et språk som bare brukes i samtale om tradisjonelle tema. Når emnet skifter til mer “urbane tema”, skifter folk til engelsk.⁵⁸ Iakttakerne kan ha observert lignende språkskifter hos nornbrukerne.

Et sentralt spørsmål, især i forhold til Rendboes påstand om at norn var i bruk til 1880-åra, er hvor lenge vi kan regne et språk som levende. Et rimelig krav må være at folk er i stand til å kommunisere på det. De siste vitnemål man finner om et døende språk er gjerne rim og faste formularer, slik også på Orknøyene og Shetland. De siste belegg er Lows nedskrivning av *Fader vår* og *Hildinakvadet* fra Foula på 1770-tallet, indirekte vitnemål forteller at kvadet *Darraðarljóð* var muntlig overlevert på North Ronaldsay omtrent like lenge (ON: xxvi f., 227). Selv om Rendboe hevder ‘this made sense when spoken’, er det tydelig at informanten ikke kunne gi Low noen direkte oversettelse (Hægstad 1900: 31), og begge tekstene er i bundet form, tydelig utenat-lært. At folk er i stand til å sitere *Fader vår* eller tekster i bundet form, betyr altså ikke nødvendigvis at de kan kommunisere på norn. De frasene Jakobsen (1928: xci–cxvii) kaller “Fragments of Norn” kan heller ikke tenkes å fungere i en kommunikasjons-situasjon, i virkeligheten er de minner om norn eller språklige relikter.

Etter mitt syn er Barnes vel kritisk når han omtaler vår kunnskap om norns endelikt som et vakuum. Dette har jeg også prøvd å vise i kap. 2. Belegga fra 1770-åra er alle i bundet form og gir ikke sikkert grunnlag for å hevde at norn var levende så seint. Fra første halvdel av 1700-tallet har vi imidlertid en rekke vitnemål om bruken av norn (ON: 225ff.), og om vi kan stole på Barry, fantes det fortsatt folk i Harray som kunne konversere på norn en hel kveld så seint som i 1750-åra. Så mange flere tiår skal vi knapt regne med at norn var gangbart på Orknøyene, det skulle ikke være for dristig å anslå at norn var dødt rundt 1780.

5.3. Oppsummering

I dette kapitlet er Hugh Marwick presentert som den sentrale forsker på stedsnavn og dialekt fra Orknøyene. Sentrale innvendinger mot Marwicks arbeid er også presentert. Kritikken gjelder imidlertid først og fremst de bosetningshistoriske konklusjoner han

58 “In some cases the progressive restriction can bring modern speakers to the point where only a limited selection of topics can be discussed satisfactorily by them in their own mother tongue. Thus, whenever a subject more complicated than the weather, community news, or basic farming or fishing is raised, individuals can be heard switching over into English in order to deal adequately with it” (Watson 1989: 55).

drar av navnematerialet og en for tidlig datering av skattleggingen. Den er mindre relevant når en språklig utforskning av navna er hovedsiktemålet, da kommer man ikke utenom Marwicks innsamling og tolkning av stedsnavn og hans ordbok over orknøydialekten. Marwick verker gir en solid filologisk grunnvoll for videre forskning, ettersom de bygger på inngående kjennskap til norrønt språk og vestnordisk navneskikk. Det som mangler, sett fra dagens synsvinkel, er en forståelse av det skotske elementet som legger seg utenpå det norrøne elementet. Det bør derfor være rom for en ny gjennomgang av stedsnavna fra Orknøyene, med større vekt på språk-kontaktaspektet i materialet.

Kap. 6. Materiale

I dette kapitlet presenteres navnematerialet med tolkninger. Som nevnt i innledningen er materialet geografisk avgrenset, og omfatter navn fra sogna Firth (drøyt 200 navn), Rendall (ca. 215 navn) og Evie (ca. 270 navn) på West Mainland.

Jeg har valgt å dele navna i tre hovedgrupper: bostedsnavn, teignavn og naturnavn. Til bostedsnavn regner jeg navn på bebygde lokaliteter, som gårder, mindre bruk og hus. Lokaliteter som er eller har vært utnyttet noenlunde ekstensivt i landbruket har jeg valgt å kalle teignavn, en term som er brukt, men ikke gjennomført i norsk tradisjon, mens naturnavn omfatter lokaliteter som i liten grad er utnyttet ekstensivt. Grensa mellom de to siste gruppene er til dels flytende. I tillegg har jeg samlet noen ganske få artefaktnavn, som navn på veier, gravhauger/dysser og ruiner av brocher (steintårn). Disse er, noe upresist, plassert sammen med naturnavn. Se for øvrig Schmidt 1981 og Christensen og Kousgård Sørensen (1972: 23ff.) om terminologien.

Bostedsnavn er tidligst dokumentert av disse tre gruppene. Det gjelder først og fremst de opprinnelige navnegårdene, som nevnes sporadisk i sagaene, mens mer systematiske belegg fins i rentals eller skattelister fra slutten av 1400-tallet. Dermed kan vi følge den språklige utviklinga over et lengre tidsrom. Samtidig kan skriftfesting ha gitt former som ikke er i samsvar med muntlig uttale, ikke minst fordi mange skrivere må ha vært uvant med norn. De skriftlige formene får gjerne status og kan i sin tur påvirke uttalen. Eksempelvis er norr. klettr normalt bevart som clett /kli:t/ i naturnavn, men skrivemåten Cleat gir helst /kli:t/ i gårdsnavn. I dag er de gamle navnegårdene som oftest delt opp i flere bruk med egne navn, men det opprinnelige navnet er normalt bevart om området⁵⁹, tilsvarende et grendenavn.

I motsetning til de gamle gårdsnavna er *husnavna* en lite stabil undergruppe av bostedsnavn. Kart og folketellinger fra 1800-tallet gir normalt eldste belegg. På Orknøyene er det tradisjon at alle hus har navn, også i byene. Disse er i mange tilfelle oppkallinger, det finnes for eksempel en rekke husnavn som henspiller på sagatid og den norr. arven, av typen *Thorfinn* og *Odin*. De mangler altså ofte tilknytning til lokaliteten, og er først og fremst resultat av et navnevalg, på samme måte som når

⁵⁹ Området for en opprinnelig navnegård var som oftest klart avgrenset fram til ca. 1900, da hver navnegård lå omgitt av torvvoller og udyrket mark. Nå er vollene borte og jorda som oftest dyrket opp, men bevisstheten om de gamle enhetene, *toon* eller *tunship*, er ennå levende, ikke minst gjennom navna.

foreldre velger navn for barna sine. En ny eier kan velge å gi huset et nytt navn. Husnavna hører med i det totale bildet av navneinventaret i ei bygd, og navnevalget kan fortelle en historie, men jeg ser det ikke som noe mål å få med et totalt inventar.

De første belegg for naturnavn er kart fra 1800-tallet. Sentrale navn nevnes på utskiftingskart fra 1840-årene, mens storparten ikke er belagt før ved den første nasjonale kartlegging i 1882. *Teignavn* er nesten aldri kartfestet. De er dels samlet inn etter muntlig tradisjon i denne generasjonen, dels etter nedskrevne lister fra 1868–1931. Naturnavn og teignavn er altså normalt bare belagt i skotskspråklig periode, slik at vi ikke kan følge utviklingen fra norrønspråklig tid eller finne gamle former til støtte for tolkningen. På den andre sida har disse navna ofte kunnet utvikle seg uten påvirkning fra skriftlige former, og dermed er de også interessante kilder i den grad de kan tolkes.

6.0. Kilder og metode

6.0.1. Sentrale skriftlige kilder

Trykte kilder

De eldste kildene til gårdsnavn er rentals (R) eller skattelister fra 1492, 1502–3 og 1595. Rentals fra 1492 er utgitt av Thomson (1996), de yngre av Peterkin (1820). Fra 1500-tallet og framover finnes det ulike typer dokumenter som inneholder gårdsnavn. Viktige samlinger er Records of the Earldom of Orkney 1299-1614 (REO), utgitt av J. Storer Clouston (1914) og Retours (Ret.), sammendrag av materiale fra skotske arkiver, utgitt 1811–16. Orkney and Shetland Records (OSR), utgitt av A.W. og A. Johnston 1907–, inneholder bl.a. de eldste saisines (Sas.) fra 1617–, dvs. dokumenter som gjelder overdragelse av føydal eiendom. En kilde til teignavn er John Firths Reminiscences of an Orkney Parish fra 1920, i ny utgave i 1974. Boka forteller om liv og arbeide i det tradisjonelle jordbrukssamfunnet, men inneholder også en rekke navn fra tunshipet Redland i Firth.

Arkivalia

Jeg har også oppsøkt Orkney Archives i Kirkwall og Scottish Record Office i Edinburgh for å finne belegg for stedsnavn. Blant materialet jeg har søkt i, er

- Sammendrag av *Sheriff Court Records* fra 1601 og framover, som finnes på arkivet i Kirkwall. Disse inneholder alle navn (personnavn og stedsnavn) som er nevnt i rettsdokumenter.
- *Første folketelling fra 1841* (1841 C) inneholder navnet på alle bruk og hus, unntatt i Rendall, der bare navnegårdene eller tunshipnavna er nevnt.
- *Ulike kart*. De viktigste gruppene er “commonty”-kart (ComE fra Evie, ComF fra Firth og ComR fra Rendall), dvs. kart laget i forbindelse med utskiftinga av allmenning på 1840-tallet, en del skiftekart for mindre områder og *Ordnance Survey-kart* (OS, den landsomfattende kartlegginga av Storbritannia). For naturnavn er *Ordnance Survey Name Books* (OSNB) fra slutten av 1800-tallet spesielt interessante. Navnebøkene (på mikrofilm i National Archives i Edinburgh) bygger på intervjuer med lokale hjemmelsmenn i forbindelse med revisjon av navna på Ordnance Survey-karta, og inneholder også informasjon om lokalitetene. Spesielt fra Evie er det samlet en imponerende rekke navn.
- *Lister over teignavn*. I arkivene finnes to lister over teignavn fra Firth, en liste fra 1868 med teignavn fra Binscarth-området (D 46/1/6/13) og en fra 1931 etter Robert Scarth i Binscarth (D 29/1/10).
- *Tidligere forskeres papirer*. I Orkney Archives gjennomgikk jeg også papirene etter J. Storer Clouston, Hugh Marwick og Ernest Marwick. Alle inneholder navnebelegg og ulike typer informasjon om navn, foruten relevante historiske opplysninger, f.eks. om jordbruk og tunship i eldre tid. Siden jeg har hatt begrenset tid på Orknøyene, har disse ekserperingene vært til stor nytte.

Som vi ser, er materialet svært sammensatt hva kilder angår. For de sentrale gårdsnavna foreligger relativt gamle skriftlige belegg i tillegg til dagens uttale. For naturnavn og bruksnavn finnes skriftlige belegg fra de siste to hundre åra. De fleste teignavna er derimot samlet inn i manns minne, normalt med bare én informant, med unntak av de navnelistene som foreligger fra Firth.

Eldre belegg blir oppgitt der de finnes, men kildesituasjonen tilsier at jeg ofte må ta utgangspunkt i unge former eller dagens uttale. Jeg har også valgt å inkludere i materialet navn fra skriftlige kilder, selv om jeg ikke har lyktes i å skaffe uttaleopplysninger. Begrunnelsen er at også disse navna, brukt med varsomhet, kan gi informasjon om sider ved navnedannelse og navneutvikling. En oversikt over kilder og arkivalia finnes i samband med litteraturlista.

Feltarbeid

Jeg har videre drevet feltarbeid for å skaffe meg opplysninger om uttale og lokale forhold. Dels har jeg syklet rundt og sett på lokaliteter og truffet personer litt tilfeldig, dels fikk jeg tips om lokalhistorisk interesserte personer jeg kunne kontakte. Informantenes navn og bidrag er oppført rett forut for litteraturlista. Spesielt givende var samarbeidet med Robert Bakie fra Ellibister i Rendall, som hadde samlet navn fra Rendall, bl.a. en rekke teignavn, som del av en universitetsoppgave i lokalhistorie. Dette materialet har jeg fått anledning til å bruke.

Gregor Lamb har ekserpert navn fra kart i Evie og Rendall, og har i tillegg intervjuet Alastair Marwick, som har oppgitt en del navn som ikke finnes på kart, spesielt fra Costa-området. Jeg har fått overta Gregor Lambs liste, og har selv fått uttaleopplysninger fra Alastair Marwick

Uttaleopplysninger

Informasjon om uttale er dels hentet fra OFN (dekker kun gårdsnavn), dels fra informantene, på den måten at informantene har gitt uttaleopplysninger fra sitt hjem sogn, Alastair Marwick og Stewart Miller fra Evie og Robert Bakie fra Rendall. Neil Leask er født i Rendall, men bor på grensa til Firth, og har gitt uttaleopplysninger fra begge sogna. Dersom ikke noe annet er oppført, er disse informantenes uttaleopplysninger og OFNs oppført. Dersom informantene har ulike uttalevarianter, eller informantenes uttale ikke samsvarer med den som er oppgitt i OFN, er de ulike variantene anført. I ett enkelt tilfelle har jeg fått en supplerende uttaleopplysning lokalt. Det gjelder Varmadale i Rendall, der Mary Leask fra Puldrite.

Når jeg ikke har uttaleopplysninger om alle navn, skyldes det for en del at navneformer som finnes i dokumenter eller på kart, kan være glemt i dag. Likevel hadde det nok vært mulig å skaffe uttaleopplysninger for flere av navna om jeg hadde hatt flere informanter. Det hadde imidlertid forutsatt at jeg kunne oppholde meg på Orknøyene over lengre tidsrom, og jeg har kun hatt opphold på 2–4 uker.

6.0.2. Tolkning og presentasjon av navnematerialet

Ved tolkningen av navna følger jeg i stor grad en tradisjonell historisk-filologisk komparativ metode. Denne presenteres av Christensen og Kousgård Sørensen (1972: 119–162) som en trefaset prosess. Først påvises de etymologiske mulighetene, hvilke

morfemer som kan tenkes å inngå i navna. Deretter foretas navnetypologiske betraktninger, det aktuelle navnet sammenlignes med lignende navn. Til sist ser man på ekstralingvistiske forhold, dvs. kartlegger de fysiske forholdene på stedet. ligger full av sand Adolf Bach (1953–54: 248) kaller denne testen mot virkeligheten “die Realprobe”. Mens Christensen og Kousgård Sørensen (1972: 148f.) sterkt understreker at språklige muligheter skal veie tyngst, er det i Norge sterkere tradisjon for å legge vekt også på ekstralingvistiske forhold.

Navnetolkningene i det følgende følger den skisserte metoden, og i tråd med norsk tradisjon prøver jeg i størst mulig grad å besøke lokalitetene, slik jeg har nevnt ovafor. I mange tilfelle kan et besøk eller et blick på kartet være en støtte for en mulig tolkning, f.eks. om *-oo* kommer av *haugr* eller *á*. Men landskapet på Orknøyene er relativt slakt, og det moderne jordbruket har skapt endringer. Gamle grenser mellom jordstykker er borte, småhauger er planert vekk, og vasspytter og småbekker har forsvunnet som følge av bedre grøfting. Et annet problem er at området er forholdsvis stort, og tida på Orknøyene har vært nokså begrenset. Jeg har derfor ikke kunnet snakke med alle landeiere om lokaliteter på dyrkamark som det ikke har vært mulig å se ved selvsyn.

Den skisserte metoden forutsetter et direkte samband mellom lokaliteten og navnet, dvs. at navnet i utgangspunktet ble dannet som betegnelse på den aktuelle lokaliteten. Metoden fungerer ved mønsterdannelser så lenge de er saklig motiverte, men ikke for overførte navn. En må derfor ta hensyn til muligheten for navneoverføring og mønsterdannelse når stedsnavn tolkes, se 7.3.

Metoden som er presentert her, svarer til en tradisjonell ordsemantisk analyse. Jeg har alt nevnt (1.2. og 4.2.3.1.) at jeg i liten grad tar sikte på navnesematiske analyser. En viktig årsak er at mange tolkninger av navneledd er usikre, og at det dermed er vanskelig å trekke velbegrunnede konklusjoner om navngivningsmotiv.

Jeg søker heller ikke etter å gjøre rede for opprinnelig kasusform for hvert enkelt navn, fordi det viser seg å være lite samsvar mellom opprinnelig norr. morfologi og dagens form. Dette gjelder også komposisjonsform i sammensatte navn. I prinsippet er mottakerspråkets morfologi avgjørende for formen på innlånte navn, se 8.2. for ytterligere drøfting. Normalt vil jeg føre opp nominativsformen.

To grep er gjort for å unngå altfor mange gjentakelser i gjennomgangen av det relativt store navnematerialet. For det første gjør jeg ikke nødvendigvis rede for lydoverganger i hvert enkelt navn. I stedet henviser jeg til oversikten over lydover-

ganger i kap. 3.3. For det andre er noen av de ord som oftest inngår som ledd i navn, drøftet relativt utførlig i kap. 8.4., mens jeg bare henviser til denne gjennomgangen under oppslaget for hvert enkelt navn.

Sentrale forkortelser og symboler

N til høyre etter navnet markerer at dannelsen trolig er norrøn.

Sk til høyre etter navnet markerer at navnedannelsen er skotsk.

O til høyre etter navnet markerer at navnet er overført fra et språkområde utenfor Orknøyene.

Dersom ingen av disse er oppført, er språket for navnedannelsen usikker.

' i lydskrift markerer hovedtrykk,

, i lydskrift markerer bitrykk.

ComE 1846 = Kart over Commonly of Evie fra 1846 (Orkney Archives D 7/3/10).

ComF 1848 = Kart over Commonly of Firth fra 1848 (Orkney Archives nr. D 7/3/22).

ComR 1841 = Kart over Commonly of the Parish of Rendall fra 1841 (Orkney Archives D 7 /3/48).

hov.l. = hovedledd.

utm.l. = utmerkingsledd

HY + tallkode refererer til koordinater på Ordnance Survey-karta. Dersom disse står i parantes, er lokaliteten ikke avmerket på Ordnance Survey-karta i Pathfinder-serien (1:25 000).

Øvrige forkortelser er oppført i litteraturlista.

6.1. Evie⁶⁰

N

/ˈe:vi/

til *Efiusunds* i *Orknøyingasagaen*, *Evy* 1492 R, *Evie* 1503 R, 1595 R.

Evie er navn på et sogn nord på Mainland. Sognet strekker seg sørøstover mot Rendall, med et sund mot Rousay i nordøst og åser som grense mot sørvest. Ofte omtales den nordre delen av sognet som Costa, slik at Evie kommer til å denotere bare den sørlige delen av sognet. Navnet kommer av norr. *effa* f ‘evje’ og refererer utvilsomt til de spesielle strømforholdene i sundet mellom Evie og Rousay. Sundet skrives *Eynhallow Sound* på kartet, men kalles lokalt *Evie Sound*, i tråd med formen fra sagaen. Fordi tidevannstidene i Nordsjøen og Atlanteren er i utakt, dannes sterke strømmer og bakevjer ved tidevannsskifte, sundet er som ei elv å se til. Det smale sundet mellom Eynhallow og land der strømmen er aller sterkest, kalles også *The Roost*, trolig av norr. *røst* f ‘malstrøm, havsvelg’ (jf. *Røst* NSL: 377).

6.1.1. Bostedsnavn

Aikerness /ˈɛ:kørnez, ɛkør-/

N

HY 38 26. *Akirness* 1492 R, *Aikarnes* 1503 R.

Fra gammelt en navnegård på 18 pennyland, i dag én gård. Gården ligger på et vidt nes, der vi finner Broch of Gurness, en av Orknøyenes best bevarte brocher. Hov.l. er norr. *nes* n ‘nes’, utm.l. *akr* m ‘åker’. Dannelsen må være norr. ‘Åkernes’ kunne indikere at det var åkrer der ved vikingenes ankomst. Her er det gode havneforhold og bekker, ved sida av brochen som håndfast vitnesbyrd om tidlig bebyggelse. Om bebyggelsen var kontinuerlig fram til vikingenes landnåm kan vi likevel ikke vite.

Arsdale /ˈarʃde:l/

N

(HY 32 28.) *Arsdale* 1492 R, 1595 R, *Arisdale* 1503 R, *Airesdale* 1664 Ch.

Gammel navnegård på 1 pennyland i Costa. Fortsatt gård, som ligger rett nord for Vinquin. Hov.l. norr. *dalr* m ‘dal’, gården ligger ved en bekkedal. Dannelsen er trolig norr. Genitivs-*s* kunne tyde på et personnavn som utm.l. Det svake *Ari* m har imidlertid ikke *s*-gen. annet enn ved seinere analogi. Utm.l. i *Arasvika* på Nordmøre settes til et mannsnavn *Oraldr/Araldr* (NSL: 74), utm.l. i *Arsvågen* i Rogaland til gen. *arðs* av *arðr* m ‘plog’ (NG 10: 433).

Arwick /ˈerøk, ɛrwik/ A. Marwick, S. Miller.

N

(HY 38 24.) *Arwik in Widwik* 1612 Court Book, *Nethir Erweik* 1619 Sas. OSR, *Arwik* 1624 Sas.

Gård mellom Vishall og Hill of Dwarmo, i klynge med Nisthouse og Bisgarth. Norr. *vik* f kan her ikke ha den vanlige betydningen ‘vik, fjordbukt’, men må referere til vik i terrenget, trolig det markerte søkket mellom Vishall og Dwarmo, jf. *Anderswick* i

⁶⁰ Bare to gårder er nevnt i *Uthell Buik* fra 1601: Howa og Curquoy under Howa. De gårdene som er biskopens eiendom, er ikke tatt med i de første rentals. I 1566 mottok Patrick Bellenden de 72 ½ pennyland som utgjorde bispegodset i Evie av biskopen sjøl, se 2.2.3. I 1595 nevnes det kort at Bishopsland of Evie er “set in feu to Sir Patrick Ballenden” og deretter forsvinner eiendommen ut av biskopens rentals. I *Retours* fra 1600-tallet ser vi flere ganger at denne eiendommen selges som en enhet. Likeledes omsettes 22 ½ pennyland “Kingsland of Evie” under ett, slik at også disse må være blitt samla til én eiendom

Fig. 6.1. Kart over Evie. Ordnance Survey, Landranger-serien nr. 6, 1:50 000.

heiene i Stenness (OFN: 111). Se også *Vik*, NSL: 491. Etter A. Marwicks uttale kunne hov.l. være *ákr*, men han har også /ɔk/ av *vík* i Woodwick, og skriftformene taler for *vík*. Dannelsen er trolig norr. Utm.l. er usikkert. For norske navn på *Er-* foreslås *æðr* f 'ærfugl' eller *elri* n 'olderskog' (NSL: 136f.). At gården ligger inn i landet, taler mot den første tolkningen. Mot tolkningen *elri* taler det forhold at øyene er treløse. Dersom det fantes et olderkratt ved navngivningen, ville det imidlertid være klart utmerkende og naturlig å velge som utm.l. En tredje mulighet er *ær* f 'søye'.¹

Benlaw /'bɛnla/

Sk

Bendla 1841 C, *Bendlay* (liste over hus fra 1847 i E. Marwicks notater).

Gård i Costa. Navnet kunne være en sk. dannelse "bend (the) law" 'tøye loven, ta seg til rette'. *Law* har normalt uttalen /la:/ i sk. (CSD: 360f.). Navnet er i så fall en sammensetning med verb, som imperativnavn, se 8.3.4., men det semantiske innholdet er snarere en konstatering av fakta – om et hus som ikke er satt opp på helt lovlig vis?

Bisgarth /'bɪzɡər/

Lower Bisgarth

Sk

HY 39 24. *Bisgar* 1841 C.

Gårder sør for Hill of Dwarmo. Lower Bisgarth kalles *Headriggs* lokalt. Etymologisk sett er opphavet utvilsomt norr. *garðr* m 'gård', men *garth* ble lånt inn i dial., se 8.4.3.5. Dannelsen kan derfor være sk., ikke minst siden førstebelegget er såpass nytt. Utm.l. kunne være dialektordet *bizzy* /'bɪzi/ 'bås' (OFN: 14), jf. *Bismira* og (*Slap of Quoybeezie* i Firth. Dersom dannelsen er norr., kunne utm.l. være norr. *biskup* m 'biskop', som i *Bismo* i Oppland. Formen Lower Bisgarth, med sk. retningsadv. er sk.

Breckan /'brɛkən/

N?

Breckan 1841 C (*Breck in Costa*² 1656 og 1680 Ret.)

Gård nær Muckle Pow i Costa. Dersom 1600-tallsbelegga faktisk refererer til samme gård, er best. art. et seinere tillegg, og det er uventet, se 9.3.2.1. Norr. *brekka* f er det normale ordet for 'bakke', se 8.4.3.3. Store deler av Costa er relativt bratt li.

Brim /'brɪms/

Sk

(HY 38 23.) *Brim* 1841 C, *Brim* 1897 OSNB, *The Brim Carfin's Rental*, Ernest Marwicks papirer.

Småbruk på sørsida av hovedveien ved brua over Burn of Woodwick. Dannelsen er sk., *brim* betyr 'bekk, å' (CSD: 65). På Orknøyene er dette likevel en fremmed form, *burn* er ellers gjennomført. Artikkelbruken er merkelig ustø. Når A. Marwick uttaler

¹ Ernest Marwick (D 31/1/3/2) har notert en tradisjon om oppdeling av en opprinnelig gård *The Biggings* (brukt som fellesnavn om de tettliggende gårdene under Dwarmo Hill). Gården skal være blitt delt mellom to søstre i partene *Arwick* og *Bisgarth*, som igjen ble delt mellom døtrenes barn. En søskenflokk fikk *Bisgarth* og *Lower Bisgarth*, de andre *Arwick* og *Cufter*. Etter oppdelinga ble gårdene vanskelige å dyrke, fordi hver gård fikk spredte teiger. Dette kan ses som en komprimert fortelling om hvordan odelsreglene kan føre til oppsplitting av gårder og hvordan teigblanding kan komplisere landbruket. De faktiske opplysningene er imidlertid helt upålitelige. Kildene viser at *Arwick* er oppdelt allerede i 1619. Sagnet strider også mot språklige fakta, det norr. *Arwick* må være eldre enn det skotske *The Biggings*.

² I rentals for Evie fra 1503 R (Peterkin 1820: 68) føres *Johne of Brek* opp som vitne, muligens identisk med *Ioannis Brek*, tacksmann til ½ pennyland i Curquoy i 1492 R. (op.cit.: 77). Etter of følger normalt et gårdsnavn, men dette er selvsagt ikke nødvendigvis det samme som dagens Breckan.

med plurals-s, kan det skyldes påvirkning fra kartformen. Lokale kilder har ikke -s, men vakler like fullt i bruken av best. art.

Bruar /'brø:ar, -ər/

N

(HY 38 23.) *Bruer* 1841 C, *Brooer* i Carfins Rental.

Liten gård ved Burn of Woodwick. Trolig norr. *brúar* f pl. 'bruer'. Marwick foreslår riktignok *ar*-gen. og bortfalt hov.l., fordi det var liten grunn til å ha to bruer nær hverandre. Mot dette kan det innvendes at norske navn med *brú* som utm.l. normalt har stammesammensetning.

Burgar /'bʌrgər/

N

HY 34 27. *Burgar* 1618 Sas. OSR, 1624 Sas.

Marwick setter navnet til norr. *Borgar* pl. 'borger'. Norr. 'borg' f refererer normalt til brocher, og det er faktisk to av dem i området, Broch of Burgar og Knowe of Grugar litt lenger øst. Navnet kan imidlertid også tolkes som *Borggarðr*, sammensatt av 'borg' og *garðr* m 'gård'.

Clook, Clouk /kløk/

N?

HY 33 28. *Clouk* 1503 R. *Cluik* 1594 Ch., 1618 Sas.

Gård i brattlia under Vinquin Hill i Costa. Jakobsen (1936: 67) setter noen navn på Shetland i sammenheng med isl. *klúka* f 'liten haug, liten stakk', og utviklingen *ú* > /ø/ vil være regelrett i dial. Jóhannesson (1956: 366) setter *klúka* til en rot *gel*- 'noe rundet, kuleformet', beslektet med norr. *klakkr* m 'klump'. *Kluk* og *Kluken* finnes for øvrig som fjellnavn i Meråker og gårdsnavn i Verdal og Jemtland, og Flemström regner med at **kluk* har betegnet 'høyde' i jemtsk (NSL: 259f.). *Clook* skal altså kanskje tolkes som en liten stakk eller rundaktig høyde, eventuelt med referanse til Vinquin Hill.

I sk. har *cleuk*, *clook* subst. en helt annen betydning 'klør, hånd' (CSD: 101). Det måtte i så fall helst referere til en lokalitet på den opprevne kysten, men sk. dannelse er mindre sannsynlig når navnet er såpass tidlig belagt.

Costa /'kɔsta/

N

HY 32 28. *Costa*, *Costay* 1492 R, *Inner & Uttircosta*, *Innercosteth*, *Costaith* 1503 R, *Costa*, *Costay* 1595 R, deretter *Costa*.

Gammel navnegård på 18 pennyland eller 1 urisland, i dag navn på den nordlige delen av sognet. De to siste formene fra 1503 antyder at hov.l. kan være *stadir*, selv om det ikke har fått den normale utviklinga til *-ston* (jf. *Yinstay*, OFN: 87). Utm.l. kan være et personnavn, enten *Kollr*, *Kolli* eller *Kolla*. Alternativt kunne *kollr* m 'koll, rund topp' referere til en av de to markerte høydedragene i området, 151 m høye Costa Hill eller 100 m høye Vinquin Hill, jf. *Kollsnes* og *Kollstad* (NSL: 261).

Cott (of Dale)

HY 37 23. *Cot in Widweik* 1618 Sas. OSR, *Cott* 1662, 1846 ComE, *Cote* 1841 C.

Nedlagt bruk sørvest for Woodwick. Usikkert språklig opphav, enten av norr. *kot* n 'lite hus' eller sk. *cot* 'lite hus, hus uten land'. Dersom dannelsen er sk., er det et tidlig belegg for *cot*, som først kjennes fra 1600-tallet (CSD: 117).

Creya /'kreiə/

HY 38 24. *Craga* 1618 Sas. OSR, *Crega* 1644 Ret., *Craya* 1841 C.

Liten gård ved foten av Vishall. Navnet forekommer flere steder på Orknøyene, oftest om nyere, perifere småbruk (OFN: 81). Bare *Crya* i Orphir er kjent fra rentals, de eldste belegg er med *g*: *Gregay* 1492 R, *Grega* 1503 R, *Crega* 1595 R.³ Ustabil form bidrar til at opphavet til navnet ikke kan fastslås. Mno. *kragi* m 'krage' er en formell mulighet. I msv. kan *kraghe* betegne 'hals' (Torp 1963: 313), som er brukt som navneledd, men tolkningen er likevel svært usikker.

Crismo /'kri:zmo/

HY 31 28. *Chrismo* 1882 OS

Gård midt på grensa mellom Costa og Birsay, slik at "mannen kan sitte i Evie og kona i Birsay". Hov.l. *-mo* er flertydig, og det språklige opphavet usikkert, se drøfting i 8.4.3.9. Utm.l. er neppe *Christ* 'Kristus', slik Marwick foreslår. Det er snarere personnavnet *Criste*, *Cristy* som er belagt i REO, bl.a. *David Cristesone* (REO: 423), *Criste Cragy* (REO: 193). Belegga er fra 14- og 1500-tallet. Dunkling (1978: 35) regner *Christy* som diminutiv av *Christopher*. Dannelsesspråket er usikkert, men siden eldre belegg mangler og utm.l. ser ut til å ha sk. opphav, er sk. dannelses kanskje mest sannsynlig.

Croan /'krɔ:n, krɔ:n/

N

HY 32 27. *Crone* 1841 C, *Crown* 1864 ComE.

Gammelt småbruk i Costa, ligger i ruiner i dag. Navnet er utvilsomt norr., med etterhengt best. art. *Króin* < *kró* f 'inngjerding', se 8.4.1.1. Huset kan være relativt ungt, og i så fall er navnet helst overført fra en teig.

Cufter /'køftər, 'kʌftər/

Cufter 1841 C.

Hus, tidligere småbruk under Hill of Dwarmo. Opphavet er usikkert. Endelsen *-er* går gjerne tilbake på norr. pl., men det er vanskelig å se noe norr. leksem som kunne inngå⁴. Navnet kan heller ikke forklares tilfredsstillende som sk. dannelses, og det finnes ingen sk. paralleller.

Cupper /'kʌpər/

N

HY 38 23. *Cuper* 1841 C.

1. Fraflyttet bruk i bakkene ovafor Woodwick. Norr. *koppr* m, her i pl. *koppar*, er et vanlig navneledd på Orknøyene. Primært betegner det små rundaktige hulninger, men det er også vanlig som husnavn.

2. Folketellinga fra 1841 fører opp et *Cupper* i Outer Evie, i tillegg til *Couppin* og *Cuppin*.

Alle de nevnte navna har norr. art. og må være norr. dannelser.

³ Samme vekslings er belagt i andre navn: *Cara* – *Garay* på South Ronaldsay (OFN: 171), og når Gorseness i Rendall skrives *Corsnes* i Sas. 1786 og 1801. Det er uklart om dette er sammenblanding av grafemer eller reell vekslings mellom /g/ og /k/ i uttale.

⁴ P. Gammeltoft har gjort meg oppmerksom på at navneleddet toft noen ganger skrives med *c* for *t*, bl.a. har *Taftis* på Westray formen *Cofia* i 1500 R og *Toft* på Fetlar, Shetland, skrives *Coft* in Strand 1604 (Ballantyne & Smith 1994: 377). Det er likevel sannsynlig at dette dreier seg om sammenblanding av grafemer, snarere enn faktisk uttale.

Curquoy /'kʌrkwi/

N

Curquy 1492 R, *Curquoy* 1503 R, 1595 R, 1601 UB.

Navnegård på 4 ½ pennyland. Hov.l. er norr. *kví* 'kvie, innhegnet stykke'. Leddet denoterer normalt yngre gårder som ikke svarer skatt, se 8.4.3.10. *Curquoy* er derfor en uvanlig stor *kví*-gård, men enhetene er generelt store i Evie. Den utmerket seg dessuten ved å være odelsland, oppført i Uthell Buik, men gårdsnavnet er nå tapt. Utm.l. er uklart. Marwick foreslår *kýr* f 'ku' i *Cursetter* i Firth, men utviklingen *y* > /ʌ/ har ikke paralleller i appellativer. /'kʌrk-, kʌrk-/ i navn tolkes ellers enten som *kirkja* f 'kirke' eller *korki* m 'havre,' (også 'steinlav', brukt til farging), lånt fra keltisk *coirce*. At det ikke er tradisjon om noen kirke i Outer Evie, der *Curquoy* lå, og at gården er spesifisert som odelsland, kan tale for det siste alternativet.

Dale /dɛil/1. HY 36 25. *Deal* 1600 Ch., *Daill* 1619 Sas. OSR.

N

Gård i Georth-tunshipet. Omtales som 3 pennyland i charteret fra 1600.

2. *Dale* er i seinere tid gitt som overføringsnavn til to bruk ved Loch of Swannay. Begge er ryddet av en utkastet leilending som ga brukene navn etter sin opprinnelige hjemgård, *Dale* i Birsay (Marwick 1970: 44).

Det er usikkert om *dale* 'dal' skal regnes som et levende appellativ i sk., ordet er ikke oppført i ON eller CSD og regnes som litterært i engelsk, se 8.4.3. *Dale* i Georth er så vidt tidlig belagt at norr. opphav i alle tilfelle er mest sannsynlig. Om navnet går tilbake på norr. *dalr* m 'dal', måtte referansen være til senkningen der Burn of Desso løper, men denne er lite markert. En alternativ tolkning er derfor *deild* f 'del, lott'. *Deili* n 'grense, markskille' er mindre sannsynlig for en gård sentralt i tunshipet.

Damaschool

Sk

HY 36 24. *Damaschool*, *Lower D.* 1885⁵, *Upper Damaschool* 1897 OSNB.

Småbruk litt opp i lia i Redland-distriktet. Navnet blir ikke forstått lokalt, men er sk. *Dame schools* var et skoletilbud til jenter, drevet av en kvinne i hennes eget hjem (fra 1700-tallet). Jentene fikk opplæring i håndarbeid og til en viss grad lesing, staving og 'moral lessons' (Wiggen 2002: 42f.). Det er ingen lokal tradisjon om skole her.

Dirlings

Sk?

Bortkommet "cot house" i Burn of Woodwick-dalen. Etter tradisjonen hjemsoekt av en uhyggelig spøkelseshund, som ble brukt for å skremme ulydige barn. Ordet *dirl* finnes i sk. med betydninger som 'få til å vibrere, klapre' v og 'vindkast, støt, klapping, vibrasjon' subst. (CSD: 148). Dannelsen er altså trolig sk., selv om det er uklart hvordan formen, med både *ing*-avledning og plurals-*s*, skal forklares, og hva motivet for navngivningen kan være.

Durrisdale /'dʌrɪsde:l/

N

HY 37 24. *Durisdale* 1841 C.

Gård i Woodwick i bratt nordside av bekkedal. Et "cot house" lenger opp het *Upper Durrisdale* (E. Marwicks notater), og et Lower Durrisdale er avmerket på kartet. Hov.l. er norr. *dalr* m 'dal'. Utm.l. kunne være gen. av et mannsnavn, *Þórir* eller en sammensetning med *Þor-*, helst med kort *o* for å gi /ʌ/. *Þorgils* eller *Þorgísl* er mulige

⁵ Tunshipkart, OA D 7/3/17.

alternativer. Med skotske resiprokerende tillegg må *Upper* og *Lower Durrisdale* regnes som skotske dannelser, på samme måte som epeksegetiske navn, se 9.3.3.

Dyke /dɛik/

Sk

HY 36 26. *Dyk* 1618 Sas. OSR, *Dyk* 1644 Ret.

Gård i Stenso. Sk. dannelse, *dyke* betyr 'gjerde'. Det blir rein spekulasjon når Marwick foreslår at navnet er oversatt fra norr. Han oppgir heller ikke 1600-tallsbelegga.

Fealquoy /'fjalkwi/

N

Feaquy 1492 R, *Feawquoy* 1503 R, *Fealtquoy* 1595 R, *Foulquoy* 1841 C.

Gård i Outer Evie. Oppført i rentals som 3 pennyland odelsland. Navnet *Fealquoy*, av norr. *Fjallkví* 'fjellkvie', finnes flere steder på øyene. Hov.1. *kví* drøftes i 8.4.3.10. Rentalsformene forteller om opprinnelig sk. *l*-bortfall og seinere restitusjon, se 8.1.2.2.

Flaws /fla:z/

HY 37 25. *Flawis* 1656 Ret., 1680 Ret.

Gård i Redland. Norr. *flá* f 'hulle eller flate i fjellside' får utvidet betydning både på Island og på Orknøyene, der ordet kan bety 'gressfleck i lyng' (ON: 42) og kanskje 'teig' generelt. Når ordet er lånt inn, kan dannelsen være sk., med sk. pluralmorfem. Norr. lang *a* gir sjelden /a:/ som her, normalt rundes den som på norsk (3.3.1., ON: xxxix).

Fursan /'fʌrʃən/

N

HY 37 24. *Fursen* 1841 C, *Fursan* ca. 1860⁶.

Gård vest for Vishall. Norr. dannelse med. best. art., *fors* m kunne betegne både 'stryk' og 'foss'. Navneleddet finnes flere steder, jf. *Park of Fursan* nedafor. Det kan bemerkes at det ikke renner noen stri bekk like i nærheten av gården i dag.

Gallowha /'galə,ha/

Sk

HY 37 23. *Gallowa* 1846 ComE.

Hus i lia under Hill of Huntis, kalles også *Golderhall*, se *Goldero* 6.1.3. nedafor. *Gallowha* er en sk. dannelse og betyr 'galgehall'. *Hall* er ofte brukt i yngre navn, i en del tilfelle pejorativt, se 8.4.3.7. Det finnes ingen tradisjon om noen galge i området. Derimot fortelles det at det opprinnelige *Gallowha* lå nær Cufter, men at en gutt herfra døde i en rideulykke, kvalt av tømmen som la seg rundt halsen hans da han falt av. Etter dette orket ikke mora å bli boende, og fikk bygd et nytt hus lenger oppe som fikk samme navn. Tradisjonen om kvelning i samband med navn som refererer til en galge er påfallende, og uansett om denne tradisjonen er sann, kunne *gallow* referere til henging. Jeg finner ikke noe belegg i kildene for det påståtte *Gallowha* i Vishall. På den andre sida skal det presiseres at hus generelt er utsatt for navneskifte.

Georth /gjørt, djørt/

N?

HY 36 25. *Garith* 1492 R, *Garth* 1503 R, 1665 Ret., *Gairth* 1664 Ch.

1. Gammel navnegård på 18 pennyland i Inner Evie, bare bevart som områdenavn.

2. Gård i Outer Evie.

Det er usikkert hvilken av lokalitetene belegga fra 1664 og 1665 refererer til. Navna går tilbake på norr. *garðr* m 'gård'. Dannelsesspråket kan likevel ikke avgjøres sikkert, ettersom *garth* er lånt inn i dial., se 8.4.3.5. At *Georth* i Inner Evie er belagt i

⁶Tunshipkart, OA D 7/3/21.

de eldste rentals, taler likevel for norr. opphav. Uttalen er felles for begge lokalitetene. Andre steder er skriftformen *Garth* og uttalen /gert/ eller /gar:θ/. Den avvikende skrivemåten skal trolig markere tradisjonell palatal uttale av *g*, som fins i flere av *garth*-navna i Evie, jf. *Grudgar* nedafor og 8.1.2.6. Også vokalutviklingen er spesiell, selv om overgangen *a > /ɔ/* forekommer (jf. 3.3.1.).

Grudgar, Grugar /'grudjɛr/

N

HY 35 26. *Growagarth* 1492 R, 1503 R, *Growgarth* 1503 R, *Growagair* 1595 R, *Growgar* 1624 Sas.

Trolig en norr. dannelse med hov.l. *garðr* m 'gård', se 8.4.3.5. Marwick foreslår et kvinnenavn *Gróa* som utm.l., altså *Gróugarðr* 'Groas gård'. Han regner med samme kvinnenavnet som utm.l. i *Grobister* på Stronsay, jf. også *Grorud* i Oslo (NSL: 183). Om palatal uttale av *g > /dj/*, se 8.1.2.6. og *Georth* ovafor.

Hammiger /'hamigər/

N

Hamagarth 1492 R, *Hammagarth* 1503 R, *Hamigair* 1595 R, *Hamagar* 1665 Ret.

Fra gammelt av tre pennyland i Georth-tunshipet, skal være en gård i dag. Trolig en norr. dannelse med hov.l. *garðr* m 'gård'. Utm.l. kan muligens være *høfn* f, gen. *hafnar*, i betydninga 'havnegang'. *fn > m* ser ut til å være normalutvikling, se 8.1.2.9.

Ha'white /ha'ʍeɪt/

Sk

Hallwhite 1847.

Nedlagt bruk ved Niggly, bebodd til 1870–80. Sk. dannelse av ledda *ha'* 'hall', se 8.4.3.7., og *white* 'hvit'. Komposisjon med etterstilt adj. er ellers typisk i *quoy*-navn, se 8.3.1, *Ha'white* og *Habreck* i Rendall er de eneste *hall*-navna med etterstilt utm.l.

Hellicliff /'hɛljɪklɪf, -klɪv/

N

(HY 38 24.) *Helliekloiff* 1618 Sas. OSR, 1644 Ret., *Helliclive* 1799 OA D 34 E/5.

Gård ved Creya, i lia under Vishall. Navnedannelsen ser ut til å være norr., med hov.l. *kleif* f 'bratt vei'. Dette er lånt inn i dial. i formen *klivvy* (ON: 90). Både *hella* f 'helle' og adj. *helga* 'hellig' er formelt og saklig mulig som utm.l. *Hella* med palatalisert *ll* inngår i flere navn, men også *g* er utsatt for palatalisering. *Hellian Kellian* i Sandwick skal trolig tolkes som 'hellig kilde', etter tradisjonen hadde vannet helbredende kraft. Imidlertid finnes det ingen tradisjoner om helligdommer i Vishall, og tolkningen 'kleiv med heller' skal trolig foretrekkes. Alternativt kunne utm.l. være pers.navn *Helgi* m eller *Helga* f.

Henley /'henli/

O

Henley 1841 C.

Liten gård sør for Lower Durrisdale, dessuten teignavn i Harray. Navnet kunne være overført fra England, der *Henley* er bostedsnavn flere steder (Ekwall 1966: 135) og også familienavn (Hanks & Hodges 1988: 250). *Henley* er derimot ikke kjent fra Skottland, verken i *Scotland Place-Name database* eller som familienavn hos Black (1974). En tolkning som primært stedsnavn, sammensatt av sk. *ley* 'upløyd mark' (CSD: 362 *lea*) og *hen* 'høne, kylling' er teoretisk mulig, men jeg ser overføring som mer sannsynlig.

- Hewin** /'hɛuin/ N
 HY 33 27. *Hewin* 1841 C.
 Nedlagt bruk ved Peerie Water. Norr. dannelse med best. art. *haug(r)inn* m 'haugen'. Bruket og bostedsnavnet er trolig nokså nytt, men den norr. formen indikerer at et eksisterende natur- eller teignavn er tatt i bruk, se 7.3.1.1.
- Hestavel** N
Hastaval 1841 C, *Hestawell* 1846 ComE, *Hestivall* 1897 OSNB.
 Omtalt som "collection of crofts" i OSNB. På et tunshipkart framgår det at det var ei hel lita grend oppe i bekkedalen sør for Georth, nå er bare dette nedlagte bruket tilbake. Navnet finnes også på Shapansay og Rousay og er trolig opprinnelig norr. *Hestavollr* m 'hestevoll'.
- Horrie** /'hɔri/ N
Horrie 1841 C.
 Tidligere et eget bruk, nå slått sammen med Laga. Inntegnet på et kart fra 1873 rett sør for hovedveien et stykke sør for Laga, dvs. på lavtliggende brecks/myrlende. *Horrie* i St. Andrews og *Horraquoy* i Harray ligger også nær myrer. Navnet skal altså muligens settes til norr. *horr* m 'sølete grunn', bokstavlig 'snørr', slik det er foreslått for *Horr* på Jæren (NG 10: 122), men avledningssuffikset er skotsk, se 8.2.1.1.
- Howa** /'hɔuə, hauə/ N
Howa 1595 R, 1601 UB, 1841 C.
 Navnegård på 2 ½ pennyland i rentals fra 1595, og en av to odelseiendommer i sognet oppført i *Uthell Buik*. Avmerket som gård lengst nord i Costa på 1846 ComE. I dag er navnet bare bevart om en teig, men informanten kjente til at det hadde vært bruk her. Navnet er en form av norr. *haugr* m 'haug'.
- Howe** /hɔu, hau/ N
 HY 35 26. *How* 1624 Sas.
 Gårdsnavn, av norr. *haugr* m 'haug'. Iflg. OFN er det en stor haug her.
- Hull** O
 HY 35 25. *Hull* 1841.
 Småbruk i ruiner. Dette er trolig et nyere bruk, som har fått navnet overført fra *Hull* i England.
- Huntis** Sk
 HY 36 24. *Highhuntas* 1841 C.
 Hus ovafor Redland, under Hill of Huntis, se 6.1.3. nedafor. Trolig en sk. dannelse, sk. *huntis* betyr 'jakt' (CSD: 305). Dersom navnet primært refererer til huset og ikke åsen ovafor, kan det bety at huset var benyttet som utgangspunkt for jakt i de sentrale åsene på West Mainland.
- Kirkatoft** /'kɪrkətɔft/ O
 (HY 37 25.)
 Hus vest for Lower Quoys. Etter formen ser navnet ut til å være en norr. dannelse, men det skal først ha blitt gitt i det 20. århundre, da "Gospel House" ble konvertert til bolighus. Navngivningen, med norr. komposisjonsfuge og saklig korrekt bruk av norr. *topt* f 'tomt' framstår derfor som noe av en gåte. Beboerne kunne imidlertid gi svaret,

de visste at navnet var gitt av folkeminnegranskeren Ernest Marwick, som bevisst har valgt et norr. navnemønster. Se også 7.3.1.4.

Laga, Lagie /'lagi/

Sk?

HY 38 24. *Lagie* 1841 C.

Gård i sørskråniga av Vishall. Mangelen på tidlige belegg, sammen med uttalen av intervokalisk *g*, tyder på at dette er en yngre bebyggelse med et sk. navn. I eldre navn av norr. opphav vil postvokal *g* normalt vokaliseres eller falle bort, se 8.1.2.1. Navnet kunne ha sammenheng med et subst. *lagger* 'mire, mud' som er kjent fra Orknøyene (CSD: 352). Sør for Vishall er det et større sumpete område som også kan ha motivert navnet *Horrie*, et bruk som i dag er en del av Laga (se ovafor).

Midhouse /'miθus/

N?

HY 32 29. *Midhouse* 1655 Ret, 1841 C, *Mythies* 1846 ComE.

1. Gård i Costa, der det også er *Upper Midhouse*. Skrivemåten i 1846 er tilnærmet lydrett. Costa ser ut til å være brukt som områdenavn snarere enn gårdsnavn alt i de første rentals, slik at *Midhouse* kan reflektere en tidlig oppdeling av navnegården.

2. Bortkommet gård i Georh, *Mydhouse* (3 pennyland) i 1503 R, *Midhous* 1665.

Etymologien er utvilsomt 'midthus', men dannelsen er usikker, fordi både *mid* og *hús/house* kan ha norr. eller sk. opphav, *house* se 8.4.3.8. Høy alder taler likevel for norr. opphav.

Mill House

Sk

Millhouse 1841.

Hus ved Burn of Millhouse. Dagens form er reint sk. 'møllehus', hypotetisk sett kunne norr. *mylnuhús* n ligge bak. "Molendino et quoy de Costa" nevnes spesifikt i 1696 Ret., en mølle i Evie er nevnt alt i 1648 Ret. Med stor dam (*Peerie Water*) og godt fall på bekken er dette et ideelt sted for en vannmølle.

Neigar, Nidgarth /'nigjer, 'nedjer/ OFN, A. Marwick.

N

HY 35 26. *Negarth* 1492 R, 1503 R, *Neagair* 1595 R.

Navnegård på 3 pennyland i rentals, nå gård i Outer Evie. Utm.l. er trolig norr. adj. *nýr* 'ny', slik at dannelsen er norr. *nýgarðr* 'nygård', muligens i relasjon til *Georh*. Navneleddet *garth* behandles i 8.4.3.5. Palatalisering av *g* er et tradisjonelt trekk, se 8.1.2.6.

Neigly, Niggly /'nigli/

Sk?

(HY 37 25.) *Neiglay* 1841 C.

Bruk i Redland, "public house" rundt 1900. Marwick setter både *Niggly* og *Nuggle*, en haug på Rousay, til norr. *knykli*, dat. av *knykill* m 'liten kul'. Overgang *k > g* er relativt vanlig, se 3.3.3. og ON: xlvi. Mer problematisk er det at *k* i sambandet *kn* først faller rundt 1900 (loc.cit). Siden *knykill* knapt er kjent i norske navn og det eldste belegget er relativt seint, bør man vurdere om navnet ikke er en seinere skotsk dannelselse. Jakobsen (1921: 560) fører opp *niggel* subst. 'hård substans... bl.a. om jord' og *nigli* adj. 'hård og sej, f. eks. om jordsmonn'. Subst. gir god mening som navneledd, forutsatt at det også var kjent på Orknøyene. I skotsk kan -y fungere som nominalavledning, se 8.2.1.1.

Newhouse /'njuus/

Sk?

Newhous, -house 1492 R, *Newhous* 1503 R, *Newarhouse* 1595 R, *Newhouse* 1664 Ch.

Gammel navnegård på 3 pennyland i Outer Evie. Navnet er oppført ved folketellinga i 1841, men mangler på OS-kartet, slik at gården kanskje er kommet bort. I formen er navnet sk. fra de første rentals, sammensatt av *new* 'ny' og *house* 'hus'. Navneledda er likevel så like i uttalen på norr. og sk. at en norr. dannelses *Nýhús* kan være tolket som *Newhouse* av en sk. skriver. Det er i så fall snarere semikommunikasjon enn egentlig oversettelse, se 9.2.4. Formen fra 1595 kunne tyde på norr. komparativ *ný(ja)ra-*, men en slik enkeltstående form kan ikke tillegges for stor vekt.

Nisthouse /'nɛstus/

N

HY 39 24. *Nisthouse* i Carfins rental og 1841 C.

Den lavestliggende av gårdene i klyngebebyggelsen under Dwarmo som kalles *Biggings* (men den hører ikke med i tradisjonen om oppdeling, se note til *Arwick*). Hov.l. er *house*, se 8.4.3.8. og her viser utm.l. at dannelsen er norr. *Neztahús* n 'nederste hus' finnes flere steder. Det er også interessant at et norr. navn som åpenbart er primært bostedsnavn, ikke kommer til syne i kildene før i 1841.

Orquill /'ɔrkwəl/

N

Orquill 1600 Ch., *Orquheill* 1618 Sas. OSR, *Orqueill* 1624 Sas., *Orquele* 1644 Ret.

Gård i Georth-tunshipet. Det renner en kraftig bekk gjennom tunshipet, og navnet må være norr. *árkvísl* f 'forgreining av å', med assimilasjon av konsonantsambandet *sl*. Navnet finnes også i Orphir og Rendall.

Pow, Muckle Pow /pəu, pau/

Sk?

HY 33 28. *Pow* 1618 Sas. OSR, 1664 Ch⁷.

Gård i Costa, kalles normalt *Muckle Pow*. reint sk. i formen, sk. har appellativene *muckle* 'stor' og *pow* 'vannpytt, myrpytt' og 'seintflytende bekk' (CSD: 514 *pow* 2). Navnet kan likevel tenkes å være en tilpasning av en opphavelig norr. dannelses *miklipollr* 'stor pøl eller pytt', siden det er relativt tidlig belagt. Begge ledd er så vidt like på norr. og skotsk at semikommunikasjon er tenkelig, se 9.2.4. *Pow* i Sandwick er faktisk skrevet *Poll* i rentals fra 1492 og 1503. Navnet finnes flere steder på øyene.

Pulkitto /,pʌl'kɪto, 'kɪto/

HY 38 23. *Tumal of Poall Cutto* i Carfin's rental. *Pulcitto* 1841 C.

Gård i Woodwick. Utm.l. er etterstilt og har regelmessig hovedtrykk, se 8.3.1. I daglig tale kalles gården bare *Kitto*⁸. Tolkning og dannelsesspråk er usikkert. Marwick foreslår at utm.l. er kjælenavnet *Kitto* (jf. *Kitty*), -o er vanlig diminutivavledning på West Mainland, se 8.2.1.1. Alternativt kunne det referere til sk. *kitten* 'kattunge'. Etter formen hos Carfin kunne opphavet være *cut*, som bl.a. brukes om utretta bekker. I alle tilfelle er et sk. hov.l. å forvente. Sk. *pow* betyr 'pytt' eller 'seintflytende bekk'. Formen uten *l*-bortfall peker likevel mot norr. *pollr* m (se *Pow* ovafor), men en sk. dialektform *puil* 'pytt' er også kjent, bl.a. fra Shetland (CSD: 526). Navnet kan altså tolkes som 'utrettet bekk', 'Kittys pytt' eller 'kattepytt'.

⁷ En *John Pow* er oppført som tacksman til ½ pennyland i Costa i de første rentals. Det kan tyde på at *Pow* eksisterer som bruk allerede i 1492.

⁸ Det er en sammenheng mellom foranstilt hov.l. og løsere tilknytning. Foranstilt *Quoy-* kan sløyfes i en del navn, se 8.3.1., likedan blir *Cotfeggie* til *Faegie*.

Quoys /kweiz/

1. HY 37 25. *Quyis* 1492 R, 1503 R, *Quoyis* 1595 R, 1618 Sas., *Quoyas* 1600 Ch.

Navnegård på 4 ½ pennyland i rentals, nå gård i Inner Evie. Dette er en av de relativt store *kví*-gårdene i Evie. *Quoy* < norr. *kví* f ‘kvie’ er lånt inn i dial., se 8.4.1.10. Det betyr at dannelsen kan være sk. Med såpass gamle belegg må vi likevel regne med at navnet kan være en opprinnelig norr. dannelselse *Kvíar* f pl. ‘inngjerdingene’ med seinere oversettelse av pluralmorfemet, se 9.2.1. N?

2. (HY 35 26). *Quoys* 1841 C.

Gård sørøst for Nidgarth. Navnet er seint belagt, og dersom det er ungt, er det mest sannsynlig en sk. dannelselse fra begynnelsen av. Sk?

Redland /'redløn/

N

(HY 37 24.) *Roithland*, *Rothland* 1492 R, *Rochland*, *Rothland* 1503 R.

Stor gammel enhet på 18 pennyland eller 1 urisland i Inner Evie. I dag er navnet lite brukt. Opphavet er trolig norr. *ruðland* n ‘ryddet land’. Marwick foreslår *Rjóðland*⁹ ‘ryddet land’ og mener dagens form har oppstått ved sammenblanding med *rauðr* og påfølgende oversetting. Men i rentals er vokalen *o*, og overgangen til *e* i skrift og tale er helt uregelrett og må snarere forklares som en tilpasning til de to andre *Redland* på øyene, i Firth og Stromness.

Rushabreck /'rʌʃəbræk/

Sk?

Rushabrake 1841 C.

Gammelt croft i åsen ovafor Howe. Hov.l. har norr. opphav *brekka* f ‘bakke’, men *breck* er lånt inn i dial. i betydningen ‘grunn, mager jord’, se 8.4.3.3. Dannelsen kan slik sett være norr. eller sk. Det er likevel høyst uvanlig at utm.l. tilsynelatende er sk. *rush* ‘starr’, med norr. komposisjonsfuge *-a*. Norr. dannelselse forutsetter at *rush* er lånt inn i norr. (jf. *Gutterpitten*, se 7.1.1.). Alternativt kan navnet være en skotsk dannelselse med et norr. element. Komposisjonsfugen *-a* kan ha vært så velkjent fra onomastikonet for orknøyinger at en sk. navnebraker selv kan ha brukt den i navnedannelse for å unngå et trekonsonantsamband, se 7.3.1.4.

Spithasquoy, Spithersquoy /'spiθərskwi/

N

(HY 35 26.) *Spittalisquy* 1492 R, *Spittasquoy* 1503 R, *Spithisquoy* 1595 R.

Gammel navnegård på 4 pennyland i Outer Evie, gård i dag. Hov.l. *kví* f, se 8.4.3.10. Utm.l. er norr. *spítali*, *spítall* m, som kan bety både herberge og hospital. Slike institusjoner var vanligvis knytta til klostre. Det er derfor ikke usannsynlig at *Spítaliskví* hadde tilknytning til klosteret på Eynhallow. Gården kan ha svart avgifter til et hospital eller herberge på øya, eller det kan ha vært et hospital eller isolat for spedalske her.

Seekaboot

Sk

Seekabout 1841.

Gammelt “cot house”, nærmest en husmannsplass, ved Burn of Woodwick vest for Pulkitto. Sk. dannelselse ‘søk omkring’. Sammensetningen av verb og preposisjon er som

⁹ Han regner generelt med *rjóðr* n og ikke *ruð* n som navneledd. Det siste er vanlig i norske navn, og dekker bedre betydningen ‘ryddet land’ mens *rjóðr* i større grad ser ut til å betegne naturlig glenne. De aktuelle Orknøynavna har imidlertid uttale med /o/, og overgangen *u* > /o/ er ikke vanlig.

i norske imperativnavn av typen *Kikut*, *Vendom*. Dette navnet beskriver kanskje at navngiveren har lett vidt og bredt etter et sted å sette opp hus?

Standpretty

Sk

HY 37 24. *Standpretty* 1841 C.

Liten gård i Inner Evie. Sk. dannelsen 'stå vakkert'. I formen er også dette et imperativnavn, men det uttrykker kanskje snarere et ønske fra navngiverens side.

Stenso /'stenso/

N

HY 35 25. *Stenso* 1846 ComE.

Stenso ser ut til å være husnavn i 1846, men det mangler i rentals fra 1841 og finnes bare som områdenavn i dag. Marwick regner navnet som en videreføring av et bortkommet *Stanesakir* 1492 R, *Stanissakir* 1503 R, som er oppført som 18 pennyland i rentals. Det kan imidlertid neppe dreie seg om samme navn, vi skal snarere regne med to navn med felles utm.l. norr. *steinn* m.

Steinn kan være et mannsnavn eller appellativet 'stein'¹⁰. Hov.l. i navnet *Stanesakir* er norr. *akr* m 'åker'. Hov.l. i *Stenso* kunne være *haugr* m 'haug' eller *á f 'á'*, begge kan utvikle seg til *-o* som hov.l. i navn. I et tidlig notat beskriver H. Marwick *Stenso* som en haug på kysten. Navnet refererer altså trolig til brochruinen som kalles *Knowe of Stenso* på OS-kartene¹¹. Dette kan tale for tolkningen *haugr*. Det skal likevel bemerkes at det renner flere bekker i området.

Stymbro /'stæmbro/ OFN, S. Miller, /'stæmbro/ A. Marwick.

N

Stimbro 1841 C.

Liten gård i Inner Evie. Navnet kommer av norr. *Steinbrú* 'steinbru'.

Turriedale /'tʌride:l/

N

Thurisdale 1492 R, *Thorodale* 1503 R, *Thurridaill* 1595 R, *Thurriadale* 1841 C.

Fra gammelt av 1 pennyland i Outer Evie, avmerket på OS 1903 mellom Grugar og Neigarth, men ikke lenger selvstendig bruk i dag. Hov.l. refererer trolig til bekkedalen nordafor, selv om den er lite markert. Alternativt kunne det være *deild* f 'del, lott', jf. *Dale* ovafor. Utm.l. kunne være et personnavn på *Por-*, jf. *Durrisdale* ovafor. Her er det påfallende at navnet har *s*-fuge i 1492 og aldri seinere.

Upper Jubidee /'tʃubædi/

Sk

HY 37 24. *Jubaday* 1841 C.

Bruk på ryggen nord for Burn of Woodwick. På eldre kart er *Jubidee* navn på en dam som nå er uttørket og ligger som et myrsøkk. Navnet finnes også i Harray og i Firth. Et norr. opphav *Djúpadý* 'djupmyr' kan passe i Harray og Evie, mens navnet ser ut til å komme av *Djúpidalr* 'dypdal' i Firth, jf. skrivemåten *Jewa Dale* i 1846. Likevel er det påfallende at navnet opptrer i tre nabosogn, og muligheten for navneoverføring må tas i betraktning. Det sk. resiprokerende leddet *upper* gir en ny dannelsen som må regnes som sk., se 9.3.3. Jf. også *Durrisdale*, *Upper* og *Lower* ovafor.

¹⁰ *Steinn* i stedsnavn på Orknøyene refererer ofte til bautasteiner. Noen bautastein som kunne være motivasjon for et felles hov.l. finnes ikke i dag, men en slik stein kan selvsagt være brutt ned.

¹¹ Det er også en mulighet for at *Stenso* kan være et kortnavn med *o*-avledning, på samme måte som f.eks. *Bretto* < *Brettobreck* (se kap. 8.2.1.1.).

- Urigar** /'ørigər/ N
 HY 33 28. *Urigar* 1624 Sas.
 Gård ved mølla i Costa. Hov.l. har norr. opphav *garðr* m 'gård', se 8.4.3.5. Tolkningen av utm. l. er usikker. Jakobsen (1936: 125) setter /øri/ i navn, spesielt som første ledd, til norr *eyrr* f 'ør, grusbanke'. Som appellativ er formen /ɛ:r/. Gården ligger noe opp fra sjøen, men *ør* kunne muligens sikte til sandjord ved møllebekken.
- Vinquin** /'vɪnkwin, 'vɛn-/ N
 HY 32 28. *Vinquin* 1841 C.
 Små bruk i Costa. Selv om navnet er seint belagt, er dannelsen utvilsomt norr., siden hov.l. *kví* f 'kvie' har norr. best. art. Marwick regner med utm.l. *vin* f, altså et opprinnelig norr. *Vinjarkvín* (OFN: 129). Marwicks *vin*-tolkninger drøftes i 7.3.5. Her er beliggenheten knapt ideell, verken for et *vin*-navn eller en tidlig bebyggelse, på toppen av en myrlendt kolle med to små dammer. Derimot passer *vindr* m 'vind' realt, og bortfall av *-d* i sambandet *nd* er regelrett, se 8.1.2.9. Alternativt kunne navnet tolkes som *fen(jar)kvín*, til *fen* f 'myr'. Det passer med lokaliteten og med nabobruket *Finty* i 1841C, kanskje av *fen(jar)teigr*. Overgang *f > v* er likevel mer uvanlig enn omvendt.
- Wades, North & South** /wadz/ Sk
Northwads, Southwads 1841 C.
 To små bruk sør for Vishall, nær Fursan. Navna er seint belagt og er trolig sk. dannelser, med det innlånte appellativ *waddie* 'vad' (uten *-ie*-avledning, se 8.2.1.1.) og sk. retningsadv. *north* 'nord' og *south* 'sør'. Oversettelse fra norr. er likevel en hypotetisk mulighet.
- Walkerhouse** /ðə 'wakərus/ Sk
 HY 38 23. *Walkerhouse* 1799 OA D 34 E/5, 1841 C.
 Gård i Woodwick. Lokalt fikk jeg presisert at uttalen er med best. art. Utm.l. er den sk. yrkestittelen *walker* 'stamper'. I et dokument fra 1727¹² omtales Woodwick med "Cornmiln and Walkmiln", altså kornmølle og stampemølle. Siden utm.l. er sk., skal vi regne med sk. dannelselse med *house* 'hus' i hov.l., se 7.1.3.
- Wateries** Sk
 HY 33 27. *Watereyes* 1841.
 Småbruk ved Burn of Millhouse ca. 200 m ovafor mølla. Dannelsen må være sk. og ha sammenheng med *water* 'vann', kanskje med referanse til vanntilførsel eller oppdemming til mølla. *-y/-ie* er vanlig som avledningssuffiks i skotsk, se 8.2.1.1. Noen avledning *watery* er imidlertid ikke oppført i CSD.
- Woo** /u:/ N
 HY 36 26. *Ow* 1624 Sas.
 Norr. *á* f 'å, bekk'. Ligger ved en større bekk som kalles *Burn of Woo*.
- Woodwick** /'wudwik, 'wɪduk/ S. Miller, A. Marwick. N
 HY 38 24. *Withwit* (*t* trolig feil for *k*) 1492 R, *Weithweik* 1503 R, *Widwick* 1594 Ch., *Widweik* 1618 Sas. OSR, *Widwick* 1727, *Woodwick* 1600 Ch.
 Navnegård på 18 pennyland i rentals. I dag er *Woodwick House* bruksnavn, mens *Woodwick* brukes som omådenavn om den delen av sognet som ligger sør for Vishall.

¹² OA D 34 E 1/2/2.

Hov.l. er norr. *vík* f ‘vik’, det er ei brei vik her. Utm.l. kan være *viðr* m ‘skog, tømmer’, men reallt passer også adj. *viðr* ‘vid’. Formen *Woodwick*, som dukker opp i kildene i 1600, tyder på at navnebruket oppfatter utm.l. som ‘skog, tømmer’ og tilpasser det til sk., se 9.2.2.2. Tolkningen har snarere rot i sk. uttale /wid/ av *wood* (CSD: 804, jf. A. Marwicks uttale av navnet) enn i den opprinnelige norr. formen. Marwick (OFN: 127) foreslår at utm.l. refererer til drivtømmer. Skjermet beliggenhet gjør likevel at det kan ha vært en viss trevekst her, i dag vokser plantet skog.

6.1.2. Teignavn og artefaktnavn

Aversquoy /'ɛversmi/

Teig i Costa, med en liten haug i sørenden. Utm.l. er usikkert. Sk. har appellativet *aver* ‘hest’ (CSD: 9). Det betyr at navnet kan være en sk. dannelselse med det innlånte *quoy*, av norr. *kví* f ‘inngjerding’, som hov.l. Alternativt kunne dannelsen være norr. med *hafr* m ‘geitebukk’ som utm.l. /mi/ er tradisjonell uttale på West Mainland, se 8.1.2.9. Om de ulike uttalevariantene av *quoy*, se også 8.4.3.10.

Bingwall /'biŋwəl/

N?

Teig i Costa. Hov.l. er trolig norr. *vollr* m ‘voll’. Utm.l. kunne være norr. *bingr* m ‘avdelt rom’. I sk. betegner *bing* ‘haug, dyngje’ (CSD: 42, ON: 13), og isl. *bingur* og sv. *binge* har samme betydning. Når betydningen ‘dyngje’ n ikke er belagt i norr., er det imidlertid usikkert å foreslå den i sammensetning med et norr. hov.l.

Blaten /'blɛtn/

N

Teig (i Costa?). I den sk. orknøydial. betegner *blett* ‘stykkje som skiller seg klart ut fra omgivelsene’ (ON: 15, Jakobsen 1928: 51f.). Marwick setter ordet til **blett* m ‘fleck’, som ikke er belagt i norr., men islandsk og færøysk har *blettur*, jf. da. *plet* og fellesgerm. **platja-* ‘plet, klat, lap, jordstykkje’ (PEO: 493). Vi kan altså regne med at ordet må ha eksistert i norrønt, se 8.4.2. Navnet har etterhengt best. art. som viser at dannelsen er norr. Det samme elementet inngår i *Blatface* og *Heather of Blate*.

Blatface /'blɛtfeis/

Sk

Teig på Aikerness. Utm.l. er dialektordet *blett*, se *Blaten* ovafor. Hov.l. er sk. *face*, som brukes i en del navn og må oversettes med ‘side’. Navna *Blaten* og *Blatface* viser at *blett* kan brukes både i norr. tid med norr. art. og i lokal sk. dialekt, sammensatt med et sk. hov.l.

Boat Meadow

Sk

Teig i Costa. reint sk. form ‘båteng’. Sk. *meadow* ‘eng’ ser ut til å ha fått fotfeste i teignavn relativt tidlig, som den foretrukne termen for (fuktig) eng, det er få sikre navn med norr. *eng* f som hov.l.

Boray, Peedie Boray /'bɔ:ri, 'pidi 'bɔ:ri/

Sk?

I dag jorder under Niggly, et trekantet stykkje vest for Berry Burn. Rundt 1900 var *Boray* et “cot house”. Marwick regner med at *Boray* på Gairsay refererer til en broch, av norr. *borg* f ‘borg’ (OFN: 75). Det er rester av en kammergravhaug her, men ingen broch. Navnet kan være en sk. dannelselse, en y-avledning (se 8.2.1.1.) til sk. *bore* som betyr ‘hull’, og ‘skjul, gjemmede’ (CSD: 54f., jf. norr. *bora* f). Men elementet *bore* inngår i teignavn flere steder, og kunne tenkes å ha sammenheng med *bårer* pl.

‘usådde åkre’, som er kjent fra jyske dialekter (Feilberg 1886: 164f.). *Peedie* betyr ‘liten’ i dial. (ON: 129).

Brecks of Scarataing /brɛks ə ˈskerətɛŋ/ Sk

HY 39 24. *Brecks of Scarataing* 1897 OSNB.

Jorder på neset øst for Vishall. Sk. dannelse med *of*-konstruksjon. Konstruksjonstypen er svært vanlig, spesielt når nye navn dannes med eksisterende stedsnavn som utm.l. Typen drøftes utførlig i 8.3.2. Hov.l. *brecks* betegner udyrket land mellom tunshipene, dvs. lyng eller myr, se 8.4.3.3. Området betegnes som “heathy pasture”, ‘lyngbeite’, i OSNB. Utm.l. er et norr. naturnavn, se *Scarataing* nedafør.

Cottastoar /ˈkɔtəstɔər/ N?

Stykke på Aikerness. Jeg fikk navnet oppgitt av naboen på Niggly og mangler videre informasjon. Hov.l. har tilsynelatende rest av norr. bøyingsmorfologi, og er i så fall helst norr. *kot* n ‘lite hus’, jf. *Cottascarth*. Navnet kunne være en dannelse med etterstilt utm.l., men *kotit stora* ‘det store småhuset’ er en noe selvmotsigende sammensetning. Det er ellers vanlig at teiger får navn etter bortkomne hus.

Crengso /ˈkrɛŋsɔ, krɪŋsɔ/ N

Beite i dalen mellom Vishall og Dwarmo. Det første elementet kunne være norr. *kringr* m ‘ring, krets’. Fra Shetland kjennes dessuten *kring* om tjør til husdyr, spesielt til å koble to dyr sammen med (Jakobsen 1921: 434). Siste del av navnet og dannelsen som helhet blir likevel uklar. Genitivs-*s* er uventet i begge tolkninger av det første elementet. -*o* kan ellers gå tilbake på norr. *haugr* m ‘haug’ eller *á* f ‘å’, se under *Stenso* i 6.1.1., dersom dannelsen overhodet er norr.

Croanies Quoy /ˈkrɔniz kwai/

Beite i Costa, ved ruinen av småbruket *Croan* (av norr. *króin* f best.). Hov.l. er norr. *kví* f eller det innlånte appellativet *quoy*, se 8.4.3.10. Navnet betyr trolig ‘kvia som tilhører Croan’. Det forklarer tillegget av genitivs-*s*. Innskuddet av *i* er uregelrett, og illustrerer at morfologiske endelser er temmelig ustabile i stedsnavn, se 8.2. Språket for dannelsen er usikker, siden *quoy* er lånt inn i sk. og *s*-genitiv er felles for norr. og sk.

Cuppin /ˈkʌpɪn/ N

Teig ved skolen i Costa. Norrøn dannelse *Kopp(r)inn* m best. ‘koppen’. Navneleddet er vanlig, jf. bostedsnavna *Cupper*. Dette navnet kan være et minne om husnavnet *Couppin*, som er oppført i folketellinga fra 1841.

Dam Meadow Sk

Jorde i Costa. reint sk. dannelse ‘dameng’. Peerie Water kalles *Mill Dam* på ComE-kartet fra 1846. Dette navnet og det neste har trolig sammenheng med mølledammen, selv om jeg ikke kjenner den nøyaktig beliggenheten for teigene i Costa.

Damsheet Sk

Jorde i Costa. Utm.l. må igjen vise til mølledammen, jf. *Dam Meadow*. *Sheed*, *sheet* er termen for avdelt jorde i teigblandingstida. (ON: 153, CSD: 603 under *shed*), trolig av gl.eng. *scēad* ‘a division’. Et slikt jorde var delt i mange *rigs* (Clouston 1919: 31f.).

Fairy Gate

N?

Sti fra åsene ned langs Burn of Rummerdale mellom Howe og Georth. Som forklaring på navnet fikk jeg vite at “It was along this path that the hill fairies travelled”, altså at dette var de underjordiske sti. Dette er en folkeetymologi der utm.l. oppfattes som sk. *fairies*, fellesbetegnelse for de underjordiske. Det spørres likevel om ikke et opprinnelig norr. navn med hov.l. *gata* f ‘gutu, vei’ ligger bak. Utm.l. kunne være en leksematisk tilpasning av norr. *fjár*, gen. av *fé* n ‘buskap’, se 9.3.2.2. En sammensetning *Fjárgata* ‘krøttervei’ gir god mening.

Goesbacks /'gjøsbak/

N

Jorde ved Burn of Pow i Costa. Hov.l. er norr. *bakki* m, kanskje helst i betydningen ‘bredd, se 8.4.3.1. Navneleddet /gjø/ finnes flere steder i samband med bekker som går dypt. Opphavet er knapt det samme som for *geo* /gjo/ ‘smal kløft på kysten’ < norr. *gjá* n. I 8.4.3.6. foreslår jeg en sammenheng med nyno. *juv*, ‘kløft, hulning’. Denne tolkningen passer realt her.

Grandie /'grandi/

N

Teig på Aikerness. Opphavet er norr. *grandi* m ‘sandør, sandbanke’. Ordet er lånt inn i dial. i formen *grand* (ON: 60), slik at dannelsesspråket er usikkert.

Gurness /'gʌrnes/

N

(HY 38 26.) *Muckle Gurness* 1897 OSNB.

To teiger mellom Point of Hellia og Broch of Gurness kalles *Muckle* og *Little Gurness*. Utm.l. i *Gurness* er trolig norr. adj. *grænn* med metatese, se 8.1.2.10., hov.l. er norr. *nes* n ‘nes’. Formene med resiprokerende *muckle* og *little* ‘stor’ og ‘liten’ er helst skotske dannelser, se 9.3.3., men kunne hypotetisk sett være tilpasninger av norr. *mikill* og *lítinn* med samme betydning.

Headlabreck /'hædlæbræk/

Våtlennt jorde i Costa. Hov.l. er enten norr. *brekka* f ‘bakke’, eller dial. *breck(s)* ‘udyrt land’, se 8.4.3.3. Utm.l. er uklart. Opphavet er neppe *hella* f ‘helle’. Segmentering av *ll* forekommer på Shetland (Hægstad 1900: 65), mens Orknøyene normalt har palatalisering, f.eks. i *Fisk Hellia* /'heljə/. Navnet *Heddle*, trolig av norr. *Heydalr* ‘Høydal’ finnes i Firth. Det er usikkert om dette kan være utm.l.

Hoemin /'hømøn/

N?

Teig ved ei bukt på sjøsida av Vishall. Det samme navnet forekommer tre ganger i Harray, så vi skal regne med at et appellativ ligger til grunn. Siden lokalitetene er beiter snarere enn gammel dyrkamark, kunne norr. **hofning* f ‘havn, inngjerda beite’ passe. Ordet er ikke belagt i norr., men NO har *hamning* f ‘Græsning, Græsgang’.

Hushasteeth

N?

Stykke med naturlig gress, skal dessuten ha vært husnavn, vel i Costa. Et teignavn *Hushasteeth* finnes også i Hourston i Sandwick (Lamb 1993: 66). Navnet kunne gå tilbake på norr. *hesjastøðr* ‘sted for hesjer’ likesom *Stakkasteethe* ser ut til å betegne ‘et sted for stakker’. Stakkene ble til dels satt på murte fundamenter. Nyno. *hesja* ‘hesje, stativ til høytørk’ er imidlertid ikke belagt i norr.

Iron /'eiərn/

N

Jorde under Aikerness, rett sør for Sands of Evie. Norr. *eyrrin* f best. 'øra, grusbanken' har flere steder fått samme uttale som det sk. leksemet *iron* 'jern', se 9.3.2.2. Jf. *Longiron* nedafor. Ordet er også lånt inn i formen *air*, *ayre* (ON: 3), men her viser best. art. at dannelsen er norr. Ifølge A. Marwick kalles en steinete del av kystlinja /'eiərn/ mer i tråd med norr. uttale, men det ser ut til å være en annen lokalitet.

Keek /kik/

Sk

Keek ca. 1860¹³.

Jorde i vestskråninga av Vishall, med navn etter et tidligere hus. I tillegg til *Keek* fantes også et *Keek-up-under* (OA D 31/1/3/2). E. Marwick noterer palatal uttale "kjik". Dannelsen er sannsynligvis sk., *keek* er både v. 'kikke' og subst. 'glimt, syn' (CSD: 334). *Keek-up-under* framstår som en uvanlig type preposisjonsnavn, se 8.3.3. Det navngir lokaliteten, men ikke hva den plasseres i forhold til. Muligens skal det tolkes som en elliptisk form av **Keek up under Vishall*.

Lamasqueen /'lamaskwin/

N

Teig på Aikerness, mellom gården og Broch of Gurness. Hov.l. er norr. *kví* 'kvie', se 8.4.3.10., etterhengt best. art. viser at dannelsen er norr. Utm.l. kan være norr. *lamb* n 'lam'. Fugen er likevel uventet, normal form ville være gen. sg. *lambs-* eller gen. pl. *lamma-*, jf. *Lamaquoy* i Harray. Muligens er *s* et sekundært tillegg til norr. gen. pl. på *-a*, alternativt kunne formen være en leksematisk tilpasning til sk. *lammas* 'høsttakkefest', se 9.3.2. På Orknøyene var *lammas* tid for marked og store feiringer. Forklaringene er imidlertid hypotetiske.

Leslie's Ditch

Sk

Under Glebe, dvs. prestegården. reint sk. navn, 'Leslies dike'. Leslie var presten som i sin tid fikk diket gravd.

Lobath

Sk?

Høytliggende stykke ved Burn of Millhouse. Opphavet kan være dialektordet *loba* 'grovt gress' (ON: 108) med tillagt dental. Tillagt dental forekommer i en del navn uten at fenomenet kan gis en god forklaring, se 8.2.2.2.

Longayran /'lɔŋ,eiərn/

N

Teig under Walkerhouse i Woodwick. Opphavet må være norr. *Langeyrrin* f best. 'langøra, den lange grusbanken', jf. *Iron* ovafor.

Luthan /'lʌθən/

N?

Teig i Costa, A. Marwick mener det kan ha vært et småbruk (croft) tidligere. Tolkningen er usikker, men endelsen /ən/ reflekterer normalt norr. best. art. og gjør norr. opphav mest sannsynlig. En mulighet er *hlutrinn* m best. 'delen', /u/ > /ʌ/ er en vanlig utvikling. Dental frikativ har imidlertid ingen lang tradisjon i dial., se 3.1.1.3.

¹³ Tunshipkart OA D 7/3/21.

Mavie /'me:vi/

Peedie Mavie

Sk

Mavie 1897 OSNB.

To teiger lengst nord på Aikerness, øst for broch of Gurness. Jorda er grunn og best egnet til beite. I OSNB beskrives *Mavie* som “small bay”. Det er derfor usikkert om teignavnet eller naturnavnet er primært, og tolkningen er også usikker. Sk. *mavie* subst. betegner ‘måltrost’ og ‘lyd’ (CSD: 405, 432). Ingen av disse er naturlige som stedsnavn i usammensatt form. Formen *Peedie Mavie* er utvilsomt sk., *peedie* betyr ‘liten’ i dial.

Miln Towmal

Miln Towmal Carfin’s rental.

Eiendom i Woodwick, nevnt av Carfin, ikke kjent i dag. Navneledda er sk. *miln* eller norr. *mylna* ‘mølle’ og dial. *toomal* med varierende skrivemåter. Ordet betegnet i teigblandingstida ‘privateid teig nærmest husa’, se 8.4.3.11. Opphavet er norr. *tunvøllr* m ‘tunvoll’ (ON: 192). Språket for dannelsen er altså ikke sikkert, selv om ‘mølle’ kan indikere relativ sein dannelselse og dermed sk. opphav.

Nortie /'nɔ:ti/

Navnet brukes om en teig i dag, men var tidligere navn på et hus nord for Bruar. Det kan være en sk. y-avl. (se 8.2.1.1.) til *nort*, som er den tradisjonell dialektformen for ‘nord’, se 3.1.1.3., jf. *Peeky*. Tolkningen er usikker.

Oback /'ɔ:bak/

N

Navnet er brukt om et stykke land i dag, men var tidligere navn på et hus. *Oback*, av norr. *á(r)bakki* ‘åbredd’, forekommer flere steder på øyene.

Ola Meadow

Sk

Ola Meadow Carfin’s rental.

En av de eiendommene i Woodwick som Carfin nevner, ikke kjent i dag. Sk. hov.l. *meadow* ‘eng’, og dermed sk. dannelselse. Uten genitivs-s er utm.l. neppe et personnavn. Derimot kan det sammenholdes med teignavnet *Olath* i Harray. Det kan tolkes som en sammensetning av *á* f ‘å’ og *hlað* n ‘stakk, stabel, noe opplødd’, eventuelt *hlaða* f ‘løe’. Bortfall av *ð* i utlyd er vanlig, se 3.3.3., slik at *Ola* kan ha samme opphav.

Overpark

Sk

Overpark Carfin’s rental.

Eiendom i Woodwick nevnt hos Carfin, ikke kjent i dag. *Park* er den vanlige termen for jorde i dial., fra sk. (CSD: 474). Da skal dannelsen normalt være sk., og *over* i betydningen ‘øvre’ (standard *upper*) er kjent i sk. stedsnavn (CSD: 756 *uver*).

Park of Fursan

Sk

Teig på veien mot torvmyrene i åsen ovafor Niggly. Sk. hov.l. *park* ‘jorde’ og sk. *of-*konstruksjon, se 8.3.2. Stykket kunne ha navn etter bruket *Fursan*, men det er ikke kjent at de eide land her. Navngivning direkte til et stryk i bekken som veien følger er derfor mer sannsynlig. Utm.l. er altså norr. *fors* m ‘foss, stryk’ i best. form.

Quoy Bano /'beno/

Hellende jorde under Arsdale. Nok et eksempel på at *kvi/quoy* 'kvie' ofte danner navn med etterstilt utm.l., se 8.3.1. og 8.4.3.10. Språk og etymologi for utm.l. er uklart, men med endelsen *-o* er diminutiv av et navn mulig, se 8.2.1.1.

Red Rigs

Sk

Jeg har ingen flere opplysninger om navnet, som er reint sk. 'røde teiger'. *Rigs* betegner de små teigene hvert jorde var inndelt i i teigblandingstida, se *Dam Sheet* ovafor.

Rummerdale /'rʌmərdeil/

N

(HY 35 26.) *Romerdaill* 1624 Sas.

I dag er dette navn på et jorde nordvest for Howe, men det må ha vært et bruk i 1624. For tolkning, se *Burn of Rumerdale* nedafor.

Saltness

Navnet skal denotere en lokalitet på Aikerness. Det betyr 'saltnes' og refererer trolig til saltutvinning, jf. *Salta Taing* i Rendall, se 6.3.3. Det er litt usikkert om *ness* har vært produktivt i dial., slik at dannelsen kan være sk., *salt* er felles for sk. og norm. *Ness* er oppført i CSD, hovedsakelig brukt som navnelement (CSD: 438), men ikke i ON. Navneleddet blir likevel forstått, lokale informanter kan forklare at *ness* er ei breiere landtunge enn *taing*.

Savday /'sevdeɪ/

Teig (trolig i Costa). Etymologi og språklig opphav er usikre. Siste ledd kunne være *teigr* m, dial. *tie*, med overgang *t > d* i stemte omgivelser (3.3.3., ON: xlv). Utm.l. kunne være norr. *sef* n 'siv' eller kanskje snarere dial. *save* /sev/ 'topper av lyng' (ON: 150). De siste var en ressurs som ble utnyttet i produksjonen av "heather ale", lyngøl.

Scarpan Tumol

Scarpan Tumol Carfin's rental.

Navn fra Woodwick. Hov.l. er dialektordet *toomal* 'privateid teig nærmest husa', se *Miln Tomal* ovafor og 8.4.3.11. Det norr. adj. *skarpr* lånes inn i dial. som subst. *skarp* 'bar, lite fruktbar jord' (ON: 157) og brukes som navneledd flere steder, jf. *Scarpsquoy* i Firth (6.2.2.). Formen *Scarpan* med best. art. viser at *skarp* må ha blitt subst. mens norr. var levende. Norr. utm.l. kan bety at dannelsen som helhet er norr., men dannelsen kan også være sk., med et eksisterende stedsnavn som utm.l. til *Tumol*, se 7.1.2.2.

Smero Spot /'sməro/

Sk

Godt stykke under Whitemire. Sk. hov.l. *spot* 'flekk' tyder på en sk. dannelse med dial. *smero* 'vill kløver' som utm.l. (ON: 169). A. Marwick forteller at det vokser kløver her.

Smoo Field

Sk

Hov.l. er sk. *field* 'jorde'. Dannelsen er altså sk., men *field* er utmerket med et norr. ledd, trolig et eksisterende stedsnavn. Utm.l. har helst norr. opphav. På Shetland er *smuga*, *smoga* av norr. *smuga*, **smoga* f 'smug, smutthull' flere steder brukt i stedsnavn i betydningen 'gang, smal vei'. Sekundært brukes det også om små,

oppdyrkede stykker (Jakobsen 1936: 99). Her har vi trolig samme ord med *g*-bortfall, se 8.1.2.1. Teignavnet *Smooan* er brukt i Harray (Sandnes 1996: 112).

Stoo Flats

Sk

Ifølge G. Lamb er *Stoo Flats* “probably toonland”, altså gammel fellesjord, se 8.4.3.11. *Stoo* er trolig norr. *stófa* f ‘stue’. Ordet er ikke kjent som appellativ i dial., men inngår i flere bruksnavn, og kunne derfor tenkes å referere til et bruk. Dannelsen ser ut til å være sk., med sk. *flats* pl. ‘flater’ som hov.l. Hypotetisk sett kunne norr. *flotr* m ‘flate’ ligge bak.

Stooslass

Trolig et jorde, muligens en variant av *Stoo Flats*, selv om dette navnet har *s*-fuge. *f* vil derimot gjerne forsvinne i sambandet *fl*, se 3.3.3.

Styes of Aikerness

Sk

Styes of Aikerness OSNB 1897.

Avmerket på de eldste OS-kartene langt inne i Burn of Woodwick-dalen, og forklart i OSNB som gravrøyser. Men Ernest Marwick forteller utførlig om dette området i sine notater¹⁴, og ifølge hans informant var *Styes of Aikerness* inngjerdingen til griser som tilhørte *Aikerness*, slik navnet forteller. Navnedannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og sk. *sty* ‘inngjerding for griser’.

Gården ligger drøye tre kilometer unna. Marwicks informant mente det var nok arbeidskraft i gamle dager til å gå opp og fore grisene. Det spørs likevel om det ikke har vært en form for setring her, slik navna ser ut til å indikere. Området heter *Arian*, best. form av *erg* ‘seter’, se 8.4.1., og like ved ligger *Nethabooth*, der OSNB opplyser at det skal ha vært en “shieling” eller seter. Andre steder i dalen fantes *goose styes*, inngjerdingen for gjess, se de tre følgende navna. Under diskusjonen av navneleddet *setr* (OFN: 229), avviser Marwick tanken om setre på Orknøyene: “In Orkney, however, there is no evidences of sæters”. Det er litt underlig, all den tid *Arian* er ett av de keltiske lånordene han selv påviser i navnematerialet (OFN: 165, 227). Navnet *Asgrimsærgin* fra Katanes (*Orknøyingasagaen* kap. 103) tyder også på at vikingene drev noen form for seterbruk i vesterhavskoloniene, og selv om inngjerdingene neppe stammer fra norrøn tid, kan skikken med å sende dyra inn i dalen på sommerbeite gjøre det.

Spørsmålet er kanskje snarest hva slags form for setring det dreier seg om. Bl.a. Gillian Fellows-Jensen (2002) har diskutert det nøyaktige innholdet i ordet *ærgi*, og hun mener at det snarest betegner ‘grazing land’ enn høytliggende setre med hus, ettersom flere er blitt bebyggelser alt i *Domesday Book* fra 1086. Området rundt *Arian* ligger fra 120 m.o.h. og opp, og navnet *Nethabooth* tyder på at det har vært en form for hus her. Ut over dette har vi ingen mulighet for å avgjøre nøyaktig hvordan området har vært utnyttet, om det utelukkende har vært brukt til beite med en hytte for gjeteren eller om det har fungert som en norsk vårstøl eller heimseter. Det er selvsagt ingen ting i veien for at lignende beiteområder eller heimseter har eksistert andre steder på øyene, men er blitt tatt opp som gårder i perioder med større befolkningspress.

¹⁴ OA D 31/1/3/2.

Styes o' Brymyiree, The

Sk

Ernest Marwicks papirer (OA D 31/1/3/2).

Inngjerding for gjeess i Woodwick-dalen, jf. *Styes of Aikerness*. Navnet viser at *sty* må ha fått en videre betydning i dial. enn i generell eng., der det bare brukes om grisegarder. Dette kan være en ekstensjon etter mønster av norr *stía* f, som betegner garder for ulike slags småfe. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og sk. best. art. Utm.l. ser ut til å være et norr. naturnavn *Breiðamýrr(in)* 'breimyr(a)', E. Marwick prøver å skrive fonetisk.

Styes o' Creya, The

Sk

Ernest Marwicks papirer (OA D 31/1/3/2).

Inngjerding for gjeess i Woodwick-dalen. For tolkning av hov.l. og konstruksjon, se *The Styes of Brymyiree*. Utm.l. er gårdsnavnet *Creya*.

Styes o' Ervigjar, The

Sk

Ernest Marwicks papirer (OA D 31/1/3/2).

Inngjerding for gjeess i Woodwick-dalen. For tolkning av hov.l. og konstruksjon, se *The Styes of Brymyiree*. Utm.l. kommer trolig av norr. *øfragardr* eller *-gerði* 'øvregjerde, den øvre inngjerdinga'. Navnet antyder at det har vært flere gamle inngjerdinger i Arian-området, jf. *Styes of Aikerness*. Former med *rv* < *fr* går igjen i flere navn i området. Eldre kart har *Burn of Irvigert* og OSNB fører opp *Black Moss of Irvigert*, men derimot *Knowe of Evrigert* (se nedafor).

Troffers, The Trophers /'ðə 'trɒfərs/

Sk

Vei opp fra kirka i Evie til Hestavel. *Troffers* skal også være navn på en sti i Costa (Lamb 1993: 117). Sk. art. tyder på at opphavet er sk., trolig *thoroughfares* 'gjennomgangsvei'. Overgangen fra /θ ð/ > /t d/ i skotske ord i dial. regnes som interferens fra norn, se 8.1.2.3. I dag er frikativten restituert i appellativer etter mønster fra standardspråket, mens klusilen stadig er bevart i noen navn.

Tumal of Loban

Sk

Tumal of Loban Carfin's rental

Sk. konstruksjon med *of* og hov.l. dialektordet *toomal*, *tumal* 'privateid teig nærmest husa', se 8.4.3.11. Et *Tumal of Poall Cutto* med gårdsnavnet *Pulkitto* som utm.l. er oppført hos Carfin, og på Hestavel var det også en *Toomal*.

Utm.l. kan være dial. *loba* 'grovt gress' (ON: 108). Ordet er også kjent fra Shetland (Jakobsen 1921: 482), men opphavet er usikkert. Endelsen *-an* går normalt tilbake på norr. best. art. og kunne tyde på at *Loban* var en norr. dannelse. Et tilsvarende ord er imidlertid ikke kjent i norr.

Vasvia /'vasveɪə/

N

Svært våtlendt jorde ved Loch of Swannay, under Crismo. Utm.l. må være norr. *vaz*, gen. av *vavn* n 'vann'. Hov.l. er uklart. Marwick (1970: 31) diskuterer myrnnavnet *Vias Moss* på grensa mellom Birsay og Harray uten å finne tolkning, dessuten finnes et *De Viggas* på Shetland, som beskrives som "wet, low-lying piece of meadow" ved en bekk (Jakobsen 1936: 246). Navna kunne inneholde et felles element som betegner fuktig land. Det kunne ha sammenheng med norr. *veig*, som ifølge NSL: 484 (under *Vega*) trolig har hatt en generell betydning 'væske'.

Vedo /ˈvɛdo/

Sk?

Teig på Midhouse, ned mot sjøen. Navnet kan kanskje settes i samband med dialektappellativet *vedek* ‘liten grøft’, av norr. *veit* f ‘grøft’ som Jakobsen (1921: 992) fører opp fra Shetland (*-ek* er diminutivsendelse på Shetland, som *-o* er det på West Mainland, se 8.2.1.1.). Ordet er også brukt i en mer generell betydning ‘stripe’. Uten nøyere kjennskap til lokaliteten er det umulig å foreslå nøyaktig betydning og navngivningsmotiv.

Verron /ˈvɛrɔn/

N

Haug, muligens brochruin øst for Costa Hill. Lignende navn finnes flere steder på øyene. Her og i Sandwick denoterer det hauger ved kysten, trolig brochruiner, mens *Castle of Verron* i Birsay denoterer en steinpilliar som markerer et skvalpeskjær. Alle lokalitetene ser altså ut til å fungere som sjømerker.

Både initial *v* og formen *-on* (normalt av norr. best. art.) tyder på norr. opphav. Marwick (1970: 23) foreslår f best. *varðan* ‘varden’ som opphav. *Varða* inngår i en imidlertid rekke åsnavn, alltid i formen *Ward* eller *Wart*, jf. *The Warts*. En mulighet er at åsnavna er dannet med et innlånt appellativ, mens *Verron* er gamle norrøne dannelser som har utviklet seg fonetisk. Både bortfall av *ð* og utviklinga /a/ > /ɛ/ er kjente lydutviklinger, se 3.3.1. og 3.3.3.

Wallice /ˈwaliz/

Sk

Teig ved skolen i Costa. *Wallace* er et sk. familienavn. Teignavn kan være dannet av familienavn, men vil normalt ha gen.-s, f.eks. *Ballantyne's* i Rendall. Her har navnet i seg selv endelsen /z/. Alternativt kunne navnet være dannet av diminutivformen *Wally* (av *Walter*) med gen.-s. I begge tilfelle mangler artsangivende ledd.

West Park

Sk

Navn på teig. Reint sk. dannelselse ‘vestjordet’, sammensatt av *park*, som er den vanlige termen for ‘jorde’ i dial. og *west* ‘vest’.

Windbreck /ˈwinbrɛk/*House of Windbreck* 1802 Sas.

I dag er navnet brukt om en teig på Aikerness, et godt stykke opp i nordskråninga av Vishall. Navnet er vanlig på Orknøyene, og finnes bl.a. også i Rendall. Marwick foreslår norr. *vin* f ‘naturlig eng’ i utm.l. Det er likevel tvilsomt at *Windbreck*-navna er tidlige norr. dannelser, ettersom de normalt ikke refererer til førsteklasses land, se drøfting i 7.3.5. Her er det åpent mot nordvest, og et utm.l. *wind* eller *vindr* ‘vind’ passer realt. Hov.l. kan være norr. *brekka* ‘bakke’ eller dial. *brecks* ‘udyrtet land’, se 8.4.3.3. Språket for dannelsen kan altså ikke avgjøres.

Whean /ˈwɛin/

N

Teignavn i Costa (?). Av norr. f best. *kvín* ‘kvia’. *Quoy* har ulike uttaler, se 8.4.3.10. Uttalen er etter A. Marwick, som normalt bruker den gamle formen /w/.

Yard o' Muckle Pow

Sk

Skotsk dannelselse med *of*-konstruksjon. Hov.l. er sk. *yard* ‘(gårds)plass’, utm.l. er gårdsnavnet *Muckle Pow*.

6.1.3. Naturnavn

Apron o' Fedgeo /'eprɔn ə 'fidjo/

Sk

Kystformasjon, ikke avmerket på OS-kart. Det finnes flere *Fidgeo* i Evie. A. Marwick mener at navna alltid refererer til kløfter der vannet blir stående og lukte ille. Hugh Marwick (1970: 3f.) tolker /'fedjo/ i Birsay og /'fødjo/ på Rousay som sammen-setninger av norr. *gjá* n 'gjel, kløft' og norr. *fúu* 'råde, noe råtnende'. I norske dial. betegner *fu*, *fud* også 'røv, rumpe' (NO). Sammensetningen **fúagjá* skulle altså bety 'rådekløfta' eller 'røvkløfta'.

Geo av norr. *gjá* f 'gjel, kløft' brukes om smale kløfter på kysten, se 8.4.3.6. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjonen og sk. hov.l. *apron*, som betyr 'forkle' og en type vannrenne (CSD: 16). Det siste er vel mest sannsynlig som navneledd.

Ayrean, Arian /'erjɔn/

N

HY 36 22. *Ayrean* 1897.

Område oppe i dalen til Burn of Woodwick. Trolig av norr. *ærgin* pl. 'setre', lånt fra keltisk (irsk *airghe*), se drøftingen under *Styes of Aikerness* i 6.1.2 ovafor. Dial. har ofte palatalisering av velar foran best. art., jf. *Burrian*, *Hayon*, se 8.1.2.6, et trekk som er kjent fra norske dial.

Back Geo of Clett

Sk

Kløft nedafor skolen i Costa, med en portal uthult i klippene. Sk. *of*-konstruksjon med gårdsnavnet *Clett* som utm.l. Hov.l. *geo* av norr. *gjá* n 'gjel, kløft' er lånt inn i dial. som den vanlige termen for 'smal kløft på kysten' og er svært frekvent som navneledd, se 8.4.3.6. Opphavet til *back* er usikkert. Her kan det like gjerne være sk. adj. *back* 'bak' som norr. *bakki* 'bredd', se 8.4.3.1.

Berry Burn

Sk

HY 38 25.

Bekken som renner gjennom Redland-tunshipet. Sk. hov.l. *burn* 'bekk'. Utm.l. er nok snarere dial. *berry* 'berg' av norr. *berg* (ON: 12) enn sk. *berry* 'bær'. Bekken renner langs teigen *Boray*, se 6.1.2. ovafor, men de to navna har neppe sammenheng, vokalene /o/ og /ɛ/ i de trykksterke stavelsene kan normalt ikke ha felles opphav.

Bight of Lindy

Sk

HY 37 26. *Bout of Lindy* 1897 OSNB.

Navn på sandete bukt vest for Aikerness ifølge OS-kartene, ikke kjent lokalt. *Bight* er et sk. appellativ 'bukte'. *Lindy* er ikke oppført som sk. ord. Flere norr. ord er formelt mulige. Tremangelen taler mot at opphavet er treslaget *lind* f 'lind', men både *lindi* n 'belte, bånd' og *lind* f 'kilde, oppkomme' kunne tenkes å inngå i navn. Shetlands-dial. har også et ord *linn* /lɪn/ 'stokk til å dra opp båter på, lunn' (Jakobsen 1921: 478), som passer godt reallt.

Bletadith /'bletjeθ/

HY 32 26. *Bletadith* 1897 OSNB.

Torvmyr sør for Whitemire. Skrivemåten på OS-kartene kunne tale for et norr. hov.l. *dýit* n best. 'søle, dy, myr', som passer med lokaliteten. Men eieren oppgir uttalen /'bletjeθ/, noe som gjør tolkningen mer usikker. Utm.l. kunne være norr. *bleyta* f 'søle, bløyte', diftongen *au* i adj. *blautr* gir normalt verken /ɛ/ som her eller /ai/ som i

Blythemo nedafor. Begge kan imidlertid komme av *ey*, se 3.3.2. Dialektordet *blett* ‘stykke som skiller seg klart ut fra omgivelsene’ er også mulig (jf. *Blaten* i 6.1.2. ovafor). Som siste ledd kunne *gjota* (NO: 223) ‘langstrakt hulning i terrenget’, i trøndersk brukt om smale myrstrekk eller enger (Jenstad og Dalen 1997: 91) passe reallt.

Blythemo /'blaiθmo/

N?

HY 34 24. *Blythemo* 1897 OSNB.

Myrstrekk øst for Mid Hill. Utm.l. kan være norr. *bleyta* f ‘søle, bløyte’, se *Bletadith* ovafor. Sk. *bliithe* ‘glad, munter’ (CSD: 99) kan neppe inngå som navneledd.

Både på Orknøyene og på Shetland betegner *mo(r)* i flere tilfelle torvmyrer og fuktige områder, der norr. *mór* m ‘tørr, sandet flate, skogsmark’ ikke kan passe. Det gjelder her og for *Bluthamo* /bluθəmo/ i Harray, der det ble tatt torv i gamle dager. I 8.4.3.9. foreslår jeg at *mo(r)* kan ha opptatt betydningen til sk. *muir* /mør/ ‘ukultivert lyngstrekning’ og ‘torvmyr’.

Blythemor /'bletjəmo/ S. Miller

N?

HY 37 22. *Blythemor* 1897 OSNB. *Blythemør* i E. Marwicks papirer (D 31/1/3/2).

Li på sørsida av Burn of Woodwick-dalen. For tolkning, se *Blythemo* ovafor. E. Marwicks stavemåte tyder på uttalen /-mør/.

Boat Geo /bət djo/

Kløft nordvest for Clay Geo. Betydningen er utvilsomt ‘båtkløft’, men dannelses-språket er uvisst. *Geo* ‘smal kløft på kysten’ er innlånt i dial., se 8.4.3.6., og *boat* er sk. i formen, slik at dannelsen kan være reint sk. Navnet kan også være en tilpasning av et opprinnelig norr. *bátgjá*, *bátr* vil lett kunne forstås av skotter og oversettes til *boat*. Norr. og sk. har relativt mange slike gjensidig forståelige ord som muliggjør semikommunikasjon, se 9.2.4.

Boats Hella

N

HY 35 27. *Boats Helya* 1897 OSNB.

Kystlokalitet. Norr. hov.l. *hella* f ‘helle, flatt berg’ taler i dette tilfellet for norr. navnedannelse *Bátshella* ‘båtshelle’. Jf. kommentarene til *boat* under *Boat Geo* og i 7.1. Formen fra 1897 viser at *ll* er palatalisert, se 8.1.2.6.

Breeran /'brirən/

N?

HY 34 24. *Breeran* OSNB 1897.

Lyngkledd åsrygg, beite ifølge OSNB. Tolkning og språklig opphav er uvisst. Endelsen *-an* reflekterer oftest norr. best. art. I dette tilfellet kunne navnet også være en sammensetning med hov.l. *rønd* f ‘rand, stripe’ med referanse til ryggen.

Brinhyan /'brinjən/

N

Brinhyan OSNB 1897.

Iflg. OSNB er lokaliteten et stykke beite, navnet er avmerket på eldre kart i nord-skråninga av Burgar Hill. Opphavet er vel norr. f best. *brennan* ‘brenna’, brukt om en teig som er ryddet for lyng ved brenning. Palatalisering av *nn* er behandlet i 8.1.2.6.

Broch of Gurness /'gʌrnəs/

Sk

HY 38 26. *Knowe of Gurness* 1897 OSNB.

Kalles *Knowe of G.* på eldre kart. Haugen er nå utgravd og har avslørt den best bevarte brochruinen på Mainland, omgitt av en liten landsby av steinhus. Dannelsen er sk., med *of* og hov.l. *broch*, som betegner steintårn bygd ca. 100 f.Kr – 200 e.Kr. Utm.l. er et teignavn *Gurness*, se 6.1.2. ovafor. Lokalt brukes heller navnet *Broch of Aikerness*.

Broon Deer Pow

Fiskehøl i sving i bekken ved Whitemire. Alle orda er sk. slik de står: *broon* 'brun', *deer* 'hjort' og *pow* 'pytt, seintflytende bekk'. Hvordan navnet som helhet skal tolkes, er uvisst, ettersom det finnes ikke hjort på øyene. Muligens kan *Broon Deer* være en leksematisk tilpasning av et eldre norrønt ledd (*brunnr* m 'brønn, kilde?'), se 9.3.2.

Brya

N

Oppført som navn på "shoal", skjær eller grunne i G. Lambs navneliste fra Evie, ikke nærmere lokalisert. Opphavet er vel norr. adj. *breiða*, som opprinnelig må ha vært utm.l., mens hov.l. mangler. Et par navn av samme type finnes i Harray: *Gamla* og *Rounda*. Et hov.l. som ikke blir forstått og dermed har mistet sin normale klassifiserende funksjo,n er muligens mer utsatt for å falle bort, se drøfting i 9.3.5.2.

Buckquoy /'bʌkwi/

N

HY 36 27.

Tange rett sør for Eynhallow. Hov.l. norr. *kví* eller dial. *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10, er uventet om en snau tange. Navnet kan være overført fra en en teig, eller et artsangivende ledd, f.eks. *tangi*, kan ha falt bort. En tredje mulighet er at navnet er overført, *Buckquoy* finnes også i Harray og Birsay. Som utm.l. foreslår Marwick *bygg* n 'bygg' (OFN: 132), men overgangen *y > /ʌ/* er uvanlig. Mer lydrett er tolkningen *bukkr* m 'bukk'.

Burn of Desso /'deso/

Sk

HY 37 25. *Burn of Desso* 1846 ComE.

Sk. konstruksjon med *of* og sk. hov.l. *burn* 'bekk'. Konstruksjon med *of* er svært vanlig i bekkenavn og i andre navn som utmerkes med eksisterende stedsnavn, se 8.3.2. Utm.l. her er kanskje dialektordet *diss* /dis/ 'mindre stakk' (ON: 31). Det er en *Knowe of Desso* ovafor Sands of Evie. Endelsen *-o* i navn kan gå tilbake på *á* f 'bekk, å' og *haugr* m 'haug', som begge kunne passe realt. Men formen fra 1846 tyder på at *-o* er et seinere tillegg, en tilpasning til sk. morfologi, se 8.2.1.1.

Burn of Deith Hellia /diðhelja/

Sk

Burn & Grip of Deith Hailya 1897 OSNB.

Bekk som renner forbi Whitemire, det ene tilløpet kalles *Grip of Deith Hellia*. Sk. konstruksjoner med *of* og hov.l. henholdsvis *burn* 'bekk' og *grip* dial. 'liten bekk', sk. 'dreneringsdike' (CSD: 250). Utm.l. *Dieth Hellia* er forvirrende. *Hellia* går ellers tilbake på norr. *hella* f 'helle' eller adj. *helgi* 'hellig', jf. *Hellicliff*. Sk. *dieth* er subst. 'død' (CSD: 133). Det kunne imidlertid være en tilpasning av norr. *dýit* n best. 'søla, myra' eller *díkit* n best., som kan bety både 'blautmyra' og 'diket, grøfta'. Begge passer realt i dette myrlendte terrenget. Det er uklart hvordan navnet som helhet skal tolkes, delvis leksematisk tilpasning til sk. kan ha bidratt til å gjøre navnet etymologisk ugjennomsiktig, se 9.3.2. *Broon Deer Pow* ovafor kan være et eksempel på det samme.

Burn of Ennisgeo

Sk

HY 33 26. *Burn of Inesgoe* 1846 ComE.

Sk. dannelse med hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. *Ennisgeo* kan være sammensatt av dial. *ennis* /’enis, inəs/ ‘falleferdig hus, ruin’ (ON: 38) og *geo, goe*, som flere steder betegner bekker som går dypt. Opphavet er kanskje et annet enn *geo* /gjo/ < *gjá*, som normalt betegner ‘smal vik, kløft på kysten’, også fordi uttalen ofte er /gjø/. Her er ikke uttalen kjent. Leddet kunne ha sammenheng med nyno. *juv*, ‘kløft, hulning’, se 8.4.3.6.

Burn of Etheriegeo/’iθəriɡjo/

Sk

HY 32 26.

Bekk som renner ut i Loch of Swannay. Sk. *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er et sammensatt navn, der det siste leddet er *goe*, se *Burn of Ennisgeo* ovafor. Det første leddet kunne kanskje være norr. adj. *iðri* ‘indre’, i en sammenligning med *Ennisgeo* som ligger lenger ute, men *Ennisgeo* har neppe et retningsangivende adj. som hov.l. Sk. *aither* (eng. *either*) ‘ærfugl’ eller *ether* (eng. *adder*) ‘orm’ (CSD: 9, 179) som foreslått under *Ether Geo* nedafor har uttale med /e, ε/ initialt og er mindre sannsynlige som utm.l.

Burn of Hammersquoy

Sk

Bekk som renner fra Hammars Hill til Woodwick Bay og danner grense mellom Evie og Rendall. Sk. konstruksjon med *of* og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er et bortkommet bruksnavn *Hamersquoy*, oppført i Carfins rental. Med *s*-fuge er navnet helst dannet med et eksisterende proprium som utm.l., enten gårdsnavnet *Hammeron* i Rendall eller et naturnavn *Hammer*, jf. *Hammars Hill* nedafor. *Hammer* av norr. *hamarr* m ‘hammer’ er lånt inn i dial. (ON: 67), likedan *quoy*, se 8.4.3.10.

Burn of Rummerdale

Sk

Den øvre delen av Burn of Woo. Sk. konstruksjon med *of* og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er et dalnavn dannet til et bekkenavn. Så godt som alle vassdrag på øyene har navn etter gårder de renner forbi, men Jakobsen peker på at noen gamle norr. bekkenavn kan inngå i sekundære navnedannelser. Ett av dem er **Ruðma* i *Rummerdale*. Rygh setter elvenavnet til *ryðja* v. ‘rydde’ eller *rjóða* v. ‘farge rød’ (NE: 199, NSL: 367 under *Romedal*). Jakobsen nevner også *Syar-/Syradale* i Firth, og vi kan trolig legge til *Varmadale* i Rendall.

Burn of Woo /u:/

Sk

Sk. konstruksjon med *of* og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er gårdsnavnet *Woo*, som i sin tur er dannet til norr. *á f* ‘bekk, å’.

Burn of Woodwick

Sk

HY 37 22. *Burn of Woodwick* 1846 ComE.

Sk. *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er gårdsnavnet *Woodwick*.

Clay Geo

Sk

HY 34 28.

Norr. *gjá* f ‘gjel, kløft’ lånes inn i dial. og blir i formen *geo* den vanlige termen for ‘smal kløft på kysten’ (ON: 53), se også 8.4.3.6. Det er produktivt i navnedannelse langt inn i sk. tid, som det framgår av en rekke sammensetninger med sk. utm.l. Det

betyr at vi må se på utm.l. for å få en pekepinn om dannelsesspråket, se. 7.1. Her er utm.l. sk. *clay* ‘leire’ og dannelsen skal følgelig regnes som sk.

Cracka Longi

N

HY 37 22. *Crackalongie* 1897 OSNB.

Lokalitet i Burn of Woodwick-dalen, avmerket på OS-kartet og beskrevet i OSNB som “green, boggy spot”, men ikke nevnt hos E. Marwick. Dette ser ut til å være et norr. navn med etterstilt adjektiv og rester av bøyingsmorfemer, kanskje *krókrinn langi* m best. ‘den lange kroken’.

Craig of Rittin /ʔrɪtn, retn/

Sk

HY 40 24.

Kystformasjon der en brochruin er avmerket på OS-kartet. Sk. dannelselse med *of* og hov.l. *craig* ‘klippe’. H. Marwick foreslår at steinhausene som antas å være en broch heller stammer fra en skillekvie for sau, slik at utm.l. er best. form av norr. *rétt* f ‘sankekvie, skillekvie’. Dial. har hatt et ord *sheep-right* for sauegarde (ON: 153), der sisteleddet må forklares med at de norr. homonymene *rétt* f ‘kvie’ og *rétt* adj. ‘rett, riktig, bein’ oversettes med det samme sk. ordet. Dette kan kalles en ekstensjon av bruken av et hjemlig ord (Weinreich 1979: 48) på grunnlag av form snarere enn innhold. Et annet eksempel er *brig-steen* ‘brusteinn, hellelegging utafor hus’ (ON: 21), der *brú* i norr. *brústeinn* er erstattet med sk. *brig* ‘bru’.

Crinky Geo

Sk

Lita vik nordvest for Knowe of Grugar. Hov.l. er *geo* ‘smal kløft på kysten’ se 8.4.3.6. Utm.l. *crinky* kan knapt ha norr. opphav, *nk* er normalt assimilert. Det kan derimot være en variant av eng. *crinkly* ‘foldet’. Dannelsen er altså helst sk.

Croo Back

N

HY 33 27. *Crooback* 1897 OSNB.

Tørt område i brecks vest for Peerie Water. Eppersom terrenget er flatt, må hov.l. helst gå tilbake på norr. *bakki* m i betydningen ‘bredd’. Dette er også den vanlige bruken, se 8.4.3.1. Utm.l. er vel norr. *kró* ‘liten inngjerding’, lånt fra keltisk, se 8.4.1.1.

Cubby Roo Stone

Sk

Stein i Burn of Woodwick-dalen. Navnedannelsen er sk., men hov.l. har normalisert form *stone* ‘stein’, ikke dialektformen *stane*. Tradisjonen forteller at steinen ble kastet hit av Cubby Roo, sagaens *Kolbeinn Hríuga*. I gamle dager vistes fingeravtrykka hans på steinen, men de er nå slitt vekk av tidens tann og menneskers grafittivirksomhet. Av uforklarlige årsaker har Cubby Roo oppnådd heltestatus og overnaturlige dimensjoner i Orknøyenes tradisjon. *Cubby* er en diminutivform med *l*-bortfall, *Cobane* o.l. er vanlig i dokumenter fra 1500-tallet (*Cobane Grynbuster* 1523, REO: 207). Tilnavnet *Hríuga* har fått bortfall av *g* og endingsvokal. Appellativet *hríuga* får den samme utviklingen > dial. *roo* ‘liten haug av stein torv, tang el.l.’ (ON: 145).

Dees /ʔdiz/

Sk?

Myrlende ved Burn of Ennisgeo. Opphavet er norr. *dý* n ‘dynn, søle, myr’. Navneleddet er brukt flere steder på øyene om fuktig grunn, og er trolig innlånt, selv om det ikke er oppført i ON. Jakobsen (1921: 131) fører det opp fra Shetland i formen *dø*. Formen *Dees* med sk. pl. taler også for sk. dannelselse. Alternativet er oversettelse av et opprinnelig norr. **Dyar*, med overgang til fem. i pl., jf. NGIndl.: 11.

Dill Skerry

Sk

Skjær der det ble høstet vill dill. Sk. *skerry* ‘skjær’ er lånt fra norr. *sker* n (CSD: 622), slik at navnedannelsen trolig er sk. ‘dillskjær’.

Dog Geo

Sk?

Dog Geo 1897 OSNB.

Kystformasjon i Costa. Utm.l. er sk. *dog* ‘hund’, slik at dannelsen skal oppfattes som sk., med det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Betydningen er altså ‘Hundekløft’, og navnet forklares med at hunder ble druknet der i gamle dager. Like ved ligger *Hundy Geo* (se nedafor). *Dog Geo* kan være inspirert av dette, eller være en deloversettelse som lever videre ved sida av det gamle, jf. *Starra Fiold* og *Starling Hill*. Se 9.2.2.3.

Doo Geo

Sk?

Kløft nord for Clay Geo, nedafor Millhouse. *Doo* er sk. for ‘due’ (CSD: 154), *geo* er dial. for ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Dannelsen er altså trolig sk., selv om en oversettelse av norr. *dúfagjá* ‘duekløft’ er en teoretisk mulighet.

Dwarmo, (Hill of) /'dwarmo/

N, Sk

HY 39 24. *Dwarmo Hill* 1854.¹⁵

Liten topp øst for Vishall. Lokalt brukes bare *Dwarmo*, men OS-kartene har den epekegetiske formen *Hill of D*. Dagligformen er en norr. dannelse, mens den epekegetiske formen er sk., se 9.3.3. Toppen på Vishall er flat, og etter legenden ble *Dwarmo* dannet ved at toppen ble kuttet av Vishall og plassert ved sida av. Det er klipper som gir ekko her, og Marwick setter navnet til norr. **dvergmál*, jf. nyno. ‘dvergmål, ekko’. Om *l*-bortfall, se 8.1.2.2.

Ernie Tower /'ɛrni tur, tuər/

N?

HY 31 29. *Ernie/Erne Tower* OSNB 1897.

Toppen av Costa Hill. Navnet finnes flere steder, jf. *Ernie Tooin* i Firth (6.2.3.), og kommer trolig av norr. *Arna(r)þúfa* ‘ørnetue’. Sk. *tower* ‘tårn’ for *þúfa* må helst oppfattes som en leksematisk tilpasning, se 9.3.2.2. Spesielt i dette tilfellet er at erstatningsleksemet faktisk gir mening som beskrivelse av en høyde.

Ether Geo

Sk

(HY 31 29.) *Ether Geo* OSNB 1897.

Kløft rett nordvest for Sole Geo. Utm.l. kan være sk. *aither* (eng. *either*) ‘ærfugl’ eller *ether* (eng. *adder*) ‘orm’ (CSD: 9, 179). I uttalen kan de to orda falle sammen, men fuglenavnet gir kanskje best mening som ledd i et navn på en kystformasjon. Dialektordet *geo* betyr ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Med sk. utm.l. kan vi regne med at dannelsen er sk., se 7.1.

Eynhallow

N

Anehallow 1584 (REO: 161).

Øy i sundet mellom Evie og Rousay. Opphavet er norr. *eyin helga* ‘den hellige øya’ med etterstilt adj. se 8.3.1. Det skal ha vært kloster på øya, som ikke er bebodd i dag. Øya har også en helt spesiell plass i folketradisjonen, og navnet, med referanse til det

¹⁵ Tunshipkart, OA D 7/3/16.

hellige, kan være eldre enn klosteret. Det fortelles at øya egentlig var de underjordiskes usynlige øy, *Hildaland*, og at den ble gjort synlig av en mann som hadde vært gift med en kvinne av 'The Finfock' med ni ringer salt (Dennison 1995: 71ff.).

Fala

Fala 1897 OSNB.

Lokaliteten Bbskrives i OSNB som 'shingly beach and flat rocks', og er avmerket på eldre kart rett vest for Scara Taing. Betydning og språlig opphav må stå åpent, ingen norr. eller sk. tolkning ligger nær.

Fed Geo of Arsdale /'fidju/ el. /'fedjo/

Sk

Fed Geo of Arsdale 1897 OSNB.

Kløft med hule en kan ta seg inn i, på kysten nord for Arsdale. Her kan tang og tare bli liggende og råtne. Hov.l. kan altså være det samme **fuagjá* 'råtekløfta' eller 'røvkløfta' som foreslås for *Apron of Fedgeo* ovafor. Ordet må helst være innlånt i dial., siden det inngår i flere navn med sk. *of*-konstruksjon. *Arsdale*, navn på nærmeste gård, fungerer som utmerking.

Fed Geo of the Leeans /'liəns/

Sk

Fed Geo of the Leeans 1897 OSNB.

Kløft nord for skolen i Costa. Sk. *of*-konstruksjon, hov.l. se *Fed Geo of Arsdale* ovafor. Det ser ut til at flere navneledd har falt sammen i *lee*. Oftest er nok opphavet norr. *hlíð* f 'li'. Dette passer imidlertid ikke alltid for kystformasjoner, så jeg foreslår at opphavet enten kan være sk. *lee* 'ly, vern' eller norr. *hlíf*, *hlífð* f 'ly, vern' i de tilfella der hov.l. eller morfologien er norr. (se også Jakobsen 1921: 474). Endelsen *-an* tyder helst på rester av norr. best.art., som innebærer at dannelsen helst er norr. I tillegg har navnet sk. best. pluralmorfer, jf. *The Leeans* i Rendall. Et antatt tillegg av flere bøyingsmorfer, se 9.3.1.2, gjør at tolkningen må regnes som usikker.

Fibla Fiold

N

HY 36 21.

Grenseås mot Rendall. G. Lamb (1993: 64) foreslår at utm.l. er *fífl* i betydningen 'jotun', norr. *fífl(i)* m 'tosk' forekommer brukt om jotner. En enklere tolkning er likevel norr. *Fíflafjall*, sammensatt av *fjall* n 'fjell' og gen. pl. av *fífill* m 'myrull'.

Utviklingen *ll* > *ld* må helst forklares som hyperrestitusjon. *d* faller gjerne bort i sambanda *nd*, *ld*, spesielt i utlyd (8.1.2.9., EHS�: 502f.). Seinere restitusjon etter engelsk mønster er mulig i enkelte tilfelle, f.eks. kan *-land* uttales med og uten *d*. I restitusjonsprosessen kan navn uten opprinnelig *d* ha blitt rammet, jf. *Wald* 6.2.1. nedafor.

Fisk Hellya /'fiskelja/

N

HY 33 27.

Kystformasjon nedafor Clook. Hov.l. er norr. *hella* f 'helle, flatt berg'. Her hvor kysten ofte er bratt og forrevet, er flate berg der en f.eks. kan trekke opp båter et gode. *Hella* er vanlig navneledd, og kunne tenkes å være lånt i dial., slik som på Shetland. Det er likevel ikke oppført i ON, og heller aldri brukt i sammensetning med sikre sk. ledd. Dannelser med *hella* kan derfor normalt antas å være norr. Det gjelder her, med utm.l. *fiskr* m 'fisk', med et utvetydig norr. konsonantsamband. Om palatalisering av *ll* se 8.1.2.6.

Fuffy Sk
Tidevannsklippe på Costa-kysten med sterk sjøsprøyt. Dannelsen er sk. Adj. *fuffy* betyr ‘hissig’, men navnet er heller en nominalavledning med -y (se 8.2.1.1.) av *fuff* v. ‘blåse, dampe, sprute’, subst. ‘vindkast, vindpust’ (CSD: 217).

Geo of Backber Sk
HY 32 28.

Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Det siste leddet i *Backber* er norr. *berg* n ‘berg’ med *g*-bortfall, se 8.1.2.1. *Back* i navn er flertydig, se 8.4.3.1., men sammensetning med *berg* taler for norr. ledd. *Bakki* m ‘breidd’ eller med opphavelig lang vokal *bak* n ‘rygg’ og *bak* adv. ‘bak’ er vel alle mulige.

Geo of Dykesend Sk
Kløft sørøst for Haafs Hellia. Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. *Dykesend* er sammensatt av de sk. orda *dyke* ‘gjerde’ og *end* ‘ende’.

Geo of /djo, gjo/ Longa Tonga Sk
Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Uttalen av initial *g* varierer mellom /dj/ og /gj/, se 8.1.2.6. Hov.l. er et proprium *Longa Tonga*, se nedafor.

Geo of Pass Sk
Kløft nordvest for Arsdale. Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Utm.l. er trolig sk. *pass* ‘passasje’ (CSD: 476).

Geo of Rivacliff Sk
Kløft øst for Geo of Backber, etter tradisjonen et yndet tilholdssted for havfruer. Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Siste ledd i utm.l. *Rivacliff* er tilsynelatende sk. *cliff* ‘klippe’. Men dersom det første leddet er norr. *rif* n ‘rev’ (jf. *Riff* i Rendall) eller *rifa* f ‘revne, sprekk’, skal vi regne med et norr. sisteledd også. I så fall kunne *cliff* være en tilpasning av norr. *klyf* f ‘kløvsal’, eller ordet brukt i en mer generell betydning ‘kløft’, slik Jakobsen (1936: 67) foreslår. *Rivacliff* kan altså være et primært navn på kløfta, med en seinere epeksegetisk tilføyelse av *Geo of*, mens utm.l. i storparten av *Geo of*-navna er navn på lokaliteter i nærheten.

Geo of Smoo /smø, smu/ Sk
Kløft nedafor Burgar. Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Utm.l. kunne være *smuga*, *smoga* av norr. *smuga* f ‘smug, smutthull’, som inngår i stedsnavn på Shetland i betydningen ‘gang, smal vei’ (Jakobsen 1936: 99). Jf. *Smoo Field* i 6.1.2. ovafor.

Geo of Verron /'vɛrən/ Sk
Kløft under Costa Hill. Sk. dannelse med *of* og det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. En nærliggende lokalitetet tjener som utmerking, se *Verron* i 6.1.2. ovafor.

Goldero /'gøldro, gøldæro/

Identifikasjonen av lokaliteten er usikker. Ifølge Alistair Marwick er *Goldero* navn på toppen av åsryggen ved Gallowha, ifølge Ernest Marwick ¹⁶ et alternativt navn på Gallowha. I folketellinga fra 1841 kalles huset *Golderhall* – tilsynelatende en blanding av *Goldero* og *Gallowha*.

Navnet *Goldero* knyttes i tradisjonen til eieren av huset (se *Gallowha* 6.1.1.), hun “*goldered, or was a goldro*”. Dial. *golder* /'gøldær/ subst. forklares som ‘høylytt tale, høylytt latter’, eller ‘brått vindkast’ (ON: 58). I sagnet oppfattes *golder* tydeligvis som verb ‘tale eller le høylydt’ og *goldro* som nomen agentis til dette. Tolkningen er usikker.

Gressy Geo /'krisi djo/

Sk

Cressy Geo 1897 OSNB.

Kyststrekning med noe sand nedafor Knowe of Stenso. Det er uvisst om utm.l. er sk. *grassy* ‘gresskledt’ eller en y-avledning til sk. *cress* subst. og v. ‘fold, folde’, se 8.2.1.1. Det siste stemmer likevel best med formen i OSNB og den oppførte uttalen (etter A. Marwick). Hov.l er *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6.

Grip of Loonan

Sk

Liten bekk i sørøstenden av Loch of Swannay, også kalt *Mester Grip*. *Grip* betegner ‘liten bekk’ i dial., i sk. ‘dreneringsdike’ (Marwick 1970: 28, CSD: 250), mens *Loonan* (se nedafor) er navnet på området. Sk. *mester* er eng. *master* ‘mester, herre, landeier’. Kanskje har landeieren hatt rett til fisket her.

Grit Ness /'girt nes/

N?

HY 36 26.

Steinete nes, grunt vann og skjær vest for sandstrekningene Sands of Evie. Opphavet kan være norr. *Grjótnes* n ‘steinnes’, der utm.l. *grjót* n ‘stein’ skiller denne lokaliteten fra sandstranda lenger øst. Utm.l. faller sammen med skotsk *grit* ‘grus’. Metatese i samband med *r* er relativt vanlig, se 8.1.2.10. Det er likevel uvisst om dannelsen kan være skotsk, fordi det er ikke klart om *ness* er lånt inn i dial. Det er ikke oppført i ON, men blir likevel forstått som navneledd, se Saltness 6.1.2. ovafor og 8.4.4. Formen *grit* kan alternativt forklares som en tilpasning av opprinnelig norr. *grjót*.

Grunshall

HY 39 25. *Grunshall* 1897 OSNB.

Høyderugg, den nordlige utløperen av Hill of Dwarmo. Det språklige opphavet er uklart og tolkningen usikker. Hov.l. er tilsynelatende sk. *hall*, som er et svært vanlig navneledd om hus, se 8.4.3.7. Her kunne det tenkes å være en leksematisk tilpasning av norr. *hóll* m ‘lav, rund haug’, se 9.3.2.2. Utm.l. er også uklart. Med *s*-fuge kan det neppe være norr. adj. *grænn* ‘grønn’. Sk. *grun* betyr ‘male (korn)’ (CSD: 248) og er heller ikke å forvente i navn på en høyde.

Haafs Hellia /'hafs,heljə/

N

HY 31 30.

Kyststrekning nær Costa Head. Hov.l. norr. *hella* f ‘helle’, jf. *Fisk Hellya*. *Haaf* betegnet i dial. ‘storhavet’, i motsetning til fjorder og sund, *haaf-fishing* er ‘dypvanns-

¹⁶ OA D 31/1/3/2.

fiske'. Dette kan ha vært et sted der fiskerne la ut på dypvannsfiske, her er åpent hav mot nord og vest.

Hagock /'hagøk/

Sk?

HY 38 25. *Hagock* 1897 OSNB.

Navnet brukes om ulike lokaliteter. I OSNB beskrives Hagock som “inlet with shingle and boulders”, på Aikerness brukes navnet om teigen innafor. Tolkningen er usikker. Uttalt postvokal /g/ tyder på en yngre skotsk dannelselse, se 8.1.2.1., likeledes kan *-ck* være en sk. diminutivform, se 8.2.1.1. Sk. *hag* subst. og v. har flere betydninger, flere har sammenheng med ‘hakke, kutte (torv og tømmer)’, dessuten ‘oksepasser’ og ‘utslitt’ (CSD: 258). Det er likevel vanskelig å se hvordan disse skulle være relevante som navneledd.

Hammars Hill /'hamərʃ,il/

Sk

HY 38 22. *Hammer Hill* 1846 ComE, *Hamar Hill* 1882 OS.

Grenseås mot Rendall, temmelig bratt, spesielt på Rendall-sida. Dannelsen er sk., med hov.l. *hill* ‘ås’. Utm.l. er norr. *hamarr* m ‘hammer’. Flere navn i området inneholder dette leddet, som kunne tenkes å være det opprinnelige navnet på åsen.

Navnet brukes med og uten *s*-fuge. Det eldste belegget er uten *-s-*, og R. Bakie oppgir /'hamər hil/ som alternativ form. Dette kan kanskje tyde på at *hill* er et epeksegetisk tillegg, snarere enn en integrert del av navnet. Så lenge *hill* betraktes som et valgfritt tillegg, er det naturlig at *s*-fuge ikke vil feste seg, se 9.3.3. Formen med *s*-fuge gir sambandet *rs*, som får retrofleks eller supradental uttale som i østnorske dial, se 8.1.2.9.

Hammera Moa /'hamərə moə/

N?

Skal være en lokalitet i Costa, men jeg mangler videre opplysninger. Hov.l. kan være norr. *mór* m ‘tørr, sandet flate’. Navneleddet *mo(r)* betegner imidlertid også torv- og lyngkledde områder, muligens under innflytelse av sk. *muir*, se 8.4.3.9. Utm.l. ser ut til å være en form av norr. *hamarr* m ‘hammer’, trolig gen. pl. *hamra*.

Hang the Cow /'haŋlaku/

Hang-the-cow 1846 ComE.

Grensepunkt mot Rendall. Den skrevne formen kan vanskelig forstås annet enn som en tilpasning av et navn som ikke lenger blir forstått, se 9.3.2. Enkeltledda gir mening i sk., men ikke sammenhengen ‘heng kua’, dessuten svarer skrivemåten dårlig til uttalen. Det er vanskelig å gjennomskue hvilke ledd som ligger bak. Åsen er bratt, *hanga* el. et avledet subst. kunne tenkes å inngå. Elementet *-co* er også kjent fra andre navn, bl.a. *Wheelco* og *Shannaco* i Harray og *Hacco* i Rendall. Opphavet er ikke alltid klart, men her kan *kollr* m ‘kolle, rund topp’ passe realt.

Hass /'hɑ:s/

Upper Hass

Sk

Dal i åsene ovafor Lowrie's Water. Betydningen er utvilsomt ‘hals’, enten av sk. *hass* eller norr. *hals* m ‘hals’ med *l*-bortfall. Språklig opphav er altså usikkert. At det norr. elementet er velkjent i stedsnavn, mens sk. *hass* som navneelement stort sett er begrenset til Orknøyene (CSD: 272), kan likevel tale for norr. opphav. *Upper Hass* med sk. resiprokerende ledd må derimot være en sk. dannelselse, se 9.3.3.

- Heather of Blate** /'ə blɛit/ Sk
 Jeg mangler opplysninger om lokaliteten. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *heather* 'lyng'. Utm.l. er trolig dial. *blett* /blɛt/ 'flekk' (ON: 15), jf. *Blaten* ovafor, uttalen med diftong må være yngre, muligens skriftspråkspåvirket.
- Hilldoor** Sk
 Hule i Costa Craigs. reint sk. navn 'bakkedør, åsdør'.
- Hill of Huntis** Sk
 HY 36 23. *Hill of High Huntos* 1846 ComE.
 Ås ovafor Redland. Navneformen er reint sk., med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *hill* 'ås'. Utm.l. er sk. *huntis* 'jakt' (CSD: 305), som også er navn på et hus (se *Huntis* 6.1.1. ovafor). Åsnavnet kan dermed være sekundært til husnavnet.
- Himmon Hill** /'himən/ Sk
 HY 32 27. *Himmon Hill* 1897 OSNB.
 Grenseås mellom Costa og Birsay. Grensepunktet kalles *Rimmin* på 1846 ComE. Det er uklart om det dreier seg om samme lokalitet, og om varianter av ett og samme navn. Slik det står, kunne navnet ha sammenheng med norr. *himinn* m 'himmel' eller muligens *himna* 'lett tåke, skydekke', kjent fra Shetland (Jakobsen 1921: 295, om overgang *mn* > *m* se 8.1.2.9. og ON: xlvi). Med hov.l. *hill* er navnet en sk. dannelse.
- Hoisteramera**
 Strekning av klippekyst nedafor Urigar. Lokaliteten tilsier at hov.l. ikke kan være norr. *mýrr* f 'myr'. Det første elementet kan kanskje være sk. *hoist* 'heise ved hjelp av tau', for øvrig framstår navnet som ugjennomsiktig.
- Holt Geo** N?
 Kløft og hule nedafor Clook. Utm.l. passer ikke med noe sk. ord, men kan være norr. *holt* n i betydningen 'steinete bakke'. Navnet er i så fall helst en norr. dannelse med hov.l. *gjá* 'kløft, revne'. Alternativt kunne det være en sekundær dannelse til et ukjent proprium *Holt*, og da kunne dannelsen også være sk., med det innlånte *geo*, se 8.4.3.6. En høy andel av navna på kystlokaliteter er sk, men det forhindrer selvsagt ikke at det er norr. navn blant dem.
- Horse** Sk
 I sin liste over navn fra Evie fører G. Lamb opp navna *Horse* og *Mare*, 'hest' og 'hoppe, merr' og beskriver dem som "launching site[s] for inshore fishermen", altså båtstøer. Jeg har ikke navna fra noen andre kilder.
- Howea Breck** N
 HY 38 25. *Howeabrake* 1897 OSNB.
 Betegnes i OSNB som "knowe covered with rough pasture". Lokaliteten er altså en haug, og det betyr at hov.l. står først. Konstruksjonen er da helst med preposisjon, norr. *Haugr á brekku* 'haug i lia', lokaliteten ligger i lia under Vishall. Om preposisjonsnavn se 8.3.3. Skrivemåten med *a* bekrefter tolkningen som konstruksjon med preposisjonsledd.

Howena Gruna

N

HY 33 26. *Howenagrana* 1897 OSNB.

OSNB beskriver lokaliteten som en jordhaug, trolig en brochruin. Den ligger i nord-vestskråninga av Burgar Hill. Navnet må være en form av norr. *Haugrinn græni* 'den grønne haugen', med etterstilt utm.l. Etterstilt adj. forekommer i en rekke stedsnavn fra Orknøyene, og drøftes i 8.3.1. Ifølge lokal tradisjon har det skjedd et mord her oppe.

Hundy Geo

Hundy Geo 1897 OSNB.

På kysten under Costa Hill, like ved *Dog Geo*, se 6.1.3. ovafor. Dannelsen kan være sk., *hund* betegner 'hund' i sk. (CSD: 304) og -y er et frekvent avledningssuffiks, se 8.2.1.1. Hov.l. er *geo* 'smal kløft på kysten', se 8.4.3.6.

Dersom et eldre norr. navn ligger bak, er utm.l. flertydig. *Hunn* og *hund* i norske navn brukes dels om gode fangstplasser (se *Hunn* NSL: 227), dels advarende eller nedsettende om skjær og holmer (se *Hundhammeren* loc.cit.). Navnebrukerne kan uansett oppfatte leddet som dyrebetegnelse *hund*. Det må ha skjedd dersom *Dog Geo* er en deloversettelse.

Kam, The /'kam/

Sk?

Fiskernes navn for Vishall. Trolig sk. 'kammen' med best. art. *Kame* med assimilasjon av *mb*, se 8.1.2.9., er sk. normalform (CSD: 333). Vi har derfor ikke grunnlag for å si at norr. *kambr(inn)* m ligger bak. Leddet er kjent fra andre navn, både på øyene og i det øvrige Skottland. Jakobsen (1901: 209f.) forteller at fiskerne på Shetland i eldre tid unngikk å bruke de vanlige navna på lokaliteter på land mens de var på sjøen. Dette kan være et lignende eksempel på tabunavn.

Kews, North og South

Sk

HY 36 23. *Kews* 1897 OSBN.

Lave høyder. De oppførte formene, som er hentet fra OS-kartene, framstår som sk., med sk. pluralending. Ernest Marwick oppgir formene *Kuwo*, *Nort* ' *Kuwo* /kuo/ eller /kjuo/. Opphavet kunne være norr. *kúfr* m 'kuv, rund topp'. I denne formen er endelsen helst avledningssuffikset -o, som er vanlig i dial., se 8.2.1.1.

Kirk Geo /kɪrgjo/

Kløft nedafor ruinen av *Peter's Kirk* i Costa. Dannelsen kan være reint sk., *geo* < norr. *gjá* 'kløft, revne' er lånt inn i dial. om 'smal kløft på kysten', se 8.4.3.6., og *kirk* er normalform for 'kirke' i sk. Klusil for affrikat er et fellessk. trekk som tilskrives norr. påvirkning, se 3.1.1.3.

Kirk of Noransdale

Sk

Kirk of Norrisdale 1897 OSBN.

Beskrives av Ernest Marwick¹⁷ som ruin på en liten øy i Burn of Woodwick. Etter tradisjonen var det et kapell her, og W. Traill i Woodwick skal ha sendt et dåpsfat herfra til Edinburgh. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjonen og sk. hov.l. *kirk* 'kirke'. Utm.l. *Noransdale* kunne være et eldre navn på dalen. Tolkningen av utm.l. i dette navnet er usikker, ikke minst fordi formen på dagens kart avviker betydelig fra formen i OSNB. En sammensetning med norr. *nordr* 'nord' som førsteledd er mulig.

¹⁷ OAD 31/1/3/2.

Hov.l. er trolig norr. *dalr* ‘dal’, det er uklart om *dale* er produktivt i betydningen ‘dal’ i dial., se 8.4.3.

Knocking Stane Geo /ste:n/

Sk

G. Lamb beskriver lokaliteten som “natural recess, (where corn was milled?)”. Det siste må være feil. *Knocking-stane* betegner ‘morter for korn’ (Jamieson 1867: 314, ON: 113 under *mell*). Dette er vel brukt sammenlignende, om steiner som kvernes rundt av sjøen i et hulrom, jf. stedsnavnet *The Kirn* ‘kjerna’ flere steder på kysten. Med sk. utm.l. skal dannelsen regnes som sk., med det innlånte appellativet *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6.

Knowe of Desso /’dɛso/

Sk

Haug på Aikerness, sør for Sands of Evie. Sk. dannelses med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’ (CSD: 349, et eksempel på sk. *ll*-bortfall, se 8.1.2.2.). Utm.l. er kanskje dial. *diss* /dɪs/ ‘mindre stakk’ (ON: 31), se *Burn of Desso* 6.1.3. ovafor.

Knowe of Evrigert

Sk

HY 37 22.

Haug i Woodwick-dalen. Sk. dannelses med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’. Utm.l. kommer trolig av norr. *øfragarðr* eller *-gerði* ‘øvregjerde’, jf. *Styes of Ervigjar* 6.1.2. ovafor.

Knowe of Grugar

Sk

HY 35 27. *Knowe of Ryo* 1897 OSNB.

Haug dannet av en brochruin ved stranda nedafor Grugar. Sk. dannelses med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’. Utm.l. i dagens navneform er gårdsnavnet *Grugar*, se 6.1.1. ovafor. Det er uklart hvordan *Ryo* i *Knowe of Ryo* skal tolkes. Sk. *rye* ‘rug’ inngår ikke i andre navn på øyene, kanskje fordi bygg og havre er de normale kornslagene. Det er også usikkert å sammenholde med *Rya*, *Ryen* i Norge, som settes til dialektordet *ry* f ‘gold, steinete mark på berggrygg’.

Knowe of Smersso

Sk

Knowe of Smersso 1897 OSNB.

Lokaliteten beskrives i OSNB som hauger, trolig gravhauger, vest for Loch of Vastray. Sk. dannelses med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’. Lokaliteten taler for at siste ledd i utm.l. er *haugr* eller *haugar*, om overgang til *-o*, se *Stenso* 6.1.1. ovafor. Førsteleddet kunne være norr. *smjør* ‘smør’, som brukes rosende i navn, men genitivkonstruksjon *smjørshaugr* er noe uventet. Med både *knowe* og *haugr* kan dannelsen kalles epeksegetisk, se 9.3.3.

Knowe of Stenso

Sk

HY 36 26.

Haug som antas å være brochruin. Navnedannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’ Utm.l. er trolig *Steinshaugr* ‘Steinshaug’, der førsteleddet enten er et mannsnavn eller en markant stein, se *Stenso* i 6.1.1. ovafor. Det siste leddet er norr. *haugr* m ‘haug’.

Lee Hellia

Sk

Leehelya 1897 OSNB.

Tange nord for Knowe of Grugar. Hov.l. er norr. *hella* f ‘helle’, jf. *Fisk Hellya* 6.1.3. ovafor. Terrenget skråner temmelig bratt langs kysten, slik at utm.l. kunne være norr. *hlíð* f ‘li’. Når *lee* betegner kystformasjoner er det også mulig at sk. *lee* eller her snarere norr. *hlíf*, *hlífð* f ‘ly, vern’ kan ligge bak, hov.l. kan tyde på norr. dannelselse. Se også *Fed Geo of the Leeans* 6.1.3. ovafor og *The Leeans* i Rendall 6.3.3.

Lime Geo

Sk

Lime Geo 1897 OSNB.

Kløft øst for Howea Breck. Utm.l. er vel sk. *lime* ‘kalk, kalsiumoksid’, som brukes til jordforbedring og mørtel. Lime utvinnes ved å brenne *limestone* eller kalkstein, trolig finnes dette steinslaget her. Med sk. hov.l. er dannelsen helst sk. (se 7.1.), med det innlånte dialektordet *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6.

Livera Tongue

N?

Kyststrekningen nordvest for Buckquoy. Hov.l. er identisk med sk. *tongue* ‘tunge’, men norr. *tunga* kan ligge bak (*tangi* m gir normalt *taing* /’tɛŋ/). OSNB opplyser at lokaliteten “derives its name from a kind of seaweed that is found on the rocks”. Ordbøker for norr. og norn fører ikke opp noe slikt ord, men Jakobsen (1921: 428) har *liverin* ‘bløt, sammenrørt masse, meljevning’. En plante kunne også tenkes å være sammenlignet direkte med norr. *lifr* f eller sk. *liver* ‘lever’. Endelsen *-a* i utm.l. taler likevel for rest av norr. bøyingsmorfemog dermed norr. dannelselse.

Lochs of Sketchan

Sk

Lochs of Sketchan 1897 OSNB.

Beskrives i OSNB som to små tjønner nordvest i Woodwick-bukta, der sjøen løper inn på flo sjø. Dannelsen slik den står er sk., med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *lochs* ‘tjønner’. Utm.l. *Sketchan* er trolig det opprinnelige navnet, med norr. *tjørn* f ‘tjønn’ som siste ledd. Det første leddet er usikkert, men konsonantsambandet *sk* viser at det er norr. Sekundært tillegg av et sk. lokalitetsangivende ledd gir en epeksegetisk form, se 9.3.3.

Longa Taing

N

Longa Taing 1897 OSNB.

Lavvannsrygg i Woodwick, vel den som halvt stenger av innerste del av bukta sørfra. *Teeng* /tɪŋ/ < *tangi* er lånt inn i dial., Marwick bemerker at uttalen også kan være /taŋ, tɔŋ/ som navneledd (ON: 188). Det siste er snarere en utvikling av norr. *tunga* f ‘tunge’. Rest av norr. bøyingsmorfem i utm.l. viser at opphavet trolig er norr. *langi tangi* m ‘langtange’. Overgangen *a* > *o* i *longa* kan skyldes nasalen som følger (se ON: xxxix, Hægstad 1900: 33), men kunne også være en tilpasning til sk.

Longa Tonga

N

Lite, rundet nes nedafor Clook. For tolkning, se *Longa Taing* ovafor. Her har begge navneledd rest av norr. bøyingsmorfem.

Looma Shun /’lumɔʃʌn/

N

HY 36 23. *Loch of Lumigan* 1846 ComE.

Navnet *Lómatjørn*, sammensatt av norr. *tjørn* f ‘tjønn’ og fuglenavnet *lómr* m ‘lom’, finnes flere steder på Orknøyene. Kartet fra 1846 har en epeksegetisk form som ikke

brukes lokalt. Slike epeksegetiske tillegg kan forekomme i skriftlige kilder som f.eks. kart, se 9.3.3.

Loonan /'lu:nən/

N

HY 31 26. *Loonan* 1897 OSNB.

Myrlendt, men gresskledd område i østenden av Loch of Swannay. *Lun* av gæl. *lòn* 'lavtliggende, fuktig land' (MacLennan 1979: 213) er ett av de få innlånte keltiske appellativer som blir brukt som navneledd i norr., se 8.4.1.2. Navnet har refleks av norr. bøyingsmorfem. Jf. *Lunan* i Firth, 6.2.3.

Lowrie's Water /'lauris ,watər/

Sk

HY 34 25. *Lowrie's Waters* 1846 ComE.

Tjønn i Burgar Hill. I CSD er *water* ikke oppført i betydningen 'innsjø', bare om 'elv'. Betydningen 'innsjø' er imidlertid også kjent fra Caithness og på Shetland (Jakobsen 1936: 114), og skal trolig forklares som en semantisk ekstensjon etter mønster av norr. *vatn* n 'vann, innsjø'. Jf. *Peerie Water* 6.1.3. nedafor. Dannelsen må altså regnes som sk. Utm.l. er vel det sk. familienavnet *Lowrie*, som sporadisk også brukes som fornavn, diminutiv av *Laurence* (Black 1974: 418).

Manso Pow

Sk

Navn oppgitt av Gregor Lamb, vel en dam eller kulp. Sk. dannelse med hov.l. sk. *pow* 'vannpytt, myrpytt'. *Manso* er diminutivform av *Magnus*. Mange lokaliteter knyttes til St. Magnus, men jeg har ingen videre opplysninger om denne. *Manse* er generelt et vanlig mansnavn.

Mello, The /'melo/

Sk

HY 38 25.

Vid bukt øst for Aikerness. G. Lamb fører dessuten opp *Mell* som navn på et lavt tidevannskjær. Etersom det er lite sand i bukta, kan opphavet neppe være norr. *melr* m 'sandbanke'. Med sk. art. og dialektal avledningsmorfem-*o*, se 8.2.1.1., er navnet en sk. dannelse, trolig til et innlånt ord. Det er vanskelig å se at det sk. subst. *mell* 'klubbe, hammer' (CSD: 408, ON: 113) kan referere til en bukt og et skjær. Mer sannsynlig er en dannelse til shetlandsmålets *mel* 'banke av småstein, rullestein', jf. norr. *mql* f med samme betydning (Jakobsen 1921: 508).

Merchant's Pier

Sk

Naturlig pir. reint sk. navn 'handelsmanns-pir'. G. Lamb opplyser at saltkjøtt ble transportert herfra til Kirkwall.

Mid Tooin

N

HY 35 20. *Mid Tower* 1846 ComE.

Ås på 221 m, grensemerke mellom Harray, Rendall og Evie. Opphavet er norr. *Miðþúfan* 'midttua'. I 1846 er norr. *þúfa* erstattet med sk. *tower* 'tårn'. Dette må oppfattes som en leksematisk tilpasning, se drøfting i 9.3.2.2. Den samme tilpasningen skjer flere steder, jf. *Ernie Tower* i 6.1.3. ovafor.

Muckle Geo /'mʌkl gjo/

Kløft på kysten av Costa. Hov.l. er *geo* 'smal kløft på kysten', se 8.4.3.6. Utm.l. er skotsk *muckle* eller norr. *mikill*, som begge betyr 'stor'. Betydningen er altså

‘storkløfta’. Siden begge navneledd finnes i begge språk, er det språklige opphavet usikkert.

Billia Fiold /’biljə ’fjöld/

N

Muckle Billia Fiold

Sk?

HY 35 23. *Belli Fiold* 1846 ComE.

Grensefjell mot Harray. Det er også et *Little Billia Fiold* lenger sør. Hov.l. kommer av norr. *fjall* n ‘fjell’, om utviklingen til *-ld*, se Fibla Fiold ovafor. Et utm.l. /’bəl̥jə/ inngår i flere åsnavn på øyene, bl.a. *Baillieval* og *Baillie Hill* i Firth, se 6.2.3. Trolig er opphavet norr. *bollr* m ‘ball, kule’, brukt om en rund formasjon. Muckle Billia Fiold ses som en rund ås fra Evie.

Adj. *muckle* ‘stor’ er fellessk. Trolig skal antonymparet *muckle* - *little* oppfattes som sk., selv om det hypotetiske sett kunne være tilpasninger av norr. *mikill* og *lítinn* med samme betydning.

Nethabooth

N

Nethabooth 1897 OSNB.

Område nordvest for Ayrean, litt opp mot South Kews. OSNB opplyser at “an old shieling is said to have existed hereabouts”. Hov.l. er trolig f *búð* ‘bu, lite hus’, kanskje av *niðrbúð* eller *neði í búðinni* med preposisjonskonstruksjon av færøytypen, se 8.3.3. Leddet *búð* kan styrke hypotesen om sætring i området, se *Styes of Aikerness* 6.1.2. ovafor.

Nisnaquoy

N?

Nisnaquoy 1897 OSNB.

Beskrives i OSNB som steinete strand, tydeligvis på nordsida av Woodwick Bay. Hov.l. er norr. *kví* eller det innlånte *quoy* ‘kvie’, se 8.4.3.10. Det tyder på at navnet opprinnelig betegnet en teig innafor stranda. Utm.l. kan sammenholdes med *Nesna* i Nordland, som settes til *nes* n ‘nes’ uten at avledningen er entydig forklart, se NSL: 328. Hvis utm.l. er norr., er dannelsen helst norr.

Nose of the Harper

Sk

Klippeformasjon i Costa Crag. I gammel tid ble det fanget skarv (til mat) her. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og hov.l. *nose* ‘nese’, som enten kan være brukt sammenlignende eller som tilpasset form av norr. *nes*. *Harp* i stedsnavn kan referere til musikkinstrumentet ‘harpe’ eller gjenstander som ligner en harpe (Smith 1956: 240), blant annet et fangstredskap for fisk (derimot finner jeg ingen belegg for at det betegner redskap for fuglefangst. Jf. *Harpy Taing* i 6.3.3.). *Harper* er et avledet nomen agentis, ‘harpespiller’ eller eventuelt ‘fangstmann’.

Noust of Aikerness

Sk

Noust of Aikerness 1897 OSNB.

Stykke av stranda i bukta nordøst for Aikerness. Sk. dannelse med *of*-konstruksjon. Det viser at hov.l. er det innlånte *noust*, som på Orknøyene betegner ‘åpen, tillaget båtstø’ (ON: 123) og ikke et båtskur som norsk *naust*. Eldre kart har også *Port of Aikerness*, ‘Aikerness’ havn’ i bukta sørøst for gården. Begge navn utmerkes med gårdsnavnet.

Pantland Craigs

Sk

HY 31 30.

Klipper ved Costa Head. Sk. *craig* ‘klippe’ er ikke mye brukt i dial. Det taler for at navnet er nytt og at utm.l. er overført fra *Pentland Firth*, sundet mellom Orknøyene og Caithness. Felles for Evie Sound og Pentlandsfjorden er meget sterke strømmer som gjør ferd i småbåter risikabel, muligens kan dette være et motiv for navneoverføring.

Peat Geo

Sk

Utm.l. er et sk. subst. *peat* ‘torv’. Det taler for en sk. dannelse med det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Lokaliteten skal ha vært sted for utskipning av torv til Eynhallow.

Peerie Water

Sk

HY 33 27.

Kalles *Mill Dam of Costa* på 1846 ComE. Relativt stor tjønn, men likevel *peerie* ‘liten’ i sammenligning med Loch of Swannay. *Peerie*, *peedie* er normalordet for ‘liten’ i dial. Bruken er avgrenset til Shetland, Orknøyene, Caithness og Fife (CSD: 483). Marwick prøver å gi det en norr. etymologi (ON: 130). Et fransk opphav *petit* ‘liten’ er vel så sannsynlig, problemet er i begge tilfelle at ordet ikke er belagt før 19. årh. *Water* i betydningen ‘innsjø’ er ikke vanlig i sk., og skal trolig forklares som en semantisk ekstensjon etter mønster av norr. *vatt* n ‘vann, innsjø’. Se *Lowrie’s Water* ovafor.

Picto

Sk

Gammelt “hill-dyke”, dvs. voll mellom innjorda i tunshipet og utmarka. Disse kalles gjerne *pickie-dykes*, ‘piktergjerder’ (ON: 130). Suffikset *-o* avleder subst. i dial., se 8.2.1.1. og brukes også i andre tilfelle i forkortede navneformer. Jf. *Brettabreck* > *Bretto* i 6.3.1.

Pittos of Dale

Sk

Pittos of Dale 1897 OSNB.

Beskrives i OSNB som flat myrstrekning i dalen opp fra Georth og Dale. Sk. *of*-konstruksjon. *Pit* betyr i sk. både ‘torv’ og ‘hull’ (CSD: 480 under *peat*, 498), om en flat myrstrekning er den første tolkningen mest sannsynlig. Om avledning med *-o* i dial., se *Picto* ovafor og 8.2.1.1. Når dannelsen er sk., er utm.l. kanskje helst gårdsnavnet *Dale* lenger nede i dalen, det er uvisst om *dale* er produktivt i bet. ‘dal’ i dial., se 8.4.3.

Point of Hellia

Sk

HY 37 26.

Nordvestspissen av Aikerness. Sk. dannelse med *of* og hov.l. *point* ‘nes, tange’. Utm. er vel norr. f *hella* ‘helle’.

Point of Hisber

Sk

HY 35 27.

Tange nedafor Broch of Burgar. Sk. dannelse med *of* og hov.l. *point* ‘nes, tange’. Utm.l. er en norr. sammensetn. med sisteledd *berg* n ‘berg’ med *g*-bortfall. Førsteleddet er usikkert.

Point of Queehammeron

Sk

Navnet er fra Gregor Lambs liste, uten videre informasjon om lokaliteten. Sk. dannelse med *of* og hov.l. *point* 'nes, tange'. Utm.l. er sammensatt av norr. *hamarrinn* m best. 'hammeren' og *kví* f 'kvie'. *Hamarrinn* kan muligens være hov.l. i et navn med normal konstruksjon. Det er likevel mer sannsynlig at *kví* er hov.l., dette navneleddet inngår ofte sammensetninger med etterstilt utm.l., se 8.3.1.

Point of Smersso

Sk

Tange vest for Loch of Vastray. Sk. dannelse med *of* og hov.l. *point* 'nes, tange'. For tolkning av utm.l. se *Knowe of Smersso* ovafor.

Poolow /'pulə, 'pulo/

Lavtliggende strekning av hovedveien mot Rendall. Navnet kan gå tilbake på norr. *pollar* 'pytter, pøler'. *o*-ending kan være en tilpasning til sk. morfologi, men det kan også bety at et ledd er falt bort, se 8.2.1.1.

Quinni Moan

N

HY 35 24. *Quinnamoan* 1897 OSNB.

Beskrives i OSNB som lav høyde, en slags rygg. Navneledda er norr. *kví* f 'kvie' og *mór* m, som i dial. ofte betegner områder med lyng eller mose, se 8.4.3.9. Konstruksjonen kan være med preposisjon, *kvín á mói(num)* jf. *Howea Breck*. Ulike typer preposisjonsnavn drøftes i 8.3.3.

Ramna Geo /'ramigjo/

N

HY 30 30.

Navnet på to markerte kløfter eller viker, en under Costa Hill, avmerket på kartet og og på Eynhallow ved Grange (HY 36 29). Det første kalles også *Risdae*, se nedafor. Hov.l. er norr. *gjá*, 'kløft, gjel', utm.l. er norr. *hrafn* m. Navnet er altså et opprinnelig norr. *Hrafnagjá* 'ravnekløft'. Utviklinga *fn* > *mn* > *m* i dial. er den samme som i østnorske dialekter, jf. 8.1.2.9. Jf. *hofn* > /ham/ (ON: xlv, xlvi).

Reeky Knowes

Sk

To hauger, trolig gravhauger, ved sjøen nordøst for Aikerness. Reint sk. navn med hov.l. *knowe* 'knoll, haug' og utm.l. *reeky*, avledet av *reek* 'røyk'. Et *Reeky Knowes* på Rousay forklares med at det ble sendt røyksignaler for å kommunisere med Eynhallow (Marwick 1995: 67). Fra disse haugene kan man imidlertid ikke se til Eynhallow, men eventuelt til Frotoft på Rousay. På Orknøyene har *reek(ing)* en tilleggsbetydning 'bebodd', altså med ild i peisen. En noe frimodig tolkning er derfor 'haugene som er bebodd (av underjordiske)'. Ifølge gammel folketro bodde det underjordiske eller *hogboons* (av norr. *haugbondi*, *-búandi*) i mange hauger.

Risdae /'risdø/

N?

(HY 30 30.)

Lita, bratt vik vest for Costa Hill, der det er mulig å gå inn med robåt. Den kalles *Ramna Geo* på OS-kartene, se ovafor. Hov.l. kunne være *dalr* m 'dal' med *l*-bortfall, se 8.1.2.2. Dette passer ikke uten videre med lokaliteten, det er høye klipper rundt og ingen markert dal på sjøsida. På landsida ligger en høyderygg, men 3-400 m. sør for *Risdae* er det en markert dal mot Loch of Swannay. Utm.l. kunne være norr. *hrís* n 'ris, kjerr'. Dannelsen er i så fall norr. Men tolkningen er usikker og forutsetter at navnet er overført fra dalen til vika.

Green of R. er en gressskråning i klippene i vika, der sjøfugler hekker. *Mantlepiece of R.* er en hulle i klippeveggen, sk. *mantlepiece* betyr ‘kaminhylle’. Det var regnet som en manndomsprøve å ro nær klippene og plassere en stein på kanten. Begge disse navna er sk. dannelser med *of*-konstruksjon.

Ritten

N?

Lav, vid hule i Sole Geo, Costa. Det er vanskelig å se at navnet kan forklares på samme måte som utm.l. i *Craig of Rittin*, som best. form av norr. *rétt* f ‘sankekve, skillekve’. Det er uklart hva opphavet ellers skulle være. Endelsen *-en* går ofte tilbake på norr. best. art., og kan tyde på norr. opphav.

Robie’s Knowe

Sk

HY 36 26. *Robie’s Knowe* 1897 OSNB.

Haug, avmerket som fornminne nedafor Woo. Ser ut til å være en reint sk. dannelse, *knowe* ‘knoll, haug’ utmerket med diminutiv av personnavnet *Robert*.

Rooman, Rymman /’rumən/

N?

(HY 32 27) *Rimmin* 1846 ComE (grensepunkt), *Rooman* OS 1903.

Avmerket på OS-kartet fra 1903 der det står *Himmon Hill* i dag (se ovafor). Ifølge den lokale informanten er *Rooman* et eldre navn på Upper Whitemire. De ulike formene gjør tolkningen uklar, veksling mellom fremre og bakre vokal er uregelrett. Endelsen *-en* går ofte tilbake på norr. best. art., og kan tyde på norr. opphav. Formene med *i* og *y* kunne komme av *rimi* m ‘jordrygg’, men dagens uttale taler imot. *Rimma* på Shetland har særbetydningen ‘sted der det tas lyng til takteking’, og inngår i stedsnavn (Jakobsen 1921: 649).

Roondback

N?

G. Lamb omtaler lokaliteten som “launching site for inshore fishermen” eller båtstø. Ser ut til å inneholde ledda *back* av norr. *bakki* ‘bakke, bredd’ (se 8.4.3.1.) og adj. *rund*, selv om sammensetningen ‘rundbredd’ er uvanlig. *Rund* er ikke oppført i norr. ordbøker, men inngår i norr. navnedannelser flere steder på øyene, for eksempel et teignavn *Rounda* i Harray og *Hulin Runda* < *Hóllinn rundi* m.fl. på Shetland (se Jakobsen 1921: 678). *Rund* kan være lånt inn i norr. på øyene fra sk. *round*.

Sand Geo

Liten innbuktning sør for Buckquoy. Etter kartet er det litt sand innerst i vika, i samsvar med navnet ‘sandkløfta’. Det språklige opphavet er usikkert når *sand* er felles i begge språk og *geo* < ‘smal kløft på kysten’ n er lånt inn i dial., se 8.4.3.6.

Sandy Myres

Sk

Fuktig område ved Whitemire. Utm.l. kan være norr. *mýrr* eller sk. *myre* ‘myr’. Sk. adj. *sandy* ‘sandig’ og pluralmorfem taler likevel for at dannelsen er sk., ‘sandige myrer’.

Scarataing /’skerətɛŋ, -tɪŋ/

Sk

HY 40 24. *Scarataing* 1897 OSNB.

Ytterste punkt på nordsida av Woodwick-bukta. Hov.l. er norr *tangi* m ‘tangi’, utm.l. er usikkert. Marwicks tolkning *skarfr* m ‘skarv’ er lite sannsynlig, fordi *f/v* normalt er bevart i dette ordet, jf. *Skarva Taing* i Firth og *Skarva Tanga* i Birsay og appellativet *skarv* (ON: 157). Alternativt kunne utm.l. være *skarð* n ‘skar’, muligens med referanse

til *Geo of Skarataing*, en kløft nær spissen av neset, eller *skári* m ‘ungmåse’. Det siste er foreslått som tolkning for *Scrabster*, se Gammeltoft (2001: 144f.). Sk. utm.l. *scar* (se *Scarry Geo* nedafor) er mindre trolig når utm.l. ser ut til å ha rest av norr. bøyingsmorfem.

Scarry Geo

Sk

Ifølge G. Lamb finnes det to lokaliteter med dette navnet i Evie. *y*-avledning i utm.l. kan tyde på sk. dannelselse med det innlånte *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6. Sk. *scar*, *scaur* betegner ‘bart berg, bratt, forvitret berg, stup’ (se CSD: 585) og inngår i mange stedsnavn, også usms. *Scar* på Sanday. Opphavet kan være norr. *sker* n ‘skjær’ eller mellomeng. *skerre*. *-y*-avledning er vanlig i dial, se 8.2.1.1.

Skerry of the Sound /'skeri ə ðə su:nd/

Sk

Skjær i Evie Sound, sørøst for Eynhallow. Legenden forteller at skjæret er en stein kastet av Cubby Roo, fotspora hans skal vises på Evie-stranda. I Orknøyenes folklore var han en ihuga steinkaster, jf. *Cubby Roo Stone*. Sk. dannelselse med *of*-konstruksjon, *skerry* < norr *sker* n ‘skjær’ er lånt inn i sk. med *y*-avledning, se 8.2.1.1. *The Sound* refererer til *Evie Sound*, se bygdenavnet.

Shuber

N

Kyststrekning vest for Point of Vastray. Hov.l. er norr. *berg* n ‘berg’ med *g*-bortfall, se 8.1.2.1. Utm.l. kunne være norr. *sjór* m ‘sjø’.

Skibby Geo /'skibi djo/

N

Smal, dyp vik øst for Midhouse. Opphavet må helst være et norr. *Skipagjá* ‘skipskløft’, lydsambandet *sk* er utvilsomt norr. Utm.l. har imidlertid fått sk. *y*-avledning, se 8.2.1.1., kanskje etter mønster av navn som *Gressy Geo*, *Crinky Geo* osv.

Sole Geo

Sk

HY 32 29.

Vik nord for Midhouse. Med sk. utm.l. *sole* ‘flyndre’ skal vi regne med sk. dannelselse ‘flyndrevik’. Hov.l. er dialektordet *geo* ‘smal kløft på kysten’, se 8.4.3.6.

Stacks o' the Isle

Sk

Båtstø på kysten nedafor Midhouse. Herfra ble torv transportert til Eynhallow. Navnet er reint sk. med *of*-konstruksjon ‘stakkene til øya’.

Standard, The Standard /'ðə standər/

Navn på frittstående sjøklipper to steder. *The Standard* ligger nedafor skolen i Costa, *Standard* ligger i Birsay nær Costa (HY 30 30). Formen fra Costa framstår som sk., med sk. best. art. *Standard* brukes i sk. om ‘opprett tømmerstokk, påle el.l.’ (CSD: 663). Hypotetisk sett kan navna gå tilbake på et norr. verbalsubst. *standarr* ‘en som står’, jf. *standar* m ‘stender’ i NO. En sikker sk. dannelselse er *Horns o' the Standard*, som er navn på to små steinpillarer på toppen av klippen.

Starling Hill

Sk

HY 34 22. *Stirling Hill* 1846 ComE.

Åstopp på grensa mot Harray og Birsay. Sk. navn ‘stærfjellet’. Navnet ser ut til å være en oversettelse av *Starra Fiold*, se nedafor. Formen fra 1846 kan være påvirket av *Stirling*, navn på en skotsk universitetsby.

Starra Fiold

N

HY 35 22. *Starra Fiold* 1897 OSNB.

Grenseås mot Harray og Birsay. Trolig norr. *starafjall* n ‘stærfjell’ til *stari* m ‘stær’. Dette navnet og *Starling Hill* betyr i så fall det samme og de er to topper i samme ås. Det kan dermed være et uvanlig eks. på at et norr. navn og en sk. oversettelse lever videre side om side, se 9.2.2.3.

Stoan

N

Kystparti rett nedafor Knowe of Stenso. Iflg. OS-kartet er det et stykke strand med sand og grus her. Det betyr at opphavet kunne være norr. *støðin* f best. ‘støa’, endelsen *-an* er ofte refleks av norr. best. art.

Studja /’stʌdjə/ Fiold

N

HY 36 24.

Ås ovafor Redland. Hov.l. er norr. *fjall* n ‘fjell’, se Fibla Fiold ovafor. Tolkningen av utm.l. er usikker. Teignavnet *Sturgeon* /’stʌdjən/ i Harray ser ut til å ha samme opphav, med norr. best. art. tillagt. (Sandnes 1996: 100. Heller ikke her er det mulig å finne en tilfredsstillende tolkning) Vi skal derfor regne med norr. opphav for utm.l. En usikker mulighet er norr. *stoga* f ‘stue’, jf. *stofa*. Norr. *g* i framlyd har palatal uttale i en rekke stedsnavn, spesielt i Evie, se 8.1.2.6. Mellom vokaler er imidlertid bortfall det normale, se 8.1.2.1.

Trolle Geo

N

Bukt sørøst for Hagoek. *Geo* er lånt inn i dial., se 8.4.3.6., men her viser formen på utm.l. at opphavet helst er norr. *Trollagjá* ‘trollkløft’. Appellativet *troll* får *ll*-bortfall og blir til *trow* i dial. (ON: 195). Formen *Troll*- forekommer også i andre stedsnavn på øyene (Lamb 1993: 61, Jakobsen 1936: 138f.). Siden orknøyske troll fortrinnsvis levde i havet (Dennison 1995: 30f.), er det naturlig å finne *Troll*-navn på kysten.

Tuanabackan

N

Tuanabackan 1897 OSNB.

Lokaliteten beskrives i OSNB som “point of flat rocks and shingle”, beliggende på nordsida av Woodwick-bukta. Norr. *bakki* m ser oftest ut til å betegne ‘bredd’, se 8.4.3.1., hvilket passer realt her. Navnet skal kanskje tolkes som en komposisjon med preposisjon *þúfan á bakkinum* ‘tua på bredden’. Dersom det er en dannelses etter normalmønster, er det ikke umiddelbart klart hva utm.l. skulle være.

Tuna, Muckle og Peerie

Sk

G. Lamb omtaler lokalitetene som to gresskledde hyller i klippene, uten å lokalisere dem nærmere. Det sk. *tuna* ‘tunfisk’ kan neppe inngå i navn, opphavet må være en best. form av norr. *tó* f ‘hulle i ei fjellside’ (jf. *Queena* 6.2.1. nedafor). Adjektivparet *muckle/peerie* ‘stor/liten’ er sk., se *Muckle Billia Fiold* ovafor. Dagens former med resiprokerende tillegg skal altså regnes som sekundære sk. dannelser, se 9.3.3.

Vastray, /'vastrei/ **Point of**
HY 39 25.

Sk

Nes vest for Hill of Dwarmo med tjønn helt ytterst. Denne kalles Loch of Vastray. Utm.l. er trolig *vaz*, gen. av *vatn* n 'vann'. Hov.l. er usikkert, verken *eið* n 'eid' eller *ey* f 'øy' passer med terrenget. Navnet er heller ikke å finne på eldre kart over området.

Verry Geo

Bukt nordvest for Knowe of Grugar. At utm.l. har *v* i framlyd, kan tale for norr. opphav. Fra Shetland noterer Jakobsen (1921: 997) **ver* 'skjær, klippe i sjøen hvor fuglene yngler' av norr. *ver* n 'vær, fangstplass ved sjøen'. Ordet er utdødd som appellativ, men inngår i stedsnavn. Dersom *ver* var lånt inn i dial. på Orknøyene, kan vi ikke vite dannelsesspråket, siden også *geo* 'smal kløft på kysten' av *gjá* n er lånt inn i dial., se 8.4.3.6. Om dannelsen er norr., er den tilpasset sk. med *y*-avledning på utm.l., se 8.2.1.1.

Vishall /'viʃəl/

N

Vishall Hill

Sk

HY 38 24. *Vitial Hill* ca. 1860.¹⁸

Markant ås, nesten 100 m høy, midt i bebyggelsen sørøst i bygda. *Hill* uttales ikke lokalt. Talemålsformen har norrønt opphav, den epeksegetiske formen på kartene er sk., se 9.3.3. I et tidlig notat tolker Marwick navnet som *Véshóll* 'helligstedshøyde' og gårdsnavnet *Hellicliff* som *Helgagleif* 'veien opp på det hellige fjellet'. Det er imidlertid neppe sikre eksempler på minner om hedenske kultsteder i det øvrige navnematerialet fra øyene.¹⁹ Ernest Marwick foreslår tolkningen *Viti-fjall*, *-hóll* 'vetefjell, -høyde' med utm.l. *viti* m 'vete, bål, ved til å tenne som varsel om ufred'. Tolkningen forutsetter helst en sekundær genitivs-*s*, men kunne passe realt. Åsen er både vidt synlig og nær bebyggelse, med mulighet for rask varsling²⁰.

Warran

N

Lokalitet i åsene ovafor Lowrie's, høyere oppe enn *The Warts* (se nedafør) og muligens identisk med *Wart Tower* på 1846 ComE. Refleks av norr. best. art. betyr at navnet helst har norr. opphav *varðan* f best. 'varden', jf. *Verron* i 6.1.2. ovafor. Bortfall av *ð* mellom vokaler er vanlig, mens *v* > *w* er en vanlig tilpasning til sk., se 3.3.3.

Warts, The /ðə warts/

Sk

HY 34 25.

Wart Hill 1848 ComE.

Åser ved Lowrie's Water. En rekke åser på Orknøyene heter (*The*) *Ward* eller *Wart*. Disse kan være dannet med det innlånte appellativet *wart* 'varde' < *varða* f (ON: 206). I norr. dannelser til *varða* f 'varde' vil *ð* gjerne falle bort, jf. *Warran* ovafor og *Verron* i 6.1.2. Også sk. pluralmorfem taler for sk. dannelse for *The Warts*.

¹⁸ Tunshipkart, OA D/7/3/21.

¹⁹ Fra North Ronaldsay kjennes et bortkommet stedsnavn *Hargar*. *Høgr* m kan imidlertid både bety 'hedensk tempel', 'røys' og 'steinknatt', så en kultisk tolkning er høyst usikker (se OFN: 2).

²⁰ Om et gammelt vetesystem på øyene forteller *Orknøyingasagaen* kap. 68–71.

Well of Hewin

Sk

Kilde og haug ved kysten nedafor Midhouse. Sk. konstruksjon med *of* og hov.l. *well* 'kilde'. Utm.l. er norr. *haugrinn* m best. 'haugen'. Slike tilsynelatende tospråklige dannelser kan som oftest forklares ved at eksisterende stedsnavn av norr. opphav tas i bruk som utm.l. i sk. navngivning, se 7.1. Her kan vi regne med at *Hewin* har vært et etablert stedsnavn.

Fig. 6.2. Kart over Firth. Ordnance Survey, Landranger-serien nr. 6, 1:50 000.

6.2. Firth

For belegg og tolkning av bygdenavnet, se bostedsnavnet *Firth* nedafor.

6.2.1. Bostedsnavn

Appiehouse /'apihus/

HY 36 18. *Upper House* 1848 ComF.

Liten gård i Settiscarth, i gruppe med *Midhouse* og *Netherhouse*. Navna gjenspeiler delingen av den gamle navnegården Settiscarth. Hov.l. er norr. *hús* eller sk. house 'hus', se 8.4.3.8. *Ap* er sk. uttale av *up* 'opp', men formen *appie* må enten forklares som en sk. *y*-avledning (se 8.2.1.1.) eller en tilpasning til norr. *úppi*. Språket for navnedannelsen er altså usikkert, selv om Marwick regner med *Úppi í húsi* 'oppe i hus' etter færøysk mønster. Det ser ut til at *Appie-* er blitt en standardform i navn, *Appietoon* og *Appiehouse* er vanlig, mens registeret i OFN ikke har noen eks. på varianter med *Up-*.

Backatown /'bakətun/

N

HY 37 17. *Batkatown* 1848 ComF, *Badyateun* Firth 1920.

Gård ved foten av Redland Hills. Hov.l. kan være sk. *town* eller norr. *tún*. Utm.l. ser ut til å være norr. *bakki* m 'bakke, bredd', se 8.4.3.1. I så fall skal vi regne med norr. dannelse og norr. hov.l. Både 'bakke' og 'bredd' kan beskrive lokaliteten, som ligger i skråning og ved bekk. Formene fra 1848 og hos Firth tyder på palatal uttale av *kk*, helst /tʃ/, jf. *Batyebreck* og *Batyaloan* i Harray (Sandnes 1996: 90, 127) og eldre uttale av *Skiddy* i Rendall, se 6.3.1. Palatalisering er et gammelt trekk ved dial. på Orknøyene, i dag best bevart på de nordlige øyene, se 8.1.2.6. Dial. har palatalisering også framfor *a*.

Bailliequoy /'beljəkwi/

HY 35 13. *Belyaquoy* 1841 C.

Bruk under en liten ås finnes åsene *Baillie Hill* og *Baillieval*, se 6.2.3. nedafor. Opphavet kunne være norr. *bǫllr* m 'ball, kule' om en rund formasjon. Denne tolkningen er foreslått for *Belle* i Selbu og andre steder (NG 14: 377f.) og for flere navn på Shetland (Jakobsen 1936: 133f.). Lydovergangen *q* > /ɛ/ er mulig, se 3.3.1. Siden navneleddet er relativt frekvent, er opphavet kanskje snarere et innlånt appellativ. Dial. har *belly* /'beli, 'beljə/ (ON: 12) < norr. *belgr* m 'belg, dyrehud, skinnsekk'. Det er tydelig at termen har vært oppfattet som velegnet til å betegne runde åsformasjoner, åsen bak *Bailliequoy* kan kalles rund, og *Baillie Hill* er svært regelmessig rundet. Forøvrig er *bailie* en sk. tittel for 'byfogd'. Ordet kunne inngå i gårdsnavn, men neppe i åsnavn. Det kan uansett påvirke skrivemåten. Hov.l. er opprinnelig norr. *kví* f 'kvie', som lånes inn i dial. og blir svært produktiv i navnedannelse, se 8.4.3.10. Dersom utm.l. også er et innlånt ord, kan dannelsen derfor være sk.

Barebrecks

Sk

HY 38 16. *Barebrecks* 1848 ComF.

Bruk nord for Burness. Ligger for seg selv på kartet fra 1848, i det som fra gammelt av må ha vært *breck(s)* 'udyrtet mark'. Jf. ON: 20, som fører opp frasen "nothing .. but

puir bare brecks”, ‘bare snaue brecks’. Nå ligger det to bruk nordafor dette, *South* og *North Breck*. Alle tre navna er trolig sk. dannelser med det innlånte appellativ *breck*, se 8.4.3.3, og *Barebrecks* betegner altså ‘snau, udyrket mark’.

Barm

N?

HY 36 16. *Barm* 1848 ComF.

Småbruk i relativt bratt åsside i Redland. Sk. *barm* betyr ‘gjær’, og er neppe aktuelt som navneledd. Dannelsen er heller norr., av *barmr* m ‘kant’ eller *baðmr* ‘barm’. Sammenligning med legemsdeler er relativt vanlig i stedsnavn. Det første kunne være brukt med referanse til åssida, selv om *barmr* helst betegner kyststrekninger i Norge (NG 14: 65).

Benzieroth /’bɪnjəro/

N?

HY 36 14. *Binyereth* 1502 R, *Benuar* 1524(?) REO (s. 423), *Benye-*, *Benyreth* 1595 R, *Binzæreth* 1601 UB, *Benzieroth* 1794 R.

Gård ved Bay of Firth. I rentals utgjør Benzieroth sammen med Savil en enhet på 3 pennyland. Usikker tolkning. Marwick setter hov.l. til norr. *rjóðr* m ‘rydning’ (se *Redland* i 6.1.1.). Tolkningen svarer godt til dagens uttale, men de eldste skriftlige belegga gjør den usikker. Høy alder taler likevel for norrønt opphav. For tolkning av utm.l., se *Binscarth* nedafor.

Binnaquoy /’bɪnjəkwi, ’bɪnjəkwei, bɪnəkwi/

N

HY 35 14. *Binzequoy* 1595 R, *Binzæquoy* 1601 UB, *Beinzaquoy* 1621 Sas., *Binyaquoy* 1623 Gr, *Binaquoy* 1627, *Bingaquoy* 1794 R.

Gård øst for Binscarth, 1/2 pennyland i rentals. Høy alder og rest av norr. bøyingsmorfem i utm.l. gjør at hov.l. helst skal tolkes som norr. *kví* f ‘kvie’, se 8.4.3.10. For tolkning av utm.l., se *Binscarth* nedafor.

Binscarth /’bɪnskar,-skart/

N

HY 34 14. *Benyescarth* 1502 R, *Bingascart* 1587 REO, *Binze-*, *Bynzescarth* 1595 R, *Binzæskarthe* 1601 UB, *Benascart* 1627, *Benyesgarth* 1661, *Bingascarth* 1665 Ch, 1794 R.

Gammel navnegård på 4 pennyland, i dag en storgård som ligger i et markert dalføre opp fra Finstown. Det er nærliggende å se etter en sammenheng mellom utm.l. i *Benzieroth*, *Binnaquoy* og *Binscarth*. De to siste ligger samlet, den første noe lenger ute. Marwick tolker Binscarth som *bærinn í skarði*, og *Binnaquoy* litt uklart som ‘quoy of the bae’. Men eldre skriftformer taler for normalkomposisjon med et element **benna* i utm.l. Et lignende element går igjen i flere navn: *Benyekuml* (Stronsay), *Benyecot* (småbruk, Sanday, teig, Rousay), *Benyeber* (del av strand, Westray), *Benyasty* (strand, Sanday), *Binyaclaith* (teig, Harray), *Binyafea* (ås i Walls).

Binnaquoy og Binscarth ligger ved samme markerte vassdrag, og kunne være dannet til et eldre navn på dette. Et element som kunne tenkes brukt både om vassdrag og andre lokaliteter er norr. *benda* v, som også forekommer i no. navn (se *Benna* NSL: 88). Tolkningen er usikker, men språklig akseptabel: *d* kan assimileres i sambandet *nd*, se 3.2.1.2, og dial. palataliserer *nn*, se 8.1.2.6. Overgangen /e > ɪ/ er sjelden, men forekommer nettopp i samband med *n*: *brinno*, *rin* (ON: xl.).

Brendo

N

HY 36 16. *Brenda* 1848 ComF.

Gård i Redland. Trolig av norr. *brenna* f ‘sted ryddet ved brenning’. Utviklingen *nn* > *nd* må helst forklares som hyperrestitusjon. *d* faller gjerne bort i sambanda *nd*, *ld*, spesielt i utlyd, se 3.2.1.2. Seinere restitusjon etter engelsk mønster er mulig, f.eks. kan *-land* uttales med og uten /d/. I restitusjonsprosessen kan navn uten opprinnelig *d* ha blitt rammet, se 8.1.2.9. Jf. *Fibla Fiold* i 6.1.3. ovafor og *Fiold* og *Wald* nedafor.

Burness /^obARNES/

N

HY 38 15. *Burnes* 1502 R, 1595 R, 1601 UB, *Burness* 1665 Ch., 1794 R.

Gård på et nes på nordsida av Bay of Firth, enhet på 6 pennyland i rentals. Trolig av norr. *Borg(ar)nes*, ‘borgnes’, der utm.l. *borg* f ‘borg’ refererer til en broch som ligger sør for gården.

Coubister /^okubəstər/

N

HY 37 15. *Cowbustir* 1502 R, *Cowbustar* 1595 R, *Cowbuster* 1601 UB, *Cubister* 1620 Sas. (med tilføyelsen “once Kirbister”), *Coubister* 1665 Ch, 1794 R.

To bruk nord for Bay of Firth, 1 pennyland i rentals. Hov.l. er utvilsomt norr. *bólstaðr* m ‘bosted’. Marwick foreslår mannsnavnet *Kúgi* eller *kúa-* gen. pl. av *kú* f i utm.l. Gammeltoft (2001: 108f.) regner det siste som mest sannsynlig, ettersom navnet *Kúgi* er svært sjeldent. *Kúgi* på Vestrey er en markant skikkelse i *Orknøyingasagaen*, men dette er muligens det eneste eksemplet på at navnet er brukt (Lind 1915: sp. 722).

Crankie

Sk

HY 35 14. *Crankie* 1841 C (hus), T 1931 (teig).

Nedlagt bruk ovafor Millquoy i Binscarth. G. Lamb mener navnet betyr “twisted, i.e. badly built” (pers. komm.). CSD fører opp betydningene ‘a twist’ under *crank* 1, og ‘unsteady, insecure, unreliable’ for *crankie*. Dette er altså et sk. pejorativt navn for et dårlig bygd hus.

Cruan /^okruən/

N

HY 36 12. *Cruan* 1868 OA D 7/3/25, 1897 OSNB.

Bruk med perifer beliggenhet lengst opp mot åssida i Grimbister. Bruket er ikke kjent fra kildene fra 1840-årene, og er trolig ryddet og navngitt etter den tid. Når navnet likevel ser ut til å ha norr. best. art., har navngivningen trolig skjedd ved denotasjons-skifte, se 7.3.1.1. Mest sannsynlig er det et opprinnelig teignavn som er overført til huset. Appellativet *krú* f ‘inngjerding’ er lånt fra keltisk, se 8.4.1.1. Det inngår også i *Breck of Cruan* og *Burn of C.* lengst nord i sognet.

Cursetter /^okARSətər/

N

HY 37 12. *Cursetter* 1502 R, 1578 REO, 1595 R, 1627, *Cursater* 1665 Ch, 1794 R.

Gammel navnegård på 3 pennyland nær sjøen sør for Bay of Firth, i dag delt i flere bruk. Dannelsen er norr. med hov.l. *setr* ‘sete, bosted’. Tolkningen av utm.l. er usikker. Marwick foreslår *kýr* f ‘ku’, men utviklingen *y* > /ɹ/ har ikke paralleller i appellativer. *Kur-* i noen stedsnavn i Norge er blitt satt til et elvenavn *Kúra*, men verken her eller ved alle de aktuelle lokalitetene i Norge er det noe større vannløp (se NSL: 269 og NG 1: 341).

- Estaben** /'estøbən/ N
 HY 37 17. *Eastaban* 1848 ComF.
 Gård i Redland, der det i 1848 også finnes et *Nistaban*. Opphavet er altså trolig norr. *Øfstibærinn* m best. 'øvstebøen, -gården'. På samme måte bør vi tolke *Eastabin* i par med *Nistaben* i Stenness, som Marwick parafraserer som 'East Bigging'. At Marwick overser den mer nærliggende tolkningen *bær* m 'gård', kan skyldes at han vil reservere *bær* for de aller eldste gårdene (se navneleddskronologien i OFN: 227ff.). Synspunktet er problematisk, ettersom appellativet må ha vært levende i lengre tid, og tydeligvis kunne brukes i navnedannelse da Redland og andre gårder ble oppdelt.
- Fiold** /fjɔld/ N
 HY 36 17. *Feold* 1848 ComF.
 Gård i fjellsida i Settiscarth, av norr. *fjall* m 'fjell'. Se 8.1.2.9. og *Brendo* ovafor om hyperrestitusjon *ll* og *nn* > *ld* og *nd*. *Fiold* inngår i en rekke åsnavn og er også brukt som bostedsnavn også på Westray.
- Firth** /firθ/ N
 i *Fiaurp* i *Orknøyingasagaen*, *Firth* 1502 R, 1595 R, *Firthe* 1601 UB.
 Gammel navnegård eller tunship på 4,5 pennyland. Tunshipet har gitt navn til sognet og ligger sentralt til, innerst i armen av Bay of Firth, som kalles *Aurriðaffjörðr* 'ørretfjord' i *Orknøyingasagaen*. Det norr. navnet *Fjörðr* m 'fjord' er her blitt tilpasset på samme måte som appellativet, som også er etablert i sk. i formen *firth* (CSD: 197). Det er uvisst om formen skal regnes som en oversettelse, se 9.2.2.3., eller om tilpasningen er et resultat av at navnebrukerne umiddelbart forstår navneleddet, se 9.2.4.
 Tunshipet er i dag en del av tettbebyggelsen i landsbyen Finstown. Navnet *Finstown* er nytt, etter en irsk soldat *Phin* som slo seg ned her ca. 1820 og startet et vertshus som ble kalt *Phin's*. På den tida var det bare en håndfull hus her, men på kort tid ble det en liten tettbebyggelse (Firth 1974: 138).
- Geo** /djø, gjø/ N
 HY 36 18. *Goe* 1848 ComF.
 Gård i bekkedal ovafor Holland. Navneleddet *geo* 'smal kløft på kysten' av norr. *gjá* n er sjelden brukt i innlandet, men relativt høye loddrette sider i bekken kunne forklare navnevalget her. Det er likevel mulig at *Geo/Goe*, som betegner markerte bekkedaler flere steder, kan ha et annet opphav, også fordi uttalen er ulik. *Gjá* gir normalt /gjo, djo/ (ON: 53), mens opphavet til /ø/ normalt er norr. *ó* eller *ú*. I 8.4.3.6. foreslår jeg derfor at opphavet kan være det samme som for nyno. *juv*, 'kløft, hulning'.
- Grandon** /'grandən/ N
 HY 35 14. *Granding*(?) 1642 Gr, *Grandon* 1754 Gr, *Grandan* 1841 C.
 Lesingen av det første belegget er usikkert, men *-ing* er vanlig hyperkorreksjon av /in/. Liten gård på sørsida av den indre bekkeosen ved Finstown. Opphavet er norr. *Grandinn* m best. 'sandøra'.
- Grimbister** /'grimbistər/ N
 HY 37 12. *Grymbustar* 1502 R, 1595 R, *Grynbister* 1509 REO, *Grymbuster* 1560–61 REO, *Gremibuster* 1601 UB, *Grumbuster* 1655 Ret.
 Gammel navnegård på 4,5 pennyland ved sjøen sør for Bay of Firth, delt i en rekke bruk i dag. Hov.l. er norr. *bólstaðr* m 'bosted'. Marwick foretrekker en tolkning med

mannsnavnet *Grímr* som utm.l., men ettersom genitivsmorfem mangler, foreslår han alternativt adj. *grænn* ‘grønn’. Overgangen *nb* > *mb* er regelrett (ON: lxvi), utviklingen av vokalen mer problematisk, jf. Gammeltoft (2001: 118).

Heddle /hɛdl/

N

HY 35 12. *Hedal* 1425 DN II 691, *Hadale* 1502 R, *Hed.* 1509 REO, *Haddale* 1595 R, *Heddell* 1600 Ch, 1601 UB, *Heddle* 1794 R.

Gammel navnegård på 3 pennyland i dal som strekker seg inn fra Stenness, i dag delt i flere bruk. Trolig av norr. *Heydalr* ‘høydal’ slik Marwick regner med. /ɛ/ av norr. *ey* er vanlig (ON: xliii), og er å forvente i diplommet fra 1425, som gjennomfører monoftong, se 3.2.1.1. Reduksjonen av *dalr* til en stavelsesbærende *l* skjer trolig etter mønster av sk. ord som *fiddle*, *paddle* osv. Samme utvikling for uttalen av *dalr* får *Liddale* /’lidl/, South Ronaldsay.

Hewing /’hju:in/

N?

HY 36 16. *Howa* 1846 kF, *Haween* 1848 ComF.

Gård mellom Redland og Holland. Formen på kartet fra 1846 tyder på en form av norr. *haugr* m ‘haug’ opphavelig, men uttalen og belegget fra 1848 gjør tolkningen usikker.

Holland /’hɔlənd, -lən/

N

HY 36 15. *Holland* 1502 R, 1551 REO, 1595 R, 1601 UB, *Howland* 1662 Blaeu.

Gammel navnegård på 6 pennyland og fortsatt navn på en gård. Denne ligger på utløperen av en ås ovafor Coubister.

Navnet er svært vanlig, og tolkes som norr. *Háland* ‘høytliggende land’, som passer realt her. En innvending mot den tradisjonelle tolkningen er at et par av *Holland*-gårdene ligger lavt, spesielt på Sanday (se OFN: 10) og i St. Ola. Belegget fra 1662 antyder at *Haugland* kan være opphav i alle fall for enkelte *Holland*. Ulike norr. utm.l. kan altså ha falt sammen her, på samme måte som *Eystri-* og *Óssbólstaðr* begge blir til *Isbister*. Slik onomastisk tilpasning behandles i 9.3.2.1.

Liv K. Schei (1998: 343) har nylig kastet fram en hypotese om usammensatte navnedannelser til **hollandi* ‘hjelpesmann’. Hun tar utgangspunkt i Steinnes’ kontroversielle teori om *Huseby* som administrasjonsgårder, og skisserer hjelpesmenn på *Holland*-gårdene. Hypotesen om at alle gårder med en bestemt funksjon skal få samme navn er problematisk i utgangspunktet, og forutsetter for *Holland*-gårdenes del et relativt omfattende navnebytte så seint som på 1000-tallet. I tillegg blir selve navnedannelsen problematisk, når Schei tenker seg gårdene skulle hete ‘hjelpesmann’ uten noe lokalitetsangivende hov.l.

På bakgrunn av nyere navnedannelser, bl.a. to i Harray, som begge ligger høyt, kan det snarere virke som det semantiske innholdet blir forstått langt inn i nyere tid, eller at *Holland* er blitt et prefabrikkert navn for gårder som ligger høyt, se 7.3.3. Når navnet tidlig fikk en standardskriftform, som er gjennomført nesten uten unntak i alle dokumenter, kan vi tenke oss at landsnavnet *Holland* har hatt en normerende effekt.

Holodyke

Sk

HY 36 12.

Hus ved Stonehall. Navnet er vanlig om nye bruk som helst må ha blitt lagt nær en åpning i tunshipgjerdet, *Hole o’ Dyke* betyr ‘hull i gjerdet’. *Dyke* er det normale appellativet for ‘gjerde’ på øyene.

Horralds(h)ay /'hɔrəldzə, 'hɔrənʃi/ OFN, G. Lamb, /'hɔrldʃi,-si/ N. Leask. N
HY 36 14. *Thorwaldishow* 1502 R, *Horraldsay*, -hay 1595 R, *Horralsay* 1619 Sas.
Gård nord for fjordbotnen, navnegård på 3 pennyland i rentals. Formen fra 1502 viser at opphavet er *Þorvaldshaugr* 'Torvaldshaug', som deretter raskt slites ned. Parallell utvikling av norr. *þ* > /h/ forekommer i et par gårdsnavn: *Thurstainshow* 1492 R > *Hurteso* 1595 R i Holm, *Thurkingisgarth*, *Thurkynsgarth* 1492 R > *Hurkisgair* 1595 R i Sandwick. Lydovergangen er ikke kjent fra appellativer, se 3.3.3 og 8.1.2.3.

Ing(a)showe /'iŋzɔu/ OFN, /'iŋəzɔu, iŋəʃɔu/ lokalt N
I et tidlig notat skriver H. Marwick /eŋgashɔɔ/.
HY 38 12. *Ingiswall* 1846 kF, *Ingshowe* 1897 OSNB.

Bruk på et lite nes med brochruin. Uttalen taler for norr. hov.l. *haugr* m 'haug', med referanse til brochen, på tross av formen fra 1846. Utm.l. kunne være *eng* f, som er et relativt sjeldent navneledd på Orknøyene. Men "the Meadow ('eng') betwixt Ranybustar og Cursetter" svarer skatt i 1595 R., og Ingshowe ligger i dette området. Alternativt kan utm.l. være et personnavn. Verken *eng* eller *Ingi/Inga* skal normalt ha *s*-gen., men *s*-gen. sprer seg i mellomnorsk tid. Et navn sammensatt med *Ing*- er også mulig.

Kingsdale /-deil, -deil/ Sk
HY 37 11. *Kingsdale* som naturnavn i 1848 ComF, som gårdsnavn i 1868 (*Orkney Herald* 3.3.).
Gård og dal sør for Grimbister. Hov.l. er sk. *king* 'konge', slik at navnet skal regnes som en sk. dannelselse. *Dale* < norr. *dalr* m 'dal' er ikke oppført som appellativ i CSD eller ON, men dette navnet viser at leddet må ha vært produktivt i navnedannelse på Orknøyene i sk.språklig tid, se 8.4.3.

Langalour /'lɑŋəluər/ N?
HY 26 16. *Longaloo?* 1848 ComF (usikker lesning).
Gård i Redland. Opphavet kunne være norr. *Langarlóar*, f pl. 'langenger'.

Lettaly /'letəli/ N
HY 36 18. *Clettaley in Settiscarth* 1665 Ch, *Lattalie* 1796.
Gård i Settiscarth. Ligger relativt høyt, med godt utsyn. Dermed gir det god mening å tolke navnet som en sammensetning av *leiti* n 'høyde som gir utsyn' og *hlíð* f 'li', slik Marwick gjør. Det eldste belegget taler imidlertid for *Klettahlíð*, med gen. pl. av *klettr* m 'klett, knatt, kolle' i utm.l. Det er likevel uventet at *k* skulle falle bort i dette navnet når *kl*- ellers bevares i dial., både i *klettr* og andre lånord.

Lyde /laid/ N
HY 36 18.

Liten gård lengst opp i skaret i Settiscarth, der det går vei over til Harray. Trolig har veien, som heter *Lyde Road* i dag, vært den eldste navngitte lokaliteten i området, se 7.3.1.1. Bruksnavnet mangler i kilder før 1900 og må være temmelig nytt. Andre dannelser til veinavnet eller områdenavnet er *Chair of Lyde* (belagt i 1848 ComF, se nedafor) og *Lyde Burn*. Norr. *leið* f 'vei' inngår i flere navn: *Lydes of Tingwall* og *Lydes of Orquil* i Rendall.

Midhouse /'midus/

HY 36 18. *Mid House* 1848 ComF.

Gård i Settiscarth, jf. *Appiehouse*. Dannelsesspråket er usikkert, ettersom begge ledda, *hús/house* 'hus' (se. 8.4.3.) og *mið/mid* 'midt' er felles for norr. og sk.

Millquoy

HY 35 14. *Milnquoy* 1595 R, *Millquoy* 1665 Ch, *Mill-*, *Milnquoy* 1841 C.

Bruk ved bekkemunning, der det var mølle i eldre tid. Språket for navnedannelsen er usikker. Norr. *mylna* f og sk. *mill*, *miln* 'mølle' er et felles ord og *quoy* av norr. *kví* f 'kvie' er lånt inn i dial., se 8.4.3.10.

Nabban /'nabøn/

N

HY 39 11. *Nabban* 1848 ComF.

Bruk sør for Rennibister. Navnet ser ut til å være en norr. dannelselse med best. art., helst av *nabbi* m, 'bergknatt', selv om det ikke er noen spesielt iøynefallende knatter i terrenget.

Netherbigging

Sk?

HY 37 12. *Netherbigging* 1642 Gr.

Bruk i Grimbister, i par med *Upper Bigging*. Navneleddet *bigging* er relativt vanlig på øyene. Trolig er dette et sk. verbalsubst. dannet til det innlånte *big* v. 'bygge' < norr. *byggja*, se 8.4.3.2. Navneparet *Upper* og *Nether Bigging* skal altså helst regnes som sk. dannelser, med sk. utm.l. 'øvre' og 'nedre'. Man kan likevel ikke helt utelukke en dannelselse med norr. *bygging* f 'bygging, bygning', spesielt fordi *Netherbigging* er relativt tidlig belagt. Utm.l. er i så fall norr. *neðri* 'nedre'.

Ouraquoy /'ɔurəkwi, -kwai/

HY 34 12. *Oweraquoy* 1848 ComF.

Gård i Heddle. Navnet kan være en sk. dannelselse med det innlånte *quoy*, se 8.4.3.10. *Over* i betydningen 'øvre' i stedet for standard *upper* er kjent fra stedsnavn i Skottland, se *uver*, CSD: 756. Uttalen i orknøydial. er /'ɔur/, se ON: 127. Alternativt kunne utm.l. være en tilpasning av norr. *øfri* 'øvre', som ville forklare /ə/ i fugen.

Park of Heddle.

Sk

HY 35 12. *Park of Heddle* 1848 ComF.

Bruk i tunshipet Heddle. Navnet er vel overført fra en teig, *park* betegner 'jorde' i dial. Når et sk. appellativ utmerkes med et eksisterende stedsnavn slik som her, er *of*-konstruksjon det normale, se 7.1.2.2.

Quatquoy /'kwatkwi/, eldre /'matmi/

N

HY 37 15. *Quhytquoy* 1502 R, 1595 R, 1601 UB, *Quytquoy* 1627, *Qtquoy* 1642 Gr, *Whitquoy* 1794 R.

Navnegård på 1 pennyland i rentals, i dag tre bruk ved sjøen mellom Burness og Coubister. Eldre belegg taler for opphavelig norr. *Hvítakví* 'hvitkvie'. Utviklingen *í* > /a/ i utm.l. er likevel avvikende. Den eldre uttalen avspeiler dialektens tradisjonelle sammenfall av *hv* og *kv* til /w/, se 8.1.2.9. Det frekvente navneleddet *quoy* kan ha uttalen /w/, se 8.4.3.10. Uttalen /kw/ er nyere og trolig skriftspråkpåvirket.

Rennibister /'renøbistər/

N

HY 39 12. *Rannebustar* 1502 R, *Ranybustar* 1595 R, *Ranibuster* 1618 Sas., *Rennibister* 1794 R.

Navnegård på 6 pennyland ved fjorden lengst øst i sognet, med før-norrønt “earth house” eller underjordisk hus, fortsatt en gård. Dannelsen er norr., med hov.l. *bólstadr* m ‘bosted’. Marwick foreslår bekkenavnet *Renna* i utm.l. jf. *Redland* ovafor og *Rendall* (6.3.1.) og Gammeltoft (2001: 142f.) støtter denne tolkningen. Når de eldste belegg for *Redland* og *Rendall* har *e* eller diftong i utm.l. og dette navnet lenge har *a*, blir det likevel problematisk å regne med felles opphav. En alternativ tolkning er *ranna-*, g. pl. av *rann* n ‘hus’ (jf. M. Olsens tolkning av *Rennebu*, NSL: 361). Et personnavn i utm.l., f.eks. et sterkt nedslitt navn på *Ragn-*, *Rann-* er en tredje mulighet, jf. patronymet *Ranyson* (REO: 422, punkt 18).

Rossmyre /'rɔsmajər/

N

HY 38 12. *Meadows of Rosmyre* 1587 REO, *Bridge of Rossmire* 1848 ComF.

Første sikre belegg som gårdsnavn i 1868 (*Orkney Herald* 3.3.).

Gård sørøst i sognet. Norr. navnedannelse, sammensatt av *hross* m ‘hest’ og *mýrr* f ‘myr’. Her viser belegga at et eldre naturnavn er tatt i bruk som gårdsnavn i nyere tid, se 7.3.1. Uttalen av hov.l. er avvikende, normalt får *mýrr* uttalen /mir/ (jf. *Baramira* 6.2.2. nedafor). Her følger det uttalen av sk. *mire*, kanskje fordi det dreier seg om et gårdsnavn som skrives og brukes offisielt.

Savil(le) /'savəl/

N

HY 36 15. *Savale* 1595 R, 1612 Court Book, *Savell* 1601 UB, *Sauiel* 1627.

Gård, utgjør 3 pennyland sammen med Benyereth i rentals.

Navnet minner om *Savalen* i Norge. Dette antas å være elvenavn, uten at betydningen er klar, men det renner ikke noen større bekk nær Savil. På Orknøyene går /vəl/ gjerne tilbake på *vøllr* m ‘voll’. Tolkningen av utm.l. er usikker. Marwicks tolkning *sáðvøllr* ‘sædvoll’ (OFN: 21) er ikke god, ettersom *vøllr* indikerer naturlig gress, av Fritznert ført opp som “mods.[att] akr”. En alternativ mulighet er *Sjár* m ‘sjø-’, men normalutvikling av *á* er /o:/, og gården ligger ikke rett ved sjøen.

Seater, Setter /'setər/ OFN, /sitər/

N

HY 34 15. *Seater* 1502 R, *Seter* 1595 R, 1794, *Setter* 1587 REO, *Sæter* 1601 UB.

Enkeltgård beliggende i overgangen til brecks mot grensa til Harray. I rentals utgjør gården 2 pennyland sammen med Wasdale.

Opphavet er trolig norr. *setr* n ‘sete, bosted, tilholdssted’. *Sætr* m ‘seter’ er en alternativ tolkning, men leddet er ellers ikke kjent brukt på Orknøyene, og *setr* indikerer i seg selv ‘marginal gård’, se *Mossetter* i 6.3.1. Merk likevel formen *breka sætr* på Shetland i DN I 89 fra 1299. Uttaleformen /sitər/ som jeg fikk opplyst lokalt, ser ut til å være skriftspråkspåvirket.

Settiscarth /setəskarθ/

N

HY 36 18. *Setscarth* 1502 R, 1595 R, *Settiscarth* 1595 R, *Setskairth* 1601 UB, *Settascart* 1627, *Settiscarth* 1665 Ch, 1794 R.

Navnegård på 3 pennyland i rentals, brukt som områdenavn i dag. Området utgjør en hjell i en dal som via et skar fører over til Hundscarth i Harray. Marwick mener opprinnelsen til navnet er *Setr í skarði*, altså ‘bostedet i skardet’. Komposisjonen er uvanlig i norsk, der preposisjonsnavn normalt mangler artsangivende ledd, men svært vanlig på Færøyene (Matras 1963: 141ff., se også 8.3.3.). Mer i tråd med norsk

navnedannelse er en sammensetning med no. dial. *sete*, norr. **seti* m ‘sete, avsats’, som passer godt med topografien.

Det er også et par gode argumenter for Marwicks tolkning. *Scarth* ser ut til å være brukt som områdenavn for *Settiscarth* – *Cottascarth*, f.eks. på 1846 kF. Det finnes også tidlige belegg: *Scarf* 1524? (REO: 423), *Skart* 1642 Gr og flere ganger seinere på 1600-tallet. I tillegg kan navnet på nabogården *Cotscarth*, *Cottiscarth* i Rendall tolkes som en parallell dannelse, *Kot í skarði*.

Sinnakilda

N

HY 37 17. *Sinnakild* 1848 ComF.

Småbruk og oppkomme i Redland. Huset har tydeligvis navn etter oppkommet, norr. *kelda* f ‘kilde’, se 7.3.1. Utm.l. kunne være norr. *sina* v. ‘tørke ut’ i nyere norsk, om en kilde som lett går tørr i tørre perioder eller norr. *sina* f ‘fjorgammelt, overvintret gress’. Begge er kjent også i dial., se *sine* og *sinny-girs* (ON:155).

Smogarth /^ʃsmogər, -dʒər/

N

HY 36 15. *Smogarth* 1841 C, *Smogar* og *Upper Smogar* 1848 ComF.

Gård mellom Savil og Horraldshay. Uttalen med /g, dʒ/ viser at navnet helst er en sammensetning med norr. *garðr* m, se 8.4.3.5. Utm.l. kan være *smár* adj. ‘liten’ slik Marwick foreslår, men dette er usikkert uten eldre belegg.

Snaba

Sk?

HY 34 14. *Snaba* 1841 C, 1848 ComF, T 1931. *Snowball* 1846 kF.

Hus i ruiner i åssida nord for Binscarth. *Snaba* betyr ‘snøball’ på sk., jf. formen fra 1846, men dette må helst være en leksematisk tilpasning, se 9.3.2.2. På Shetland brukes *snaa-buil* om “C-, T-, S-, or Y-shaped ... place where sheep might shelter in bad weather” (Baldwin 1996: 210). Etter beliggenheten kan lokaliteten ha vært sted for et saueskydd, selv om sammensetningen *snabuil* ikke er oppført i ON. *Buil* ‘leie for dyr’ er kjent i dial. Det finnes et *Snæbyli* på Island, Finnur Jónsson 1911: 425 ser dette i sammenheng med snøskred.

Springrose

Sk

HY 35 12. *Springrose* 1848 ComF.

Gård i Heddle. Nyere sk. navn, kan kalles et motenavn (se 7.3.2.) i den forstand at det ikke beskriver lokaliteten, men er en sammensetning av ord med positive konnotasjoner, ‘vår’ og ‘rose’.

Stonehall, Stony Hall

Sk

HY 36 12. *Stoney h* 1848 ComF.

To bruk lengst opp mot lia i Grimbister. Sk. dannelse, *hall* eller *ha* er vanlig hov.l. om nyere bruk, se 8.4.3.7. Utm.l. er eng. *stone*, *stony* ‘stein, steinete’, de sk. formene er *stane* og *stany*. Lokalt brukes navnet *Hillside*.

Thickbigging

Sk?

HY 36 13. *Thickbigging* 1841 C.

Navn på et område ved sjøen i Finstown. Marwick mener dette har vært navn på den gamle hovedgården i tunshipet Firth, som er spist opp av landsbyen Finstown. Iflg. Firth (1974: 138) var bygningene i ruiner før 1900, men navna *Thickbigging* eller *Toun o’ Firth* ble fortsatt brukt.

Marwick setter navnet til norr. *þykkva-bygging*, om en brei bygning som skilte seg fra de vanlige langhusa. Dette er noe overraskende, all den tid han regner med sk. opphav for *bigging* (OFN: 38, se 8.4.3.2.). Dagens form er sk., men kunne hypotetisk sett være en tilpasning av norr. *þykkvabygging*. Navnet *Þykkvibær* finnes på Island, og er der tolket som ‘tett bebyggelse’ (Svavar Sigmundsson, manus). Også her kunne navnet referere til en spesielt tett husklynge, Clouston (1919: 39) peker på at *bigging* normalt betegner klynger av hus.

Turrieday /ˈtʌriədɛil, -dɛl/ N

HY 35 12. *Turiady* 1848 ComF.

Bruk i Heddle. Opphavet kan være det samme som for *Turriedale* i Evie, se 6.1.1. ovafor. Uttalen forteller at hov.l. må være *-dalr*, som også høver med beliggenheten. I dag er *l* normalt uttalt i navneleddet *dale*, men formen *Turrieday* her og eldre belegg som *Eskadae* for *Eskadale* viser at leddet har vært utsatt for *l*-bortfall, se 8.1.2.2.

Upper Bigging Sk?

HY 36 12. *Upper Bigging* 1848 ComF.

Gård i Grimbister, se *Netherbigging* 6.2.3. ovafor.

Vinden /ˈvɪndən/ N?

HY 36 16. *Vinden* 1848 ComF.

Liten gård i lia ovafor Holland. Marwick foreslår et imperativnavn *Vendom* eller *vin* f ‘eng, beite’ sammensatt med et utolket ledd. Tolkningene er ikke overbevisende. Det er tvilsomt om *vin* er brukt i navnedannelse på øyene, se drøfting av navneleddet i 7.3.5. En tolkning som imperativnavn er også problematisk. Iflg. NGIncl. 19f. er norske imperativnavn relativt unge, de er aldri belagt i middelalderkilder. Et norsk eller norr. imperativnavn er derfor neppe å forvente på øyene.

Initial *v* og endelsen *-en*, normalt av norr. best. art., tyder likevel på norr. opphav. Et vassdragsnavn *Vinda* til norr. *v. vinda* ‘svinge, bukter’ er kjent fra Norge. Gården ligger ved en bekk, men endelsen /ən/ er fortsatt uforklart. En alternativ tolkning er f best. *vinnan* ‘arbeidet’, med hyperkorrekt *d*, se *Brendo* 6.2.1. ovafor og 8.1.2.9. Tolkningene er usikre.

Wald /wald/ N

Wathill 1502 R, *Wale* 1595 R, 1662 Blaeu, *Vaill* 1627, *Wald* 1750 Mackenzie, *Waal* 1794 R, *Wall* 1841 C.

To gårder, *North W.* og *South W.*, som i dag er trukket et stykke unna Burn of Cruan. På Mackenzies kart fra 1750 er *Wald* avmerket like ved bekkeosen. Det bekrefter at opphavet er norr. *vaðill* m ‘vad’, jf. formen fra 1502. Lydutviklingen er interessant: Den dentale frikativten faller bort på 1500-tallet iflg. kildeformene, mens *ll* holder seg og feilrestitueres til *ld*, se *Fiold* 6.2.1. ovafor og 8.1.2.9.

Wasdale /ˈwazdɛil/ N

HY 34 14. *Wasdale* 1502 R, 1595 R, 1794 R, *Wasdeall* 1587 REO, *Wesdale* 1601 UB, *Waisdell* 1627, *Wasedale* 1665 Ch.

Gård langt vest i sognet, utgjorde en enhet på 2 pennyland sammen med Seater i rentals. Gården ligger ved et lite vatn, og opphavet er utvilsomt norr. *Vazdalr* ‘vassdal’.

6.2.2. Teignavn og artefaktnavn

Som nevnt innledningsvis er storparten av navna hentet fra to lister over teignavn fra 1868 og 1931 (D 46/1/6/13 og D 29/1/10) og fra Firth 1920. Det betyr at jeg bare unntaksvis har uttaleopplysninger, og at nøyaktig beliggenhet og lokalitetstype normalt bare er kjent for lokaliteter som er omtalt. Det gir færre holdepunkter for tolkningene, og jeg prøver å unngå for vidtgående spekulasjoner.

Det eldste mulige belegg for teignavn fra Firth finnes i et dokument fra 1681 (D 27/6/4) som omtaler “Middowes” eller enger i Coubister kalt *leishpounds: Broad Leishpound* etc., tydeligvis dannet til vektenheten *lispund*. Disse kan være fra Coubister i Firth eller fra Coubister i Orphir.

Backaquoy

N

Pt of Backaquoy 1848 på ComF, *Backaquoy* T 1931.

Teig under Burness i T 1931. Begge navneledd finnes både i norr. og sk., men komposisjonsfugen tyder på norr. opphav *Bakkakví*. Hov.l er det vanlige *kví* f ‘kvie’ se 8.4.3.10. Utm.l. *bakki* m må helst referere til ‘bredd’, ettersom terrenget er flatt, se 8.4.3.1.

Backhose

Backhose T 1931.

Teig under Binscarth. Til tross for uvant skrivemåte er vel hov.l. helst *hús/house* ‘hus’. Språklig opphav og betydning er også usikkert for *back*, se 8.4.3.1. Her kunne det dreie seg om en dannelselse med preposisjon, enten norr. *bak húsi* eller sk. *back of the house* ‘bak huset’.

Beeniesfield

Sk

Beeniesfield T 1931.

Teig under Settiscarth. Sk. dannelselse, hov.l. *field* ‘jorde’. Utm.l. kunne være diminutiv av et personnavn som *Benjamin* eller *Benedict* (se Black 1974: 65) med genitivs-s.

Bakegar

N

Bakegar T 1868, T 1931.

Teig under Binscarth. Navnet kan komme av norr. *bakkagarðr*. *Garðr* m ‘gård, gjerde’ er brukt om teiger, se 8.4.3.5. *Bakki* m i navn betegner oftest ‘bredd’ og ikke ‘skråning’, se *back* 8.4.3.1., i Binscarth er det begge deler.

Baramira

N

Baramira T 1868, T 1931, *Barameero* T 1931.

Den første skrivemåten gjelder en Teig under Binscarth, den andre en Teig under Wasdale. Siden dette er nabogårder, refererer formene trolig til én lokalitet, brukt av begge parter. Norr. dannelselse med hov.l. *mýrr* f ‘myr’ i best. form. Best. art. i feminina er oftest bevart med -n i navn fra øyene (*Breckan, Tooin, Gravan*), men for *mýrr* ser overgang til -a ut til å være gjennomført, se 8.2.2.1.

Barneysheet

Sk

Barneysheet T 1931.

Teig under Coubister. *Sheet* eller *sheed* er en fellessk. term for et avdelt jorde (ON: 153, CSD: 603 under *shed*). Utm.l. kan være et personnavn, *Barnie* av *Bjarni* (eller snarere *Bjarnason*) er kjent fra Caithness (Black 1974: 56).

Bismira

N

Bismira T 1868, T 1931.

Teig i Binscarth. Norr. dannelse, der hov.l. *mýrrin* har samme utvikling som i *Baramira* ovafor. Utm.l. er usikkert, men kunne være dial. *bizzy* /'bizi/ 'bås' (OFN: 14), jf. *Slap of Quoybeezie* nedafor og *Bisgarth* i Evie (6.1.1.).

Blaland*Blaland* T 1931.

Teig under Horroldshay. Hov.l. *land* er felles i norr. og sk. og både norr. *blár* og sk. *blae* betyr 'blå, svart, mørk'. Det språklige opphavet er dermed usikkert. Utm.l. refererer vel helst til mørk jord? (Jf. *Bláland* på Island, se Finnur Jónsson 1911: 418.)

Blans*Blans* T 1931.

Teig i Ouraquoy. Tolkning og språklig opphav er usikkert. Et personnavn i gen. kunne ligge bak, altså samme type dannelse som *Ballantynes* og *Scott's* i 6.3.2. nedafor. En *Bliann*, *Blaann* nevnes i *Orknøyingasagaen* (kap. 66) som vokter på Damsey. Iflg. Lind er navnet helst et lån fra keltisk. Eksemplene på denne typen navnedannelse er imidlertid alle yngre sk.

Bloomro*Bloomro* T 1931.

Teig under Coubister. Kunne være norr. *Blómruð*, med hov.l. *ruð* n 'rydning' (se også note til Redland i 6.1.1.). *Blom* er ikke uvanlig i norske stedsnavn, dels i betydningen 'bregne', se *blom* 2 i NO og NG 11: 315.

Bloodo*Bloodo* T 1931.

Teig under Coubister. Svært usikker tolkning. Endelsen er helst det sk. avlednings-suffikset *-o*, se 8.2.1.1. Det første leddet kunne være norr. *blóð* n eller sk. *blood* 'blod', men det er usikkert hva leddet skulle referere til. (Se *Bloteigen* NG 11: 58. I samme bind s. 305 foreslår M. Olsen for øvrig et **bló* f 'brenning'.)

Bothy Field

Sk

Nåtidig teignavn i Binscarth. Sk. *bothy* betyr 'hytte, skur' og *field* er 'jorde'. De mange gamle teignavna fra Binscarth i listene fra 1868 og 1931 er tapt, med unntak av *Scarpsquoy*, fordi far til dagens eier var innflytter. Noen få nye, reint sk. navn er kommet til, dette er ett av dem.

Braehead

Sk

Nåtidig teig under Lyde. Sk. dannelse, sammensatt av subst. *brae* 'bakke' og *head* 'topp'.

Braethus

N

Braethus T 1931.

Teig under Smogarth. Kunne være norr. *Bratthús*. Denne sammensetningen av *brattr* adj. 'bratt' og *hús* n 'hus' finnes også i Norge (NG 11: 194), og må betegne 'bratt beliggende hus'. Det er relativt vanlig at teiger får navn etter tidligere hus på stedet ved denotasjonsskifte, se 7.3.1.1. Skrivemåten kan tyde på uttalen /bræt/ av *brattr*, som også er kjent fra andre navn, se *Brettobreck* i 6.3.1.

Brae Vingus

Sk

Brevinga 1846 kF, *Brae Venus* 1848 ComF, *Brae Vingus* Firth 1920, *Brivingis* T 1931.

Hus i Redland i forrige århundre. Huset er borte nå, men *Brivingis* er oppgitt som teignavn under nabogården Barm i 1931. Hov.l. er sk. *brae* 'bakke', og dannelsen skal dermed regnes som sk., se 7.1. Vaklende former gjør tolkningen av utm.l. usikker.

Bransquoy*Bransquoy* T 1931.

Teig under Burness. Det språklige opphavet for navn med hov.l. *quoy* 'kvie' er usikkert, se 8.4.3.10. Dannelsen kan være norr. med utm.l. *brandr* m 'brann, brenning' eller mannsnavnet *Brandr*, genitivs-s taler for det siste. Men *Bran* (gæl. 'ravn') var også brukt som mannsnavn i sk. i eldre tid, slik at dannelsen kan være sk.

Breckan

N

Breckan 1848 ComF, T 1931.

Teig under Moan i 1931, hus i 1848. Opphavet er norr. *Brekkan* f best. 'bakken'. *Breck* er lånt inn i sk., se 8.4.3.3., men etterhengt best. art. er en sikker indikasjon på norr. dannelse, se 7.1.

Burn of Lyd

Sk

Burn of Lyd T 1931.

Oppført som teignavn under Burness i 1931. Dannelsen er sk. med *of*-komposisjon og hov.l. *burn* 'bekk'. Tolkningen av utm.l. er usikker. Teigen har ingen direkte geografisk sammenheng med *Lyde*-området i Settiscarth, se *Lyde* 6.2.1. ovafor, og noe navn *Lyde* (< norr. *leið* f 'vei') er ikke kjent fra Burness-området.

Burry Meadow

Sk

Burry Meadow 1846 kF, 1848 ComF.

Område avmerket i sørvestenden av Loch of Wasdale på kartene. Dannelsen er sk. med hov.l. *meadow* 'eng'. Utm.l. er trolig sk. *burry* 'ujevn, ujevnt bevokst' (Jamieson 1867: 86), jf. *Burrey Brae*. Det bør likevel nevnes at det kan være en brochruin på et lite nes i Loch of Wasdale, og at *Burrian* (< norr. f best. *borgin* 'borgen') ofte betegner brocher.

Byde

Sk?

Byde T 1931.

Teig under Redland, navnet er ikke nevnt i Firth 1920. Opphavet er uklart. Sk. *bide* v. betyr 'bo, vente, bli værende' (CSD: 41). Dette gir ikke videre god mening som teignavn, men kunne tenkes som et opprinnelig husnavn.

Clickimin

O

Clickimin og *Upper Clickimin* 1846 kF, *Clickimin* T 1931.

I 1846 er *Clickimin* og *Upper C.* navn på hus nær Stoneyha', i 1931 er *Clickimin* teignavn under Netherbigging i Grimbister. Navnet finnes flere steder på Orknøyene og Shetland, og er ifølge Brian Smith (1995: 27) oppkallinger etter vertshus i Skottland, se 7.3.1.3. Tolkningen er ikke sikker, men se 8.3.4.

Cramfire's (?) Quoy

Sk?

Cramfire's (?) Quoy T 1931.

Oppført som teig under et bruk Leigh. Lesingen av utm.l. er noe usikker, det kan muligens være et sk. familienavn. I så fall er dannelsen helst sk., med det innlånte *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10.

Cringlin

N

Cringlin T 1931.

Teig under Geo. Opprinnelig norr. *Kringlan* f b. 'kretsen, ringen', som må referere til en rund formasjon av noe slag. Her er best. art. bevart med *-n*, i motsetning til i *Baramira* ovafor.

Crovnofinya

N

Crovnofinya T 1931.

Teig under Glebe i 1931, i dag et hus som kalles *Crovnofinya* eller *Croonafea*, men også *Bitch Ha'* og *Heather Hoose*. Området er flatt og fuktig, og *fea* < norr. *fjall* f 'fjell' kan ikke være opprinnelig. Leddet *finya* refererer flere steder til fuktig land, og er helst en form av norr. *fen* n 'myr'. Det første leddet er norr. *krú* f 'inngjerding' innlånt fra keltisk, se 8.4.1.1. Komposisjonen ser ut til å være frase med preposisjonsledd: *Króin á feni/fenjum* 'inngjerdingen på myra', se 8.3.3. Jf. *Quina-millyoar* nedafor.

Cuppingua

Cuppingua T 1931.

Teig under Wasdale. Av norr. *kopprinn goði* 'koppen gode'. *Koppr* eller sk. *cup* er brukt flere steder om mindre senkninger. Etterstilt adj. er ikke uvanlig i stedsnavn på Orknøyene, se drøfting i 8.3.1.

Cuppo

Cuppo T 1931.

Teig under Horroldshay. Dannelsen kan være sk., med avledningssuffikset *-o*, som er svært produktivt i dial., se 8.2.1.1., og sk. *cup* 'kopp'. Alternativt kan dagens form være en tilpasning av et eldre norr. navn dannet av *koppr* m. Som navneledd betegner *koppr* og *cup* mindre senkninger, jf. *Cuppingua* ovafor.

Cupster Nelster

Cupster Nelster Firth 1920, T 1931.

Firth beskriver lokaliteten som en gressflekk i en sving i bekken som renner gjennom Redland. Nå er området overgrodd med krattskog. Navnet har fått en "hokus pokus-utvikling", der navneledda tilpasser seg hverandre. Det samme har skjedd i noen andre navn på Orknøyene, se drøfting i 9.3.4.

Trolig inngår *koppr* eller *cup* i den opprinnelige dannelsen, jf. *Cuppingua* ovafor, lokaliteten utgjør en liten senkning. De øvrige elementene i navnet kan ikke

identifiseres. Elementet *ster* er imidlertid kjent fra navn, *bólstaðr* blir regelmessig til *bister* og *setr* kan få overgang til *ster*, se for eksempel *Inkster* /'ɪŋstər/ og *Mossetter* /'mostər/ i Rendall, 6.3.1. Tilpasningen kan altså ha skjedd etter mønster av andre stedsnavn. Onomastisk tilpasning behandles i 9.3.2.1.

Damsquare

Sk

Damsquare T 1931.

Teig under Burness. Sk. dannelse med hov.l. *square* 'rute'. Utm.l. er derfor trolig sk. *dam* i betydningen 'oppdemt reservoar'. Kart og dokumenter forteller om en tidligere mølle i Burness, og dette navnet må være et minne om mølledammen.

Dongerfield

Sk

Dongerfield T 1931.

Teig på Lettaly, navnet er fortsatt kjent. Sk. dannelse med hov.l. *field* 'jorde'. Tolkningen av utm.l. er usikker, sk. *danger* /dandʒər, dən-/ 'fare' kan vel neppe fungere som navneledd.

Drowins Brae

Sk

Drowins Brae T 1931.

Teig under North Breck. Sk. dannelse med hov.l. *brae* 'bakke'. *Drow* og vanligere *trow* betegner i dial. troll og underjordiske. *Trow* er en regelrett utvikling av *troll* med *ll*-bortfall, mens *drow* kan komme av norr. *draugr* m. Formen her ser ut til å gå tilbake på norr. best. gen. *draugins*. Et norr. utm.l. er uventet i en sk. dannelse, og tyder på at hov.l. kan være oversatt, se 7.1.1. og 9.2.2.1.

Dishans

N?

Dishans T 1931.

Teig under Lyde. *Dish-* inngår i flere navn på Orknøyene, Marwick tolker det som *dys* f 'steinrøys, liten gravhaug'. Det er uvanlig at navn i Orknøymaterialet får både norr. og sk. bøyingsmorfem, men her har vi tilsynelatende dobbel markering, norr. f best. *dysin* eller pl. best. *dysjarnar* og sk. s-plural, se 9.3.1.2.

Farafield

Sk?

Farafield T 1931.

Teig under Horroldshay. Sk. *far afield* kan bety 'langt vekk'. En tilpasning til et eldre norr. navn er likevel tenkelig, jf. *Slap of Faravill*.

Gallow Slap

Sk

Gammel grind i Lettaly. Sk. dannelse, *gallow* betyr 'galge' og *slap* er dialektordet for 'grind'. Etter tradisjonen skal en person ha blitt hengt her.

Gayro of the Wart

Sk

Gayro of the Wart Firth 1920.

Stripe med gress ned fra Wart of Redland. Navnedannelsen er sk. med *of*-konstruksjon. Hov.l. er dial. *geyr*, *geyro* (ON: 53) av norr. *geiri* m 'spiss', som bl.a. betegner et stykke gress i lynchhei. Denne betydningen passer bra her. Endelsen *-o* er et avledningssuffiks i dial., se 8.2.1.1.

Garooni

N?

Gaarondi T 1931.

Oppført som teig under Bridgend i 1931. Ifølge N. Leask brukes navnet i dag om en vei mellom Rennibister og den gamle Finstownveien. Veien følger bekken til Brigend. Det første leddet er trolig *garðr* m 'gård, gjerde', se 8.4.3.5. Det andre kan være et etterstilt adj. *rund*, som inngår i relativt gamle navn på øyene, for eksempel *Hulin rundi* < *hóllinn rundi* 'den runde haugen', se Jakobsen 1921: 678. Det er mer tvilsomt å regne med etterstilt prep./adv. *undir* 'under' (jf. *Vatnemellom*, *Bekkimellom* i Norge), ettersom ingen parallelle konstruksjoner er kjent fra Orknøyene, se 8.3.3.

Golback*Golback* T 1931.

Teig under Breckan. Det språklige opphavet er usikkert. Hov.l. *back* kan gå tilbake på norr. *bakki* m 'bakke, bredd', men brukes også om jordstykker i dial., se 8.4.3.1. Utm.l. er også usikkert, kanskje kan det være et subst. *gol* 'renne, fordypning' som er kjent fra Shetland. Jakobsen (1921: 246 under *gowl*) setter det til sk. *gowl* 'fordypning mellom to hauger'. Jf. *Golmeadows* nedafor.

Golmeadows

Sk

Golmeadows T 1931.

Teig under Horroldshay. Sk. dannelses med hov.l. *meadow* 'eng'. Utm.l. er trolig det samme som i *Golback* ovafor.

Green Whysteethe

Sk

Green Whysteethe T 1931.

Teig under Barebrecks. Appellativet *steethe* betegner i dial. 'fundament, sted der noe er bygd', og kan ha sk. eller norr. opphav (ON: 117). *Why-* reflekterer tradisjonell uttale /mi/ av *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10. *Whysteethe* betyr altså noe slikt som 'sted der det har stått ei kvie'. Sk. utm.l. *green* adj. 'grønn' tyder på sk. dannelses.

Haagar

N

Haagar T 1931.

Teig under Grimbister. Stående postvokal *g* (jf. *Haan* nedafor) gjør at navnet helst skal tolkes som en sammensetning med norr. *garðr* m 'gård, gjerde', se 8.4.3.5. Utm.l. kunne være *hagi* m 'hage, havnegang'.

Haan

N?

Haan T 1931.

Teig under Geo. Opphavet kan være norr. *haginn* m best. 'hagen, havnegangen'. Med regelrett bortfall av postvokal *g* (se 8.1.2.1.) kommer to vokaler i kontakt, og sammenfall og overgang til enstavingsform må være mulig. I Harray finnes et teignavn *Haan Huan*.

Hallans, The /'halans/

N?

Teig i Settiscarth. Terrenget er brattlendt, norr. *hallr* m eller *hallan* f 'helling' passer reallt. Dersom *hallr* er utgangspunktet, har navnet fått både norr. og sk. art., se 9.3.1.

- Hiveland** Sk
Hiveland T 1868, T 1931.
 Teig under Binscarth. Trolig en sk. navnedannelse, sammensatt av *hive* ‘bikube’ og *land* ‘land’, altså ‘land der det står bikuber’.
- Kirkbreck**
Kirkbreck T 1931.
 Teig under Binscarth. Dannelsesspråket er usikkert. Norr. *Kirkjubrekka* ‘kirkebakke’ kan ligge bak. Men *breck* er lånt inn i dial., se 8.4.3.3., og *kirk* er fellessk. for ‘kirke’, se 3.1.1.3., slik at dannelsen også kan være sk.
- Kirk Sheed** Sk
Kirk Sheed Firth 1920.
 Stykke ved bekken i Redland. Dannelsen er sk., med hov.l. *sheed*, *sheet* som i dial. betegner et avdelt jorde. Utm.l. er sk. *kirk* ‘kirke’, se 3.1.1.3. Ifølge tradisjonen skal det ha vært et kapell på dette stedet. Særskrivning av ledda er vanlig i sk. og eng. navn.
- Knowe of Steeringlo** Sk
Knowe of Steeringlo Firth 1920.
 Haug dannet av en brochruin. Den kalles *Broch of Redland* på OS-kartet og ligger merkelig nok i myr. Dannelsen er sk., med hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’ og *of-*konstruksjon. *Steeringlo* er i seg selv et sammensatt navn, trolig med norr. *stí* f ‘stie, inngjerding’ som hov.l. og etterstilt adjektiv (se 8.3.1.). I isl. finnes adj. *hringlaga* ‘ringformet’, norr. *Stíin *hringlaga*, ‘den runde inngjerdinga’ er et mulig opphav. Brochruinen beskrives i 1883 som 45 fot i ytre diameter, 27 i indre og om lag 15 fot høy. Såpass godt bevart må den ha egnet seg som som inngjerding og skydd for husdyr. Kort tid etter ble ruinen imidlertid brutt ned og steinen brukt til gjerdebygging (Firth 1974: 4).
- Lamesquoy** Sk?
Lamesquoy T 1868, T 1931.
 Teig under Binscarth. Norr. *kví* ‘kvie’ er lånt inn i dial., se 8.4.3.10., slik at språket for navnedannelsen er uvisst. *-s* i fugen tyder likevel på sk. opphav *Lamsquoy* ‘lammekvie’ snarere enn norr. *Lambakví* med samme betydning.
- Lamira** N
Lamira T 1931.
 Teig under Binscarth. Norr. dannelse, med med hov.l. av f best. *mýrrin* ‘myra’. Utm.l. kan være *hlaða* f ‘eg opplag, stakk; dernest skur el hus som ble bygd over.’ (Fritzner till.: 156). Navnet kunne altså være et opprinnelig *Hlōðumýrrin* ‘stakkmyra’ eller ‘løemyra’.
- Laybreck** Sk
Laybreck T 1931.
 Teig under Breckan. Trolig en sk. dannelse med det innlånte appellativet *breck*, se 8.4.3.3, ettersom utm.l. *lay* er en sk. term for ‘jord som ligger brakk’ (CSD: 362 *lea* 1).

Leisburn

Sk

Leesburn 1848 ComF (hus), *Leisburn* T 1931.

Teig under Burness i 1931, hus rett nord for utløpet av Burn of Holland på kartet fra 1848. Et element *lee* inngår flere steder i navn på kystlokaliteter, der norr. *hlíð* f 'li' ikke passer med topografien. Jakobsen (1921: 474) bemerker under oppslaget *li* at norr. *hlíð* i stor utstrekning har falt sammen med engelsk *lee* 'ly, vern' (se CSD *lee* 2) og oppfattes som 'et sted som gir le'. Både bekkosen her og grusstranda Leeans i Rendall (6.3.3.) er godt skjermet og må ha vært gode båtstøer. Sk. hov.l. *burn* 'bekk' taler for sk. opphav for *Leisburn*, i motsetning til *Lee Hellia* i Evie, som har norr. hov.l. og kan være en norr. dannelselse.

Limra

N. Leask oppgir at dette er navn på en fuktig mark nord for veien mellom Naban og Bridgend. ON: 106, 56 har *limro*, *glimro* subst. om fosforiserende lys, og lokalt ble jeg også fortalt at navnet har sammenheng med fosforlys over marka i fuktig vær. Marwicks etymologi *ljómi* m 'stråle' er svært langt fra dagens form. Ordet har snarere sammenheng med norr. *glim* n 'glimmer, glans' eller en variant med *r* som *glimmer*, *glimre*, som finnes i flere germanske språk (PEO: 266). Det første finnes også i sk.

Lunan /'lunən/

N

Lunan 1848 ComF, T 1868, T 1931. *Quoy of Lunnan* på et kart fra 1816 og Commony of Stenness-kartet fra ca. 1855 OA D 7/31/77 .

Stykke under Binscarth, på grensa til Stenness. Leddet *lun* i stedsnavn betegner våtmarksområder eller enger, og er ett av ytterst få navneledd som er lånt fra keltisk, se 8.4.1.2. Norr. best. art. i *Lunan*, som forekommer flere steder, viser at dannelsen er norr. og at navneleddet har vært produktivt i den norrøne dial. på øyene.

Matman

Matman T 1931.

Stykke i lia sørvest for Nabban, navnet er fortsatt kjent. Jakobsen (1936: 81) regner med at norr. *mat* n (rettere *mát*?), egentlig 'mål', er brukt i betydningen 'grense, merke' i en del navn på Shetland. Dette stykket ligger på grensa til St. Ola sogn. *Matr* m er også brukt om 'korn'. Det siste leddet er uklart, og tolkningen er dermed usikker.

Meadow of Cruan

Sk

Meadow of Cruan Firth 1920

Teig i brecks nordøst for Redland Sk. dannelselse med *of*-konstruksjon og hov.l. *meadow* 'eng'. Navnet utmerkes med et ledd *Cruan* av norr. *krúin* f best. 'inngjerdinga', som er lånt inn fra keltisk, se 8.4.1.1. Leddet inngår i en rekke navn i området: *Burn of Cruan*, *Moss of C.*, *Breck of C.* Det kan tyde på at *Cruan* er et eksisterende stedsnavn. Men Firth (1974: 2) forteller at gjessene ble holdt på beite i *Moss of Cruan* om sommeren, slik at leddet kan referere direkte til inngjerdingen(e) der de gikk.

Milahamer

N

Milahamer (eller *-hamea*) T 1868, *Milahawen* T 1931.

Teig i Binscarth. Dette ser ut til å være være et norr. preposisjonsnavn *Milli hamra/hauga* 'mellom hauger' eller 'mellom hamre', se 8.3.3. Ustø former i kildene gjør det usikkert hvilket subst. som følger prep.

Milgeos

Milgeos T 1931.

Teig under Binscarth. Usikkert språklig opphav. Navnet kan være et opphavelig norr. *Mylnugjá* ‘møllekløfta’, men dannelsen kan også være sk. *Geo* er innlånt i dial. og er svært produktivt, se 8.4.3.6., og *mill*, *miln* er sk. for ‘mølle, kvern’. Sk. pluralform er en mulig indikasjon på sk. dannelsen, se 7.1. Det var kvern i osen av bekken gjennom Binscarth.

Miravalhoi

N

Miravalhoi T 1868.

Teig under Binscarth. Det siste leddet er uklart. Diftongen /oi/ finnes normalt bare i ord fra sk., men her kunne det muligens reflektere trad. uttale /mi:/ av *kví* ‘kvie’, se 8.4.3.10. Utm.l. ser ut til å være en norr. sammensetning, med *mýrr* f ‘myr’ som første ledd og trolig *vøllr* m ‘voll’ som det andre. Opphavet kan altså være norr. *Mýra(r)-valla(r)kví* ‘myrvollkvie’.

Moss of Broonalanga

Sk

Moss of Broonalanga Firth 1920.

Dette navnet og de to neste refererer til lavtliggende torvmyrer i Redland, rett øst for hovedveien til Rendall. Dannelsene er sk., med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *moss* ‘(torv)myr’. Utm.l. er en norr. sammensetning med omvendt ordstilling, trolig *Brúin langa* f best. ‘den lange brua’. *Brú* måtte i så fall helst referere til en form for brolegging gjennom myra. Det ser ut til å være regelen at enstavingsfeminina med vokalutlyd får innskutt *n* i bestemt form, jf. *Queena* i 6.2.1. ovafor.

Moss of Cruan

Sk

Moss of Cruan Firth 1920.

Torvmyr i Redland, jf. *Moss of Broonalanga*. Utm.l. er norr. *krúin* f best. ‘inngjerdinga’, se *Meadow of Cruan* ovafor.

Moss of Hyon

Sk

Moss of Hyon Firth 1920.

Torvmyr i Redland, jf. *Moss of Broonalanga* ovafor. Utm.l. må være det samme som *Hayon*, som finnes som navn flere steder, bl.a. i Rendall. Marwick foreslår tolkningen *heiðrin* f best. ‘heia’ (OFN: 139), men *haginn* m ‘havnegangen’ ser ut til å passe bedre saklig. Firth (1974: 1) forteller at husdyra beitet på torvmyrene. Lydutviklingen er uproblematisk, *g* kan palataliseres foran best. art., se 8.1.2.6.

Moyaface

Moyaface T 1931.

Teig under Estaben. Sk. navnedannelse, i navn betegner *face* ‘side’. Utm.l. er uklart.

Muckquoy

Brae of Muckquoy

Sk

Brae of Muckquoy Firth 1920, *Muckquoy* T 1931.

Stykke på Estaben, vest for hovedveien. Fra gammelt av beite med godt gress. Seinere oppdyrking har brakt for dagen flere steinsetninger med brente bein (Firth 1974: 5). *Brae of M.* er en sk. dannelsen med hov.l. *brae* ‘bakke’ og *of*-konstruksjon. *Muckquoy* betyr ‘den gjødslede kvia’, men språket for dannelsen er usikkert. *Quoy* ‘kvie’ er lånt

inn i dial. og blir svært produktivt i navnedannelse, se 8.4.3.10., mens norr. *mykr* f og sk. *muck* betyr begge ‘møkk, gjødsel’.

Norquoy

Norquoy T 1931.

Teig under Savil. Språket for navnedannelsen er usikkert. Det innlånte *quoy* ‘kvie’ er et svært produktivt navneledd i dial., se 8.4.3.10. Utm.l. kan være norr. *norðr* ‘nord’ med bortfall av *ð*, se 3.3.3., men sk. *north* ‘nord’ får også ofte overgang til *nor-* i sammensetninger (se CSD: 443f.). Uansett dannelsesspråk er betydningen ‘nordkvie’.

North Sheed

Sk

North Sheed T 1931.

Teig under Estaben. Sk. dannelse, av dialektordet *sheed* ‘avdelt jorde’ (ON: 153) og sk. *north* ‘nord’.

Oirne

N?

Oirne Firth 1920.

Jordet sør for bekken nedafor husa i Redland. Tolkningen er usikker, men navnet kan ha sammenheng med et appellativ *oires* i dial. ‘hard gravel about the houses’, dvs. hard grus rundt husa (Firth 1974: 151), eller ‘gravelly boulder clay under the upper stratum’ dvs. grus- og steinblandet moreneavleiring’ (POAS VIII: 37). Norr. *aurr* ‘aur, grus’ kunne ligge bak, selv om overgangen *au* > *oi* er uregelrett. Appellativet *oires* har fått sk. pluralform, mens navnet kan ha norr. best. art. og dermed være en norr. dannelse.

Onyo

Onyo T 1931.

Teig i Heddle. Iflg. Jakobsen (1921: 587) er *on*, *onn* subst. ‘stykke af en agerstrimmel, stykke, som spadegraves eller høstes af en enkelt arbejder’. No. *one* har samme betydning (Torp 1963: 475). *On*, *onn* inngår i flere teignavn på Shetland, på Orknøyene skal opphavet helst være *onn* for å gi palatal uttale, se 3.1.1.3. Endelsen *-o* avleder subst. i dial., se 8.2.1.1.

Paddock

Sk

Paddock T 1931.

Teig under Lyde. Navnet er usammensatt sk., *paddock* betyr ‘liten innhegning’.

Peeky

Sk

Peeky T 1931.

Teig under Lyde. Navnet er en sk. *y*-avledning, se 8.2.1.1., til sk. *peak* ‘trekant’.

Purgatory

Sk

Purgatory T 1931.

Teig under Lettaly. *Purgatory* betegner ‘skjærsild’ i sk. og eng., og er brukt om tungrydda jorder (Field 1993: 106).

Quilaverans

Quilaverans T 1931.

Teig under Grimbister. Dannelse med etterstilt utm.l., som ikke er uvanlig i navn med *quoy* 'kvie' som hov.l., se 8.3.1. og 8.4.3.10. Konstruksjonen er eldre norr., men den lever lenge nok på Orknøyene til å lånes inn i sk., jf. *Quoy Sinclair* nedafor. Språklig opphav kan derfor ikke avgjøres sikkert. Utm.l. kunne være mannsnavnet *Lavrans*, men referansen er kanskje heller til *St. Lawrence stouk*, et sidealter i katedralen, som eide mye land (REO: 371f.).

Quinamillyoar

N

Quinamillyoar T 1868, *Quinamellyoar* T 1931.

Teig i Binscarth. Opphavet er en norr. frase med preposisjonsledd: *Kvína milli á* 'kvia mellom åene' (-r må helst være overført fra andre pluralendelser). Slike navnefraser er vanlige på Færøyene, mens no. preposisjonsnavn bare oppgir beliggenhet, ikke lokalitetstype, f.eks. *unde Bergo*, se 8.3.3. Marwick regner med en del navn av færøytypen på Orknøyene. Flere av dem er usikre, som tolkningene *bærinn* og *setr i skarði* for *Binscarth* og *Setitscarth*, se 6.2.1. ovafor, men *Quinamillyoar* må regnes som et sikkert eksempel.

Quoy Sinclair

Sk

Quoy Sinclair 1841 C, *Quoy Sinclair* 1848 ComF, T 1931.

Quoy Sinclair er oppført som lærerbolig i 1841, på kartet fra 1848 er huset avmerket nær Horraldshay. I 1931 er *Quoy Sinclair* teignavn. Navnet er trolig dannet på 1800-tallet, da det kom skoler på bygdene. I så fall er dannelsen sk., med det innlånte appellativet *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10, utmerket med det sk. familienavnet *Sinclair*. Etterstilt utm.l. er relativt vanlig for navn med hov.l. *quoy*, se 8.3.1. og *Quilaverans* ovafor.

Scrapsquoy

Sk

Scrapsquoy T 1931.

Teig i Binscarth, det eneste navnet fra de gamle listene som fortsatt er i bruk. En moderne skisse over jordbonitet har navna *West* og *East Scarpsquoy* for området mellom hovedveien og bekken. Stykkene er bratte, og jordsmonnet er sandholdig. Dial. har subst. *skarp(s)* 'bar, karrig jord', av norr. *skarpr* adj. 'skarp, mager, skrinn' (ON: 157). Dannelsen er derfor helst sk., en sammensetning med et norr. adj. ville normalt ikke gi *s* i fugen. Formen fra 1931 har metatese, se 8.1.2.10.

Skethway

N

Skethway T 1931.

Teig under Coubister. Hov.l. er norr. *kví* f 'kvie'. Skrivemåten *-way* taler for eldre uttale /mi/, se 8.4.3.10. Leddet *Sketh-* inngår i flere navn (OFN: 146, 158), og går trolig tilbake på norr. *skeið* n 'vei'.

Slap of Faravill

Sk

Slap of Faravill Firth 1920.

Dette og de følgende navna refererer til grinder i den gamle tunshipvollen rundt Redland. Belegga er fra Firth 1920, hans former er gjengitt. Dannelsene er sk., med *of-*konstruksjon og hov.l. sk. dial. *slap* 'grind'. *Slap of Faravill* åpnet mot øst. Utm.l. er en norr. sammensetning, der *-vill* trolig går tilbake på norr. *vøllr* m 'voll'. Under *Faraclett*, Rousay (OFN: 62f.) har Marwick en lang og nokså innfløkt diskusjon om

navneleddet *fara-*, som han setter til *varða*. Tolkningen er uheldig, ettersom leddet flere steder er sammensatt med *vøllr*: *Faravill*, *Farewell*. *Far-* i norske navn settes normalt til norr. *fara* v, *før* f ‘reise’. Firth (1974: 1) skriver at grinda ble brukt for å føre dyr på beite på myrene øst for tunshipet. Det åpner for en alternativ tolkning til *fár/fær* n ‘får, sau’. Formen kunne være gen. pl. *færa*, selv om *æ > a* er en uregelrett utvikling i målføret.

Slap of Geerons

Sk

Grind i retning Ward of Redland, se *Slap of Faravill*. Utm.l. er usikkert, men kunne være sk. *gear* ‘livestock, cattle’ (CSD: 228) eller *ger* 2 ‘kyr’ hos Jakobsen. Om dette ordet inngår i utm.l., er det trolig lånt inn mens norn var levende, siden det ser ut til å ha norr. best. art. *-on-* ved sida av sk. pluralmorfem *s*.

Slap of Langiegar

Sk

Grind i Redland. Hov.l. og konstruksjon se *Slap of Faravill* ovafor. Slap of Langiegar åpnet mot åsene noe lenger sør enn Slap of Geerons. Utm.l er vel norr. *langigarðr* ‘langgjerdet’.

Slap of Onbrid

Sk

Grind i Redland. Hov.l. og konstruksjon se *Slap of Faravill* ovafor. Grinda lå sør for Slap of Langiegar og åpnet mot åsene. Tolkningen av utm.l. er usikker. En sammensetning av sk. *breed* n ‘bredde’ (CSD: 62) og den shetlandske termen *on*, *onn* ‘stykke af en agerstrimmel, stykke, som spadegraves eller høstes af en enkelt arbejder’ (Jakobsen 1921: 587, jf. *Onyo* ovafor) kunne bety noe slikt som ‘skårbredde’. Dette er kanskje tenkelig som teignavn.

Slap of Quoybeezie

Sk

Grind for den gamle hovedveien nordover fra Redland. Hov.l. og konstruksjon se *Slap of Faravill* ovafor. Det siste leddet i utm.l. er trolig dial. *bizzy* ‘bås’ (ON: 14). Dette ordet har sk. form med *y*-avledning, se 8.2.1.1. Derfor skal vi regne med at dannelsen er sk. og at hov.l. er det innlånte *quoy* ‘kvie’, som er foranstilt i en god del navn, se 8.3.1. og 8.4.3.10.

Slap of Smeravill

Sk

Grind vestover ved Burn of Redland. Hov.l. og konstruksjon se *Slap of Faravill* ovafor. Det siste leddet i hov.l. er trolig norr. *vøllr* m ‘voll’, jf. *Faravill*. *Smer*-forekommer i en del navn på Orknøyene, jf. *Smerhouse*, Rendall i 6.3.3. Marwick (1970: 36) foreslår en tolkning til plantenavnet *smæra* isl. ‘kløver’, men peker på at direkte dannelse til rosende *smjør* eller *smør* n slik en gjerne regner med for norske navn, også er mulig. Ifølge ON brukes *smero* om ‘hvitkløver’ i dial.¹, og tostavet utm.l. kunne tale for plantenavnet i dette tilfellet.

South Hunigarth

Sk

South Hunigart T 1931.

Teig under Vindon. *Garth* var produktivt i navnedannelse på 1800-tallet, iflg. Thomson (1995: 48), som regner det som appellativ. Det er imidlertid ikke oppført i

¹ Noen av mine informanter brukte *smero* om ‘tirltunge’. I et teignavn er hvitkløver kanskje mer sannsynlig som utm.l., ettersom denne er mer verdifull som fôrplante. som forplante.

ON, og er kanskje først og fremst bevart som navneledd, se 8.4.3.5. Språklig opphav og betydning for utm.l. er derfor uklart. Dagens form, med det resiprokerende *south* ‘sør’, er sk.

Staveley

N

Staveley T 1868, *Stavely* T 1931.

Teig under Binscarth. Trolig en norr. dannelse *Stafahlíð*, som også er kjent fra Norge. Hov.l. er *hlíð* f ‘li’. *Stafr* m ‘stav’ inngår i en rekke norske navn, om framstikkende eller beine formasjoner (NGIncl.: 78).

Toressin

Torressin Firth 1920.

Fra gammelt av beite, nå delvis oppdyrket stykke nedafor hovedveien nær Broch of Redland på OS-karta. Navnet er morfologisk og etymologisk ugjennomsiktig, selv om endelsen *-in* kan tyde på norr. best. art.

Torrie

Torrie T 1931.

Teig under Burness. Kunne ha sammenheng med sk. *torie*, forklart i CSD: 728 som ‘the grub of the cranefly or daddy-long-legs, which attacks the roots of grain crops’ dvs. ‘larver av øyenstikkere og stankelbein som angriper røttene på korn’, mens *toriet* betyr ‘infested with crane-fly grubs’. Ordet skal være kjent fra Shetland, Orknøyene og Caithness. Navnet kunne altså betegne et jorde angrepet av larver. Men *torie* mangler både hos Marwick og Jakobsen, og tolkningen må regnes som usikker.

Tuffin

N?

Tuffin T 1931.

Teig under Binscarth. Endelsen *-in* tyder på norr. dannelse med best. art. Norr. *tupt*, *topt* f ‘toft, tomt’ kunne tenkes, men i usammensatte navn blir konsonantsambandet ellers ikke assimilert: *Tifter*, *Tufter*, *Tufta*. I sammensatte navn forekommer assimilasjon til *t*, se *Aittit*.

Tumalt

Tumalt T 1931.

Teig under Smogarth. Teignavna *Toomal*, *tumalt* finnes flere steder. De er dannet til et dialektord *toomal* med ulike skrivemåter, som betegner ‘privateid teig nærmest husa’, se 8.4.3.11. og ON: 192. Ordet har norr. opphav *túnvøllr* m, men når ordet er innlånt, kan navnedannelsen like gjerne være skotsk. Formen i dette navnet skyldes trolig en leksematisk tilpasning til sk. *tumult* ‘tumult, oppstandelse’, se 9.3.2.2.

Tween Burns

Sk

Teig i Lettaly. Reint sk. preposisjonsnavn ‘mellom bekkene’. Se drøfting av preposisjonsnavn i 8.3.3.

Wart

Sk

Wart T 1931.

Teig under Lettaly. *Wart* av norr *varði* m ‘varde’ er lånt inn i dial. og betegner ofte åstopper, se *The Warts* 6.1.3 ovafor. Bakgrunnen for å gi en teig dette navnet er ikke kjent, men noen form for grensemarkering er tenkelig.

Waswyns

N

Waswyns T 1931.

Teig under Wasdale. Opphavet kunne være norr. *Vatzkvín* f best. ‘vasskvia’. Navnet ser ut til å få sk. pluralart. i tillegg til norr. best. art. Dette forekommer relativt sjelden i materialet, men jf. *Dishans*, (*Slap of*) *Geerons*. Se 9.3.1.2.

Well Park

N

Teig i Binscarth, navnet er brukt om et jorde med oppkomme på en nyere kartskisse. Navnet er en reint sk. dannelse og betyr ‘brønnjordet’, *park* er en dialektterm for ‘jorde’.

Wheenobrya

N

Wheenobrya T 1931.

Teig under Netherbigging. Opphavet er en form av *Kvín breiða* ‘breikvia’, rester av norr. bøyingsmorfemer viser at dannelsen er norr. Etterstilt utm.l. blir behandlet under 8.3.1., hov.l. *kví* drøftes i 8.4.3.10.

Wheetersinnins*Wheetersinnins* Firth 1920.

Jorde, fra gammelt av beite nord(vest?) for torvmyrene nedafor Backatown. Det første leddet kunne reflektere tradisjonell uttale av *kví* f ‘kvie’, se 8.4.3.10., men i så fall er utm.l. uklart. Sk. har imidlertid et ord *withershins* ‘motsatt vei rundt, mot klokka’ (CSD: 799). Relevansen som navneledd er likevel usikker.

Whistlebare

Sk

Whistlebare 1848 ComF, T 1931.

Teig under Savil T 1931, avmerka som hus øst for Smogarth på 1848 ComF. Flere hus på Orknøyene har dette navnet, som Marwick (OFN: 20) ikke kan forklare. Field (1993: 59) setter *Whistling Ground* i sammenheng med ‘its windswept location’. Kanskje kan *Whistlebare* være en noe malerisk beskrivelse av snaue lokaliteter der vinden piper?

6.2.3. Naturnavn

Aglath, Braes of

Sk

Aglath, Foot of

Sk

HY 35 18. *Braes of Aglair* 1848 ComF, *Braes of Aglar* (Kart Settiscarth D 7/3/23).

Braes of Aglath betegner den bratte nordvestskråninga av Ward of Redland, *Foot of Aglath* refererer til den nederste utløperen av åsen. De to navnedannelsene er sk. og betyr henholdsvis ‘skråninga, lia av A.’ og ‘foten av A.’. Utm.l. er trolig *qxl* f ‘aksel, skulder’, slik Marwick foreslår. Konsonantsambandet *xl* forenkles i dial., se 8.1.2.9. Her og i *yacle* < *jaxl* ‘jeksel’ (ON: 213) faller *s*, i *The Auks /The Axe* på Eday, trolig også av *qxl*, er det *l* som har falt. Om tillegg av dental i utlyd, se 8.2.2.2. Her ser dentaltillegget ut til å være nokså seint, formene fra 1848 tyder på opphavelig norr. pluralform.

- Baillie Hill** N
 HY 36 19. *Belly Hill* 1841 ComR, *Bailliefiold* 1848 ComF.
 Regelmessig avrundet åsskulder nord for Settiscarth, grenseås mot Rendall. Om *baillie* brukt utmerkende om avrundete formasjoner, se *Bailliequoy* i 6.2.1. ovafor. Det ser ut til at et norr. navn med hov.l. *ffjall* n ‘fjell’ er utsatt for ulike typer tilpasninger, jf. *Baillieval* nedafor. I dette tilfellet ser det ut til at formen med *-ffjold* lever helt inn på 1800-tallet, jf. formen i 1848, men leddet er oversatt til sk. *hill* både på ComR fra 1841 og i dag. Oversttelse av navneledd drøftes i 9.2.2.1.
- Baillieval** N
 HY 36 11. *Bailliefiold* 1848 ComF.
 Skulder på åsrygg øst for Heddle. Etymologien er den samme som for *Baillie Hill* ovafor. *Baillie* betegner en rund formasjon og formen fra 1848 viser at hov.l. er norr. *ffjall*. Marwick regner med overgangen *ffjall* > *-val* i andre navn også, f.eks. for *Brettoval* i Harray (OFN: 144).
- Burn of Cruan** Sk
 HY 38 18. *Burn of Cruan* 1882 OS.
 Bekk nord i sognet. Navnet er en sk. dannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er norr. *krú* f ‘inngjerding’, se 8.4.1.1., eller et stedsnavn dannet til dette, se *Meadow of Cruan* i 6.2.2. ovafor.
- Burn of Holland** Sk
 HY 38 16. *Burn of Holland* 1848 ComF.
 Bekk. Navnet er en sk. dannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er gårdsnavnet *Holland*. Størstedelen av bekkene på øyene har sekundære navn av denne typen, få primære bekkenavn er bevart. Se likevel *Burn of Rumerdale* i 6.1.3. ovafor og *Burn of Syradale* nedafor. *Of*-komposisjon er karakteristisk når eksisterende proprier fungerer som utm.l.
- Burn of Redland** Sk
 HY 37 16. *Burn of Redland* 1848 ComF.
 Bekken som renner gjennom Redland. Navnet er en sk. dannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’, med gårdsnavnet *Redland* som utm.l.
- Burn of Syradale** Sk
 HY 34 15. *Burn of Syradale* 1848 ComF.
 Bekk som renner fra åsene ned mot Setter. Navnet er en sk. dannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’. Her fungerer et dalnavn som utm.l. og dalen har i sin tur navn etter bekken. NE: 261 regner med et elvenavn **Sýra*, helst av adj. *súrr*, se også *Syradale* nedafor.
- Burn of Wasdale** Sk
 HY 34 15. *Burn of Waasdale* 1848 ComF.
 Bekk som munner ut i Loch of Wasdale. Navnet er en sk. dannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er gårdsnavnet *Wasdale* (6.2.1.).

- Burrey Brae** Sk
 HY 39 10. *Burry Brae* 1848 ComF.
 Ås sør for Rennibister. reint sk. navn, *brae* er ‘li’ og adj. *burry* betyr ‘ujevn, ujevnt bevokst’, jf. *Burry Meadow* i 6.2.2. ovafor.
- Burrien Hill** Sk
 HY 35 16.
 Hov.l. er sk. *hill* ‘ås’ og dannelsen er dermed sk. Utm.l. ser ut til å være *burrian* < norr. *borgin* f best. ‘borgen’. *Burrian* er ofte navn på brocher. *Borg* kan brukes overført om berg eller høyder i Norge, men en slik bruk virker mindre rimelig om en relativt slak ås, som her.
- Campierowa** N
Campierowa Firth 1920.
 Foss i Burn of Redland, rett ovafor bebyggelsen. En rød bergrygg på Rousay kalles *Campie Rowo* /kampi’rɔuo/, og tolkes av Marwick (1995: 46) som norr. *Kambi* eller *kampi rauða* ‘rødkammen’ eller ‘rødkanten’, med etterstilt utm.l. Også her kan det siste leddet være norr. *rauða* adj. ‘rød’, alternativt *rófa* f ‘hale’. Tolkningen av *Campie* er usikker, tentativt kunne en foreslå norr. *kampr* m ‘skjegg, bart’ brukt sammenlignende. Selv om tolkningen er usikker, er norr. opphav mest sannsynlig, det er vanskelig å gi noen plausibel sk. tolkning av navnet.
- Chair of Lyde** Sk
 HY 35 18. *Chair of Lyde* 1848 ComF.
 Lokalitet i skaret mellom Settiscarth og Hundscarth, betegnes som “hollow”, hulning i OSNB. Sk. dannelse med *of*-konstruksjon. For tolkning av utm.l. se *Lyde* 6.2.1. ovafor. Hov.l. er en tilpasning av norr. *kjarr* n ‘kratt på fuktig grunn’ (NGIndl.: 60). Tilpasningen kan være fonologisk, overgangen *kj* > /tʃ/ forekommer sporadisk i dial., jf. *kjalki* > *chocks* /tʃɔ:ks/ ‘kjeve’ (ON: 27). En leksematisk tilpasning til ordet *chair* ‘stol’ er likevel mer sannsynlig, se 9.3.2.
- Clay Loam** Sk
 HY 35 17.
 Karakteriseres i OSNB som “muddy ground and shallow pool”, dvs. mudret mark og grunn dam. Reint sk. navn, *clay* er ‘leire’ og *loam* betegner en blanding av sand, silt og leire.
- Clivvo, The** Sk
 Dyp innskjæring i skråninga like ovafor Mill o’ Firth ifølge G. Lamb (muntlig meddelelse). Marwick fører opp *klivvy* som dialektord for ‘sti, kleiv’, i visse betydninger også for *klyf* f ‘kløft, spalte’ (ON: 90). Sk. best. art. taler for et innlånt ord, og *-o* fungerer som avledningsmorfem alternativt til *-y* i dial., se 8.2.1.1.
- Cuffie Hill** Sk
 HY 35 15. *Cuiffe Hill* 1848 ComF.
 Ås nord for Finstown. Dannelsen er sk., med hov.l. *hill* ‘ås’. Uten uttaleform er tolkningen av utm.l. usikker, norr. *kúfr* m ‘kuv’ kunne være brukt om avrundet ås. Sk. *cuff* ‘nakke’ må også kunne være brukt som navneelement. På kartet fra 1848 er navnet inntegnet på den markerte ryggen mellom Wasdale og Binscarth.

Cuween /kju'wi:n/

N?

HY 36 12. *Cuween* 1848 ComF.

Rundaktig åsskulder med kjent kammergravhaug. Tolkningen er usikker. Normalt indikerer etterleddstrykk etterstilt utm.l., men her kan det se ut som det siste leddet er *kvín* f best. 'kvia' med tradisjonell uttale, se 8.1.2.9. og 8.4.3.10. Utm. l. kunne være *kúa* gen. pl. eller en annen form av norr. *kýr* f 'ku'. Se også *Kewing* i Rendall, 6.3.1.

Damsay

N

HY 39 13. *Damisey, Daminsey* i *Orknøyingasagaen*.

Lita øy i Bay of Firth, skattlagt selvstendig som 3 pennyland. Marwicks forslag om å sette navnet til *Dímun* (om Damsay og naboøya Holm of Grimbister) er uheldig, siden dette keltiske lånet ellers betegner tvillinghøyder, bl.a. på Færøyene. Det er to dammer på øya, men de eldre navneformene taler snarere for et personnavn i gen. som utm.l. Et keltisk navn er tenkelig, *-án*, *-éne* og *-íne* er normale endelser i mannsnavn, f.eks. *Daimine*, *Daman* (uttalt med *v* for *m*) og *Demmán/ Deamán* /dama:n/ (Ó Corráin & Maguire 1990: 7, 68f.). Et keltisk personnavn er også mulig som utm.l. i navnet *Gairsay*, se 6.3.3. nedafor.

Damsay har en relativt framtrekkende posisjon i *Orknøyingasagaen* (kap. 66 og 94), både Svein Brjostreip og Erlend jarl skal ha møtt sin bane her. Sagaen beretter også om et kastell på øya, der en Blann Torsteinsson var vokter.

Ernie Tooín

N

HY 35 19. *Ernie Tower* 1848 ComF.

Grensefjell mellom Firth, Harray og Rendall. Navnet er trolig norr. *Arna(r)þúfan* 'ørnetua', som også er kjent som fjellnavn fra Norge. Formen *Tower* for *þúfa* i 1848 må oppfattes som en tilpasning til et kjent leksem, se 9.3.2.2. Jf. *Ernie Tower* i Evie, 6.1.3. ovafor.

Eskadale

N?

Muckle & Little Eskadale

Sk

HY 34 16, 35 16. *Little Eskdale* 1848 ComF. Marwick skriver også *Eskadae*.

Navna refererer til en markant dal i Harray og en mindre dal oppe i åsene i Firth. Muckle Eskadale må være navngitt først, og trolig er *Little Eskdale* i Firth dannet direkte til dette navnet. Navnet *Eskadale* finnes flere steder i Skottland. Utm.l. må normalt være norr. *eski* n 'sted der det vokser ask'. Men selv om Muckle Eskadale ligger godt skjermet og landvendt, er det tvilsomt at det har vokst ask i noe omfang her. Muligheten for navneoverføring må derfor holdes åpen. Formene med resiprokerende *muckle* og *little* 'stor' og 'liten' er trolig sk. dannelser, se 9.3.3., men kunne hypotetisk sett være tilpasninger av norr. *mikill* og *lítinn* med samme betydning.

EthergrassHY 38 10. *Ethergrass* 1848 ComF.

Område i åsen sør for Rossmyre. Hov.l. er sk. *grass* eller norr. *gras* n 'gress'. *Eder* < norr. *eitr* n 'gift', foklares av Jakobsen (1921: 133) som: "skumboble, lignende en spytklat og inneholdende et insekt; ses i græsset i udmarken ... og menes med sin giftighed at påføre kvæget sygdom". Dersom ordet også er lånt inn på Orknøyene, kan dannelsen være sk. Navnet måtte tenkes å betegne et gressområde med slike insekter.

- Gaifers** N
Gaifers Firth 1920.
 Foss i Burn of Redland, rett ovafor den gamle tunshipvollen. Hov.l. er norr. *fors* m 'foss, stryk', som bevares uassimilert i en rekke navn på øyene: *Fursbreck, Furso, Fursan*. Tolkningen av utm.l. er usikker.
- Greeny Grip** Sk
Greeny Grip Firth 1920.
 Liten bekk i Redland, som delvis har underjordisk løp, se *Pelkie's Hole* nedafor. Dannelsen er reint sk., sk. *grip* betegner 'mindre bekk', og *greeny* må oppfattes som en avledning med -y til adj. *green*, se 8.2.1.1.
- Hallack, The** Sk
 Ifølge G. Lamb (muntlig meddelelse) skal dette være en haug nær Brig of Firth. Dannelsen må være sk., med sk. art. og tilsynelatende sk. diminutiv -ck, som ellers er uvanlig på West Mainland, se 8.2.1.1. Et norr. *hallr* m 'helling' kan likevel ligge til grunn for en videre sk. dannelse.
- Hamars of Syradale** Sk
 HY 35 16. *Hammers of Syardale* 1848 ComF. *Hamars of Syraday Firth* 1920.
 Bratte berg i Syradale. Navnedannelsen er sk., med *of*-konstruksjon. *Hammer* av norr. *hamarr* m 'hammer' er lånt inn i dial. (ON: 67), og kan fritt fungere som hov.l. i sk. konstruksjoner og med sk. morfologi. Utm.l. *Syradale* er tolket nedafor. Firth har *Syraday* med *l*-bortfall, se 8.1.2.2.
- Hill of Heddle** Sk
 HY 35 13. *Hill of Heddle* 1848 ComF.
 Ås mellom Finstown og Heddle. Sk. dannelse med hov.l. *hill* 'ås', utmerket med gårdsnavnet *Heddle*, se 6.2.1. ovafor. Når et etablert stedsnavn fungerer som utm.l. i nye navnedannelser, er konstruksjonen nesten uten unntak med *of*, som her, se 7.1.2.2., 8.3.2.
- Hill of Lyradale** Sk
 HY 36 10. *Hills of Lyradale* 1848 ComF.
 Grenseås mot Stenness, der *Burn of Lyradale* renner. Dannelsen er sk. med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *hill* 'ås'. *Lyradale* må være en norr. dannelse til bekkenavnet *Leira*, kjent fra Norge. Norr. bekkenavn og dalnavn dannet til disse er sjeldne på Orknøyene, der det normale er *Burn of*, utmerket med et gårdsnavn. Jf. likevel *Syradale*, se nedafor.
- Holm of Grimbister** Sk
 HY 37 13. *Holm of Grimbuster* 1664 Ch.
 Holme utafor Grimbister, landfast ved fjære sjø, og bebygd med en gård. Dette er trolig det eldste belegg for sk. *of*-konstruksjon i mitt materiale, typisk nok med et eksisterende stedsnavn som utm.l., se 7.1.1.2. Utm.l. er gårdsnavnet *Grimbister*. *Holm, howm* betegner i sk. normalt 'lavtliggende land ved elv' (CSD: 301). I orknøydial. har ordet bare betydningen 'liten øy', som kan være lånt fra norr.

Humo

Humo 1848 ComF.

Navn på åsrygg mellom Nabban og Ethergrass i 1848, ikke avmerket på det nyeste OS-kartet. I flere navn fra Orknøyene betegner *mo(r)* torv- og lyngkledde områder, muligens under innflytelse av sk. *muir*, se 8.4.3.9. Tolkningen av utm.l. er usikker, en mulighet er varianten *hór* av norr. *hár* adj. ‘høg’.

Jupadee

N

HY 36 13. *Jewa Dale* på 1846 kF.

Kort, men markert bekkedal øst for Hill of Heddle, trolig av norr. *djúpadalr* ‘dypdal’. Når *l* tidvis faller bort i *dalr*, åpner det for sammenblanding med *dý* n ‘dy, dike, søle’, jf. *Turrieday*. Se 8.1.2.2. Navnet *Jupadee* finnes flere steder, men ikke nødvendigvis med samme opphav, se 9.3.2.1.

Keelylang,

N

Keelylang Hill

Sk

HY 37 10. *Keelylang* 1846 kF.

Avmerket på det høyeste punktet i åsrekka mot Stenness, lengst sør i sognet. Navnet kommer trolig av norr. *Kjølriinn langi* ‘langkjølen’ med etterstilt utm.l., se 8.3.1, *kjøl* er brukt om langstrakte høydedrag også i Norge (NSL: 256f.). Her er ordet oversatt eller tilpasset til sk. *keel* ‘kjøl’. Den norr. og den sk. formen er så vidt like at det vanskelig å avgjøre om det dreier seg om oversettelse eller om umiddelbar forståelse, se 9.2.2.1. og 9.2.4. Et sk. avledningsmorfem *-y* (se 8.2.1.1.) er lagt til.

På dagens OS-kart brukes formen med det lokalitetsangivende leddet *hill* sk. ‘ås’ føyd til. En slik epeksegetisk dannelse skal regnes som sk., se 9.3.3.

Knowe of Bakkan-Swarto

Sk

Knowe of Bakkan-Swarto Firth 1920.

Beskrives av Firth som naturlig haug i overgangen mellom gress og lyng på toppen av Burn of Redland-dalen. Hov.l. *knowe* ‘knoll, haug’ og konstruksjonen med *of* er sk. Utm.l. er norr. *bakkinn svart* ‘svartbakken’ eller kanskje snarere ‘svartbredden’, med referanse til bekkebredden, se 8.4.3.1. Navnet har etterstilt utm.l., se drøfting i 8.3.1.

Leon

N

HY 35 13. *Leon* 1848 ComF.

Liten, men bratt ås sør for Binscarth. Tilsynelatende er navnet dannet av norr. *hlíðin* f best. ‘lia’, men i så fall må det være overført fra skråninga til åsen. *-on* er normalt en refleks av norr. best. art. og vitner om norr. opphav.

Liscups, North & South

Sk

Liscups, North and South Firth 1920.

OSNB beskriver lokalitetene som mosekledde teiger i åssida ovafor Redland, Firth (1974: 3) forteller at sauene fant nattely her. ON: 100 har *kuppo* om ‘liten fordypning’, men her er formen reint sk., med sk. pluralmorfem. *Cup* er ikke oppført i eng. eller sk. ordbøker med terrengkarakteriserende betydning, og kan være en tilpasning av det norr. elementet. Sk. morfologi og resiprokerende ledd tyder likevel på at leddet kan være lånt inn i dial. Det krever minimal språklig kompetanse når ledda er såpass like, se 9.2.4. I så fall kunne utm.l. være sk. *lee* subst. ‘ly’, men *-s*-fugen blir i så fall stående uforklart.

- Ouse, The** /øs/ Sk
 HY 35 14. *Ouse of Firth* 1848 ComF.
 Norr. *óss* m ‘os’ blir lånt inn i dial. med en noe spesialisert betydning: ‘saltvannslagune dannet ved osen av ei elv, innafor elveavsetningene’ (ON: 128). Der bekken fra Binscarth renner ut i fjorden, dannes en slik saltvannslagune. Sk. best. art. tyder på at dannelsen er sk. Fonemet /ø/ som finnes i tradisjonell sk., se 8.1.1.2., brukes i dag bare av eldre orknøyinger.
- Oyce of Rennibister** Sk
 HY 39 12. *Ouse of Rennibuster*. 1848 ComF.
 Bukta ved bekkeosen i Rennibister. *Ouse* av norr. *óss* er lånt inn i dial., se *The Ouse* ovafor. Her er det brukt i en sk. *of*-konstruksjon med gårdsnavnet *Rennibister* som utm.l.
- Oyce of Isbister** Sk
 HY 39 18. *Ouse of Isbister*. 1848 ComF.
 Saltvannslagune i utløpet av Burn of Cruan. *Ouse* er lånt inn i dial., se *The Ouse* ovafor, og brukes her i en sk. *of*-konstruksjon med gårdsnavnet *Isbister* fra Rendall som utm.l.
- Pelkie’s Hole** Sk
Pelkie’s Hole Firth 1920.
 Hull i bakken ned til Greeny Grips underjordiske løp. *Pelkie* er en dialektbetegnelse for djevelen, sk. *hole* er ‘hull’. Hullet var etter tradisjonen bunnløst.
- Point of Backaquoy** Sk
 HY 39 15. *Pt of Backaquoy* 1848 ComF.
 Ytterste spiss av neset der Burness ligger. Sk. *of*-konstruksjon og hov.l. *point* ‘nes, tange’. Utm.l. er et norr. teignavn *Backaquoy*, se 6.2.2. ovafor.
- Rowamo** N
Rowamo Firth 1920.
 Heiområde i åsryggen som danner grense mellom Firth og Harray. Om navneleddet *mo(r)* brukt om torv- og lyngkledde områder, se 8.4.3.9. Jf. *Humo* ovafor. Utm.l. her kan være norr. *rauðr* adj. ‘rød’ og beskrive heia i lyngblomstringen. I så fall skal dannelsen som norr.
- Sand of Fidgeon** Sk
 HY 37 12. *Sand of Fidgeon* 1848 ComF.
 Del av stranda nær Holm of Grimbister. *Sand* er felles i sk. og norr., men med sk. *of*-konstruksjon skal vi regne med sk. hov.l. og dannelse. Utm.l. er trolig en form av *fit* f ‘flat eng ved sjøen’, kanskje pl. best. *fitjarnar*.
- Scarva Taing** N
 HY 36 14. *Scarvating Pt* 1848 ComF.
 Markert tange. Norr. dannelse der *tangi* m ‘tange’ trolig er utmerket med fuglenavnet *skarfr* m ‘skarv’ (se Jakobsen 1936: 107). Ledda er særskrevet etter sk. mønster.

Sorton

N?

HY 35 15. *Sorton* 1848 ComF.

Heiområde, beskrives som “moss”, myr. Navnet har trolig sammenheng med *surtr* ‘svart, den svarte’. Siden et adj. alene, uten lokalitetsangivende ledd, men med best. art. er uvanlig, skal vi kanskje regne med en avledet form. NO fører opp et *surta* f ‘sværtejord’.

Stenna Dale, Stenady

N

HY 35 13. *Stenna Dale, Burn of Stennadale* OS-kart, *Stennady* G. Lamb.

Hov.l. er norr. *dalr* m ‘dal’, som ser ut til å ha en levende variant med *l*-bortfall, se 8.1.2.2. Utm.l. *stena-* i motsetning til sk. *Stany* understreker at opphavet er norr. *Steina-* eller muligens *Steinádalr*, ‘steindal’ eller ‘steinådal’. I trykksterk stavelse får *á* normalt uttalen /o/, i trykklett stavelse må svekkelse være mulig.

Syradale

N

HY 35 15. *Syardale* 1848 ComF.

Trolig har et norr. bekkenavn overlevd i dette navnet. NE: 261 regner med at flere norske gårdsnavn kan være danna til et elvenavn **Sýra*, trolig dannet til adj. *súrr*. En alternativ tolkning til *sýr* f ‘purke’ er likevel tenkelig, NE nevner flere *Svinaaen*.

Thistleady Point

Sk

Thistleady Pt 1848 ComF.

Tange ved Benzieroth. Navnedannelsen er sk., med sk. hov.l. *point* ‘tange’. Det første leddet i utm.l. ser ut til å være norr. *þístill* m eller sk. *thistle* ‘tistel’. Tolkningen av det andre leddet er usikker.

Trundigar

N

HY 35 17. *Trundigar* 1848 ComF.

Omåde i åsen vest for Ward of Redland. På 1846 kF er et annet *Trundigar* avmerket rett nord for Chair of Lyde, også høyt oppe i en åsside. *Gar(th)* betegner ulike typer lokaliteter, se 8.4.3.5. Så høyt oppe i åsen kan det likevel bare bety ‘gjerde, inngjerding’. Jakobsen (1936: 243) skriver at navneleddet *Tron(n)-* forekommer for ofte på Shetland til å være mannsnavnet *Þrándr*, men foreslår ingen alternativ etymologi. *Tron-* i norske fjellnavn settes til dels til *þróndr*, gris, Jakobsen (1921: 924) har *tronta* ‘purke’. *Trundigar* kan altså tolkes som ‘inngjerding for griser’. Navnet finnes også i Rendall. Med tre eksempler bare i undersøkelsesområdet er *Trundigar* såpass frekvent at vi kanskje skal regne med et sammensatt appellativ.

Verigens

N

HY 36 17. *Verigens* 1848 ComF, *Virigens* 1920.

Små tjøenner på toppen av Ward of Redland, se nedafor. Hov.l. må være *tjarnar* f pl. ‘tjøenner’ med morfematisk tilpasning til sk., se 9.2.1.1. Norr. *tjørn* tilpasses til sk. fonotaks på ulike måter, oftest som /ʃʌn/ eller /tʃɪn/. Tolkningen av utm.l. er usikker. Beliggenheten kunne tale for *varði* m ‘varde’. Bortfall av *ð* er vanlig og utviklinga /a/ > /ɛ/ er kjent, se 3.3.1. og 3.3.3., jf. *Verron* i 6.3.2. ovafor.

Ward/Wart of Redland

Sk

HY 36 17.

Den høyeste åsen i sognet, 209 m. høy. *Ward/Wart* av norr. *varði* m ‘varde’ er lånt inn i dial. og inngår i navn på mange åser. Når navn er dannet med det innlånte

appellativet er *ð* bevart som *d* eller *t*, i opprinnelige norr. dannelser ser det ut til at dentalen faller bort, se *Verigens* ovafor og *Verron* i 6.3.2. Fra Ward of Redland er det sikt til de fleste av øyene og over til Caithness. Firth forteller om en varde som ble bygd her i 1848, men navnet må komme av en eldre varde, alt i *Orknøyingsagaen* (kap. 67) hører vi om et vardesystem på øyene.

Well of Deealt

Sk

Well of Deealt Firth 1920.

Oppkomme relativt sentralt i Redland. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *well* ‘kilde, oppkomme’. Utm.l. er trolig dial. *decal* ‘fuktig flekk på jorde’ (ON: 30), jf. *dile* m med samme betydning i NO. En del navn får tillagt dental i utlyd, jf. *Linneth*, *Midhiest*, *Aclath* (< *hlíðinna*, *miðhús*, *axla-*), *Harray* og *Scuant* og *Leeants*, *Birsay*, se også 8.2.2.2.

Well of Gemuglo

Sk

Well of Gemuglo Firth 1920.

Oppkomme ved veien øst for Barm. Sk. dannelse med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *well* ‘kilde, oppkomme’. Det siste leddet i utm.l. er trolig en form av norr. *mikill* eller sk. *muckle* adj. ‘stor’, slik at navnet har etterstilt utm.l., se 8.3.1. Det første leddet er uklart.

Well of Ragan

Sk

Well of Ragan Firth 1920.

Kilde i Redland. Sk. dannelse med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *well* ‘kilde, oppkomme’. Utm.l. er navnet på et bortkommet bruk i lia vest for Estaban i Redland, *Raggan* 1848 ComF, *Ragan* 1920. *-an* er oftest en refleks av norr. best. art. Her er det imidlertid vanskelig å gi tilfredsstillende norr. tolkning, og jeg vil snarere regne med en sk. presens partisippdannelse *-and*. Sk. *rag* har ulike konnotasjoner til ujevn, og verbet er brukt om vegger som “develop cracks and bulges, come out of alignment” (CSD: 538), altså vegger som buler og blir skeive. Mange nyere bruk har lignende pejorative navn, jf. *Crankie*, *Windywa’s* og *Falldown*.

Well of Sinnakilda

Sk

Well of Sinnakilda Firth 1920.

Kilde i Redland. Sk. dannelse med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *well* ‘kilde, oppkomme’. For tolkning av utm.l., se husnavnet *Sinnakilda* i 6.2.1. ovafor.

6.3. Rendall²

/ˈrɛndəl/

Til *Rennudals*, *Rennadals*, *Kolbeinn i Rennadali* i *Orknøyingasagaen*³, i *Reinadali* i *Håkon Håkonsons saga*⁴, *Rayndal* DN VII 107 1325–26, *Randale* 1492 R, 1503 R, 1595 R, *Rendale*, *Ranidale* 1601 UB.

Som familienavn *Randell* 1439 REO: 71, *Randale* 1446 REO: 51.

Bygdenavnet er også gårdsnavn, se *Rendal* i 6.3.1. nedafor. Navnet er trolig dannet til et bekkenavn, enten *Renna* eller *Reina*, men etymologien er svært usikker. *Renna* i Norge er satt til ‘renne’ v, eller ‘renne, smal fordypning’, jf. *Rennibister* i 6.2.1. *Reina/Rena* kan også ha ulike opphav: *rein* f ‘åkerkant eller *reinn* adj. ‘rein’, dessuten *hreinn* m ‘reinsdyr’, som vi kan se bort fra på Orknøyene, der arten ikke finnes (NSL: 359, 361). Bekken kalles *Burn of Breck* i dag. Den er ikke særlig stor, men dalen er relativt markert.

6.3.1. Bostedsnavn

Aittit, Ettit R. Bakie /ˈɛtɪt, ˈɛtɪd/, OFN/ˈɛtɛt/

N

HY 42 19. *Aetoft*, *Etoft* 1620 Sas., *Aithtoft* 1629 hp, 1646 Ch., *Aittitt* 1727 og *Etafft* 1728 Traill.

To gårder. South Aittit ligger rett ved Bay of Hinderayre og kalles også *Ayre*, North Aittitt ligger ca. 500 m mot nordvest, 35–40 m.o.h., nærmere hovedtyngden av bebyggelsen i området. Eldre belegg viser at hov.l. er norr. *toft* ‘tuft, tomt’. *Ayre* er lånt inn i dial. fra norr. *eyrr* f ‘ør, grusbanke’ (ON: 3). Å foreslå *eyrr* som utm.l. i *Aittit* er likevel dristig ut fra belegga, og passer dårligere realt for North Aittit, som trolig er den eldste gårdparten. Det er rikelig med fornminner rundt North Aittit, blant annet en haug avmerket som brochruin på 1882 OS. En mindre haug i tunet som er planert ut, inneholdt iflg. OSNB store mengder menneskeknokler. *Toft* kunne derfor tenkes å referere til rester etter førnorrøn bebyggelse. Jorda her er noe av den beste i området, så det er ikke uventet at bosetningen går langt tilbake i tid. Utm.l. må stå utolket.

Appietoon /ˈapɪtun/

N?

HY 41 19. *Uppetown*, *-toon* 1629 hp, *Uppatown* 1646, *Appietoon* 1750.

Gård i Gorseness. De eldre formene taler for opphavelig norr. *Uppitún*. Utm.l. er blitt lydlig tilpasset den lokale uttalen av sk. *up* ‘opp’, /ap/. *Toon* brukes på ulike måter i dial., blant annet om oppdelte tunship, se 8.4.3.11. Navnet kan derfor fortelle om en oppdeling av den gamle, store enheten Gorseness i to grender. Mackenzies kart fra 1750 har to navn i området, *Gorseness* og *Appietoon*, men det har vært langt flere enkeltgårder.

² Clouston (1927: 185) peker på at kystgårdene i Rendall utgjør tre ouncelands, Isbister (12 p) og Hackland (6 p) et fjerde og Ellibister på 5 pennyland og Gairsay på 13 skulle utgjøre det femte. De siste ligger geografisk atskilt, og dette regner han som argument for at bygdeenheten Rendall er eldre enn skattleggingen av landet. Over halvparten var jarlsland, drøyt en tredjedel odelsland og knapt 10% kirkegods. I seinere tid har det vært flere store landeiere og lite selveie i bygda. Forøvrig viser en rekke brocher langs kysten av Rendall og Evie at bygdene må ha hatt tidlig bebyggelse og kanskje en viss betydning i førnorrøn tid.

³ Unormalisert utgave sitert etter OFN.

⁴ Unormalisert utgave sitert etter OFN.

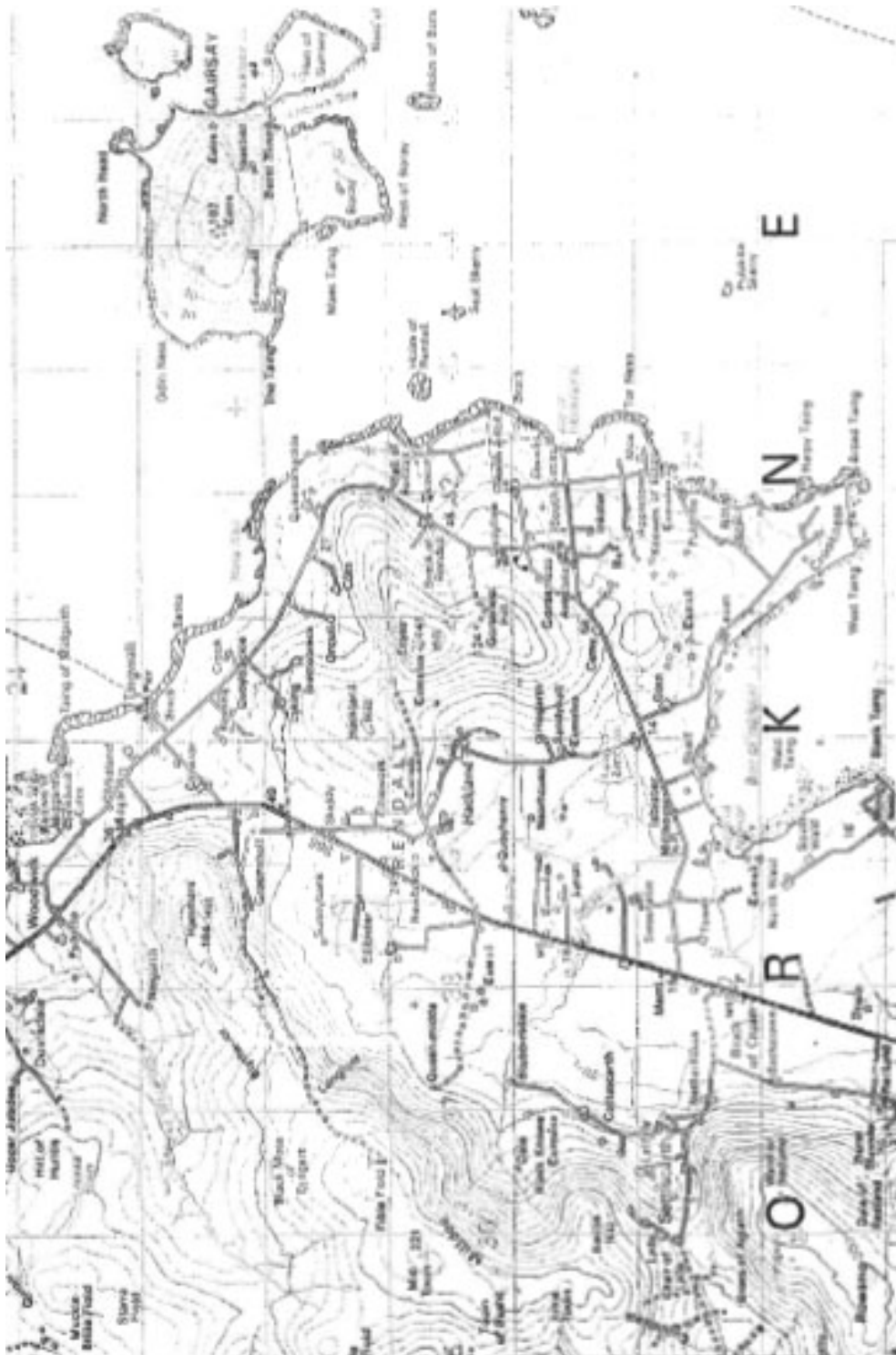

Fig. 6.4. Kart over Rendall. Ordnance Survey, Landranger-serien nr. 6, 1:50 000.

Aviedale, Evadale /'evøde:l/

N

HY 41 19. *Efeday* 1629 hp., *Avidale* 1740 R.

Gård i Gorseness. Dersom *Efeday* i 1629 refererer til denne gården, har *-l* i dal først falt bort og seinere blitt restituert, se 8.1.2.2. Jf. *Turrieday* og *Eskadale* i Firth, 6.2.1. og 6.2.3. Utm.l. kan være norr. *efja* f i betydningen 'fuktig grunn', jf. Jakobsen (1936:

36). Gården ligger i et dalsøkk med kilder og en bekk som som på det nærmeste er regulert bort i dag, men det kan ha vært våtlandt i tidligere tider.

Bigging(s), Lower og Upper /'bɪɡi:n/

Sk

HY 39 20.

Bruk i Hackland. OS-kartene har singularform, R. Bakie bruker helst plural. *Bigging* er en vanlig term for oppdelte bruk, vel helst av sk. *bigging* 'bygning', se 8.4.3.2. Med skotske resiprokerende ledd er dannelsene sk. Uttalen med lang *i* er avvikende.

Blinkbonnie

Sk

Alternativt navn for huset Scotts Hall, se nedafor. Huset kalles også bare *Blink*. *Blinkbonnie* er et nyere navn som finnes flere steder, og som i liten grad karakteriserer lokaliteten, se drøftingen av motenavn i 7.3.2. Navnet er sammensatt sk. adj. *bonny* 'fin, god, vakker' og *blink* v. 'kaste et (vennlig) blick på, skinne' eller subst. 'glimt, vennlig blick' (CSD: 48). *Blinkbonnie* skal kanskje helst oppfattes som en dannelselse med verbal: 'blink, skinn vakkert'. I så fall uttrykker det vel et håp om at huset skal blinke vennlig, både til husets egne og til folk som kommer forbi, se 8.3.4.

Blubbersdale /'blʌbɔːfde:l, -deɪl/

N

HY 37 20. *Blubbersdale* 1882 OS.

Liten gård i høytliggende dal med samme navn. Trolig av norr. *blábersdalr* 'blåbærsdal'. Blåbær heter *blaeberry* på sk., men da ville vi knapt forvente genitivs-*s*. Vokalen i første stavelse tyder på leksematisk tilpasning til sk. *blubber* 'hvalspekk'. Informanten koblet ikke selv navnet til blåbær, men mente at en slik tolkning ga god mening, siden det skal være godt om bær i dalen. Huset er trolig relativt nytt, navngitt etter dalen, se 7.3.1.1., primær norr. navnedannelse kan ikke forekomme etter midten av 1700-tallet.

Boray /'bɔːri/

N?

HY 44 21. *Bora* 1688 Collins, 1722 Traill, *Boray* 1762 Traill.

Gård på Gairsay. Opphavet kan være en form av norr. *borg* f 'borg' slik Marwick foreslår (OFN: 75). Skrivemåten av trykksvake vokaler i stedsnavn er imidlertid for vaklende i kildene til at man kan rekonstruere norr. bøyingsmorfemer, se 8.2.1.1. Endelsen er snarere en tilpasning til det sk. avledningsmorfemet *-y* enn en refleks av norr. dat.morfem *-i*, slik Marwick antar. Ruiner på neset sør for gården kan være opphav til navnet, selv om det ikke er en sikker broch. Det samme navnet er brukt om en teig i Evie, se også tolkningsforslag her, 6.1.3.

Bradgarth

Braegar 1841 ComR, *Bradgarth* 1880 OS, 1900 OSNB.

Bortkommet bruk, avmerket rett øst for Skiddy på OS 1882. Nevnes som det eneste navn ved sida av tunshipene i folketellingen i 1841. R. Bakie har også formen *Brarigar*. Den siste formen kunne tyde på norr. opphav *bræðragarðr* 'brødregård'. Ser vi bort fra denne formen, er adj. *breiðr* mulig som utm.l. Dersom leddet *garth* var produktivt i sk. navnedannelse, slik Thomson antyder, se 8.4.3.5., kan dannelsen være sk. med utm.l. *brae* 'bakke'. Terrenget stiger nord for Hackland. Skrivemåten *dg* i fugen reflekterer trolig tradisjonell palatal uttale /dj/ av *g*.

- Breck** /bræk/ N?
Breck of Rendall/Breck Farm, Breck House Sk
 HY 41 20, 21. *Brek, Breck* 1629 hp, *Breck* 1723 Traill.
 I dag ligger en gård som kalles *Breck Farm* eller *Breck of Rendall* og et hus som *Breck House* i lia ovafor Hall of Rendall. *Breck* kommer trolig av norr. *brekka* f ‘bakke’, se 8.4.3.3. Dagens former er sk. dannelser, med sk. lokalitetsangivende ledd *farm* og *house* lagt til i de to siste navna, og et utm.l. i sk. *of*-konstruksjon i det første.
- Brettobreck** /ˈbrɛto/ N
Brattabreck 1729 og 1743 Traill.
 Gård. Opphavet er norr. *Brattabrekka* f ‘brattbakke’. Samme overgang /a/ > /ɛ/ i *brattr* har *Brettoval* i Harray (OFN: 144) og flere navn fra Shetland, bl.a. *Brettabister*, *Brettiberg* (Jakobsen 1936: 23, 27). Overgangen ser ut til å ha skjedd seint i dette navnet, etter belegga hos Traill å dømme. I dagligtalen brukes bare kortformen *Bretto*. En annen navnekortform avledet med det lokale suffikset *-o* er *Freeo* av *Quoyfree*, se nedafor. Se 8.2.1.1.
- Bu, The Bu** /bu:/ Sk
 HY 41 19. *Boo* 1857.
 Alternativt navn på gården Upper Inkster. *Bu* på Orknøyene brukes ofte om gamle sentralgårder, som *Bu of Orphir*. Termen er i utgangspunktet norr., men ble tatt opp av skotter som kjøpte opp og slo sammen gårder. *Bu of* brukes som spesifiserende tillegg til navnet, på samme måte som *Mains of* i det øvrige Skottland, se 8.4.3.4. Dagens *Hall of Rendall* kalles f.eks. *Bull of Rendale* hos Traill i 1725. Det er et særtilfelle at *Bu* brukes alene, som her, og ikke i en *Bu of*-sammensetning.
 Marwick mener at Bu kan ha vært hovedgården i Gorseness (OFN: 122), men det er lite sannsynlig at en perifert beliggende og relativt seint belagt *setr*-gård skal ha vært hovedgård i tunshipet. Trolig er navnet en sein analogisk dannelselse, hvor konnotasjonene om storgård er utnyttet ironisk. Den usammensatte formen gjør også at navnet faller utafor hovedklassen *Bu of*.
- Bught** /ˈbʊt/ Sk
 HY 41 17. *Boughts* 1841 ComR.
 Bruk ved sjøen i Crookness-området, navnet finnes også på Eday. Etter beliggenheten er et opphav *bukt* mulig, men dette er iflg. Torp lånt inn i norsk fra nedertysk. Navnet skal derfor heller tolkes som sk. *boucht* “sheepfold” (CSD: 56). Veksling mellom singular- og pluralform i nyere tid, slik som her, forekommer i en håndfull navn, se 8.2.4.
- Castle, The Castle** Sk
Castle 1882.
 Nyere hus ved veien sør for Layburn. Sk. dannelses “slott(et)”. Navnet har etter sigende opphav i en replikk fra en nabo under bygginga “Whit kind o’ a castle are thou biggan?”, dvs. ‘Hva slags slott er det du driver og bygger?’
- Clairvale** Sk
 HY 39 40.
 Hus nord for North Hackland, kaltes tidligere *Dicksquoy*, se nedafor. *Clairvale* karakteriserer ikke lokaliteten på noen måte, men er dannet av elementer som eieren

selv velger, se motenavn i 7.3.2. Navnet er sammensatt av det arkaiske *vale* ‘dal’ (OALD: 1410) og trolig et kvinnenavn *Clair(e)*.

Como /'komo/
HY 41 19.

O?

Nedlagt bruk i våtlendt utmark i Gorseness. Bruket er tilsynelatende kortlivet, det mangler på OS 1882 og er trolig dannet etter den tid. Navnet skal nok helst forklares som en overføring av det italienske navnet *Como*, se 7.3.1.3. Alternativt kunne det tolkes som en sammensetning av et ukjent utm.l. og hov.l. *mo*, se 8.4.3.9.

Cott /kɔt/

N?

HY 41 21. *Cot quoyland* 1595 R, *Cotquoy* 1601 UB.

Gård oppunder sida av Enyas Hill, i periferien av det gamle North End-området. Opphavet er trolig norr. *kot* n ‘lite hus’, sk. *cot* med samme betydning er først belagt på 1600-tallet (CSD: 117). Tillegget *quoyland* i 1595 indikerer at *Cott* er fritatt for skatt, se 8.4.3.10., men bruket svarer likevel tiende.

Cottascarth /'kɔtəskarθ, -skart/

N

HY 36 19. *Midhouse in Cattascart*, Evie (!) 1577 Ch., *Cotscarth* 1595 R, *Coitascarth* 1619 Sas., *Cottascarth* 1621 Sas., 1727 Traill.

I dag to gårder, *Upper* og *Lower Cottascarth*, oppunder åsene på grensa mot Firth. Iflg. Marwick utgjør Cottascarth en enhet på 3 pennyland, men rentals fra 1595 fører ikke opp noen verdi.

Det siste leddet er utvilsomt norr. *skarð* n ‘skar’. Marwick tolker navnet som norr. dannelse med preposisjon, *kot í skarði* ‘lite hus i skaret’, se 8.3.3. og *Settiscarth* i Firth, 6.2.1. ovafor. Cottascarth og Settiscarth utgjør en grend i en dal som ender i et skar i åsrekka, med overgang til Harray.

Crook /'krøk, kruk/ OFN, R. Bakie.

HY 40 22. *Cruik* 1595 R, *Crook* 1629 hp, 1727 Traill, *Cruck* 1722 Traill.

Gård ved sjøen sør for Tingwall. Opphavet kan være norr. *krókr* m ‘krok’ eller sk. *cruik* ‘kurve, krok’. Navnet sikter vel til en krumning i kystlinja.

Crowrar /'krɔurər/, eldre /'kruər/ iflg. R. Bakie.

N

Upper og **Lower Crowrar**

Sk

HY 39 22. *Crouer* 1727 Traill, *Crowriaquoy* 1740 R, *Cruar* 1841 ComR.

I dag er det to bruk, *Upper* og *Lower Crowrar*. Opphavet er helst norr. *krúar* f pl. ‘inngjerdinger’, se 8.4.1.1. Tolkningen er likevel noe usikker p.g.a. uttalen og sprikende belegg. Tillegget *quoy* i rentals fra 1740 markerer at bruket ikke betaler skatt, se 8.4.3.10.

Cruanbreck /'kruənbrek/

Sk

HY 37 18.

Hus på grensa mot Firth. Huset er ikke avmerket på OS-kartet fra 1882. Navnet er derfor helst en nyere sk. komposisjon av lokale navnelementer, området heter *Breck of Cruan*. Utm.l. *Cruan* inngår uanalysert i den nye dannelsen. Ved norr. dannelse ville vi vente at best. art. falt bort i utm.l., se 7.3.1.4. Hov.l. er *breck*, som trolig er lånt fra norr. *brekka*, har i dial. sær betydningen ‘grunn, mager jord’, se 8.4.3.3.

Curcabreck /'kʌrkəbræk, kɪrkə/

N

Curcabreck 1723 Traill.

Bruk nordøst for Quoyblackie. Opphavet er trolig norr. *kirkjubrekka* f 'kirkebakke'. Utm.l. refererer i så fall helst til *kirkland* 'kirkegods', det er ingen tradisjon om kirke eller kapell i området. Alternativt kunne utm.l. være norr. *korki* 'havre,' lånt fra keltisk *coirce*¹.

Cuthsgarth /'kʊsgər/

Cusger 1722 og 1732 Traill.

Nedlagt gård på Gairsay. Hov.l. går tilbake på norr. *garðr* m 'gård', men *garth* ble trolig lånt inn i dial., se 8.4.3.5. Dannelsen kan derfor være sk., ikke minst når førstebelegget er såpass nytt. Tolkningen av utm.l. er usikker, et personnavn i gen. er en mulighet. Jf. *Coubister* i Firth i 6.2.1.

Dale /dɛil/

HY 36 19.

Nedlagt bruk nordvest for Cottiscarth. Det er ikke klart om *dale* i betydningen 'dal' skal regnes som et levende appellativ i sk., det mangler i ON og CSD, og regnes som litterært i engelsk. Som navneelement er det imidlertid vanlig i nord. Når *dale* brukes i nyere navn på Orknøyene, kan det bety at norr. *dalr* m 'dal' overlever som navneelement, om ikke som appellativ, se også 8.4.3. I andre tilfelle kan navnet gå tilbake på sk. *dale* 'del, porsjon, lott' (CSD: 134). I dette tilfellet er nok betydningen 'dal', her er det et markert dalføre som kalles *Dale of Cottascarth*, se 6.3.2. Også teigen *The Dale*, se 6.3.3., ligger i en markert dal.

Dicksquoy

Sk

Dicksquoy er et eldre navn for huset *Clairvale*, se ovafor. Dette er trolig en sk. dannelse med det innlånte *quoy*, se 8.4.3.10. og et personnavn som utm.l. *Dick* er brukt som familienavn på Orknøyene.

Ellibister /'elɪbɪstər/

N

HY 38 21. *Ellibustar* 1503 R, *Alibustar* 1595 R, *Elzeabuster*, *Alibuster* 1601 UB, *Elebuster* 1727 OFN, *Allibister* 1728 Traill.

Innlandstunship på 5 pennyland. Hov.l. er norr. *bólstaðr*, se 8.4. Bare ett enkelt belegg som antyder palatalisering – *Elzea-* i 1601 – kan tyde på opphavelig kort *l* i utm.l. Marwick regner med et personnavn uten å gi noe konkret forslag. Robert Bakie foreslår imidlertid utm.l. *íla* f 'kilde', altså *Ílubólstaðr*, med henvisning til Stewarts tolkning *Ellister* < *ílusetr* (1987: 243). Senkning av *í* er uregelrett (3.3.1., ON: xli), men navnet passer realt. Vannrike kilder i området danner to bekker som aldri går tørre, selv i tørkesomre. Det fortelles at før i tiden kom folk fra Gorseness hit for å hente vann når deres egne brønner hadde gått tomme.

Garson /'gɑsən/

N

Garsent 1492 R, 1503 R, *Garsetter*, *Gorsatter* 1595 R, *Garson* 1727 OFN.

Gård nordvest for Midland, lengst nord i sognet. Sammen utgjorde de to gårdene en enhet på 6 pennyland i rentals.

¹ *Courka coust* 'havrebrød' er notert av Low i 1770-årene (se Hægstad 1900: 10) og *korkikost* er notert fra Shetland som tabubetegnelse for brød, brukt på sjøen (Jakobsen 1921: 425).

Navnet, av norr. *garðsendi* ‘gjerdeende’, finnes flere steder på øyene. Det kan referere til tunshipvoller, men også til gjerder fra førnorrøn tid, se under *Gorseness* nedafor. Dagens tostavingsform kan skyldes bortfall av en trykksvak stavelse. Med endelsen *-on /ən/* faller navnet i form sammen med opprinnelige norr. navn med best. art., f.eks. *Grandon* av *grandinn* ‘granden’ m best., se 9.3.2.1 Ellers kan vi legge merke til en tendens til palato-alveolar uttale av *rs*, se 3.1.1.3. og 8.1.2.9.

Gitter-, Gutterpitten, /'gɪtərpi:tn, 'gʌtər-/ R. Bakie, OFN. N

HY 39 20. *Gutterpitten* 1841 ComR, *Gutterpitten* 1862 OA D 7/3/57.

Gård i Hackland. Navnet ser ut til å være sammensatt av sk. *gutter* ‘søle’ og et norr. hov.l. *pyttrinn* eller *pyttarnir* ‘pytten, pyttene’. Den foreslåtte etymologien underbygges av et kart over området fra 1862, som viser et myrområde med mange markerte smådammer eller gjørmehull. Det er uregelrett at et norr. hov.l. med norr. morfologi utmerkes med et sk. ledd, se 7.1.1., og Marwick har derfor vansker med å forklare dannelsen. Slik jeg ser det, kan formen forklares på to måter. Det sk. appellativet *gutter* kan være lånt inn i norr. på øyene, slik at navnet er en regulær norr. dannelsen. Alternativt kan *gutter* være enten en oversettelse eller lydlig tilpasning av et norr. navneledd, slik at den tospråklige formen er resultat av tilpasning til skotsk.

Goltsquoy /'gɔltskwai/

HY 38 20.

Alternativt navn på Layburn, bruk i lavtliggende, fuktig mark i Ellibister. Utm.l. kan være norr. *galtr* eller *gøltr* m ‘galte’ (*gøltr* er en u-stamme og har normalt ikke *s*-genitiv, men reflekser av *ar*-gen. forekommer knapt i materialet, se 8.2.3.), eller det innlånte *golt* ‘unggris, galte’ (ON: 59). Også *quoy* ‘kvie’ i hov.l. er lånt inn i dial., se 8.4.3.10. Begge ledda er altså etymologisk sett norr., men innlånt i dial., og dermed kan språket for navnedannelsen ikke avgjøres.

Gorn /gørn/

N

HY 40 18. *Gorn* 1627 hp, 1662 Blaeu.

Gård i Isbister. Navnet finnes flere steder. Opphavet er en form av norr. *garðr*, enten best. form *garð(r)inn* eller dat. pl. *gørðum*. Overgangen *m > n* i trykksvak stavelse er dokumentert i flere tilfelle, se 3.2.1.2.

Gorseness /'gɔʃnes/

N

HY 41 19. *Goryssness* 1492 R, *Goirisnes* 1503 R, *Gorseness*, *Gorsnes* 1595 R, *Gorisnes* 1601 UB, *Goirsnes* 1627.

Med en takst på 24 pennyland i rentals var dette den største navnegården i Rendall. I dag er den delt opp i en rekke små enheter med egne navn, men *Gorseness* brukes fortsatt som navn på området. Gorseness har det beste jordbrukslandet i sognet og har vært tett befolket.

Hov.l. er utvilsomt norr. *nes* n ‘nes’. Utm.l. kan være mansnavnet *Garðr* eller *garðr* m ‘gård, gjerde’. *is/ys* i de eldste belegga er vanlig sk. skriving av genitivs-morfem og forutsetter ikke trestavingsform. Begge etymologiene er foreslått i NG for norske navn på *Gars-*, *Gors-*. Et utm.l. ‘gård, gjerde’ kunne referere til gårder eller gjerder fra tiden før den norrøne bosetningen. Vokalutviklingen *a > /ɔ/* rammer også andre navn dannet til *garðr*, jf. *Georth*, *Evie* (og *Gorn*, dersom opphavet ikke er dat. pl.), se 8.4.3.5.

- Graemshall** /'greimshəl/ Sk
HY 38 22. *Graemshall* 1882 OS.
Bruk ved foten av Hammars Hill, i en dal som skrives *Grimis Dale* på OS-kartet. Perifer beliggenhet, seint førstebelegg og sk. form viser at navnet er temmelig nytt. Navnet kunne være en dannelse med *hall*, se 8.4.3.7., med utm.l. overført fra navnet på dalføret der gården ligger. Det er imidlertid like sannsynlig at navnet som helhet er en overføring av *Graemshall*, navn på en storgård i Holm, se 7.3.1.2.
- Greenhall** Sk
HY 39 21.
Bruk nord for Hackland. Dannelsen er sk. dannelse, med utm.l. *green* 'grønn' og hov.l. *hall* 'hall'. *Hall, ha'* er et karakteristisk element i nyere sk. bostedsnavn. Opprinnelig betegnet det storgårder, seinere kom det til å bli brukt i navn på småbruk, se også 8.4.3.7.
- Grind** /'grind/ N
HY 39 18. *Grind* 1740 R.
Gård ved veikryss i Isbister. Opphavet er norr. *grind* f 'grind'. Et bortkommet bruk med det sekundære navnet *Grindamira* er oppført i 1740 R og 1841 ComR.
- Habreck, Hallbreck** /'ha:bræk/ Sk
Hallbreck 1882 OS.
Bruk oppunder Gorseness Hill, vest for Quoyfree. Perifer beliggenhet og seint førstebelegg gjør at vi skal regne med at bruket er relativt nytt og navnedannelsen sk. Riktignok passer norr. *Hábrekka* 'høg bakke' realt, men *á* går normalt over til /o/. Navnet skal altså heller tolkes som en sk. sammensetning av *ha'*, (se 8.4.3.7. og *Greenhall* ovafor) og det innlånte *breck* 'grunn, mager jord', se 8.4.3.3. Navnet passer for et hus som ligger utafør den gamle dyrkamarka. Navnet har komposisjon med etterstilt utm.l., komposisjonsmåten behandles i 8.3.1. Jf. *Ha'white* i 6.1.1.
- Hacco** /'həko/ OFN, /'huko, 'hako/ N
HY 40 22. *Howaquoy* 1595 R² og *Howakow* 1629 hp, *Hucco* 1841 ComR.
Liten gård i sør for Tingwall. De eldste belegga viser at opphavet er norr. *Haugakví*, som har gjennomgått en uvanlig sterk reduksjon. Formen fra 1629 kan leses som en gjensidig tilpasning av navneledda *haugr* m 'haug' og *kví*, se 8.4.3.10. Denne formen for tilpasning drøftes i 9.3.4. Utviklingen har imidlertid gått videre til dagens form, som er morfologisk tilpasset sk. språkssystem ved å ende på -o, se 8.2.1.1.
- Hackland** /'həklən, -lənd/ N
HY 39 20. *Halkland* 1503 R, 1595 R, 1601 UB, *Haukland* 1664 Ch.
Innlandstunship på 6 pennyland. De fleste gårdene ligger opp mot åsene i nordøst, der det er relativt tørr grunn. Mot sør og vest er det myrstrekninger der vi finner noen nyere bruk. Marwick tolker navnet som *axlarland*, til *oxl* f, 'aksel, skulder', med referanse til Enyas Hill. Men navnet *Hackland* finnes også i Sandwick, der det er flatt. Jeg vil derfor heller regne med et opphav norr. *Haukland* 'haukland'. Vi kan legge merke til at de rentals som skriver *Halkland*, også skriver *halk* for 'hauk', oppsitterne skulle yte *halkhens* som en del av skatten. Disse gikk med til å føre hauker og falcker

² Oppført i rentals sammen med *Tingwall* og *Midgarth*, hvilket taler for at *Howaquoy* faktisk refererer til denne gården.

som øyene leverte til skottekongen (se Thomson 1987: 127). Formen *halk* for ‘hauk’ er også oppført i CSD: 273. Sk. uttale er /hak/. Utviklinga fra *hauk-* til /hak/ er lydlig uregelmessig, *au* monoftongeres ikke normalt til /a/ (ON: xliii). Tilpasningen er derfor etter alt å dømme ikke fonematisk, men leksematisk, via det sk. fuglenavnet, se 9.2.2.2.

Hauk- i norske navn tolkes enten som dannelser til et elvenavn eller direkte til fuglenavnet (NSL: 199). Samme etymologi er mulig for *Hacksness* på Sanday (*Halkisness* 1500), som Marwick har problemer med å tolke (OFN: 9f.).

Hammeron

N

HY 39 23. *Hammerin* 1727, *Hammeron* 1799 OA D 34 E1/2/2 og D 34 E/5.

Hus sørvest for Midland, under Hammars Hill. Etterhengt norr. best. art. viser at navnedannelsen er norr. *hamarrinn* m ‘hammeren’.

Hayon /’heion/

N

Bruk i ruiner høyt opp i åsen ovafor Ellibister. Bruket er relativt nytt og sies å være navngitt etter *Hayon* i Birsay. For dette foreslår Marwick tolkningen *heiðrin* f best. ‘heia’ (OFN: 139). Den samme tolkningen passer realt her også, slik sett kan navnedannelsen ha skjedd uavhengig av *Hayon* i Birsay. Jf. også *Moss of Hyon* 6.2.3.

Hinderayre /’hinərə:r, ’hindərə:r/ R. Bakie, OFN.

N

HY 42 19. *Inerair* 1594 Ch., *Innerair* 1625 Sas.

Gård i Gorseness, beliggende tett ved en bukt med sand og grus. I nordenden av bukta ligger South Aittit som også kalles *Ayre*. Hov.l. er norr. *eyrr* f ‘ør, grusbanke’. De eldre belegga viser at utm.l. er norr. adj. *innri* ‘indre’ og ikke *hindri* ‘bortre’, slik Marwick foreslår. Dannelsen må derfor antas å være norr. Dagens form kan være en leksematisk tilpasning til sk. adj. *hinder* ‘sist, lengst vekk’ (CSD: 288), se 9.3.2.2.

Hogar /’högər, -gar/

N

HY 39 19. *Hogar* 1841 ComR.

Gård i Hackland. Navnet kan ha norr. opphav *Hágarðr* ‘gården som ligger høyt’. Om navneleddet *gar*, *garth*, se 8.4.3.5. Adj. *hár* ‘høy’ inngår også i det svært vanlige gårdsnavnet *Holland* av norr. *Háland*. Gården ligger litt opp i lia i Gorseness Hill.

Hoversta /’høvərsta/

O?

HY 41 17.

Hus i Crookness-området. Det er ikke avmerket på det eldste OS-kartet fra 1882, så vi skal neppe regne med et *staðir*-navn. Derimot kan navnet være overført fra Shetland, *Hoversta* finnes både på Unst og Bressay (Stewart 1987: 253, 256). Se også 7.3.1.3.

Inkster /’iŋstər/

N

HY 41 19. *Incksetter*, *-satter* 1723 Traill.

To gårder i dag, *Inkster* og *Upper Inkster*, som alternativt kalles *Bu* (se ovafor). Navnet finnes også i Orphir, og tolkes av Marwick som norr. *engja(r)setr*. Hov.l. *setr* n ‘sete, bosted, tilholdssted’ utmerkes med *eng* f ‘eng-’. Utm.l. som forteller om beite og marginalt jordbruk er typisk i *setr*-navna, jf. *Mossetter* nedafor.

Isbister /'aisbɪstər/

N

HY 39 18. *Ossbustir* 1492 R, *Osbustare* 1503 R, *Osbuster,-bustar* 1595 R, *Ysbust* 1601 UB, *Isbuster* 1664 Ch, 1723 Traill.

Fra gammelt av en navnegård på 12 pennyland, i dag brukes *Isbister* som område-
navn. Lavtliggende land som trolig ikke var ideelt for jordbruk før effektiv grøfting
var mulig, men en *Skaill*-gård og en kirkeruin tyder likevel på at området har hatt en
viss betydning i endre tid.

De eldste belegga viser at opphavet er norr. *Óssbólstaðr*. Navneleddet *bólstaðr*
behandles i 8.4.2.1. Utm.l. *óss* m 'os' refererer til det felles utløpet av Burn of
Sweenalay og Burn of Cruan. Navnet *Isbister* finnes flere steder på Orknøyene, men
da har utm.l. annet opphav. I Birsay er opphavet *eystri* 'østre', jf. belegga *Est-*,
Esterbuster 1492 R, på South Ronaldsay *eystri* eller *yzti* 'ytre' jf. *Estirbuster* 1492 R,
Ystabustare 1500. *Isbister* i Rendall må ha utviklet seg i analogi med de andre, *óss* >
/'eis / er ingen normal lydutvikling. Se også 9.3.2.1.

Iverhouse /'ivəʁus, evər-/

N

HY 39 19. *Iverhouse* 1856.

Nedlagt bruk sør i Hackland, i kontrast til *Nearhouse*. Det språklige opphavet til hov.l.
house 'hus' kan ikke avgjøres uten videre, se 8.4.3.8. I dette paret viser imidlertid
retningsadv. at dannelsene er norr., *øfrahús* 'øvrehus' og *neðrahús* 'nedrehus'.

Kewin, Kewing /'kjuin, kuin/ R. Bakie, /'kluin/ OFN.

N?

Kewan 1841 ComR.

Gård vest for Quoyblackie. Et ledd /kju, ku/ inngår i flere navn: *Cuween* i Firth, og
Knowes of Cuean /'kjuən/ i Birsay (Marwick 1970: 34, utolket). Opphavet er usikkert,
men en form av norr. *kýr* f 'ku' er tenkelig. Siste stavelse har samme uttale og dels
samme skrivemåte som sk. verbalsubstantiv (ON: xxxi) og kan neppe være en refleks
av norr. best. art., som normalt blir /ən/. Tolkningen av navnet er usikker, forsøksvis
kan jeg foreslå *Kúakvín* eller *kúaeng* 'kuinngjeringa' eller 'kueng'.

Langskaill /'lɑŋskɛil/

N

HY 43 21. *Langskaill* 1882 OS.

Den eneste bebodde gården på Gairsay i dag. Opphavet er norr. *Langskáli* 'langskålen,
langhallen'. Navneleddet *skaill* behandles i 8.4.2.2.

I sagatida var Gairsay et høvdingesete. Her hadde Svein Åsleivanson, den siste
fullblods viking på øyene, "ein drykkjeskåle so stor at det fanst ikkje nokon som var
jamstor på Orknøyane" ifølge *Orknøyingasagaen* (kap. 105). Sagaen forteller videre at
han jamt holdt 80 menn i kosten, så han trengte saktens plass. *Langskáli* kan referere
til denne store drikkeskålen. Navnet *Langskáli* brukes imidlertid ikke i sagaen og kan
ha festet seg etter Sveins tid († ca. 1171). Det vil i så fall si noe seinere enn det
Thomson har foreslått, se *Skaill* nedafor og 8.4.2.2. Det er ruiner av vikingetidshus
ved gården.

Layburn /'leɪbɜrn/

Sk

HY 38 20. *Layburn* 1882 OS.

Bruk som også kalles *Goltsquoy*, se ovafor. *Layburn* er et overført bekkenavn (se
7.3.1.), Ellibister Burn kalles *Leyburn* på 1841 ComR. Dannelsen er reint sk., *lay* betyr
'land som ligger brakk' (se *lea* 2 CSD: 362) og *burn* er 'bekk'.

Leuan /'luən/

N

HY 40 18. *Luan* 1882 OS.

Hus helt nede på stranda mellom Crookness og Isbister. Opphavet kan være norr. *lóin* f best. 'engsletta'³. Fra Færøyene kjennes ordet *logv* f (<*ló) om 'den nederste strandbredden, som havet skyller over' (Jakobsen 1921: 468 under *le*). Også dette passer svært godt saklig, ettersom deler av området oversvømmes på springflo. I begge tilfelle skal vi regne med norr. dannelse med best. art.

Lyking /leikin/

N

HY 40 21. *Lyking* 1841 ComR.

Bruk i North End, beskrevet som "croft" eller småbruk i OSNB 1900. Navnet finnes tre steder på Orknøyene. Bare i Sandwick er det belagt i rentals som gårdsnavn: *Lyking* 1492 R, 1500, *Lykin* 1579 REO, 1595 R.

Marwick tolker navnet som norr. *Leikvin* 'slette for leik, sport', det eneste eksemplet på navn med hov.l. *vin* på øyene (OFN: 152). I Holm og Rendall er *Lyking* seine bostedsnavn, men det forhindrer ikke at de kan være gamle som teignavn. Med litt fantasi kan Lyking dessuten settes i samband med Tingwall en kilometer unna, som et sted for kappestrid når tingmennene møttes.

Det er imidlertid flere problemer med Marwicks slutninger om *vin* i stedsnavn, se drøfting i 7.3.5. Trolig er *leikvin* et sammensatt appellativ i norr. (jf. Fritzner till. 426), og i så fall kan navna være dannet til appellativet, ikke som primære dannelser med *vin*. Denne gården ligger dessuten i markert skråning (jf. at nabogården faktisk heter *Brettobreck* < *brattabrekka*), og den er knapt noen ideell arena for kappestrid. Man kan heller ikke se bort fra muligheten for navneoverføring når navnet finnes andre steder på øyene, og bruket etter alt å dømme er relativt nytt.

Lyron /'leirən/

N

HY 39 19. *Lyren* 1724 Traill, *Lyron* 1856 OA D 7/3/67.

Hus i Hackland. Opphavet må være norr. *leirin* f best. 'leirete sted'. Rest av norr. best. art. viser at dannelsen er norr.

Midgarth /'midjər/

N?

HY 39 23. *Midgarth* 1492 R, 1595 R, *Mydgarth* 1503 R, *Midgair* 1629 hp, *Midgerth* 1724 og *Miger* 1729 Traill.

Navnegård på 3 pennyland i rentals, fortsatt en gård. Høy alder tyder på at opphavet er norr. *Miðgarðr* m 'midtgård', selv om *garth* trolig er lånt inn i dial, se 8.4.3.5. Gården ligger omtrent midtveis mellom Tingwall og Midland. Hvis dette er navngivningsmotivet, må Midland være en eldre bosetning enn Midgarth.

Midland /'midlən, -lənd/

N?

HY 39 23. *Mydland* 1492 R, 1503 R, *Midland* 1595 R, 1629 hp.

Gård lengst nord i sognet, utgjør sammen med Garson en enhet på 6 pennyland i rentals. Begge navneledda finnes både i norr. og sk., men når navnet er nevnt i de første rentals, kan vi regne med norr. opphav *Miðland* 'midtland'. Tunshipet er det nordligste i sognet, slik at utm.l. helst må vise til beliggenheten midt mellom Tingwall og Woodwick i Evie. Navngivningen er i så fall helst eldre enn sogneinndelingen. Av

³ I Cloustons notater fra en planking eller omfordeling av jord i Corston (1817?) nevnes en "Meadow called Luon or Bissue". *Luon* kunne ha samme opphav som *Leuan*.

navnet kan vi også trolig slutte at Tingwall og Woodwick er eldre bosettelser enn Midland.

Millbrig Sk
HY 39 18. *Millbridge* 1740 R.
Gård ved mølla i Isbister. Dannelsen er reint sk. og betyr ‘møllebrua’.

Mill House Sk
HY 39 18. *Millhouse* 1882 OS.
Dette er den gamle mølla i Isbister. Navnet er reint sk. ‘møllehus’.

Millgoes Sk
Bortkommet hus på motsatt side av bekken i forhold til Mill House. Bekken går i en dyp kløft her. To gårder med navnet *Gue* /gjø/ på Rousay ligger nær lignende bekkformasjoner (Marwick 1995: 54), og opphavet er kanskje et annet enn *geo* /gjo, djo/ av norr. *gjá*. Det samme kan gjelde for dette navnet, siden det refererer til samme lokalitetstype, se drøfting i 8.4.3.6. Dessverre er uttalen ikke kjent. Sk. pluralmorfem og trolig sk. utm.l. tyder på at *gue/goe* har vært produktivt i dial.

Mirk /mirk/ N?
Merks 1786 Sas.

Nedlagt småbruk perifert i Gorseness, satt til “3½ merks” i 1786. W. Thomson vil sette navnet til verdienheten *merk* av norr. *mørk* f, som ble brukt ved kjøp og salg av land. Slik navngivning kjennes fra Shetland, men virker mindre sannsynlig når brukets verdi er 3½ mark.

Navnet kan gå tilbake på norr. *mark*, *merki* n ‘(grense)merke’. Appellativet *mark* i denne betydningen er notert fra Shetland (Jakobsen 1921: 504), og sammensetningen *marksten* er kjent fra Orknøyene (ON: 112). *Mark* av norr. *mørk* f ‘utmark, skog’ er derimot ukjent i dial. og dermed mindre sannsynlig som opphav (jf. *The Mark* 6.3.2. nedafor). Utviklingen a > /i/ er sjelden, men belagt (ON: xxxix).

Moa /mo:/
HY 42 18–19. *Moa* ca. 1850 OA D 7/3/54
To bruk, *North* og *South Moa*, i Gorseness. Navneleddet *mo* er oftest brukt i betydningen ‘ukultivert lyngstrekning’ eller ‘torvmyr’, se 8.4.3.9. Det ser ut til å være produktivt i dial., slik at språket for navnedannelsen ikke avgjøres.

Mossetter /'mostər/ N
HY 39 19. *Morsettir* 1492 R, *Mossetter* 1503 R, *Marsatter* 1595 R, 1664, *Marsetter* 1595 R, 1601 UB, *Myrsetter* 1662 Blaeu, *Masatter* 1722 Traill.
Nedlagt gård mellom Hackland og Isbister. Iflg. rentals fra 1503 var det meste “mure & quoyland” dvs. ukultivert land som ikke betalte skatt, men 1½ pennyland svarer skatt. Marwick tolker navnet som *mýrarsetr* ‘myrset’ (OFN: 121). Men utviklingen *y* > /o/ er ellers ukjent (ON: xlii), slik at vi kanskje heller skal regne med navneelementet *mo(r)*, som ser ut til å ta opp i seg betydningen til sk. *muir* ‘ukultivert lyngstrekning’ og ‘torvmyr’, se 8.4.3.9.

Gårder med hov.l. *setr* n ‘sete, bosted, tilholdssted’ i Norge er gjerne utkantgårder og sekundære (NSL: 388). Også *setter*-gårdene på Orknøyene kjennetegnes ved marginal beliggenhet og beskjeden størrelse, ifølge Thomson (1995: 60) er ingen annen navneklasse så ofte utmerket med ledd som indikerer beitemark eller marginal

beliggenhet. De tre eksemplene fra mitt materiale faller inn i dette mønsteret, *Mosseter* og *Seater* ligger perifert, og *Inkster* har trolig *eng* f ‘eng’ i utm.l.

Nearhouse /'ni:rus/ N

HY 39 19. *Nearhouse* 1856 OA D 7/3/64.

Bruk i ruiner i Hackland. Norr. *neðrahús*, i motsetning til *Iverhouse* (se ovafor).

Ness Sk?

HY 41 17. *Ness* 1882 OS.

Hus i Crookness. Det etymologiske opphavet er norr. *nes* n. Men navnet er trolig relativt nytt, likesom *Ness* i Harray, som ligger utafør tunshipvollen på et kart fra 1854. Det ser altså ut til at *ness* har vært produktivt i navnedannelse i dial., selv om ON ikke fører opp noe appellativ *ness*. Se drøfting i 7.1.1.

Newark Sk

HY 39 21. *Newark* 1882 OS.

Hus vest i Hackland. Nyere sk. navn, som betyr ‘nytt arbeid’. Navnet finnes flere steder.

Nistoo /'nistu:, 'nestu/ N

HY 41 19. *Nestahou* 1577 Ch, *Nesthow*, *Nestahow* 1594 Sas., *Nestow* 1652 (jf. OFN), *Nestahall* in Gairsnes 1656 Ret., *Nistahow* 1679 Ret., *Stoo* ca. 1850 OA D 7/3/54, *Nistoo* 1857, *Stow* 1882 OS, *Stow*, *Nestown* OSNB 1900.

Tidligere gård i Gorseness, borte i dag etter sammenslåing med Appietoon. Utm.l. er norr. adj. *neztr* ‘nederst’, gården lå like nedafor Appietoon. Vaklende belegg gjør tolkningen av hov.l. usikker. Det er nærliggende å foreslå *Neðstatún* ‘nesttun’ som kontrast til *Appietoon* ‘opptun’, slik Marwick gjør (OFN: 123). De eldre belegga taler imidlertid snarere for *Neðstihaugr*. Det er ingen markert haug i området, men en mindre haug kan vel være pløyd bort. Og dersom navnet *Appietoon* (se ovafor) oppstod ved en tidlig oppdeling av Gorseness, danner det ikke nødvendigvis par med *Nistoo*. *Nistoo* kan være en regelmessig utvikling av *Neðstihaugr*. *Stow* er derimot resultat av en oppdeling på tvers av opprinnelig morfologisk struktur, se 9.3.2.1., kanskje påvirket av gårdsnavnet *Stove*.

Orquil /'ɔrkwəl/ N

HY 40 21. *Orquhill* 1629 hp, *Orquell* 1734 Traill.

Gård nord for Enyas Hill. Opphavet må være norr. *árvísl* f ‘forgreining av å’. Gården ligger ved en av de få bekkene øst i sognet som ikke tørker inn om sommeren, den forgreiner seg nedafor gården. Navnet finnes også i Evie og St. Ola.

Owar /'ɔuər/ N?

Ore, *Owre* 1675 Ch., *Oue* 1734 Traill, *Owr* 1740 R.

Nedlagt bruk mellom Hinderayre og North Moa. I uttalen faller navnet sammen med dialektformen av sk. prep./adv. *over*. Preposisjon brukt alene som navn er imidlertid ikke vanlig. Et norr. opphav *aurr* m ‘aur, grus, sandjord’ er mer sannsynlig, jf. navna *Ayre* og *Hinderayre* av norr. *eyrr* f ‘ør, grusbanke’ i samme område. Formen kan skyldes leksematisk tilpasning til sk. *over*, se 9.3.2.2.

Park /pærk, park/ Sk
HY 39 19. *Park* 1856 OA D 7/3/64.
Hus i fuktig lende nordvest for Loch of Brockan. Sk. navn, *park* betyr ‘jorde’.

Pullaland N?
Pullaland 1882 OS.

Bruk i ruiner i Hackland, i lia under Gorseness Hill. Hov.l. *land* ‘land’ er felles i begge språk, men utm.l. ser ut til å være *polla-*, gen. pl. av norr. *pollr* m ‘pøl, pytt’, og da bør dannelsen regnes som norr., se 7.1. På OS 1882 er det avmerket en kilde nær gården og en annen noe lenger opp, disse kan ha dannet pytter.

Puldrite /pʌl’drit, pʌl’rit, pʌl’reit/ OFN, B. Bakie, N. Leask. N

HY 41 18. *Poldrite* 1629 hp, *Puldreet* og *Pulldreitt* 1723 Traill.

Gård rett ved stranda sør i Gorseness. Navnet må være sammensatt av norr. *pollr* m ‘pøl, pytt’ og *drítr* m ‘dritt’, sk. har *l*-bortfall i *pow* < *poll*. Etterstilt utm.l. er kjent fra andre navn på øyene. I noen tilfelle er ledda bøydd og følger et norr. normalmønster, som *Queenamuckle* av *kvín mikla* (se nedafør), i andre tilfelle er ledda ubøydd som her. Komposisjonstypen drøftes i 8.3.1. Navnet inngår i en rekke sekundære dannelser, *Puldrite Bay*, *Puldrite Skerry* og gårdsnavna *West* og *Wester Puldrite*.

G. Lamb mener å finne påfallende mange “skitne ord” som *horr*, *saurr*, *skítr* og *drítr* i stedsnavna på Orknøyene. I mange tilfelle kan orda referere til fuktig jord, men i dette tilfellet er det likevel trolig at ‘dritt’ sikter til stanken fra lavvannsdammer på stranda der tang og tare blir liggende og råtne⁴.

Queena /’kwínə/, eldre utt. /’mínə/ N

HY 41 19. *Quinni* 1882 OS.

Bruk i Gorseness. Refleks av etterhengt best. art. viser at navnet er en norr. dannelselse med *kví* f ‘kvie’, se 8.4.3.10. Dersom huset er nytt, må navnet forklares som overført fra en teig.

Queenamidda /,kwínə’midə/

HY 37 40. *Quinnimidda* 1882 OS.

Nyere bruk under Fibla Fiold. Det hevdes å ha navn etter planten *queen of the meadow* ‘mjødurtt’, men kunne like gjerne være en dannelselse med foranstilt hov.l. *kví* f ‘inngjerding’. I så fall er utm.l. uklart. Dersom det siste leddet er sk. *meadow* ‘eng’, kan vi ikke regne med et norr. hov.l. i best. form. Navnet kunne evt. være en sk. dannelselse med preposisjonsledd *quoy in (the) meadow* ‘inngjerdinga i enga’. Tolkning og språklig opphav kan altså ikke avgjøres sikkert.

Queenamuckle /,kwínə’mʌkl/, også /,kwín’mikl/ eldre /mín-/ N

HY 41 21. *Quyna-mekle* 1492 R, *Quoynameikill* 1503 R, *Quoynamekle*, *-mickle* 1595 R, *Quinamikill* 1601 UB.

Navnegård på 3 pennyland i rentals og fortsatt blant de største gårdene i sognet. Også i Evie finnes noen store skattlagte *kví*-gårder, men *Queenamuckle* skiller seg enda mer ut blant generelt mindre enheter i Rendall. Opphavet er en form av norr. *kvín mikla* ‘den store kvia’. *Quyna-mekle* 1492 er det eldste belegget for navn med etterstilt utm.l. i mitt materiale. Med bøyde navneledd er dannelsen helt i samsvar med eldre norr. leddfølge, se drøfting i 8.3.1.

⁴ Et bortkommet *Drythall in Tingwell* hos Traills i 1722 kan være en reint pejorativ dannelselse.

Quoyblackie /'blaki/

Sk

HY 40 22. *Quoyblacke in Tingwell* 1722 Traill.

Bruk sør for Tingwall. Navnet er trolig en sk. dannelselse med det innlånte *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10., og familienavnet *Black*. Etterstilt utm.l. behandles i 8.3.1. Lokalt kalles gården *Blackie*, *-ie* fungerer som avledningssuffiks i sk., se 8.2.1.1.

Quoyfree /'frio/HY 41 40. *Quoyfree* 1882 OS.

Bruk høyt på ryggen mellom Gorseness og Rendall, kalles bare *Freeo* lokalt. R. Bakie foreslår en sammensetning med norr. *fríðr* m 'fred, rettstrygghet'. Men perifer beliggenhet og seint førstebelegg taler for at navnet er temmelig nytt. Det kunne vel være en sk. dannelselse med det innlånte *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10., og *free* 'gratis', f.eks. om land som ikke betaler leie. I skriftlig form har navnet etterstilt utm.l., se 8.3.1. Til daglig nyttes kortform med *-o*, som fungerer som avledningssuffiks i dial., se 8.2.1.1. Som kortformer er *Freeo* og *Blackie* dermed parallelle dannelser.

Quoyhenry /,kwei'henri/

Sk

HY 38 20. *Quoyhendrie* 1733 Traill.

Bruk på flat engmark i Hackland. Nok et eksempel på *quoy*-navn med etterstilt utm.l., se 8.3.1. Et sk. personnavn som utm.l. gjør at vi helst skal regne med sk. dannelselse med det innlånte *quoy* 'kvie', se 8.4.3.10. *Henry* kan brukes som familienavn i sk. (Black 1974: 353).

Rendall /'rændəl/

N

Bull of Randell 1503, *Bou of Rendell* 1723 Traill.

Gammel navnegård på 9 pennyland som har gitt navn til bygda. Tolkning av navnet gis under bygdenavnet innledningsvis. I dag er det to større gårder i området, Breck of Rendall og Hall of Rendall. Vi ser at *Hall of* har erstattet et tidligere *Bu(ll) of*, se 8.4.3.4. og 8.4.3.7. Både *bu* og *hall* bidrar til å skille gårdsnavnet fra tunships- og bygdenavnet.

I eldre tid var det flere bruk i tunshipet, noen av navna lever videre som navn teiger eller naturformasjoner: *Gravan*, *Smerhouse*, *Windbreck*, *Quoyfegie* og *Rigga*. Det er dessuten ruiner av en broch og et kapell viet St. Thomas (POAS X: 9).

Riff /rif/

N

HY 41 18. *Riff* 1841 ComR.

Gård ved Bay of Puldrite. Opphavet er norr. *rif* n 'rev, grunne'. Rett ut for gården er det en banke dannet rundt noen store steiner som navnet kunne referere til.

SandyhaHY 39 19. *Sandyhall* 1882 OS.

Bruk nord for Loch of Brockan. Kanskje refererer *Sundiehouse* i 1629 hp til det samme bruket. I så fall er *house* erstattet med det nesten synonyme *hall*, se 9.2.3. Dagens form er en sk. dannelselse med hov.l. *ha(ll)* se 8.4.3.7. Utm.l. kan være navnet *Sandy*, diminutiv av *Alexander*.

Scotts Hall

Sk

Scotshall 1882 OS.

Hus vest for Quoyhenry, også kalt *Blink(bonny)*, se ovafor. Begge navna er typiske nyere sk. husnavn. I *Scotts Hall* er hov.l. det vanlige navneleddet *hall*, se 8.4.3.7. Dette er utmerket med familienavnet *Scott*.

Skaill OFN /ske:l/, nyere /skeil/

N

HY 39 18. *Sceal in Isbuster* 1723 Traill, Skeal 1740.

Gård ved sjøen i Isbister. Opphavet er norr. *skáli* m. På Orknøyene ser leddet helst ut til å betegne ‘hall, gildestue’, og skålene ser ofte ut til å være knyttet til stormannsgårder og kirker. Det har ligget et kapell mellom Skaill og Gorn – stedet kalles ennå *Mary Kirk* lokalt. Isbister eller Skaill er imidlertid ikke knyttet til noen stormann, og passer på den måten ikke helt inn i Thomsons og Marwicks teorier. Se *Langskaill* ovafor og drøfting av navneleddet *skaill* i 8.4.2.2.

Skelbist /'skɛlbist/

N?

HY 44 22. *Scelbister* 1723 Traill.

Gård på Gairsay. Navnet *Skelbister* finnes også på Sanday og i Orphir, og tolkes av Marwick (OFN: 13) som norr. *skálabólstaðr* ‘skålebostad’. Navneledda *bólstaðr* m og *skáli* m behandles i 8.4.2. Navnet er imidlertid seint belagt, de fleste andre *bólstaðr*-navn på øyene er kjent fra rentals, også de to andre *Skelbister*. Vi må derfor være åpne for at *Skelbist* er det Gammeltoft (2001: 277f., 288) kaller “late analogical formation in *-bist(er)*”, enten en rein overføring eller et navn dannet med kjente navneledd.

Navneleddet *skaill* < *skáli* ‘hall, hus’ er velkjent som hov.l. på Orknøyene, og må kunne inngå som utm.l. i en regulær navnedannelse, jf. *Skålvær* m.fl. i Norge (NSL: 409). Men dersom vi forestiller oss *Skelbist* som en analogisk navnedannelse, dannet med elementer kjent fra onomastikonet, kan *Langskaill* ha vært en inspirasjonskilde. Dette er navn på hovedgården på øya. Sognet har også to andre *-bister*-navn, *Isbister* og *Ellibister*. Navnedannelse med ledd kjent fra onomastikon drøftes i 7.3.1.4.

Skiddy /'skɪdi, 'skɪdi/, eldre uttale var ifølge R. Bakie /'stɕidi/

Sk?

HY 39 21. *Skiddie* 1841 ComR.

Bruk tett ved hovedveien. Marwicks tolkning av navnet som norr. *skeiði*, dat. av *skeið* n ‘løpebane, vei’ er tvilsom, ettersom *ei* normalt ikke utvikler seg til /i, i/ (ON: xlii). Dagens form kan dessuten knapt brukes for å avgjøre opprinnelig morfologi, især fordi *-y* er et svært produktivt suffiks i sk., se 8.2.1.1. *Skiddy* kunne være en dannelse til sk. *skit* ‘skitt, smuss, ekskrementer’, av norr. *skítr* m (Jakobsen 1921: 741, CSD: 624). Overgangen *t* > /d/ er ikke uvanlig (3.3.3., ON: xlvi). Tolkningen er likevel usikker.

Sty*Staye* 1882 OS.

Bortkommet bruk i Isbister, avmerket mellom Park og Sweenalay i 1882. Det språklige opphavet er usikkert, enten sk. *sty* el. norr. *stí* ‘inngjerding (for svin)’.

Sweenalay /'swɪnəli/

N

HY 38 18. *Sweenalay* 1882 OS.

Gård i Isbister. Norr. vokal (sk. *swine* har diftong) og rester av bøyingsmorfem i utm.l. indikerer at navnet er norr. *Swinali* på Fetlar tolkes av Jakobsen (1921: 880) som norr. *svinahlið* ‘svineli’. Her er terrenget så flatt at *hlið* f ‘li’ ikke uten videre passer, og tolkningen av hov.l. må stå åpen.

Tingwall /'tɪŋwəl, -wəl/

N

HY HY 40 22. á *þingavǫll Orknøyingasagaen*, *Tyngwell* 1492 R, *Tyngwale* 1503 R, *Tiniwall*, *Tingwall* 1595 R, *Tingwell* 1662.

Navnegård på 6 pennyland i rentals, fortsatt en gård. Opphavet er norr. *þingvǫllr* m 'tingvoll', se 3.1.1.3. og 8.1.2.3. om utviklingen *þ* > /t/. Like ved husa er det en haug, trolig en brochruin, som kan ha tjent som tinghaug. Ifølge sagaen har hovedtinget for Orknøyene vært i Kirkwall, mens dette kan ha vært et lokalt ting, med lett atkomst både fra Nordvest-Mainland og øyene utafor, Gairsay, Rousay, Egilsay og Wyre. Et annet lokalt tingsted er *Dingishowe*, lengst øst på Mainland⁵.

Tower /tu:ɾ/

HY 38 18. *Tuer* 1853, *Tour* 1860 OAD 7/3/62 og 63.

Bruk vest for Oyce of Isbister, avmerket nærmere osen enn i dag på kartene fra 1853 og 1860. Navnet kan ha reint sk. opphav *tower* 'tårn', men det kan også være en tilpasning av norr. *þúfar* 'tuer' eller *tóar* 'gresstriper'. *Þúfa* inngår i flere fjellnavn, og *tower* brukes i flere tilfelle som tilpasningsform for dette leddet i åsnavn, se 9.3.2.2.

Trundigar, Troondie /'trundigər, 'trundi/

N

Trundigar ca. 1850 OAD 7/3/54.

På et kart fra ca. 1850 er *Trundigar* avmerket som et hus i området mellom Gorseness og Rendall. Samme navn finnes to steder i åsene mellom Firth og Harray, for tolkning se *Trundigar* i Firth, 6.2.3. Et nybygd hus har også fått navnet *Trundigar*. Navnet skal være hentet fra teigen der huset er bygd, denne kalles *Trundigar* eller *Troondie*. Kortformer av navn avledet med *-ie* eller *-o* drøftes i 8.2.1.1.

Dette eksemplet belyser hvordan navn gjenbrukes ved denotasjonsskifte, se 7.3.1. Det er ikke uvanlig at bostedsnavn overføres til teiger, men her overføres navnet nok en gang og blir husnavn på nytt.

Velzian /'vɛljən/

N

HY 41 19. *Vellione* 1729 og *Wellione* 1731 Traill.

Gård i den tettbygde delen av Gorseness. Navnet finnes også i Birsay og Harray. Det går trolig tilbake på en form av norr. *vǫllr* 'voll' med best. art. Marwick (OFN: 123) foreslår pl. *Vellirnir*. En form med *vǫll-* er også mulig, ettersom overgangen *ǫ* > /ɛ/ ikke er uvanlig, se 3.3.1. *z* i skriftformen skyldes det gamle sk. grafemet *ȝ* for *j*, og markerer palatal uttale av *ll*.

Westshore

Sk

HY 41 17. *Westshore* 1882 OS.

Gård lengst sørvest i Crookness. Sk. navn som betyr 'vestkyst'.

⁵ Thomson mener ellers at tingene var mindre sentrale på Orknøyene enn på Island, fordi jarlene hadde stor makt til å avgjøre saker selv (1987: 45f.). Men det var ofte konkurranse om jarledømmet, og jarlene var avhengige av bøndenes støtte, så tingene må vel ha hatt noenlunde samme funksjon som lokale ting i Norge.

6.3.2. Teignavn og artefaktnavn

Teignavna fra Rendall er stort sett samlet inn av R. Bakie. Dette er navn som er i bruk eller har vært i bruk i manns minne, og det er derfor ikke overraskende at andelen sk. navn er større enn for andre navnetyper eller for navn i andre sogn.

Annie's (Aanies) Rig /'anizrig/

Sk

Teig nedafor Brettobreck, tilhører Crook. *Rig* er den sk. termen for teig eller den minste oppdelinga av jorda i teigblandingstida, de større enhetene kalles *sheeds* og *planks*. I tillegg bruktes *toomal* om det privateide stykket nærmest huset. Alle disse termene inngår i teignavn. Utm.l. her er helst kvinnenavnet *Annie*.

Ballantyne Field, Ballantynes

Sk

Teig på Lower Ellibister. Sk. navn, hov.l. er *field* 'jorde', utm.l. er et sk. familienavn. En familie ved navn *Ballantyne* skal ha bodd i nærheten.

Beetho /'bi:θo/

Kupert teig under Crook, naboteigene omtales som uegnet til dyrking. *Beetho* er også navn på et oppkomme lengst sør på teigen og skal ha vært navn på et hus som stod her. Det er altså uklart hvilken lokalitet navnet opprinnelig refererer til. Etymologien er likeledes uklar. Dental frikativ kan tale for sk. opphav, men jeg kjenner ikke noe nærliggende leksem.

Black Knowe Field

Sk

Teig på Blubbersdale. Sk. dannelselse med *field* 'jorde' til en gravhaug som kalles *Black Knowe* 'svarthaug'.

Boondamira /'bøndəmaɪrə/?

N

Teig under Hall of Rendall, ikke kartfestet. Hov.l. norr. *mýrrin* f best. 'myra'. I dette ordet er art. konsekvent gått over til *-a*, se 8.2.2.1. Overgangen fra *y* > /ai/ er ikke vanlig i dette ordet, men selve lydutviklingen er kjent. Marwick regner med at interferens fra sk. kan ligge bak (OFN: xlii). Utm.l. kan være norr. *bóndi* m 'bonde'. Clouston skriver i sine notater at *Boon(d)*- betegner 'grense' eller 'land innenfor grensene til [...]'. Men dette må ha sk. opphav *boun(d)* 'grense' (CSD: 56f.), og er mindre sannsynlig sammensatt med et norr. hov.l.

Burn Park, Upper & Lower

Sk

Teiger nedafor Breck of Rendall, på hver sin side av Burn of Breck. Reine sk. dannelser, 'øvre og nedre bekkejorde'.

Castle Field

Sk

Jorde med steinhaug i Ellibister. Sk. navn som betyr 'slottsjorde'. Steinhaugen er ifølge tradisjonen restene av et slott, men R. Bakie mener den like gjerne kan være en avsetning etter istida.

Clibberbreck, Clibber /'klibbər/

Clipperbreck 1841 ComR.

Opprinnelig var dette navn på et bruk, nå brukes det om en teig og steinbrudd, *Clibber's Quarry*, vest for Bught. Leddet *-breck* brukes ikke lokalt. *Klibber* av norr.

klyfberi m var det gamle ordet for ‘kløvsal’ (ON: 89). Her er det brukt sammenlignende, jordet har en senkning i midten som fylles med vann i fuktig vær. Siden både *klibber* og *breck* (8.4.3.3.) er lånt inn i dial., kan navnet være en sk. dannelselse.

Climpers, The

Sk?

Kollete, uryddig jorde nedafor Brettobreck, tilhører Crook. Navnet må gå tilbake på uassimilert form av norr. *kleppr*, jf. gsv. *klimper* (Iversen 1973: 37). Det samme opphavet antar Flokenes (1998: 39) for navnet *Klimpen* i Askvoll. Det ser ut til at en uassimilert form har overlevd både på øyene og i Norge. Torp (1963: 285) fører opp en dialektform *klimp*. Orknøydial. har både assimilert og uassimilert form med spesialisert betydningsutvikling: *kleppo* ‘klump av mykt, ettergivende materiale’ (ON: 89), og *klimper* ‘stor stein’ (ON: 90). På Shetland er også begge formene kjent, se 8.1.2.9. Ettersom appellativet *klimper* er kjent i dial., kan navnet være en sk. dannelselse, slik de sk. artiklene tyder på.

Cock Pen

Sk

Ruin i Hackland, iflg. G. Lamb av et hus. Etter navnet å dømme har det heller vært en inngjerding, sk. *pen* er en liten inngjerding, *cock* er ‘hane’. Navnet er altså sk. og betyr ‘haneinngjerding’.

Corn Yard

Sk

Stykke ved husa på Breck. Sk. navn som betyr ‘kornplass’. Tresking foregikk innendørs, men dette kan ha vært plass for kornstakker. De ble ofte satt nær husa på fast oppmurte fundament.

Cra Pen

Sk

Ruin i Hackland. Sk. *pen* er en liten inngjerding, *cra* (CSD: 121 *craw*) betyr ‘kråke’ eller v. ‘gale (som en hane)’. Navnet kan altså bety ‘kråkeinngjerdinga’ eller være sammensatt med verbet ‘gale’, som helst måtte ses i sammenheng med *Cock Pen* ovafor. Det første tolkningen måtte også oppfattes ironisk, normalt vil man forvente mer matnyttige dyr i en inngjerding enn kråker.

Creu Brae /'kru: brɛ:/

Sk

Teig under Quoyhenry. Hov.l. er sk. *brae* ‘bakke’. Da skal vi helst regne navnet som sk. dannelselse med dialektordet *cru* ‘inngjerding’ som utm.l., se 8.4.1.1.

Dale, The

Deal with the Miln 1786 Sas.

I 1786 ser Dale ut til å være en selvstendig eiendom i tilknytning til en mølle. I dag er det navn på en Teig like ovafor Breck of Rendall, dvs. i dalen som har gitt navn til tunshipet og sognet. Om språklig opphav, se *Dale* 6.3.1. ovafor. Sk. art. mangler i 1786 og må være et sent tillegg, se 8.2.4.

Dinnies/Dennies, Lower og Upper

Teiger under Hogar, lavtliggende og våtlendte. Navnet skal også finnes på Midgarth/Crowrar, og teigen Denlongie på Rousay er også myrlendt. Elementet *din/den* ser altså ut til å betegne ‘fuktig jord’. Jeg finner ikke noe lignende ord med denne betydningen i sk. Dersom opphavet er norr., kunne en tenke seg en avledning av norr. *dý* n ‘sump, våtlende’, jf. da. *dýnd*. Dette er likevel usikkert. I dagens form framstår navna som fullstendig sk., med sk. flertallsending og resiprokerende ledd.

Divaults /,də'vɔlts/, **The Divaults**

Teig på Hackland (ikke kartfestet, men skal ifølge R. Bakie ha god jord). Hovedtrykk på andre stavelse i navnet tyder på avvikende konstruksjon. Første stavelse kunne være fastvokst sk. best. art. med eldre uttale, se 3.1.1.3. Opphavet til det trykksterke leddet er usikkert, men kunne være norr. *vøllr* 'voll' med tillegg av *-t*, som også forekommer i en del andre navn, se 9.3.1.2.

The Faald /ðə fa:ld/

Sk

Teig under Crook. Sk. *faald*, *fauld* har to hovedbet. 'fold, brett' og 'inngjerding' (CSD: 189, jf. eng. *fold*). Den siste tolkningen virker umiddelbart mest sannsynlig i teignavn, men termen er ellers ikke kjent i dial. R. Bakie tolker navnet som 'fold, brett', fordi det går en markert renne igjennom stykket.

Faegie, Quoyfegy /'fægjə, 'fegi/

Coatfeggie 1786 Sas., *Coatfeigie* 1801 Sas., *Quoyfeggy* 1882 OS, *Quoyfeggie* OSNB 1900.

Stor Teig under Hall of Rendall. Navnet er overført fra et bruk, taksert til ½ pennyland i et dokument fra 1786. Bruket er avmerket nord for North Aittit i 1882, og ligger ifølge OSNB i ruiner i 1900. Hov.l. er uvanlig ustabil. Når *cot* norr. el. sk. 'lite hus, husmannsbruk' erstattes med *quoy*, er vi inne i skotskspråklig tid, slik at vi har med det sk. lånordet å gjøre. Navneleddet *quoy* behandles i 8.4.3.10. og erstatning med ledd med lik betydning i 9.2.3. Seinere kan det lokalitetsangivende leddet sløyfes helt. Etymologien for utm.l. er uklar.

Finyeu /'finju:/

N?

Stykke med brønn i fuktig område nedafor den gamle innmarka i Hackland. Elementet *fin* inngår i flere navn på Orknøyene, vel av norr. *fen* n 'blautmyr'. Om heving av *e* framfor nasal, se 3.3.1. /u:/ er ingen normal endelse, men kan være en refleks av norr. *á f* 'å, bekk', jf. *Woo* /u:/ i Evie. Et opprinnelig norr. *fenjará* 'myrbekken' er altså mulig. Stykket når til Burn of Hackland og Burn of Nearhouse, og navnet kunne være overført fra en av disse.

Fitts

N?

Teig på Hall of Rendall. Nøyaktige beliggenhet er ikke kjent, men R. Bakie mener den lå nær kysten sør for gården. Av norr. *fit* f 'eng (ved vatn)'. *Fit* er ikke kjent som lånord i dial. fra Orknøyene eller Shetland. Dagens form med sk. pluralmorfem må da forklares enten som morfematisk tilpasning av en opprinnelig norr. pluralform *fitjar*, se 9.2.1. eller sekundært tillegg av sk. art. til en norr. entallsform *fit*, se 9.3.1.2.

Gaither Lea /'gɪðərli/

Teig i Upper Cottascarth. I formen er dette en sk. sammensetning av *gaither* 'samle' (CSD: 223) og *lea* 'beite, eng, brakkland'. Navnedannelse med verb som utm.l. er likevel uvanlig, så tolkningen må regnes som usikker. Norr. *hlíð* f 'li' sammensatt med et ikke identifisert utm.l. er et mulig alternativ i dette brattlendte området.

Gate of Bull

Sk

Gate of Bull 1841 ComR.

Grind i Gorseness. Sk. *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *gate* 'grind'. *Gate* er uvanlig i dial., som ellers har *slap*. Utm.l. kunne være sk. 'okse'. Men siden flere grinder har

navn etter gårder (jf. *Slap of Velzian* og *Slap of Quoyfree* i 6.3.2.), er gårdsnavnet *Bu(ll)* vel så sannsynlig som utmerking.

The Geo /gjo/

Senkning bak husa på Gitterpitten. Skrivemåte og uttale er som for *geo* ‘bratt, smal vik på kysten’ av norr. *gjá*, se 8.4.3.6. Dette passer likevel dårlig som beskrivelse av lokaliteten. *Gjota* (NO: 223) ‘langstrakt hulning i terrenget’, i trøndersk brukt om smale myrstrekk eller enger (Jenstad og Dalen 1997: 91) kunne passe realt, men uten *-t* blir en slik etymologi svært usikker. Med sk. best art. framstår navnet som sk. i formen.

Geordiestoon, Upper og Lower

Sk

To teiger i Rendall-tunshipet, skilt av Gorseness Road. For en drøfting av hov.l. *toon*, se 8.4.3.11. Utm.l. er en sk. diminutivform av mannsnavnet *George*. De resiprokerende ledda og dannelsen er sk.

Georth, Diorth

Navn på jorde delt mellom flere gårder i Hackland, dessuten navn på teig under Brettobreck. Formen med *d* er fra Brettobreck, uttalen av palatal *g* varierer generelt mellom /gj/og /dj/ i dial., se 8.1.2.6. Også på Rousay finnes det flere *Goard* /gjoør, djoør/ (Marwick 1995: 53). Navna er trolig dannet til dialektappellativet *gord* ‘jord som ikke er verd å dyrkes, beite’ (ON: 59). Ordet må sammenholdes med no. *jorde*, som regnes som en utvikling av norr. *gerði* n (Torp 1963: 158f.). En utvikling *e > /o/* er likevel ikke normal i dial. (ON: xl). Når ordet er lånt inn, kan språket for dannelsen ikke avgjøres.

Gilliestoon

Sk

Teig nedafor Breck House, jf. *Geordiestoon*. Hov.l. er *toon*, se 8.4.3.11. Utm.l. kan være *Gillies* < *Gille Iosa* ‘Jesu tjener’ (Black 1974: 306), brukt både som fornavn og familienavn i sk. *Gillie* brukes imidlertid også generelt om ‘fyr, ungdom’ (CSD: 232).

Gravan /'gravøn/

N

Gravan 1653, *Graven* 1726 Traill, *Gravin* 1841 ComR, 1847. En *David Rendall* alias *Graven* nevnes Orkney Court Books 1614–15.

Et opprinnelig husnavn er her bevart som teignavn under Hall of Rendall. På et kart fra 1847 (OA D 7/3/59) er huset avmerket der Breck House ligger i dag. Flere av teignavna som er samlet inn i Rendall, er opprinnelig husnavn. Dette er ett av få med norr. opphav, norr. *gröfin* f best. ‘hulningen’. R. Bakie mener det går en senkning gjennom jordet.

Greenland

Sk

Teig opp mot åsen i Rendall-tunshipet. Ledda *green* ‘grønn’ og *land* ‘land’ er begge levende i sk., slik at navnet kunne være gitt som en primær beskrivelse av et parti med gress i lynghei. Det virker likevel sannsynlig at navngiveren er inspirert av øynavnet *Greenland* ‘Grønland’ når han velger å kalle et grønt stykke *Greenland* framfor *Green Brae* eller *Green Park*, spesielt fordi *land* ikke er noe vanlig hov.l. i sk. teignavn. Slik motivert mønsterdannelse behandles i 7.3.3.

- Haggis Brae** /'hagis 'bre:/ Sk
 Beite som tilhører Crook. Hov.l. er sk. *brae* 'bakke'. Tolkningen av utm.l. er usikker. Den sk. nasjonalretten *haggis* gir neppe mening som navneledd. Norr. *hagi* m 'havnegang' er heller ikke sannsynlig, *g* bevares ikke mellom vokaler, jf. *Hayon* i 6.3.1. og *Moss of Hyon* i 6.2.3. En tredje mulighet er et personnavn som utm.l., både *Haggie* og *Haggis* er brukt som familienavn i sk. (Black 1974: 335.)
- Hammar, The Hammer** /'hamər/ N
Hamyr within ye dyks of Randell 1503 (dokument vedlagt Marwicks eks. av REO), *Hammer* 1619 Sas. (OSR).
 Bratt teig ved Breck of Rendall, bare nederste del er oppdyrket. Lenger opp ligger en loddrett bergskrent som er noe overgrodd. Det må være denne som er opphav til navnet, norr. *hamarr* m '(berg)hammer'. Tidlige belegg viser at sk. art. er sekundær, se 9.3.1.2., og R. Bakie bruker den heller ikke gjennomført.
- Hay Green** Sk
 Teiger på Gitterpitten og Quoyhenry. Sk. dannelse som betyr 'høyjordet'. *Green* er en vanlig term for gressklede stykker i sk., men den er lite brukt på Orknøyene.
- Hillquoy** Sk
 Teig i en skråning ved husa i Hackland. Sk. utm.l. *hill* 'bakke' viser at dannelsen er sk., med det innlånte *quoy* 'kvie' som hov.l., se 8.4.3.10.
- Hillside** Sk
Hillside 1841, 1882 OS.
 R. Bakie har fått dette teignavnet oppgitt fra Hall of Rendall, uten nøyaktig stedfesting. *Hillside* var imidlertid et småbruk på 1800-tallet, avmerket på det første OS-kartet nordvest for Quoyfree, langt oppe i Gorseness Hill. Det sk. navnet 'åsside' er dermed en god beskrivelse av lokaliteten.
- The Holm Park** Sk
 Teig på Hall of Rendall. Sk. dannelse med hov.l. *park* 'jorde'. R. Bakie har notert navnet som om det skulle ha sammenheng med *Holm of Rendall*, som ligger utafor gården, men peker selv på at etymologien like gjerne kan være *The Home Park* 'hjemmejordet, jordet nærmest husa'. På grunn av *l*-bortfall i dial., se 3.2.1.1. og 8.1.2.2., kan *holm* og *home* bli homonymer.
- The Jib** Sk
 Teig under Orquil. Teigen har et reint sk. sammenligningsnavn, *jib* er en type trekantet segl.
- Lerquoy,** N
Upper & Lower Lerquoy Sk
 Teiger nordvest for Upper Ellibister. *Quoy* 'kvie' er lånt inn i dial., se 8.4.3.10. Norr. utm.l. *leir* n 'leire' viser likevel at *Lerquoy* er en norr. dannelse. Dette er det eneste av teignavna fra Ellibister som har norr. opphav. Med sk. resiprokerende ledd skal dagens former likevel regnes som sk. dannelser, se 9.3.3.

- Longshead** Sk
Teig under Iverhouse. Navnet er sk. og betyr ‘langstykke’. *Shead, sheed* betegnet et avgrenset jordstykke i teigblandingstida, se *Annie’s Rig* ovafor
- Manse Field** Sk
Teig ved sjøen lengst sør i Rendall-tunshippet. Navnet er sk. og betyr ‘prestegårdsjorde’, *The Manse* eller prestegården ligger like ved.
- Mark, The Mark** N?
Teiger som grenser mot hverandre på Cott og Orquil. De ligger på grensa mellom gårdene, lengst opp mot Enyas Hill, slik at både *mark* f ‘(grense)merke’ og *mørk* f ‘utmark’ passer realt. Det siste er imidlertid ikke kjent fra Orknøyene, så tolkningen ‘(grense)merke’ er mest sannsynlig. Jf. diskusjon under gårdsnavnet *Mirk* i 6.3.1. Dersom opphavet er norr., er sk. best. art. et sekundært tillegg, se 9.3.1.2. Art. brukes heller ikke gjennomført.
- Meadow,** Sk
Big Meadow & Peedie Meadow /’pi:di ’midou/ Sk
Teiger på Lower Bigging i Hackland og Hall of Rendall. Navna er sk., *meadow* er ‘eng’. *Peedie Meadow* betyr ‘lille eng’, *peedie* er normaltermen for ‘liten’ i dial. Navnet står i kontrast til *Big Meadow* ‘storeng’.
- Mill Toomal** /,mil ’tuməl/ Sk?
Teig nord for bekken ved Upper Ellibister. Det har vært ei kvern her, bekken er vannrik etter lokale forhold. *Toomal, tumal, tumalt* o.l. brukes i dial. om ‘privateid teig nærmest husa’, se 8.4.3.11. og ON: 192. Opphavet er norr. *túnvöllr* m, men siden ordet er innlånt, kan dannelsen være sk. ‘det privateide stykket ved mølla’.
- Mossquoy** Sk
Teig i Hackland. *Quoy* ‘kvie’ er innlånt, se 8.4.3.10., men sk. utm.l. *moss* ‘mose’ eller ‘myr’ viser at dannelsen er skotsk, jf. *Hillquoy*.
- Muckle Dyke** Sk
Teig under Scottshall i Hackland. Sk. dannelsen, *dyke* er ‘gjerde’ og *muckle* er et fellessk. ord for ‘stor’ (CSD: 426f.). Navnet kunne referere til den felles tunshipvollen rundt Hackland og Isbister som er inntegnet på Mackenzies kart fra 1750.
- North Green** Sk
Teig nord for husa på Crook. Sk. navn sammensatt av *north* ‘nord’ og *green* ‘gresskleddt stykke’.
- Number XI** Sk
Myrteig i Hackland. Navnet er sk. og har opphav i nummerering av teiger i forbindelse med utskifting av utmarka i Rendall i 1841.

Park of Basso /'baso/ Sk
Stykke i Gorseness. Sk. dannelse med *of*-konstruksjonen og sk. hov.l. *park* 'jorde'. Utm.l. er et husnavn, ifølge et tunshipkart fra 1857⁶ var *Basso* navn på et bortkommet bruk på West Puldrites land nær Appietoon. Et hus ved Queenamidda på 1800-tallet skal ha hatt det samme navnet. *Basso* mangler artsangivende ledd, men med *o*-suffiks kan det være en kortform, se 8.2.1.1. Tolkningen av det første leddet er usikker.

Perks Sk
Teiger på Lower og Upper Bigging, kalles også *Sandy Perks*. *White Perks* (se nedafør) ligger i samme område. Skrivemåten reflekterer eldre uttale /pærk/ for sk. *park* 'jorde'. Navna er sk. og betyr 'jorder', 'sandjorder' og 'hvite jorder'.

Plank /plænk/ Sk
Plank er navn på jorder under flere av gårdene i Hackland: Upper og Lower Bigging, Hogarth og det bortkomne Goodwalter. De samme gårdene har også teiger som heter *Georths* og *Toon*. Alle disse jordene er ryddige og geometriske, og ser ut til å være dannet ved en relativt sein utskifting av jorda i tunshipet. Navna er dannet til appellativer som betegner jordstykker, *plank* var en fast størrelsesenhet på ca. 1 1/3 *acre*⁷ som ble brukt ved omfordeling av jord i fellesdrift. Slike omfordelinger kaltes *plankings* (Clouston 1919: 32).

Pooch, The /'putʃ/ Sk
Liten teigstrimmel under Lower Biggings, også teignavn i Harray. Sk. navn som betyr 'lomma'.

Quoy Park Sk
Teig under Upper Ellibister. Navnet er sammensatt av de vanligste termene fra norr. og nyere sk. for inngjerdet jorde, *quoy*, se 8.4.3.10. og *park*. Etymologisk sett framstår navnet derfor som en tautologi. *Park* kan oppfattes som et epeksegetisk tillegg, men vi kan også tenke oss en ny navnedannelse til et større jorde som inkluderer et eldre stykke kalt *Quoy*. Dersom det dreier seg om en ny lokalitet, skal vi regne med ny navngivning. Hvis det dreier seg om epeksege, er lokaliteten den samme, det har utelukkende skjedd en språklig tilpasning eller tydeliggjøring, se 9.3.3.

Rinan, Rinnan, Runan /'rinən/ N
Rinan 1841 ComR.
Område nordvest for Bu, eget bruk i 1841. En mulig parallell er *Runners of Breckan* i Harray, som denoterer et bekkesikkel. Her er det en sterk kilde som flommer over. Både dette navnet og navnet i Harray kunne være relatert til *renna*, *rinna* v 'renne'. Med refleks av norr. best. art. må de antas å være dannet til det avledete subst. *renna* f 'renne, vannløp'. Dette er ikke belagt i norr., men finnes i norsk, isl. og i shetlandsdial. Jf. drøfting under *Redland* i Firth, 6.2.1.

Sandy Braes, The Sandy Braes Sk
Teig på Lower Biggings. Sk. navn sammensatt av *sandy* 'sandete' og *brae* 'bakke'.

⁶ OA D 7/3/55.

⁷ En *acre* er ca. 260 hektar.

Scott's

Sk

Teig på Quoyblackie. Et sk. personnavn i gen. står her alene, uten artsangivende hov.l. *Scott* kan ha vært navnet på en eier eller bruker av teigen, men teignavnet kan også være sekundært til et husnavn, jf. husnavn som *Hallow Marwicks* og *John Johnstons* på ComF 1848.

Slap o' Mark

Sk

Slap o' Mark ComR 1841.

Gammel grind ved Queenamuckle. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og hov.l. *slap* 'grind'. Utm.l. er teignavnet *Mark*, se ovafor.

Slap o' Velzian

Sk

Grind i Gorseness. Sk. *of*-konstruksjon og hov.l. *slap* 'grind'. Utm.l. er gårdsnavnet *Velzian*, se 6.3.1.

Slap o' Quoyfree

Sk

Grind i Gorseness. Sk. *of*-konstruksjon og hov.l. *slap* 'grind'. Utm.l. er gårdsnavnet *Quoyfree*, se 6.3.1.

Smerhouse /'smerus/

N

Smyrous, *Smeirhous* 1675, *Sm[...]*house 1732 Traill.

Tidligere hus eller bruk, i dag Teig under Hall of Rendall. Navnet er trolig en norr. dannelsen med utm.l. *smjor*, *smør* n 'smør' og hov.l. *hús* n 'hus'. *Smør*- regnes som et generelt rosende ledd i norske navn (NSL: 412f.). Teigen skal ha bra jord. Se også *Slap of Smeravill* i 6.2.2. for en alternativ tolkning.

Toomal /'tuməl/

Teiger på Upper Ellibister og Lower Bigging. Dette er et vanlig teignavn, *toomal*, *tumalt* o.l. betegner i dial. 'privateid Teig nærmest husa', se 8.4.3.11. og ON: 192. Opphavet er norr. *túnvöllr* m, men siden ordet er innlånt, kan språket for navnedannelsen ikke avgjøres sikkert.

Toon

En rekke gårder i Hackland har *toon* eller *toons land*: *Toon of Upper Bigging*, *Toon of Gitterpitten*, *Toons Land of Hackland* osv., jf. *Plank* ovafor. *Toon* betegner dels tunship, dels jorder, se 8.4.3.11. Når termen inngår i teignavn slik som her, kan bruken gå tilbake på *townsland*, som i teigblandingstida betegnet den jorda som ble drevet i fellesskap.

Wadi /'wadi/

Wadi er brukt som teignavn flere steder, alltid om stykker ved bekker. ON fører opp appellativet *waddie* 'vad' av norr. *vað* (ON: 205). Ifølge Marwick går formen tilbake på dat. *vaði*, fordi diminutiv ikke er mulig. Men *-ie* er et svært produktivt suffiks i sk., og vi kan vanskelig slutte oss til opprinnelig morfologi på grunnlag av dagens endelser, se drøfting i 8.2.1.1. og 8.2.5. Ettersom ordet er innlånt i dial., er språket for navnedannelsen usikkert. I Evie finnes navnet *The Wades*, med entydig sk. morfologi.

White Perks

Sk

Teig på Lower Bigging, lengst opp mot Gorseness Hill. Sk. sammensetning av *park* 'jorde' og *white* 'hvit'. *White* refererer helst til hvite planter, og kan i engelske stedsnavn være en indikasjon på dårlig, vassjuk jord (Field 1993: 31). Skrivemåten *perk* reflekterer eldre uttale /perk/ for sk. *park*.

Willha, Willhall

Sk

Willhall 1882 OS.

Teig øst for Quoyfree. Denne har navn etter et hus som er avmerket på OS-kartet fra 1882. Vi skal regne med nyere sk. dannelse med mannsnavnet *Will* og et hov.l. *hall*, som er vanlig i yngre husnavn, se 8.4.3.7. *Hall of Rendall* kan dessuten ha vært en lokal inspirasjonskilde.

Windbreck**Upper, Lower & Outer Windbreck**

Sk

Windbreck 1629 hp, 1801 Sas.

Windbreck har tydeligvis vært et bruk, men er bortkommet før 1882. I dag kalles tre teiger i Rendall-tunshipet *Upper, Lower og Outer Windbreck*. Navnet *Windbreck* finnes flere steder på Orknøyene, bl.a. i Evie. Marwick regner med norr. *vin* f 'beite, naturlig eng' som utm.l. i en del tilfelle, bl.a. i dette navnet (OFN: 107). Dette er problematisk, fordi det flere steder dreier seg om perifere bruk og seint belagte navn. Her er jorda bra, med god helling og drenering. Likevel er tolkningen *vind-brekka* 'vindbakke' like plausibel som *vinjarbrekka*, jordene strekker seg opp mot toppen av ryggen mellom Rendall og Gorseness. Se for øvrig drøfting av navneleddet *vin* i 7.3.5.

6.3.3. Naturnavn**Appietoon Burn**

Sk

Sk. dannelse med hov.l. *burn* 'bekk', og navnet på gården den renner forbi som utm.l.

Banks /banks/

Sk?

HY 40 22. *Bankis* 1595 R, *Banks* 1664.

Bortkommet gård ved Crook. Nå er navnet overført til neset der gården må ha ligget. *Banks* er også gårdsnavn i Birsay, dette er belagt allerede i 1492. Navnet er reint sk. i formen og betyr 'bredder'. Marwick regner med en oversettelse av norr. *bakkar* m pl. (OFN: 120). Uten belegg for den norr. formen kan dette bare underbygges med at navna er gamle til å være reint sk., se 7.1.2.1. Jakobsen (1921: 26) peker på at det eng. *bank* har fortrent den norr. formen *bakki*, men at den spesielle norr. betydningen 'bratt kyst', kjent fra Færøyene, er bevart. Denne tolkningen passer også her. Alternativt er det mulig at en uassimilert form har overlevd, jf. østnord. *banke*. En uassimilert form er utvilsomt bevart i navnet *Climpers* i 6.3.2.

Bay of Hinderayre

Sk

HY 42 19.

Vid bukt i Gorseness. Sk. navnedannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *bay* 'buktt'. Utm.l. er gårdsnavnet *Hinderayre*, se 6.3.1. I nordenden av bukta ligger den gamle kirkegården og rester av et kapell, avmerket på Mackenzies kart.

- Bay of Isbister** Sk
HY 40 17.
Sk. navnedannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *bay* ‘buktt’. Utm.l. er gårdsnavnet *Isbister*, se 6.3.1.
- Bay of Puldrite** Sk
HY 42 18.
Sk. navnedannelse med *of*-konstruksjon og hov.l. *bay* ‘buktt’. Utm.l. er gårdsnavnet *Puldrite*, se 6.3.1.
- Bigging/Nearhouse Burn**⁸ Sk
Bekk som starter i Enyas Hill, renner gjennom Hackland og munner ut i Ellibister Burn. Hov.l. er sk. *burn* ‘bekk’. Bekkenavn på Orknøyene utmerkes normalt med navnet på gårdene de passerer, slik som her. Svært få opprinnelige bekkenavn er bevart, men se *Burn of Rummerdale* i 6.1.3.
- Blubbersdale/Sweenalay/Isbister Burn** Sk
HY 37–38 19. *Burn of Boldersdale* 1841 ComR.
Kraftig bekk, som renner fra Dale of Cottascarth til Oyce of Isbister og tar navn etter gårdene den renner forbi, jf. *Bigging Burn* ovafor
- Braes of Stron** /strɔ:n/ Sk
Navnet sies å betegne et område ved Loch of Brockan, nøyaktig beliggenhet er ikke kjent. Opphavet til utm.l. er trolig norr. *strǫnd* f ‘strand’ eller ‘kant, rand’. Dagens form er sk. med *of*-konstruksjon og sk. hov.l. *brae*. Dette kan være et seinere epeksegetisk tillegg, ettersom betydningene overlapper. På Orknøyene betegner *brae* normalt ‘bakke’, men det kan også ha betydningen ‘bredd’ (CSD: 59). Det siste er mest sannsynlig her hvor terrenget er flatt.
- Breck of Elicant** Sk
Breck of Elicant 1882 OS, *Brake of Elegant* 1900 OSNB.
OS-kartene fører opp dette som navn på ryggen mellom North Gue og Queenamidda
Navnet er ugjennomsiktig og brukes ikke lokalt. Man sier *Rae’s Hill*, ettersom en mann ved navn *Rae* fikk dette området ved ustiftingen av allmenningen i 1841.
- Broad Taing** Sk
HY 42 17.
Navn på spissen av Crookness. Når utm.l. er sk. *broad* adj. ‘brei’, skal vi regne med at navnet er en sk. dannelselse med det innlånte appellativet *taing*, *teeng* ‘tange’ av norr. *tangi* m (ON: 188).
- Burn of Bluebrae** Sk
HY 37 18.
Bekk som renner fra Settiscarth og danner grense mellom Rendall og Firth. Utm.l. er et bortkommet bruksnavn *Bluebraes*, sk. ‘blå lier’, bruket er avmerket på ComF fra 1848.

⁸ R. Bakie bruker disse formene, OS-kartet har *Burn of Nearhouse*.

- Burn of Breck** Sk
Bekk som renner gjennom tunshipet Rendall. Under et eldre navn har den trolig gitt navn til tunshipet og sognet, se drøftingen av bygdenavnet innledningsvis. Navnet er en sk. *of*-konstruksjoner med hov.l. *burn* ‘bekk’ og gårdsnavnet Breck som utm.l.
- Burn of Crowrar** Sk
Sterkt regulert bekk som renner forbi Crowrar og munner ut ved Tingwall. Navnet er en sk. *of*-konstruksjon med hov.l. *burn* ‘bekk’ og gårdsnavnet *Crowrar* som utm.l.
- Burn of Nearhouse** Sk
HY 39 19.
Bekk i Hackland. R. Bakie bruker formen *Nearhouse Burn* (se nedafor). Det viser at sk. komposisjon med *of* er produktiv, og at formen kan variere for ett og samme navn, se 8.3.2. Utm.l. er gårdsnavnet *Nearhouse*.
- Burn of Orquil** Sk
HY 41 21.
En av de få bekkene øst i bygda som ikke tørker inn om sommeren. Navnet er en sk. *of*-konstruksjon med hov.l. *burn* ‘bekk’. Utm.l. er gårdsnavnet *Orquil*, et navn som refererer til en forgreining i denne bekken.
- The Cra’ Pow** /ðe ’kra ’pau/ Sk
Dette var navn på en dam på bandet mellom Enyas Hill og Hackland Hill. I dag er den drenert bort. Sk. navn sammensatt av dial. *cra* (CSD: 121 *craw*) ‘kråke’ og *pow* ‘vannpytt, myrpytt’.
- Crookness** N?
HY 41 17. *Crukneß* 1662 Blaeu.
Markert nes med flere mindre utløpere. Opphavet er trolig norr. *króknes* ‘kroknes’. Appellativet *cruik* ‘krok’ finnes imidlertid også i sk. (CSD: 125), så dersom *nes* var lånt inn i dial., kan dannelsen også være sk. Dette er imidlertid usikkert, se 7.1.1.
- Dale of Cottascarth** Sk
HY 36 19
Vid dal mellom Cottascarth og Blubbersdale. Sk. navnedannelse med *of*-konstruksjon, og gårdsnavnet som utm.l. Dette navnet viser at *dale* må være produktivt i dial. i betydningen ‘dal’, selv om det ikke er oppført i ON eller CSD. Se drøfting i 8.4.3.
- Ellibister Burn/Hackland Burn** Sk
HY 38 20.
En av de største bekkene i sognet. I dag har den navn etter tunshipene den passerer. På kart fra 1800-tallet kalles den *Leyburn*, se under husnavnet i 6.3.1., også dette er en sk. dannelse.
- Enyas Hill** /’enjəs/ Sk
HY 40 20. *Enzie Hill* 1847 OA D 7/3/59.
Den høyeste i en rekke av tre åser som deler bygda i en indre og ytre del. Toppen kalles *The Wart*, se nedafor. Dagens form er sk., med hov.l. *hill* ‘ås’. *Hill* er imidlertid helst et seinere epeksegetisk tillegg. Overgangen fra *0*-morfem til *s*-morfem i fugen

viser at leddet *hill* neppe er fast etablert i navnet før etter 1847, jf. *Hammars Hill* i 6.1.3 og diskusjon i 9.3.3.

Utm.l. representerer det opprinnelige navnet, som trolig er et norr. sammenligningsnavn av *enni* n ‘skalle, panne’. Dette samsvarer med uttalen og skriftformen fra 1847, der *z* representerer det gamle sk. grafemet *ʒ* for /j/ og markerer palatal uttale /’enji/. Om palatalisering av *ll* og *nn*, se 8.1.2.6. *Enni* er knapt brukt som navneledd i Norge⁹, men finnes både på Island og Shetland, og det ofte brukt om bratte formasjoner på Færøyene (Matras 1932: 98). Enyas Hill skråner bratt både mot Hackland og Orquil. Det ser altså ut til at vi har et eksempel på at det velges andre navneledd på Orknøyene enn i Norge, se diskusjon i 8.4.2.

Ernie Tooin, Erne Toor

N

HY 35 19. *Earnie Tower* 1841 ComR.

Den sørligste av toppene i åsrekka mot Harray, 213 m høyt. Opphavet er norr. *arna(r)þúfa*, ‘ørnetua’. Navnet finnes flere steder, jf. *Ernie Tower* i Costa i 6.1.3. *Tower* er i mange tilfelle brukt som tilpasningsform for *þúfa* på kartene, jf. belegget fra 1841, selv om ordet *tuo* av norr. *þúfa* f ‘tue’ er lånt inn i dial. (ON: 196). Det kan ha sammenheng med at ordet var ukjent for kartografer utafra. Se 9.3.2.2.

Gairsay /’gersi/

N

1. HY 44 22. *Gareksey* i *Orknøyingasagaen*, *Gairsay* 1503 R.

Øy verdsatt til 13 pennyland. Hov.l. er norr. *ey* f ‘øy’, utm.l. trolig et mannsnavn *Garekr*, som ikke er belagt andre steder. Det kunne ha keltisk opphav (jf. *Daminsay* i Firth, 6.2.3.), Ó Corráin & Maguire (1990: 110) fører opp et navn *Gerróc* /garo:g/. For *Gjerstad* i Bamble, belagt som *a Gerixstadvm* DN I 382, 1398, foreslås et mannsnavn *Geirrekr* som utm.l. (NG 7: 55). Dette er brukt en gang på Island på 900-tallet, og kunne vel også ha keltisk opphav.

Gairsay er kjent fra sagaen som sete for Svein Ásleivarson, jf. *Langskaill* ovafor. I en rettsak fra 1703 fortelles det at beboerne på Gairsay fortsatt snakket norm seg imellom, se 2.2.2. I Traills regnskaper fra 1700-tallet navngis seks hus eller bruk på Gairsay ved sida av Langskaill. I dag er Langskaill den eneste bebodde gården.

2. Dam i myrområdet vest for hovedveien ved Hackland. Den skal ha fått navnet fordi oppsitterne på Gairsay skar torv her, altså en navneoverføring med klar motivering, se 7.3.1.2.

The Geo, The Du /gjø, djø/

Sk?

Goe 1857 OA D 7/3/55 (hus).

Bekk som renner forbi Bu og Puldrite. Løpet er delvis lagt om i nyere tid for å drive en vasskvern på Appietoon, men det er flere steder dypt, ca. 8 fot. To *Gue* /gjø/ på Rousay ligger også ved bekker som går dypt (Marwick 1995: 54). Bruken og uttalen avviker fra *geo* /gjo/ ‘smal kløft på kysten’ av norr. *gjá* n. Muligheten for et alternativt opphav drøftes i 8.4.3.6. Jf. *Millgeos* i 6.2.1. og *North Gue* nedafor. Leddet ser ut til å være innlånt i dial., slik dannelsen kan være sk.

Gorseness Hill

Sk

HY 40 20.

Sk. dannelse med hov.l. *hill* ‘ås’ og tunshipnavnet *Gorseness* som utm.l.

⁹Her er det semantisk beslektede *skalle* relativt vanlig som navnelement.

Grimis Dale

N

HY 38 21. *Grimis Dale* 1882 OS.

Vid dal med regulerte bekker nord for Ellibister. Navnet ser ut til å være et opprinnelig norr. *Grímsdalr*, med hov.l. *dalr* m 'dal'. Utm.l. i norske navn på *Grim-* settes enten til et elvenavn *Gríma* (NE: 78) eller et personnavn *Grím* eller *Gríma* (NSL: 182 under *Grimstad*, gårdsnavn).

Hackland Hill

Sk

HY 40 21.

Sk. dannelse med hov.l. *hill* 'ås' og gårdsnavnet *Hackland* som utm.l.

Harpy Taing

HY 42 17.

Steintange på østsida av Crookness. Det språklige opphavet er usikkert. Hov.l. er norr. *tangi* 'tange' eller den innlånte dialektformen *taing* (ON: 188 *teeng*), utm.l. er en *y-*avledning av norr. *harpa* eller sk. *harp* 'harpe', se 8.2.1.1. Det er uvisst hva 'harpe' refererer til som navneledd, jf. *Nose of the Harper* i 6.1.3. Her er sammenligning i form en mulighet, med litt godvilje kan tungen sies å være trekantet. I eng. kan *harpy* både betegne sivhauk, *falco aeruginosus*, og en ond og hardhjertet kvinne. Ingen av disse betydningene er oppført i CSD, og sivhauken er heller ikke vanlig i Skottland.

Hen of Gairsay

Sk

HY 45 21. *Hen of Gersa* 1662 Blaeu.

Halvøy forbundet med resten av Gairsay med et smalt eid. *Hen* i sk. brukes iflg. CSD ofte der eng. har *chicken* 'kylling', men er ikke oppført som navneledd. Vi må likevel regne med at navnet henspiller på en mindre formasjon som ligger ved sida av en større, jf. *kalv* i norske navn (NSL: 250). Navnet er det eldste belegg for *of-*konstruksjon i Rendall.

Holm of Rendall

Sk

HY 42 20. *Home Rondal* 1688 Collins.

Skjær utafor Hall of Rendall, nesten borte på flo sjø. Formen *Home Rondal* på et fransk sjøkart fra 1688 avspeiler sannsynligvis sk. *of-*konstruksjon. Det er i så fall ett av de eldste belegg fra undersøkelsesområdet. Hov.l. *holm* 'holme' er innlånt fra norr. Formen er med *l-*bortfall, i tråd med både sk. og fransk språkssystem. Navneleddet *holm* diskuteres under *Holm of Grimbister*, 6.2.3. ovafor.

Knowe of Dishro, Dishero /'diʃro/

Sk

HY 42 19. *Knowe of Dishero* 1882 OS.

Brochruin på stranda nord for Aittit. Sk. dannelse med *of-*konstruksjon og hov.l. *knowe* 'knoll, haug'. Utm.l. kan inneholde norr. *dys* f 'steinrøys, gravhaug', jf. Marwicks tolkning av *Disher* på North Ronaldsay som *dysjar* (OFN: 2). Endelsen *-o* kan være et sk. suffiks, se 8.2.1.1., eller en refleks av norr. *haugr* 'haug'. Det opprinnelige norr. navnet på haugen kan altså ha vært *Dysjarhaugr*.

Knowes of Uro, Euro /'juro/

Sk

HY 41 18. *Knowes of Euro* 1882 OS.

Navn på en samling gravhauger i utmarka sørvest for Gorseness. Sk. dannelse med *of-*konstruksjon og hov.l. *knowes* 'hauger, knoller'. Opphavet til utm.l. er uklart. Se likevel *Knowe of Dishero* ovafor om endelsen *-o*.

The Leeans /'liəns/*The Leeans* 1882 OS.

Skjermet grusstrand mellom to steinrygger på sørsida av Woodwick Bay. Elementet *lee* betegner flere steder flate lokaliteter ved sjøen, der etymologien *hlīð* f 'li' ikke er tilfredsstillende. For *Leisburn* i Firth foreslår jeg sk. *lee* 'ly, vern' i utm.l., se 6.2.3. Realt passer tolkningen også her, dette må være ei uvanlig godt beskyttet båtstø. Språklig er det imidlertid problematisk å foreslå et reint sk. opphav her, siden navnet i tillegg til sk. best. art. *the* og plurals-*s* også har refleks av norr. best. art. *-in*, se 9.3.1. Det kan bety at opphavet er norr. *hlíf*, *hlífð* f 'ly, vern' (se *liv*, *li(v)d* hos Jakobsen 1921: 480). Enten ved oversettelse eller lydlig tilpasning er formen blitt *lee* i sk., og på den måten kommer leddet til å falle sammen med norr. *hlīð* f 'li' i navn. Kanskje har vi en dannelse med det samme norr. leddet i *Lee Hellia* i Evie. Dannelsen er normalt norr. når hov.l. er norr.

Loch of Brockan /'brəkən, brɔgən/

Sk

HY 39 19. [*B*]rokin 1646, *Brocken* 1731 Traill (gårdsnavn).

Tjønn i Isbister. Dannelsen er sk., med *of*-konstruksjon og hov.l. *loch* 'vann'. Utm.l. er *brokka*, en sideform til *brekka* 'bakke' som også er kjent fra Sør-Norge (NGIndl.: 45). Navnet *Brockan* finnes tre steder til på Orknøyene, alle på West Mainland (Marwick 1970: 71). Formene *Brokk* og *Brogg* kjennes også fra stedsnavn på Shetland (Jakobsen 1921: 68 *brekk*). Betydningen 'bakke' er lite sannsynlig i dette helt flate terrenget. Vi skal nok snarere regne med betydningen 'dårlig, grunn (udyrtet) jord' som for *brecks*, se 8.4.3.3. En del av jorda rundt tjønna er fortsatt uoppdyrket.

Longa Taing

N

Longa Taing 1882 OS.

Markert tange som strekker seg over halve Woodwick Bay sørfra. *Taing*, *teeng* er innlånt i dial. (ON:188), men rest av norr. bøyingsmorfem viser at opphavet i dette tilfellet er norr. *langi tangi* 'langtange'. Navnet finnes også i Evie, se 6.1.3.

Longiger

N

HY 37 21. *Longiger* 1882 OS.

Dal i åssida vest for Ellibister, iflg. OSNB med flekker med grønt beite. Opphavet er trolig norr. *Langigarðr* eller *Langagerði* 'lang inngjerding' eller 'langt gjerde', ettersom utm.l. har rest av norr. bøyingsmorfem. Ryggen på toppen, som strekker seg mot Evie, kalles *Breck of Longiger*.

The Lydes of Orquil

Sk

Slake skråninger fra Orquil mot Hackland Hill med rester av en gammel beinvei mellom Hackland og Gorseness. Sk. *of*-konstruksjon og morfologi taler for sk. dannelse. Hov.l. ser ut til å være norr. *leið* f 'lei, veg'. Utm.l. er gårdsnavnet *Orquil*.

Det er lettest å forklare navnedannelsen dersom det norr. appellativet har vært lånt inn i sk., selv om dette ikke er belagt verken fra Orknøyene eller Shetland. Var appellativet ikke lånt inn, må de sk. elementene *the*, plurals-*s* og *of* forklares som en uvanlig omfattende morfologisk tilpasning til sk. Elementet *lyde* inngår i flere navn. Både *Lyde* i Firth og *The Lydes of Tingwall* ligger ved veier mellom bygder og støtter opp under tolkningen 'lei, vei'. Kanskje har det skjedd en viss betydningsforskyving, slik at *leið/lyde* kommer til å betegne både veien og området rundt, eller 'et område der

det går vei'. Både dette navnet og *The Lydes of Tingwall* (se nedafor) betegner områder i dag. Se også 8.4.3.

The Lydes of Tingwall

Sk

Lydes of Tingwall 1882 OS.

Lyngområde mellom Hamars Hill og Hackland Hill. For tolkning av hov.l. og konstruksjon, se *Lydes of Orquil* ovafor. Gjennom dette området går hovedveien til Tingwall og Evie, slik at tolkningen *leið* f 'vei' fortsatt er tilfredsstillende.

Mid Tooin

N

HY 35 20. *Mid Tower* 1841 ComR.

Ås midt i en trekant av åser. Navnet går trolig tilbake på norr. *Miðþúfan* 'midttua'. *Þúfa* f 'tue' inngår i flere navn på åser. Ofte er *tower* valgt som tilpasningsform, slik vi ser i formen fra 1841, jf. *Ernie Tooin* ovafor og 9.3.2.

Milldoe

HY 36 20. *Milldoe* 1882 OS.

Rygg i åsrekka mot Harray. Opphavet kan være dialektordet *mildo* /'mildu/, som betegner 'svart, torvholdig jord' (ON: 114), jf. *mylda* f 'art av muld' i NO. Iflg. R. Bakie er det områder så å si uten vegetasjon her.

Moss of Hatamoa

Sk

HY 39 21. *Moss of Hatamo* 1882 OS.

Myrlendt område sørvest for the Lydes of Tingwall. Sk. konstruksjon med *of* og hov.l. *moss* 'mose, myr'. Utm.l. er trolig et eldre navn på lokaliteten. Om navneleddet *mo* i navn på myr- og lyngområder, se 8.4.3.9. Utm.l. kunne være *Hatta(r)*, gen. av *hōttr* m 'hatt'. Det er likevel uvisst hvilken lokalitet det skulle referere til, eventuelt Hammers Hill?

North Gue

Sk?

HY 36 20. *North Gue* 1882 OS.

Lokaliteten beskrives i OSNB som lyngkledd hulning. Lenger nede går Northgue Burn i en dyp renne. Hov.l. kan være det vanlige navneleddet *gjá* f 'kløft'. *Gue* betegner imidlertid flere steder bekker som går dypt, og dette passer godt realt også her, se 8.4.3.6. Navneleddet ser ut til å være produktivt i dial., slik at dannelsen kan være sk. Jf. bekkenavnet *The Geo* ovafor. *North* med dental frikativ er en ny form på Orknøyene, se 8.1.2.3.

Pulswarto /pul'swarto/

N

Torvmyr nedafor Blubbersdale, så fuktig at det knapt er mulig å ta ut torv. R. Bakie mener dette er samme lokalitet som *Warto* (nedafor). Navnet er trolig dannet av norr. *pollr* m 'pøl, pytt' og *svartr* adj. 'svart' med etterstilt adj. *Pul-* har etterstilt utm.l. i flere navn, se 8.3.1.3. Norr. morfositaks krever best. art. i hov.l., f.eks. *pollrinn svarti*, men i rundt to tredjedeler av navna med etterstilt utm.l. har hov.l. ubøyd form. Her kan artikkelen ha falt bort, men i andre navn ser ubøyd form ut til å være opprinnelig, se 8.3.1.

Rigga

N

HY 41 22. *Rigga* 1629 hp, 1675, 1731 Traill, *Redgarth* 1841 ComR (gård), *Ryga* 1688 Collins (nes).

Tange nær Queenamuckle, dessuten navn på en bortkommet gård. Herfra kom Jonet Rendall alias *Rigga* som ble stilt for retten for hekseri i 1629. Dokumentene fra rettsaken gir førstebelegg for en rekke gårdsnavn i Rendall. Navnet går tilbake på en form av norr. *hryggr* m 'rygg' som primært kunne antas å referere til tangen. Formen *Redgarth* i 1841 må være en sekundær tilpasning etter mønster av tallrike andre navn med leddet *garth*. Onaomastisk tilpasning drøftes i 9.3.2., navneleddet *garth* i 8.4.3.5.

Rusness Bay

Sk

HY 45 22. *Russness Bay* 1882 OS.

Vid bukt på østsida av Gairsay. Sk. sammensetning med hov.l. *bay* 'buktt'. Utm.l. er navn på en bortkommet gård *Rusnes* (1731 Traill, 1881 OS). Gårdsnavnet er norr., sammensatt av *hross* m 'hest' og *nes* n 'nes'.

Salta Taing

N

HY 41 22. *Salta Taing* 1882 OS.

Tange med klipper og sand. Navnet må referere til saltutvinning, jf. *Salty Taing* nedafor, selv om saltutvinning ikke er kjent her. *Taing* eller *teeng* (ON: 188) er lånt inn i dial. Utm.l. med rest av norr. bøyingsmorfemtaler for en norr. dannelselse.

Salty Taing

Tange ved Ness i Crookness, ikke avmerket på OS-kartene. Her skal det ha vært oppmuringer for å stenge inne sjøvann og utvinne salt. Språket for navnedannelsen er usikkert. *Taing*, *teeng* (ON: 188) er lånt inn i dial., og endelsen -y i utm.l. kan enten være en tilpasning av et norr. bøyingsmorfem eller en sk. form med y-suffiks, se 8.2.1.1.

Seal Skerry

Sk

HY 43 20. *Brewers S* 1688 Collins.

Skjær sørøst for Holm of Rendall, kalt *Brewers S* på Collins kart 1688. Dette viser at dagens navn er nytt, trolig en sk. dannelselse med det innlånte *skerry* 'skjær' og utm.l. *seal* 'sel', og ikke en tilpasning av norr. *Selsker* 'selskjær'.

Skiddy Burn

Sk

Tilløp til Ellibister Burn. Sk. dannelselse med hov.l. *burn* 'bekk'. Bekken renner forbi bruket Skiddy, og utmerkes med bruksnavnet.

The Slounks /ðə 'slu:ŋks/

Sk

Myrlende ovafor Orquil, der Burn of Orquil har sitt utspring. Navnet er sk., *slunk* betegner "wet and muddy hollow" (CSD: 633), dvs. en fuktig og gjørmete senkning.

Stackaday Burn /'stakædi/

Sk

Stackady, *Burn of Stackady* 1841 ComR.

Bekk som renner inn i Burn of Bluebrae sørfra. Sk. dannelselse med hov.l. *burn* 'bekk'. Utm.l. kan være et norr. sammensatt navn *Stakkady* 'stakkmyr'. Navneleddet *dee* ser i flere tilfelle ut til å betegne myrer (se Marwick 1970: 29), og *stakkr* m kunne referere til høystakk.

Taing of Midgarth

Sk

HY 40 23. *Taing of Midgarth* 1882 OS.

Navn på den ytterste delen av neset utafor Midgarth. Sk. navnedannelse med *of*-konstruksjon og det innlånte dialektordet *taing*, *teeng* ‘tange’ (ON: 188). Utm.l. er gårdsnavnet *Midgarth*.

Tooin of Rusht, Toor o’ Rusht /rʌʃt/

Sk

HY 35 20. *Stack o’ Rush* 1841 ComR, *Tower of Rush* 1900 OSNB.

Sk. *of*-konstruksjon. Vi ser at hov.l. *stack* ‘stakk’ i 1841 byttes ut med *tower/tooin* i seinere kilder. Når en norr. form *tooin* kommer inn i navnet så seint, må det forklares som onomastisk påvirkning, alle de andre åsene i området har navn på *tower/tooin*, se 9.2.3. Om vekslingen mellom *tower* og *tooin*, se *Ernie Tooin* ovafor og 9.3.2. Utm.l. kan være *rust* f, som i no. dial. bl.a. betegner ‘bergrygg’ (NO, Torp 1963: 552), jf. Marwicks (1970: 26) tolkning av *Burn of Rusht*. En undersøkelse fra Hardangervidda (Helleland 1985: 1942) viser at *rust* som navneelement helst betegner snaue og høye fjell.

Tor Ness

N?

HY 42 19. *Tor Ness* 1882 OS, *Torness Point* 1900 OSNB.

Vidt nes i Gorseness, med gårdene North og South Moa. Det er en viss interesse for å se norr. gudenavn i stedsnavn på Orknøyene, og her foreslår Lamb (1993: 62) *Þórr* ‘Tor’ ved sida av *torf* n ‘torv’. Vi kan nok trygt se bort fra gudenavnet når genitivsmorfem mangler og førstebelegget er så nytt. Dessuten harmonerer ‘torv’ med gårdsnavnet *Moa*, navneleddet *mo* brukes ofte referanse til ukultiverte lyngstrekninger og torvmyr, se 8.4.3.9. I dag er området oppdyrket. OSNB bruker en epeksegetisk form med *point*, men denne har ikke støtte i dialekten.

Varmadale, Varme Dale /'varmødeil/, /'barmø-/

N

HY 40 18. *Burn of Varmadale* 1841 ComR.

Slak dal med bekk nord for Bay of Isbister. Navnet ser ut til å være en norr. sammensetning av *dalr* m ‘dal’ og et vassdragsnavn avledet av *varmr* ‘varm’, jf. *Verma* og *Vorma* i Norge (NSL: 488, 499, *Varma* NE: 292). Navnet *Wormadal* finnes også på Shetland (Jakobsen 1936: 157). Uttalen /'barmø-¹⁰ gjør at tolkningen likevel ikke er sikker. En tilpasning til det kjente leksemet *varm/warm* er mer sannsynlig enn en ellers ukjent overgang fra *b* > *v*. *Barmr* i no. stedsnavn betegner “Landstrimmel ved Kysten” (NG 14: 65), og kunne passe realt.

Varsa Dale

N?

Dal der veien fra Gorseness kommer ned til Loch of Brockan. Bekken i dalen kalles *Varsadale Burn*. Hov.l. er norr. *dalr* m, utm.l. kan være *vaz-*, gen. av *vatn* ‘vann’. Overgangen *s*, *z* > /ʃ/ forekommer, jf. *Warsquoy* /'wɑʃkwɪ/ på et nes i Harray og ON: xlvii. Uttaleopplysninger mangler, men skriftformen tyder på en /ə/ i fugen. Denne er et seinere innskudd dersom etymologien *vaz-* er korrekt.

¹⁰ Oppgitt av Mary Leask fra Puldrite.

Waas Wick /'wazwik/

N

HY 41 22. *Waswit* 1492 R, *Wasweik* 1503 R, 1601 UB, *Waswick*, *-wik* 1595 R, *Waas* 1629 hp. *Wasweik* er oppført som part av Orquil i 1620 Sas.

Waas Wick 1882 OS (naturnavn).

Alle belegga bortsett fra det siste refererer til en gård, oppført som 3 pennyland i rentals sammen med How. Begge gårdene er borte i dag. På OS-kartene betegner *Wass Wick* ei brei bukt nord for Queenamuckle, vel den primært navngitte lokaliteten. Opphavet er trolig norr. *Vazvík* 'vassvik' slik Marwick foreslår (OFN: 121). Utm.l. refererer i så fall til ei tjønn som har ligget der det i dag er myr, rett inn for bukta. Mellom stranda og myra ligger en brochruin som kan være navngivningsmotiv for *How*, av norr. *haugr* m 'haug'.

The Wart

Sk?

Wart of Gorseness 1900 OSNB.

Toppen av Enyas Hill. Det fortelles at i gammel tid ble det tent varselsbål her når farer truet. Navnet er vanlig om åser over alt på Orknøyene. Navneleddet går tilbake på norr. *varða* 'varde' f, men det er lånt inn i dial. i formen *wart(o)* (ON: 206). Dannelsen kan derfor være sk., ikke minst fordi det ser ut til at *ð* faller bort i opprinnelig norrøne dannelser med *varða*, se *Verron* i 6.1.3.

Toppen av The Wart rager bare 141 m.o.h., men den er synlig fra stort sett hele bygda og fra sjøen, og kan ha vært ledd i et vardesystem, jf. *Ward of Redland* i 6.2.3.

Warto /'warto/

Torvmyr i Blubbersdale, R. Bakie mener det er samme lokalitet som *Pulswarto*. I så fall er navnet helst en reduksjonsform, som kan ha sammenheng med etterleddstrykk i *Pulswarto*. Når reduksjonen går på tvers av morfologisk struktur kan det skyldes at språkbrukeren analyserer *-s* som en del av førsteleddet, genitivs-*s* er jo en vanlig endelse i utm.l. Språklig sett kunne navnet være en tilpasning med *o*-suffiks av norr. *varða*, se 8.2.1.1., men en varde har neppe ligget på ei myr nede i en dal.

The Well of Dum

Sk

Oppkomme ved Crowrar. Sk. konstruksjon og hov.l. *well* 'kilde, oppkomme'. Utm.l. er usikkert, det er vanskelig å peke på et sk. ord eller et norr. proprium som kan passe.

Well of Stygault /stei'gølt/

Sk

Navn på en kilde som ikke er sikkert lokalisert, men antas å ligge nær Lyde. Sk. konstruksjon og hov.l. *well* 'kilde, oppkomme'. Utm.l. er trolig et norr. stedsnavn, sammensatt av *stía* f 'inngjerding' og *galti/goltr* m 'galte'. Utm.l. er etterstilt, se drøfting under 8.3.1. I Harray finnes et *Styes of Stygault*, der det i manns minne har vært sommerbeite for griser.

The Wells of the Yarsows

Sk

Sk. konstruksjon og hov.l. *well* 'kilde, oppkomme'. Kildene skal ligge i samme område som *Pulswarto/Warto*. Utm.l. er trolig et norr. sammensatt navn, der *-ow* reflekterer *haugr* m 'haug'. Det første leddet er uklart. Marwick (1995: 75) foreslår en sammensetning med *jaðarr* m 'kant, jare' for *Yarso* på Rousay.

West Taing

HY 41 17. *West Taing* 1882 OS.

Vestspissen av Crookness. Navnet framstår som sk. i formen. Det kan enten være en sk. dannelse med det innlånte appellativet *taing* 'tange' (ON: 188 *teeng*) og adj. *west* 'vest' eller en tilpasningsform av et norr. stedsnavn *Vesttangi* m.

Wheeling Cross /³milin krøs/

Sk?

Navn på en stor, flat stein i Gorseless Hill nær Hogarth, der begravelser følger ifølge tradisjonen pleide å hvile før de dro videre til den gamle kirkegården ved Ayre. I gamle dager skal det ha vært vertshus på Hogarth, og det fortelles at et begravelserfølge ble såpass oppstemt etter rasten at de glemte kista da de skulle videre.

Lignende navn finnes flere steder på Orknøyene, iflg. Lamb (1993: 115) alltid med den samme forklaringa. Her ser det ut til at siste ledd er norr. *kross* eller sk. *cross* 'kors'. På Sanday og Stronsay er uttalen imidlertid /krøs/, som snarere kommer av norr. *krú* eller dial. *crue* 'liten inngjerding', se 8.4.1.1. Førsteleddet har rot i norr. *hvíla* v. 'hvile', men også dette ble lånt inn, se *wheel* (ON: 208f.) Her diskuterer Marwick *Wheeliekrøs*, men er skeptisk til teorien om hvilesteder. Alle navneledd er gangbare på begge språk, men når verbet har sk. bøyning er sk. dannelse mest sannsynlig.

6.4. Oppsummering. Språk for navnedannelsen

Tabellene nedafor angir tall og avrundet prosenttall for navnedannelser av forskjellig opphav, sogn for sogn og totalt.

Evie

	Bostedsnavn		Teignavn		Naturnavn		Totalt	
Norrønt	38	53,5 %	20	35,7 %	46	31,5%	104	38,1 %
Skotsk	22	30,9 %	26	46,4 %	84	57,5 %	132	48,3 %
Usikkert	8	11,2 %	10	10,9 %	16	10,9 %	34	12,4 %
Overført	3	4,2 %					3	1,1 %
	71		56		146		273	

Firth

	Bostedsnavn		Teignavn		Naturnavn		Totalt	
Norrønt	39	70,9 %	25	26,8 %	18	32,7 %	82	40,3 %
Skotsk	11	20,0 %	44	47,3 %	35	63,6 %	90	44,3 %
Usikkert	5	9,0 %	23	24,7 %	2	3,6 %	30	14,7 %
Overført			1	1,0 %			1	0,5 %
Totalt	55		93		55		203	

Rendall

	Bostedsnavn		Teignavn		Naturnavn		Totalt	
Norrønt	51	57,3 %	9	13,6 %	14	22,5 %	74	34,1 %
Skotsk	26	29,2 %	44	66,6 %	43	69,3 %	113	52,0 %
Usikkert	10	11,2 %	13	19,6 %	5	8,0 %	28	12,9 %
Overført	2	2,2 %					2	0,9 %
Totalt	89		66		62		216	

Alle sogn

	Bostedsnavn		Teignavn		Naturnavn		Totalt	
Norrønt	128	59,3 %	54	25,1 %	78	29,6 %	260	37,5 %
Skotsk	59	27,4 %	114	53,0 %	162	61,6 %	335	48,3 %
Usikkert	23	10,7 %	46	21,4 %	23	8,7 %	92	13,3 %
Overført	5	2,3 %	1	0,5 %			6	0,9 %
Totalt	215		215		263		693	

Tabellene viser for det første at det er stor forskjell mellom de ulike typene navn. Andelen norrøne dannelser er om lag dobbelt så høy for bostedsnavn som for teignavn og naturnavn. Dette har klar sammenheng med det forhold at kontinuiteten generelt er høy for bostedsnavn. Et bostedsnavn som ble dannet i vikingtid, vil i de fleste tilfelle fortsatt være i bruk i dag, mens ytterst få av vikingenes teignavn har overlevd utallige eierskifter og omfattende omlegginger av jordbruket. Se også 8.4.5.

Vi ser likevel at andelen norrøne navn er langt lavere enn de 99 % Marwick setter opp i OFN (s. 227). Diskrepansen skyldes i noen grad at Marwick velger norrøne tolkninger der skotske tolkninger er mer nærliggende, se 5.1. Utvalget av navn er likevel den klart viktigste faktoren. OFN fører kun sporadisk opp navn på småbruk og hus bygd etter utskiftingen i 1840-åra i materialet. I mitt materiale er slike navn inkludert i den grad de er oppført i kildene jeg bruker, og disse seine navna er naturligvis skotske dannelser.

Videre forteller tabellene om forskjeller fra sogn til sogn. Firth utmerker seg med den klart høyeste andelen norrøne dannelser for bostedsnavna, godt 70 %. I Evie og Rendall er andelen norrøne dannelser rundt 55 % for bostedsnavn. Når det gjelder teignavn, utmerker Rendall seg med to tredjedeler skotske navnedannelser. Både i Firth og Evie er under halvparten av teignavna skotske dannelser. Rendall har også

høyeste andel skotske dannelser for naturnavn, men for naturnavna er forskjellene ikke så markante.

Det er mulig å peke på ulike forhold som kan bidra til forskjeller sogna imellom. Den ene er forskjeller i eierskap. Firth var ei typisk odelsbygd, 15 av totalt 19 gårder fra rentals er oppført i *Uthell Buik* 'odelsboka'. I Evie er bare to gårder oppført. Store deler av Evie var biskopsland, og dette kom i føydalt eierskap på 1500-tallet. Rendall står i en mellomstilling. Jorda her var dels jarlsland som seinere kom i privat eie, dels odelsland. Dersom vi antar at tilflyttingen var mindre til de tradisjonelle odelsbygdene, kunne vi forvente at norrønt talemål og dermed norrøn navngivning ville vare lenger her, og at kontinuiteten for norrøne navn ville være større.

Vi kan videre notere en markant forskjell i gårdenes gjennomsnittlige verdi. Mens de største navnegårdene i Firth er på 6 pennyland, er hele seks gårder i Evie på 18 pennyland i rentals. Årsaken til forskjellene i skattetakst er ikke kjent, og takstforskjellene har neppe direkte relevans for språklige forskjeller sogna imellom. Imidlertid er det klart at gårder som svarte høy skatt og dermed ga høy årlig inntekt, må ha vært mest aktuelle for oppkjøp. Det gjelder for de store enhetene i Evie. Gårder med lav takst, som i Firth, har i større grad forblitt odelsjord. Størrelsen på gårdene kan altså bidra til å forklare forskjeller i eierskap.

Kan det så påvises noen sammenheng mellom høy andel odelseid jord og høy andel norrøne navn ut fra tabellene? Vi ser at odelsbygda Firth har den høyeste andelen bostedsnavn av norrønt opphav. Når det gjelder andelen norrøne teignavn, ligger Firth imidlertid på linje med Evie, der mesteparten av jorda altså var under føydalt eierskap, og Evie har faktisk den laveste andelen naturnavn av sikkert skotsk opphav av alle de tre sogna. Navnematerialet slik det foreligger, indikerer altså ingen klar sammenheng mellom odelseie og høy andel bevarte norrøne navn.

Den viktigste årsaken til forskjeller mellom sogna ligger trolig i utvalget av navn, som igjen har sammenheng med hvilke kilder som har vært tilgjengelige. I 6.0. har jeg gjort rede for kildene som er brukt, og vist at disse ikke er ensartet fra sogn til sogn. Når andelen skotske teignavn er høyest i Rendall, skyldes det først og fremst at jeg fikk overta navnemateriale som R. Bakie selv har samlet inn. Det dreier seg altså om reine samtidsnavn. Til sammenligning er hovedparten av teignavna fra Firth hentet fra skriftlige kilder som er 80–150 år gamle. Den høye andelen bostedsnavn i Firth må også ses på bakgrunn av utvalget av navn. Navn på hus fra tettbebyggelsen Finstown

er ikke med i materialet, ettersom jeg ikke har funnet opplysninger om dem i kildene som er brukt. Fra Rendall har jeg derimot en liste over alle husnavn som er i bruk i dag.

Jeg mener vi trygt kan konkludere at utvalget av navn er den viktigste årsaken til de forskjeller i navnedannelsesspråk som framgår av tabellene. Norrøne navn må være eldre enn ca. 1750, mens nye skotske navn fortsatt kan dannes. Det betyr at jo nyere og mer omfattende et navnemateriale er, jo høyere vil andelen skotske navn være.

Kap. 7. Navnedannelse

Den første hoveddelen i dette kapittelet er et forsøk på å skissere hvordan navn med elementer fra ulike språk er blitt dannet, og i hvilken grad det er mulig å finne kriterier for å avgjøre hvorvidt navnedannelsen er norrøn eller skotsk. Her ser jeg først og fremst på motiverte, i videste forstand deskriptive navn, dannet på grunnlag av et eksisterende leksikon og onomastikon. I de videre delene behandles først og fremst mer mønsterbetingede former for navngivning, dvs. direkte overføring av navn og analogiske dannelser.

7.0. Språklig opphav – grunnleggende forutsetninger

Ved studiet av stedsnavn i kolonier er det tradisjon for å sammenholde med det hjemlige navneverket, samtidig som man regner med muligheten for at kolonistene låner inn eksisterende navn. Orknøyene skiller seg imidlertid radikalt fra f.eks. Danelagen på den måten at innlån av før-norrøne navn ikke kan påvises i det overleverte navnematerialet. Enten har de norrøne kolonistene på Orknøyene omdannet de navn de måtte ha lånt inn slik at de framstår som norrøne¹¹, eller de har totalt neglisjert pikernes stedsnavn og dannet sine egne.

I samband med gjennomgangen av navnematerialet, har vi sett at mange av stedsnavna fra Orknøyene inneholder elementer både av norrønt og skotsk opphav. Det betyr at språket for navnedannelsen ikke alltid kan avgjøres uten videre. Og før vi går videre og prøver å sette opp kriterier for å avgjøre dannelsesspråket, må noen grunnleggende forutsetninger ligge fast. For det første er det viktig å opprettholde skillet mellom synkron og diakron synsvinkel. Begrepet 'norrøne navn' kan bare brukes i diakront perspektiv. I et nåtidsperspektiv dreier det seg om navn av norrønt opphav, ettersom Orknøyene er et enspråklig samfunn, og opprinnelig norrøne proprier bare eksisterer som lån i den skotske dialekten. Disse innlånte navna må tilpasse seg skotsk språkstruktur, i det minste fonematisk. Naert (1995: 55f.) sier det slik: "På det synkroniska planet är lånenamnen en del av det mottagande språkets ordförråd på samma sätt som inlånade appellativ..." Fra diakron synsvinkel kan vi derimot skille mellom et eldre lag norrøne dannelser og et yngre lag av skotske.

¹¹ Det gjelder navnet *Orknøyene*, som er belagt som *Orchades* på Ptolemaios' kart fra det første århundre. Problemet er at andre stedsnavn fra tida før norrøn bosetning ikke er belagt.

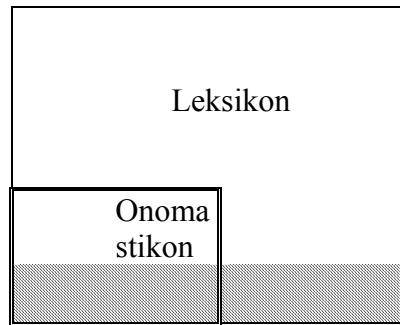
For det andre må vi skille mellom språklig opphav for de enkelte navneledda og språket for navnedannelsen. Både appellativer og proprier lånes over språkgrenser, og bidrar til å tilsløre sammenhengen mellom etymologisk opphav for enkeltledd og språket for navnedannelsen. Det skjer en sammenblanding når Marwick (OFN: 240f.) regner *bú of*-navn som en norrøn navneklasse på linje med klasser dannet med norrøne ledd som *staðir* og *bólstaðr*. Elementet *bu* er nemlig lånt inn i skotsk dialekt på øyene, og inngår i navn som *The Bu of Hoy*, *The Bu of Rendall*, der skotsk *of*-konstruksjon og artikkel med all tydelighet viser at dannelsene er skotske, se 8.4.3.

Navn som inneholder elementer fra ulike språk, har vært kalt *hybridnavn*. I 4.4. har jeg vist at termen er problematisk, dels fordi den brukes med ulikt innhold, dels fordi den kan gi inntrykk av at proprier er dannet på to språk i utgangspunktet. I det følgende vil jeg regne med at navnedannelse normalt er enspråklig ut fra det generelle prinsippet at et syntagme vanligvis uttrykkes på ett språk, selv av tospråklige personer. Kodeveksling innafor et navn er lite sannsynlig, jf. 4.4.7. Navn med ledd som etymologisk sett har ulike språklige opphav, skal normalt regnes som enspråklige dannelser som utnytter innlånte appellativer eller proprier, eller som tilpasninger av innlånte enspråklige dannelser.

7.1. Navnedannelse i en tospråklig kontekst. Dannelsesspråk

For å avgjøre navnedannelsesspråket, legger jeg avgjørende vekt på hovedleddet, som normalt er hentet fra det levende språket. Som eksempel kan vi ta de tre navna *Boat Meadow*, *Boat Geo* og *Boats Hellia*. I alle tre kan utmerkingsleddet være norrønt *bátr* eller skotsk *boat* ‘båt’. Å kalle ei eng for *meadow* forutsetter en skotsk språkkompetanse, og å kalle en flat stein ved sjøen *hella* forutsetter norrøn språkkompetanse. Ulike forhold gjør at en slik enkel rettesnor ikke er tilstrekkelig. Ettersom vi vet at *geo* < norr. *gjá* n ‘kløft, revne’ er innlånt i dialekten, kan vi ikke avgjøre det språklige opphavet for *Boat Geo*.

Når et nytt navn dannes, tar navngiveren utgangspunkt i sin totale språkkompetanse, dvs. sitt mentale leksikon og onomastikon, se 4.3. For en skotsktalende orknøying omfatter språkkompetansen også kjennskap til et onomastikon av norrønt opphav og en rekke appellativer lånt inn fra norrønt. Dette har jeg prøvd å illustrere i figur 7.1.

Figur 7.1. Modell av språkkompetansen til en skotsktalende orknøying. Det skraverte feltet markerer lån fra norrønt.

Figuren skal illustrere at andelen av norrøne lån er langt større i onomastikonet enn i det ikke-propriele ordforrådet, men den er ikke noe forsøk på en nøyaktig framstilling av den relative andelen. Som nevnt inneholder mer enn 75 % av navna i mitt materiale norrøne elementer. Et sentralt poeng er at det ikke krever språkkompetanse ut over den skotske å gi et bruk navnet *Coopersquoy* eller en bekk et sekundært navn av typen *Burn of Orquil*, både gårdsnavnet *Orquil* < *árkvísl* og appellativet *quoy* < *kví* er tilgjengelig i språkbrukerens onomastikon og leksikon. Skotske navngivere kan i mange tilfelle velge mellom navneledd av norrønt eller skotsk opphav. At skotsktalende orknøyinger ofte foretrekker *quoy* og *bu* framfor *croft* og *manor* fra det skotske leksikonet, illustrerer påvirkningskraften fra det lokale onomastikonet og lokal navngivningsskikk.

7.1.1. Norrøn navnedannelse

Vi har alt vist at hovedledd av norrøn opprinnelse ikke behøver å innebære norrøn dannelse, fordi skotter kan ha tatt i bruk innlånte norrøne appellativer eller proprier. Bildet kompliseres ytterligere av at eksisterende navn kan bli overført til nye lokaliteter, enten i umiddelbar nærhet eller til en helt atskilt lokalitet. Det betyr at hus som er bygd i skotskspråklig tid, kan få norrøne navn. For en drøfting, se denotasjonsskifte i 7.3.1.1.

Når et nyere hus i Rendall (ikke belagt før 1882 og ikke avmerket på et kart fra 1841) får navnet *Ness*, kan det forklares på ulike måter. Navnet kan være overført fra lokaliteten der huset ble bygd, altså ved et denotasjonsskifte, eller *ness* kan ha vært et

levende appellativ i dialekten da navnet ble dannet¹². En tredje mulighet er at *Ness* har vært tilgjengelig for navngiveren via onomastikonet. Han kan ha overført navnet direkte fra en annen lokalitet, eller han kan ha valgt det fordi det ofte er brukt som navn på lokaliteter av denne typen. Huset ligger ute på et markert nes som heter *Crookness*.

Vi har en sikrere indikasjon på norrøn dannelse dersom navnet inneholder andre reflekser av norrøne elementer i tillegg til hovedleddet. Det kan være morfologiske trekk som norrøn komposisjonsfuge eller etterhengt bestemt artikkel, f.eks. i *Lamaquoy* (< norr. *lamba* gen. pl.) og *Queean* (< *kvín* f best.). Rundt 12 % av navnematerialet har refleks av norrøn bestemt artikkel, se 8.2.2.1. I noen tilfelle kan førstebelegg for disse navna være 1800-tallskilder, f.eks. *Lunan* og *Bismira* fra lista over teignavn i Firth fra 1868, men med norrøn morfologi kan vi være relativt sikre på at dannelsen skal trekkes tilbake til norrøn tid¹³.

I en del tilfelle er det utmerkingsleddet som viser at navn er norrøne dannelser. Det gjelder for *Iverhouse* og *Nearhouse* (< *øfri*, *neðri*) i Rendall, der hovedleddet også kunne være skotsk.

Navn med norrøne hovedledd i bøydd form har normalt også norrønt utmerkingsledd. Et unntak er *Gutterpitten*, et navn som volder Marwick hodebry (OFN: 122). Norrønt hovedledd i bestemt form, *pyttrinn* eller *pyttarnir*, indikerer norrøn dannelse, mens utmerkingsleddet *gutter* er skotsk for 'søle, blauthøl'. En tolkning 'sølepyttene' underbygges av et kart over tunshipet fra 1862, der det er tegnet inn en rekke myrpytter like ved gården. Navnedannelsen er uproblematisk dersom *gutter* var et tidlig lån fra skotsk til norrønt. Alternativt kunne *gutter* være en oversettelse av et eldre norrønt ledd, deloversettelse forekommer sporadisk når norrøne lånenavn tilpasses skotsk, se 9.3.2. om semantisk tilpasning. Det er mindre trolig at utmerkingsleddet er et seinere tillegg, da epeksegetiske tillegg normalt er lokalitetsangivende ledd, se 9.3.3., altså hypotetisk **The Pows of Pitten* eller **Pitten Pows*.

Deloversettelse er også mulig i *Drowins Brae*, som har skotsk hovedledd *brae* 'bakke', men etter alt å dømme norrønt utmerkingsledd *draugins*, genitiv bestemt form av *draugr* m. I dette tilfellet er hovedleddet oversatt til skotsk, se 9.3.2.1.

¹² *Ness* er ikke oppført i ON, men derimot i CSD: "a headland la 15-, chf Sh Ork, in place-names la 12-." Se også 8.4.3.

¹³ Det finnes noen få unntak der refleks av best. art. er resultat av seinere mønsterstyrte omdannelser, *Breck* > *Brekan* se 8.2.2.1. og *Stack of Rusht* > *Tooin of Rusht*, se 9.3.3.

Norrøn navnedannelse er et dateringskriterium ante quem. Navna må være dannet mens norrønt var i levende bruk, dvs. seinest tidlig på 1700-tallet i de sogna der norn lengst holdt stand. Rundt 40 % av navna i Firth og Evie framstår som norrøne dannelser, mens andelen i Rendall er knapt 35 %, se 6.4. Dette er dels sammensatte navn med to norrøne ledd, dels usammensatte navn med norrøn bøyingsmorfologi, og i tillegg noen få usammensatte navn der det ikke er kjent at appellativet som ligger til grunn, er lånt inn i skotsk. For bostedsnavna er prosenten norrøne dannelser langt høyere, knappe 60 %.

7.1.2. Skotsk navnedannelse

7.1.2.1. Hvor gammel er den skotske innflytelsen i navneverket?

I kap. 2 har vi sett at det fantes en innflytelsesrik gruppe av skotter på Orknøyene allerede på 1300-tallet. Det tok imidlertid tid før skotsk språk fikk gjennomslag i navneverket. Det eldste belegg for et navn i skotsk form i materialet er det tilpassede bygdenavnet *Firth* i 1502 R. Navnet er belagt i *Orknøyingasagaen* som *i Fiaurþ*. Ut over dette finner vi de eldste belegg i rentals fra 1595: *Banks* i Rendall¹⁴ og *Kingshouse* i Harray, som har skiftet navn fra *Mydgarth* i rentals fra 1503¹⁵. *Cruik* i Rendall, oppført i 1595 R, kan ha skotsk eller norrønt opphav. På 1600-tallet kommer en del flere skotske eller mulig skotske navn til: *Dyke* i Evie (*Dyk* 1618 Sas.) av skotsk ‘gjerde’, *Newbigging in Redland* (1619 Sas.) og trolig *Sundiehouse* (1629 hp) og *Netherbigging* i Firth (1642 Gr). *Pow* i Costa og *Cot in Widweik*, begge fra 1618 Sas., har enten skotsk eller norrønt opphav.

Eldste belegg for navn med norrønt hovedledd og skotsk pluralmorfem finnes i de første rentals (1492). I undersøkelsesområdet er *Quyis* det eneste eksemplet fra rentals. Andre tidlige eksempler på navn med både skotske og norrøne elementer er *Flawis* (1656 Ret., < *flá* f) og *Holm of Grimbuster* (1664 Ch) med skotsk *of*-konstruksjon. I denne omgangen tar jeg ikke stilling til om det dreier seg om tilpasninger av eldre

¹⁴ *Banks* i Birsay er belagt alt i 1492. Marwick regner med en tilpasning av norrønt *Bakkar* (OFN: 131). Dette er reint hypotetisk, så lenge ingen norrøn form er belagt. Samtidig er det klart at et skotsk navn så tidlig vil være et klart unntak.

¹⁵ I 1503-rentals (Peterkin 1820: 49) fortelles det at deler av tunshipet gården ligger i, har skotske eiere. Dette kan forklare navneskiftet, men er likevel et unntak. En stor del av gårdene på Orknøyene fikk skotske eiere uten at det førte til endring av navnet, med få unntak overtok skottene de norrøne gårdsnavna. Se note 9.

norrøne navn eller nye skotske dannelser med innlånte element, hensikten er å finne fram til de første nedslag av skotsk språk i navnematerialet.

Slik det ser ut i undersøkelsesområdet, er skotsk innflytelse i navneverket før midten av 1500-tallet et unntak, det egentlige gjennombruddet for skotsk i navneverket skjer først på 1600-tallet. Det skotske innslaget er imidlertid fortsatt lavt i forhold til det norrøne. Dette understøttes av en liten studie av navn i 1600- og 1700-tallskilder.¹⁶ Andelen navn med reint skotsk form i de undersøkte kildene varierer fra 2–6 %, og om vi regner med navn med skotske enkeltelementer (oftest plurals-*s*), ligger andelen rundt 10 % i flere av kildene. I tillegg kommer en gruppe navn av usikkert opphav.

7.1.2.2. Kriterier for skotsk dannelser

Vi har alt pekt på at appellativer innlånt fra norrønt kan inngå i skotske navnedannelser. Det er derfor langt flere skotske dannelser enn de rundt 15 % av navna i Evie og Firth og knapt 25 % av navna fra Rendall som er skotske i alle ledd ¹⁷. Eksempelvis er *quoy* av norr. *kví* det mest frekvente navneledd overhodet. Andre høyfrekvente ledd er *geo* < *gjá* n, *breck* < *brekka* f og *gar(th)* < *garðr* m. Alle disse behandles i , se 8.4.3.¹⁸ Står disse alene som stedsnavn, kan man ikke avgjøre det

¹⁶ 1) Fra Rendall inntil 1629 kjennes 26 navn fra rentals og en hekseprosess.

Av disse er ett skotsk: *Banks*. For fem navn er det språklige opphavet usikkert: *Cruik*, *Poldrite*, *Uppettown*, *Windbreck*, *Sundiehouse*.

I Traills regnskaper 100 år seinere finner vi ytterligere fire eller fem navn med skotske elementer, nemlig *Drythall*, *Quoy(b)lecke* (til familienavnet *Black?*), *Bou of Rendell*, *Quoyhendrie* og muligens *Opahouse*.

2) Grimbuster saisiones fra 1600- og 1700-tallet inneholder 23 ulike navn, de fleste fra Firth.

Av disse er bare *Firth* skotsk i formen, mens *Millquoy* og *Quoy Sinclair* kan være skotske dannelser.

3) Saisiones fra nordvest-Mainland 1617–21 (Firth, Rendall, Evie, Harray, Stenness og Sandwick sogn) fører opp ca. 110 navn totalt.

Skotske er *Dyke* (tre ganger) og trolig *Hendirtown of Zeskenabie* i Sandwick.

Språklig blandet form har *Newclet* og *Lytilquoy in Quoyis*, mens det språklige opphavet for *Pow* og *Cot in Widweik* er usikkert.

4) Retours 1610–1648 for hele øygruppen har drøyt 200 oppførelser.

Av disse er fire reint skotske, nemlig *Banks*, *Mylnfield*, *Dyke*, *Tippitoiscroft*.

14–16 inneholder skotske elementer, dels plurals-*s*: *Aikiris*, *Clettis*, *Gravis*, *Halfquoyis*, *Quoyis* (4 ganger), *Stowis*, *Wallis* og *Pentland Skerries* og de usikre *Langas* og *Aistas*, mens tre er perifrastiske genitivkonstruksjoner, skrevet *de* (kilden skrives på latin): *Bull de Ropness*, *Bow de Hoy*, *Hall de Holland*.

5) Charters 1664–65 (Firth, Rendall, Evie, Birsay, Harray og Stenness sogn) inneholder 103 navn totalt. Skotske er *Banks* (to ganger), *Couperhouse*, *Nortons*, *Swordsland* og trolig *Souples land* og *Garicotts land*. 3 navn har blandet form: *Aikers*, *Quoys*, *Holm of Grimbuster*.

¹⁷ Forskjellen sogna imellom skyldes først og fremst at jeg har fått tilgang til en del nyere teignavn i Rendall, som nesten uten unntak er skotske.

¹⁸ Marwick anmerker for en del oppslagsord i ON at de bare finnes i stedsnavn, f.eks. *quoy* “now only used in place-names – but frequent formerly for a pen or enclosure...” (ON: 101). Det er uklart om de kunne brukes som navneelementer lenger enn som appellativer. Se også 8.4.10.

språklige opphavet, men i mange tilfelle kan øvrige elementer gi en pekepinn, framfor alt skotsk utmerkingsledd. Vi kan nokså trygt regne *Clay Geo*, *Heathery Quoy* og *Quoyblacke* med skotske utmerkingsledd som skotske dannelser.

Skotske bøyingsmorfemer alene er en noe mer usikker indikator. Navn som *The Geo* og *Flaws* (< norr. *flá* f) kan være skotske dannelser med innlånte appellativer, men også opphavelig norrøne navn med oversatt bøyingsmorfem, se 9.3.1. Morfematisk oversettelse kan bare påvises sikkert i de enkeltstående tilfeller der navn tidligere er belagt i reint norrøn form: i *Stufum* 1326 (DN II 170) > *Stowis* 1492. Som en hovedregel kan man likevel si at tidlige belegg øker sannsynligheten for norrønt opphav. Vi har sett at det skotske innslaget i navnematerialet er svært beskjedent før 1600. Er et navn først belagt etter 1600, kan dannelsen være skotsk, og sannsynligheten øker jo seinere førstebelegget er. Eksempelvis er gårdsnavnet *Quoys* nord i Evie først belagt i 1841, her vil jeg regne med at skotsk dannelses med det innlånte *quoy* er mest trolig. Gården *Quoys* i Inner Evie er derimot oppført allerede i rentals fra 1492, og kan meget vel være en morfologisk tilpasning av et opprinnelig norrønt navn i plural.

Skotsk *of*-konstruksjon er en god indikasjon på skotsk dannelses. Denne konstruksjonen er svært vanlig i navn fra Orknøyene, se 8.3.2. Det skotske opphavet understrekes av at hovedleddet i disse navna enten er reint skotske, som i *Burn of Orquil*, *Point of Hisber*, *Well of Ragan*, eller appellativer innlånt i dialekten: *Geo of Verron*, *Bull of Rendall* (1725) og *Holm of Grimbuster*.

Utmerkingsledd i eksemplene ovafor er stedsnavn, og det viser seg generelt å være klar sammenheng mellom navn med eksisterende stedsnavn som utmerkingsledd og *of*-konstruksjon. Av drøyt 130 slike navn er 104 dannet med *of*-konstruksjon. Det er altså god grunn til å snakke om mønsterstyrt navnedannelses. Vi kan gå tilbake til onomastikonmodellen og forestille oss en skotsktalende bonde som skal navngi en lokalitet. Han kan velge hovedledd blant alle appellativer i leksikon, en teig kan for eksempel kalles *meadow* eller *park* og i lang tid også *quoy*. For å skille det ene stykket ut fra andre teiger, utnytter den skotske navngiveren gjerne eksisterende stedsnavn i området, og disse har svært ofte norrønt opphav. Slik oppstår de tallrike navna av typen *Meadow of Cruan*, *Park of Fursan*. En videre behandling av *of*-konstruksjoner finnes i 8.3.2.

Om lag 20 % av navna har reint skotsk etymologi. En noe større andel av navna må antas å være skotske dannelser, selv om de inneholder norrøne ledd, dels innlånte appellativer, dels norrøne proprier som fungerer som utmerkingsledd. I alt skal drøyt 48 % av navna regnes som skotske dannelser, se 6.4.

7.1.3. Usikkert språklig opphav

Av tabellene i 6.4. framgår det at drøyt 13 % av navna har usikkert opphav. Dersom navneledda er gangbare både i norrønt og den skotske dialekten på øyene, og tidlige belegg mangler, må spørsmålet om språklig opphav forbli åpent. Vi har sett at en rekke norrøne ord er lånt inn i dialekten. I tillegg er mange ord svært like i utgangspunktet, ettersom skotsk og norrønt er nært beslekta språk. Det gjelder f.eks. i navn som *Sand Geo*, der *sand* er et felles ord og *geo* < *gjá* er innlånt og blir normaltermen for smale, bratte klippeviker.

Likedan er språklig opphav usikkert for mange navn med hovedledd *hús/house* og *tún/town*, som *Mydhouse* (1503) og *Uppettown* (1629). Selv om skriftlige belegg fra Orknøyene tyder på at skotsk og norn ble oppfattet som atskilte språk, og at en ikke kunne forstå det andre språket uten å ha lært det, kan vi regne med en form for semikommunikasjon på navneleddsnivå, se 9.3.4., fordi en del frekvente navneledd er så like at de kan oppfattes uten vansker på begge språk, f.eks. *sand*, *land*, *hús/house*, *mið/mid*.

Norrøn navnedannelse	<ul style="list-style-type: none"> - kan regnes som sikker bare hvis navnet inneholder reflekser av morfemer som ikke kan ha blitt dannet i skotsk, f.eks. norrøne kasus- eller bøyingsmorfemer: <i>Quina, Ernie Tooin</i> - Hovedledd av norrønt opphav er en indikasjon på norrøn dannelse, som støttes dersom navnet inneholder andre norrøne elementer i tillegg
Skotsk navnedannelse	<p>er sannsynlig når</p> <ul style="list-style-type: none"> - alle elementer i navnet er skotske: <i>Sunnybanks</i> - hovedleddet er et norrønt appellativ lånt inn i dialekten og utmerkingsleddet er skotsk, typen <i>Heathery Quoy, Clay Geo.</i> - et skotsk hovedledd utmerkes med et norrønt stedsnavn: <i>Breckan Park, Park of Fursan</i> - ved skotsk <i>of</i>-konstruksjon: <i>Bu of Rendall</i>
Usikkert opphav	<ul style="list-style-type: none"> - Dersom navnet består av elementer som er kjent fra begge språk, enten felles ord eller norrøne appellativer innlånt i dialekten: <i>Sand Geo, Midhouse.</i>

Figur 7.2. Oversikt over kriterier for å avgjøre språket for navnedannelsen

7. 2. Stereotypi i stedsnavn fra koloniene?

Vi må regne med at det eksisterende onomastikonet danner mønster for videre navnedannelser. Det gjelder generelt, men det har vært hevdet at navnedannelse i koloniområder er spesielt stereotyp. I innledningen til kap. 4.3. har jeg referert Hansen 1998: 29: “man [skal] ikke arbeide så lenge med navn før man sitter igjen med en følelse av at navneforrådet – særlig i koloniområder – ofte er nokså stereotyp”). Den samme holdningen gir Kruse uttrykk for (1996: 260f.). I det følgende vil jeg drøfte denne påstanden, blant annet med utgangspunkt i Nicolaisens undersøkelse av navneledd fra de to nordligste av Orknøyene, *Imitation and Innovation in the Scandinavian Place-Names of the Northern Islands of Scotland* fra 1987, en studie både Hansen og Kruse refererer til. Også tendensen til å danne stedsnavn med personnavn som utmerkingsledd har vært trukket fram som et stereotyp trekk ved navnedannelse i koloniområder.

7.2.1. Personnavnforledd

Tendensen til å danne stedsnavn med personnavn som utmerkingsledd i kolonier er drøftet av Rentenaar (2001: 265 med henvisninger). Navngivningsmønsteret begrunnes med at personnavn har vært lette å ty til når det skal dannes en mengde stedsnavn innafør et begrenset område i løpet av en forholdsvis kort periode. For Danelagsområdet ser det ut til å stemme at andelen personnavnforledd er høy. Fellows-Jensen (2001: 283) regner f.eks. med at rundt 50 % av *by*-navna i East Midlands og Yorkshire har personnavn som utmerkingsledd. Også i *þorp*- og *tūn*-navn er personnavnforledd vanlig (op.cit.: 284, 285).

Materialet fra West Mainland oppviser imidlertid ikke noen høy andel navn med personnavn som utmerkingsledd. Av 661 ulike navn i materialet har jeg regnet med 27 sannsynlige sammensetninger med personnavn, dvs. 4 %. Ytterligere 18, eller 2,8 %, av navna kan ha personnavnforledd, slik jeg har tolket dem, se appendiks 2. Prosenttallene virker lave, men samsvarer godt med den andelen personnavnforledd Marwick regner med for de drøyt 1500 bostedsnavna i OFN (s. 262f.). Marwick tolker 68 (4,6 %) av bostedsnavna som sikre sammensetninger med personnavn, mens 42 (2,8 %) er mulige sammensetninger med personnavn. Det skal tilføyes at personnavnforledd ikke er avgrenset til norrøne dannelser, drøyt halvparten av eksemplene fra mitt materiale er skotske dannelser som *Annie's Rig*, *Dicksquoy* og *Scotts Hall*.

Tallene fra Orknøyene samsvarer for øvrig godt med Eli Ellingsves tall fra 16 norske kommuner (1999: 34f.). I de undersøkte kommunene varierer andelen navn med personnavnforledd fra 1,8–9,9, og et snitt på 4,7 %. Hun påpeker at tre av seks kommuner der andelen stedsnavn med personnavnforledd overstiger 5 %, utmerker seg med sein bosetting, dels begrunnet med immigrasjon eller kolonisering. Det gjelder Målselv og Sørreisa i Troms og Grue på Finnskogen i Hedmark. I noen grad kan det norske materialet sies å støtte hypotesen om høyere andel navn med personnavnforledd i koloniområder, men tallene er allikevel svært mye lavere enn de Fellows-Jensen regner med.

Materialet fra Orknøyene skiller seg ut fra Fellows-Jensens ved å omfatte andre navnetyper enn bare bosetningsnavn. Men dette kan ikke være nok til å forklare forskjellen, ettersom OFN også konsentrerer seg om bosetningsnavn og får resultater tilsvarende mine. Det ser altså ut til at andelen personnavn i stedsnavna på Orknøyene er radikalt annerledes enn i Danelagen. Dersom personnavnforledd virkelig kan

knyttet til et kortvarig, men omfattende navngivningsbehov, kunne forskjellen nettopp være at norrøn navngivning ikke er avgrenset til en kortvarig koloniseringsfase på øyene, ettersom norrønt vant fram som eneste språk. I motsetning til i Danelagen er norrøne navn på Orknøyene dannet over en lang periode. På den andre sida er ikke personnavnforledd knyttet til det norrøne navnelaget, over halvparten finnes i skotske dannelser. Stedsnavn med personnavnforledd kan altså ikke knyttes spesifikt til koloniseringsperioden. Muligvis skal vi slå oss til ro med at andelen personnavnforledd varierer fra område til område, etter lokale mønstre. Vi skal heller ikke se bort fra at noe av forskjellen kan skyldes ulike forskningstradisjoner, med sterkere eller svakere tilbøyelighet til å tolke usikre forledd som personnavn.

7.2.2. Nicolaisens undersøkelse fra Sanday og North Ronaldsay

Nicolaisen (1987: 74–85) gjennomgår navnematerialet fra de to nordligste Orknøyene, 136 navn i alt. Av disse er 116 av norrønt opphav. I dette materialet finner han 39 ulike hovedledd og 41 ulike utmerkingsledd. Deretter leter han i NG etter paralleller til de navneledda som er brukt på Orknøyene. I de aller fleste tilfelle finnes norske paralleller (også der Nicolaisen mener det ikke gjør det, som for *eyrar*, op.cit.: 82), og ofte gjenfinnes også sammensetningene i Norge. På dette grunnlaget trekker han den konklusjon at Orknøynavna er imitative: “there cannot be any doubt that the element of imitation is predominant, and that any innovative impulse is almost completely absent”.

Nicolaisen trekker likevel fram noen få navneledd som særegne for Orknøyene (1987: 84), *bölkr* og *stæði* fra norrønt og *trave* fra keltisk (jf. gæl. *treabh*) brukt om jordgjerder på de nordlige Orknøyene. Av navneledd som får en annen bruk, nevner han først og fremst *bólstaðr*.

7.2.3. Hva viser materialet fra West Mainland?

Variasjonen i hovedledda er vesentlig større i mitt materiale enn i Nicolaisens. Antallet ulike hovedledd av norrønt opphav er drøyt 60 for bostedsnavn og rundt 115 for navnetypene samlet. Som jeg viser i 8.4.1., forekommer også navneledd som ikke er brukt i Norge. Noen av disse har norrønt opphav, f.eks. *blett* < **blettr*, islandsk *blettur* ‘flekk’, *enni* n ‘panne, skalle’ og *Hoemin* < **hofning* ‘beite’. Lån fra keltisk er

sjeldne, *treb* og *trave* som forekommer på de nordlige øyene, er ukjente på West Mainland. Derimot forekommer *ærgi* ‘seter’ en enkelt gang i materialet, mens lånorda *lón*, *lun* ‘fuktig mark’ og *krú* ‘inngjerding’ fra keltisk er i alminnelig bruk, se 8.4.1. Vi må også regne med at skotske ledd kan ha vært lånt inn i norn, f.eks. *muir*, se *mo* 8.4.3.9., og muligens *gutter*, se 7.1.2..

Undersøkelsen fra North Ronaldsay og Sanday har vært tatt til inntekt for at navn i kolonier er mer stereotype enn navn i hjemlandet, f.eks. Hansen (1998: 29). Nicolaisen uttrykker ikke eksplisitt at navnedannelsen er stereotyp i artikkelen fra 1987, selv om formuleringen “this is an unexcited landscape described in unexcited terms by an unexcited, or even unexciting, people” unektelig kan tolkes slik. Og i en seinere artikkel (1991: 149) trekker han, på grunnlag av den refererte undersøkelsen, den konklusjonen at utvalget av hovedledd er svært begrenset.

Er det så grunnlag for å hevde at norrøne stedsnavn på Orknøyene er mer stereotype enn navn i det nordiske hjemmeområdet? Nicolaisen behandler først og fremst stereotypi på navneledds nivå, og metoden innebærer at et enkelt belegg i Norge for navneledd fra Orknøyene (1987: 77) er tilstrekkelig for å klassifisere Orknøyenava som imitative. På denne måten tilsløres frekvensforskjeller, se gjennomgang i 8.4.2. *Bólstaðr* er nevnt, mens det ikke kommer fram at *kví*, som er det mest frekvente navneleddet på Orknøyene overhodet, sjelden anvendes som hovedledd i norske navn. Det samme gjelder for et navneledd som *skáli*.

Av Nicolaisens metode framgår det heller ikke om det utvikler seg særbetydninger for navneledda. To sentrale eksempler er *brecks* om ‘skrinn jord, udyrka mark’ og *Bu of* som betegnelse for hovedgårder, se 8.4.3.3. og 8.4.3.4. I tillegg bør navneleddet *krú*, f ‘inngjerding’ nevnes spesielt, fordi det er et lån fra keltisk som ser ut til å ha nådd deler av Norge via vesterhavskoloniene, se 8.4.1.

Det er også verd å legge merke til at stereotypi er mer påfallende for visse skotske navneledd enn for norrøne. I 8.4.5. viser jeg hvordan *knowe* og *hill* kommer til å dekke hele spekteret av forhøyninger i landskapet, mens opptil 14 ulike navneledd av norrønt opphav brukes for å betegne forhøyninger av ulik størrelse. Og mens seks eller syv ulike hovedledd inngår i norrøne åsnavn, er *hill* gjennomført i skotsk.

I drøftingen av stereotypi kontra variasjon i navngivningen er tid en relevant faktor. Variasjon i navneledda oppstår over tid, fordi mange navneledd er svært produktive en

periode, for seinere å falle i glemsel. På Orknøyene har norrøn navngivning vært mulig i ca. 900 år, med den mulighet for variasjon det innebærer. Her skiller Orknøyene seg som nevnt radikalt fra koloniene i Danelagen, der norrønt språk kun levde noen i et par hundre år, og ikke minst Normandie, der språket døde etter få generasjoner. De skotske navna på Orknøyene er dannet i en kortere periode enn de norrøne. Derfor er det ikke uventet at stereotypi er mest iøynefallende for skotske navn, først og fremst i hovedledd i skotske naturnavn. Ovafor i 7.1.3.1 så vi at skotsk navnedannelse ikke slo igjennom før på 1600-tallet, og 500 år ser ut til å være for kort tid til at eldre naturnavneledd er gått av bruk og blitt erstattet av nye. Dette gjelder i mindre grad navn på jordstykker og artefakter, se 8.4.5. Her har nye termer kommet til, først og fremst fordi det har vært store driftsomlegginger i jordbruket i løpet av perioden. Navneledd eller ord som inngår i navn behandles videre i 8.4.

Variasjonen i norrøne hovedledd er som nevnt større i mitt materiale enn i Nicolaisens. Konsentrasjon om visse navneledd er likevel tydelig, i orknøymaterialet finnes høyfrekvente navneledd som *garth* og framfor alt *quoy*. Om lag 50 navn i materialet har hovedleddet *quoy*, og Thomson (1995: 52) regner med 438 *quoy*-navn i alt på øyene. Konklusjonen må være at det er lett å peke på stereotype trekk, ikke minst på navneleddnivå, men at det er mindre rimelig å karakterisere norrøn navngivning på Orknøyene som særskilt stereotyp. Vi skal heller se på mønsterdannelse og gjentakelse av navneledd som et typisk trekk ved navnedannelse generelt. Dette vil være min innfallsvinkel i det følgende.

7.3. Navngivning etter onomastisk forbilde – denotasjonsskifte, oppkalling og mønsterdannelse

Navngivning skjer ikke bare ved at det dannes nye navn av de elementene som står til rådighet i leksikon og onomastikon, nye navn kan også hentes mer eller mindre direkte inn fra det eksisterende navneforrådet. Direkte avhengighet av det faktiske onomastikonet kommer klarest fram ved *navneoverføringer* eller *oppkallinger*, der et eksisterende *proprium* tas i bruk om en ny lokalitet. Et nyryddet bruk kan f.eks. få navn etter en naturformasjon like ved eller etter viktige byer som *London* eller *Newcastle*. Navngivningen innebærer overhodet ingen karakteristikk av lokaliteten i slike tilfelle og kan derfor kalles umotivert.

Anderssons modell (1996: 29) presentert i 4.3.1.2. illustrerer hvordan navnebrukere også kan velge navn fra et abstrakt onomastikon, dels ikke-karakteriserende navn som passer for et vidt spekter av navnebærere, dels navn som karakteriserer navnebæreren. Den første typen omfatter typisk personnavn, men også visse *motenavn* for hus og småbruk. Det er heller ikke usannsynlig at navngivere velger *prefabrikerte karakteriserende* navn, som Andersson kaller det. Andre forskere bruker termer som *betingede oppkallinger* og *innholdsanalogi*, se 4.3.1. I praksis kan det likevel være vanskelig å skille slike motiverte mønsterdannelser fra spontane dannelser, se videre drøfting nedfor.

Jeg mener også man kan se det som en form for navngivning etter onomastisk forbilde når navngiverne foretrekker *bestemte navneledd* til bestemte tider.

7.3.1. Denotasjonsskifte og oppkalling

Navneoverføringer og oppkallinger er relativt vanlig i materialet. I slike tilfelle skjer ny navngivning uten en ny navnedannelse, et ferdigdannet proprium overføres som en uanalysert enhet. Det etymologiske innholdet er irrelevant, det gjelder den opprinnelige navnebæreren. I den grad det kan rekonstrueres, vil det i mange tilfelle ikke passe som beskrivelse av den nye navnebæreren. Overføringene kan grupperes på grunnlag av geografisk avstand – navngiverne kan finne sine navnemodeller i nærmiljøet eller bevege seg ut i den store verden.

7.3.1.1. Denotasjonsskifte

Denotasjonsskifter innebærer at eksisterende navn overføres til nye denotater i umiddelbar nærhet (jf. Dalberg 1991: 130ff.). Det er velkjent at naturnavn og teignavn kan overføres til bosteder, slik at en gård kan hete *Langvatnet* eller ei bygd *Tafforden*. I det undersøkte materialet finner jeg en rekke eksempler på at navn på nedlagte hus og gårder er overført til teiger. I tunshipet Rendall har f.eks. sju av de registrerte teignavna oppstått ved denotasjonsskifte: *The Dale*, *Faegie*, *Gravan*, *The Hammer*, *Smerhouse*, *Willhall* og *Windbreck*. I alle disse tilfellene er bostedene forsvunnet.

Teignavn med bostedsdenoterende hovedledd som *Smerhouse* og *Willhall* illustrerer at opprinnelig etymologi er irrelevant ved overføring. Det samme gjør *Lyde* (< norr. *leið* f 'vei') om et lite bruk lengst opp i skaret i Settiscarth, der veien går over til Harray. I dialekten har *leið/lyde* muligens fått en betydningsekstensjon til "område

der det går vei”, se *The Lydes of Orquil* i 6.3.3. På de første OS-kartene (fra 1882) er bruksnavnet ikke belagt, men derimot *Liod* som områdenavn og *Cups of Liod. Chair of Lyde* (< *kjarr* n ‘kjerr’) er belagt på 1848 ComF. Veien eller området med veien er den opprinnelige navnebæreren, *Chair of Lyde* og *Cups of Lyde* er sekundære dannelser til dette, mens bruksnavnet er direkte overført. Veien heter i dag *Lyde Road*.

Som denotasjonsskifter skal vi trolig også forklare seint belagte husnavn med refleks av norrøn artikkel, f.eks. *Queena* < *kvína* i Rendall og *Cruan* < *krúin* i Firth. Husa er trolig bygd og navngitt etter 1840, siden navna mangler i de første folketellingene og på skiftekart fra 1840-åra, *Cruan* er først belagt i 1868 og *Quinna* på 1882 OS. Begge kan være overførte teignavn. Likedan er husnavnet *Trundigar* om et hus i Rendall bygd på 1990-tallet et denotasjonsskifte, huset har fått navn etter jordet det er bygd på. I dette tilfelle har teigen for øvrig igjen navn etter en tidligere gård, men det understreker nettopp navnebrukernes tilbøyelighet til å gjenbruke eksisterende navn.

Det er naturligvis ikke tale om norrøn navngivning etter at norrønt er dødd ut, navna er gitt av skotter med kjennskap til det lokale norrøne onomastikonet, og det er propriet som enhet eller uanalysert størrelse som overføres (se diskusjon hos Dalberg 1991: 131). Det samme gjelder ved denotasjonsskifte i enspråklige områder. Dersom et hus på et gitt tidspunkt får navn ved denotasjonsskifte, kan navnet tilhøre et tidligere språksteg. På denne måten kan denotasjonsskifte resultere i navn som bryter med normal kronologi og levende mønster for dannelse.

Fra navngivningssynspunkt er denotasjonsskifte en rasjonell form for navngivning, på den måten at den identifiserende funksjonen til innarbeidede navn utnyttes. Navnebrukerne knytter allerede en lokalitet til navnet, og en nærliggende ny lokalitet kan lett knyttes til.

For de overførte teignavna fra Rendall så vi at den opprinnelige navnebæreren var forsvunnet. I andre tilfelle overlever begge navnebærerne, slik at to steder får homonyme navn. For å unngå mulig sammenblanding, kan den opprinnelige navnebæreren få et nytt navn. I det undersøkte materialet skjer dette i et par tilfelle ved at opprinnelige navnet får et epeksegetisk tillegg¹⁹, slik at *Lyde Road* kan skilles fra bruket *Lyde* og gårdsnavnet *Hall of Rendall* fra bygdenavnet *Rendall*.

¹⁹ Som Zilliacus (2002: 195f.) og Dalberg (1991: 116f.) vil jeg regne epeksegetiske dannelser som nye navnedannelser. Dette framgår tydelig om vi analyserer navna syntaktisk (jf. 4.2.3.2). *Rendall* er en norrøn dannelse med norrønt hovedledd *dalr* og trolig et bekkenavn som utmerkingsledd. *Hall of*

Denotasjonsskifte karakteriseres av Dalberg (1991: 131) som “metonymisk navneoverførsel baseret på berøringsassosiasjon”. Men eksisterende lokale navn kan også tas i bruk på nytt uten denne direkte berøringsassosiasjonen. I slike tilfelle er termen oppkalling å foretrekke, fordi navngivningen har skjedd ved at navngiver bevisst velger en annen lokalitets navn for en ny lokalitet (jf. Rentenaar 1987: 222).

7.3.1.2. Lokale oppkallinger

Nyere bruk ryddet etter utskifting av allmenning (commons) på 1800-tallet får i en del tilfelle navn etter gårder andre steder på øyene, gjerne storgårder. I åssida i Rendall ligger ruinene av et bruk som kalles *Hayon*. Dette sies å være oppkalt etter en gård med samme navn i Birsay. I den gamle allmenningen i Harray lå bruket *Gaitnip*. Navnet er i dag overført til en teig. Bruket er først belagt i folketellinga i 1841 som *Gatenip*, og har da trolig vært nyryddet i forbindelse med utskiftinga. Norrøn navnedannelse er derfor lite sannsynlig, bruket har snarere fått navn etter en gård i St. Ola som heter *Gaitnip*. Denne gården er kjent fra de eldste rentals, og er trolig identisk med *Geitaberg* i *Orknøyingasagaen*.

Et bruk i Rendall heter *Graemshall*. Navnet er en kurant skotsk dannelselse, ikke minst om bruket kunne knyttes til en person *Graeme*. Men ettersom *Graemshall*²⁰ i Holm er en av de største gårdene på Orknøyene på 17- og 1800-tallet (Thomson 1987: 235f.), må en også her regne med muligheten for oppkalling.

Et spesielt tilfelle er *Burn of Lyd*, oppført som teignavn på Burness i 1931. Det har ikke berøringsassosiasjon med *Lyde*-navna i Settiscarth som er nevnt i 7.2.1.1., heller ikke via noe bekkeløp. Avstanden er 4-5 km. Bekken som renner vestover mot Harray heter imidlertid *Burn of Lyde*, men det er uklart hvorfor en teig skulle ha fått navn etter en bekk i Harray.

Blant navna finnes dessuten en rekke gjengangere. I slike tilfelle er det også naturlig å holde muligheten for navneoverføring åpen, uten at det nødvendigvis er mulig å påvise at enkeltnavn er direkte overført. Navnet *Lyking*, trolig av *leikvin* ‘slette for leik, sport’ finnes tre steder på øyene. *Lyking* i Sandwick er oppført som gård fra de første rentals, mens *Lyking* i Rendall ikke dukker opp i kildene før i 1841. Det

Rendall er derimot en skotsk dannelselse, med skotsk hovedledd *hall* og et eksisterende proprium som utmerkingsledd.

²⁰ Når navnet er skotsk, skyldes det en av de relativt sjeldne eksempler på navneskifte. Gården heter *Meall* i rentals, men ble omdøpt etter at den kom i Grahamfamiliens eie på 1600-tallet.

kunne jo likevel være gammelt som teignavn, men bruket ligger temmelig bratt til og virker ikke umiddelbart velegnet som idrettsarena. Når det i tillegg ser ut til å være en relativt ung bebyggelse, må muligheten for oppkalling tas i betraktning.

Videre finnes det tre *Jubidee* (to bruk og en dal) og tre *Billia Fjold* i undersøkelsesområdet. For naturnavn og bruksnavn har vi liten mulighet for å avgjøre hvilke navnedannelser som er primære og hvilke som eventuelt er oppkallinger, siden naturnavna og brorparten av bruksnavna dukker opp i kildene først etter 1840. I tilfellet *Jubidee* skal en dessuten holde muligheten for sekundær homonymi åpen, ulike navn kan ha falt sammen i form. Både lokaliteten og skrivemåten *Jewa Dale* (1846 kF) i Firth tyder på at hovedleddet er *dalr*, mens *dý* 'søle' passer saklig i Evie og Harray. Her er det skotsk *l*-bortfall som skaper homonymi, se 8.1.2.2.

Heller ikke de gamle bostedsnavna slipper fri for gjenbruk. Indeksen i OFN viser at *Holland* (< *Háland*) er brukt som gårdsnavn tolv steder, *Garson* (< *garðsenði*) finnes ni steder og *Grindally* (< *grindarhlíð?*) og *Kirbister* (< *Kirkjubólstaðr*) sju steder. I praksis er tallene enda høyere, fordi Marwick ikke systematisk regner med nyere bruk. Eksempelvis finnes to *Holland* i Harray som begge mangler i lista, og Gammeltoft (2001: 129ff.) fører opp tolv *Kirbister* fra Orknøyene. Her er grensen til betinget mønsterdannelse flytende, se 7.3.3.

Vi må regne med at navngiveren har et motiv for å gi et oppkallingsnavn. Ved navngivningen har han ønsket å knytte an til den opprinnelige lokaliteten, men motivene, i den grad vi kan avgjøre dem, varierer. Et litt uvanlig eksempel finnes i Harray, der avstandene på milesteinene langs hovedveien nordvestover angis til storgården *Boardhouse* i Birsay. Når et hus (bygd etter 1831) like ved en milestein kalles *Boardhouse*, kan det vel tenkes at navngiveren har latt seg inspirere av milesteinen. Men tilknytningen kan også være mer personlig. På 1800-tallet måtte småbrukerne på vestsida av Rousay forlate heimene sine fordi landeieren ville ha sammenhengende sauebeite. De bortviste bosatte seg lenger sør på øya, og ga de nye husa navn etter bruka de måtte flytte fra. En enda uheldigere mann ble ifølge tradisjonen tvangsflyttet to ganger i den samme perioden, da det ble skapt en storgård av Swannay lengst nordøst i Birsay. Han ga begge de nye bostedene navn etter bruket han opprinnelig kom fra, *Dale*. Først kom familien til *Dale* øst for Loch of Swannay, etter den nye utkastelsen slo de seg ned på *Dale* på vestsida (Marwick 1970: 44f.).

Navnet *Gairsay* i en myr ved Hackland virker umiddelbart litt merkelig, men forklaringen skal være så enkel som at oppsitterne på Gairsay skar torv her.

7.3.1.3. Oppkalling etter nasjonale og internasjonale lokaliteter

Blant de perifere bruka i Harray finner vi både *London* (1841), *York* (1841) og et bortkommet *Newcastle*. *London* finnes også på Rousay og Eday (der flyene, til mange besøkendes forundring, lander på London airport). Marwick foreslår et opphavelig norr. *Lundrinn* m best. (OFN: 49f.). Men siden dette er relativt nye hus eller bruk med perifer beliggenhet, ingen av dem kjent fra rentals eller andre eldre kilder, og øyene i tillegg er treløse fra naturens side, er oppkalling mer sannsynlig. Et lite bruk i Evie kalles *Hull* (1846, 1897), også dette er helst et overført navn. I Norge er det lite tradisjon for å kalle opp bruk etter de større byene, men Pamp (1991: 158) skriver at det finnes et dusintall *Stockholm* i Skåne.

Eksempelene ovafor er større byer, men oppkalling etter mindre kjente britiske lokaliteter forekommer også. *Clickimin*, brukt som husnavn flere steder på Orknøyene og Shetland, hevdes å være oppkallinger av vertshus på det skotske fastlandet. Tolkningen er noe usikker, men se 8.3.4. Navnet er brukt i Firth, og en periode var det også et *Clickimin* i Evie. *Pantland Craigs* i samme sogn er trolig en delvis oppkalling etter *Pentland Firth* mellom Orknøyene og det skotske fastlandet. Både Pentlandsfjorden og Evie Sound er kjent for sine lumske strømmer, og navnevalget kan muligens være inspirert av strømforholdene. *Hoversta* i Rendall er et annet eksempel på mulighet for oppkalling innafor de nordlige øyene. Navnet må være nytt. Det mangler på OS-kartet fra 1882, og kan altså ikke være et vanlig *staðir*-navn. Derimot kan det være overført fra Shetland, der *Hoversta* finnes to steder (Stewart 1987: 253, 256). Også formen vitner om overføring. Mens *staðir* i navn på Shetland normalt utvikler seg til *-sta* (Jakobsen 1936: 100), er normalformen på Orknøyene *-ston*.

Lokalt må Harray-boerne tåle litt spøk med at de er landkrabber, siden Harray er det eneste innlandssognet på øyene. Men av de sogna jeg har studert, er det faktisk Harray som utmerker seg med å ta opp internasjonale navn. En teignavn *Manitoba* er gitt til minne om en slektning som hadde slått seg ned i provinsen med samme navn i Canada. Handelsselskapet Hudson Bay Company var en stor arbeidsplass for

orknøyinger på 1700- og 1800-tallet, og en del valgte å emigrere. Navneoverføringen er i dette tilfellet personlig motivert.

Andre eksempler fra Harray er *Madras House* (etter byen *Madras* i India) som huser butikk og kafé i dag, og gårdsnavnet *Ballarat House* (etter en by i Australia). Kanskje har navngiverne eller deres slektninger vært i India og Australia. Lokalt fortelles det iallfall at sjømenn som hadde lagt seg opp penger, gjerne kjøpte seg gårder i Harray, der de kunne få odelsjord. Til tross for at orknøyingene er øyboere, regner de seg i mye sterkere grad som jordbrukere enn som sjøfarende folk. For å avgjøre motivasjonen for slike navneoverføringer, er vi likevel avhengige av ekstralingvistisk informasjon.

Høyden *Spy on Cop* i samme sogn har fått navn etter slagstedet *Spion Kop* fra boerkrigen (jf. Field 1993: 63). Det er interessant at navnet alt er reanalysert og har fått et nytt forklarende sagn knytta til seg. Navnet knyttes nå til skotsk-nasjonalistisk innsats under jakobitteropprøret i 1745, da Bonnie Prince Charlie gjorde det siste forsøket på å vinne skotsk selvstendighet. Slaget i 1900 er glemt, kanskje fordi britene led nederlag, mens jakobitteropprøret er en levende del av skotsk tradisjon og folklore.

I de andre sogna fins få eksempler på internasjonale navn. *Como* er et yngre, nedlagt bruk utafør den gamle dyrkamarka i Rendall. Det mangler på det første OS-kartet og er altså dannet etter 1882, slik at overføring av det italienske navnet må være mulig, *Comosjøen* var tidlig kjent som turiststed. Alternativt måtte navnet forklares som en sammensetning med *-mo*, se 8.4.3., og et utolket utmerkingsledd, overført ved denotasjonsskifte. På OS 1882 er *Cadiz* oppført som navn på et hus i Firth. Dette er utvilsomt overført fra den spanske havnebyen, ingen hjemlig etymologi er mulig.

7.3.1.4. Deloverføring? Norrøne elementer i nyere navnedannelser

I 7.1. har jeg vist at orknøyingers språkkompetanse omfatter et onomastikon som for en stor del har norrønt opphav. Det betyr at opprinnelig norrøne navn kan tjene som mønster for nye skotske dannelser, f.eks. at visse navnelementer kan ha vært tilgjengelige utelukkende via onomastikonet.

Gammeltoft (2001: 288ff.) regner med en rekke seine analogiske dannelser med *bister*, tre av dem fra West Mainland. Selv argumenterer jeg for at *Skelbist* (*Scelbister* 1723) på Gairsay kan være dannet etter onomastisk forbilde, snarere enn av levende appellativisk materiale, se 6.3.1. og 8.4.2. Førstebelegget er seint til *bólstaðr*-navn å

være, de fleste kjennes fra rentals. Det betyr at navngivningen sannsynligvis er sein. I så fall kan det enten være en direkte overføring av navnet *Skelbister* fra Sanday eller Orphir, eller en dannelselse med kjente navneelementer. Den siste muligheten aktualiseres her, fordi begge ledd er kjent fra nærmiljøet. Leddet *skáli* inngår i *Langskaill*, navn på hovedgården på Gairsay. I tillegg har sognet Rendall to andre *bólstaðr*-navn, *Ellibister* og *Isbister*. I Isbister ligger forøvrig en gård *Skaill*.

Også bruksnavnet *Cruanbreck* er dannet av elementer hentet inn fra onomastikon. I et norrønt navn forventer vi ikke bestemt form i utmerkingsleddet. Det er også tydelig at navnet er nytt, ettersom huset mangler på OS-kartet fra 1882. En titt på kartet viser oss at navngiveren har utnyttet lokale navn, området heter *Breck of Cruan*. Navngiveren forholder seg altså til et lokalt onomastikon og et kjent navnemønster, kanskje regner han med at *Cruanbreck* er en parallell til *Breck of Cruan*, på samme måte som *Harray Loch* kan brukes parallelt med *Loch of Harray*. En skotsk navngiver i nyere tid er ikke i stand til å analysere *Cruan* som et substantiv i bestemt form, og må nødvendigvis bruke leddet som en enhet i videre navnedannelse²¹. Kanskje ligger det et bevisst ønske om å skape et navn med norrøn klang bak slik navngivning, men trolig teller det mest å skape en lokal tilknytning.

Husnavnet *Kirkatoft* fra Evie framstår som et kronologisk problem, fordi navnet er norrønt i formen, men huset først fikk dette navnet da det ble gjort om fra bedehus til bolighus for noen tiår siden. Hvordan kan navnet *Kirkatoft*, som også stemmer bra semantisk, være gitt så seint? Beboerne kunne forklare sammenhengen: Navnet var gitt av folkeminnegranskeren Ernest Marwick, som hadde tilstrekkelig kjennskap til norrønt og det lokale onomastikonet til å skape en moderne versjon av et norrønt

²¹ I nyere norsk navnedannelse ser vi også en tendens til at stedsnavn som utmerkingsledd blir stående i bestemt form, f.eks. *Stokkanhaugen* i Trondheim og *Stokkanvegen* i Stjørdal til gårdsnavna *Stokkan*, i motsetning til *Stokkbekken* i Trondheim til det samme gårdsnavnet. (Jf. *Vålerenga-spillere* og *Gardermoen-prosjektet* i NRG: 68.) Komposisjonsmåten er propriumsspesifikk (norske språkbrukere velger ikke appellativer i best. form som førsteledd i sammensetninger) og reflekterer at språkbrukerne oppfatter propriene som enheter. Bøyingsmorfemene inngår i helheten, og derfor røres det heller ikke ved dem i sammensetninger (jf. Bakken 1998c: 205f.).

Det er likevel en gradforskjell mellom de norske eksemplene og dette. Trønderske språkbrukere er i stand til å analysere appellativet *stokkan* som best.pl. av *stokk*, det er propriumsfunksjonen som gjør at *Stokkan* bevares uendret. Språkbrukere på Orknøyene i dag har i mange tilfelle ingen kompetanse om de språklige enhetene som inngår i norrøne navn. Propriene i seg selv, f.eks. *Cruan* eller *Leaan*, er de minste enehetene i språkbrukerens kompetanse, og må følgelig brukes i uendret form i eventuelle videre dannelser (jf. 4.1.4, 9.3.5.).

navn²². Ved å være dannet i et språk som ikke lenger er levende, bryter navnet med de normale prinsipper som gjelder for navnedannelse, nemlig at hovedleddet skal være hentet fra det levende språket. For et opprinnelig norrønt navn *Kirkjutoft* vil man for øvrig forvente en lydlig utvikling fra dannelsen fram til i dag, helst til **Kir(k)toft* eller **Kirtit*.

Til sist skal jeg nevne et mulig eksempel på morfologisk mønsterdannelse. *Rushabreck* er navn på et bruk i Evie. Utmerkingsleddet er trolig skotsk *rush* ‘starrgress’, og da skal vi regne med at hovedleddet er det innlånte *breck*, se 8.4.3.3., mens *-a* tilsynelatende er en norrøn komposisjonsfuge. Navngiveren kan ha vært vant til at utmerkingsleddet ender på *-a* i norrøne navn, uten å kjenne til kasussystemet som ligger bak. Funksjonen kunne være å splitte et konsonantsamband, men formen kunne vanskelig tenkes å oppstå uten det norrøne forbildet.

7.3.2. Motenavn

Termen motenavn har jeg lånt fra Pamp (1991: 158, jf. 4.3.1.1.). ‘Namnet ges til skillnad från uppkallelse-namnen utan att någon speciell tidigare namnbärare föresvävar namngivaren’. Pamps eksempler er yngre navn som *Rosenhill*. Også på Orknøyene kan en finne eksempler på gjengangere blant de yngre, skotske navna. Husnavn som *Newark* ‘nytt arbeid’, *Windywa’s* ‘trekkfulle vegger’ og *Blinkbonnie*, bokstavelig ‘blink vakkert’, går igjen. Som navneledd for nyere hus er *hall* en favoritt, se nedafor. Sammensetninger med *bank* ‘bakke, bredd’ er også relativt vanlige: *Rosebank*, *Sunnybank* og *Comelybank* ‘trivelig bakke’. Klart skriftspråkspregede er *Briar Lea* og *Heather Lea*, med navneledd som ikke brukes som appellativ lokalt: *lea* ‘eng’ og *briar* ‘tornebusk’ og *Clairvale*, med det arkaiske leddet *vale* ‘dal’.

Spesielt for husnavn gjelder at de velges ut fra *estetiske hensyn*. En husbygger står fritt til å velge navn på huset, og en ny eier er ikke bundet til å holde fast på det opprinnelige navnet. Huseierne kan altså velge navn, mye på samme måte som foreldre velger navn til sine barn. Det er likevel forskjeller. For det første er navneforrådet ikke begrenset på samme måte som for personnavn. For det andre vil oppfattelsen av det estetiske i stor grad være knyttet til innholdet (jf. Wetås 1999: 61).

²² På 1800-tallet, ikke minst etter utgivelsen av *Orknøyingasagaen* på engelsk, vokste det fram en bevissthet om den norrøne arven. Øyboerne har valgt å understreke denne sida ved sin identitet bl.a. ved å velge norrøne navn som *Ingerid*, *Inga* og *Thorfinn*. Det siste er også brukt som navn på hus.

Navneledd som *rose* og *sunny* og *bonnie* velges fordi de skaper positive assosiasjoner – og trolig forsvinner *Gallowha* ‘galgehall’ i Evie fordi det gir assosiasjoner om død, snarere enn harmoni og lykke i heimen.

Hvor stor er forskjellen mellom lokal oppkalling og motenavn? For det enkelte navnet er det ikke alltid mulig å skille, men vi ser at bakgrunnen eller motivasjonen for navnevalget atskiller seg. Mens motenavna hentes fra et abstrakt onomastikon, er oppkallingene hentet fra det faktiske onomastikonet, fra en bestemt lokalitet som navngiveren i noen tilfelle kan ha et personlig forhold til (jf. Andersson 1996: 27f., se også 4.3.1.1. note).

7.3.3. Motivert mønsterdannelse

Betingede oppkallelser eller motiverte mønsterdannelser skiller seg fra oppkallinger ved å karakterisere lokalitetene på samme måte som spontane navnedannelser. Strandberg (1987: 247) velger termen *betinget oppkallelse* om “mönsterbetingad namngivning som skulle tett seg sakligt naturlig även om förbilden inte funnits”, slik vi så i 4.3.1. Nicolaisen (1991: 151) bruker termen “contents analogy” eller innholdsanalogi, og understreker at mønsterdannelser av denne typen skjer nettopp fordi navna er semantisk passende, han regner f.eks. navn som *Sandwick* < *Sandvík* og *Sennes* < *Selnes* som slike dannelser.

Er slike navn spontane dannelser eller er de valgt fra onomastikonet? Så lenge de karakteriserer lokaliteten og er sammensatt av levende appellativer, kan vi vanskelig gi et sikkert svar. Det virker likevel rimelig at navngiverne har andre likelydende navn i minne når navnet blir gitt. Selv om vi antar at navngiverne blir inspirert av eksisterende navn, lar det seg neppe gjøre å skille ut motiverte mønsterdannelser i et navneforråd, fordi navna framstår som språklig og semantisk integrerte, se 4.3.1.1. Teignavnet *Greenland* et stykke opp i lia i Rendall kan tjene som et eksempel. Navnet er sammensatt av to ledd som er levende i skotsk. Dannelsen er saklig motivert dersom teigen skilte seg ut som en grønn flekk i brunere lyng da navnet ble gitt (i dag er hele lia dyrket opp). Det er likevel ikke usannsynlig at navngiveren har latt seg inspirere av øynavnet *Greenland* ‘Grønland’ når han velger dette navnet framfor *Green Brae* eller *Green Park*, spesielt fordi *land* ikke normalt er brukt som hovedledd i skotske teignavn.

En form for betinget oppkalling eller motivert mønsterdannelse er det også når navnebrukere velger et *ferdiglaget karakteriserende navn* (jf. Andersson 1996: 23f.). Nicolaisen har i flere sammenhenger hevdet at vikingene brukte “instant names” ved navngivning i Vesterhavskoloniene. Disse hurtignavna var “available to namers ... immediately, ready-made, off-the-peg so to speak, without previous detailed lexical analysis” (Nicolaisen 1991: 150). Igjen vil navna være motiverte og integrerte i onomastikonet, og forskjellen fra betinget oppkalling er ikke skarp. Det må imidlertid forutsettes at slike navn har en viss frekvens.

Et mulig eksempel fra materialet er *Windbreck*, som finnes en rekke steder på Orknøyene. Tolkningen er omdiskutert, se 7.3.5., men dersom utmerkingsleddet er norrønt *vindr* eller skotsk *wind* ‘vind’, kan *Windbreck* ha vært et ferdignavn for hus som ligger spesielt utsatt til for vær og vind. Likedan kan *Holland* om høytliggende lokaliteter være et mulig eksempel på et prefabrikkert beskrivende navn. Marwick fører opp navnet 12 ganger i OFN. I materialet fra Harray finnes det imidlertid to svært unge *Holland* som Marwick ikke regner med. Begge denoterer høytliggende hus, og det kunne tyde på navngiverne regner navnet for passende om høytliggende bosetninger.

7.3.4. Foretrukne navneledd

Typisk for proprier er at visse hovedledd går igjen, som vi var inne på i forbindelse med Nicolaisens undersøkelse. Hvilke navneledd som er populære, varierer gjennom tidene, men til alle tider kan vi peke på visse navneledd som har bydd seg fram som naturlige valg. Dette er nok den mest synlige form for analogi i stedsnavn overhodet, og er grunnlag for de navneleddskronologier man gjerne regner med i onomastikken.

På Orknøyene i nyere tid har *hall* eller *ha* vært populært når hus skulle navngis: *Gallowha*, *Greenhall*, *Ha’white*, *Sandyha*, *Scotts Hall*, *Willha* (uttalen er oftest /ha:/ med skotsk *ll*-bortfall). De litt eldre gårddelingene ga en rekke navn med hovedleddet *house*: *Appiehouse*, *Midhouse*, *Nearhouse*, *Netherhouse*, *Nisthouse* og *Overhouse*. Som alternativ brukes *bigging* (*Upper Bigging*, *Newbigging*) og *bærinn* (*Estaben*, *Nistaben*). Mens det språklige opphavet til de to første er usikkert, har *bær* utvilsomt norrønt opphav.

Også i bosetningsfasen og den første norrøne tida har visse navneledd vært spesielt mye brukt, slik det framgår av Marwicks navneleddskronologi og Thomsons nyere

gjennomgang, se 5.1. Av disse er *bólstaðr*, *garðr/garth* og *kví/quoy* behandlet i 8.4., der jeg gjennomgår en del frekvente navneledd.

Etter mitt syn er det ingen prinsipiell forskjell på bruken av de norrøne navneledda *staðir* og *bolstaðr* i eldre navn og *hall* og *house* i nyere navngivning. Navngiveren bruker i begge tilfelle et frekvent hovedledd og følger et velkjent mønster når navnet dannes. Slike frekvente ledd kan med tida komme til å framstå som ferdige enheter ved dannelse av gårdsnavn, og den opphavelige etymologien blir mindre sentral. Det betyr at navneledda beveger seg i retning suffikser (jf. Pamp 1991: 158f., referert i 4.3.1.1.) og navngivningen i retning navnevalg.

Å velge velkjente navneledd er økonomisk for navngiveren, og har den funksjonelle fordel at andre språkbrukere raskt kan identifisere dannelsene som stedsnavn. Kiviniemi (1973: 32) skriver at stedsnavn “inte tillfredsställande skulle ha fyllt sin identifierande funktion om de hade varit alltför originella och godtycklig valda” (jf. Zilliacus 1975: 27f.). Nyström (1988: 79f., 171) peker videre på at navneledd kan få et videre semantisk felt å dekke enn det homonyme appellativet. Dette ser vi eksemplifisert i orknøymaterialet, der *hill* og *knowe* er blitt enerådende som betegnelse for forhøyninger i skotske navn, se 8.4.5. Også på den måten reduseres antallet hovedledd i stedsnavn.

I diskusjonene om foretrukne navneledd er det interessant å stille spørsmål om hvor langt navngiverens horisont strekker seg. Vi kan ikke vente at den strekker seg til Norge når det er gått noen mannsaldre etter bosetningen. I en del tilfelle ser det ut til at den ikke strekker seg stort lenger enn til samme sogn eller de nærmeste sognene. Det kan tolkes som utslag av lokal påvirkning når fem av ni gårder i Stenness som kjennes i rentals, er dannet med *staðir*, mens Firth, Rendall, Birsay og Orphir helt mangler *staðir*-gårder, men derimot har en derimot en rekke *bólstaðr*. Også på Caithness står *bólstaðr* meget sterkt og dominerer totalt over *setr* og *staðir*. Slike lokale tendenser i valget av hovedledd er et utslag av at navnebrukerne foretrekker velkjente mønster. Det ser altså ut til at vi kan regne med en viss lokal stereotypi.

7.3.5. Førvikingtids navneledd ved bosetningen?

Spørsmålet om stereotypi i koloninavn og stereotyp bruk av visse navneledd ble drøftet i 7.2. Dersom bosetterne i stor grad imiterte hjemlige mønstre og i det minste dersom de valgte å kalle opp lokaliteter i Norge, burde det kunne forekomme navneledd på Orknøyene som normalt knyttet til perioder før vikingtid, f.eks. *heimr*, *vin* og *anгр*²³. *Anгр* ‘fjord’ forekommer ikke i navn på Orknøyene eller Shetland, ifølge Holm (1991: 319–20), som imøtegår Jakobsen 1901: 74). Marwick regner ikke med *heimr*-navn på Orknøyene, mens Jakobsen (1901: 104) fører opp en håndfull fra Shetland.²⁴ En viss debatt om hvorvidt *vin* inngår i navn på øyene har gjort det naturlig å drøfte dette leddet noe mer utførlig²⁵.

vin

Både Marwick og Jansson (1951) regner med elementet *vin* f ‘eng, naturlig beite’ i en del navn fra øyene. Ifølge Jansson kan *vin*-navn være dannet fram mot år 1000, altså etter at øyene er bosatt. Et yngste lag *vin*-navn fra perioden 800–1000 fra Nord-Trøndelag og Vestlandet, med bevart *v*- og *jō*-stammebøying, framstår ifølge Jansson (1951: 264) som “de närmaste frändarna till de *vin*-namn, som finnas på Orkneyöarna och Shetland”. Men *vin*-navna på Shetland og Orknøyene kan ikke uten videre sammenlignes med de nordiske, for med unntak av *Lyking* < *Leikvin*, er *vin* bare brukt som utmerkingsledd²⁶ (op.cit.: 105). *Lyking* /laikin/ fins i Rendall²⁷, Holm og Sandwick på Orknøyene og på Shetland trolig i sammensetningen *Levna-meadow*. Dette kommenterer Jansson som det mest interessante navnet. Men når navnet er kjent fire steder på øyene i tillegg til en rekke steder i Norden, bør vi anta at *leikvin* var et

²³ Iflg. NSL er *anгр*-navna dannet i halvtusenåret før vikingetida og appellativet utdødd rundt 800, mens *heimr* i liten grad er produktivt som navneledd i vikingtid (NSL: 73, 203f.).

²⁴ Jakobsen regner med en liten klynge *heimr*-navna fra Shetland. Ikke alle er sikre, bl.a. har Stewart gitt overbevisende alternative tolkninger for flere av navna. *Snekkerom* skal heller tolkes som *Snekkjuhöfn* ‘snekkehavn’ (Stewart 1987: 177) enn *-heimr*. Jakobsen har *de Orems* < *Árheimr*, Stewart *Orens* < *Árengjar* ‘åengene’ (1901: 308). *Digeren* er aldri belagt med *-m* og må regnes som usikkert, og de seint belagte *Cauldhame* kan være overført fra Skottland, der navnet finnes en rekke steder. *Stuttem* < *Stuttheimr* og *Goteren* mangler hos Stewart. De sikre *heimr*-navna vi står igjen med er da *Sudem* < *Suðrheimr* (vanligvis skrevet *Sodom* ‘Sodoma i dag’) og *Sullom* < *Solheimr*, og disse hører med i en gruppe stereotype *heimr*-navn som kan bli gitt også i vikingtid (NSL: 204).

²⁵ Også førnorrøne avledningssuffiks mangler. Det eneste navn dannet ved avledning jeg har kommet over på West Mainland, er *Greeny* i Birsay. Formene *Greenyng*, *Grenyng*, *Grynning* i 1492 tyder på opphavelig *græning*, *-ing*-avledning til *grænn* ‘grønn’. Avledning med *-ing* er imidlertid uproblematisk, den var fortsatt produktiv i norrøn tid.

²⁶ Dette har vært brukt bl.a. i debatten om navnet *Vinland* (Magnús Stefánsson 1998: 146).

²⁷ Jeg argumenterer for at navnet i Rendall kan være overført fra en av de andre *Lyking*, se 6.3.1.

levende appellativ på koloniseringstidspunktet (jf. Fritzner till.: 426). Navna er altså snarere dannet av appellativet *leikvin* enn primære dannelser med *vin*, som en “sekundær namnbildning” i Anderssons modell, se 4.3.1.2.

Jakobsen (1901: 164ff.) fører opp en rekke overbevisende eksempler fra Shetland på navn med *vin* som utmerkingsledd, f.eks. *Winja depla*, *Winjawels* og *Winjalog* med bevart *jō*-stammebøying. Det er langt mer usikkert når Marwick regner med utmerkingsleddet *vin* i navn som *Vinquin*, *Windywa's* og *Windbreck* på Orknøyene. Flere av lokalitetene ligger i undersøkelsesområdet, og både formene uten rest av *jō*-stammebøying, mangelen på eldre belegg og lokalitetenes beskaffenhet gjør at tolkningene er lite tilfredsstillende. I mange tilfelle er *vindr* m ‘vind’ (jf. bl.a. *Vindheim* flere steder i Norge, NG 12: 266) eller skotsk *wind* en mer nærliggende etymologi.

Windywa's er brukt om småbruk og ‘cots’ flere steder på Orknøyene. Ingen av disse er kjent fra rentals, og alt taler for at de skal tolkes rett fram som skotske, pejorative navn med betydningen ‘trekkfulle vegger’. Det kan altså være tale om “prefabrikerte karakteriserende navn”, jf. 7.3.3. Marwicks tolkning *vinjar-váilir* (OFN: 51) forutsetter en svært uregelrett lydutvikling, og må nok helst ses som et utslag av at han, i likhet med Jakobsen, er svært innstilt på å finne norrøne tolkninger, se 5.1. Også *Windbreck* forekommer en rekke steder, både om gårder, bl.a. i Rendall, og teiger, bl.a. på Aikerness i Evie. For noen av disse foreligger eldre belegg, uten at de er typiske høystatuslokaliteter. *Wyndbreck* i Orphir er belagt i rentals fra 1492, men verdien er bare ¼ pennyland og beliggenheten utpreget marginal. I Rendall er *Windbreck* først belagt i 1629, i Sandwick i 1739 (omtalt som “small unit” i OFN) og på Flotta ca. 1750. De øvrige nevnes først enda seinere, OS-kartene har *Winbreck* på South Ronaldsay og *Windbreck* på Burray, Stronsay og Graemsay. Flere må altså antas å være relativt unge navn, og det er lite sannsynlig at de skal knyttes til et alderdommelig norrønt element. Både norrøn dannelse med *vindr* (jf. *Vindheim* flere steder i Norge, NG 12: 266) og skotsk med *wind* er mulig, ettersom *breck* er innlånt i dialekten. Når navnet er så vanlig, må en også være åpen for muligheten for navneoverføring.

Vinquin i Evie, satt til *vinjarkvín* i OFN (s. 129) er navn på et lite bruk nær toppen av en 100 m høy kulle, flat og myrlendt på toppen. Navnet skiller seg fra de øvrige sammensetningene med *vin* ved å ha norrøn etterhengt bestemt artikkel og skal derfor

regnes som en norrøn dannelselse. *Vindr* passer utvilsomt reallt, og bortfall av *-d* i sambandet *nd* er uproblematisk, se 3.1.1.3. Reallt kan også *fen(jar)kvín* ‘myrkvia’ passe – nabobruket heter *Finty*, men overgang *f > v* skjer normalt ikke initialt, se 3.3.3. (jf. ON: xliv).

Vi kan konkludere at navneledd som ikke lenger er produktive i Norge, heller ikke er brukt som hovedledd på Orknøyene. Det tyder på at navngiverne ikke har overført navn direkte. Navngiverne har heller ikke vært så påvirket av det hjemlige onomastikonet at de har hentet inn navnedanningsuffixs direkte. I begge tilfelle ville vi forvente eksempler på navn dannet med førvikingtidsledd.

Siden *vin* bare er brukt som utmerkingsledd, og trolig kun på Shetland, er det uheldig å trekke navna inn i debatten om de skandinaviske *vin*-navna. *heimr*-navna på Shetland kan tolkes som en indikasjon på at den norrøne bosetningen skjedde noe tidligere der enn på Orknøyene. Dette er ikke helt urimelig, ettersom Shetland ligger bare halvannet døgn seilas fra Norge, mens seilasen til Orknøyene tar dobbelt så lang tid med god bøl. De *heimr*-navn som finnes på Shetland er imidlertid svært stereotype (jf. NSL: 203f.), og eksemplene er for få til at vi kan trekke bastante konklusjoner.

7.4. Oppsummering

Vi kan bruke Anderssons modell for å gi en oversikt over prinsipper for navngivning. For det første skal vi regne med spontan, karakteriserende navnedannelse, der i alle fall hovedleddet er hentet fra leksikonet. Utmerkingsleddet er i mange tilfelle et eksisterende proprium. Ut over dette kan vi regne med flere former for betinget navngivning.

1) Ved *denotasjonsskifte* og *oppkalling* gjenanvendes et eksisterende stedsnavn om en ny lokalitet.

Navngiveren kan også velge navn fra et abstrakt leksikon. Disse navna kan dels være

2) Det kan dreie seg om *motenavn* som i liten grad karakteriserer navnebæreren, eller

3) *stereotype karakteriserende navn*, som i liten grad karakteriserer navnebæreren. Vi har sett at disse siste i praksis er vanskelige å skille ut fra spontane dannelser.

Modellen belyser imidlertid ikke at navnebrukerne også kan hente enkeltelementer fra onomastikonet.

4) Framfor alt skal vi regne med *foretrukne navneledd*. Det er tydelig at visse navneledd er populære og lette å ty til i bestemte perioder. Her er det relevant å vise til Aitchisons modell, presentert i 4.1.4., som regner med at mindre enheter som inngår i sammensatte navn, er lagret i språkbrukerens kompetanse, og dermed er tilgjengelige ved navnedannelse.

Ikke-propriet ordforråd	Faktisk onomastikon	Abstrakt onomastikon
Ord, spesielt appellativer og adjektiver som kan brukes i navnedannelse	Eksisterende stedsnavn	Traderte, stereotype navn Prefabrikerte karakteriserende navn

Fig. 7.3. Modell som viser hvordan navngiverne forholder seg til det eksisterende onomastikonet ved navnedannelse. (Etter Andersson 1996: 29, forenklet).

Navnedannelse etter onomastisk forbilde er et trekk ved navnedannelse generelt. Det er derfor ikke uventet at man kan påvise onomastiske forbilder i de norrøne orknøynavna. Ut over dette er det ingen klare indikasjoner på at de norrøne bosetterne navnga lokaliteter i kolonien på annen måte enn det de var kjent med hjemmefra, bortsett fra at navnetyper fra tiden før bosetningen mangler. Navna utmerker seg ikke ved å ha mange personnavnforledd eller et spesielt stereotyp utvalg av navneledd for øvrig. Selve koloniseringsfasen må ha vært relativt kort, og storparten av navna må være dannet etter selve landnåmsperioden. Over tid skapes det en egen navngivnings-tradisjon på øyene, der en del navneledd som er sjeldne eller ukjente i hjemlandet, blir tatt i bruk, se 8.4.

Skotsk språk får gjennomslag i navnedannelse på 15- og 1600-tallet. Med dette endres de språklige forutsetningene for navnedannelse radikalt. En stor del av navna inneholder elementer fra både norrønt og skotsk. Jeg har prøvd å vise at navna med både skotske og norrøne element ofte er skotske dannelser, fordi en skotsk språkkompetanse på Orknøyene omfatter kjennskap til en rekke appellativer og proprier av norrønt opphav. Det er ikke overraskende at mange norrøne ord er lånt inn

i orknøyskotsk, men det betyr at vi ikke alltid kan avgjøre dannelsesspråket. Som vist i fig. 7.1., kan vi sjelden avgjøre navnedannelsesspråket på grunnlag av isolerte navneledd. I tillegg til uklarheter som oppstår ved lån av navneledd, vil navneoverføringer og visse typer mønsterdannelse kunne bryte med de regler for språklig opphav vi normalt kan regne med. Siden det norrøne innslaget i onomastikonet på Orknøyene er sterkt, har det kunnet tjene som forbilde også i skotskspråklig tid.

Kap. 8. Språkstrukturelle endringer som kan iakttas i stedsnavn

Mens de to foregående kapitlene har dreid seg om navnedannelse og navnas opphavelige form, skal de to følgende kapitlene dreie seg om utviklingstrekk som kan iakttas i stedsnavn. I neste kapittel behandles endringer som er resultat av integrasjon av proprier som språklige enheter. I dette kapitlet behandles generelle språkstrukturelle utviklingstrekk som ikke er avgrenset til proprier, men virker i alt språklig materiale. Nedslaget i proprier kan imidlertid være mer eller mindre systematisk.

Kapittel 8 er tenkt å fungere som en som en samlet gjennomgang av trekk som går igjen i flere navn materialet, på den måten at hoveddiskusjonene er gjort én gang har, i stedet for å gjøres under hvert navn i analysen.

Jeg har valgt å dele gjennomgangen i fire, slik at fonologiske, morfologiske, morfosyntaktiske og leksikalske utviklingstrekk behandles separat. Det gjør framstillingen mer oversiktlig, men kan samtidig komme til å tilsløre komplekse sammenhenger. Et morfem eller leksem har for eksempel både et lydlig uttrykk og et innhold²⁸, og vi kan ikke alltid vite på hvilket nivå endringer skjer. Hvis et norrønt navn *Uppitún* får formen *Appietoon* i skotsk, kan vi ikke vite sikkert om overgangen *upp* > *ap* er en lydlig tilpasning eller en skotsk oversettelse av en norrøn preposisjon, altså en leksematisk tilpasning.

8.1. Fonologi

I denne delen søker jeg å kartlegge hvilke fonologiske utviklingstrekk som kan påvises i navnematerialet. I lingvistisk forskning er det vanlig å skille mellom generelle og sporadiske lydendringer, jf. 4.1.5. I onomastisk sammenheng har det dessuten vært stilt spørsmål om det finnes navnespesifikke lydendringer (Dalberg og Kousgård Sørensen 1979: 159–165 med henvisninger, Bakken 1997: 21–29). Med dette utgangspunktet kan vi stille følgende spørsmål:

²⁸ Jf. Walther (1980: 153–154): “Morpheme sind immer zugleich Lautkörper und Bedeutungsträger. Die Lexeme und auch die Topolexeme sind stets strukturierte Ganzheiten, die in allen sprachlichen Ebenen verankert sind”. Jf. Langacker (1991:1), se 4.1.4.

Blant lingvister er det ikke uten videre enighet om at man kan regne med et morfologisk språknivå. I denne avhandlingen er det likevel nyttig å regne med et morfologisk nivå, ettersom det i mange tilfeller er relevant å behandle bøyings- og avhandlingsmorfemer.

- 1) I hvilken grad kan det påvises regelmessige lydendringer i materialet?
- 2) I hvilken grad kan det påvises sporadiske lydendringer?
- 3) I hvilken grad kan de sporadiske lydendringene sies å være propriumsspesifikke?

Overgangen fra norrønt til skotsk språk gjør det vanskelig å gi sikre svar på det første og tredje spørsmålet. Språkskiftet medfører jo at alle opphavelig norrøne navn skal tilpasses et skotsk system, og at de lever videre i en skotskspråklig kontekst. Endringer i forhold til det norrøne opphavet kan dermed oppstå både ved innlånet og etter at navnet er lånt inn i skotsk. De opprinnelig norrøne navna på Orknøyene i dag har altså en form som ut over opphavsformen kan avspeile a) fonologisk utvikling i norrøn tid, b) tilpasninger/endringer i innlånsøyeblikket og c) fonologiske endringer fra tida etter at navnet er blitt en del av skotsk språk (jf. Walther 1980, Naert 1995: 55). Det er derfor naturlig å stille et fjerde spørsmål:

- 4) Hvilket språk kan vi regne med at en påvist utvikling kommer fra?

Det siste spørsmålet vil få relativt stor vekt i gjennomgangen. Materialet er begrenset, slik at det har vært nødvendig å konsentrere seg om gjennomgående trekk. For flere utviklingstrekk er det for få belegg til at vi har grunnlag for å trekke sikre slutninger.

8.1.1. Vokaler

8.1.1.1. Kvantitetsforhold

Vi så i 3.1.1.1. at vokalkvantitet i skotsk i prinsippet er bestemt av de fonologiske omgivelsene. Opphavelig korte vokaler forlenges foran /r, v, ð, z, ʒ/ og i utlyd, og opphavelig lange vokaler forkortes i andre posisjoner. Oversiktene i LAS viser at forlenging og forkorting av vokaler etter skotsk vokallengderegul på ingen måte er konsekvent i dialekten, eksempelvis er forlenging framfor /d/ nokså vanlig.

For ord og navn lånt fra norrønt er det svært vanskelig å finne et klart mønster i kvantitetssystemet. Det er imidlertid klart at lang vokal er uvanlig²⁹. For å unngå

²⁹ En gjennomgang av oppslagsordene i ON under *g* viser at av 187 ord har bare 26 lang vokal i trykksterk stavelse og 13 diftong. I de fleste tilfelle er opphavet norrøn lang vokal eller diftong, men moteksempler finnes, f.eks. *gaalo* /'ga:lo/ 'måke' som avledes av norrønt *gala* v, *glamer* /'gla:mør/ 'snakke høyt' < *glamra* v. Den skotske vokallengderegelen tilsier heller ikke forlenging her, derimot er *glaize* /'gle:z/ 'åpen, løst vevd eller strikkes', jf. norsk 'glissen' i samsvar med skotske regler.

eventuelle feil som kan ha oppstått i min egen transkripsjon fordi jeg er utlending og ikke fullt fortrolig med språksystemet, har jeg gjennomgått de 106 bostedsnavna som er oppført med uttale i OFN i undersøkelsesområdet. Av disse har bare fem lang vokal i trykksterk stavelse, og ett i trykksvak (*Hinderayre* /'hɪndəɾeɪr/). 17 navn har diftong i trykksterk stavelse. Dagens lange vokaler kan uten unntak føres tilbake til norrøn lang vokal eller diftong. Ett unntak fra denne tilsynelatende regelmessigheten er bygdenavnet *Evie* /'ɛ:vi/ (< *efja*), der vokalen forlenges etter tilsynelatende skotsk mønster. Det er også en rekke eksempler på at opprinnelig lang vokal forkortes, f.eks.:

Holland /'hɔlənd/ < *háland*

Quear /'kwɪər/ < *kvíar*

Orquil /'ɔrkwəl/ < *árkvísl*

Neigarth /'nɪgjər/ < *nýgarðr*

I noen tilfelle følger navna verken skotsk eller norrønt mønster, f.eks. når den trykksterke vokalen i *Orquil* forkortes foran *r* og når lang *i* forkortes i utlyd i /*kwi*/ < *kví*.

Ettersom det er så lite samsvar mellom norrøn kvantitet og kvantiteten i dagens former, kan kvantitet i liten grad være til hjelp i navnetolkningene. I de relativt sjeldne tilfelle der opprinnelig norrøne navn inneholder lang vokal, kan vi likevel være nokså sikre på at opphavet er lang vokal eller diftong.

8.1.1.2. Heving av lange vokaler

I 3.1.1.2. så vi at “The Great Vowel Shift”, eller heving av lange vokaler og diftongering av opprinnelig høye vokaler virker i skotsk, men bare på fremre vokaler. Overgangen viser seg i skrevne tekster ca. 1400, men kan ha startet en god stund tidligere. Lang *ō* gikk over til /*ø*/ alt fra slutten av 1200-tallet.

Det viser seg at norrøn *ó* i stedsnavn ofte går over til /*ø*/ på samme måte som angelsaksisk *ō*, f.eks. i de to vanlige navneledda *óss* /*øs*/ og *kró* /*krø*/, likedan i et appellativ som *uim* /*øm*/ ‘rasende, gal’ < *ólmr* (ON: 199, med *l*-bortfall). Ettersom utviklingen ikke er vanlig i norsk, kan man regne med at den norrøne vokalen er utsatt for en skotsk utvikling. Det er likevel uventet at overgangen *ō* > /*ø*/ virker i norrøne navn, ettersom den antas å være gjennomført i skotsk før det store vokalskiftet og dermed i god tid før vi kan regne med at skotsk fikk gjennomslag i større målestokk på

Orknøyene, se 2.3.2. I dag er fonemet /ø/ likevel på vei ut hos yngre talere, trolig fordi det ikke har støtte i standardengelsk.

Derimot er det vanskelig å se at fremre, lange vokaler i opprinnelig norrøne ord og navn er hevet etter skotsk mønster³⁰. *É* er sjelden i norrønt, og ON fører ikke opp noen eksempler på at lyden heves. Fra navnematerialet har jeg to mulige eksempler, *Craig of Rittin*, trolig av *rétt* f ‘sankekve’ og *Vishall* /’viʃəl/, muligens av *véshóll* ‘helligstedshøyde’. Norrøn *í* er normalt bevart som /i, i:/, men kan sporadisk bli diftongert³¹. Dette ser imidlertid ut til å være en nyere utvikling. I det svært vanlige navneelementet *quoy* < *kví* vakler uttalen mellom /kvi, mi/ og /kwai/. Den første formen er gjennomført i navn med norrøn bøyning og er tydeligvis eldst, den siste kan være påvirket av skriftbildet og skotske uttaleregler. Det samme kan gjelde i andre tilfeller der /i:/ er diftongert. *Puldrite* uttales /pʌl’rit/ med monoftong ifølge OFN og den eldre informanten fra Rendall, mens en yngre informant oppgir formen /pʌl’rait/. Trolig skal også *Grimeston* /’graim(i)stən/ i Harray, i motsetning til *Grimbister* /’grimbistər/ i Firth, forklares som en seinere utvikling.

I norrønt endres de bakre vokalene, /a:/ rundes og /ó/ og /ú/ skyves oppover. Disse to trekka ses tradisjonelt i sammenheng (Fjeld-Halvorsen 1984: 244 ff., Indrebø 1951: 116). Ifølge Fjeld-Halvorsen skjer overgangen etter 1300. Norrøn lang *a* rundes og heves normalt også i navnematerialet mitt, oftest til /o/ eller /ɔ/, se 3.3.1.: *geo* /gjo, djo/ < *gjá*, *Holland* /’hɔlən(d)/ < *Háland*. *Á(r)* ser ut til å gi /o/ som utmerkingsledd, *Oback* /’obak/, men /u:/ som hovedledd: *Woo*, *Stonyoo* /u:/. Det eneste sikre eksemplet med bevart lang *a* fra mitt materiale er *Flaw* /fla:/ ‘gresstripe’ eller ‘avsats’ < *flá* f (se *flaa* ON: 42). Det ser videre ut til at *ó* kan forskyves oppover på samme måte som i norsk i navna *Scuan* /’skuən/ < *skógrinn*, *Loomashun* /’lumeʃən/ < *Lómatjörn* og *Cuppingua* /-’gua/ < *koppinn góða* (akk).

8.1.1.3. Senking/sentralisering av høye korte vokaler

Karakteristisk for skotsk er senking og sentralisering av *i* og *u* (3.1.1.2., EHSL: 299f., 468f., 476f.). Denne overgangen virker i skotske ord i orknøydialekten, senking og

³⁰ Hægstad (1900: 73) hevder riktignok (for Shetland) at “Vokalverket skil seg fraa andre kjende norske maalføre derved at mange ljobar hev flutt seg lenger inn og opp i munnromet [...] Dette gjeld særleg dei lange vokalar.” Umiddelbart er dette forenlig med det store vokalskiftet, men eksemplene han fører opp, gjelder overveiende de bakre vokalene, som nettopp ikke rammes av vokalskiftet i skotsk.

³¹ ON: xli transkriberer /ai/ mens LAS bruker /ei/.

sentralisering av *i* regnes som et markørtrekk ved dialekten. Denne noteres /ɪ/, men er en urunda, midthøy vokal, se 3.1.1.4. Den samme utviklingen får kort *i* i mange lånord fra norrønt, se 3.2.1 (jf. ON xl f.). Det kan altså være et skotsk utviklingstrekk som ligger bak former med *e* for *i* i diplommet fra 1425: *grepin*, *welia* < *gripinn*, *vilja*. Men korte vokaler kan også senkes i østnorsk: *vit* > *vett*, *munr* > *monn* (jf. Indrebø 1951: 222f.).

I stedsnavn av norrønt opphav på Orknøyene går kort *i* nokså gjennomført over til /ɪ/, f.eks. i *mid* /mɪd/ (i en rekke navn), *iðri* /iθɪri/ (*Etherigeo*, Evie, jf. Marwick 1970: 26), *Grind* /grɪnd/, *Riff* /rɪf/ < *rif* n ‘rev’. Stor grad av regelmessighet forklares helst med at senkingen er en produktiv prosess i skotsk.

8.1.1.4. Fonemene *y* og *ø*

Innledningsvis pekte jeg på at skotsk mangler fonemet /y/. Det er flere eksempler på avrunding alt i diplommet fra 1369, dessuten *sindara* i Fader vår, se 3.2.1.1. Den normale tilpasningsformen i navn er likedan /i/: *Meera* < *Mýrrin*, *Dishan* < *Dysjar*, begge finnes flere steder. Videre kan *y*, *y* senkes og sentraliseres på samme måte som /i/, men navnematerialet oppviser bare få eksempler. Disse kan være dannet med dialektord, f.eks. *Clibber* /'klɪbɔr/, enten av dialektordet *klibber* ‘kløvsal’ eller norr. *klyfberi* m.

For tilpasningen *y* > *i* kan vi regne med to kronologiske lag med ulik årsak. I diplommet fra 1369 og Fader vår kan *i*-skrivning skyldes at skotske skrivere ikke oppfatter /y/, det reflekterer ikke nødvendigvis en reell lydendring. At /y/ faktisk mangler i dag, er derimot et resultat av overgangen til skotsk talemål. I opphavelig norrøne proprier og appellativer som overlevde språkskiftet, er avrunding av /y/ en enkel strategi for å komme i takt med skotsk lydverk.

Siden skotsk har fonemet /ø/, kunne norrøn *ø*, *œ* ha blitt bevart. Det har imidlertid ikke skjedd i navn. Så vidt jeg kan se, går /ø/ i opprinnelig norrøne navn alltid tilbake på *ó* eller *ú*: *Oyce* < *óss*, *cru* < *kró*, *krú*, som vi så ovafor. Opprinnelig *ø*, *œ* tilpasses, gjerne som /ʌ/ eller /ɛ/: *Græn-* > /grʌn, gʌrn/ i *Gurness*, *øfst* > /ɛst/ i *Estaben*.

8.1.1.5. Monoftongering

I 3.1.1.4. har jeg vist at monoftongering er gjennomført i det yngste norrøne diplommet, men at dette neppe kan tas som uttrykk for en endring i det norrøne lydsystemet.

Fader vår nedtegnet ca. 1700 gir belegg for diftong, og det samme gjør en rekke stedsnavn. I appellativer lånt inn i dialekten veksler monoftongering med bevart diftong, se 3.3.2. Shetlandsdialekten slik den er presentert av Jakobsen, har derimot gjennomført monoftongering (Jakobsen 1928: L).

Navnematerialet viser også veksling, med en viss overvekt av bevarte diftonger: *ei* er ofte bevart som diftong: *Lyking* /^ʔleikin/ < *Leikvin*, *Lyde* /leid/ < *leið*, *bry-* < *breiðr*-³². Ut fra uttalenotasjonen i OFN framstår *Stymbro* /^ʔsteimbroy/ som et unntak blant navn med *steinn* i utmerkingsleddet, de øvrige har monoftong, jf. *Stenso* /^ʔstenso/. A. Marwick har likevel monoftong her /^ʔstembroy/, slik at uttale med diftong kan være en skotsk skriftspråkpreget form. Reell variasjon har vi i paret *Lyron* /^ʔleirøn/ < *leirin* og *Lerquoy* < *leirkví*, men i det siste tilfellet kan monoftongeringen skyldes følgende konsonantgruppe. For appellativer ser monoftongering ut til å være den vanligste utviklingen, også der enkel vokal følger, se ON: xlii f. og 3.3.2.

au er bevart i *haugr* /hœu, hau/, som er uhyre frekvent som navneledd. Jeg har neppe andre sikre eksempler i mitt materiale, men ifølge ON: xliii er bevaring av /au/ vanlig. Se også 3.3.2.

ey er monoftongert i *Heddle* /hædl/ < *heydalr* (*Hedal* 1425), mens formene veksler for navneleddet *eyrr*: *Hinderayre* /-ɛr/, men *Longayran* /-aiørn/. Det siste kan være en leksematisk tilpasning til *iron*, se 9, men Marwick oppgir en lignende variasjon (ON: xliii, se 3.3.2).

Vi så i 3.2.1.1. at skotsk har diftongene /ei~ai/ som i *bite* og /au~œu/ som i *loup*. Disse samsvarer bra med de norrøne *ei* og *au*, slik at det skotske fonologiske systemet i prinsippet muliggjør bevaring av de norrøne diftongene. På den andre sida har skotsk også monoftongering av opprinnelig /ei/ i *bait/mate* og /au/ i *caught*. På Orknøyene er resultatet henholdsvis /e:/, /ɛ:/ og /a:/ (EHSL 459–464, 448f.).

Vi ser at monoftongering virker sporadisk i navnematerialet. Monoftongering av /ei/ og /au/ finnes i skotsk, slik vi så, men også i det østlige nordiske området, inklusive norske dialekter (se Christiansen 1946–1948: 162f.). Kan vi da avgjøre hvordan trekket har nådd Orknøyene? Slik jeg ser det, må regulariteten på Shetland

³² Adj. inngår i flere navn uten oppteget uttale, men i skotsk må uttalen antas å være /brei~brai/, /ei~ai/ er normal uttale av *y* i dialekten, jf. *Stymbro*.

bety at monoftongering enten er gjennomført i norm så tidlig at alle ord er lånt inn med monoftong, eller så må monoftongering være et trekk som er overført på det norrøne materialet fra skotsk etter innlånet. At det første ikke er tilfellet, framgår av et diplom fra 1509. Dette har diftonger der man vil forvente det i norrønt, og *them* < *þeim* er tilsynelatende eneste eksempel på monoftongering:

Allum monnum them sem thetta breff see edher heyrá heilsum vy..*

.. heidarligin mann Gutthorm Niellsson

..heyrá eda vitad ath sira Gregorius Iuarsson fforbrotid sitt godzss laust ock ffast

DN VI 651, Medalbø 1509, = Melby i Sandness, Shetland

Det er derfor sannsynlig at monoftongeringen på Orknøyene også skal forklares som et trekk fra skotsk, mens diftonger i stedsnavn i mange tilfelle har blitt bevart fordi det skotske lydsystemet tillater det (se ovafor)³³.

8.1.2. Konsonanter

8.1.2.1. Vokalisering/bortfall av postvokal frikativ -g

Et særtrekk ved dialekten er vokalisering og bortfall av postvokal -g, en utvikling som kan følges nokså tett i navn på -vágr:

1300-tallet *Kirkiu uaghe, -waghe* 1329, -vaghe 1369

1400-tallet *Kirkwaw* 1422, 1438, *Kirkwau* 1435, *Kyrkwaw* 1480, *Kirkway* 1481,
Kirkwall 1488, 1496, *Ronaldiswaw, Widewaw* 1492.

1500-tallet *-wa, -wo, -wall* (Alle belegg er fra REO)

På 1400-tallet er skriving med -w nesten gjennomført, en indikasjon på vokalisering. Mot slutten av 1400-tallet faller -w bort i skrift eller erstattes av -ll. Det må bety at uttalen er /wa:/, som i sk. 'wall' med l-bortfall (se nedafor), og at -g er helt forsvunnet i uttalen. I innlyd ser vi dels overgang til w, som i det populære manns-navnet *Magnus*: *Mawnus* 1447, 1455, *Magniss* 1455–56, seinere oftest *Mawnis, Mawnus* (1482, 1489–90 osv.), dels bortfall som i *Berren, Beren* (1580, for *Bergen*). Marwicks eksempler i ON: xlv viser at den samme utviklingen skjer i appellativer, jf. 3.3.3.

Vokalisering eller bortfall av postvokal -g skiller seg fra alle andre fonologiske utviklingstrekk ved å virke unntaksløst i de opprinnelig norrøne navna: *How, Howe*

³³ Et annet forhold er at monoftongeringen av /ei/ i skotsk strider mot standardengelsk, og at det er en tendens til ny diftongering etter mønster fra standardspråket i dag.

/həu, hau/, likedan i *Hewin, Howa Breck, Howena Gruna* av *haugr, Shuber, Hisber* av *berg, Burness* < *Borgnes*³⁴. Det samme gjelder i appellativer som inngår i navn: *roo* < *hrúga, tie* < *teigr*. At navna skrives uten -g fra de første rentals, f.eks. *How* i Rendall og Harray 1492, bekrefter at svekkingen av *g* er fullført på slutten av 1400-tallet. Utviklingen har en parallell på Sjælland og Fyn (Haugen 1976: 204f.). Det er likevel lite trolig at kontakten med Danmark var så sterk i seinmiddelalderen at vi skal regne med interferens fra dansk, jeg er mer tilbøyelig til å regne med en uavhengig lokal utvikling.³⁵

8.1.2.2. *l*-bortfall

Mens vi skal regne *g*-bortfallet for et utviklingstrekk med norrønt opphav, er *l*-bortfallet slik vi ser det i materialet et karakteristisk trekk ved skotsk. Riktignok har noen dialekter i Telemark og Agder *l*-bortfall, men med en helt annen distribusjon enn den vi finner i skotsk. I skotsk skjer bortfall både av lang og kort *l* i utlyd eller foran konsonant (EHSL: 107f.). I 3.2.1.2. har jeg vist hvordan vokalisering og bortfall av /l/ kommer til syne i skrift på slutten av 1300-tallet, og at bortfall i sambandet /al/ faktisk er belagt tidligere i et norrønt diplom enn i skotske dokumenter. DN I 404 fra 1369, som etter alt å dømme er skrevet av en skotsk skriver, har den omvendte skrivemåten *halfua* for verbet *hafa* 'ha'.

I stedsnavn av norrønt opphav virker *l*-bortfall helt fra de tidligste rentals, på samme måte i mange innlånte appellativer, se 3.3.3. og ON: xliv. Utviklingen er imidlertid ikke gjennomført i stedsnavna, noe som kan eksemplifiseres med de to vanlige navneledda *fjall* og *dalr*³⁶. I usammensatt *fjall* er bortfall det normale: OFN fører opp ti *Fea*, men bare ett *Fiold* (*Fiold* i Firth er ikke ført opp). Eldre kilder har oftest former uten -*l*, bortsett fra rentals av 1502–3, som har *Feall* i flere tilfelle. *Fealquoy* er en vanlig sammensetning, normalt med uttalt *l* i dag. Skrivemåten i de eldste belegga er likevel ofte uten *l*, f.eks.:

³⁴ I Evie, Firth og Rendall finner jeg bare sju navn der lydsambandet -*ag* forekommer. Norrønt opphav, men ikke opphavelig /ag/ har *Aglath* < *Qxlin*. *Haagar* er trolig en sammensetning med *garðr*, der vokalisering ikke har virka over stavelsesgrensen. For de øvrige navna kan vi regne med skotsk opphav, ingen er belagt tidligere enn 1840.

³⁵ At overgangen /g > w/ også forekommer i et avgrenset område i Midtre Gauldal (Sandøy 1996: 237), og at østnorske mål har hatt diftongering skog /skəu/ (jf. Christiansen 1946–48: 167f.), viser at trekket må regnes som en mulig utvikling i norrønt.

³⁶ Opprinnelig vokalkvantitet er underordnet etter innlånet. Dels forkortes vokaler framfor *l* i det skotske systemet, dels er det en gjennomgående tendens til forkorting av vokaler i lånorda, se 8.1.1.1.

Fealquoy i Evie: *Feaquoy* 1492, *Feawquoy* 1503, *Fealtquoy* 1595.

Fealquoy i Stromness: *Fewqui* 1490 og både *Feaquoy* og *Fealquoy* i et dokument fra 1617.

Formene er altså vakkende, selv for ett og samme navn. Vi kan sammenholde med navna *Skaebrae* og *Skelbrae* (OFN: 13, 69, 155), som begge kommer av norr. *skjaldbreiðr*, men der former henholdsvis med og uten *l*-bortfall har festet seg. I fjellnavn ser *fiold* ut til å være normalformen, f.eks. *Starra Fiold*, *Fibla Fiold*, *Studja Fiold*, alle fra Evie. Her har det skjedd en videre utvikling der bevart *ll* feilaktig restitueres som *ld*, se 8.1.2.9.

For *dalr* er *l*-bortfall langt mindre synlig i skriftlige kilder. Enkelteksempler viser likevel at bortfallet må ha virket også her, men formene uten *l* har sjelden festet seg.³⁷ En kløft i Evie kalles *Risdae*, hovedleddet kan være et opprinnelig *dalr*. For en del navn veksler formene mellom bortfalt og bevart *l*:

Turrieday /tʌriədɛil, -dɛl/ (*Turieady* 1848 ComF) i Heddle har uttale med *l*, men skrives uten.

Jupadee på dagens kart kalles *Jewa Dale* 1846 kF.

Stenna Dale på OS-kartet har også uttalen *Stenady*.

Noen navn har *l* i dag, men eldre belegg med *l*-bortfall:

Hamars of Syradale kalles *Hamars of Syraday* hos Firth 1920: 95.

Eskadale skrives *Eskadae* på enkelte kart, jf. /ɛskədə/ i H. Marwicks notater.³⁸

Aviedale i Rendall er skrevet *Efeday* 1629 hp.

Når *dalr* i større grad enn *fjall* har motstått *l*-bortfallet, kan det skyldes at appellativet *dale* også er kjent i dialekten, jf. 8.4.3. Daler er også normalt markerte formasjoner, slik at topografien kan støtte opp under restitusjon. Både Syradale, Jupadee/Jewa Dale, Stenady/Stenna Dale og Eskadale er markerte dalfører. Belegga avslører for øvrig et usikkert punkt i Marwicks tolkninger. Han tolker /də/ som *dý* i de fleste navn, uten å nevne muligheten for at *dalr* med bortfall av *-l* kan ligge bak i noen tilfelle.

Selv om noe av variasjonen kan ha opphav i seinere restitusjon, er det viktig å understreke at *l*-bortfallet neppe har vært gjennomført i norrøne navn på noe punkt. Det kan belyses med norrønt *troll* n 'troll' som eksempel. Ordet inngår som navneledd med bevart *l* i flere navn, f.eks. *Trolle Geo* i Evie og *Trulla Shun* i Harray. Appellativet *troll* er også lånt inn i dialekten, men i formen *trɔw* /trɔw/ (ON: 195, Dennison 1995: 30f.), slik at seinere restitusjon ikke er mulig. Formen *trɔw* finnes

³⁷ Av alle gårdsnavn i OFN fra Mainland og de nordlige øyene er bare to rammet: *Deldale* eller *Delday* /'dɛldi, 'dɛldɛ/ *Deldail* 1488, 1550 (Deerness, OFN: 77) og *Lidda* /'lɪdi/ *Luddal* 1455, *Luddell* 1559, *Lidday* 1665 (St. Andrews, OFN: 84).

³⁸ OA D 29/4/4.

også i navn: *Trowie Glen* på Hoy, *Trowie Geo* Rousay og *Trow's Buil* på Sanday (Lamb 1993: 61f.). Mens formene med *ll* må være norrøne dannelser, kan sammensetningene med *trow* være skotske dannelser (f.eks. *Trowie Glen* med skotsk hovedledd *glen* 'dal') eller leksematiske tilpasninger av norrøne dannelser.

Vi så at *l*-bortfallet kommer til syne i rentals av 1492. Den omvendte skrivemåten *Kirkwall* i 1488 skyldes at /wa:/ tolkes som skotsk uttale av *wall*. Denne formen fester seg i skrift, og har i dag også slått igjennom i uttalen. Et eksempel fra undersøkelsesområdet på skriftformen *al* for /a(:)/ er *Halkland* 1503 og 1595 for *Hackland* /'hakløn(d)/ i Rendall. Opphavet til utmerkingsleddet kan være *haukr* m 'hauk' se 6.3.1.

l-bortfall er et skotsk utviklingstrekk, og må i første rekke ha virket etter at norrøne stedsnavn er lånt inn i skotsk. Det framgår av navnematerialet at bortfallet aldri kan ha vært gjennomført i lånenavna.

8.1.2.3. Utviklingen av dentale frikativer /θ, ð/

EHSL: 506 opplyser at den skotske dialekten på de nordlige øyene tradisjonelt hadde overgangen /θ ð/ > /t d/ i skotske ord, og at dette regnes som interferens fra norn. I dag er frikativ restituert i de fleste ord etter mønster fra standardspråket, men dette er en relativt ny utvikling, se 3.1.1.3. For dentale frikativer i ord som er lånt inn i dialekten fra norrønt, finnes tre muligheter: bevaring, overgang til plosiv³⁹ eller bortfall (ON: xliv–xlvi), og disse tre variantene forekommer også i stedsnavn. I tillegg forekommer utviklingen *θ* > *h* i noen få navn, som behandles til slutt.

Bortfall skjer i trykksvak stilling og observeres best i *garðr* som hovedledd i sammensatte navn: Normalt faller frikativet bort, og uttalen blir /gør/ eller palatalisert /djør, gjør/ som i *Grudgar*, *Hammiger* og *Neigarth* i Evie. Alle skrives *-garth* fram til rentals i 1595, da formen *-gair* overtar.

I mange navn går frikativet over til plosiv, f.eks. *Tyngwell* i 1492 R < *Pingvollr*, *Georth* /gjørt, djørt/ < *garðr* (*Garith* 1492, *Garth* 1503, 1665, *Gairth* 1664) og *The Wart* og *The Ward* < *varða* om åser flere steder. Også *Tooin* < *þúfan* er brukt om åstopper: *Mid Tooin*, *Ernie Tooin*. Merk også skrivemåter som *Garsent* < *garðsenði*

³⁹ Generelt kan stemte konsonantfonemer i norrøne ord få ustemt form og omvendt ved innlån i skotsk. Det betyr at /θ/ og /ð/ gir samme resultat i lånorda, enten /t/ eller /d/, se 3.3.3.

1492 og 1502 for *Garson* i Rendall. Overgangen rammer også navn av skotsk opprinnelse, for eksempel *Troffers* av skotsk *thoroughfares* ‘gjennomgangsvei’.

Navnematerialet taler imidlertid ikke uten videre for gjennomført overgang til plosiv, det finnes en rekke relativt seint belegg med *th*:

Eday < *Eiðey*: *Ethay* 1560, 1595, *Hethøy or Eda* 1662 (Blaeu).

Turriedale, *Evie* < *Þor-?*: *Thorodale* 1503 R, *Thurrie-*, *Turkadaill* 1595 R.

Woodwick, *Evie* < *við/viðvik*: *Weithweik*, *Weithweik* 1503 R, *Widweik* 1618 Sas

Wald, *Firth* < *vaðill*: *Wathill* 1502 R, *Wale* 1595 R.

I andre navn tyder skriftformen på at frikativen er bevart sammenhengende:

Thurrigar /ʰθɹi-/ , South Ronaldsay: i *Pordar ekru* 1329, *Thurdrakir* 1500 R, *Thurregar* 1627 R.

Thurriger 1697 Ret.

Aith /e:ð/ < *eið* er gjennomført skrevet *Aith* eller *Ayth*, både i Sandwick og Walls.

Oftest er også skrivemåten *-scarth* for *skarð* i navn som *Cottascarth*, *Binscarth* og *Settiscarth*. Det finnes likevel en del belegg *-skart/scart*, spesielt i dokumenter fra 1600-tallet: *Bingascart* 1587 (REO: 309), *Benascart* 1627, *Cotascart* 1629, *Settiscart* 1623, *Settiscart* og *Skart* 1642. Her må vi være oppmerksomme på at skriftformer kan være konservative, og de kan ha bidratt til at frikativen er bevart eller restituert etter mønster fra normalskotsk⁴⁰. Flere informanter mener at *-scarth* kan ha vært uttalt uten frikativ (“hard”) av de gamle, men Marwick noterer gjennomført uttale med frikativ i OFN.

Ut fra det foreliggende navnematerialet er det vanskelig å hevde at dentale frikativer gjennomført har gått over til plosiver, formene gjenspeiler først og fremst konkurranse mellom to ulike fonemsystemer. Dersom overgang til plosiv eller bortfall faktisk var gjennomført i norn og ble overført til skotsk ved språkskiftet, har vi imidlertid et eksempel på substratinterferens, eller “interference through shift” i Thomason og Kaufmans terminologi (1991: 38f.). Det innebærer at norntalerne tolket dental frikativ som et allofon av dental plosiv da de gikk over til skotsk, og at deres uttale med plosiv så har spredd seg til den skotske dialekten på øyene generelt. Forutsetningen er at norn hadde mistet de dentale frikativene før massiv overgang til skotsk, noe som virker rimelig. Indrebø (1951: 228, 229) mener at overgangen er

⁴⁰ I tradisjonell Shetlandsdialekt er uttalen av best. art. fortsatt /de/. En stivnet bestemt artikkel kan muligens inngå i navna *Divalts* og *Boondamira*, men tolkningene er usikre, se 6.3.2. Normalt vil artikkelen bli oppfattet som et eget segment, og da er frikativen restituert, jf. kap. 3.

gjennomført i Norge før 1450, heller noe før for $\delta > d$. For de jevne lag på Orknøyene har skiftet til skotsk neppe skjedd før hundre år seinere.

En spesiell utvikling $\theta > h$ er belagt i en håndfull stedsnavn, ett av dem fra Firth: *Thorvaldishow* 1502, *Horraldsay* 1595 (< *Þorvaldshaugr*) se 6.2.1. Marwick fører opp ytterligere tre stedsnavneksempler, men har ingen eksempler fra det appellative materialet (ON: xlvii). Lydutviklingen har paralleller i færøysk: *hesin*, *hetta* jf. norr. *þessi*, *þetta*. Barnes (1998: 19) antyder at overgangen kan ha vært utbredt i norn, med henvisning til former som *ita* (via **hitta* < *þetta*) i Hildinakvadet og en omvendt skrivemåte *i þia* < *í hjá* (DN III 284, Shetland 1355).

Finnes det andre belegg for denne utviklingen? Både Marwick (ON: xlvii), Jakobsen (1928: LVI) og Hægstad (1900: 68) fører opp $p > d$, t som den normale utviklingen, og de gir ingen eksempel på $p > h$ fra det øvrige ordforrådet. Jeg finner heller ingen eksempler på at initial h i det øvrige navnematerialet skal tolkes som opphavelig p .

Navna kunne tenkes å reflektere en lydutvikling som har startet, jf. utviklingen av de færøyske pronomena, men er reversert på Orknøyene. De første belegg for overgangen $th > h$ i navna finnes i rentals fra 1595, altså langt seinere enn de belegg Barnes fører opp, så en parallell utvikling er utelukket. Derimot kan vi merke oss at overgangen $/\theta/ > /h/$ er vanlig initialt i det sentralskotske beltet (EHSL: 507), slik at formen faktisk kan ha kommet inn med skotske skrivere. At det er gårdsnavn i rentals som rammes, kunne peke i den retningen. Det er i alle fall lite grunnlag for å hevde at dette er et utbredt utviklingstrekk i norn.

8.1.2.4. Tillegg av dental

En del navn på Orknøyene har fått et tilsynelatende umotivert tillegg av dental i utlyd, f.eks. *Aglath* < *Qxlin*, *Linneth* < *hlíðinna*, *Midhiest* < *miðhús*. Dette behandles i 8.2.2.2.

8.1.2.5. Utviklingen av norrøn p t k

Diplomene fra 1369 og 1425 har begge eksempler på lenisering av p , t , k . Lenisering er ikke kjent fra skotsk, og må derfor være et utviklingstrekk fra norrønt. H. Marwick skriver at overgangen p , t , $k > b$, d , g er vanlig, mens den omvendte overgangen kan

forekomme, oftest initialt (ON: xliv f., jf. 3.3.3.). Et mulig eksempel på det siste er A. Marwicks uttale /krisi/ i *Gressy Geo* i Evie. En gjennomgang av stedsnavna i Evie, Firth og Rendall gir bare noen få sikre eksempler på lenisering: *Jubidee* < *djúp*-, *Skibby Geo* < *skipa*. Kanskje er en viss veksling mellom stemt og ustemt lyd mulig, R. Bakie oppgir f.eks. både /'ɛtit/ og /'ɛtid/ som uttale av *Ettit*. Det er likevel lite grunnlag for å hevde at lenisering er et utbredt trekk i stedsnavn av norrønt opphav.

8.1.2.6. Palatalisering

Palatalisering av norrøn ll og nn

Shetlandsdialekten kan ha segmentering av *ll* og *nn* til /dl/ og /dn/. Segmentering forekommer ikke på Orknøyene (med *Headlabreck* i Evie som et mulig unntak), derimot er palatalisering mulig. Ifølge den fonologiske oversikten i ON: xlvii kan *ll* palataliseres, muligheten for palatalisering av *nn* er ikke nevnt. I stedsnavna kan imidlertid også *nn* være palatalisert.

Chinyan /'tʃinjøn/ < *tjørnin* med *rn* > *nn*, Harray.

Linnieth /'linjəθ/ trolig < *hlíðinna*, Harray.

Brinhyan /'brinjøn/ < *brennan* f best., Evie.

Enyas /'enjəs/ *Hill* (*Enzie Hill* 1847), trolig av norr. *enni* n 'skalle, panne', Rendall.

De tre gårdene *Benzieroth* /'bɛnjəro/, *Binnaquoy* /'bɛnjəkwi, 'bɛnjəkwei, bɛnəkwi/ og *Binscarth* /'bɛnskar,-skart/ i Firth har trolig felles utmerkingsledd. Uttale og skriftformer viser variasjon mellom palataliserte og ikke-palataliserte former:

Benzieroth: *Binyereth* 1502 R, *Benuar* 1524? REO, *Benye-*, *Benyreth* 1595 R, *Binzæreth* 1601 UB, *Benzieroth* 1794 R.

Binnaquoy: *Binzequoy* 1595 R, *Binzæquoy* 1601 UB, *Beinzaquoy* 1621 Sas., *Binyaquoy* 1623 Gr, *Binaquoy* 1627, *Bingaquoy* 1794 R.

Binscarth: *Benyescarth* 1502 R, *Bingascart* 1587 REO, *Binze-*, *Bynzescarth* 1595 R, *Binzæskarthe* 1601 UB, *Benascart* 1627, *Benyescarth* 1661, *Bingascarth* 1665 Ch, 1794 R.

Mer usikre eksempler er *Queenafinya*, Harray, *Crovnofinya*, Firth og *Finyeu*, Rendall, alle av *ja*-stammen *fen* n. Her kan *j* komme inn i paradigmet, helst fra dativ plural.⁴¹

Palataliseringen er ikke gjennomført, jf. *Rennibister* /'rɛnəbɪstər/ (*Rannebustar* 1502 R) i Firth.

ll palataliseres bl.a. i:

⁴¹ *Queenafinya* og *Crovnafinya* kan være dannelser med preposisjonen *á* som følges av dativ, se 8.3.3.

- *Boats Hellya*, *Fisk Hellya* og *Helliecliff* < *hella* f, alle i Evie.
- *Bailliequoy* /'bɛljə-/ (*Belyaquoy* 1841), *Baillie Hill* og *Baillieval*, Firth < norr. *belgr* m 'belg, dyrehud, skinnsekk', eller *belly*, *belya* /'bɛli, 'bɛljə/ som er lånt inn i dialekten med spesialiserte betydninger (se ON: 12).
- *Velzian* /'vɛljən/ av en form av norr. *vøllr* finnes både i Rendall og Harray. *Velzian* i Harray skrives *Vailyie* i et dokument fra 1617 (< dat. *Velli?*). Etternavnet er belagt gjentatte ganger fra 1552 og utover, alltid med *z/ʒ* eller *y* som markerer palatal uttale: *Walzing* 1552 (REO: 249), *Velzeon* 1579 (REO: 153), *Wailyom* 1595 (REO: 170).

Uttaleformen for teignavnet *Quinamillyoar* < *Kvína milli á* 'kvía mellom åene' i Firth er ikke kjent, men skrivemåten tyder på palatalisering.

I 3.1.1.3. har vi sett at palatalisering av *ll* og *nn* er belagt i eldre skotsk Eksemplene ovafor viser at skriverne oppfatter palataler i navn av norrønt opphav og lar dem komme til syne i skrift. Palatalisering er også et karakteristisk trekk i dialektene i hele den nordlige delen av Norge, slik at norrønt opphav var tenkelig. Distribusjonen taler imidlertid for skotsk opphav. Vi finner ikke palatal i utlyd, f.eks. i *Tingwall*, *Brettoval* og andre navn av *vøllr*, der norske dialekter palataliserer. Palatalene er avgrenset til intervokalisk posisjon, som i skotsk (EHSL: 98).

Palatalisering av velarene g og k

Palatalisering av velar framfor fremre vokaler er et tradisjonelt trekk i dialekten, se 3.1.1.3.⁴² I dag er trekket i stor grad avgrenset til de nordlige øyene, se LAS: *king*, *kist* /tʃ-, tj-, c-/. Palatalisert *g* får uttalen /dj/ eller /gj/. Marwick fører normalt opp uttale uten palatal for appellativene under *ki-* i ordlista i ON, men anmerker at palatalisering framfor fremre vokal fortsatt er meget utbredt, spesielt markert på enkelte øyer. Palataliseringen skjer i ord fra norm så vel som fra skotsk (ON: xlv f., 228). Eksempler som *ga* /dja/ 'gå' (LAS: 19 fra Birsay) og /gjøŋ/ < *ganga* (ON: xlv) fra det øvrige ordforrådet viser at palatalisering også kan skje framfor /a/ vokaler. Uttalen av *geo* av *gjá* n med opprinnelig palatalt lydsamband er /djo/ eller /gjo/.

⁴² Iflg. EHSL: 503 er palatalisering et typisk utviklingstrekk på Shetland og Orknøyene, nord på fastlandet og i Galloway, altså områder med norrøn bosetning.

Utviklingen i navna illustrerer hvordan palatalisering er på retur i Orknøydialekten. Informanter i Evie gjorde meg oppmerksom på at den tradisjonelle formen /gjør, djør/ < av *garðr* er i ferd med å vike for den nyere /gør/. Dette illustreres av den fonetiske notasjonen i OFN, der *Grudgar* og *Neigarth* har palatal uttale, mens *Bisgarth*, *Hammigar* og *Urigar* har /gør/. A. Marwick bruker den tradisjonelle formen i de to første navna, mens Stewart Miller presiserer at den nyere formen kan ta over også her.

Palatalisering av *k* er også på retur. E. Marwick noterer /kjik/ som eldre uttale av *Keek* i Evie, og R. Bakie opplyste at eldre uttale av *Skiddy* rett over grensa i Rendall var /'stçidi/. Skrivemåtene *Batkatown* 1848 og *Badyateun* 1920 for dagens *Backatown* /'bakətun/ reflekterer muligens palatalisering, jf. *Batyaloan* og *Batyebreck* /'batjə-/ i Harray. Eksemplene viser at palatale velarer er et reliktfenomen, i ferd med å forsvinne på West Mainland. I denne prosessen følger opprinnelige palatale samband med, f.eks. får *kjarr* i *Kergurn* og *Cuppie Kerr* uttalen /kɛr/.

Navneeksempler viser at dialekten har hatt veksling mellom velar i utlyd og palatal framfor bøyingsendelse på samme måte som mange norske dialekter: *Burrian* /'bʌriən/ < *borgin* (stedsnavn med referanse til brochruiner mange steder ⁴³), *Hayon* /'heïən/ < *Haginn* (Rendall, Birsay) og *Arian* < *ergin* /'ɛrjən/ 'setra' < *ærg*, *erg*, lånnord fra gælisk, se 8.4.1. Her er palatal uttale bevart. Det skyldes nok at det, til forskjell fra eksemplene ovafor, ikke dannes konsonantsamband som er uakseptable i standard-skotsk. Palatale lydsamband som /tç, tj, c, dj, gj, stj/ har ikke støtte i standardspråket og er derfor utsatt for å erstattes.

8.1.2.7. *v/w*

I eldre skotsk var det vanlig å skrive *w* både for /v/ og /w/. Marwick fører opp overgangen *v* > *w* som det normale også i ord av norrønt opphav i innledningen i ON, og ifølge EHSL: 109 må uttalen ha vært rundet i norrønt for å gi /u/ i *Uig* på Hebridene.

Det er riktig at norrøn *v* ofte får overgang til /w/, f.eks. *waddy*, *wade* < *vað*, men under *v*- i ordlista finner vi også en del eksempler på bevart /v/, f.eks. *vore* < *vár* m. Det samme gjelder i navn, f.eks. har *-voe* og *Velzian* uttalen /v/. Muligens gjenspeiler denne vaklingen en norrøn fonemoppfatning. Nordmenn i dag kan ha vansker med å

⁴³ *Hildinakvadet*, første strofe, har *buryon* med samme betydning, se Hægstad 1900: 2.

skille mellom /v/ og /w/ i engelsk, ettersom disse ikke er separate fonemer i det egne språksystemet, det samme kan ha vært tilfelle for de norrønttattede orknøyingene.

8.1.2.8. Affrikater

Affrikatene /dʒ/ og /tʃ/ er fremmede i norrønt. Orknøyskotsk har /tʃ/, men mangler tradisjonelt /dʒ/, som erstattes av /tʃ/, f.eks. i *John, joy* (EHSL: 500, LAS for orda *John, joy, job*.) I noen tilfelle går utviklingen videre, slik at opprinnelig /tʃ/ blir /ʃ/. /tʃ/ med varianten /ʃ/ er brukt som tilpasningsform for konsonantsambanda *tj, dj, kj*, men det er få belegg i navnematerialet.

Sambandet *tj* finnes i det relativt vanlige navneleddet *tjørn*. Ifølge Marwick er (ON: xlvii) normalutviklingen /tʃʌn, tʃin/, men formen /ʃʌn/ finnes også på West Mainland, bl.a. *Loomashun* i Evie og *Shun* i Harray. For utviklingen av norrøn *dj* > /tʃ/ finner jeg bare to belegg, appellativet *charve* /tʃarv/ < *djarfr* og stedsnavnet *Jubidee* /tʃubædi/ < *Djúpadý* eller *-dalr* (flere steder). Et eksempel på /tʃ/ som tilpasningsform for *kj* finnes i appellativet *chocks* < *kjalki* m 'kjeve'. I propriet *Chair (of Lyde)* < *kjarr* vil jeg heller regne med leksematisk tilpasning til *chair* enn å se utviklingen av *kj* separat, ikke minst siden *kjarr* ellers ser ut til å bli *ker, kerr*, se 8.1.2.6.

8.1.2.9. Konsonantsamband

Både i norrønt og skotsk er konsonantsamband utsatt for assimilasjon. Før jeg gir eksempler på assimilasjoner i navnematerialet, vil jeg peke på et enkelt belegg på uassimilert form av *kleppr* m 'klump', nemlig i navnet *The Climpers* i Rendall. Formen er noe overraskende, ettersom assimilasjonen regnes for å være gjennomført i norrønt (Iversen 1973: 37). Flokenes (1998: 39) diskuterer imidlertid det parallelle navnet *Klimpen* fra Askvoll.

Det ser ut til at den uassimilerte formen har overlevd også i appellativer, både på øyene og i Norge. Torp (1963: 285) har formen *klimp* fra Nordfjord, Nordmøre og Fosen. Orknøydialekten har både assimilert og uassimilert form med spesialisert betydningsutvikling: *kleppo* 'klump av mykt, ettergivende materiale' (ON: 89) og *klimper* 'stor stein' (ON: 90). På Shetland er også begge former kjent. *Klepp* denoterer 'fjellknoll' og *klimper* 'hard og ujevn eller skarp klippe'. Bare det første er oppført som navneledd (Jakobsen 1921: 403, 406).

mb > *m*, *nd* > *n*, *ld* > *l*

Disse assimilasjonene er felles for skotsk og de fleste norske dialekter, se 3.1.1.3. (jf. Indrebø 1951: 235). Assimilasjon er gjennomført bare for *mb*: *Lamaquoy*, *The Kam* (< *lamb*, *kamb*). Sambandene *nd* og *ld* kan uttales med eller uten *d*, f.eks. /lan/ eller /land/ i det vanlige navneleddet *land*. Selv om uttalen har vært uten *d*, kan *d* bli restituert etter skriftbildet. I en del tilfelle ser det ut til at navn som ikke hadde de aktuelle konsonantsambanda i utgangspunktet, har vært utsatt for uetymologisk restitusjon. Det er helst slik vi må forstå formene *Fiold* < *Fjall*, *Wald* < *Vaðill* (*Wathill* 1502, *Vaill* 1627, *Waal* 1794) og *Brendo* < *Brenna*. Leksematisk tilpasning er ikke aktuelt, ettersom verken *fiold* eller *brendo* er skotske ord.

Opprinnelig *nd* og *ld* kan for øvrig være bevart i navn, f.eks. *Grandi/Grandon* < *grandi* m, *Grind* < *grind* f, *Sinnakilda* < *kelda* f.

hv, *kv*, /kw/ > /w/

I tradisjonell uttale på West Mainland faller norrønt *hv/kv* og skotsk /kw/ sammen i uttalen /w/⁴⁴. Sammenfallet eksemplifiseres i navnet *Quatquoy*, trolig av *hvítakví* f. Den tradisjonelle uttalen er /ʔmatwi/, med /w/ både for *kv* og *hv*. Uttalen slår i noen tilfelle igjennom i skrift, slik at /min/ < *kvín* kan få skriftformen *Wheean* ved sida av *Quean*.

Marwick fører opp overgangen *hv* > /w, w/ i sin fonologiske gjennomgang i ON (xlv f.), men merkelig nok bare *kv* > /kw/. Halvparten av ordene med uttalen /w/ (under *wh-*) i selve ordlista har imidlertid norrønt *kv* som opphav, f.eks. *wheiso* ‘byll, betent flekk i huden’ < *kveisa* f ‘kveise, byll’. Under *kw-* i ON er det oppført sju ord som alle har norrønt *kv* som opphav. At noen ord har /kw-/, betyr enten at overgangen *kv* > /w/ ikke rammet alle ord, eller at /kw/ er en seinere rekonstruksjon etter skotsk mønster, fordi /w/ er vikende i dag. Den eldste informanten ser likevel ut til å gjennomføre uttale med /w/.

⁴⁴ Uttalen med /w/ i engelske ord som normalt har /kw/ bemerkes av Low, prest i Birsay og innsamler av norn på Foula i 1773: “queen, question, quarrel &c is universally pronounced as if it was written wh” (sitert etter ON: 226f.).

Under feltarbeidet fikk jeg høre en anekdote om en orknøying som møtte en av dronning Victorias sønner, og i sin befippelse bare greide å si “How is your mither, the queen /min/?” Uttalen (og uttalelsen) var tydelig oppfattet som upassende i kongelig tiltale.

Tilsvarende sammenfall av *hv*, *kv* skjer på Shetland. Uttalen er *hw*- eller *kw*, geografisk fordelt, slik at *hw*- brukes i øst og delvis i sør. Skotske ord får samme uttale som opprinnelig norrøne ord også på Shetland (Jakobsen 1928: LIX).

Standardskotsk skiller mellom /kw/ og /w/, mens sammenfall *hv*-/*kv*- er karakteristisk for vestnorske dialekter. Vi kan altså regne med at sammenfallet i dialekten har opphav i norrønt språk. Det er likevel en forenkling av de faktiske forholdene når Indrebø (1951: 234) skriver at normålet tilhører *kv*-området. Øyene er snarere et typisk grenseområde, med vekslende former. Fra et kontaktperspektiv er det spesielt interessant at skotsk på Orknøyene og Shetland også har fått sammenfall mellom /kw/ og /w/ i ord av skotsk opphav, når skotsk ellers skiller mellom disse lydene. Det tyder på substratinterferens fra norrønt, et trekk som hadde festet seg i norm og ble med inn i den skotske dialekten ved språkskiftet (jf. utviklingen av dentale frikativer i 8.1.2.3).

Andre konsonantsamband

h faller foran *l*, *n*, *r* som i norsk: *Linna* < *Hlíðinna*, *Rousay* < *Hrolfsey*.

rs uttales omtrent som *rs* i *mars*, *Lars* i østnorske dialekter. På Orknøyene er *fors* et vanlig navneledd: *Fursbreck*, *Furso*, se 3.1.1.3. Ifølge Eliasson (2000: 39) skal uttalen karakteriseres som supradental framfor retrofleks. Supradentaler er i Nord-Europa avgrenset til Norden og visse dialekter av skotsk gælisk, der han regner det som et mulig resultat av kontakt (op.cit.: 39f., 47f.). I Orknøyskotsk er *rs* det eneste sambandet som får supradental uttale. Dersom supradentalen hadde utviklet seg tidlig nok i norrønt til å få fotfeste i skotsk gælisk, må det også kunne være et interferensfenomen i orknøyskotsk.

rn kan være assimilert. Navneleddet *tjorn* > *chin*, *shun* assimileres konsekvent. Dette er ingen gjennomgående assimilasjon, *rn* er bevart i andre tilfelle, som *Ernie Tower* (jf. ON: xlvii og 3.3.3.).

kn er ikke lenger uttalt i stedsnavn, verken i opphavelig norrønt *Knarston* < *Knarra-staðir*, eller i det skotske navneleddet *knowe* 'knoll'. Ifølge Marwick er dette en ny utvikling, på 1920-tallet uttalte eldre folk /kn-/ i *Knarston* (ON: xlvi).

xl > *kl*: *oxlin* > *Aclath*, *Agla* (navn på åser flere steder). Dette er det eneste belegg jeg finner.

sl er forenklet i gårdsnavnet *Orquil* < *árkvísl* f. Jeg finner bare dette eksemplet i

materialet, i trykklett stavelse.

fn > *mn* > *m*: *Ramna Geo* /'ramigjo/, norr. *rafnagjá*, *Holm* /ham/ < *høfn*, *Yamma* trolig av < *jafn* i *Yimma-Yamma*, *Birsay*, jf. *yamalt* 'jamnaldring' (ON: 214, xlvi).

ft bevares. Gårdsnavn som *Tufta*, *Tafts* finnes flere steder på øyene. I trykksvak stilling er formen *-tit* i dag, men dette er en sein overgang, *Aittit* i Rendall er skrevet *Etafft* så seint som i 1729 (*Aithtoft* 1629, 1646, *Aittitt* 1727, 1729, *Etafft* 1728)⁴⁵.

8.1.2.10. Metatese

er svært vanlig, men et typisk sporadisk trekk. I noen navn kan vi følge veksling eller overgang i skriftlige kilder:

Barðsvik OS > *Braswic* 1492, *Barswick* 1627 og i dag

Borgh 1329, *Burgh* 1500 > *Browch* 1584 (*Brough*, South Ronaldsay)

Nethirburgh 1492, *Netherbrugh* 1503, seinere alltid metatese (*Netherbrough*, Harray)

Gresøy – *Hen of Gersa* (begge former hos Blaeu 1662)

Former med og uten metatese kan også veksle i nyere tid, som i *Irvigert* < *øfragerði* eller *øfrigarðr* i OSNB fra 1897, *Ervigjar* i E. Marwicks tilnærmet fonematiske notasjon (1971), *Evrigert* på OS-kartet fra 1980. En teig oppført som *Scrapsquoy* i 1931, kalles *Scarpsquoy* på kart fra våre dager. I andre navn gir det den mest sannsynlige tolkningen at vi antar metatese, f.eks. at *Gurness* og *Girnigeo* opprinnelig har hatt *grænn* i utmerkingsleddet.

8.1.3. Oppsummering

Innledningsvis stilte jeg fire spørsmål om regelmessighet og språklig opphav. For å gi oversikt, har jeg satt opp en del av resultatene av gjennomgangen av materialet i en tabell. Tabellen viser for det første at propriumsspesifikk fonologisk utvikling er høyst uvanlig. I materialet finnes bare ett navn som inngår i en liten gruppe som får overgangen /θ/ > *h*. Videre viser den at lydendringer i langt flere tilfelle er sporadiske enn gjennomførte. Tre utviklinger ser ut til å være gjennomført, senking og sentralisering av *i* > /ɪ/, vokalisering og eventuelt bortfall av postvokal *g* og assimilasjon av *mb* > *m*.

⁴⁵ I materialet mitt finner jeg ikke *fs*, men en gård på Westray, ved "a very steep, craggy hill-slope" heter *Iphs* /ɪfs/ < *ups* (OFN: 40). Utviklingen av *fn*, *ps* og *ft* svarer altså nærmest til trønderske og østnorske dialekter (Christiansen 1946–48: 102ff.).

	Sporadisk eller gjennomført	Propriumsspesifikk utvikling	Språklig opphav
Vokaler			
<i>ó > /ø/</i>	usikkert, på retur	nei	skotsk
<i>i > /i/</i>	i stor grad	nei	skotsk
monoftongering	sporadisk	nei	trolig skotsk
Konsonanter			
<i>g > w > bortfall</i>	gjennomført	nei	norrønt
<i>l-bortfall</i>	sporadisk	nei	skotsk
<i>/θ, ð/ > t, d</i>	reversert – kan ha vært gjennomført	nei	norrønt
<i>/θ/ > h</i>	sjelden	ja, tilsynelatende	usikkert
<i>p, t, k > b, d, g</i>	sporadisk	nei	norrønt
<i>ll, nn palataliseres</i>	sporadisk	nei	trolig skotsk
<i>g, k palataliseres</i>	usikkert, på retur	nei	usikkert
<i>mb > m</i>	gjennomført	nei	skotsk + norrønt
assimilasjon av andre kons.samb.	sporadisk	nei	skotsk + norrønt
<i>hv, kv, /kw/ > /ʌ/</i>	usikkert, på retur	nei	norrønt

Sporadiske endringer

Eksempler på lydutviklingstrekk som opptrer sporadisk i navnematerialet er monoftongering, *l*-bortfall, overgangen */θ/* til *h*, lenisering av *p, t, k*, palatalisering av *ll* og *nn* og assimilasjon av konsonantsamband og i noen grad */θ, ð/ > t, d*. Den fonologiske gjennomgangen i ON, jf. 3.3., viser også stor variasjon i lydutviklingen i lånord. En rekke opprinnelig norrøne fonemer har 4–5 varianter i dagens uttale.

Hvordan skal den store variasjonen forklares? Vi kan regne med at tre forhold spiller inn. For det første behøver ikke en lydutvikling å virke gjennomført i utgangspunktet, lydendringer kan spres fra ord til ord ved leksikalsk diffusjon, se 4.1.5. For det andre kan det oppstå brudd i opprinnelig regularitet i en tospråklig situasjon der språkbrukerne forholder seg til ulike normer. Konkurransen mellom skotsk og norrønt språkssystem kommer kanskje tydeligst til syne for vokalkvantitet, der to uforenlige systemer fører til at de aller fleste vokaler blir korte, uansett opphav. For det tredje skal vi regne med at ulike typer restituering kan skape uregelmessigheter i systemer som kan ha vært gjennomført på et tidligere tidspunkt.

/θ/ > h kan tjene som eksempel på en overgang som aldri har vært gjennomført. Overgangen forekommer bare i en håndfull navn og kunne tolkes som spor etter en

overgang som har startet i dialekten, for hurtig å reverseres. Mer sannsynlig er overgangen et resultat av interferens fra et tredje språkssystem. Overgangen /θ/ > h finnes nemlig i det sentralskotske området, der hovedtyngden av de skotske innvanderne på Orknøyene kom fra.

Når det gjelder overgangen dental frikativ til plosiv, kan vi ikke vite om den har vært gjennomført i den norrøne dialekten på øyene, selv om EHSL: 506 regner det som interferens fra norrønt når den skotske dialekten får overgang til plosiv. Vi har sett at de skriftlige belegga for stedsnavn kan tyde på at sammenfallet mellom /t, d/ og /θ, ð/ seint eller aldri ble fullført i dialekten. I så fall kan skotsk standardspråk, som har dentale frikativer, ha virket som en motkraft. I dag er dentale frikativer tilbake i dialekten, uten tvil under påvirkning fra standardskotsk.

Skotsk språk er igjen under press fra engelsk standardspråk. Selv om orknøyingene i dag er enspråklige, forholder de seg altså fortsatt til konkurrerende former⁴⁶. Det gjør at skotsk monoftongering av /ei/ og /au/ er på retur. Det samme gjelder palatalisering av /g/ og /k/ og bruken av fonemet /ø/.

Sporadiske lydendringer på grunn av propriers egenart?

Som vi har sett, er propriumsspesifikke lydendringer et absolutt unntak. Det er likevel naturlig å se en sammenheng mellom propriets individualutpekende funksjon, se 4.2., og det forhold at få lydendringer virker gjennomført. Dette illustreres av eksemplene *Fjall* og *Fjallkví*, se 8.1.2.2. Det samme leksemet får ulik form, med eller uten bortfalt *l*. Utviklingen svarer altså ikke til leksikalsk diffusjon i generell lingvistikk, der man regner med en form i ett ord (jf McMahan 1999: 50 f.). Hvilken form som fester seg der to former konkurrerer, blir avgjort for hvert enkelt proprium. Det har sammenheng med propriers identifiserende funksjon, som er uavhengig av de appellativene som inngikk i dannelsesøyeblikket. For appellativer må én form gjennomføres. Men selv om appellativet *troll* lånes inn i formen *trow*, kan navneleddet godt kan bevare *ll*, fordi den semantiske korrespondansen er uklar (jf. Bakken 2000 b: 14f.)

Også restitusjon eller tilpasning av navn kan gi navn en individuell lydutvikling. Vi så at *l*-bortfall kan virke i navneleddet *dalr*, men at *l* i noen tilfelle restitueres. Den slags leksematisk tilpasning er avhengig av hvorvidt språkbrukerne er i stand til å

⁴⁶ Weinreich, Herzog og Labov (1968: 101) peker på at “command of a heterogenous structures is part of unilingual linguistic competence”, og regner de konkurrerende formene språkbrukerne behersker som selve grunnlaget for språklige endringer.

analysere det enkelte navnet og se de semantiske korrespondansene, se 9.3.2. En feilaktig analyse ligger bak når *wa* < *vágr* tilpasses som *wall*. Slike tilpasninger kan skape brudd i opprinnelig regelmessige utviklingstrekk.

Skotsk språkssystem

Det bør ikke overraske at oversikten viser at de fleste lydutviklinger har skotsk opphav. Skotsk er det eneste levende språket. Norrøne ord og navn eksisterer bare som innlån i skotsk, og tilpasses det skotske språkssystemet i låneøyeblikket og etter innlånet. På den måten får skotsk språkssystem avgjørende innflytelse også på opprinnelig norrønt språkstoff. Norrønt utgjør et stivnet lag i navnematerialet, bare skotske trekk kan være produktive. Så lenge senking og sentralisering av kort *i* > /ɪ/ er en produktiv prosess, vil den f.eks. virke for alle stedsnavn og andre ord som lånes inn.

Vi har sett at ett eller to norrøne lydutviklingstrekk kan være overført til den skotske dialekten ved substratinterferens. Bare på denne måten kan opprinnelig norrøne utviklingstrekk bli produktive i skotsk. De to aktuelle lydutviklingene er overgang fra dental frikativ til spirant og supradental uttale av *rs*, hvorav den første i stor grad er reversert.

Informasjon om den norrøne dialekten

Norrøn lydutvikling vil framgå av dagens navneformer dersom de var gjennomført på et tidspunkt før innlånet tok til. Navnematerialet vitner om overgangene:

- *g* > *w* > bortfall
- *p, t, k* > *b, d, g*
- sammenfall mellom *hv, kv, /kw/* > /*ʌ*/
- overgang fra dental frikativ /*θ, ð*/ til plosiv *t, d*
- supradental uttale av *rs*

Disse utviklingene indikerer at norn ikke er noen arkaisk dialekt, og gir liten støtte til Indrebøs (1951: 280f.) hypotese om at norn i hovedsak var en sørvestlandsdialekt, jf. 3.2. (Her skal det bemerkes at Indrebø først og fremst bygger på data fra Shetlandsnorn.) Dialekten har riktignok noe lenisering av *p, t, k*, men flere andre trekk står i direkte motsetning til sørvestnorsk: *rs* får supradental uttale, *ll/nn* segmenteres ikke, og norrøn *hv* gir tradisjonelt /*ʌ*/. Vokalisering og bortfall av postvokal *g* må regnes

som et markørtrekk ved dialekten, og dette virker tilsynelatende gjennomført. Utviklingen har paralleller i Danmark. Monoftongering forekommer, men bør holdes utafor, fordi det ser ut til å være et trekk fra skotsk. Det samme kan gjelde for assimilasjon av lydsambandet /mb/.

Historiske og geografiske forhold tilsier da også at vi bør studere orknøynorn som en egen dialekt, uavhengig av norske dialektskiller. Bosetningen skjedde så tidlig at de tradisjonelle dialektisoglossene må ha vært lite utviklet, og vi kan knapt regne med at kontakten med noen del av Norge var så tett at øyene skulle følge dialektutviklingen der. Det materialet faktisk viser, er at utviklingstrekk i norm normalt er kjent fra andre deler av Norden, uten å følge utviklingen i et bestemt dialektområde. Et interessant spørsmål i forlengelsen av dette er hvorvidt visse fonologiske utviklingstrekk ligger latent i språket, og kan tre i kraft relativt uavhengig av kontakt. Å besvare dette spørsmålet ligger likevel utafor rammene for denne avhandlingen.

8.2. Morfologi

Temaet for denne delen er utviklingen av bøyings- og avledningsendelser i navn av norrønt opphav på Orknøyene. For noen navn, især bostedsnavn, er det mulig å følge utviklingen gjennom de siste 500 åra. For en rekke navn har vi imidlertid bare 1800-tallsbelegg eller yngre former å bygge på. Marwick prøver i visse tilfelle å rekonstruere opprinnelige kasusformer også for disse. Det er imidlertid et problem at han langt på vei ser bort fra mulig innflytelse fra skotsk morfologi. Navna kan inneholde norrøne bøyingsmorfemer fra dannelsesstidspunktet av, men etter flere hundre år som innlån i skotsk, må vi forvente at også skotsk formverk har satt spor⁴⁷. Eksempelvis tilpasses verb innlånt fra norrønt ved at endingsvokalen faller bort, konsonantutlyd er det normale i skotsk: *anse* /ans/ < *ansa*, *beet* < *bæta*, *kleester* < *klistra*. Verb er likevel helt perifere som navneledd. De ordklassene som normalt inngår i navnedannelser, er substantiv og adjektiv, og vi skal se at disse utvikles mindre regelmessig enn verba. I den videre drøftingen tar jeg utgangspunkt i dagens form, ettersom den opphavelige formen i mange tilfelle ikke kan rekonstrueres med sikkerhet.

⁴⁷ Som vist i 3.1.2. var det grammatiske systemet i skotsk sterkt forenklet i forhold til det gammel-engelske alt da kontaktperioden begynte. Genusopposisjon var falt bort, og numerus- og kasussystemet radikalt forenklet, slik at det bare ble skilt mellom entall versus flertall og genitiv versus andre kasus (EHSL: 158f.).

8.2.1. Vokalutlyd

I navn av norrønt opphav er *-o*, *-i* og *-a* /ə/ de vanligste vokalendingene. Formene på *-a* kan dels reflektere norrøn *a*-endelse (eller et paradigme der *-a* er en mulig form): *Queena* kommer trolig av *kvína* best. akk. og *Hellia* av *hella* (nom. eller nyere best. form), *Brya* kan komme av *breiða*, *Cuppingua* av *koppinn goða* (m akk.) og *Sinnakelda* av *kelda* (f nom.). Men også andre vokaler kan ligge bak endelsen *-a* /ə/, ettersom vokaler i trykksvak stilling generelt er utsatt for å svekkes til /ə/ i skotsk. Det betyr at vi bør være forsiktige med å trekke sikre slutninger om vokalens opphav, og dermed opprinnelig kasus⁴⁸. Endelsen *-a* har imidlertid neppe noe skotsk forbilde.

8.2.1.1. Endelsene *-y* og *-o*

I tolkningen av en del ord og navn som har *-y*-endelser i dag, antar Marwick norrøne *-i*-morfemer (hankjønn nom. eller dat.) som opphav, mens han antar at endelsen *-o* går tilbake på norrøne *-a*-morfemer. Men både *-y*- og *-o*-endelse er vanlig i opprinnelig sterke substantiver. Den første finner vi f.eks. i navneledda *belly* < *belgr* m, *berry* < *berg* n og *waddie* ‘vadested’ < *vað* n, den andre i appellativer som *chaldro* ‘tjeld’ < *tjaldr* m. Eksemplene viser at det neppe er noe entydig samsvar mellom norrøne former og dagens endelser, og vi bør derfor undersøke om *-i* og *-o* er reelle norrøne endelser, eller om de i virkeligheten representerer tilpasninger til skotsk morfologi⁴⁹.

Dette gjelder ikke minst fordi skotsk har et avledningsmorfem *-y*, *-ie* /i/ som kan ligge bak *-i*-endelsene. Suffikset er kanskje mest kjent for å danne diminutiver, som *Willie*, *Sally*, men det har en videre funksjon som svært produktivt avledningsmorfem. Det avleder adjektiver av substantiv og verb, og substantiv av verb og andre substantiv (EHSL: 401).

EHSL fører opp *-ock* som alternativ diminutiv. Varianter med *-ck*, som *-ack* og *-ick* /ək/, brukes på de sørlige Orknøyene og East Mainland (ON: xxix) og på Shetland⁵⁰.

⁴⁸ Dette illustreres av et par rim av norrønt opphav som Jakobsen (1928: XCIIf.) refererer fra Shetland, der alle norrøne endelser er utjevnet til *-a*.

Clapa, clapa süda	Skekla komöna ri:na tuna
Boochina schölina Bjöda	swarta hæsta blæita bruna
Swala clovena vjenta in	fomtena hala
Bauta deema kjota schin	and fomtena bjadnis a kwara hala
Roompan pöman söda	

⁴⁹ “Typically, though not always, the borrowed words are treated as stems in the borrowing language—that is, they take the usual affixes for the relevant stem-class”. Thomasson og Kaufman (1991: 37).

⁵⁰ Muligens inngår dette i et par navn på West Mainland, *Hagock* og *The Hallack*, se 6.1.3. og 6.2.3.

Tradisjonelt diminutivsmorfem i de nordlige og vestlige dialektene på Orknøyene er imidlertid *-o*, slik at ord som får *-ck* i øst og sør, normalt får *-o* på West Mainland og de nordlige øyene (loc.cit.).

Er *-o* like produktivt i orddanning som *-ie*? Ettersom jeg ikke har funnet litteratur om emnet, gjennomgikk jeg alle oppslagsord under *k-*, *l-* og *m-* i ON, i alt ca. 575 ord. Av disse ender 54 på *-o*. To er verb, resten er substantiv. I motsetning til *-ie* ser det altså ikke ut til at *-o* avleder adjektiv. Blant de oppførte substantivene er også *klavo* < *klafi* m og de opprinnelig sterke substantivene *kleppo* < *kleppr* m, *lisso* < *flís* f. En del ord har parallellformer med *-i*, f.eks. *leero* - *lyrie* < *líra* (jf. stedsnavnet *The Clivvo* i motsetning til appellativet *klivvy* ‘sti, kleiv’, ‘kløft, spalte’). I andre tilfelle kan appellativer på *-o* ha parallellformer med konsonantutlyd. Vi kan konkludere at *-o* er produktivt først og fremst til å avlede substantiver.

Endelsene -o og -ie/-y i stedsnavn

I enkelte stedsnavn kan *-o* gå tilbake på norrøne *a*-endelser, slik Marwick antar, f.eks. kan *Pulswarto* komme av *pollinn svartá* m akk. Men *a* > *o* er ingen normal lydovergang (ON: xxix, jf. 3.3.1.), og det vil oftere være det lokale suffikset som ligger bak.

I en del tilfelle kan *-o* definitivt tolkes som diminutivssuffiks. Det gjelder bl.a. utmerkingsleddet i *Manso Pow*, *Manse* er en dialektform av *Magnus*. I *Quoy Basso* kan utmerkingsleddet likeledes være et personnavn, men dette er mer usikkert. Teignavnet *Vedo* ser ut til å ha en parallell i dialektappellativet *vedek* ‘liten grøft’ fra Shetland (< norr. *veit* f ‘grøft’, Jakobsen 1921: 992). Begge har lokale diminutivsendelser, *-ek* brukes som nevnt på Shetland der *-o* brukes på West Mainland. Muligens kan også *Pittos of Dale* og *Cuppo* tolkes som diminutiver ‘små hull’, ‘liten senkning’. Det siste navnet finnes oftere i forma *Cuppin*.

Overgangen til avledet substantiv er likevel glidende. I flere tilfelle avleder *-o* kortformer av navn, som *Bretto* < *Brettobreck*, *Freeo* < *Quoyfree*. Det samme gjelder kanskje for *Picto*, som er navn på et gammelt “hilldyke”. Disse kalles ellers gjerne *picka-dykes*, ‘piktergjerder’⁵¹. Et siste eksempel er *Goldero*, som ifølge folke-etymologien er dannet til *golder*, ‘le høyt’ (jf. norrønt *galdra* v.).

⁵¹ Tilsvarende kortformer på *-o* finnes i islandsk: *menntó* < *menntaskóli*, *strætó* < *strætisvagn*, men dette er en utvikling som først oppstår på 1800-tallet, iflg. Svavar Sigmundsson (pers. komm.).

I de færreste navn med endelsen *-ie/-y* kan endelsen knyttes direkte til et norrøn *i*-morfem. Av drøyt 250 navn fra Evie er *Grandie* < *grandi* m det eneste som eventuelt kan føres direkte tilbake på norrønt nominativsform med *-i*. Marwick regner med norrønt dativmorfem i *Boray* /'bɔ:ri/ < *borgi* (på Gairsay, ved en broch), *Niggly* < *knykli*, Evie og *Skiddy* < *skeiði*, Rendall. Det er likevel svært dristig å trekke slike slutninger når *Neiglay* og *Skiddie* først er belagt i 1841, og det første belegget for *Boray*, som Marwick ikke fører opp, faktisk er *Bora* i 1688. Det er mer rimelig å tolke endelsen *-y* som et resultat av tilpasning til skotsk morfologi, på samme måte som endelsen *-o*.

-ie avleder som nevnt diminutiver og kortformer. *Cubby* i *Cubby Roo Stone* er en diminutiv av usikkert språklig opphav. *Kolbeinn Hríga* er kjent fra *Orknøyingasagaen* som byggeherre for kastellet på Wyre, og i Orknøyenes folkløse er han blitt den store steinkasteren. En norrøn kortform *Kobbi* < *Kolbeinn* er tenkelig (jf. *Kuikobba* 1329, se 8.3.1.2.), men *Cubby* kan også være en skotsk diminutiv, på linje med *Robie* i *Robie's Knowe*. Eksempler på stedsnavn som får kortformer med *-ie* er *Blackie* < *Quoyblacke* (1722) og *Troondie* < *Trundigar*, begge i 6.3.2. Gårdsnavnet *Horrie* i Evie er et usikkert eksempel. Opphavet kan være norrønt *horr* m 'sølete grunn' som utmerkingsledd, med *-ie* som erstatning for et lokalitetsangivende hovedledd (jf. *Horraqoy* i Harray). Dette er likevel usikkert når *Horrie* er den eneste belagte formen.

I en del tilfelle går navnedannelsen via et innlånt appellativ som har fått *-ie* lagt til ved innlånet. *Waddie* var nevnt innledningsvis. Dette er et vanlig navn på lokaliteter ved bekker. Det etymologiske opphavet er norrønt *vað* n 'vad', men navnet er helst dannet med dialektordet *waddie* (se ON: 205). Appellativet *berry* av norrønt *berg* har også vært nevnt. I stedsnavn kan formen likevel være uten *-y*. *Shuber* og *Hisber* er trolig opprinnelige norrøne navn med hovedleddet *berg*, der navneleddet har utviklet seg uavhengig av det innlånte appellativets form. Likedan må en norrøn dannelse til *vað* ligge bak navnet *The Wades*. I dag er navnet tilpasset skotsk morfologi, men uten endelsen *-y*.

Adjektiver avledet med *-y* er vanlige som utmerkingsledd, f.eks. *Heathery Point*, *Salty Taing*. Likedan har en rekke 'geos' eller kløfter på kysten av Evie utmerkingsledd med endelsen *-y*: *Crinky Geo*, *Gressy Geo*, *Skibby Geo*, *Scarry Geo* og *Verry Geo*. Her har mønsteret fra skotske adjektiver etter alt å dømme blitt så sterkt at det fører til omdanning av opprinnelig norrøne navn som *Skibby Geo* < *Skipagjá*, der

sambandet *sk-* er en god indikasjon på norrønt opphav, og *Hundy Geo* < *Hundagjá*. I disse navna fungerer *-y* som komposisjonsfuge. Det samme gjelder for *Keelylang* i Firth, av norrønt *Kjöltrinn langi*. Navnet får også semantisk tilpasning av norrønt *kjöltr* > skotsk *keel* ‘kjøl’, se 9.3.2., og muligvis skjer den morfologiske tilpasningen i samband med den semantiske.

Muligheten for å avlede substantiver med *-y* skaper en spesiell klasse navn uten artsangivende ledd, f.eks. husnavnet *Crankie*, av adj. *crank* ‘crooked, distorted’ (Jamieson 1867: 133). En litt fri oversettelse ville være noe slikt som ‘det vindskeive’. Andre eksempler er teignavnet *Peeky* ‘den trekantede’ til subst. *peak* og *Fuffy*, navn på en tidevannsklippe, dannet til verbet *fuff* ‘to blow, puff’ (Jamieson 1867: 215).

Mange navn er belagt med vekslende endingsvokal, f.eks.

Laga – *Lagie*

Brenda 1848 – *Brendo* i dag

Baramira – *Barameero* (begge i 1931)

Sinnakild 1848 – *Sinnakilda* i dag

Bora 1688 – *Boray* 1762

Burn of Desse 1846 – *Burn of Desso* i dag

Quinnamoan 1897 - *Quinni Moan* i dag

Quinni 1882 OS – *Queena* i dag (Rendall)

På grunnlag av argumentasjonen så langt, og det faktum at formene veksler fra belegg til belegg, vil jeg understreke at vi skal være forsiktige med å anta korrespondanse mellom opphavelig norrøn endingsvokalisme og dagens navneformer. Når Marwick antyder en slik sammenheng, ser han bort fra den svekking av endingsvokaler som forgår i heimenorsk i mellomnorsk tid og som trolig har skjedd også i norn. Men framfor alt ser han i altfor stor grad bort fra det skotske språksystemets innflytelse, og unnlater å peke på at de formene som overlever fram til i dag, nemlig *-o* og *-i*, kan påvises å være produktive i dialekten. Når *-o* og *-i* er de foretrukne endingsvokalene, både i appellativer og proprier, skyldes det altså snarere produktive nominalsuffiks i skotsk enn opphavelig norrøn *-i* og *-u* i utlyd.

8.2.2. Konsonantutlyd

Vi har sett at skillet mellom sterke og svake substantiv ikke er opprettholdt for innlånte appellativ, og at dagens former ikke gir sikre indikasjoner på opprinnelig kasus i navn. På samme måte som opprinnelig sterke substantiver kan få vokalutlyd,

mister en rekke opphavelig svake substantiver av alle kjønn endingsvokalen: *aak* < *alka* f, *bait* < *beiti* n, *skift* < *skipti* n. Også for navn kan vi finne apokoperte former, f.eks. *breck* og *taing* < *brekka* f og *tangi* m.

8.2.2.1. /ən/

Endelsen /ən/ (unntaksvis /in/: *Hewin*, *Kewin*, *Cuppin*) er svært vanlig i stedsnavn: *Breckan*, *Fursan*, *Gravan*, *Hayon* osv. Rundt 80 av navna, eller om lag 12 %, har denne endelsen. Vokalen kan variere i skrift, fordi den i uttalen oftest er svekket til /ə/. Eksempelvis blir *Grandon* i Firth skrevet *Granding* 1642, *Grandon* 1754, *Grandan* 1841. Den eldste formen kunne teoretisk tenkes å reflektere en uttale *-in* i tråd med norrønt, men den seinere vekslingen forteller om vokalsvekking.

Formene med *-n* går normalt tilbake på ulike former av norrøn best. art. Dette kan ha relevans for dateringen av overgang til bestemt form i navn også i Norge. Indrebø (1951: 260) tidfester overgangen fra ubestemt til bestemt form for stedsnavn til mellomnorsk tid, mens Helleland (1990: 82) skriver at bestemt form kommer inn fra sein middelalder fram til nytid⁵². Ettersom overgangen til bestemt form kommer til syne i skrift såpass seint i Norge, er det ingen selvfølge at navna fra Orknøyene får samme utvikling som de heimenorske. Det er nærliggende å foreslå at bestemt form i navn er en mulighet tidligere enn man har antatt også i Norge, slik Bakkens eksempler også viser. Når bestemt form er uvanlig i jordebøker og eldre diplom, kan det iallfall delvis skyldes utvalget av navn. Normalt er det gårdsnavn som omtales i diploma. Eldre gårdsnavn er nettopp den gruppen navn som oftest bevarer ubestemt form fram til i dag (Helleland 1990: 82).

Hunkjønnord som navneledd har også normalt bestemt form med *-n*: *Breckan*, *Cruan*, *Gravan*, *Tooin*, *Cringlin*, selv om former med *-a* kan forekomme: *Meera*. Vi kan legge

⁵² En liten studie for å finne mer presise dateringer viser at bestemte former så å si er fraværende i Aslak Bolts jordebok fra ca. 1435. For navn i diplom fra Trøndelag ser bestemte former ut til å komme inn i siste halvdel av 1400-tallet: *i Aasenn* 1475 (DN II 898), *Bivgne holmen oc qwernestdhet inne j Bywgnan* 1478 (DN XVI 269) *Løufføen* 1479 (DN VII, 486). (Takk til Jørn Sandnes, som hentet disse opplysningene fra en ekserpering av stedsnavn i alle trønderdiplom i DN.)

Ifølge Grøtvedt 1974: 293f. forekommer enkelte stedsnavn fra Oslofjordsområdet i bestemt form noe tidligere på 1400-tallet, f.eks. *wnder Hafutøynæ* 1436 (DN VI 462), mot *j Hofuot øy* 1408 (DN III 585).

Kristin Bakken har gjort meg oppmerksom på at hun har belegg på stedsnavn med best. art. fra før 1350 i materialet for sin avhandling (Bakken 1998a). Blant disse er: *hakavikinni* 1340 (DN V 137), *kalsvikinni* 1349 (DN X I 38), *koparwikinni* 1340 (DN V 137), husnavnet *matraudhinum* 1336 (DN XI 30), husnavnet *tordrufun* ca. 1350? (DN XI 41) og gjerdenavnet *orguuidargardren* 1343 (DN XI 30).

merke til at overgang til *-a* er gjennomført for nettopp dette navneleddet⁵³. Når former med *-a* faktisk forekommer, viser det at nasalbortfall i hunkjønnsartikkelen (Indrebø 1951: 237f.) må ha nådd Orknøyene. At *mýrrin* gjennomført får overgang til *meera*, mens *-in* bevares i navn dannet av andre hunkjønnsord, tyder på at spredningen av den nye formen av hunkjønnsartikkelen er avhengig av navneledd. I dette tilfellet kan et frekvent navneledd ha fulgt appellativets utvikling. Alternativt må konsekvent nasalbortfall i *meera* forklares som et resultat av tilpasning navna imellom, se 9.3.2.2. Utviklingen av hunkjønnsartikkelen understreker at et morfem ikke nødvendigvis får en ensartet utvikling, uavhengig av den leksikalske rota det hektes på.

I noen navn må vi anta at /ən/ representerer ulike norrøne pluralmorfemer. Opprinnelig pluralform er sannsynlig når navna refererer til 'flere av en art'. For *Gitterpitten*, som ligger like ved en mengde små myrpytter, kan vi altså regne med opprinnelig *pyttarnir*. For *Chinyan*, som brukes om to tønner i Harray, kan vi likeledes regne med at opphavet er *tjarnarnir*⁵⁴. Noe tostavet suffiks som entydig peker tilbake på tostavede pluralformer, forekommer ikke i materialet, heller ikke noen endelse *-um* som refleks av dativ flertall. Det betyr at /ən/ i noen tilfelle også kan komme av dat. pl. Utviklingen *m > n* i utlyd i trykklett stavelse er belagt i DN II 691 fra 1425 og i *Fader vår*, se 3.2.1.2. Marwick (OFN: 234) foreslår at denne lydutviklingen ligger bak utviklingen til *-ston* i *staðir*-navna, at formen har oppstått av dat. pl. *stoðum*, med bortfall av *ð* og *m > n*. En alternativ tolkning foreslås i 9.3.2.2.

I en språklig ustabil situasjon kan visse morfologiske endelser komme til å framstå som sterke eller naturlige og bre seg på bekostning av mindre frekvente former. Vi vet f.eks. at *s*-genitiv bredte seg på bekostning av eldre *-ar* i norsk. Former med *-n* (*-inn*, *-in*, *-an* o.l. , m sg., f sg., n pl.) er dominerende i paradigmet og har dermed sterk støtte. Det virker derfor ikke urimelig at former med *-n* kan ha bredd seg på bekostning av andre.

Kombinasjonen av norrøn og skotsk best. art. er svært sjelden, noe som kan indikere at /ən/ lenge ble oppfattet som bestemthetsmarkør, se 9.3.1.2. Dagens orknøyinger oppfatter imidlertid ikke endelsen /ən/ som bestemt artikkel, og på et

⁵³ Alle eksempler har nasalbortfall. *Boondamira*, *Grindamira*, *Barameera*, *Bismira* og *Lamira* har overgang til *-a*. I tillegg noterer E. Marwick et *Brymyiree* i Evie. Dette har også nasalbortfall, men transkripsjonen tyder på at endingsvokalen var uttalt /i/.

⁵⁴ Muligens er også *Lunan* en opprinnelig pluralform. Navnet finnes flere steder og er dannet av det innlånte *lón* (usikkert kjønn, fra gælisk *lòn* 'eng, myr', se 8.4.1.). Navnet finnes også i en skotsk form, *The Loons*, alltid i plural. Dette kan tyde på at den norrøne formen også er plural.

tidspunkt må den ha kommet til å framstå som et uforståelig, men vanlig suffiks i navn. Endelsen er så frekvent at den faktisk selv ser ut til å danne mønster for tilpasning av navn, se 8.2.3. og 9.3.2.1.

8.2.2.2. Dentalutlyd

I motsetning til bestemthetsmorfemer med *-n*-utlyd, er reflekser av nøytrum best. *-it* så godt som fraværende. I navnematerialet finner jeg bare ett eksempel: (*Burn of*) *Dieth Hellia*, trolig av *dýit* n best. Når morfemet står så svakt, kan årsaken være at formen har vært for avvikende. Eksempler på bortfall finner vi i navn som *Kergurn* (Harray) og *Housnea* (Sandwick) < *kjarrit græna, húsit nýja*, der vi skulle forvente best. art. på det foranstilte hovedleddet, på samme måte som i *Cuppingua* og *Queenamuckle*.

Derimot forekommer tillegg av dental i en del tilfelle der en ikke skulle vente det. I materialet finner vi *Tumalt* som en variant av *Toomal*, *Tumal* < *tunvøllr*, brukt om 'selveierjordet nærmest husa'. Denne formen kan forklares som leksematisk tilpasning til appellativet *tumult*, se 9.3.2.2. Andre former kan ikke forklares på denne måten. I Firth finnes (*Well of*) *Deealt* < dialektordet *deedal* 'fuktig flekk på jorde' (ON: 30), jf. norrønt *díli* m 'flekk' og *Aglath* < *ǫxl(in)* 'skulderen, aksla'. I Evie ligger et stykke som kalles *Lobath*, trolig av dialektordet *loba* 'grovt gress' (ON: 108). Fra Harray kan nevnes *Linneth*, *Midhiest* (< *hlíðinna*, *miðhús*) og et teignavn *Lint Flaws* < *lín* fra 1787. Formen *Midhiest* kan inneholde en regulær best. art. *húsit*, men som navneledd har *-house* ellers aldri norrøn art. I navna *Scuant* < *skógrinn* og *Leeants* < *hlíðin* i Birsay (Marwick 1970: 30, 93) kommer *-t* som et tillegg til opprinnelig bestemt form, og *Leeants* får også skotsk pluralmarkering. Et eldre belegg er *Fealtquoy* i 1595 R for *Fealquoy* i Evie.

Det er vanskelig å foreslå noen forklaring for de tillagte dentalene. Som vi har sett, har bestemt nøytrumsartikkel neppe hatt tilstrekkelig sterk posisjon til å tjene som mønster for analogiske dannelser, og noe dentalsuffiks er heller ikke kjent fra skotsk.

8.2.2.3. /ør/

Endelsen /ør/ forekommer, men bare i en håndfull navn:

Bruar < norr. *brúar*, Evie

Cupper < norr. *koppar*, Rendall og Evie

Climpers < dial. *klimper*, Rendall

Crowrar < norr. *krúar*, Rendall

Langalour < norr. *-lóar?*, Firth

Endelsen *-er* kan reflektere ulike norrøne pluralmorfemer som ender på *-r* og dessuten stivnet nominativsmorfem *-r* i de tilfelle der hovedleddet er et hankjønnsord. Det siste gjelder for *klimper*, som brukes appellativt i dialekten i betydningen 'stor stein' (ON: 90, se 8.1.2.9.). ON (s. xxix) gir flere eksempler på fastvokst nominativsmorfem.

At endelsen *-er* er såpass sjelden, mens *-s* er relativt vanlig, også der hovedleddet har norrønt opphav, kan være en indikasjon på at norrønt pluralmorfem erstattes med det skotske i en del navn, se 9.3.1. Vi kan dessuten konstatere at øyene ikke ser ut til å få *r*-bortfall, slik som store deler av Norge.

8.2.2.4. *-s*

I skotske substantiver er *-s* eneste mulige bøyingsmorfem, *-s* er både plural- og genitivsmorfem, jf. 3.1.2. Som genitivsmorfem er *-s* felles for norrønt og skotsk. I hovedledd kan *-s* imidlertid bare gå tilbake på pluralmorfem. Pluralmorfemet *-s* forteller at et navn enten er en skotsk dannelselse eller er tilpasset skotsk. Skotsk *s*-plural på hovedledd av norrønt opphav er relativt vanlig, f.eks. *Dees*, *Flaws*, *Quoys* og *Wades* i Evie. Slike navneformer kan ha oppstått enten ved oversettelse av norrønt pluralmorfem, se 9.3.1.1., eller som reint skotske dannelser med norrøne lånord, som regelrett vil få *s*-plural. Vi må regne med at begge typene finnes, selv om det er vanskelig å avgjøre hvilken type vi har med å gjøre i det enkelte tilfellet. Se drøfting i 7.1.2.2. og 9.3.1.1.

8.2.3. Svekking og bortfall av kasusmorfemer i utmerkingsledd

Trykksvake stavelser er generelt utsatt for vokalsvekkelse og bortfall. Det gjelder i høy grad også for kasusmorfemer i utmerkingsleddet i stedsnavna fra Orknøyene. Kasusmorfemene er i mange tilfelle falt bort allerede i de første rentals, og eldre former som viser opprinnelig morfologi, foreligger bare unntaksvis. Belegg fra *Orknøyingasagaen* eller tidlige diplom finnes for følgende sammensatte navn fra området:

á Þingavöll > *Tyngwell* 1492 R.

til Rennudals, Rennadals, i Rennadali > *Randale* 1492 R.

Daminsey, Damisey > *Damsay*.

Renaland DN II 691,1425 > *Raynland* 1502 R (*Redland* i Firth).

I navnet *Damsay* blir genitivs-*s* bevart, mens en trykksvak stavelse faller bort. I de øvrige navna er kasusmorfemet falt bort i de første rentals, uten at vi vet om det har skjedd via en svekkelse av vokalen. I DN II 691 fra 1425 ser vi imidlertid at komposisjonsfugen veksler mellom *-e-* og *-a-*: *Kærkewaw*, *Kattenæs*, men *Næsta gard*, *Renaland*. Dette taler for at vokalsvekking. Formen *Kirkwaw* uten vokal i fugen er belagt allerede i 1422 i et dokument på latin (REO: 84)⁵⁵. For en del navn kan vi også registrere kontraksjon etter de første rentals:

Benyscarth 1502, *Binzæscarth* 1601, *Bingascarth* 1794 > *Binscarth*, Firth.

Howaquoy 1596 > *Hacco*, Rendall.

Growagarth 1492, 1503 > *Grudgar*, Evie.

I sammensatte navn i det undersøkte materialet er komposisjonsfugen /ə/ og 0-morfem omtrent like vanlig. Noe mindre frekvent er *-s* og minst frekvent er *-i*. Formene med *-s* trenger knapt å kommenteres. Ettersom *-s* er genitivsmorfem i både norrønt og skotsk, er det lite overraskende at det står sterkt. *Rummerdale* ser ut til å være det eneste belegg for *ar*-genitiv i materialet, utmerkingsleddet er trolig et elvenavn i genitiv. Vi må regne med at det har vært andre genitiver med *ar*-morfem i materialet opprinnelig. Disse kan være redusert til /ə/ eller falt bort, eller de kan være erstattet med det vanligere genitivsmorfemet *-s*.

At ulike morfemer kan gå over til /ə/ eller falle bort, betyr at opprinnelig form vanskelig lar seg rekonstruere på grunnlag av nåtidsformen. For formene med *-i* må vi regne med tilpasning til det skotske suffikset *-ie/-y*, slik vi så i 8.2.1.1. I navn som *Skibby Geo* < *skipagjá*, *Etherigeo* /'iθərijjo/ < *iðragjá* er *i*-fuge ikke opprinnelig. Derimot kan *-i* gå tilbake på en norrøn endelse i *Evrigert*, trolig av *øfrigarðr* m.

Som en hypotese kunne man anta at bortfallet av særnorrøne endelser var blitt forsterket av at skriverne var skotter. I så fall burde norrøn endingsvokalisme være best bevart i naturnavn og teignavn og mer tilpasset skotsk i bostedsnavn, som oftere er skriftfestet. Det kan påvises en viss overvekt av de formene som er akseptable i skotsk, nemlig *s*-morfem og 0-morfem, i bostedsnavna i Evie, mens bostedsnavna i Firth fordeler seg helt i tråd med gjennomsnittet. Skrivertradisjoner ser altså ikke ut til

⁵⁵ Kontraherte former i 1400-tallsdokumenter og rentals viser at navna på Orknøyene i stor utstrekning har hatt samme utvikling som norske navn. Ifølge Grøtvedt (1974: 20ff.) kommer kontraherte former til syne i skrift fra midten av 1300-tallet i Oslofjordsområdet.

å ha vært noen viktig faktor for bortfallet av norrøne endelser. Når komposisjonsfugen *-a- /ǽ/* er så utbredt, må vi dessuten regne med at skrIVERne har blitt vant til den.

Det ser også ut til at *a*-fuge har hatt styrke til å spre seg. I 7.3.1.4. ble *Rushabreck* nevnt som en mulig morfologisk mønsterdannelse, og i et par navn ser fugen ut til å være tilføyd seinere, *Setscart* > *Settascarth/Settiscarth* og *Cotscarth* > *Cottascarth*, se 9.3.2.1. Se likevel 8.3.3. for en annen tolkningsmulighet.

8.2.4. Endring av morfologisk form i nyere tid

En del navn skifter morfologisk form i løpet av den tida vi kan følge dem i kildene. Overgangen fra *Breck* i 1656, 1680, 1797 til *Breckan* 1841 skiller seg ut ved tilsynelatende å være en tilpasning innafor det norrøne språksystemet. Men overgangen skjer så seint at vi snarere må regne med en onomastisk tilpasning, se 9.3.2.1.

En god del navn har vekslende skotske former. *The Dale* er en teig i Rendall i dag. I 1786 er den en selvstendig enhet og kalles *Deal with the Miln*, i ubestemt form. Likedan er teignavnet *The Hammar* tidligere belagt i ubestemt form (trolig som gårdsnavn): *Hamyr within ye dyks of Randell* 1503, *Hammer* 1619. Bruken av artikkel er fortsatt ikke gjennomført i dette navnet.

Fra entall til flertall går *Brim* i Evie. Navnet er først belagt som *The Brim* i Carfin's Rental (mellom 1678 og 1727), som *Brim* i 1841, og det får formen *Brim* på OS-kartene. Navnet får i tillegg overgang fra bestemt til ubestemt form. På kartene finner vi også et åsnavn *Kews* i plural, mens den lokalkjente Ernest Marwick bruker formen *Kuwo*, vel med lokalt avledningsmorfem *-o*, se 8.2.1.1.

Overgang fra flertall til entall har skjedd for *Mirk*, som har formen *Merks* i 1786, og *Burn of Bluebrae* på OS-kartene, som har formen *Bluebraes* på 1848ComR. Likedan har *Boughts* i 1841 C fått overgang til *Bught* i dag, og *Lowrie's Waters* på 1846 ComE kalles *Lowrie's Water* i dag. For *Bigging(s)* i Rendall brukes singular og pluralform parallelt.

8.2.5. Oppsummering

Jeg mener å ha vist at navna slik de framstår i dag, ikke kan brukes til å trekke sikre konklusjoner om opphavelig kasus- og genusmorfologi, det er knapt noen regelmessig korrespondanse mellom dagens form og antatt opphavsform.

Dels kan vi iaktta at det har skjedd en forenkling. De mange kasusmorfemene som var mulige i norrøn tid, har falt sammen i et relativt lite antall endelser i dagens navneformer. Forenklingen kan forklares på ulike vis. For det første må vi regne med at formverket i norn gjennomgikk en drastisk forenkling i seinmiddelalderen, på samme måte som norrønt mål i Norge. For det andre er det kjent at språkkontakt kan resultere i forenkling av språksystemet (se f.eks. Trudgill 2000: 75). For det tredje, og kanskje viktigst, skal vi regne med at det skotske språksystemet, som er mediet for trading, får sterk innflytelse på navneformene. De mest frekvente vokalendelsene er *-i* og *-o*. Når disse faller sammen med produktive skotske suffiks for nominal-avledninger, skal vi regne med at skotske mønstre har vært mer avgjørende for dagens form enn den opprinnelige norrøne endingsvokalen. Innlånte navn blir i mange tilfelle morfologisk tilpasset til det skotske språksystemet, jf. 9.3.1.⁵⁶

I dagens navneformer er det svært få sikre belegg på norrøne pluralformer, og tostavet suffiks som entydig reflekterer norrøn bestemt plural, forekommer ikke. Bare en håndfull navn har endelsen *-er* av norrøn ubestemt plural (eller maskulin nominativ). Derimot står endelsen /ən/, refleks av former med norrøn bestemt artikkel, sterkt i materialet. Dette kan ha relevans for dateringen av overgang til bestemt form for stedsnavn i Norge. Når bestemt artikkel er såpass vanlig i materialet fra Orknøyene, kunne det tyde på at muligheten for bestemt artikkel i navn er eldre enn tradisjonelt antatt.

At /ən/ og *the* sjelden opptrer i samme navn, kan muligens indikere at orknøyingene lenge hadde en passiv kunnskap om at etterstilt /ən/ markerer bestemthet. Dette gjelder imidlertid ikke lenger, informantene oppfatter ikke noe semantisk innhold i /ən/. I dag er bare skotsk morfologi betydningsbærende. Derimot er det mulig at den svært frekvente endelsen /ən/ analyseres av språkbrukerne som et allment navnesuffiks når overgangen fra *Breck* til *Breckan* kan skje så vidt seint.

8.3. Morfosyntaks

Emnet i denne delen er den interne syntaksen i navn. I 4.2.3.2. har jeg vist at norske navn normalt består av et hovedledd, som evt. kan være spesifisert med et

⁵⁶ Også appellativer som blir innlånt, kan bli tilpasset morfologisk, se Thomason og Kaufman 1991: 37, note 2.

utmerkingsledd: *Heia* (hov.l.) – *Storheia* (utm.l. + hov.l.). Utmerkingsleddet står normalt foran hovedleddet. Den samme strukturen er også normal for engelske og skotske navn. I yngre navn er det vanlig at utmerkingsleddet og hovedleddet skrives separat: *Brae – Heathery Brae*.

Langt de fleste navn på Orknøyene følger det norsk-skotske normalmønsteret. I det følgende vil jeg imidlertid først og fremst ta for meg de navna som har avvikende struktur. Jeg skal drøfte en norrøn reliktforn, en innovasjon av omdiskutert opphav og to navnestrukturer som finnes både i skotsk og norrønt.

8.3.1. Etterstilt utmerkingsledd

En karakteristisk navnetype på Orknøyene er navn med etterstilt adjektiv, typen *Queenamuckle* < *kvín mikla*, *Bakkan Swarto* < *bakkann svartí*, *Howena Gruna* < *Haugrinn græni* osv. Det ser også ut til at personnavn kan stå etter hovedleddet: *Quilaverans* < *kví + Lafranz*. I norsk er navn med etterstilt adjektiv svært sjeldne i dag, men typen har trolig vært mer frekvent tidligere, etterstilling av adjektiv er umarkert i eldre norrønt. Skautrup (1944: 142) skriver at attributiver i runedansk oftere er etterstilt enn foranstilt. Det svaktbøyde adj. er alltid etterstilt, en leddstilling som nå bare er bevart i østdanske stedsnavn av typen *Ølsemagle* (*magle* < *mikill* ‘stor’). Lundeby (1965: 143) bekrefter at etterstilt adj. er et eldre mønster også i Norge, men “I diplomene er den bare funnet noen få ganger i stereotype vendinger, og etter slutten av 1300-tallet ikke lenger i det hele tatt.”

Den opphavelige plassen for bestemte adjektiv er altså etter subst., “men etterhvert som det tapte sin individualiserende kraft og traadte i nærmere forbindelse med substantivet som almindelig egenskabsord, blev foranstillingen i det hele almindelig.” (Ringdal 1918: 51, her sitert etter Lundeby 1965: 18). Artikkelen, som opprinnelig tilhørte adjektivet og hadde demonstrativ funksjon, svekkes til bindeledd mellom substantivet og adjektivet, som i stor grad utgjør en enhet. Typen *stóri fossinn* er altså en omkastning av ledda i forhold til *forsinn stóri*, semantisk er de to typene likeverdige (Lundeby 1965: 143f.). Det eneste påfallende er at adjektivartikkelen blir hengende ved substantivet, men det skjer trolig fordi det er analysert som substantivartikkel. Når typen *stóri fossinn* først er etablert, kan nye kompleksler dannes direkte, f.eks. *stóri (mann)dauðinn*. Den gamle leddfølgen *dauðinn stóri* finner Lundeby bare en gang.

Stedsnavna med etterstilt adj. blant Lundeby's eksempler er stereotype, på den måten at 10 av 14 er sammensetninger med øy:

í eyjunnu iðri (Hskr)

í Eynni helgu í Mjors, í Eynni miklu (Fms)

í æynni bygdu í Tyri (DN V 131, 1339)

í Æynni yttri (DN V 212, 1349)

stofuna vestesta (DN III 315, 1360)

Kværnhustødit øfstæ (DN II 532, 1392)

8.3.1.1. Etterstilt adjektiv i navn

Norge

Lundeby's eksempler viser at etterstilt adjektiv forekom også i norske navn, men bare få navn av denne typen er bevart: *Landegode*⁵⁷, *Holmengrå*. De av Lundeby's navne-eksempler vi kan følge, har fått overgang til det nyere normalmønsteret: *Inderøya*, *Helgøya*, *Ytterøya*. Det tyder på at norske navn som opprinnelig hadde etterstilt adj., har fått overgang til normal leddstilling med foranstilt adjektiv, men at denne overgangen har skjedd så tidlig at den i liten grad kommer til syne i kildene. En faktor som kan ha bidratt til den syntaktiske nyordningen, er at navnebrukere i mindre utstrekning oppfatter et syntagme som *Æynni yttri* som en fast og uforanderlig enhet enn sammensetningen *Ytterøya*. Syntagmet kunne antas å ha svakere propriums-karakter enn sammensetningen.

Danmark og Færøyene

I Danmark er etterstilt adjektiv i større grad belagt i kildene. Her påviser Lis Weise (1969) overgang til foranstilt adjektiv, økende for hvert århundre (se kart s. 135, 141, 161, 166). Navnetypen har en østlig utbredelse i Danmark, med tyngdepunkt i Skåne, Sjælland, Lolland og Falster. Navna er stereotype på den måten at få adjektiver inngår: *magle-lille*, *nørre-søndre*, *vestre-østre*, *øvre-nedre*, *øvre-ydre*.

Weise sammenligner de danske eksemplene med navn med etterstilt adjektiv på Færøyene (s. 152ff.). Et fellestrekk er at hovedtrykket ligger på adjektivet. Dette gjelder for øvrig også på Orknøyene. Generelt er de færøyske navna langt seinere belagt enn de danske. Og mens de danske navna har hovedleddet i ubestemt form, har

⁵⁷ *Landegode* er kjent som noanavn flere steder langs leia (NSL: 282). Et visst sjablongpreg kan ha bidratt til å bevare den alderdommelige ordstillinga.

de færøyske oftest hovedledd i bestemt form. På Færøyene er hovedleddet normalt sammensatt, som i typen *Fjallið mikla*, kun sjelden har det et utmerkingsledd knyttet til seg, som i *Trandarmørkin heimara*.

Hovedledd i ubestemt form er som nevnt det normale i dansk, og typen forekommer sporadisk på Færøyene. Ubestemt hovedledd har nesten alltid et utmerkingsledd tilknyttet: *Ølsemagle* (da.), *Nordrupvester* (da.) og *Rossaklettur niðara* (fær.), former som *Strøllille* (da.) og *Horn ovasta* (fær.) er sjeldne. Selv om de danske belegga er eldre, antar Weise at ubestemt form i dansk er en sekundær utvikling, uttrykket har fått avtagende grad av bestemthet i utviklingen til proprium. Færøyformene gjenspeiler derimot et produktivt mønster.

Weises framstilling er klargjørende på mange punkter. Det er likevel en begrensning at analysen er reint syntaktisk. Hun anvender feltskjemaet fra Weise og Kousgård Sørensen (1964: 2). Sentralt i navnet står sentralartsledd og evt. sentralbestemmerledd (hovedledd og evt. utmerkingsledd i min terminologi). Periferifelt inneholder foran- eller etterstilte ledd (etter C = ep). Weises (1969: 152) analyse av *Sundbyvester* og *Fjallið Mikla* blir som følger:

CB	CA	ep
<i>Sund</i>	<i>by</i> <i>Fjallið</i>	<i>vester</i> <i>mikla</i>

I feltskjemaanalyse defineres ledd reint relasjonelt og fra synkron synsvinkel (se Weise og Kousgård Sørensen 1964: 3). Analysen gir dermed ingen informasjon om navnedannelse og semantiske relasjoner. Det framgår ikke at *vester* er et resiprokerende tillegg til et navn *Sundby* for å skille mellom to lokaliteter, mens *mikla*, som utmerkingsledd i *Fjallið mikla*, semantisk sett er del av C. Navn som *Fjallið mikla* og *Bakkan Swarto* < *Bakkan svartá* er semantiske paralleller til *Miklaffjall* og *Svarbakkann*, på samme måte som *forsinn stóri* og *stóri fossinn* er paralleller, se 8.3.1. Det er bare leddfølgen som er ulik, adjektivet står i samme semantiske relasjon til substantivet i begge tilfelle.

8.3.1.2. Etterstilt utmerkingsledd på Orknøyene

I Firth, Rendall og Evie er det drøyt 20 eksempler på navn med etterstilt utmerkingsledd. En del av disse gir inntrykk av å være skotske dannelser. Navnetypen skiller seg som nevnt ut prosodisk ved å ha hovedtrykk på andreleddet, det normale er ellers alltid

hovedtrykk på første ledd. Et skille mellom bestemt og ubestemt hovedledd etter mønster av Weise gir en inndeling i en gruppe regelrette navn og en gruppe med en mer problematisk syntaks.

Bestemt hovedledd

Drøyt tredjedelen har bestemt hovedledd: *Backan Swarto, Broonalanga, Cracka Longi, Cuppingua, Howena Gruna, Queenamuckle, Wheenobrya* og det usikre eksemplet *Queenamidda*. Vi har sett at etterstilt adjektiv i bestemt form er et eldre mønster også i Norge. Forskjellen er at mønsteret ser ut til å ha vært produktivt eller akseptabelt lenger på Orknøyene enn i Norge, som et konservativt trekk ved norm. Det eldste belegget fra undersøkelsesområdet er *Quyna-mekle* i rentals fra 1492. Siden hoveddelen av navna med omvendt ordstilling er teignavn eller naturnavn, er det ikke uventet at tidlige belegg mangler. Samtidig må en regne med at teignavn og naturnavn som gruppe er yngre enn bostedsnavna. At etterstilt adjektiv finnes i disse navna, tyder også på at mønsteret er produktivt relativt langt fram i tid.

Ubestemt hovedledd

I materialet finner jeg følgende eksempler på navn med etterstilt utmerkingsledd og ubestemt hovedledd: *Brae Vingus, Cup Stephen, Ha'white, Hallbreck* (usikkert), *Pulkitto, Puldrite, Pulswarto, Queehammeron, Quilaverans, Quoybeezie, Quoy-blackie, Quoyfegy, Quoyfree, Quoyhenry, Quoy Sinclair, Stygault*⁵⁸. Disse navna er for det første mer stereotype i og med at hovedleddet ofte er *kví*, for det andre er mønsteret vanskeligere å forklare. Vi kan merke oss at utmerkingsleddet ikke nødvendigvis er et adjektiv. I *Queehammeron* er det helst et stedsnavn, og i flere tilfelle er det personnavn: *Lavrans/Lawrence, Henry, Sinclair* og trolig *Blackie*.

Det eldste belagte navnet av denne typen er *Kuikobba* (DN II 170, 1329). Dersom det siste leddet tolkes som gen. *Kobba* < *Kobbi*, kjælenavn for *Kolbeinn* el. *-björn*, er det en parallell til typen *Urð Mans*, som Matras (1963: 148f.) fører opp fra Færøyene. Mønsteret er bare kjent fra Norðuroyar. Matras sammenholder *Urð Mans* og *Kuikobba* med navn av typen *Briggethorfinn* i England. Typen er karakteristisk for nordvest-England, et område som antas å ha overveiende norskættet bosetning, og Ekwall (1969: 35, 1977: xxiii) regner med interferens fra keltisk. På Orknøyene er en slik

⁵⁸ Usikre eksempler er *Keelylang*, trolig av norr. *kjöltrinn langa*, og *Gemuglo*, der det siste leddet trolig er *mikla*, men det første kan ikke identifiseres.

forklaring imidlertid lite tilfredsstillende, siden det ikke kan påvises keltisk interferens i navneverket for øvrig. Jeg mener derfor vi er på tryggere grunn om vi kan forklare strukturelle særtrekk ut fra norrøne eller skotske forbilder.

Om *Kuikobba*-typen ikke er resultat av keltisk interferens, kan den så tenkes å ha norrønt forbilde? Nygaard (1966: 129) skriver “Den possessive gen. er i alm. attributiv [...]”. I eksemplene han fører opp, er possessiven langt oftere etterstilt enn foranstilt: *kringla heimsins*, *limar trésins*, *þræll konungs*, *skip Arnviðar*. Possessiven er dermed syntaktisk og semantisk en parallell til attributive adjektiv. Vi ser også at *skip Arnviðar* og *Kuikobba* er dannet etter samme mønster, appellativ + proprium i genitiv. Dermed bør det ikke være spesielt dristig å regne med norrønt forbilde også for navn med etterstilte possessiver.

Framveksten av mønsteret Quoy-x

Kobba i *Kuikobba* må altså antas å reflektere genitiv. For øvrig er det vanskelig å påvise genitivsform i utmerkingsleddet i sogna jeg studerer, men en gjennomgang av rentals fra 1492 (Thomson 1996) gir noen få eksempler: *Quybernardis* (s. 52) og *Quyskega < Kví Skegga* (s. 75). Dersom utmerkingsleddet er et svakt hankjønnord, er genitivsmorfemet mindre entydig i formen, siden oblike kasus faller sammen. Kanskje har navn av typen *Kuikobba* og *Quyskega* bidratt til å skape et mønster for nye navn med etterstilt utmerkingsledd der hovedleddet er *kví*. Navn som *Quoysinclair* og *Quoyblackie* viser i alle fall at et slikt mønster var produktivt langt inn i skotsk tid.

8.3.1.3. Quoy som fakultativt tillegg

I mange tilfelle fungerer *quoy* som et løst tilknyttet ledd, som kan sløyfes. Dette er ikke noe nytt fenomen: *Lythe* på South Ronaldsay kalles *Lið* i 1369, *Qwylith* (1492) og har ulike former med *Quoy-* i rentals. I dag er *Quoy* lagt av. Vi ser også at rentals av 1595 anvender formen *Quoysmiddie* i oversikten over skatt til kongen og *Smiddie* om samme gård i oversikten over tiende til biskopen. Det siste eksemplet illustrerer det faktum at ‘quoyland’ i rentals brukes som generell term for skattefritt land. *Smiddie* betalte ikke skatt, men skulle likevel svare landskyld og tiende. Det samme gjaldt for *Cott* i Rendall, og også her reflekteres det i navneformene i de eldste kildene: *Cot quoyland* 1595, *Cotquoy* 1601, *Cott* i dag.

Quoy brukes altså delvis som et fakultativt adledd med en spesiell funksjon, nemlig å signalisere at gården ikke betaler skatt, jf. 9.3.3. På denne måten oppstår navn av typen *Quoyneipsetter* og *Quoyingabister*, som tilsynelatende har to lokalitetsangivende ledd. Her har *quoy* kommet som tillegg til opprinnelige navn med *setr* og *bólstaðr* som hovedledd. Seinere kan *quoy* igjen sløyfes, slik vi så eksempler på ovafor. I et par tilfelle er *quoy* sløyfet selv om det faktisk er hovedledd i navnet: *Neo* på Rousay er belagt som *Quoynania* i 1595, *Mugly*, også Rousay, som *Queenamigle* i 1665. I slike tilfelle ser det ut til at bortfallet av *quoy* er overgeneralisert.

Skriftlige kilder viser at formene varierer over tid. Men formene kan også veksle på et gitt tidspunkt. Jeg har fått oppgitt dobbeltformen *Faegie* eller *Quoyfegy* for en teig på Hall of Rendall. Teignavnet er overført fra et tidligere bruk. Det er også mulig å peke på et skille mellom skriftspråks- eller rentalsform og formen i dagligtalen. To bruk som skrives *Quoyblackie* (*Quoyblacke* 1722) og *Quoyfree*, kalles henholdsvis *Blackie* og *Freeo* til hverdags. Avledningssuffiksene er skotske, se 8.2.1.1.

Om vi summerer opp, ser vi at *quoy* kommer som et tillegg til “det egentlige navnet” i en del tilfelle. Det kan også se ut til at *Quoy-x* er overrepresentert i skrevne rentalsformer og delvis er en skriverform snarere enn en dagligform. Dersom *quoy-x* virkelig er en skriverform, må det ha foreligget et mønster med foranstilt *kví* da navna ble dannet. Skotske skrivere kan vanskelig ha skapt et mønster som er ukjent i skotsk engelsk. De kan imidlertid ha tatt utgangspunkt i det norrøne mønsteret, i navn av *Kuikobba*-typen, som er belagt før de første rentals ble tatt opp.

8.3.1.4. Omvendt ordstilling ved andre ledd enn *kví*

Etterstilt utmerkingsledd er i stor utstrekning knyttet til hovedleddet *kví*. Med andre hovedledd er leddstillingen uvanlig, selv om vi kan legge merke til at *Pul-* < *pollr* ‘poll’ inngår tre ganger. En lignende fordeling kan iakttas i Birsay. Marwick (1970) fører opp fire navn med *Pul-* og ti med *Quoy-* som ubestemt foranstilt hovedledd. Etter mitt syn illustrerer dette at navn gjerne dannes etter mønster av eksisterende navn, også med hensyn til leddfølge. Etterstilt utmerkingsledd forekommer sporadisk også i navn med andre hovedledd, f.eks. *topt* ‘toft’ i *Taftnica* fra Burray og *sker* ‘skjær’ i naturnavna *Skerrhua* og *Skerrandas* fra Birsay. Enkeltnavna *Brae Vingus* og *Ha’white* med skotske navneledd (hovedledd *brae* ‘bakke og *ha(ll)* ‘hall’) bekrefter at mønsteret

må ha overlevd som et mulig alternativ inn i skotskspråklig tid. Det samme gjør *Quoyinclair* og *Quoyblackie*, se i 8.3.1.3.

Pulkitto /,pʌl'kɪto, 'kɪto/ i Evie er en parallell til navna med *quoy* som foranstilt hovedledd på den måten at bare det siste leddet brukes til vanlig. Trolig indikerer dette at trykket har betydning for uttalen av navna, at førsteledd uten trykk er utsatt for å forsvinne.

8.3.2. of-konstruksjon

Som nevnt i 8.2.3. er *-s* en vanlig komposisjonsfuge i navn. Genitivsmorfemet *-s* er felles for norrønt og skotsk og inngår derfor både i det eldste norrøne navnelaget og i nyere skotske navn. Men selv om *s*-genitiv er felles, har den fått sterk konkurranse av perifrastisk genitiv med *of* i navn fra Orknøyene. *Brecks of Scarataing, Park of Fursan, Styes of Aikerness, Knowe of Desso, Point of Hellia* er et knippe av ca. 50 navn av denne typen bare i sognet Evie.

8.3.2.1. of-konstruksjoner i Skottland

Of-genitiv er i seg selv ingen ny form når den kommer til syne i navn på Orknøyene. Perifrastiske genitivkonstruksjoner er en felles innovasjon i de fleste germanske språk, og kan iakttas før 1300 i engelsk (Thomason og Kaufman 1991: 317, 320, 326). EHSL (s. 166, 209) nevner kort at *of*-genitiv i løpet av eldre skotsk framstår som et sterkt alternativ til *is*-genitiv, og at mønsteret kan komme fra fransk og latin, som har perifraser med *de*. Overgangen fra syntetisk til analytisk språk åpner for slike konstruksjoner⁵⁹.

Perifrastisk genitiv er velkjent også i Skandinavia, men er ikke brukt i navnedannelse. *Of*-konstruksjoner i navn, av typen *Isle of Wight*, forekommer sporadisk sør i Storbritannia, men typen er påfallende frekvent i deler av Skottland, især i nordøst og på Shetland og Orknøyene.

Nicolaisen drøfter et utvalg *of*-konstruksjoner i *Scottish Place Names* (1976: 57–64), særskilt grundig *Burn of X*. Ut fra utbredelsen – *of*-konstruksjoner mangler både i de områdene som ble tidlig anglicisert og i de gaeliske kjerneområdene – slutter han at

59 Språkkontakten kan ha bidratt til å styrke *of*-konstruksjon, perifraser er typisk i pidginspråk (McMahon 1994: 258f.). Dessuten har bøyingsmorfemet *-s* flere funksjoner i engelsk, det markerer både genitiv og plural av subst. og 3. person singular i verb. At *of*-genitiv er entydig, kan bidra til at konstruksjonen vinner fram, selv om *s*-genitiv faktisk er felles for begge kontaktspråka.

typen oppsto i møtet mellom gælisk språk og engelsk. Tyngdepunktet ligger i Nordøst-
Skottland og på Orknøyene og Shetland. Ifølge Nicolaisen oppsto typen da
engelsktalende skotter (tidligst på 1300-tallet) begynte å oversette gæliske navn med
hovedleddet først og bestemt artikkel framfor hovedleddet: *Allt a' Chaoruinn*
(‘rognebekken’, *allt* er ‘bekk’, *chaoruinn* er ‘rogn’ i genitiv). *Of* erstattet den bestemte
artikkelen (*a'*) og ga typen *Burn of X* (1976: 57f.). På Orknøyene og Shetland var det
ingen direkte kontakt mellom gælisk og skotsk, men Nicolaisen mener at *of*-navna her
er

“nothing but the exported result of this contact situation, and in this way the Gaelic original
'Allt a' -', or 'Loch a' -', or 'Cnoc a'-' are ultimately, but indirectly, also responsible for
that plethora of 'X of Y' names in Shetland, Orkney and the eastern ('Scandinavian') half of
Caithness. Independent creation must be ruled out” (op.cit.: 64).

Konstruksjonen skulle altså dypest sett være gælisk. Men Nicolaisens forklaring
støter på flere problemer. For det første viser det seg at andre *of*-konstruksjoner har en
noe annen distribusjon enn *Burn of X. Mains* (‘hovedgård’) *of X* finnes også i sørøst,
men mangler på øyene, og *Bridge of X* finnes i større utstrekning i det sentrale
Skottland. For det andre kommer hovedtyngden av de skotske innvandrerne på øyene
ikke fra de gælisk-engelske kontaktområdene der tyngdepunktet for *of*-konstruk-
sjonene ligger, men derimot fra området nær Edinburgh, der *Burn of X*-navna mangler
helt (op.cit.: 58, 63). Nicolaisen ser dessuten bort fra at *of*-konstruksjonen også
forekommer i engelske navn, som *Isle of Man* og *Isle of Wight*. For disse navna er det
tradisjon å regne med fransk mønster, *Île de France*, *Baie de la Seine*. Det er noe
påfallende at Nicolaisen overhodet ikke tar franske forbilder med i betraktning, all den
tid den franske innflytelsen på skotsk språk generelt er omfattende⁶⁰. Det er likevel
viktig å påpeke at selv om forbildet kan være fransk, blir typen produktiv i skotsk.

8.3.2.2. *of*-genitiv i navnematerialet

Jeg har tidligere drøftet *of*-genitivene i Orknøynavna (Sandnes 1996: 173ff. og 1997:
125ff.), og vil derfor behandle dem svært kort her. *Of*-konstruksjonen kommer til syne
alt i de første rentals fra i 1492, bl.a. *Nethirtown of Grenyng*, *Bordland of Swarthmale*,

⁶⁰ Ifølge EHSL (s. 189f.) er 27,6 % av ordforrådet i skotsk av fransk opphav. Det er nesten like høyt
som andelen hjemlige eller gammelengelske ord (34,6 %). Det skandinaviske innslaget utgjør til
sammenligning 8,4 %. Franske lån kom dels inn gjennom anglonormannisk, dels via standardfransk,
enten direkte eller via engelsk. Skottland hadde nære bånd til Frankrike via “The Auld Alliance”, en
kontinuerlig allianse fra 1295 til 1560, og dette kan ha bidratt til at folkelige lån fortsatte lenger her enn
i England (EHSL: 206ff.). At franske diftonger og palatale konsonanter ble lånt inn, forutsetter en
relativt høy grad av tospråklighet (op.cit.: 208).

Bull of Kerston og *Bull of Hove*. Rentals fra 1502–3 gir en rekke opplysninger om eierforhold og språklige forhold. Blant annet får vi vite at både *the Bull of Ropness* og *le bordland de Snartmall* eies av William Sinclair, bror av jarl Henry Sinclair, og at *the Bull of Karstane* tilhører Williams sønn Magnus. Disse tilhører definitivt den sosiale eliten, som neppe snakket gælisk, men etter all sannsynlighet behersket fransk. I de samme rentals finner vi former som *le Bow*, *le borland* og *le bordland de Snarthmall* (Peterkin 1820: 18, 80, 82), altså udiskutabelt franske former. I det siste tilfellet finner vi også det mønsteret Nicolaisen etterlyser.

Jeg vil altså anta at *of*-konstruksjonen i navn er oppstått i den skotske overklassen etter fransk mønster. Det er likevel viktigere å understreke at konstruksjonen blir produktiv i den skotsk dialekten på øyene. Mange av de nye, sammenslåtte gårdene som var resultatet av skotters oppkjøp av jord, fikk navnet *Bu(ll) of X*, se 8.4.3.4. Etter hvert som *of*-konstruksjonen kom i bruk i stadig flere navn, ble komposisjonsmåten kjent i de breie lag av folket, som selv tok den i bruk.

of-konstruksjon blir uhyre produktiv i navnedannelse på Orknøyene. Drøyt 100 navn eller om lag 16 % av navna er konstruert på denne måten. De eldste belegga i det undersøkte materialet er *Hen of Gersa* fra 1662 og *Holm of Grimbuster* fra 1664. Konstruksjonen brukes framfor alt til danning av sekundære navn med eksisterende proprier som utmerkingsledd, av typen *Burn of Aviedale*, *Slap of Velzian*, *Bay of Hinderayre*, *Holm of Rendall*, se 7.1.2.2. Det er f.eks. 19 eksempler på *Burn of X* i materialet, de aller fleste utmerket med et gårdsnavn. Bare unntaksvis forekommer *of*-konstruksjoner med appellativer som utmerkingsledd, som i *Holodyke* < *Hole of Dyke* ‘gjerdets hull’.

Veksling mellom *of*-konstruksjon og normal leddstilling er ikke uvanlig. Kart fra 1800-tallet har *Burn of Nearhouse*, *Burn of Varmadale*, mens R. Bakie bruker *Nearhouse Burn*, *Varmadale Burn*. Likedan kalles dagens *Hamar(s) Hill* for *Hill of Hammer* på 1841 ComR.

Støtte fra norrøne mønster?

Of-navna framstår som et yngre skotsk navnelag. Når *of*-konstruksjonen har fått en slik utbredelse på Orknøyene, er det likevel naturlig å spørre om det finnes norrøne mønstre som kan støtte opp under bruken. Nicolaisen (1976: 63) skriver at “there is nothing in Scandinavian toponymy itself to suggest such a prototype.”

Om en skulle foreslå et skandinavisk mønster, måtte det være navn som spesifiseres med preposisjonsfaser. Moderne eksempel er *Gran på Hadeland* og *Mo i Rana*. Det er vanskelig å peke på norrøne stedsnavneksempler. Personnavn kan imidlertid spesifiseres på denne måten: *Póra af Rimul* og *Ásbjörn af Meðalhúsum*, og det samme må ha vært mulig for stedsnavn. Å foreslå at et navn som *Toomal o' Curcabreck* kan gå tilbake på en norrøn konstruksjon som **túnvöllr á Kirkjubrekku* blir reint hypotetisk, men når *Heuon a Lidna* betegner en haug, må det helst tolkes som *hauginn á hliðinna* 'haugen i lia', se 8.3.3. Preposisjonsnavn blir drøftet nedafor, i denne sammenhengen er de bare nevnt for å vise at det faktisk finnes norrøne mønstre som kan støtte opp under *of*-konstruksjon.

8.3.3. Preposisjonsnavn

Navnematerialet fra undersøkelsesområdet, spesielt i Harray som jeg har undersøkt tidligere, omfatter en del preposisjonsnavn av typen *Above the Boats*, *Atween the Dykes*. Cameron (1997: 95–101) berører preposisjonsnavn i samband med "elliptical names" av typen *atten Ashe > Nash*. Camerons eksempler er gamle, med spor etter dativ, og for det meste avgrenset til visse områder, spesielt Devon. Preposisjonsnavn nevnes imidlertid også i *English Field-Names* (Field 1993: 143), og registeret inneholder eksempler som *Above Town*, *Beneath the Town*, *Between Ways*, *Tweengates* (op.cit.: 268 ff.). Dette innebærer at mønsteret er kjent fra Storbritannia, og at vi ikke kan avgjøre om preposisjonsnavn med skotske ledd på Orknøyene følger et innlånt norrønt mønster eller et mønster kjent fra skotsk. Et par av preposisjonsnavna har likevel sikkert norrønt opphav: *Quinamillyoar < kvína milli á* og *Milahamer < milli hamra*.

Preposisjonsnavn med og uten artsangivende hovedledd

Orknøynavna av typen *Above the Boats*, *Atween the Dykes* mangler artsangivende hovedledd. Vi får ikke vite hva slags lokalitet som ligger ovafor båtene eller mellom gjerdene, derimot plasseres den i forhold til en annen lokalitet. Det samme gjelder for norske preposisjonsnavn som *unde Bergo* og *me Vatne*.⁶¹

61 *Keek-up-under* i Evie inneholder preposisjon, men ingen styring. Navnet må ses i relasjon til navnet *Keek* om et bruk lenger nede, og kan muligens tolkes som en elliptisk form av **Keek up under Vishall*. Dette er likevel usikkert.

I tillegg finnes en type navn der lokaliteten nevnes og spesifiseres med en preposisjonsfrase. Slike navn er kjent fra den finske skjærgården, f.eks. *Grundet i fjärden* (Zilliacus 1966: 170). Den er også tallrik på Færøyene, Matras (1963: 141ff.) gir eksempler som *Tangin á Barmi* og *Áin í Rók*. Field (1993: 143) fører opp et teignavn *Field Above the Garden by the Canal*. Navnetypen er i liten grad kjent fra Norge⁶², men eksemplet *Quinamillyoar* ovafor viser at typen forekommer på Orknøyene.

Preposisjonsnavn i materialet

I Harray finnes et titall navn uten artsangivende hovedledd, i de andre sogna er typen mindre vanlig. Norrøne navneledd er uvanlig i disse navna, men ett eksempel er det nevnte *Milahamer* < *milli hamra*, teignavn i Firth. Det normale er skotske ledd, som i *Tween Burns* 'mellom bekkene'. Preposisjonsfrasen (eller styringa i frasen) kan være utmerket med gårdens navn i en *of*-konstruksjon: *At the Door of Measequoy* (1782), *Below the Dyke of Clett*.

Med henvisning til færøyske eksempler tolker Marwick noen gårdsnavn som preposisjonsnavn med artsledd. Han setter *Binscarth* til *bærinn í skarði*, *Settiscarth* til *setr í skarði* og *Cottascarth* til *kot í skarði*. Et problem ved å tolke *Settiscarth* og *Cottascarth* som preposisjonsnavn, er det faktum at navna har tostavingsformer i de eldste belegga: *Setscarth* 1502, 1595, *Cotscarth* 1595. På den andre sida støttes tolkningen av at *Scarth* brukes som fellesbetegnelse på området som omfatter begge gårdene på kF fra 1846, og at *Skart(h)* brukes flere ganger alene i dokumenter fra 1600-tallet.

Matras sammenligner navn på Færøyene og Orknøyene/Shetland, og skriver at bare prep. *á* er kjent fra Orknøyene. Dette stemmer ikke. Vi har sett at Marwick regner med *í* i *Settiscarth* og *Cottascarth*, og tolkningen *milli* i teignavnet *Quinamillyoar* < *kvína millom á* bør regnes som sikker. Det ser altså ikke ut til å være restriksjoner på hvilke preposisjoner som kan brukes.

Preposisjonsnavn med artsledd er ofte trukket sammen, jf. de noe usikre eksemplene *Settiscarth* og *Cottascarth* ovafor. Ved sammentrekning kan mønsteret

I noen norske navn står preposisjonen mellom etter subst., f.eks. *Vatnemellem* (NG 1: 113f.). På Orknøyene finnes det bare ett svært usikkert eksempel på navn av denne typen, *Garoonði* i Firth, muligens av *garðundir*, se 6.2.2.

⁶² Som mulige norske paralleller kunne en nevne *Mo i Rana*, *Bø i Vesterålen*. Navnestatusen til preposisjonsfrasen er likevel noe uklar i disse tilfellene, ettersom den ofte sløyfes i bruk.

tilsløres. I noen tilfelle kan lokaliteten navnet denoterer, likevel gi en pekepinn om opphavet. *Howea Breck* (OS, *Howeabrake* 1987 OSNB) er navn på en liten knoll i lia sør for Aikerness i Evie. Siden lokaliteten er en haug og ikke ei li, kan vi være nokså sikre på at *haugr* er hovedleddet, og sette opp en opprinnelig form *Haugr á brekka* ‘haug i skråning’. Haugnavnet *Howenalidna* er nevnt i 8.3.2.2. Navnet er belagt i fraseform, *Heuon a Lidna*, på 1790-tallet (Clouston 1927: 165), og opphavet er trolig norrønt *Haugrinn í á hlíðinni* ‘haugen i lia’. Her taler også morfologiske forhold for en tolkning som preposisjonsnavn. Utmerkingsleddet står normalt ikke i bestemt form i sammensatte navn (jf. drøftingen av *Cruanbreck* i 7.3.1.4., med note). Av samme grunn bør *Quinni Moan* tolkes som *kvín á mórinn*, og *Crovnofinya* som *króin á feni*. Likdan kan *Tuanabackan* tolkes som *púfan á bakkinum* ‘tua på bredden’. Disse navna framstår som paralleller til færøyske navn av typen *Áin í Rók*.

8.3.4. Sammensetninger med verb

I hele Skandinavia kjennes imperativnavn av typen *Kikut*, *Vendom*, *Bilitt* eller svensk *Bialitt*. (NGIndl.: 19, Christensen og Kousgaard Sørensen 1972: 228). På Orknøyene finnes også navn av denne typen. Normalt er de navn på nyere, perifert beliggende hus, ingen av eksemplene fra undersøkelsesområdet er belagt før 1841. Det er altså ikke uventet at de fleste er gjennomsiktede skotske dannelser. Et bruk ved en bratt skråning på Rousay kalles *Falldown*, mens *Shut behind* på Flotta nok er en oppfordring til folk om å lukke grinda etter seg.

Blant eksemplene fra undersøkelsesområdet er navna på to bortkomne hus som begge lå høyt oppe i åsen Vishall i Evie: *Keek* ‘kikk’ og *Mounthooly* ‘gå varsomt’. *Mounthooly* finnes også i den bratte Brinkies Brae i Stromness. Begge steder skal man nok ta det med ro når man går. *Hew and Brew* ‘tresk og brygg’ er et teignavn fra Harray. Den lokale informanten mente at kornet fra dette stykket var spesielt velegnet til brygging, men navnet kan vel like gjerne inneholde et ønske som en oppfordring. Det samme gjelder for noen navn som refererer til byggeprosessen eller til selve huset: *Standpretty* ‘stå vakkert’, og det mye brukte *Blinkbonnie*, sammensatt av skotsk *blink* ‘glimt, syn’ og *bonnie* ‘vakker’. *Pinap* i Harray betyr muligens ‘spikre opp’, og kunne referere til et hus som snekres sammen i hui og hast. *Benlaw* i Evie skal kanskje leses som *bend law* ‘tøy loven’, og kunne bety at huset ikke var helt lovlig bygd. Navnet *Clickimin* er nevnt i kap. 5. Ifølge Smith (1995: 27) er dette en overføring av et skotsk

vertshusnavn, og betydningen er litt uklar. Kanskje er dette også et imperativnavn. Verbet *click* kan bety 'være sammen' og 'gå eller danse arm i arm' (Jamieson 1867: 113 *cleik*), og kunne være en oppfordring til å slippe noen inn i fellesskapet.

Samtlige eksempler så langt har skotske navneledd. Det eneste mulige norrøne eksemplet er *Vindon*, i Firth, der Marwick antyder tolkningen 'vend om' (OFN: 118). Jeg er skeptisk til denne tolkningen, ettersom de norske navna av denne typen regnes som unge, og det samme ser ut til å gjelde navna fra Orknøyene. De refererer oftest til nyere hus, og er først belagt på 1800-tallet. Imperativnavna representerer etter alt å dømme et navnelag fra tida etter at kontakten mellom Orknøyene og Norge er brutt. Mønsteret kan ha nådd øyene sørfra, ettersom det er kjent i Storbritannia. Field fører opp eksempler på teignavn som *Starveall*, *Break Back*, *Twist Gut*, *Have a Good Heart*, dessuten mer eller mindre fromme ønsker som *Pay My Cost*, *Make Me Rich* og *God Speed*. Vi så også at *Clickimin* var innlånt fra Skottland.

I NRG: 67 omtales de norske navna av typen *Bilitt* som imperativsammensetninger. Sammensetningstypen er generelt mer tallrik i engelsk, som har appellativer av typen *pin-up*, *do-it-yourself* osv. De engelske og skotske navna er imidlertid ikke bare imperativer. Vi har sett at noen av navna helst representerer ønsker om et godt hus. Likesom ønskene om Guds velsignelse eller betaling for slitet med jorda i det dennesidige er de konjunktiver, mens teignavnet *Break Back* og muligens *Benlaw* slår fast fakta som normale indikativer – i det første tilfellet er arbeidet til å brette ryggen på, og i det andre har noen ikke helt holdt seg til lovens bokstav. For å dekke alle disse typene, kunne en bruke betegnelsen verbalsammensetninger.

8.3.5. Oppsummering

De særlige morfosyntaktiske trekka som drøftes ovafor, er av ulik alder og språklig opphav. Etterstilt utmerkingsledd i navn kan forklares tilfredsstillende ut fra eldre norrøn ordstilling, og jeg mener at vi kan se bort fra teorien om keltisk interferens. Den arkaiske norrøne leddfølgen har trolig vært akseptabel lenger fram i tid på Orknøyene enn i Norge. Som navnedannelsesmønster er etterstilt utmerkingsledd også lånt inn i den skotske dialekten.

Navn med *of*-konstruksjon er en nyere type som har kommet inn fra skotsk. Igjen har jeg lite tro på keltiske forbilder, konstruksjonen har snarere fransk mønster. Men først og fremst er det viktig å understreke at komposisjonsformen blir uhyre produktiv

i den skotske dialekten på øyene, spesielt til dannelsen av sekundære navn utmerket med eksisterende stedsnavn.

Imperativnavn eller verbalsammensetninger er kjent både i norrønt og skotsk. Dermed er de vanskeligere å plassere kronologisk. Alt indikerer imidlertid at imperativnavna i undersøkelsesområdet er relativt unge, de er seint belagt, det dreier seg om perifere hus, og navneledda er skotske. Derfor kan vi trolig regne med at navna er dannet etter skotsk forbilde, uavhengig av norske imperativnavn. Også preposisjonsnavn finnes i begge språk. Selv om de fleste eksempla fra området har skotske navneledd, finnes det enkeltteksempler på preposisjonsnavn som utvilsomt har norrønt opphav, og det innebærer at denne navnetypen kan gå lenger tilbake i tid. På Orknøyene forekommer dessuten en type preposisjonsnavn som i liten grad er kjent fra Norge, men som beskrives fra Færøyene, nemlig preposisjonsnavn med artsledd.

8.4. Leksikon. Ord som blir navneledd

I 4.2.2.2. så vi at når navnebrukere oppfatter en betydning i stedsnavn, er denne knyttet til orda som inngår i navna. Det er altså vesentlig å kartlegge betydningen av ord som inngår i navn. I den første og mest omfattende delen av kapitlet behandles betydning og betydningsutvikling for ord som ofte er brukt som hovedledd i navn. I den andre hoveddelen systematiseres navneledd etter semantiske felt og språklig opphav. En oversikt over hovedledd finnes i appendiks 3.

8.4.1. Lån fra keltisk til norrønt

Andelen keltiske lånord i relativt sikre norrøne navnedannelser, dvs. i navn med norrøn morfologi eller norrønt utmerkingsledd, er svært beskjeden. I det undersøkte materialet er bare tre keltiske lån blitt produktive. *Erg*, *ærgi* 'seter', jf. gælisk *airigh* med samme betydning, er belagt i *Orknøyingasagaen* kap. 103 i navnet *Åsgrimserg*. Det samme ordet inngår i navnet *Ayrean* i Evie, se 6.1.3. To keltiske lånord inngår i flere dannelser, nemlig *krú* og *lón*. Disse drøftes nedafor.

At innlånet av keltiske ord er av lite omfang, må ses i sammenheng med at det ikke har vært noen større gruppe keltisktalende på øyene i noen periode etter den norrøne overtakelsen. Jarlene var av høylandssett i en overgangsfase, og noen av personnavna i brevet fra 1367 er gæliske, men de gælisktalende har knapt utgjort en større gruppe på

Orknøyene på noe tidspunkt. De lån som finnes, kan ha kommet inn via områder der kontakten hadde større omfang, dvs. Hebridene og Caithness (jf. *erg*, som finnes fem ganger i de seks sogna fra Caithness som er undersøkt av Waugh (1985: 28–30).

8.4.1.1. *cru(e)*

Krú, kró f ‘inngjerding’ er lånt fra gælisk *cró* ‘inngjerding’ (MacLennan 1979: 106). Som navn er *krú, kró* oftest brukt usammensatt i undersøkelsesområdet, men vanligvis i bestemt form *Cruan*, som viser at dannelsen er norrøn. Ordet lånes også inn i skotsk (CSD: 125). I den lokale dialekten blir ordet fortsatt forstått i sammensetningen *plantiocrue* ‘inngjerding til kålplanter’.

Ifølge Dalen (1996: 54ff.) er *kru* i Norge bare kjent fra deler av Trøndelag. Jeg har selv røtter fra Inntrøndelag, og oppfatter betydningen ‘liten inngjerding’, helst om kvia foran seterfjøset. I dette tilfellet har lånet fått begrenset utbredelse, men det er ikke usannsynlig å tenke seg Vesterhavskoloniene som brohode for lån fra keltisk. Dalen (loc.cit.) skriver også at innlånet i trøndersk kan ha skjedd direkte, men “helst indirekte gjennom kontakt med dei norrøne busetnadsområda i vest.”

8.4.1.2. *loon, lun*

Loon, lun betegner på Orknøyene våtmarksområder eller enger. Marwick (1970: 30) setter det til et norrønt *lon* f ‘engstripe ved vann’ som jeg ikke finner i norrøne ordbøker. Norrønt *lón* f ‘stille sted i elv eller vatn’ kan neppe ligge bak, opphavet er trolig gælisk *lòn* ‘dub, marsh, morass’ (MacLennan 1979: 213). Navneleddet kjennes også fra Caithness, der Waugh oversetter det med ‘eng’. Formen er usammensatt bestemt *Lunan* eller *The Loons*. Artikkelbruken i det første tilfellet viser at ordet er lånt inn i norrønt. Skotsk pluralform er likeledes så vidt vanlig at vi kan anta at ordet er lånt inn i skotsk, selv om ordet ikke er oppført i ON.

8.4.2. Norrøne ord, avvikende bruk

I navnematerialet forekommer ord som må antas å ha norrønt opphav, men som verken er belagt som appellativer eller i stedsnavn fra Norge. Et eksempel er teignavnet *Hoemin(g)* som er notert tre ganger i Harray og en gang i Evie, og derfor må antas å gå tilbake på et appellativ. Siden lokalitetene er beiter snarere enn gammel dyrket mark, kunne norr. **hofning* f ‘havn, inngjerdet beite’ passe realt. Dette ordet er ikke belagt i

norrønt, men NO har *hamning* f ‘Græsning, Græsgang’. Ordet kan altså ha eksistert i norrønt uten å være belagt. Alternativt måtte det være dannet uavhengig i Norge og på Orknøyene av de kjente elementene *høfn* ‘havn, beite’ og *ing*-suffiks.

Dialekten har et appellativ *blett* ‘flekk, jordstykke som skiller seg ut i farge’ (ON: 15). Dette inngår trolig i navnet *Blaten* i Evie, og dessuten som utmerkingsledd i flere navn. Ordet er ikke belagt i norrønt, men er derimot kjent fra færøysk og islandsk. Islandsk *blettur* m ‘plett, flekk’ er også brukt om ‘lite stykke jord’. I Evie finnes også et gårdsnavn *Clook, Clouk*. Gården ligger i lia under Vinquin Hill. *Kluk* og *Kluken* finnes også som gårdsnavn og fjellnavn i Nord-Trøndelag og Jemtland, og kan trolig settes til et jemtsk appellativ **kluk* ‘høyde’, se 6.1.1. Dette kan ses i sammenheng med islandsk *klúka* f ‘liten haug, liten stakk’,

Heller ikke adj. *rund* er oppført i norrøne ordbøker, ifølge Torp (1963: 549) er ordet lånt inn i norsk fra mellomnedertysk. *Rund* inngår imidlertid i flere norrøne navnedannelser på øyene, bl.a. teignavnet *Rounda* i Harray og kystformasjonen *Roondback* i Evie. Jakobsen (1921: 678) skriver likeledes at *rund* ikke er kjent som appellativ på Shetland, men inngår i norrøne navnedannelser: *Hulin rundi* < *Hóllinn rundi* ‘den runde haugen’ og *Ronta* om et rundt engstykke (jf. *Rounda* i Harray). *Rund* på Orknøyene kan være lånt fra skotsk engelsk. De eldste engelske belegg på *round* er fra slutten av 1200-tallet (OED VIII: 822f., skotsk blir ikke skriftspråk før nærmere 1400, se 2.2.1.). Men ordet kan også være kommet inn via Norden, *rund* lånes inn i dansk i middelalderen (1100–1500, PEO: 535). Uansett hvilken vei ordet er lånt inn, har det fått fotfeste i dialekten så tidlig at det kan inngå i norrøne navnedannelser.

Navneledd som ikke er kjent fra Norge, viser at det i noen grad utvikler seg en egen tradisjon for navngivning på Orknøyene, uavhengig av den norske. Uavhengighet i forhold til norsk navngivning kommer også til uttrykk i frekvensen av de ulike navneledda. Typisk er de mest frekvente navneledda norrøne appellativer som er innlånt i den skotske dialekten, og som derfor kan være produktive i navnedannelse både i norrøn og skotskspråklig tid. Disse behandles i 8.4.3. Påvirkningen fra det lokale onomastikonet er selvsagt også viktig. Når et ord først tas i bruk i navngivningen om en viss type formasjoner, fungerer navn med dette leddet som mønster når andre lokaliteter av samme type navngis, se 7.3.4., uavhengig av hvorvidt leddet har norrønt eller skotsk opphav.

Nedenfor følger en mer utførlig gjennomgang av bostedsnavneledda *bólstaðr* og *skáli*. Ledda inngår normalt bare i norrøne navnedannelser, men utmerker seg med høyere frekvens på Orknøyene og i Vesterhavskoloniene enn i Norge, og inngår i noen grad i nye mønstre.

8.4.2.1. bister

Navneleddet *bist(er)* < norr. *bólstaðr* er langt mer frekvent i Skottland enn i Norge. Av de bostedsdenotende norrøne navneledd Nicolaisen kartlegger i Skottland, når *bólstaðr* videst (Nicolaisen 1976: 92, se også 5.1.3.). For Orknøyene regner Thomson med 83 *bister*-navn totalt. Utmerkingsledda varierer langt mer på Orknøyene enn i Norge, der *bólstaðr* nesten uten unntak utmerkes med *helgi* ‘hellig’ eller *mykli* ‘stor’. Det finnes riktignok tolv *Kirbister* < *Kirkjubólstaðr* ‘kirke-’ på øyene, men de seks fra undersøkelsesområdet har alle ulike utmerkingsledd.

De mange *Kirbister* viser at navneleddet har vært produktivt inn i kristen tid. Hvor lenge er usikkert, Gammeltoft antyder 12.–13. århundre (2001: 163). Gammeltoft mener at *bólstaðr* i navngivning betegner ‘gård dannet ved oppsplitting av en eldre gård’, mens betydningen av appellativet er mer generell ‘gård’ (op.cit.: 214, 35f.). Den etymologiske betydningen kan likevel gradvis ha bleknet etter hvert som navneleddet ble frekvent, slik Pamp (1991: 159) peker på, jf. 4.3.1.1. Vanlige navneledd kan utvikle seg i retning suffiks passende til dannelse av bostedsnavn. To forhold indikerer at dette kan være tilfelle for *bólstaðr*. Dels ser *bólstaðr* ut til å ha vært brukt alternativt til *staðir* på West Mainland, fordelingen er i første rekke geografisk betinget⁶³. Dels inngår *bólstaðr* eller *bister* i yngre navnedannelser.

Gammeltoft setter opp en liste på drøyt 20 *bister*-navn som ser ut til å være seine dannelser. Rydningen av Lunabister på Shetland kan eksempelvis tidfestes til 1500-tallet på grunnlag av skriftlige dokumenter (op.cit.: 291). I slike tilfelle må øvrige navn ha dannet mønsteret. Det velkjente *-bister* oppfattes som et passende ledd når gårdsnavn skal dannes, betydning ut over dette er underordnet. Navnet *Skelbist* på Gairsay kan være et eksempel på en slik sein analogisk *bister*-dannelse. Mens de andre

⁶³ En liten studie fra West Mainland tyder på at *staðir* og *bólstaðr* kunne brukes alternativt for å danne navn på (sekundære) gårder, med preferanser på bygdenivå. Firth og Rendall hører med til *bólstaðr*-bygdene, med tre navn hver. I begge bygdene har det som må antas å være sentralgårdene naturnavn: *Rendall*, *Gorseness*, *Firth* og muligens *Burness*. I nabobygdene *Evie* og *Stenness* mangler navn på *-bólstaðr*, *Evie* har en usikker *staðir*-gård, mens fem av ni navnegårder i rentals fra *Stenness* er *staðir*-navn.

bólstaðr-navna alle er kjent fra rentals, er dette navnet først belagt i 1723 (Traill). Navnet kan være en rein overføring, ettersom det finnes ytterligere to *Skelbister*, begge belagt i rentals. Men muligheten for mønsterdannelse er til stede, i og med at det foreligger lokale mønstre for begge navneledd. Hovedgården på øya heter *Langskail*, og det er to øvrige navn på *-bister* i sognet, *Isbister* og *Ellibister*, se 7.3.1.4.

At *bólstaðr*-navna på Orknøyene skiller seg såpass mye ut fra de norske med hensyn til frekvens, alder og utmerkingsledd, viser at det utviklet seg stedeegne mønstre for navngivning, som jeg var inne på innledningsvis. Øyenes eget onomastikon, snarere enn moderlandets, blir mønster for nye dannelser.

8.4.2.2. skail

Navneleddet *skáli* m er norrønt og ikke ukjent i Norge, men her er det normalt brukt som utmerkingsledd. *Reppeskaal* (NG 6: 348) er det eneste eksempel fra NG på *skáli* brukt som hovedledd. *Skáli* betegner dels ‘hovedbygning på gård, gildestue’, dels ‘enkle hus til midlertidig opphold’. Mens leddet ser ut til å være brukt i den siste betydningen i Danelagen (Ekwall 1936: 403f., Fellows-Jensen 1985: 50), og likedan oftest på Island og i Norge (Jónsson 1911: 495, NGIndl.: 74), betegner *skáli* på Orknøyene oftest sentralt beliggende gårder (OFN: 238f.). Eldre uttale er /skil, skjil/, nyere /skeil/. Dette er en uventet utvikling, normalt vil norrøn *á* gi uttalen /o:/. Utviklingen kan skyldes interferens fra skriftspråket (jf. uttalen /kil, kjil/ for sk. *kail* ‘kål’)⁶⁴.

Navneleddet *skail* inngår i ca. 35 navn på Orknøyene. *Skail*-gårdene har en særegen distribusjon. Med få unntak finnes de bare én gang i hvert sogn, og de ligger ofte nær kirker eller kirkeruiner. Marwick inkluderer *skáli*-navna i sin norrøne navneleddskronologi, se 5.1.1., men dateringen byr på visse vansker, fordi de aldersindikatorer han opererer med, peker i ulike retninger. Gårdene ligger sentralt⁶⁵ og kunne av den grunn antas å være gamle. På den andre sida er bare en tredjedel av dem skattlagt, og gjennomsnittsverdien av de skattlagte gårdene er relativt lav. Dessuten er *Skail* aldri tunshipnavn. Dette forklarer Marwick med at skålene ble bygd i etablerte, sentrale tunship, og siden tunship er skattlagt under ett, vil nye bygninger

⁶⁴ Formen *Skail* er det normale i rentals fra 1595. Få av navna er belagt tidligere enn dette.

⁶⁵ *Langskail* på Gairsay er høvdingesete, mens bl.a. *Skail* på Westray, Deerness, i Paplay og Sandwick omtales som hovedgårder i tunship eller bygder. Nær kirker eller kirkeruiner ligger bl.a. *Skail* i Rendall, på Sanday, på Eday og på Westness.

eller bruk normalt ikke nevnes i rentals, se 8.4.3.11. Marwick antar at skålene ble bygd kort tid etter landnåmet (OFN: 240). Hans kronologi er imidlertid problematisk, fordi den forutsetter at landet ble skattlagt alt under Harald Hårfagre. Thomson (1995: 55ff.) regner med at *skaiill*-gårdene er bygd på samme tid som kirka organiseres, altså på seint 1000-tall og tidlig 1100-tall, men at *skáli* ikke ble brukt i navnedannelse særlig lenge etter sagatida, fordi skålene var knyttet til de norrøne stormennenes livsstil.⁶⁶

Thomsons seinere datering svarer bedre til det forhold at mange *skaiill*-gårder ikke er skattlagte. Dersom vi kan stole på *Orknøyingasagaen*, kan etableringen av *skáli*-gårder dessuten i ett eller to tilfelle tidfestes til 1100-tallet. Det fortelles i kap. 105 at Svein Åsleivvarson lot bygge sin store drikkeskåle på gården sin på Gairsay. Gården kalles *Langskaiill* i dag, men omtales i sagaen bare som (*gården på*) *Gareksøy*, så det ser ut til at *Langskáli*-navnet har festet seg etter Sveins tid (død ca. 1171). Det ser også ut til at *Skaill*, med kirke og et lite, befestet tårn, overtar etter Vestnes som sentrum på Vest-Rousay. Dette skjer like etter hirdmannen Sigurds død ca. 1130. (Thomson 1995: 56f.).

Skaill-navna er uvanlig stereotype med hensyn til utmerkingsledd. Registeret i OFN har usammensatt *Skaill* 11 ganger og sammensetningen *Langskaiill* åtte steder. Navnet framhever altså selve bygningen (i motsetning til navn på *-house* og *-bigging*, der utmerkingsleddet normalt forteller om relativ beliggenhet). At navna i tillegg normalt bare forekommer én gang i hvert sogn, kan tale for at skålene har hatt en spesiell funksjon som samlingssteder, selv om jeg ellers er skeptisk til å relatere altfor spesifikke funksjoner til bestemte navneledd. Skålene kan ha vært samlingshus for et geografisk område, eller kanskje snarere for den lokale stormann. At skålene ofte ligger nær kirker, kan skyldes at det var stormennene som sto bak byggingen både av skålene og de eldste kirkene. Det kan likevel innvendes at *Skaill* i Isbister ikke er kjent som stormannssete, sentralgården i Rendall sogn har etter alt å dømme vært Rendall.

At *skaiill* i dag betegner gårder, forutsetter at samlingshusa på et tidspunkt har gått over til å bli selvstendige bruk. Det er altså bruken av navneleddet, snarere enn selve leddet, som er egenartet for Orknøyene. I Danelagen betegner *scale* som nevnt primitive bygninger til midlertidig opphold, ofte setre.

⁶⁶ Et unntak er *Windy Skaiill* i Deerness, der *skaiill* er brukt pejorativt på samme måte som *hall* i *Drytha'*, *Crab Ha'*.

8.4.3. Norrøne ord og skotske ord

Det er vanskelig å trekke et skarpt skille mellom norrøne og skotske ord i navn. En innlysende årsak er det nære slektskapet mellom de to språka. Ord kan være så like at det etymologiske opphavet ikke kan avgjøres. Det gjelder f.eks. for *house* og *town*, *toon*, som ofte fungerer som navneledd (jf. 9.3.4.). Dessuten er en rekke norrøne ord lånt inn i den skotske dialekten, og mange av disse kan seinere inngå som ledd i skotske navnedannelser.

I en del tilfelle vanskelig å avgjøre om et norrønt ord faktisk er lånt inn i dialekten. Det gjelder bl.a. *ness*, som ikke er oppført i ON, men inngår i navn med seine førstebelegg, f.eks. *Ness* i Rendall og Harray, begge først belagt på 1800-tallet, se 7.1.1. Bare i ett tilfelle er *ness* sammensatt med et skotsk ledd, nemlig *grit* ‘grus’ i *Gritness*, men dette navnet kunne være en tilpasning av norr. *Grjótnes* ‘steinnes’ og er ingen sikker indikasjon på at *nes* er lånt inn. Ordet *lyde* < *leið* f ‘vei, lei’ er heller ikke belagt som innlånt appellativ, verken fra Orknøyene eller Shetland. Det finnes likevel tre stedsnavn med dette leddet i undersøkelsesområdet, to av dem med skotsk *of*-konstruksjon og *s*-plural: *The Lydes of Tingwall* og *The Lydes of Orquil*. Dette tyder på at navneleddet er lånt inn. Det er også uklart om *dale* ‘dal’ skal regnes som et levende appellativ i skotsk. Ordet er ikke oppført i ON eller CSD og regnes som litterært i engelsk⁶⁷. På Orknøyene inngår *dale* i nyere navn, både som usammensatt *Dale* og i klart skotske dannelser som *Dale of Cottascarth* og *Kingsdale*. Her kan norrønt *dalr* m ‘dal’ være lånt inn i den lokale skotske dialekten i løpet av kontaktperioden. Når ordet ikke er oppført i ON, kan det skyldes at ordet ikke lenger kan brukes som appellativ. Det er også tenkelig at bruken alltid har vært avgrenset til navn – at *dale*-navna er dannelser etter onomastisk forbilde, se 7.3.

Et annet sentralt punkt er ords fleksibilitet. En navneleddskronologi som Marwicks, se 5.1.1., gir et besnærende ryddig bilde av navnedannelse gjennom tidene, visse ord brukes i navnedannelse i visse perioder, og betydningen er relativt ensartet. Virkeligheten er knapt så ryddig. Mange ord kan brukes i navnedannelse i et langt tidsrom, de kan lånes mellom kontaktspråk, og betydningen kan skifte underveis. Til det siste bemerker McMahon (1999: 176): “[W]ords are typically polysemic; each has

⁶⁷ Som navneelement er *dale* vanlig i nordengelsk. OED (III: 12) regner med at oldengelsk *dæl* n lever videre i nettopp dette området fordi det får støtte fra norrønt. Vi skal merke oss at skotsk har *dale* i betydningen ‘porsjon, stykke land’ (CSD: 134). Denne betydningen kan være aktuell i navn, f.eks. for *Dale* i Harray, som ligger på flatt land.

various meanings or covers a whole range of shades of meaning. ... Words can lose or gain meanings relatively easily, due to this elasticity; and they do not have to lose an earlier sense to gain a new one". Utviklingen av det norrøne *flá* f 'hulle i fjellside' kan tjene som illustrasjon. I norsk er betydningen bevart, i orknøydialekt betyr *flaa* 'stykke som står ut fra omgivelsene', men det har også vært brukt om teiger generelt (se ON: 189 under *tie*). I islandsk har *flá* dels betydninger som ligner den norske: 'skrå flate', 'klippeside' og 'mosekledd skråning', dels en avvikende betydning 'myr, sump'. I færøysk betegner ordet 'lag'⁶⁸. Vi ser at betydningene bare delvis overlapper .

Ord kan altså få en endret, utvidet eller spesialisert betydning (jf. 8.4.1, note 2). Et eksempel på betydningsekstensjon er det skotske ordet *water* i betydningen 'innsjø' i navn som *Lowrie's Water* og *Peerie Water*, trolig etter mønster av norrønt *vatn*, som denoterer både væsken og en vannsamling. Likedan ser det ut at *leið/lyde* kan betegne både en vei og et område der det går vei, se *The Lydes of Tingwall* og *Lydes of Orquil* i Rendall 6.3.3. Betydningen av *oyce* < norr. *óss* m 'os' innsnevres til 'utløp fra en lagune til sjøen' (ON: 128). Lagunen dannes bak en barriere av sand eller småstein som kalles *ayre* < *eyrr* f 'ør', nok en spesialisering. I andre tilfelle kan de semantiske endringene være enda større, f.eks. for *breck*, se 8.4.3.3., eller ulike betydninger kan smelte sammen.

I det følgende drøftes en del vanlige ord som inngår i navn som gjennomgår betydningssendringer eller av ulike grunner er flertydige. Orda er oppført i den formen de normalt har i navn.

8.4.3.1. back

Som hovedledd er *back* bare brukt i naturnavn, og det er ikke belagt før 1800. I de fleste tilfelle er opphavet norr. *bakki* m, men knapt i betydningen 'helling', som er vanlig i norsk. Bare Bakkan-Swarto ligger i markert helling, men lokaliteten ligger også nær bekk. NSL (s. 83) fører opp en eldre betydning 'elvbredd'. Denne betydningen kan passe for teigen Goesback i Evie, som ligger langs en bekk. Men *bakki* ser ut til å omfatte 'bredd' i videre forstand, ettersom fire av navna betegner flate lokaliteter ved sjø eller innsjø. Det samsvarer med Finnur Jónssons (1911: 494) forklaring til *bakki* m i islandsk: "den ytterste rand av land ved sjø, vatn, å, kløft, hulning osv. Derimot er ordet ikke brukt på Island i samme betydning som *bakke* i

⁶⁸ Jóhannesson (1956: 571) fører orda tilbake til en rot *plāq*, *p(e)lag* 'brei og flat, bre ut'.

dansk og norsk” [min oversettelse]. Eksemplene under *bakki* 1 hos Fritzner refererer også i stor utstrekning til ‘bredd ved vann’.

ON har ikke ordet *back* i betydningen ‘bredd’ eller ‘bakke’, men derimot i en rekke andre betydninger. I stedsnavn er særlig de betydningene som refererer til jordstykker aktuelle, se ON: 8: *back* 6: ‘rygg mellom plogfurer’, ‘jordstykke’ og ‘skille mellom jorder, grense mellom eiendommer’. Marwick regner med norrønt opphav *balkr/bqlkr* m ‘bolc, del, stykke’ for de to siste. Derimot antar han at ‘rygg mellom plogfurer’ kommer av gammeleng. *balc* med samme betydning, via skotsk. I begge tilfelle er formen *back* resultat av *l*-bortfall, se 8.1.2.2.

På den ene siden ser det altså ut til at *bakki* har bevart en arkaisk norrøn betydning i stedsnavn. På den andre sida har ulike ord falt sammen i formen *back*, slik at vi ikke alltid kan fastslå det språklige opphavet med sikkerhet⁶⁹.

8.4.3.2. **bigging** /'bigin/

Hypotetisk sett kunne norr. *bygging* f ‘bygging, bygning’ ligge bak navneleddet *bigging*. Det eldste belegg i undersøkelsesområdet er *Netherbigging* i Firth i 1642. På det tidspunktet er en norrøn dannelse med utm.l. *neðri* ‘nedre’ fortsatt tenkelig. Men navneelementet er knapt kjent i Norge⁷⁰, og flere indisier peker mot et yngre, skotsk ledd. *Bigging*-navn forekommer ikke i eldre rentals, og sikre norrøne utmerkingsledd mangler – mens *Nisthouse* er relativt vanlig, finner vi for eksempel ingen *Nistbigging*. Dessuten er utmerkingsledd og morfologi ofte markert skotske: *Upper Bigging*, *Biggings*. Marwick regner da også *bigging* som et skotsk ledd (OFN: 38). Likedan regner Fellows-Jensen (1985: 198) det nordengelske *bigginge* som et verbalsubstantiv, dannet i mellomengelsk av det innlånte norrøne verbet *big* < *byggja*. Det samme er mulig i skotsk, der *big* v. ‘bygge’ også er et etablert innlån. På denne måten illustrerer *bigging* hvordan ord, når de først er lånt inn, kan brukes i videre dannelse i mottaker-språket.

⁶⁹ Et annet eksempel på sammenfall av flere opprinnelige navneledd er *lee*, som er dagens refleks av norr. *hlíð* ‘li’, skotsk *lee* ‘ly, skjul’ og trolig også norr. *hlíf*, *hlífð* f ‘ly, vern’, se *The Leeans* Rendall, *Leisburn Firth*, *Lee Hellia* i Evie og *Fed Geo of the Leeans*. Jakobsen (1921: 474) regner også med sammenfall mellom de to første på Shetland. Se også *geo* nedafor.

⁷⁰ Rygh fører opp to bruk *Bygningen* i Odalen (NG 3: 176, 180).

CSD har *biggin(g)* i betydningene ‘bygning’ og ‘mindre viktige bygninger på en eiendom’. Den nøyaktige betydningen av *bigging* som navneledd på Orknøyene er ikke klar. Ifølge Clouston (1919: 39f.) betegner *bigging* ‘klynge av hus’. I så fall kan navnet *Thickbigging* tolkes som ‘tett bebyggelse eller husklynge’. I Evie er også *The Biggings* brukt om en tettbygd grend som antas å være et resultat av gårddeling, se under *Arwick* i 6.1.1. Samtidig understreker Clouston at det ikke er noe prinsipielt skille mellom *bigging* og *house*, bl.a. ser *Nisthouse* og *Upperbigging* ut til å danne et motsetningspar i Overbrough i Harray. Vi kan konkludere at *Bigging* alltid betegner bebyggelse og normalt oppdelte bruk. Oppdelingsaspektet reflekteres i utmerkingsledda, som gjerne er retningsangivende adjektiv: *Upper Bigging(s) – Lower Bigging(s)* i Rendall, *Netherbigging – Upper Bigging* i Firth.

8.4.3.3. breck /bræk/

Breck i navn går i mange tilfelle tilbake på det norrøne *brekka* f ‘bakke, brekke’⁷¹. *Brekka* har tilsynelatende vært den generelle termen for ‘bakke’ i norrønt mål på Orknøyene (jf. *back* ovafor), og inngår i dannelser som *Brettobreck* og *Brekan*.

Breck kan imidlertid også brukes i skotske dannelser, som *Laybreck* (*lay* er skotsk for ‘jord som ligger brakk’) og *Brecks of Scarataing*. Det er ikke oppført som appellativ i betydningen ‘bakke’ i ON. Derimot finnes det i orknøyskotsk, normalt i plural *brecks*, i betydningen ‘grunn, mager jord’, oftest om udyrket land mellom tunship eller bygder (ON: 20). Marwick foreslår en sammenheng med dansk *brak* adj. ‘brakk, udyrket’, men dette ordet er først belagt i dansk i det 18. århundre (PEO: 143). Jeg vil derfor helst se *brecks* som en betydningsforskyvelse av *brekka* (jf. Jakobsen 1921: 68). I en skotsk navnedannelse som *Laybreck* er det uvisst om betydningen ‘bakke’ også kan være aktuell, eller om vi kun skal regne med den sekundære betydningsutviklingen.

8.4.3.4. bu of X /bu:/

Bu of X er en navneklasse særegen for Orknøyene. Skrivemåten vakler mellom *bu*, *bull*, *bow* og *boo*. Konstruksjonen med *of* er skotsk, og *bu of* kommer alltid som et tillegg til det egentlige navnet på gamle storgårder, for eksempel *Bu of Orphir*. Som i

⁷¹ Fire steder på West Mainland finnes navnet *Brockan*, av sideformen *brokka* f, se *Loch of Brockan* i Rendall.

epeksegetiske navn blir det opprinnelige gårdsnavnet stående som utmerkingsledd. *Bu of* ser dessuten ut til å ha en løsere tilknytning enn andre navneledd, leddet blir oftere sløyfet eller endret⁷². Dagens *Hall of Rendall* kalles f.eks. *Bull of Rendale* hos Traill (1725). Derfor er det uheldig når Marwick sidestiller *bu* med andre norrøne hovedledd. Riktignok omtales noen av de gamle storgårdene som jarlens *bu* i *Orknøyingasagaen* i vendinger som “*at bui sinu því er heitir i Aurfuru*⁷³” (OFN: 242), men i alle eksemplene er norr. *bú* n brukt appellativisk i betydningen ‘eiendom’. Clouston peker da også på at typen *Bu of X* må være skotsk, og mener at *Bu*-gårdene kan knyttes til jarler og høvdinge (OFN: 241f.).

Det norrøne appellativet *bú* er altså lånt inn i den lokale skotske dialekten, hvor det får en spesialisert betydning ‘stor, uoppdelt gård’ (se ON: 18f. under *bow* 2). Navnetypen er belagt fra de første rentals fra 1492, og den ser ut til å komme i bruk når skotter kjøper opp land, enten gamle storgårder eller flere bruk som blir slått sammen og drevet under ett. I 1502 tilhørte *Bull of Ropness* og *Bull of Karstane* to nære slektninger av jarlen, slik vi så i 8.3.2.2.

For de 30–35 *bu of X* skal vi altså skille mellom gammel eiendom og nyere navngivning; navnetypen er skotsk, men den er normalt en indikasjon på gammel sentralbebyggelse. *Bu of* kom til å tilsvare *Mains of X* eller *Manor of X*, som brukes om sentralgårder andre steder i Skottland. Det er interessant at skottene velger en norrøn term som har konnotasjoner som ‘storgård’ og ‘eiendom’ når de skal gi gårdene sine navn. Om det kan tolkes som en indikasjon på at skottene ønsket å tilpasse seg det norrøne miljøet er usikkert, men uansett er *bu of X*-navna vitnemål om språklig kontakt. I flere tilfelle har *bu of* den funksjon å utmerke gårdsnavn og skille dem fra ellers identiske tunships- eller bygdenavn som *Rendall* og *Orphir*.

The Bu i Rendall, brukt alternativt om Upper Inkster, er et særtilfelle. Trolig er dette en analogisk navngivning med de prestisjefylte gårdsnavna som forbilde. Navnet er først belagt i 1857 og er derfor helst nokså nytt. Det er også avvikende i formen, i og med at det opprinnelige navnet ikke inngår som utmerkingsledd.

⁷² Jf. navneleddet *quoy*, som også kan sløyfes og unntaksvis erstattes av et annet ledd, se 8.3.1.3.

⁷³ *Orphir* < *Örfiri* n (isl.) ‘fjære’.

8.4.3.5. garth, gar

Navneleddet *gar(th)* har stor semantisk spennvidde, det inngår i navn på gamle navnegårder så vel som i navn på nyere bruk og utmarksteiger. Garth i Evie er en gård på 18 pennyland, mens Trundigar, Evrigert og Ivrigar er teiger i åsene. Spennvidden er kanskje ikke uventet, norr. *garðr* m utvikler seg fra å betegne ‘gjerde’ til å denotere ‘selve den inngjerdede gården’ (NSL: 165f.). På øyene betegner *gar(th)* normalt ‘inngjerding’⁷⁴, muligens også ‘gård’ (Jakobsen 1936: 43).

Det er uklart hvor lenge leddet var levende. Thomson (1995: 60) skriver at ordet ble brukt appellativisk i betydningen ‘inngjerding’ “possibly into the twentieth century”, mens Marwick ikke fører opp *garth* som oppslag i ON. Det er heller ingen sikre eksempler fra mitt materiale på at *garth* er sammensatt med et skotsk utmerkingsledd. *Bradgarth* (*Braegar* 1841) kan tolkes som en sammensetning med skotsk *brae* ‘bakke’, men flere alternative tolkninger er mulig. Dersom *garth* var innlånt i skotsk, slik Thomson skriver, er det uheldig at Marwick regner *garth* som en av de norrøne navneklassene i sin navneleddskronologi. Marwick regner også bare med de 45 *garth* som er kjent fra rentals, mens Thomson (1995) fører opp 161 *garth* totalt.

Lydutviklingen varierer også mye. Usammensatt er formen normalt *Garth*, uttalt /gert/ eller /garθ/. Den siste formen kan være skriftspråkspåvirket. I sammensetninger er formen oftest *-gar* /gər/. Tradisjonelt hadde *g* palatalisert uttale /gj, dj/, se 8.1.2.6. Denne er på vei ut i dag, men er fortsatt bevart i noen stedsnavn. Uttalen slår igjennom i skrift når /‘brødjør, brodjør/ < *Brúgarðr* i Stenness skrives *Brodgar* (ved sida av *Brogar*). Likedan kan skrivemåten *Georth* i Evie være et forsøk på å gjengi palatal uttale /gjørt, djørt/, jf. skrivemåten *geo* for /gjo, djo/. Formen *Gorn* kan gå tilbake på dat. pl. *gørðum*, overgangen *m > n* er dokumentert i trykksvak stilling, se 3.2.1.2. Overgangen *a > /ɔ/* forekommer, men er lite vanlig (3.3.1., ON: xxxix).

8.4.3.6. geo, gue, goe

Geo /gjo, djo/ < norr. *gjá* f ‘kløft, revne’ blir standardtermen for smale, bratte viker i klippekyst i den skotske dialekten (ON: 53). *Geo* er uhyre vanlig som navneledd, f.eks. er det notert over 30 navn med hovedleddet *geo* fra ca. 5 kilometer klippekyst

⁷⁴ Kanskje refererer *gar* til selve gjerdet i *Slap of Langiegar*, navn på en grind i tunshipvollen i Redland. Noe teignavn *Langiegar* er ikke kjent, men *Langiegar* kan ha vært navn på selve vollen rundt tunshipet.

mellom Costa Head og Sands of Evie. Mange av navna har skotsk utmerkingsledd: *Sole Geo, Dog Geo*.

I en del navn ser det imidlertid ut til at *Geo* har et annet opphav enn *gjá*. *The Geo* eller *The Du* /gjø, djø/ er en bekk i Rendall som delvis går dypt. To gårder med navnet *Gue* /gjø/ på Rousay ligger også ved bekker som går dypt (Marwick 1995: 54). Det samme gjelder for *Millgeos* og *North Gue* i Rendall og *Goesback*. Siden både bruken og uttalen avviker fra *geo* /gjo/ ovafor, bør det vurderes om de har ulik opprinnelse. Jeg har foreslått at opphavet i dette tilfellet kunne være det samme som for nyno. *juv*, 'kløft, hulning'. Ordet er ikke belagt i norrønt, men Torp (1963) setter det i samband med *dúfa*, som bl.a. betyr 'trykke ned' (se *djuv* og *duva*). Lydlig sett skulle en tolkning til **djúf* være mulig. Utviklingen *ú > /ø/* er regulær, se 3.3.1., og lydsambanda *gj* og *dj* veksler i framlyd, se 8.1.2.6, jf. *garth* ovafor⁷⁵. Det er ikke uvanlig at et vanligere navneledd erstatter et sjeldnere, se onomastisk tilpasning i 9.3.2.1.

8.4.3.7. hall, ha

Appellativet *høll* m 'hall' er kjent fra norrønt, men ettersom *hall* aldri forkommer med norrøn bestemt artikkel eller norrønt utmerkingsledd i navn på Orknøyene, bør vi regne med skotsk opphav.

CSD (s. 256) fører opp *ha* i betydningen 'farmhouse as opposed to the farm cottages'. Også på Orknøyene er *ha(ll)* brukt i denne betydningen, f.eks. blir *Graemshall* det nye navnet på en storgård i Holm, se 7.3.1.2. *Hall of X* kan altså betegne storgårder eller hovedgårder, som et alternativ til *bu*, se 8.4.3.4.⁷⁶ Men *hall* brukes også om nyere hus, kanskje med et pejorativt anstrøk. De fleste navneeksemplene fra materialet er av denne typen, med førstebelegg på 1800-tallet: *Gallowha*, *Greenhall*, *Scotts Hall*, *Sandyha*, *Stonehall*, og med omvendt leddstilling, *Ha'white* og trolig *Hallbreck*. Åpenlyst hånende er *Drythall in Tingwell* i Traills regnskaper fra 1722. (*Drite* er kjent i sk. i betydningen 'skitt, ekskrement', men brukes først og fremst som skjellsord, CSD: 161.)

⁷⁵ Waugh (1985: 111) kommenterer at skriftformene *geo* og *goe* alternerer i navn fra Caithness. Nyere kart gjennomfører *geo* for kystlokaliteter og *goe* for innlandslokaliteter. Kystlokalitetene uttales nesten uten unntak /gjo/, mens lokalitetene inne i landet uttales enten /go/ eller /gjo/. Selv om hun ikke relaterer disse forskjellene til ulike opphavsformer, kunne vekslingen peke i den retning. Det er imidlertid vanskelig å se at /go/ skulle ha utviklet seg fra samme rot som *dúfa*, slik at vi kanskje skal søke et annet alternativt opphav.

⁷⁶ Hall of Rendall kalles *Bull of Randell* i 1503.

Hall har vært tilstrekkelig frekvent som navneledd til å fungere som mønster for onomastisk tilpasning for noen åsnavn der hovedleddet trolig opprinnelig er *hóll* ‘rund høyde’: *Grunshall*, *Vishall*, se 9.3.2.1.

8.4.3.8. house

House /hus/ og *hús* n ‘hus’ er felles i skotsk og norrønt. Opprinnelig har det vært en forskjell i vokalkvantiteten, men norrøn kvantitet reflekteres i liten grad i dagens former, se 8.1.1.1. Vi er derfor avhengig av utmerkingsleddet for å avgjøre om leddet /hus/ i dagens navneformer kommer fra skotsk eller norrønt. *Nearhouse* og *Nisthouse*, sammensatt med adj. *neðra-*, *nezta* ‘nedre, nederste’ er norrøne dannelser, mens *The Walkerhouse* ‘stamperhuset’ er skotsk (jf. sk. *waulk* v ‘stampe (tøy)’ og yrkestittelen ‘*wa(u)lker*’, CSD: 777). Om utmerkingsleddet er gangbart på begge språk, som for *Midhouse*, er opphavet usikkert (jf. 7.1).

Skriftlige belegg er til liten hjelp, navn på *house* er jevnt over seint belagt. Det skyldes at de er oppstått ved gårddeling, og at navn på enkeltgårder normalt ikke kommer fram i eldre dokumenter. *Newhouse* i rentals fra 1492 og *Mydhouse* i 1503, begge fra Evie, viser at enkelte av navna likevel kan gå tilbake til middelalderen. I mange tilfelle har alle enkeltgårder i et tunship navn på *-house* eller *-bigging*, mens det opprinnelige navnet bare er bevart som grendenavn, se *toon* i 8.4.3.11. nedafor. Om oppdeling vitner også utmerkingsledda, som ofte er retningsadjektiver, dessuten adjektivet *new* ‘ny’. *The Walkerhouse* og *Mill House* forteller derimot direkte om den funksjonen husa har.

8.4.3.9. mo(r)

Norrønt *mór* m denoterer ‘tørr, sandet flate, skogsmark’. Dette ordet kan neppe ligge til grunn når *-mo(r)* flere steder på Orknøyene refererer til myrlendte heiområder, f.eks. i *Moss of Hatamo* og *Blythemo* (“marshy portion of ground” ifølge OSNB)⁷⁷. Likedan kan utmerkingsleddet i *Mossetter* referere til fuktig land. Navnet er belagt som *Morsetter* i 1503, hvor det anføres at det meste av eiendommen er “mure”. Marwick tolker utmerkingsleddet som *mýrr* ‘myr’, men en utvikling fra *y* til /o/ er

⁷⁷ Marwick noterer også *-mo* i navn på tjøenner. I sine notater fører han opp *Hviðamo*, navn på ei bortkommet tjønn ved Creya, og *Kviðæmo* ved Kierfea på Rousay, som kalles *Loch of Withamo* på OS-kartet. Disse navna kan eventuelt være overført fra myrer rundt vannet.

ellers ukjent. Bortsett fra *Mosseter* er navna først belagt på 1800-tallet, som normalt for naturnavn. Også på Shetland brukes *-mur*, *-mor* om mose- eller lyngklede rygger. Jakobsen (1936: 82) setter navna til et ubelagt norr. **mór* f (?) ‘mossy or heathery ridge’.

Mo(r) har tilsynelatende opptatt betydningen til skotsk *muir* /mør, mer/ ‘ukultivert lyngstrekning’ og ‘torvmyr’. Vi ser altså et mulig eksempel på betydningsekstensjon i kontaktsituasjonen, trolig på grunn av lydlikhet (se Weinreich 1979: 48f.). Utmerking med norrøne ledd som adjektivet *rauða* ‘rød-’ i *Rowamo* (lyngvidde i åsene) viser at *mo* har vært levende i dialekten i den sekundære betydningen. *Blythemor* i Evie uttales /-mør/ i samsvar med skotsk uttale. Den normale formen på Orknøyene er likevel /mo/, også om en annen lokalitet *Blythemo* i Evie.

Det er likevel mulig at *mór* har hatt en videre betydning også i norrønt språk. Iflg. Bjorvand (2000: 610f.) betegner isl. *mór* og fær. *mógvur* også ‘torv’. Det etymologiske opphavet er usikkert, både indoeur. **mōwa* ‘sand’ og *mōha*, som settes i forbindelse med ‘torv, myr’, er foreslått. Dersom det siste er tilfelle, er det er mulig at *mór* har bevart en opprinneligere betydning i koloniene enn i norsk, likedan som *bakki*, se 8.4.3.1. ovafor.

8.4.3.10. quoy

Opphavet er norrønt *kví* f ‘kvie, innhegnet stykke’. Tradisjonell uttale er /kvi:/ eller /mi:/, se 8.1.2.9., nyere ofte /kwai/, som må være påvirket av den relativt stabile skriftformen *quoy*. På Orknøyene er *kví/quoy* det klart mest frekvente navneleddet overhodet, Thomson (1995: 52) regner med 438 navnebærere i alt, og i tillegg kommer trolig en mengde uregistrerte teignavn. I mitt materiale inngår leddet i minst 20 bostedsnavn og 30 teignavn.

Quoy-navn refererer til et svært bredt spekter av lokaliteter, fra fullskattede gårder av rimelig størrelse via 1800-tallsrydninger til teiger. Overgangen til bostedsnavneledd må ha sammenheng med at det ble ryddet nye bruk i kviene. Nyrydningene var i de fleste tilfelle fritatt for skatt, og *quoy(land)* kom til å få en spesialisert betydning ‘skattefritt bruk’. Slik oppstår en spesiell gruppe navn med *quoy* som løst tilknyttet ledd, lagt til det opprinnelige navnet visse kilder, se 8.3.1.3. F.eks. er *Crowrar* i Rendall belagt som *Crourer* i 1727 Traill, *Crowriaquoy* i 1740 R og *Cruar* i 1841

ComR. Når vi finner tillegget *quoy* i rentals fra 1740, reflekterer det at statusen som skattefritt bruk er viktig i en slik kilde.

Quoy forekommer i betydningen ‘skattefritt bruk’ også i skotske tekster, men må ha vært lånt inn i dialekten i betydningen ‘inngjerding’ og trolig direkte som bostedsnavneelement, selv om Marwick ikke regner med et levende appellativ *quoy* (se ON: 101 under *kwy*). Skotske utmerkingsledd som i *Hillquoy* viser at dannelsene kan være skotske. På 1800-tallet dukker en rekke *quoy*-navn med skotske personnavn som utmerkingsledd opp i kildene, for eksempel *Dicksquoy*, *Quoyhenry* og *Quoy Sinclair*. Disse er navn på hus eller småbruk, og de kan være gitt som primære bostedsnavn.

De to siste navna viser et annet uvanlig trekk, sett med norske øyene, nemlig at utmerkingsleddet relativt ofte står etter hovedleddet. Denne komposisjonstypen drøftes i 8.3.1.2. For øvrig varierer utmerkingsledda mye. Personnavn som i *Quoyhenry* og *Dicksquoy* kan vitne om eierskap eller bruk. *Goltsquoy* (< ‘galte’) og *Lamesquoy* (< ‘lam’) forteller om inngjerding av dyr. *Norquoy* (< ‘nord’) og *Quinamillyoar* (< ‘mellom åer’) forteller om absolutt eller relativ beliggenhet, mens en stor del av utmerkingsledda beskriver lokalitetens beskaffenhet på ulike vis: *Lerquoy* (< ‘leire’) *Mossquoy* (< ‘mose’) og *Wheenobrya* (< ‘brei’).

Ettersom navneleddet har vært produktivt langt inn i skotsk tid, er det problematisk at Marwick regner *kví/quoy* som den yngste klassen i sin norrøne navneleddskronologi (OFN: 227f.). Skal et ledd fungere i en kronologi, bør det kunne avgrenses til en viss periode, mens *quoy* er produktivt over en lang periode og ekstremt fleksibelt. Det lånes inn i et nytt språk, og betydningen er i bevegelse. På den ene sida får *quoy* en spesialisert betydning ‘skattefritt bruk’, på den andre sida ser det ut til at *quoy* med tida også kan brukes som bostedsdenoterende ledd.

Vi kan også merke oss at *kví* er relativt uvanlig som navneledd i Norge. Bare ett gårdsnavn med hovedleddet *kví* er oppført i NG, nemlig *Hollekve* i Sogndal (NG 12: 93). Dette illustrerer igjen at det skjer en selvstendig onomastisk utvikling i koloniene, der andre navneledd blir de foretrukne, jf. *bister* i 8.4.2.1.

8.4.3.11. toon, town

Former av dette ordet har betydningen ‘gjerde’ i flere germanske språk (jf. tysk *Zaun* ‘gjerde’), og Bjorvand (2000: 963) regner med at denne betydningen er opprinnelig. Fra en sekundær betydning ‘inngjerdet område’ er det utviklet ulike betyningsnyanser,

både i norrønt og skotsk. Ifølge ordbøkene betyr norrønt *tún* n 1. ‘innmark’, 2. ‘gårds plass’, 3. ‘bruk’ (Heggstad m.fl. 1993: 443). Mens ‘gårds plass’ er den vanlige appellative betydningen i Norge i dag, er ‘innmark’ den vanlige på Island (Jónsson 1911: 469). Sk. *town* betyr 1. ‘dyrka mark, i teigblandingstida det som ble brukt i fellesskap’, 2. ‘gård med hus og det nærmeste området rundt’, 3. ‘husklynge’ (CSD: 729)⁷⁸. For leddet isolert kan vi altså ikke avgjøre språklig opphav.

På Orknøyene var *toon* eller *townships/tunships* en viktig enhet i landbruket i eldre tid (Clouston 1919, OFN: 216). Et tunship er ei grend oppstått av en opprinnelig navnegård, der bruka hadde stor grad av felles eierskap til alle ressurser som beiter, torvtak osv. Se figur under *Redland*, 6.2.1. Hvert bruk hadde en privateid *toomal* ved husa (av norr. *túnvoll* m, ‘innhegnet gressvoll av nærheten av gårdens hus’, Fritzner till.). Det aller meste av jorda ble likevel brukt i fellesskap og kalles *townsland*. Mens engslåtten faktisk gikk på rundgang, mener Clouston at hver eier hadde sine teiger eller *planks* av dyrkamarka til jorda ble fordelt på nytt i såkalte *replankings* (op.cit.: 29). Jorda som tilhørte tunshipet, var inngjerdet med voller bygd av torv, kanskje med et eget gjerde rundt den egentlige dyrkamarka. Inngjerdingen kan være opphav til termen *toon*, uten at vi kan vite om opphavet er norrønt eller skotsk. Tunship ble skattlagt under ett, noe som gjør at det enkelte husnavn ikke kommer til syne i eldre dokumenter. I dag har enkeltgårdene ofte individuelle navn, som f.eks. i Gorseness i Rendall og Redland i Firth, mens tunshipnavnet fortsatt er i bruk som område- eller grendenavn. I noen tunship, bl.a. i Settiscarth, er navna gjennomført av typen *-house* eller *-bigging*.

Appellativet *toon* er sjelden i rentals, men oppdelte tunship kan betegnes som *Overtoun* og *Nethertoun*. Som navneledd inngår *town/toon* ellers både i gårdsnavn og teignavn. I gårdsnavn som *Appietoon* (*Uppetown*, *-toon* 1629 hp) kan *toon* referere til tunshipet. Gården kan opprinnelig ha utgjort den øvre halvdel i en deling av den store navnegården Gorseness, slik utmerkingsleddet *upp/appie-* norrønt eller skotsk ‘opp(e)’ indikerer, se 6.3.1. I andre tilfelle er *toon* brukt om jorder: *Toon*, *Geordiestoon* og *Gilliestoon* i Rendall (jf. OFN: 216). De to siste er utmerket med skotske diminutivformer av personnavn og skal regnes som skotske dannelser.

⁷⁸ Betydningen ‘by’ (sk. og norr.) er mindre aktuell i det undersøkte navnematerialet, selv om Kirkwall tradisjonelt omtales som *the toon*.

8.4.4. Fra onomastikon til leksikon

Til nå har vi sett på betydningen av ord i navn. Vi antar at den betydning navnebrukere måtte legge i stedsnavn er knyttet til betydningen av de orda som inngår i navna. Kan det tenkes at impulser også går motsatt vei, at bruken i navn kan påvirke språkbrukeres oppfatning av ords betydning? Nyström (1995: 83ff.) peker på at dersom et appellativ er i ferd med å gå av bruk, kan stedsnavnelementet bli mer og mer avgjørende for hvordan appellativet oppfattes, og til slutt kan alt betydningsinnhold være hentet fra onomastikonet (op.cit.: 86). Dette ser ut til å gjelde for en del frekvente norrøne navneledd på Orknøyene. Når orknøyinger i dag kan opplyse at *quoy* er et gammelt ord for inngjerding, eller at *ness* er en breiere landtunge enn *taing*, til tross for at de to første ikke regnes som levende appellativer i ON, kan vi regne med at de rekonstruerer en betydning på grunnlag av lokalitetene som benevnes med et bestemt ledd.

En liten anekdote illustrerer muligheten for påvirkning fra onomastikon til leksikon. Da en gammel gubbe skulle beskrive knipetangsmanøveren ved Stalingrad, uttrykte han seg på følgende måte “The Germans were *quoyed* at Stalingrad”. Setningen ble ytret flere tiår etter utgivelsen av ON, der *quoy* ikke regnes som et levende appellativ, så navneleddet kan nokså trygt regnes som grunnlag for verbalavledningen.

8.4.5. Semantisk felt og etymologisk opphav

I den følgende gjennomgangen er navneledda ordnet etter semantisk felt og etymologisk opphav. Oversikten forteller altså ikke noe om språket for selve navnedannelsen. Ved å samle skotske og norrøne lokalitetsangivende ledd får en oversikt over det totale antallet ledd for ulike semantiske felt, og andelen opprinnelig norrøne henholdsvis skotske ledd på hvert felt, se også register over hovedledd i appendiks 3. Registeret viser at det forekommer flere hovedledd av norrønt opphav i navna enn av skotsk, ca. 115 norrøne mot knapt 70 skotske. En nærmere analyse viser at den norrøne overvekten er klart størst for navneledd som beskriver naturformasjoner.

Naturdenoterende ledd

Den norrøne overvekten er størst for ord som betegner ‘høyde, haug’. Følgende termer er brukt:

norr. *dys, fjall, hóll?, haugr, hryggr, kambr, kjölr, kleppr, kollr? kúfr?, nabbi, þúfa, varða*

sk.: *head, hill, knowe*

Braehead er eneste eksempel på *head* i materialet, så i praksis er *hill* generalisert som betegnelse for større åser og *knowe* om små koller. Hvert av de skotske navneledda kan på denne måten sies å dekke et vidt semantisk felt (jf. Nyström 1988: 171).

Det er også en viss overvekt av norrøne termer for 'li, helling, side':

norr. *bakki, barm, brekka, berg, hamarr, hallr, hlíð*

sk. *brae, brim, face, foot*

Lignende ser vi for svak overvekt av norrøne ord som betegner 'dal, hulning':

norr. *dalr, skarð, grøf, kleif, koppr*

sk. *cup, hole, slunk*

Navn på 'vann og vassdrag, utvidelser i vassdrag' er oftest skotske dannelser, men også her er flere ulike norrøne ledd i bruk enn skotske:

norr. *á, árkvísl, fors, pollr, pytt, renna, óss, tjørn*

sk. *burn, grip, loch, pow (water)*

Bekkenavna er gjennomgående skotske dannelser, med den skotske termen *burn* som hovedledd. Utmerkingsleddet er nesten uten unntak navnet på gården den renner forbi. I tillegg forekommer ordet *grip* om små bekker. *Loch* dekker også et vidt felt, fra store vatn til relativt små dammer. Av blandet opphav er *water* om 'lite vatn, tjønn', der det skotske ordet har fått utvidet betydning, se 8.4.3. Noe skotsk ord for stryk eller foss forekommer ikke i navna.

Det er også noe større variasjon i norrøne betegnelser for 'myr, fuktig land'. Det vanlige navneleddet *myre/mire* kan brukes i begge språk, slik at det språklige opphavet ofte vil være usikkert. Betydningen av norrønt *mór* er trolig utvidet til å omfatte fuktig land etter mønster av skotsk *muir*, se 8.4.3.9. Termene som brukes, er :

norr. *dý, fen, fit, kjarr, mýrr (mór?)*

sk. *moss, myre, gutter*

Ord som denoterer jordstykker og byggverk

Jeg har alt nevnt at det er stor grad av likevekt mellom språka for navneledd som beskriver jordstykker, utnyttelse av jorda og menneskeskapte byggverk.

Følgende ord er brukt om 'jorde, inngjerding':

norr. *akr, brenna, flá, land, ló, lun, teigr?*, *tunvøllr, vøllr, garðr/gerði, hagi, *hofning, krú, kví, rétt? stía, lun*⁷⁹

sk. *field, green, land, lea, meadow, park, plank, rig, sheed, spot, square, yard, dyke, fald, paddock, pen, sty, loon*

Umiddelbart kan det virke overraskende at det brukes så mange skotske termer i teignavn, spesielt tatt i betraktning av at isolerte jordbruksbygder som Harray ser ut til å ha vært siste skanse for norm, se 2.3.2. På den andre sida er teignavn er lite stabile, på den måten at de i stor grad er utsatt for å skiftes ut eller forsvinne i forbindelse med omlegginger i landbruket, jf. 6.4.

Det kan skilles ut to kronologiske lag i termene som inngår i teignavna, eldre termer fra teigblandingstida og nyere fra det moderne landbruket. De siste vil alltid være skotske. Til denne gruppa hører *park, field* og *green*. Fra teigblandingstida kjennes termer som *rig, plank* og *sheed*, som har skotsk opphav, ved siden av termer av norrønt opphav. En del av de norrøne orda for jorder er heller sjeldne, andre er frekvente, i de fleste tilfelle fordi de er lånt inn i dialekten. Det gjelder *krú, tunvøllr* og framfor alt *kví*.

Færre ulike ord er brukt for å betegne hus og artefakter, og i begge tilfelle er det likevekt mellom ord av norrønt opphav og skotsk opphav. For 'gård, gårdpart, bygning' brukes

norr. *bær, hús, kot, setr, skáli, staðir, tún, ærgi*

sk. *bigging, cott, house, damaschool, hall, kirk, town*

⁷⁹ Det er ingen sikre belegg for norr. *eng* f 'eng' som hovedledd. Kanskje har det ikke vært brukt, det er heller ikke kjent fra Island. Alternativt kan det ha falt sammen med det skotske suffikset *-ing*, som uttales /m/ (jf. hyperkorrekt *Granding* 1642), og i så fall vil det lett falle sammen med refleks av norr. best. art. Det er også mulig at betydningen dekkes av norr. *mýrr* og det innlånte *lun* < gæl. *lòn* 'eng', som ser ut til å være lånt inn både i norr. og sk., se 8.4.1.2. Det er også mulig at det skotske *meadow* får fotfeste nokså tidlig, jf. *Meadows of Rosmyre* 1587 REO.

Følgende termer er brukt for å betegne ulike typer artefakter:

norr. *brú, borg, gata, grind, leið*

sk. *brig, ditch, gate, slap, snabuil, stack*

Alt i alt ser vi at de skotske navneledda er noe mindre varierte enn de norrøne. Forskjellen er størst for naturnavna, mens det er langt større likevekt mellom språka for navneledd som refererer til jordstykker og bruk av jorda, og om bygninger og andre menneskeskapte konstruksjoner.

To faktorer kan bidra til å forklare denne fordelingen, denotatets bestandighet og skottenes innstilling til etablerte navn. Åser, lier og vatn består gjennom tidenes løp. Disse hadde normalt fått navn før skotsk ble vanlig talemål, og skottene så liten grunn til å skifte ut hevdvunne navn med sine egne. Jorder og byggverk er i større grad utsatt for endringer, og om denotatet på noe vis endres, åpner det for ny navngivning. Vi må f.eks. regne med at en rekke navn på gamle teiger eller rigs gikk tapt da jordene ble gjort store og regelmessige ved utskiftingen. I undersøkelsesområdet skjedde dette rundt 1840, dvs. etter språkskiftet, slik at alle nye navn som ble dannet, nødvendigvis var skotske. Disse kunne avløse norrøne eller eldre skotske navn. En liste over rigs fra Netherbrough i Harray fra 1780-tallet, altså før utskiftingen, inneholder både norrøne navn som *Medale Muglafurs* og skotske navn som *Snuff Rig*.

Så langt er navna delt inn etter semantisk innhold i hovedleddet. Om en skiller ut bostedsnavna som gruppe, blir også resultatet store forskjeller språka imellom. Drøyt 60 ulike norrøne navneledd inngår i gårds- og bruksnavn, mot godt 20 skotske. Det forteller at etablerte norrøne gårdsnavn blir bevart inn i skotsk tid. De navnegårdene som føres opp i rentals, er gjerne delt opp seinere, men selv om det er mange yngre bruk, er utvalget hovedledd begrenset. *Bigging, house, hall* og ikke minst *kví/quoy* utgjør en betydelig andel.

8.4.6. Oppsummering

Gjennomgangen av hovedledd viser at keltiske lånord i liten grad har fått fotfeste i navnematerialet, vi skal bare regne med *lón* og *krú* som vanlige lån fra keltisk. Det betyr at stede- og innovasjoner enten har rot i norrønt språk (f.eks. bruken av *skaiill* som hovedledd) eller i skotsk (f.eks. *bigging* og *bu of X*). Opprinnelig norrøne ord kan få en ny betydning på Orknøyene (og de andre Vesterhavsoyene) enn i Norge. Også

med hensyn til navneleddsfrekvens atskiller Orknøy-navna seg fra norske navn. Navneledd som er sjeldne i Norge, kan bli svært frekvente på øyene, eksempler er *kví*, *gjá* og *bólstaðr*. I tillegg ser vi at det også forekommer navneledd som ikke kjennes fra Norge overhodet.

I 7.2. og 7.3. drøfter jeg stereotypi og mønsterdannelse og konkluderer at navngivningen på Orknøyene ikke er spesielt stereotyp. Gjennomgangen av frekvente navneledd ovafor gir etter mitt syn grunnlag for den samme konklusjonen. Vi finner riktignok mange av de samme navneledda som i Norge, men det utvikler seg også stedeegne navneledd. Når et ord først er tatt i bruk som navneledd, kan det danne mønster for nye dannelser. Som et eksempel kan vi forestille oss at navneleddet *kví* hentes fra leksikon, men når *kví*-navn først er tatt i bruk om inngjerdinger og hus som settes opp i inngjerdinger, vil nye navn kunne dannes etter mønster av eksisterende navn.

Vi ser også at det er større stereotypi i bruken av skotske navneledd enn norrøne, især for navneledd som denoterer naturformasjoner. En viktig årsak er at de skotske navna er dannet over en kortere periode enn de skotske, se også 7.2.3.

Kap. 9. Integrasjon av lånenavn

I kap. 8 har jeg søkt å vise hvordan utviklingstrekk fra norrønt og skotsk språkssystem avleires i stedsnavna. I dette kapitlet er temaet integrasjon av lånenavn som språklige enheter. Med lånenavn menes navn som er overtatt av en folkegruppe med et annet språk og integrert i dennes navnesystem (jf. Rentenaar 1987: 222). I dette tilfellet dreier det seg om norrøne navn som lånes inn og integreres i skotsk. Hvilke tilpasningsstrategier velger de skotsktalende navnebrukerne når de norrøne lånenavna skal tilpasses? Naturlig nok er det nær sammenheng mellom kapittel 8 og 9, ettersom lånenavn tilpasses på grunnlag av språkssystemet i mottakerspråket. Når opprinnelig norrøne navn får endelsen *-ie/-y*, er grunnen som oftest at skotske navnebrukere velger en morfologisk endelse de er kjent med, jf. 8.2.1.

En tilpasset variant av Walthers (1980) modell for integrasjon av lånenavn ble presentert i 4.4.4.1. I Walthers modell utgjør primære og sekundære tilpasninger hovedgrupper, og til hver av disse knyttes tilpasning på ulike språknivå. Primær og sekundær refererer normalt til tid eller fase, og en kronologisk inndeling er ikke uten videre dekkende for orknøymaterialet, der tilpasning på de fleste av språknivåene Walther stiller opp, kan skje over lengre perioder. Unntaket er tilpasning til skotsk fonologi og fonotaks, som alltid skjer i innlånsøyeblikket. Fonematisk tilpasning omtales kort innledningsvis. For øvrige tilpasninger har jeg valgt å trekke et hovedskille mellom tilpasning etter forutgående korrekt etymologisk analyse og tilpasninger som ikke gjenspeiler en slik analyse. Begrepet *analyserbarhet* drøftes i 9.1.2.

9.1.1. Fonematisk tilpasning – automatisk ved innlånet

Fonematisk tilpasning atskiller seg fra alle andre typer tilpasning ved å skje automatisk ved innlånet. Det kan altså være noe misvisende å sette denne typen tilpasninger på linje med tilpasning på andre språknivå. Alle navn som lånes inn i et nytt språk, tilpasses til mottakerspråkets fonologi og fonotaks ved at uakseptable lyder og lydsamband substitueres.

Norrønt og skotsk fonemsystem og fonotaks er ikke radikalt forskjellige (bortsett fra kvantitetssystemene, se 8.1.1.1.), men mindre ulikheter finnes. Skotsk mangler vokalen /y/, og erstatter den normalt med /i, i/ eller /ø/, se 3.3.1., 8.1.1.4., likedan

diftongen /øy/, som gjerne erstattes med /ai ~ ei/, se 3.3.2. Relativt liten forskjell i utgangspunktet gjør at fonematisk erstatning langt sjeldnere er påkrevet i det foreliggende materialet enn ved lån mellom ubeslektede språkssystemer som f.eks. svensk og finsk. En norrøn lyd erstattes likevel ikke nødvendigvis av det mest nærliggende skotske fonemet. Dette er behandlet i 3.3. og blir ikke tatt opp igjen her.

Det er imidlertid viktig å understreke at integrasjon av lånenavn svært ofte avgrenser seg til fonematisk tilpasning. I de tre sogna jeg studerer, varierer andelen av norrøne lånenavn som kun er fonematisk tilpasset fra 65 til 80 %. Dette resultatet er i tråd med funnene i den finske lånenavnsundersøkelsen (Zilliacus 1980: 333f.).

9.1.2. Analyserbarhet og tilpasning av proprier

En gjennomgang av navnematerialet viser at språkbrukerne i noen tilfelle faktisk foretar etymologisk korrekte erstatninger av navneelementer, eksempler vil bli presentert i 9.2. nedafor. Selv om eksemplene er relativt fåtallige, har de viktige implikasjoner. De innebærer at den morfologiske strukturen i proprier ikke nødvendigvis går tapt for navnebrukerne i og med navnedannelsen, og aktualiserer spørsmålet om propriers betydning, som ble drøftet i 4.2. Vi så at propriers betydning normalt avgrenses til den denoterende og den assosiative. I studiet av tilpasning av lånenavn er det sentrale spørsmålet snarere hvorvidt språkbrukerne oppfatter betydningen av navneelementene. Selv om dette er irrelevant for propriets funksjon qua proprium, er det vesentlig for tilpasningen av lånenavn. Bare elementer navnebrukeren gjenkjenner, kan oversettes.

Dalberg (1991: 34f.) peker på at den opprinnelige leddstrukturen viskes ut i etablerte proprier, og at man ikke lenger skal regne med etymologiske ledd, bare ledd som språkbrukere synkront oppfatter. I noen tilfelle, men ikke nødvendigvis, kan disse falle sammen med de opprinnelige. Disse leddene kan få assosiativ betydning via homonyme appellativer.

Innafor rammen av kognitiv lingvistikk behøver ikke skillet mellom navneledd og appellativ framstå så skarpt. Man regner med at språkbrukeren behersker både enkle og komplekse enheter på samme tid, se Langacker (1987: 51. Se også presentasjon i 4.1.4., som omfatter Aitchisons modell.). I onomastisk sammenheng innebærer dette at både komplekse enhetene (proprie) og de enklere enhetene (leksemer og avlednings- og bøyingsmorfemer) som inngår i propriene finnes i språkbrukerens kompetanse. Det

samme gjør skjema eller mønstre som brukes ved navnedannelse. Fra kognitiv grammatikk har jeg også hentet termen *analyserbarhet* om språkbrukerens evne til å oppfatte betydningen av enkeltdelene i tillegg til betydningen av helheten. Når navnebrukerne ikke lenger oppfatter enhetene navnet består av, er selve propriet den minste enheten de har mulighet til å operere med i tilpasning og videre navnedannelse, se *Cruanbreck* med note i 7.3.1.4.

Evnen til å oppfatte betydningen av enkeltdelene er knyttet til individets språkkompetanse, som selvsagt er en subjektiv variabel. Bakken (1998a: 79) peker på det subjektive aspektet som et mulig problem. For navnedannelse og navneendring er det imidlertid nettopp viktig å framheve individet, fordi enkeltindivider faktisk har stor innflytelse. Et navn som blir dannet av en enkeltperson, kommer i bruk om én språkbrukerkrets aksepterer det. En tilpasning av et lånenavn krever heller ikke mer enn at en navnebruker er i stand til å analysere og oversette, og at språkbrukerkretsen aksepterer den nye formen. Analyserbarhet skal ikke nødvendigvis oppfattes svært aktivt, det kan dreie seg om gjenkjennelsesmekanismer som skjer relativt automatisk. Jackendoff (1975: 668) peker på at språkbrukerne lærer orddanningsregler (“lexical redundancy rules”) ved å generalisere fra leksikon. Når reglene er lært, kan de imidlertid brukes produktivt. Språkbrukeren framstår uansett som sentral aktør, både ved navnedannelse og ved tilpasning av lånenavn.

Så lenge navnebrukere er i stand til å analysere navna korrekt, kan de også bytte ut elementer, f.eks. oversette eller erstatte med synonyme ledd. Terhi Ainiola (2000: 36) gir dessuten eksempler på at utmerkingsleddet i noen tilfelle byttes ut med et ledd som ikke betyr det samme i gjennomsiktige navn, dersom forholdene har forandret seg. F.eks. er *Kellerimäki* ‘kjellerbakken’ blitt til *Koulumäki* > ‘skolebakken’ etter at en skole ble bygd. I det undersøkte materialet finner vi imidlertid ingen eksempler på denne typen erstatning.

Slik jeg ser det, åpner ideen om analyserbarhet opp for et nytt og dynamisk syn på navn og navneutvikling. Den endelige formen av et navn ikke bare er bestemt av formen ved dannelsen og den generelle språkutviklingen. Så lenge navn er i bruk, kan de justeres, ved at navnebrukerne erstatter elementer i navnet med elementer fra et annet språk eller med ledd som de mener beskriver lokaliteten bedre⁸⁰. Det betyr

⁸⁰ Navneutvikling med de erstatningene som er skissert her, innebærer nye navnedannelser som er spesielle på den måten at det nye navnet forutsetter det eldre navnet eksistens (jf. Dalberg 1991: 117).

likevel ikke at slike endringer kan forutsies, eller at de er svært vanlige. På grunn av sin utmerkende funksjon kan navn bevares i sin opprinnelige form, med den nødvendige fonematiske tilpasning, se 9.1.1. ovafor, uavhengig av språkendringer og denotatsendringer.

I den videre behandlingen av navna trekker jeg altså et hovedskille mellom tilpasninger som forutsetter at språkbrukerne har analysert navnet og rekonstruert den opprinnelige morfologiske strukturen, og de som ikke gjør det. De første, tilpasningene som er i samsvar med opprinnelig etymologi, behandles i 9.2., mens tilpasninger som skjer uavhengig av opprinnelig morfologisk struktur, behandles i 9.3.

9.2. Tilpasning som forutsetter korrekt morfologisk analyse

9.2.1. Morfematisk tilpasning

9.2.1.1. Pluralmorfem

Det undersøkte materialet gir bare unntaksvis sikre belegg for morfologisk tilpasning, på den måten at ett og samme navn er belagt i de tilgjengelige kildene både i opprinnelig form og nyere, tilpasset form. I ett tilfelle er det likevel dokumentert at et skotsk bøyingsmorfem erstatter et norrønt: *Stews* /stu:z/ på South Ronaldsay skrives *Stowis* i rentals fra 1492, men *i Stufum* i et diplom fra 1329 (DN II 170). Dette ene eksemplet kan ikke trekkes for langt, men viser i det minste at morfematisk tilpasning er mulig. Problemet er at det bare unntaksvis foreligger eldre former enn rentalsformene å sammenligne med. Rentals fra 1492 gir normalt førstebelegg, og som eksemplet *Stews* viser, kan det norrøne pluralmorfemet allerede være erstattet med et skotsk i denne kilden. Det samme kan være tilfelle for andre navn som har norrønt hovedledd og skotsk plural-*s* i rentals fra 1492, f.eks. *Lythis* på South Ronaldsay, *Tofts* i St. Ola og *Quyis* i Evie. Marwick mener også at *Banks* er en oversettelse av norr. *Bakkar*, se 9.2.2.3.

Uten skriftlige belegg kan vi ikke avgjøre med sikkerhet om et navn med norrønt hovedledd og skotsk bøyingsmorfem er en tilpasning av et norrønt navn eller en skotsk dannelse med et innlånt ledd. I 7.1.3.2. har jeg pekt på at tidlige belegg øker sannsynligheten for norrønt opphav. At det bare finnes fem-seks navn med endelsen

/ør/ i materialet, se 8.2.2.3., mens *-s* er relativt vanlig også der hovedleddet har norrønt opphav⁸¹, kan være en annen indikasjon på at norrønt pluralmorfem er oversatt i en del tilfelle.

Et hovedledd som ikke er kjent i orknøyskotsk, er også normalt en indikasjon på norrønt opphav, se 7.1.2. Siden *tjørn* ‘tjønn’ ikke er kjent som innlån i dialekten, vil jeg fortrinnsvis tolke leddet *-gens* i *Verigens* (navn på noen små tjønner) som en morfologisk tilpasning av *tjarnar*, plural av *tjørn*. Mot denne tolkningen kan det likevel innvendes at appellativet *tjørn* kan ha vært lånt inn i dialekten i en tidligere fase.

Overgangen fra *i Stufum* til *Stowis* (og en mulig parallell utvikling i andre navn) er overflødig som tilpasning til det generelle skotske språkssystemet, ettersom endelsen *-er* er velkjent i skotske substantiv, jf. verbalsubstantiv som *winner*, *teacher*. Endelsen *-er* er likevel uvanlig i stedsnavn, slik at tilpasningen kan tenkes å bidra til å bringe de innlånte navna i overensstemmelse med det øvrige onomastikonet.

9.2.1.2. Bestemthetsmorfem

Jeg finner ingen belegg for at navn får overgang fra norrønt til skotsk bestemthetsmorfem. Få av de eldre navna har skotsk bestemthetsmorfem, navn med hovedledd av norrønt opphav og skotsk bestemt artikkel er ofte seint belagte naturnavn som *The Geo* < *gjá* f ‘kløft’, *The Ouse* < *óss* f ‘os’, *The Wart* og *The Wards* < *varða* f ‘varde’. I mange tilfelle må vi regne med at dette er skotske dannelser med innlånte norrøne appellativer. Vi kan likevel ikke se bort fra at det kan finnes morfologiske tilpasninger av opprinnelig norrøne navn blant dem, men helst i form av tillegg av skotsk artikkel. For enkelte navn, som *Deal* 1786 > *The Dale* i dag, har vi belegg for at skotsk artikkel er et seinere tillegg, se 9.3.1.2. Å erstatte etterhengt norrøn bestemt artikkel fjernes med foranstilt skotsk artikkel er en relativt omfattende tilpasning, selv for en tospråklig navnebruger. Vi ser dessuten at suffikset /ɔn/, refleks av norrøn bestemt artikkel, er svært vanlig i navnematerialet. Som en hovedregel ser den altså ut til å være bevart, snarere enn erstattet. Endelsen er faktisk så frekvent at den selv blir mønster for tilpasninger, se 9.3.1.1.

⁸¹ Retours 1610–1648 nevner drøyt 200 navn fra hele øygruppen. Av disse er 10 navn med norrøne hovedledd og skotsk pluralmorfem *-s*: *Aikiris*, *Clettis*, *Gravis*, *Halfquoyis*, *Quoyis* (3 ganger), *Stowis*, *Wallis* og *Pentland Skerries*.

9.2.2. Semantisk tilpasning

9.2.2.1. Hovedledd

Eksempler på erstatning av hovedledd (eller erstatning av navneledd overhodet) er sjeldne i mitt materiale. Overgangen fra *Bailliefiold* på ComF 1848 til *Baillie Hill* på Ordnance Survey-kartet fra 1882 er iøynefallende fordi den er så sein. Hovedleddet er altså oversatt hundre år etter at norrønt språk er dødd ut (*Baileyfiold* fra ComF 1848 er derimot blitt til *Baillieval* på OS med onomastisk tilpasning, se 9.3.). *Fjold* er ikke er oppført som lånord i ON. Tilpasningen forutsetter likevel en viten om at *fiold* representer ‘fjell’. Dersom navnet ikke var analysert, ville vi forvente den epeksegetiske formen *Bailliefiold Hill*. Sein oversettelse viser at kompetansen på enkeltnavneledd strekker seg lenger enn den generelle språkkompetansen, jf. 9.2.5. nedafor.

Utmerkingsleddet i *Keelylang Hill* er trolig det opprinnelige norrøne navnet på åsen: **Kjølring langi* ‘langkjølen’. Hovedleddet *kjōlr* i det opprinnelige navnet er blitt erstattet med sk. *keel* ‘kjøl’, mens suffikset *-y*, se 8.2.1.1., kan være en tilpasning av det norrøne bøyingsmorfemet⁸². *Kjōlr* og *keel* er likevel så nært beslektede ord at oversettelsen lettes og semikommunikasjon er tenkelig, se 9.2.4.

I 7.1.1. har jeg pekt på at hovedleddet i *Drowins Brae* kan være oversatt. Det er ellers vanskelig å forklare hvorfor et navn med skotsk hovedledd *brae* ‘bakke’ tilsynelatende har norrønt utmerkingsledd *draugins*, genitiv bestemt form av *draugr* m

Et uvanlig eksempel på erstatning av hovedledd er belagt i Sandwich (sør for det primære undersøkelsesområdet): Seks gårder skifter hovedledd fra *-yord* (*Eriksyord*, *Brekisyord*) i rentals i 1503 til *-land* (*Eriksland*, *Brekisland*) i rentals i 1595 (se OFN: 148f.). I dag er også de nyere formene forsvunnet, og vi har ingen mulighet for å avgjøre om de skriftlige belegga er uttrykk for en reell navneendring. I så fall kunne overgangen forklares som valg av en språknøytral form, *-land* er kjent i begge kontaktspråka.

⁸² Navnet manglet i opprinnelig form et lokalitetsangivende ledd, men har fått dette tilføyd i skotsk, i form av et epeksegetisk tillegg *hill*, se 9.2.3.

9.2.2.2. Utmerkingsledd

Dersom tolkningen av *Hackland* i Rendall som opprinnelig *Haukland* er korrekt, har det skjedd en semantisk tilpasning av utmerkingsleddet. Navnet er belagt som *Halkland* i rentals fra 1503 og 1595. I de samme rentals skrives *halk* for *hawk* ‘hauk’. Hver husstand hadde plikt til å betale en *halkhen* ‘haukehøne’ som gikk til fôr til kongens hauker og falcker. Uttalen har vel vært /hak/ som i moderne skotsk (CSD: 273, om *l*-bortfall i skotsk se 8.1.2.2.). Når lydovergangen *au* > /a/ ellers er ukjent, se 3.3.2., er det lite tilfredsstillende å forklare utviklingen av navnet som en fonematisk tilpasning. Det er mer sannsynlig at den skotske fuglebetegnelsen erstatter den norrøne. Som i eksemplet *kjqlr* – *keel* ovafor er det norrøne og skotske ordet så nært beslektet at umiddelbar forståelse er tenkelig, se 9.2.4.

Det samme gjelder i noen grad for utmerkingsleddet i navnet *Woodwick*. Hovedleddet er utvilsomt norr. *vík* f ‘vik’. Utmerkingsleddet kan være *viðr* m ‘skog, tømmer’ eller adj. *viðr* ‘vid’. Uttaleformene er /'wid-/ og /'wudwik/. Rentals har former med *i* i utmerkingsleddet: *With-* 1492 R, *Weit-* 1503 R, og *i* forekommer også i seinere dokumenter, bl.a. *Widwick* så seint som i 1727. Formen *Woodwick* finner jeg første gang i et charter fra 1600. Den tyder på at navnebrukerne oppfatter leddet som ‘skog, tømmer’. En korrekt oversettelse av navneleddet er altså mulig. At skotske navnebrukere oppfatter betydningen ‘skog, tømmer, behøver imidlertid ikke å bety at de gjenkjenner den opprinnelige norrøne formen. Det kan like gjerne skyldes at uttalen av navneleddet har kommet til å falle sammen med skotsk uttale /wid/ av *wood* ‘tre, skog’ (CSD: 804), /v/ > /w/ og /i/ > /ɪ/ er normal lydutvikling, se 3.3. At uttalen vakler mellom /wid/ og /wud/ helt fram til i dag, kan altså alternativt tolkes som konkurranse mellom en skotsk dialektform og en engelsk standardform.

På kysten av Costa finnes et *Hundy Geo* og *Dog Geo* side om side. *Dog* kan være oversettelse av et norrønt *hundr*⁸³. *Dog Geo* kan imidlertid også tolkes som navngivning i analogi til et eksisterende navn, elementet *hound* ‘hund’ er betydningsbærende også i skotsk. Det skotske navneparet *Horse* og *Mare*, ‘hest’ og ‘hoppe, merr’ om to båtstøer er et eksempel på slik parallell navngivning (jf. Zilliacus 1975: 139).

⁸³ Endelsen -y er et svært produktivt suffiks i skotsk, og kan være valgt som tilpasning av ulike norrøne kasusendelser, se 8.2.1.1. I dette tilfellet er gen. pl. -a mest sannsynlig.

I 7.1.2. har jeg berørt den problematiske formen *Gutterpitten*. Med norrønt hovedledd i bestemt form, *pyttrinn* eller *pyttarnir*, må navnet antas å være en norrøn dannelselse. Det er derfor ikke urimelig å anta at det skotske utmerkingsleddet *gutter* ‘søle, blauthøl’ er en oversettelse av et opprinnelig norrønt ledd⁸⁴.

9.2.2.3. Hele navnet

I materialet finnes det knapt skriftlige belegg for at en skotsk oversettelse erstatter et opprinnelig norrønt navn. I ett tilfelle lever imidlertid et navn av norrønt opphav videre side om side med det som må være en oversatt form: *Starra Fiold* < norr. *starafjall* ‘stærfjell’ og sk. *Starling Hill* ‘stærfjell’ er navn på to topper i samme ås på grensa mellom Birsay, Harray og Evie. Det er urimelig å anta at det skotske navnet er blitt dannet uavhengig av det norrøne.

I *Orknøyingasagaen* omtales *Fjaurþ*, i normalisert form *Fjørðr* ‘fjord’. I dag er navnet tilpasset som *Firth*. Navnet faller sammen med det skotske appellativet *firth* ‘fjord’, som også kommer av norr. *fjørðr* m (CSD: 197). Propriet og appellativet har altså felles opphav og får samme utvikling, og det er usikkert om vi kan regne med oversettelse i et slikt tilfelle⁸⁵.

Navnet *Newhouse* i Evie er belagt i rentals som *Newhouss*, *Newhouse* 1492, *Newhous* 1503 og *Newarhouse* 1595. Begge ledd i dagens form er i samsvar med skotsk språkssystem, det er bare belegget fra 1595 som indikerer at navnet kan inneholde et norrønt bøyingsmorfem og være et opprinnelig norrønt *Nýjarahús*. Dersom *Newhouse* er en tilpasning av et norrønt navn, kan vi regne med at *hús* er umiddelbart forståelig for en skotsk språkbruker. Å erstatte *nýr* med *new* forutsetter heller ikke noen omfattende tospråklig kompetanse.

Marwick tolker navnet *Banks*, sk. ‘bredder’, som oversettelse av norrønt *Bakkar*. Navnet finnes flere steder, bl.a. i Rendall (*Bankis* 1595 R.). Den norrøne formen er ikke belagt i noen kilder, og Marwick drar slutningen på bakgrunn av alder. *Banks* i Birsay og Orphir er belagt alt i de første rentals, og så tidlig som i 1492 finnes det knapt andre skotske navn. Tolkningen må likevel regnes som usikker.

⁸⁴ Et kart fra 1862 viser en rekke myrpytter like ved gården og støtter opp under en tolkning ‘sølepyttene’.

⁸⁵ Men *fjørðr* kan også tilpasses på annet vis. Sørøst for Firth kneiser *Wideford Hill* over fjorden og bygda. I dette navnet er *fjørðr* leksematisk eller onomastisk tilpasset som *ford* ‘vadested’, se 9.3.2.

9.2.3. Erstatning av navneelementer med synonyme elementer i samme språk

I materialet finnes det en del eksempler på at navneledd erstattes med mer eller mindre synonyme ledd i samme språk. Slik erstatning har neppe noen funksjon i integrasjonsprosessen, og faller strengt tatt utafør rammene for dette kapitlet. Fenomenet er likevel verd en omtale, siden det dreier seg om utskifting av elementer og dermed har implikasjoner for diskusjonen om hvorvidt navn består av analyserbare enheter, jf. 9.1.2.

Overgangen fra *yord* til *land* i navna i Sandwick er alt nevnt som en mulig semantisk tilpasning. Den kan alternativt tolkes som en utskifting av navneledd innafor et norrønt språksystem. Andre erstatninger er utvetydig intraspråklige. At *Geitaberg* i Orknøyingasagaen er blitt til *Gaitnip* i rentals, innebærer at norr. *berg* ‘berg’ er erstattet med ett av de noenlunde synonyme norrøne *gnípa* f eller *nibbr* m ‘nipe, nibb’. *Oback* i Harray skrives avvekslende *Obreck* og *Oback* på 1700-tallet og omtales som “Obreck or Oback” i 1787, før den siste formen fester seg. *Brekka* og *bakki* kan være synonyme ord for ‘bakke’⁸⁶.

Et husnavn *Sundiehouse* i Rendall er belagt i 1629. Navnet er bortkommet i dag. Derimot finnes et hus *Sandyha*, som kunne være *Sundiehouse* med utskifting av hovedleddet. Både *house* og *hall* kan være skotske ord, se 8.4.3.7 og 8.4.3.8. I 1786 nevnes en eiendom *Coatfeggie* i Rendall. Det første leddet her er *cot* ‘lite hus’ (gården *Cott* kalles *Coat* i det samme dokumentet). I seinere kilder kalles lokaliteten *Quoyfeggie*. *Quoy* kunne trolig brukes til å danne navn på mindre bruk i skotsk tid, se 8.4.3.10., og da blir *cot* og *quoy* nærmest synonyme.

Et seint eksempel på erstatning er *Stack of Rush* fra 1841 ComR, som kalles *Tower of Rush* i 1900 OSNB og *Tooin of Rusht* på dagens OS-kart. Det norrøne leddet *tooin* med bestemt artikkel kan ikke ha kommet til så seint via et levende leksikon. Erstatningen følger snarere et mønster fra onomastikonet. I dette tilfellet er det heller ikke vanskelig å finne et onomastisk forbilde, ettersom alle de omkringliggende åsene har navn med hovedleddet *Tower/Tooin*.

Lignende utskifting til mer eller mindre synonyme navneledd er i liten grad beskrevet fra Norge, men NSL: 483 peker på at vatn kan ha trengt unna *-sjø* i deler av landet. Parallele eksempler er belagt fra det nordiske området. Bente Holmberg

⁸⁶ Det normale i eldre norrønt og norn er likevel at *bakki* betegner ‘bredd’, se kap. 8.4.3.1.

(1985: 123) nevner bl.a. *Kastelsodde* på Bornholm som tidligere kalles *Kastelshukken* og *Kastelpynten*. Fra Island oppgir Svavar Sigmundsson (1985: 128) at *Sæmundarlækur* er blitt til *Sæmundará* og *Heinabergsá* nå kalles *Heinabergsvötn*. I Danelagen finnes eksempler på veksling mellom de to vanlige bebyggelsestermene *-by* og *-tun* i navn: *Blesetun* 900-t., seinere *Bleasby*, *Scotebi* i *Domesday Book* > *Scofton* (EPNS XVII: xix f.).

9.2.4. Umiddelbar forståelse av norrøne navneelement?

Flere steder i gjennomgangen så langt har vi vært inne på at det kan være vanskelig å skille mellom egentlig oversettelse og umiddelbar forståelse, f.eks. i navna *Hackland*, *Woodwick* og *Firth*. I forbindelse med studiet av kontakten mellom nedertysk og skandinavisk i middelalderen har Kurt Braunmüller lansert begrepet semikommunikasjon. Det innebærer at språkene utgjorde et dialektkontinuum, der begge parter kunne snakke sine språk og bli forstått (Braunmüller 1998: 19, se også Pedersen 1995: 62 f.).

Selv om norrønt og skotsk er relativt nært beslektede språk, var de neppe gjensidig forståelige på den måten Braunmüller skisserer. Dette framgår av flere belegg referert i 2.2.3.3. Eksempelvis skriver Robert Monteith i 1663 at innflytterne på Orknøyene snakker “the Scots language as well as the Norse”. De må altså lære seg norn for å gjøre seg forstått av nornspråklige. I en rettssak 40 år seinere kommer det fram at skotsktalende vitner ikke forstår norn. En rekke indisier av denne typen gjør at vi ikke skal regne med at språkbrukerne var i stand til å oppfatte løpende samtale på det andre språket uten å ha noen opplæring i det.

Situasjonen er likevel annerledes når det gjelder stedsnavn og de enkelte navnelementene. I mange tilfelle er synonyme ord så like i norrønt og skotsk at egentlig oversettelse er unødvendig, elementene er umiddelbart forståelige for en skotsk navnebruker. Det gjelder innholdsmorfemer som *hús* – *hoose*, *sandr* – *sand*, *lítill* – *little*, *mikill* – *muckle*, *pollr* – *pow*, *krókr* – *cruik* og et grammatisk morfem som genitivs-*s*.

Muligheten for umiddelbar forståelse gjør at vi ikke alltid kan avgjøre hvilket språk et navn er dannet i, slik vi alt har berørt i kap. 7. Det er f.eks. vanskelig å avgjøre om dagens *Appietoon* (*Uppetoon* 1629) er en semantisk tilpasning av norrønt *Uppitún*, en

fonematisk tilpasning av det samme, eller en reint skotsk dannelse. Likedan kan man neppe avgjøre om det ligger et norrønt *Bátgjá* bak navnet *Boat Geo*, se 7.1.1.

Også Fellows-Jensen (1985: 195f.) fører opp eksempler som viser at det er vanskelig å trekke skarpe skiller mellom lydlig tilpasning og semantisk tilpasning mellom gammelengelsk og norrønt. I mange tilfelle gir lydlig tilpasning en korrekt oversettelse, f.eks. gl.eng. *āc* 'eik' > *eik(i)*, gl.eng. *stān* 'stein' > *steinn*, gl.eng. *wulf* 'ulv' > *ulfr*, gl.eng. *e(f)en* 'jevn' > *jafn*.

Muligheten for gjensidig forståelse gjør at det er vanskeligere å avgjøre hva som er reelle oversettelser når navn lånes mellom nært beslektede språk som de nord- og vestgermanske, enn ved lån mellom ubeslektede språk som f.eks. finsk og svensk. Det er likevel neppe noe i veien for å rubrisere endringene som semantiske tilpasninger så lenge leddet som kommer som erstatning, betyr det samme som det opprinnelige leddet.

9.2.5. Grad av tospråklig kompetanse

Morfologisk og semantisk tilpasning som presentert ovafor, skjer når navnet er tatt i bruk i en skotsk kontekst, men mens det ennå finnes navnebrukere som er i stand til å gjenkjenne de norrøne morfemene. Tilpasninger av denne typen forutsetter en viss grad av tospråklighet, og vi vil normalt anta at de finner sted før norn dør ut. Samtidig så vi at *Bailliefjold* ble tilpasset som *Baillie Hill* så seint som på siste halvdel av 1800-tallet. Det reiser spørsmålet om hvordan vi definerer tospråklighet. Einar Haugen modifierer sin definisjon av tospråklighet fra et krav om at språkbrukeren skal være i stand til å produsere fullstendige, meningsfulle ytringer på et annet språk enn morsmålet til det å være ikke ett-språklig (Brautaset 1998: 82f.). Den siste definisjonen er svært vid og dekker også rudimentær passiv tospråklighet.

En vid definisjon kan være nyttig når man studerer proprier. Som vi har sett i 4.3.2., inneholder proprier typisk visse frekvente ledd, og disse kan raskt læres i en kontaktsituasjon. Dette kan belyses med et eksempel fra egen erfaring. Jeg har vandret en del i fjellstrøk i Nord-Trøndelag der det finnes sørsamiske navn, og kjenner derfor noen sentrale samiske navneledd som *jaevrie* 'vatn' og *gaejsie* 'fjell'. Mange navneledd betegner markante lokaliteter, det gjelder i utpreget grad for *jaevrie* og *gaejsie*. I slike tilfelle er det mulig for fremmedspråklige å slutte seg til betydningen ved å sammenholde lokalitetene og navna. Nyström (1995: 86) peker på det samme

fenomenet når han viser at appellativer kan fylles med innhold på grunnlag av onomastikonet, 8.4.4. Hans eksempel gjelder et appellativ som er i ferd med å gå av bruk, men det samme kan gjelde for appellativer over språkgrenser.

På samme måte er det mulig for skotsktalende orknøyinger å gjenkjenne visse frekvente navneelementer, selv med minimal tospråklig kompetanse. Å oversette norrønt pluralmorfem til skotsk krever rett nok en viss kompetanse i det norrøne formverket, men denne kan være temmelig begrenset eller formelpreget, i retning “-ar-/ir på slutten av substantiver markerer pluralitet”. Likedan kan enspråklige orknøyinger oppfatte betydningen av visse frekvente navneledd, selv om de ikke kan brukes som appellativer i dialekten. Når mange vet at *quoy* er et gammelt ord for inngjerding, skyldes det nok i første rekke at ordet er så frekvent i onomastikonet, Marwick regner det ikke som appellativ i ON. Heller ikke *ness* og *taing* er ført opp, likevel kunne en informant som vi har sett fortelle at *ness* er en bredere landtunge enn *taing*, helt i tråd med norsk bruk.

I tilpasningen av kontaktnavn er det altså relevant å operere med en svært vid definisjon av tospråklighet, fordi det krever minimal språkkompetanse å oversette de mest frekvente navnelementene.

Både Pellijeff og Walther peker på erstatning av hovedledd som den vanligste formen for semantisk tilpasning, se 4.4.1. og 4.4.4.2. Eksemplene på semantisk tilpasning i det undersøkte materialet er for få til å trekke sikre konklusjoner. De er imidlertid jevnt fordelt på hovedledd og utmerkingsledd, tre mulige for begge, og inntil fire eksempler på oversettelse av hele navnet. I alle de tilfellene der et element erstattes av et synonymt ledd i samme språk, er det derimot hovedleddet som rammes. Dessuten ser hovedleddet ut til å forsvinne i noen navn, se 9.3.5.1.

9.3. Tilpasning der navn ikke er analysert korrekt

I første halvdel av kapitlet har vi sett på endringer som forutsetter korrekt morfologisk analyse av navna, dvs. at språkbrukeren gjenkjenner de mindre språklige enhetene propriene består av. Korrekt analyse er imidlertid ingen nødvendig forutsetning for tilpasning. I det følgende presenteres tilpasninger og endringer som navngiverne foretar uavhengig av opprinnelig morfologisk struktur. Disse kan også innebære en

analyse av navnet, men ikke en analyse som rekonstruerer opphavsformen. I de fleste tilfelle er skotsk språkssystem alene grunnlag for analysene.

Som sekundære tilpasningsstrategier regner Walther semantisk tydeliggjøring eller epeksege og leksematisk attraksjon eller tilpasning til lydlike ord i mottakerspråket, se modellen i 4.4.4.1. Jeg kommer til å regne med noen flere kategorier, for det første morfematisk tilpasning, for det andre navneintern tilpasning, der navneledda tilpasser seg hverandre. Dessuten vil jeg utvide kategorien 'leksematisk attraksjon' til 'leksematisk og onomastisk tilpasning', fordi mønster for tilpasningene i mange tilfelle er onomastikonet og ikke leksikonet.

9.3.1. Morfematisk tilpasning

Morfematisk tilpasning behandles kun under primære tilpasninger hos Walther. Men morfematisk tilpasning kan også skje uten at navnet blir analysert korrekt. Morfematisk tilpasning innebærer at frekvente skotske bøyings- eller avledningsmorfemer erstatter uanalyserte norrøne elementer eller legges til opprinnelig norrøne navn.

9.3.1.1. Tilpasning til skotske bøyings- og avledningsmorfemer

I 8.2. har jeg vist at sammenhengen mellom norrøne kasusmorfemer og dagens endelser er uklar. De mest frekvente vokalendelsene i opprinnelig norrøne navn er *-ie/-y* og *-o*, som faller sammen med produktive skotske morfemer for nominalavledning. I noen tilfelle erstatter *-ie/-y* og *-o* norrøne morfemer, f.eks. i *Skibby Geo* < *Skipagjá*, *Keelylang* < *Kjöl(r)inn langi* og *Bretto* < *Brettobreck* < *brattabrekka*. I andre tilfelle kommer de som et tillegg: *The Clivvo* (proprium) og *klivvy* (appellativ) < norr. *kleif* f 'kleiv'. Vokalutviklingen fra *Skipagjá* til *Skibby Geo* er avvikende, og overgangen *kleif* > *klivvy* kan ikke forklares som en fonologisk utvikling. Jeg regner derfor med at de skotske avledningsmorfemene inngår i dagens former, enten som erstatning for et norrønt element eller som et tillegg til en norrøn form. I begge tilfelle bidrar skotske morfemer til å innpasse navna i det skotske språkssystemet, men uten å bære sitt normale innhold. Tilpasningen skjer altså til avledningsmorfemets *form*. Dette gjelder generelt for tilpasninger der navn ikke er analysert korrekt – navn og navnelementer kan tilpasses til en velkjent form, et morfem eller leksem, uten hensyn til morfemets eller leksemets betydning.

9.3.1.2. Sekundært tillegg av skotske artikler

Norrøne navn med skotsk morfologi er svært vanlige, og vi har flere steder vært inne på at det er vanskelig å avgjøre hvordan disse navna er oppstått. I mange tilfelle skal vi regne med skotske dannelser med appellativer lånt inn fra norrønt. I noen tilfelle kan det dreie seg om opprinnelig norrøne navn der norrøn morfologi er byttet ut med skotsk, jf. 9.2.2. En tredje mulighet er at skotsk bestemthetsmorfem er et seinere tillegg til et eksisterende navn. Dette er belagt i et par tilfelle:

Deal with the Miln 1786 Sas. > *The Dale*

Hamyr within ye dyks of Randell 1503 R, *Hammer* 1619 Sas. > (*The Hammar* /^hamər/

En del navn har både norrøne og skotske bøyingsmorfemer. I slike tilfelle er det tydelig at de skotske morfemene er sekundære tillegg. I materialet finner jeg eksemplene:

Dishans < norr. *dys* f

Waswyns < *Vatzkví* f 'vasskvie'

Geerons? (usikker etymologi)

Whytersinnins? (foranstilt hovedledd *kví* f 'kvie', for øvrig uklar etymologi)

The Leeans (kanskje til bestemt form av norr. *hlíf*, *hlífð* f 'ly, vern')

The Hallans (trolig av bestemt form av norrønt *hallr* m 'helling')

Vi legger merke til at skotsk bestemthetsmorfem *the* ikke kommer i tillegg til opprinnelige norrøne navn med endelsen /ən/, med mindre det dreier seg om pluralformer. Dette kan muligens indikere at språkbrukerne lenge har oppfattet endelsen som bestemthetsmorfem. Skotske pluralformer kan imidlertid dannes med opprinnelig norrøn bestemt form som utgangspunkt. Det gjelder både ubestemt plural som dannes ved å legge til *-s*, slik vi ser i de fire første eksemplene, og bestemt plural, som dannes ved å legge til *the* og *-s*, som i de to siste eksemplene. Dersom navna var analysert før de skotske pluralmorfemene ble lagt til, kunne *-an* i prinsippet ha vært sløyfet, men navnebrukerne bygger videre på de eksisterende navna. Dette kan skyldes at navna ikke er analysert, men det samme kan skje dersom navnebrukerne oppfatter artikkelen som en integrert del av navnet, se 7.3.1.4. *Cruanbreck* med note.

(*The Divaults* /,də'vɔlts/ ser ut til å være et navn med dobbel skotsk bestemt artikkel. /də/ er den eldre uttalen av bestemt artikkel, fortsatt brukt på Shetland, se 3.1.1.3. Etterleddstrykket viser at /də/ ikke er et normalt integrert navneledd, toleddede

navn med normal konstruksjon har ellers trykk på første stavelse. Formen *The Divaults* oppstår da fordi /də/ ikke lenger tolkes som artikkel, men en del av navnet, og den moderne formen av bestemt artikkel legges til. Navnet kan altså ses som en enspråklig parallell til navna ovafor.

Skotske suffikser og bøyingsmorfemer bidrar til å integrere navna i det skotske språkssystemet, uansett om det skjer via oversettelse, slik vi så i 9.2., eller ved sekundære tillegg, slik vi har sett her. Navn som *Wadi* og *The Wades* < *vað* n 'vad' framstår i formen som fullstendig skotske, det krever etymologiske kunnskaper å avsløre at navna inneholder norrøne elementer. Vi har også sett at endelsen /ən/ som normalt har rot i norrøn bestemt artikkel, er så frekvent i navn at den kan danne mønster for tilpasning av navn med andre endelser. Det understreker hvilke mønsterdannende krefter som virker i onomastikonet.

9.3.2. Leksematisk og onomastisk tilpasning

Leksematisk tilpasning innebærer at navn eller navneelementer erstattes med ord i det levende leksikon. Som nevnt i innledningen til 9.3. har jeg valgt å skille mellom leksematisk og onomastisk tilpasning for å synliggjøre at det i mange tilfelle er onomastikonet, snarere enn det levende leksikonet, som er mønster for tilpasningene. Eksemplene på onomastisk tilpasning behandles først.

9.3.2.1. Onomastisk tilpasning

Jeg har valgt onomastisk tilpasning som term for det forholdet at et element i et navn kan bli erstattet av et annet, i de fleste tilfelle et mer vanlig eller typisk navneledd. Ulike termer har vært brukt for fenomenet, se drøfting hos Dalberg (1991: 26 ff.). Dalberg bruker termen *analogisk stednavneomdannelse*. Onomastiske tilpasninger forekommer i materialet, men er relativt uvanlige, slik at en del av eksemplene er hentet fra andre sogn.

På South Ronaldsay er et opprinnelig hovedledd *akr* m erstattet i to navn:

Thurdrakir 1502 R, *Thurregar*, *Thurrogar* 1584 R > *Thurrigar*

Gossakir 1492, 1502 R, *Gosaker* 1584, *Gossagar*, *Gossagair* 1595 R > *Gossigar*.

I begge navna er *akr* (vel med uttalt svarabhaktivokal, jf. formen *akir*) blitt tolket som komposisjonsfuge *-a*, se 8.2.3., og det vanlige navneleddet *gar(th)* < *garðr*, se 8.4.3.5.

Garth har også vært mønsteret for tilpasning når *Rigga* (1629 hp, 1675, 1731 Traill), opprinnelig usammensatt og en form av norrønt *hryggr* m ‘rygg’, får formen *Redgarth* på 1841 ComR. En opprinnelig sammensetning med *akr* (*Stanesakir* 1492 R, *Stanissakir* 1503 R) i Evie er forsvunnet i dag, og området kalles *Stenso*. I dette tilfellet er avviket mellom hovedleddene så stort at jeg snarest vil regne med to ulike navn i utgangspunktet, med felles utmerkingsledd. Hovedleddet i *Stenso* er trolig *haugr* med referanse til en haug dannet av en brochruin, se også 6.1.1. Haugen kalles *Knowe of Stenso* på OS-kartene, men bare *Staenso* i et notat av H. Marwick.

Hovedleddet i gårdsnavnet *Nistoo* i Rendall ser også ut til å være *haugr* ‘haug’ opprinnelig. Belegga er:

Nestahou 1577 Ch, *Nesthow*, *Nestahow* 1594 Sas., *Nestow* 1652 (jf. OFN), *Nestahall* in Gairsnes 1656 Ret., *Nistahow* 1679 Ret., *Stoo* ca. 1850 OA D 7/3/54, *Nistoo* 1857, *Stow* 1882 OS, *Stow*, *Nestown* OSNB 1900

Hovedleddet har altså vært oppfattet både som *hall* i 1656, *town* 1900 og fra 1850 utover trolig som en refleks av norr. *stofa* ‘stue’⁸⁷. Sannsynligvis er lydlig svekkelse bakgrunnen for de ulike omtolkningene av *haugr*. Fra andre navn vet vi at *haugr* kan svekkes til /o/ i uttale (jf. *Stenso* ovafor). Erstatningen med *stoo*, *stow* er likevel uventet, siden dette ikke er noe vanlig navneledd. At navneleddet ikke er produktivt i skotsk er uproblematisk, tilpasning etter onomastisk forbilde er fullt mulig (jf. Dalberg 1991: 34ff.). Det er vanskeligere å forklare hvorfor et så vidt uvanlig ledd skulle virke som mønster, ikke minst fordi *haugr/howe* er et langt vanligere ledd i bostednavn. En funksjonell forklaring (op.cit.: 42) – at det omdannede navnet tydeligere signaliserer at det dreier seg om et proprium – er lite tilfredsstillende i slike tilfelle.

Når huset *Crovnofinya* i Firth også kalles *Croonafea*, har det skjedd en overgang fra ett relativt sjeldent hovedledd til et annet. Derimot kan det med en viss rett hevdes at funksjonen som proprium framheves når høydene *Grunshall* og *Vishall* får hovedleddet *hall* (opphavelig hovedledd kan være norrønt *hóll* ‘rund høyde’). Det nye hovedleddet passer ikke som beskrivelse av lokalitetene, men navneleddet *hall* er velkjent fra bostednavn. Overgangen fra *Bailleyfiold* i ComF 1848 til *Baillieval* på OS kan likedan ses som en overgang til et mer frekvent hovedledd, registeret i ON viser at mer enn 20 navn har hovedledd *-val*, *-wall* eller lignende. Leddet er i seg selv en

⁸⁷ I *Yairsay* i St. Ola er et opprinnelig *haugr* tilpasset som *ay* < *ey* ‘øy’: *Zardshow* 1492 > *Yarsay*, *Yairsay* 1536, *Yairsay* 1595.

tilpasningsform som kan ha ulike opphav: *fjall* ‘fjell’ som her, *vøllr* ‘voll’ i *Hestaval* og *Tingwall* og *vágr* bl.a. i *Kirkwall*.

I 7.3.1.2. har vi sett at tre ulike lokaliteter i undersøkelsesområdet har navnet *Jubidee*, to bruk og en dal. Hovedledda kan ha ulike opphav. Både lokaliteten og skrivemåten *Jewa Dale* (1846 kF) i Firth tyder på at hovedleddet er *dalr*, mens *dý* ‘søle’ passer bedre i Harray, der huset ligger på lavtliggende, fuktig grunn. Dagens sammenfall skyldes at navna tilpasser seg hverandre i formen.

Et siste eksempel er navnet *Knarston*, som også finnes tre steder på øyene. Her kan hovedledda *støð* og *staðir* ha falt sammen.

Harray: *Narstain* 1492, *Nerstaith* 1503, *Knarstane* 1595.

Rousay: *Knarstane*, *Knerstane* 1500, *Knarstane* 1595.

St. Ola: *Knarrarstaupum*, *a Knarrarstaði*, *a Knarrarstodum* i *Orknøyingasagaen*, *Knarstane* i alle rentals.

Knarston i St. Ola ligger ved sagaens *Skalpeid*, ovafor ei strand med gode muligheter for å trekke opp båter. Det er nærliggende å tolke navnet som *knarra(r)støð* ‘stø for knarr(er)’. I *Orknøyingasagaen* kap. 76 fortelles det at Svein Åsleivarson og hans menn legger til ved *Skalpeid* og går over til *Kirkwall*, en strekning på knappe tre km. Den som kommer sørfra, sparer en lang og farefull seilas ved å legge til her. Også *Knarston* på Rousay ligger nær sjøen og har en båtstø som kalles *Kirk Noust*. *Knarston* i Harray ligger derimot langt inne i landet. Tolkningen *støð* er umulig, hovedleddet må opphavelig ha vært *staðir*. De eldste belegga viser at også utmerkingsleddet (uten *k-*) kan ha et annet opphav. Lignende sammenfall kan ha skjedd bl.a. i *geo*, se 8.4.3.6.

Som nevnt innledningsvis er også utmerkingsledd utsatt for tilpasning. Navnet *Isbister* finnes tre steder på Orknøyene, men navna har ikke samme utmerkingsledd opprinnelig. I Rendall er opphavet *Óssbólstaðr* ‘os, bekkeutløp-’, i Birsay og på South Ronaldsay er opphavet *Yztibólstaðr* eller *Eystribólstaðr* ‘ytre’ eller ‘østre-’, som det framgår av følgende belegg:

Rendall: *Ossbustir* 1492, *Osbustare* 1503, *Osbuster* 1595, *Ysbust* 1601, *Isbuster* 1664

Birsay: *Estbuster*, *Esterbuster* 1492, *Eisterbuster* 1500, *Ysbuster* 1566

South Ronaldsay: *Estirbuster* 1492, *Ystabustare* 1500, *Isbyster* 1584

Isbister i Rendall har tydelig avvikende lydutvikling. Overgang fra /o:/ til /ei/ er uregelrett, se 3.3., og utviklingen må forklares som en analogi til de to andre navna, der utmerkingsleddet for øvrig også er blitt sterkt redusert.

Sammenfall av utmerkingsledd er også en mulighet for de mange *Holland* (minst 12 steder, se også 7.2.1.2). I de fleste tilfelle skal vi regne med norrønt *hár* adj. ‘høy’ som utmerkingsledd, men i noen tilfelle kan utmerkingsleddet være *haugr* m ‘haug’ (jf. *Howland* i Firth hos Blaeu i 1662). En slik tolkning er rimelig i de tilfelle gården ikke ligger høyt, men på eller ved en haug, som på Sanday (OFN: 10). Vokalisering og bortfall av postvokal *g* skjer før rentals nedtegnes, se 8.1.2.1., og dette muliggjør skriftformen *Holland*.

I undersøkelsesområdet finnes to gårder *Redland*, i tillegg til en i Stromness. Etymologisk opphav og utvikling er uklar for alle tre navna. Belegga er:

Firth: *Renaland?* 1425 REO: 44, *Raynland* 1502 R, *Redland* 1595 R.

Evie: *Roithland*, *Rothland* 1492, *Rothland* 1503 R (forsvinner deretter fra rentals).

Stromness: *Raland* 1492, 1500 R, *Raland* 1595 R og alle seinere kilder.

I Firth kan utmerkingsleddet opprinnelig være et bekkenavn. *Renna* el.l. ser ut til å være brukt flere steder på øyene, men overgangen fra *n* > *d* er uforklarlig. Ut fra belegga i rentals kan navnet fra Evie tolkes som et opprinnelig *Ruðland* ‘oppryddet land’. En overgang fra *ð* > *d* er uproblematisk, se 3.3.3., men i dette tilfellet er overgangen fra norrøn *u* til /e/ uregelrett. Dagens form framstår nærmest som et minste felles multiplum for de to opprinnelige formene, det kunne se ut til at den er et resultat av gjensidig påvirkning navna imellom. Tilpasning til det skotske ordet *red* ‘rød’ kan likevel ha vært mer avgjørende.

Til sist kan det nevnes at onomastisk tilpasning sporadisk også virker på morfemnivå. Endelsen /ən/, som normalt reflekterer norrøn bestemt artikkel, blir i noen tilfelle mønster for tilpasninger. Den opprinnelige betydningen har neppe relevans. Endelsen har helst vært oppfattet som en normal endelse for proprier, med god grunn, ettersom 12 % av alle navn i materialet faktisk ender på /ən/.

Vi må regne med tilpasning etter mønster av andre navn når *Breck* i Costa endres til *Breckan* etter norrøn tid og norrøn artikkel ikke lenger er levende. Belegga er *Breck in Costa* i 1656 og 1680 og *Breck, Outer Costa* 1797. I folketellinga fra 1841 kalles gården derimot *Breckan*, og denne formen brukes fortsatt. Det samme kan være tilfelle

når *Garson* blir den normale skrivemåten for opprinnelig *Garðsendi* på 1700-tallet. I eldre rentals veksler skrivemåten mellom *Garsend*, *Garsand* og *Garsent*. Med endelsen *-on* kommer navnet til å gå inn i en stor gruppe navn med felles endelse, og formelt kan navnet ikke skilles fra *Hayon* < *haginn* ‘hagen’ og *Grandon* < *grandinn* ‘granden’ m best. Endringen kan imidlertid også ha en fonematisk forklaring, vi har sett i 8.1.2.9. at *d* kan sløyfes i konsonantsambandet *nd*.

Når navn får endelsen /ən/ (skrevet *an*, *en*, *in* og *on*), er det altså til en viss grad en parallell til at andre navn får endelsene *-y* og *-o*, se 9.3.1.1. Forskjellen er at mønsteret er hentet fra onomastikonet, ikke det levende skotske språkssystemet.

Også fugen /ə/, se 8.2.3., er tilføyd sekundært i en del navn. *Settiscarth* /'setəskarθ/ skrives *Setscart* i 1502 R, *Setscart* og *Settiscarth* i 1595 R og *Setskairth* 1601 UB. Seinere blir skrivemåter som *Setti-* eller *Setta-* gjennomført, i tråd med dagens trestavingsuttale. En lignende utvikling har *Cottascarth* /'kɔtə-/ , belagt som *Cotscarth* i 1595 R, *Cottascarth* 1623. Innskuddet kan ha skjedd for å bryte opp konsonantgrupper i fugen og dermed lette uttalen, men formen er helst valgt etter mønster av andre opprinnelig norrøne navn som har denne fugen, se 8.2.3. For en alternativ tolkning, se 8.3.3.

9.3.2.2. Leksematisk tilpasning

Ved leksematisk tilpasning erstattes elementer i opprinnelig norrøne stedsnavn med skotske leksemer, uten hensyn til semantisk innhold. Det mest kjente eksemplet fra Orknøyene er nok *Kirkwall* av *kirkjuvágr*, der skotsk *wall* ‘vegg’ erstatter det norrøne *vágr* ‘våg’. Lydutviklingen i norrønt og skotsk er en viktig forutsetning for denne tilpasningen: postvokal *g* forsvinner i norrøne ord og *ll* i skotske. Dermed framstår navneleddet *va* og det skotske *wa* ‘vegg’ som lydlike, og ved leksematisk tilpasning velger språkbrukeren nettopp å erstatte et norrønt element med et lydlikt skotsk element. Både hovedledd, utmerkingsledd og hele navn kan være tilpasset på denne måten.

Norrønt *tjorn* ‘tjønn’ er vanligvis fonematisk tilpasset som *shun* eller *chin*, men på eldre kart finner vi eksempler på leksematisk tilpasning. På et tunshipkart fra Harray er

det avmerket en pytt som kalles *Loch of Gin*, der *Gin* ‘gin’ er en tilpasning av *tjørn* og *Loch of* er et epeksegetisk tillegg⁸⁸.

Noen leksematiske tilpasninger forekommer bare i en eller få kilder. *Cruan* i Evie er f.eks. skrevet *Crown* på 1846 ComE, med tilpasning til skotsk *crown* ‘krone’. Flere åsnavn veksler mellom *Tower* og *Tooin* i kildene. *Ernie Tooin* i Firth skrives eksempelvis *Ernie Tower* på 1848 ComF, mens *Mid Tooin* i Rendall er oppført som *Mid Tower* på 1841 ComR⁸⁹. Sk. *tower* ‘tårn’ for *þúfa* kan tolkes som en leksematisk tilpasning. Spesielt i dette tilfellet er det at leksemet som velges, faktisk er mulig som beskrivelse av lokaliteten (til forskjell fra *Tumult* og *Chair av Lyde* nedafor) – det gir mening å sammenligne en høyde med et tårn. Når *Tower* i en del tilfelle er brukt som tilpasningsform på kart, har man altså oppnådd en viss semantisk tydeliggjøring, jf. drøftingen av epeksegetise i 9.3.3.

Toomal eller *Tumalt* < *tunvøllr* var betegnelsen på den privateide teigen nærmest husa i teigblandingstida. Clouston kommenterer at uttalen alltid er ‘tumult’. I mitt materiale forekommer *Tumalt* imidlertid bare en gang, *toomal* og *tumal* er de vanlige formene. I en del tilfelle har ord og navn på Orknøyene fått tillagt dental i utlyd, se 8.1.2.4., men i dette tilfellet er tilpasning til det skotske leksemet *tumult* ‘tumult, oppstandelse’ mest sannsynlig.

Mens noen tilpasningsformer bare er kjent fra enkelte kilder, ser andre ut til å feste seg. Det gjelder bl.a. *Chair of Lyde* (*Chair of Lyde* 1848 ComF), der skotsk *chair* ‘stol’ har kommet til å få stå som tilpasningsform for norr. *kjarr* n ‘kjerr (på fuktig mark)’.

Tumult og *Chair of Lyde* illustrerer hvordan det semantiske innholdet er totalt irrelevant ved leksematisk tilpasning av navn. Leksemet er velkjent og fungerer som navn, selv om det semantiske innholdet på ingen måte kan relateres til teiger. Det samme er tilfelle når norrønt *eyrrin* f. best. ‘øra’ tilpasses som skotsk *iron* ‘jern’ i navna *Iron* og *Langiron* i Evie.

I ett tilfelle kommenterte informanten et navneledd som underlig. *Blubbersdale* er navn på en dal og et hus i Rendall, vel av norrønt *blábersdalr*. Utmerkingsleddet oppfattes lokalt som *blubber* ‘spekk’, og må helst tolkes som en tilpasning til dette

⁸⁸ Commonly of Stenness-kartet fra ca.1855 har *Jenny Fiold* som navn på en høyde der det ligger ei tjønn. Her har et kvinnenavn tjent som mønster for tilpasning av *tjørn*.

⁸⁹ Navneleddet *tooin* må ha vært ukjent for ikke-lokale kartografer. Orknøyinger har derimot mulighet for å gjenkjenne leddet, ettersom *tuo* (< *þúfa* f ‘tue’) er lånt inn i dialekten (ON: 196).

skotske leksemet. I dette tilfellet kan vi undre oss over hvorfor språkbrukerne ikke velger en semantisk tilpasning til det nærliggende skotske *blaeberry* ‘blåbær’, når det faktisk er bra med bær i dalen og *blubber* oppfattes som et upassende navneledd. Muligens er tilpasningen gjort av ikke-lokalkjente, f.eks. i forbindelse med kartlegging. Utviklingen kan uansett ses som nok en illustrasjon av at semantisk innhold er uvesentlig ved leksematisk tilpasning, tilpasningen skjer til leksemets *form*, jf. 9.3.1.1.

Gårdsnavnet *Hinderayre* har belegga *Inerair* i 1594 Ch. og *Innerair* i 1625 Sas. Det framgår at *hinder* er en leksematisk tilpasning av norr. adj. *innri* ‘indre’. Den nye formen er semantisk uproblematisk, skotsk adj. *hinder* betyr ‘sist, lengst vekk’. Tilpasningen er likevel noe uventet, ettersom ordet *inner* også finnes på skotsk (CSD: 316)⁹⁰. I samme område ligger et nedlagt småbruk *Owar* /auər/, trolig av norrønt *aurr* m ‘aur, grus, sandjord’. Tostavingsformen kan skyldes at navnet er tilpasset dialektformen av skotsk preposisjon og adverb *over* (CSD: 463).

Et hus høyt oppe i åssida ovafor Binscarth i Firth kalles *Snaba* (*Snaba* 1841, 1848, 1931, *Snowball* 1846). Huset er forfalt til ruin, men åsen heter stadig *Snaba Hill*. *Snaba* er skotsk for ‘snøball’, jf. formen fra 1846. Dette er et høyst uvanlig husnavn, som best kan tolkes som leksematisk tilpasning av et eldre navn. På Shetland brukes *snaa-buil* om “C-, T-, S-, or Y-shaped ... place where sheep might shelter in bad weather” (Baldwin: 1996: 210). Beliggenheten oppe i åsen tilsier at dette kan ha vært sted for et ly for sauer. Sammensetningen *snaabuil* er ikke oppført verken i Jakobsen 1921 eller i ON, men *buil* ‘bås, leie’ < norrønt *ból* er kjent i dialekten (ON: 23).

I noen tilfelle er det vanskelig å skille mellom fonematisk og leksematisk tilpasning, f.eks. når norrønt *varða* i mange tilfelle tilpasses som *Wart* i fjellnavn (og som appellativ, se ON: 206), f.eks. *The Warts* i Evie. Formen kan være en leksematisk tilpasning til sk. *wart* ‘vorte’, men en fonematisk tilpasning kan gi samme resultat, overgangen *ð > t* forekommer, se 3.3.3. og ON: xlv.

I et par tilfelle røper dagens navneformer at det har foregått en tilpasning til kjente leksemer, uten at det er mulig å rekonstruere det opprinnelige navnet. Et av de mest forunderlige navna i materialet er *Hang-the-Cow* /‘haŋlaku/, navn på en grenseås mellom Rendall og Evie (*Hang-the Cow* 1846 ComE). Navnet betyr ‘heng kua’ og skal sannsynligvis tolkes som en tilpasning til kjente leksemer. Skriftformen kan ha

⁹⁰ Overgangen *nn > nd* er kjent i dialekten, se 8.1.2.9.

oppstått i forbindelse med kartlegging i nyere tid, vi legger merke til at det er dårlig samsvar mellom skriftbildet og uttalen. Tilpasningen har tilslørt den opprinnelige etymologien.

Leksematisk tilpasning kan ha skjedd i andre navn der enkeltleddene er forståelige, men sammensetningene ikke gir mening. Det gjelder *Broon Deer Pow* ‘brun hjort poll’ om en bekkehøl i Costa. Det finnes ikke hjort på Orknøyene, men utmerkingsleddet kunne tenkes å være en tilpasning av norrønt *brunnr* m ‘brønn, kilde, oppkomme’ eller *brú* f ‘bru’, eventuelt med et etterstilt utmerkingsledd.

To bekker i Costa kalles *Burn* og *Grip of Deith Hellia*. *Burn* er ‘bekk’ og *grip* er dialekttermen for ‘liten bekk’, men sammensetningen *Dieth Hellia* er uforståelig. *Hellia* går ellers tilbake på norr. *hella* f ‘helle’ eller adj. *helgi* ‘hellig’, se *Hellicliff*. *Dieth* er skotsk for ‘død’, men kunne også være en tilpasning av norr. *dýit* n best. ‘søla, myra’, som passer realt her hvor terrenget er myrlendt. Hva navnet som helhet opprinnelig har betydd, er uklart.

Leksematisk tilpasning kan skje med ethvert navn der den opprinnelige morfologiske strukturen er gått tapt, uansett alder. Navnet *Spy on Cope*, en oppkalling etter slagstedet *Spion Kop* fra boerkrigen, er alt nevnt, se 7.3.1.3. Etter at slaget er glemt, har utmerkingsleddet blitt omtolket som *spy on* ‘spioner på’. *Cope*, *coup* har ulike betydninger i skotsk, bl.a. ‘kompani’ (CSD: 115, 118). Et opphavssagn knytter navnet til jakobitteropprøret i 1745. I dette tilfellet vet vi at både tilpasningen og utviklingen av opphavssagnet har skjedd i løpet av de 100 åra som er gått siden boerkrigen.

Fairy Gate, som er en sti fra Howe og Georth i Evie opp i åsene, har også fått et sagn knyttet til seg. Det fortelles at “it was along this path that the hill fairies travelled”, altså at dette var de underjordiskes foretrukne sti. Jeg har foreslått en mer jordnær tolkning, nemlig at utmerkingsleddet er en leksematisk tilpasning av norrønt *ffjár*, genitiv av *fé* n ‘buskap’, se 6.1.2.

Det er vanskelig å avgjøre hvorvidt navnebrukerne etymologiserer bevisst når navn som *Fairy Gate* og *Spy on Cope* oppstår. Kanskje gjengir navnebrukerne bare det de mener å høre, slik Dalberg (1991: 17) tar til orde for. Det er likevel vanskelig å se folkeetymologiene som funksjonelle forbedringer, slik også hevder (loc.cit.).

Både onomastikonet og det ikke-propriele ordforrådet ser ut til å virke inn på utviklingen av det norrøne navneleddet *staðir*. Dagens form er regelmessig *-ston*. En utvikling fra dat. pl. *støðum* er mulig (jf. OFN: 234), overgangen *m > n* i trykksvak

staving er belagt i flere tilfelle, se 3.2.1.2. Skriftlige belegg gir imidlertid liten støtte til denne hypotesen. Entallsform *-staith*, *-stath* er det normale i rentals av 1492 og 1502–3. Deretter opphører *-th* i skrift, og formene begynner å flyte. I 1595 er skrivemåten oftest *-stane*: *Knarstane*, *Cloustane*. Formen forekommer også i eldre rentals, og den skal trolig tolkes som en leksematisk tilpasning til skotsk *stane* ‘stein’. Sporadiske belegg i 1595 og en rekke seinere belegg tyder på at navnebrukerne seinere oppfatter leddet som *s + toun*: *Grymestoun* 1595, *Cloustoun* 1607, *Unstoun* 1627. Sk. *town* betyr 1. ‘dyrket mark, i teigblandingstida det som ble brukt i fellesskap’, 2. ‘gård med hus og det nærmeste området rundt’, 3. ‘husklynge’ (CSD: 729), se også 8.4.3.11. Betegnelsen er dermed svært passende for en opphavelig navnegård som er oppdelt til ei lita grend, og som praktiserte fellesdrift i stor utstrekning. Nåtidens formen er helst en tilpasning til det frekvente britiske navneleddet *-ton* (av gl.eng. *tūn*).

Samtidig illustrerer utviklingen av *staðir* at det foregår en tilpasning navn imellom. Hvis ikke er det vanskelig å forklare hvorfor de drøyt 20 *staðir*-navna på Orknøyene, med ett eller to mulig unntak, får formen *-ston* i dag. Disse mønstrene er tilsynelatende nokså lokale. Til sammenligning finnes det bare ett eks. på *-ston* på Shetland, der er formen ellers *-sta* eller *-ster* (Waugh 1987: 70). Vi har også sett hvordan flere norrøne navneledd har falt sammen i *-val*, *-wall* og hvordan ulike norrøne navn kan ha falt sammen til *Holland* og *Redland*.

Når jeg har valgt å bruke *tilpasning* i stedet for Walthers term *attraksjon*, se 4.4.4.2., skyldes det at *attraksjon* kan gi inntrykk av at tilpasning skjer automatisk. Det ligger imidlertid et element av analyse bak de leksematiske og onomastiske tilpasningene som er presentert her, likeså vel som ved de semantiske tilpasningene behandlet i 9.2., med den forskjell at språkbrukerne ikke analyserer seg fram til navnets opprinnelig morfologiske form. Erstatningene skjer fordi språkbrukerne mener å gjenkjenne elementer fra det levende språket i navna. Det er ingen ting i veien for at språkbrukerens tolkning går på tvers av opprinnelig morfologisk struktur, jf. tilfelle der *-s* eller *-a* i hovedleddet oppfattes som komposisjonsfuge, som *staðir* > *s + toun/ton* og *akr* > *a + gar*. I disse tilfellene er mønsteret hentet fra onomastikonet. I materialet sett under ett ser vi likevel at det skotske leksikonet noe oftere er mønster for tilpasningene (19 tilfelle) enn onomastikonet (14 tilfelle).

Det enkelte eksemplet på leksematisk og onomastisk tilpasning kan være svært iøynefallende, fordi resultatet er en navneform som skiller seg klart ut. Det er likevel en liten andel av navna som er tilpasset på denne måten. Jeg regner med 35 navn eller drøyt 5 % av det totale materialet.

9.3.3. Semantisk tydeliggjøring – epeksegese

I noen tilfelle får navn sekundært tillagt et lokalitetsangivende ledd. I nordisk stedsnavnterminologi kalles dette gjerne epeksegese (jf. Dalberg 1991: 47). Epeksegese må betraktes som nye navnedannelser, der det opprinnelige navnet inngår som utmerkingsledd og et lokalitetsangivende appellativ som hovedledd i det nye navnet (op.cit.: 116ff.) Det framgår tydelig i de tilfellene fra Orknøyene der det opprinnelige navnet har norrønt opphav, mens den epeksegetiske dannelsen har skotsk hovedledd og dermed er skotsk. *Loomachun* < *lómtjörn* har norrønt opphav, mens *Loch of Loomachun* er en skotsk dannelselse med et innlånt proprium som utmerkingsledd, se 7.1. Det samme gjelder for resiprokerende dannelser som *Upper* og *Lower Durrisdale* og *Peedie Boray*. Med et skotsk ledd tillagt må navna regnes som nye, skotske dannelser (jf. Dalberg 1991: 116f.).

Språkskiftet på Orknøyene har ført til at norrøne lokalitetsangivende ledd i stedsnavn har blitt ugjennomsiktige. Ugjennomsiktige hovedledd kunne tenkes å skape et behov for epeksegetiske tillegg. Navnematerialet viser imidlertid at dette i liten grad er tilfelle. Det foreligger bare ett eksempel på at et epeksegetisk navn også er belagt i en eldre form uten epeksegetisk tillegg: *Keelylang Hill* av norrønt *Kjølrrinn langi* ‘langkjølen’ er oppført som *Keelylang* på 1846 ComF. Andre rimelig sikre eksempler er *Point of Scarataing*, der norrønt *tangi* og skotsk *point* begge betegner ‘nes, tange’, dessuten *Loch of Loomachun* og *Loch of Sketchan*. *-chun* og *-chan* er begge reflekser av *tjörn* ‘tjønn’, og *loch* er den skotske termen for ‘innsjø, vann’ av ulik størrelse. Formen *Lyde Road*, dannet for å skille mellom et vei- eller områdenavn *Lyde* < *leið* f ‘lei, vei’ og et sekundært bruksnavn *Lyde*, er omtalt i 7.3.1.1.

I noen tilfelle kan det være problematisk å skille mellom epeksegetiske dannelser og dannelser der et etablert norrønt navn er brukt som utmerkingsledd. Normalt vil jeg bare regne med epeksegese i de tilfelle der to navneledd refererer til samme lokalitetstype, f.eks. *Loch of x-chun*, *Y-ness Point*. Et unntak er gårdsnavn som *Hall of Rendall* og *Breck Farm*. *Hall of Rendall* er dannet for å skille gårdsnavnet fra

bygdenavnet *Rendall*, se 7.3.1.1., *Breck Farm* enten for å skille gården fra *Breck House* eller det generelt vanlige navnet *Breck*. Ifølge Dalberg (1991: 71) disse også å regne som epeksegetiske former. De opprinnelige gårdsnavna hadde ikke noe bebyggelsesindikerende hovedledd, men det får de epeksegetiske navna.

Konstruksjoner med *Knowe of* der utmerkingsleddet ender på *-o* er epeksegetiske dersom *-o* kommer av *haugr*: *Knowe of Dishero*, *Knowes of Smersso*, *Knowes of Uro*. I disse tilfellene kan hovedleddet ha vært så sterkt redusert at det var uforståelig eller uanalyserbart da den epeksegetiske formen ble dannet. I 8.4.3.9. har jeg pekt på at navneleddet *mo* i en del tilfelle betegner fuktige områder, og at skotsk *muir* ‘torvmyr’ kan tenkes å ligge bak. I så fall er *Moss of Hatamo* en epeksegetisk form. Også *Meadows of Rosmyre* kan tolkes som en epeksegetisk form, dersom man regner skotsk *meadow* som en ekvivalent til det norrøne *myrr* f ‘myr’. *Meadow* oversettes med ‘eng’, men engarealene på Orknøyene er alltid fuktige. I *Braes of Stron* kan *Braes* ‘bredder’ tolkes som et epeksegetisk tillegg til et opprinnelig norrønt *Strönd* f ‘rand, strand, bredd’.

To synonyme navneledd innebærer imidlertid ikke automatisk at navn er epeksegetiske dannelser. Eksempelvis er bekkenavnet *Burn of Woo* dannet sekundært til gårdsnavnet *Woo*, som i sin tur refererer til bekken. Vi vet imidlertid ikke om bekken noen gang har hett *Á*. Og selv om navneleddene i *Quoy Park* kan ses som synonyme, kan navnet være en opprinnelig sammensatt dannelsel, der *quoy* på en eller annen måte presiserer leddet *park*. Det kan f.eks. ha stått en inngjerding på stedet, eller en mindre teig *Quoy* kan være inndradd i et større jorde.

Sein overgang til *s*-fuge i dagens *Hammars Hill* < *Hammer Hill* i 1846 ComE og *Hamar/Hammer Hill* 1897, og *Enyas Hill* < *Hill* 1847 kan skyldes at *hill* er et seinere epeksegetisk tillegg. Så lenge *hill* er å betrakte som et valgfritt tillegg, er det naturlig at *s*-fuge ikke vil feste seg, formen vil kunne variere hver gang navnet blir nevnt.

Også for navn der epeksegetiske former er belagt, forteller informanter at det dreier seg om kartformer som ikke brukes i dagligtalen. OS-kartenes *Vishall Hill* kalles f.eks. bare *Vishall* lokalt, og *Hill of Dwarmo* omtales normalt som *Dwarmo*. I en del tilfelle er det lokalitetsangivende leddet fjernet på nyere kart:

Loch of Lumigan 1846 ComE > *Looma Shun* OS.

Torness Point 1900 OSNB, *Tor Ness* OS.

Wart Hill 1848 ComE > *The Warts* OS.

Det er ikke noe særtrekk for Orknøyene at de epeksegetiske formene først og fremst kan iakttas i skriftlige kilder. Flere forskere, bl.a. Huldén (1998: 111f.), har pekt på dette forholdet. Vi har alt slått fast at epeksegeese er unødvendig for funksjonen som proprium, den utmerkende funksjonen ivaretas av det opprinnelige navnet, som ved epeksegesen blir utmerkingsledd. I visse kildetyper, bl.a. kart og skattelister, har det imidlertid vært viktig å gi opplysning om lokalitetens art, jf. Dalberg 1991: 85f. På tidlige kart uten høydekurver har det f.eks. vært behov for å markere åser og hauger som *hill* og *knowe*. I 8.3.1.3. så vi hvordan *quoy* legges til bostednavn når det er vesentlig å understreke at bruk er fritatt for skatt. Det tydeligste eksemplet er *Smiddie* på South Ronaldsay i rentals fra 1595. Rentals er todelt, med skatt til kongen og tiende til biskopen i separate lister. I skattelistene står gården oppført som *Quoysmiddie*, for å understreke at gården er skattefri. Den betaler likevel tiende og står som *Smiddie* i tiendelistene. Her har det epeksegetiske leddet en tydelig situasjonsbestemt funksjon.

Et situasjonsbestemt behov for epeksegetiske former kan også oppstå der denotasjonsskifte har gitt homonyme former, slik vi så i 7.3.1.1. Når et bruk får navnet *Lyde*, får den opprinnelige navnebæreren et nytt epeksegetisk navn, *Lyde Road*.

Alt i alt er epeksegetiske dannelser sjeldne i materialet (20 om usikre eksempler regnes med, 12 relativt sikre eksempler fra undersøkelsesområdet). Det kan ha vært en medvirkende faktor at mange frekvente norrøne navneledd, som *tuo*, *howe* og *taing*, har vært forstått lokalt langt inn i skotsk tid. Dermed har det ikke vært behov for noe skotsk lokalitetsangivende ledd i lokalmiljøet. Når navna skal brukes i en videre krets, har man hatt mer behov for å føye til *Hill*, *Knowe* og *Point*, slik vi ser på kart.

Ut over dette er det selvsagt et faktum at stedsnavn fungerer like godt selv om hovedleddet ikke kan identifiseres med levende appellativer i språket (jf. Dalberg 1991: 84f.). Likevel kan det se ut som om navnebrukerne har en idé om et "idealstedsnavn" med et hovedledd som angir lokalitetens art, se nedafor 9.3.5. I tillegg til å gi gjennomsiktlige hovedledd, bidrar epeksegetiske tillegg av skotske navn til å tilpasse navna til det skotske språksystemet. Innledningsvis pekte jeg på at de nye navna med skotske hovedledd er skotske dannelser. I de tilfelle der de epeksegetiske formene ikke fester seg i lokal navnebruk, må vi se dem som midlertidige eller situasjonsbetingede paralleldannelser.

9.3.4. Navneintern tilpasning – rimnavn

I en del sammensatte navn kommer navneledda til å tilpasse seg hverandre i formen så de framstår som rim eller regler. Eksempler fra West Mainland er *Purtna Lurtna* og *Yimma-Yamma* i Birsay, *Hellian Kellian* eller *Kellian Hellian* i Sandwick, *Rovacova* i Harray og *Cupster Nelster* i Firth. I en del tilfelle er det mulig å rekonstruere de opprinnelige navneledda: *Hellian Kellian* refererer til en kilde og er opphavelig en form av norrønt *Keldan helga*. *Purtna Lurtna* er en tidevannsdam. Appellativet *purt* er kjent fra Shetland i betydningen ‘stillestående vannpytt, skitten dam eller pøl’ (Jakobsen 1921: 623), og *lurtna* må settes i samband med norsk *lort* ‘skitt’.

I andre tilfelle er det vanskelig å slutte seg tilbake til opphavsformen. Det ene leddet i médnavnet *Yimma-Yamma* ser ut til å være *Yamnas* < norrønt *jafnnes*, en méddlinje der to nes blir liggende jevn på hverandre (se illustrasjon i Lamb 1993: 55). I *Cupster Nelster* er det bare mulig å isolere et element *cup* eller *koppr* ‘hulning’. I tillegg til de nevnte navna er bruksnavnet *Hucco* oppført i rimformen *Howakow* i 1629 hp. Belegget *Howaquoy* i 1595 R viser at opphavet er norr. *Haugakví*.

Fenomenet er kjent også fra appellativisk ordstoff. Trylleformularet *hokus-pokus* har opphav i “hoc est corpus” fra den latinske nattverdsliturgien og i det Jakobsen (1928: XCI f.) kaller “Fragments of Norn” fra Shetland finner vi eksemplet *kwarna farna?* ‘hvor drar du?’. Jørgensen (1985: 90) bruker termen ‘avlydsredupliserende rimdannelser’ om tilpasninger av denne typen. Karakteristisk for slike dannelser er felles konsonantinventar og ulik vokal. Bortsett fra *Yimma-Yamma* er imidlertid også den initiale konsonanten forskjellig i eksemplene fra Orknøyene. I de tilfellene der vi kan avgjøre det, dreier det seg dessuten om tilpasning navneledd imellom (jf. Jørgensens eksempel *Øllebølle* < **yl* + *bæli*), ikke en redupliserende tilføyelse som i *virvar* (dannet til tysk *wirren* v. ‘virre’).

Rimutvikling i navn kan ses som en strategi for å tilpasse uanalyserte navn. Den utmerker seg ved å være en reint intern tilpasning, navneledda eller ledda i uttrykkene tilpasser seg hverandre uten referanse til mønstre utafør det gjeldende syntagmet, og det semantiske innholdet blir gjerne totalt tilslørt. Det skal tilføyes at utviklingen er meget sjelden, fra undersøkelsesområdet kan jeg bare påvise tre eksempler.

9.3.5. Hvorfor tilpasses navn?

Vi så at epeksegetiske dannelser kan skyldes situasjonsbetinget behov for informasjon om lokalitetens art. Ut over dette er tilpasning av propriier et resultat av at enkeltnavn forholder seg til det generelle språkssystemet så vel som det onomastiske systemet, jf. 4.4.6. Fonematisk tilpasning er det tydeligste uttrykket for tilpasning til det generelle språkssystemet, ettersom den er obligatorisk, men også morfematisk og leksematisk tilpasning bidrar til å harmonisere navna med det generelle språkssystemet. Det *onomastiske systemet* har sine egne krav. Det krever entydig *identifikasjon* av lokaliteter, jf. 4.4.6. I tillegg ser det ut til å være en fordel at lokaliteten også *klassifiseres*. Mens den identifiserende funksjonen kan knyttes til utmerkingsleddet, hviler den klassifiserende funksjonen på hovedleddet.

9.3.5.1. Navneleddas funksjon

Det jeg har kalt *hovedledd* og norske navneforskere ofte kaller *grunnord*, kaller Walther *klassifiseringsmorfem*. Funksjonen er å klassifisere lokalitetstypen, mens den individualutpekende funksjonen, som er propriers egentlige oppgave, som nevnt ligger på utmerkingsleddet (jf. Walther 1980: 149). For funksjonen som proprium er klassifiseringsmorfemet redundant. At det likevel har betydning, understrekes av tendensen til oversettelse av hovedledd og til semantisk tydeliggjøring ved epeksege, som er behandlet ovafor. Det er som vi kan skille mellom en normalvariant og en “idealvariant” av stedsnavn. Stedsnavn fungerer utvilsomt utmerkende selv om de ikke blir forstått, det er derfor navn i så stor utstrekning lånes over språkgrenser. På den andre sida er et forståelig hovedledd som angir lokalitetsarten ønskelig, i alle fall i visse typer bruk.

Mest entydig dannes forståelige klassifiseringsmorfem ved epeksegetiske tillegg. Samspillet mellom identifiserende og klassifiserende ledd i slike dannelser kan belyses med et eksempel på dobbel epeksege fra Hebridene. Et nes kalles *Ardtornish Point* (Nicolaisen 1996: 551). Navnet er opprinnelig norrønt, trolig < *Torfnes* ‘torvnes’. Navnet lånes inn i gælisk, og får tillegget *ard* ‘nes’. Deretter lånes det inn i engelsk, hvor det får lagt til *point* ‘nes’, for tredje gang. Det uanalyserbare elementet blir lengre for hver gang navnet lånes, gæliskspråklige kan skille ut et forståelig element *ard* ‘nes’, mens hele sekvensen *Ardtornish* er uanalyserbar for engelskspråklige. *Tornish* hadde likevel vært nok for å identifisere stedet også for gælisktalende, og *Ardtornish*

for engelsktalende språkbrukere. Vi ser også at det eksisterende navnet beholdes som hovedledd i det nye navnet⁹¹. På den måten opprettholdes den individualutpekende funksjonen.

I kontaktonomastikken pekes det gjerne på at hovedleddet oversettes oftere enn utmerkingsleddet (se Walther 1980: 149, Pellijeff 1980: 22f.). Riktignok er ikke dette framtreddende i materialet fra West Mainland, men oversettelse av hovedleddet skaper et gjennomiktig klassifikasjonsmorfem på samme måte som epekegese.

Et gjennomiktig klassifiseringsmorfem bidrar til å innpasse navn i en sammenheng, semantisk og språklig. Vi kan vanskelig plassere et samisk *Biedjovággi* i noe norsk system, mens et hypotetisk **Bidjodalen* slutter seg til en rekke norske navn på *-dal* m i bestemt form. Det er imidlertid viktig å understreke at tendensen til å skape gjennomiktige klassifiseringsmorfemer gjelder for navn generelt, ikke bare lånenavn. Vi kan sammenligne med utviklingen av norske usammensatte navn, som gjerne får tillegg som *-øya*, *-elva* og *-fjorden*: *Njót* > *Nøtterøy* og *Hýi* > *Hyeffjorden*, og dansketidsformer som *Hitterøen*, *Tutterøen* < *Hitra*, *Tautra*. Det ideelle stedsnavnet eller prototypen ser altså ut til å bestå av et identifiserende utmerkingsledd og et klassifiserende hovedledd.

Nyström (1988: 171) peker på at hovedledd i navn i mange tilfeller dekker et større semantisk felt enn det tilsvarende appellativet, jf. også 8.4.5. Man kan tenke seg at det samme behovet for klassifisering av lokaliteten ligger bak – et vanlig hovedledd gir navnebrukere raskt en omtrentlig skisse av lokalitetstypen. Det ser ut til å være viktigere at hovedleddet bidrar til en grovsortering enn at det presiserer nøyaktig hvor bratt og høyt et berg eller en bakke er. Samtidig bidrar det til å signalisere at propriet faktisk er et proprium. Det samme kan gjelde ved onomastisk tilpasning der et hovedledd erstattes med et vanligere navneledd. For den som er fortrolig med onomastikonet på Orknøyene, signaliserer hovedleddene i *Vishall*, *Thurrogar* og *Baillieval* at det dreier seg om navn.

91 Jeg er enig med Nicolaisen (1996: 551) at man skal regne med ny navnedannelse i slike tilfelle, se også 9.3.3. Vi skal heller ikke regne med at navneledda *nes* og *ard* er forstått og oversatt når de kommer i tillegg til det opprinnelige navnet. De epekegetiske formene har snarere oppstått med referanse til lokaliteten, som er et nes.

9.3.5.2. Bortfall av hovedledd

Bortfall av hovedledd er et fenomen jeg har observert både på Orknøyene og i Norge. På Snåsa har det sørsamiske *Gerekejavre*, som det ble skrevet på de gamle rektangelkartene, ofte blitt kalt bare *Gereke* av nordmenn. Omvendt er *Brannsfjellet* blitt til *Praantse* på samisk. Ved lån over språkgrensene har det altså vært tilstrekkelig å låne det individualutpekende leddet.

En del navn på Orknøyene består av et adjektiv alene, f.eks. *Gamla*, *Rounda*, *Brya*. I slike tilfelle er det nokså sannsynlig at et hovedledd er falt bort⁹², selv om det ikke finnes parallellnavn som kan vise hva hovedleddet opprinnelig har vært. *Gamla* og *Rounda* er teiger i Harray, *Brya* er en grunne i Evie. Opphavelig må navna komme av *gamall*, **rundr* og *breiðr*, sammensatt med seinere bortfalte hovedledd. *Picto* ‘pikter-’ ser ut til å være en ellipse av lignende type. I 8.2.1.1. så vi at navn kan få kortformer avledet ved skotske suffikser *-o* og *-ie*, også her på bekostning av hovedleddene: *Bretto* < *Brettobreck*, *Freeo* < *Quoyfree*, *Blackie* for *Quoyblacke* (1722) *Troondie* av *Trundigar* og muligens *Horrie* i Evie (jf. *Horraquoy* i Harray).

Ulike mulige forklaringer kan skisseres for bortfall av hovedledd. I en del tilfelle er det bortfalte hovedleddet *quoy*. I noen navn er *quoy* et tillegg som markerer at en gård eller et bruk ikke skal svare skatt, i andre sammenhenger kan det sløyfes, se 8.3.1.3. Utviklingen kan ha blitt generalisert til å gjelde navn der *quoy* er det opprinnelige hovedleddet, jf. *Freeo* og *Blackie*. I andre tilfelle kan årsaken til bortfallet være at et hovedledd som ikke er gjennomiktig, mister sin klassifiserende funksjon og dermed all relevans, jf. de norsk-samiske eksemplene ovafor. I så fall underbygger det Walthers påstand om at utmerkingsleddet er viktigst i navn. Hovedledd som ikke har bevart den normale klassifiserende funksjonen, er utsatt for å falle bort.

9.3.6. Oppsummering

Hvorfor skjer leksematisk og onomastisk tilpasning overhodet når proprier fungerer uavhengig av om navnebrukeren gjenkjenner navneelementene? I en lang rekke tilfelle fungerer proprier utmerket som navn uten at navneleddene kan knyttes til det levende ordforrådet, men i alle fall i visse brukssammenhenger har det ideelle proprium et klassifiserende element. Dersom navnebrukeren er i stand til gjenkjenne det

⁹² Alternativt måtte navna være en form for ideelle ellipser, norr. *hinn breiði* ‘den breie’ osv.

semantiske innholdet i hovedleddet, kan det oversettes, i motsatt fall kan et klassifiserende ledd legges til.

Onomastiske tilpasninger kan bidra til at flere navn kommer til å tilhøre kjente navneklasser, slik eksemplene *Thurrogar*, *Gossigar* og *Vishall* illustrerer. Likedan ser det ut til å være en fordel at hele navn faller sammen, som i eksemplene *Isbister*, *Redland*, *Holland* og *Knarston*. Felles elementer bidrar til at språkbrukerne lettere kan identifisere navna som proprier. Det er imidlertid vanskelig å forklare hvorfor et navneledd i noen tilfelle erstattes med et annet navneledd som er like sjelden eller sjeldnere.

Leksematisk og morfologisk tilpasning har neppe noen funksjon ut over å tilpasse navna til mottakerspråkets system. Integrasjon av lånenavn innebærer altså både at det skapes et samsvar med det øvrige navneverket og at det skapes et (delvis) samsvar med det generelle språkssystemet i mottakerspråket.

Avslutningsvis kan de sentrale typene av tilpasning settes opp i tabellform. Ved tilpasning i begge kolonnene lengst til høyre kan det skje en analyse (eller gjenkjennelse) fra navnebrukerens side. Korrekt analyse forutsetter imidlertid at navnebrukerens har noen grad av kompetanse i norrønt i tillegg til skotsk. Ikke korrekt analyse betyr at navnebrukeren bare gjør bruk av ett språkssystem ved tilpasningen, nemlig skotsk.

	Ved selve innlånet	Innlånte, korrekt analyserte navn	Innlånte, ikke korrekt analyserte navn
språk-nivå	- fonematisk tilpasning	- morfematisk tilpasning - semantisk tilpasning	- morfematisk tilpasning - leksematisk og onomastisk tilpasning - semantisk tydeliggjøring - navneintern tilpasning

Fig. 9. 1. De sentrale tilpasningstypene

Kap. 10. Oppsummering og konklusjoner

10.1. Innledende deler og empiri

I kap. 1 settes det opp fire problemstillinger som skal drøftes i forbindelse med dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene. Disse drøftes i 10.2.

Kap. 2 redegjør for den historiske bakgrunnen for at norrønt språk i flere hundre år var enerådende på Orknøyene (kap. 2). Skotsk språk kom inn med en skotsk overklasse, trolig på 1300-tallet, men den norrøne dialekten levde videre ved sida av skotsk fram til 1700-tallet. Kildene gir ingen støtte til teorier om at norrønt overlevde langt ut på 1800-tallet, slik enkelte forskere tar til orde for. I den lange tospråklige perioden er en stor mengde norrøne stedsnavn blitt lånt inn i den skotske dialekten, ved sida av en rekke appellativer, blant disse flere som hyppig brukes som navneledd.

Videre gir jeg en kort presentasjon av norrønt og skotsk språk i kontaktperioden (kap. 3). Spesielt for norrønt språk er kildene svært sparsomme, men visse utviklings-trekk, spesielt i lydverket, kan påvises. Også for skotsk ligger hovedvekten på lydutvikling. Det skotske foneminventaret på øyene presenteres. Dette utgjør den fonologiske rammen for norrøne navn som lånes inn i dialekten. Kapitlet avsluttes med en oversikt over utviklingen av de ulike norrøne fonemene i innlånte ord.

Kapittel 4 inneholder en presentasjon av teorien som ligger til grunn for analysen. Jeg ser endring som en kontinuerlig prosess i språket, og legger vekt på språkbrukernes rolle ved dannelse og tilpasning av navn. I tillegg har jeg vært opptatt av hvilke typer analogi og mønsterdannelse som virker ved navnedannelse. Som en hjelp til å kartlegge tilpasningsprosesser i de innlånte norrøne navna, presenterer jeg Walthers modell for tilpasning av lånenavn. I tilpasset form danner denne grunnlaget for drøftingen av tilpasning av lånenavn.

De innledende delene avsluttes av en kort gjennomgang av tidligere forskning på språk og navn på Orknøyene (kap. 5). Tidligere arbeider om språk og navn på Orknøyene, det vil i hovedsak si Hugh Marwicks studier, har i stor grad isolert det norrøne elementet i stedsnavna, og unnlatt å sette navna inn i en skotsk sammenheng. Mens Marwicks enkelttolkninger er etterrettelige, bygger hans navneleddskronologi på

forutsetninger som ikke holder stikk. Han baserer kronologien på for tidlig skattlegging og en snevert avgrenset produktivtetsperiode for hvert enkelt navneledd.

Etter de innledende delene presenteres navnematerialet fra de tre utvalgte sogna med tolkninger (kap. 6). Her legges det vekt på å finne fram til språket for navnedannelsen. Avslutningsvis setter jeg opp oversikter som viser at andelen norrøne navn er klart størst for bostedsnavna, men at øvrige ulikheter først og fremst skyldes utvalget av navn.

10.2. Analysen

Innledningsvis presiserer jeg at stedsnavn av norrønt opphav i dag bare eksisterer som lån i den skotske dialekten, med mulighet for å gjennomgå de samme endringer som annet språklig materiale. De kan tilpasses til det skotske språksystemet på ulike måter. Dette har som nevnt ikke kommet klart nok fram i tidligere studier.

Videre går jeg over til å besvare de spørsmålene som ble stilt i innledningen. Det første har vært å finne fram til kriterier som kan avgjøre språket for navnedannelsen. (kap. 7.1.). Jeg viser at hovedleddet er sentralt for å avgjøre språklig opphav, fordi det normalt er hentet fra det levende språket. Fordi mange norrøne ord er lånt inn i den lokale skotske dialekten, er hovedleddets etymologiske opphav likevel ikke tilstrekkelig til å fastslå dannelsesspråket. Norrøne elementer ut over hovedleddet øker sannsynligheten for norrønt opphav, og det samme gjør høy alder. Bare navn med refleks av norrøn morfologi kan normalt regnes som sikre norrøne dannelser, selv om vi må være åpne for at disse i enkelte tilfelle kan være analogiske dannelser.

Neste mål har vært å undersøke om navna og mønstra for navnedannelse i stor utstrekning bærer preg av å være direkte overført fra Norge, og om navngivningen i undersøkelsesområdet er spesielt stereotyp (kap.7.2. og 7.3). Den sikreste indikasjonen på direkte overføring av navn fra Norge, ville være eksempler på navn dannet med ledd som ikke lenger er produktive, f.eks. *-heimr* og *-vin*. Slike navn er imidlertid ikke sikkert belagt i materialet. Sikre eksempler på navneoverføring er alltid unge navn, oftest fra 1800-tallet. I mange tilfelle finnes de samme navna på Orknøyene og i Norge, men så lenge navna passer realt for lokalitetene de denoterer, kan vi ikke avgjøre om navna er overført. Materialet gir altså ingen indikasjoner på at tidlig navnedannelse i kolonien skjer ved at hjemlandets navn overføres som ferdige enheter til nye lokaliteter.

Spørsmålet om stereotypi kompliseres av at bruken av termene analogi og stereotypi er uklar. Analogisk dannelse innebærer at navn blir skapt etter mønster av eksisterende navn, og dette er et trekk ved navnedannelse generelt. Jeg skiller mellom ulike typer av analogi, hvorav bruken av foretrukne eller motebetingede navneledd er mest utbredt (7.3.). Materialet viser at mange av navneledda som er vanlige i Norge blir produktive på Orknøyene. Samtidig viser det at det utvikler seg stedege navneledd som *loon* og *quoy*, og at visse ledd blir langt mer frekvente på Orknøyene enn i Norge, f.eks. *bólstaðr*. I denne forbindelsen er det interessant å legge merke til at skotsk navngivning er mer stereotyp på navneleddsnivå enn norrøn (se også kap. 8.4.). Dette har sammenheng med at variasjon skapes over tid. På Orknøyene har norrøne navn vært dannet i nærmere tusen år, og navn med innlånte norrøne elementer kan fortsatt dannes, mens skotske navn i liten grad er dannet før 1600.

Vi kan videre legge merke til at andelen av personnavn som utmerkingsledd er lav. Høy andel personnavnforledd har vært regnet som et stereotyp trekk ved navn i kolonier. Derimot er det neppe grunnlag for å regne med stereotyp navnedannelse dersom et navn eller navneledd på Orknøyene har én parallell i Norge, slik Nicolaisen (1987) ser ut til å hevde. Han ser da bort fra de analogiske krefter som alltid virker ved navnedannelse. Alt i alt mener jeg at materialet ikke gir grunnlag for å konkludere at de norrøne navna på Orknøyene oppviser spesielle stereotype trekk ut over dem vi vil regne med for navn generelt.

I kap. 8 undersøker jeg i hvilken grad generelle utviklingstrekk i det skotske språket får nedslag i stedsnavna. Det er klart at det skotske språkssystemet er langt viktigere for dagens form av navn enn tidligere forskere har regnet med. For det første får skotsk avgjørende innvirkning på fonologi og fonotaks i de innlånte navna (8.1). De fleste fonologiske utviklingstrekk som kan iakttas i navna, har skotsk opphav. Lydutvikling som er gjennomført i den norrøne dialekten før språkskiftet, blir likevel bevart når navna lånes inn i skotsk. Av disse er vokalisering og bortfall av postvokal *g* og overgang til dentale plosiver for opprinnelige frikativer viktigst. Den siste ser ut til å følge med inn i den skotske dialekten ved språkskiftet. Ellers kan vi legge merke til at lydutviklinger i navn er normalt sporadiske, og at de har paralleller også i ikke-proprialt materiale. Det eneste mulige eksemplet på propriumsspesifikk utvikling er overgangen /θ/ >/h/ i et par navn.

De bøyings- og avledningsendelser som finnes i navn, har også normalt skotsk opphav. Dels er avledningsendelsene *-y* og *-o* svært frekvente, dels kan skotske artikler legges til opprinnelig norrøne navn. En endelse med norrønt opphav som likevel står sterkt er */ən/*, refleks av norrøn bestemt artikkel.

Norrøne navn på Orknøyene har bevart et arkaisk morfosyntaktisk trekk, nemlig etterstilt utmerkingsledd. Dette mønsteret er såpass frekvent at det også har dannet grunnlag for skotske dannelser. Både for etterstilt utmerkingsledd og for *of-*konstruksjon imøtegår jeg hypoteser om at keltiske mønstre skulle ligge bak.

I kap. 9. behandles den siste problemstillingen som ble reist i innledningen, nemlig spørsmålet om hvorvidt norrøne stedsnavn som lånes inn i skotsk er utsatt for navnespesifikke tilpasningsstrategier. Det er viktig å understreke at opptil 80 % av navna lånes inn med bare de nødvendige fonologiske tilpasninger. Det er altså en liten del av navna som gjennomgår navnespesifikke tilpasningsstrategier. For disse har jeg valgt å skille mellom tilpasninger som forutsetter korrekt morfologisk analyse av navna og tilpasninger som ikke forutsetter en slik analyse. Så lenge navn analyseres korrekt, kan navneledd og bøyingsmorfemer oversettes til mottakerspråket. Dette er altså tilpasninger som forutsetter noen grad av kompetanse i norrønt fra navnebrukerens side. Fordi kontaktspråka er så nært beslektet at semikommunikasjon er mulig og innlånet av norrøne appellativer er omfattende, kan språkbrukere ha den nødvendige kompetansen i lang tid, også etter at den tospråklige perioden er over. Dette er årsaken til at jeg ikke adopterer Walthers skille mellom primære og sekundære tilpasninger.

Selv om navn ikke lenger analyseres korrekt, kan de fortsatt tilpasses mottakerspråket, men tilpasningen skjer da på bakgrunn av skotsk språkssystem alene. Tre sentrale tilpasningsstrategier kan nevnes. For de første kan skotske bøyings- og avledningsmorfemer erstatte norrøne endelser eller komme i tillegg til et opprinnelig norrønt navn. For det andre kan navneledd tilpasses slik at navna kommer til å ligne mer på skotske leksemer eller kjente navn, dette har jeg kalt leksematisk og onomastisk tilpasning. For det tredje kan navn få tillagt et skotsk lokalitetsangivende ledd. Slike epeksegetiske tillegg er mer vanlig i skriftlige former enn i muntlig bruk.

Navneindeks

Aglath, Braes of.....	183	Blans	171
Aglath, Foot of.....	183	Blatface	126
Aikerness.....	113;132;150;300	Blaten.....	126;309
Aittit	192;278	Bletadith.....	135
Annie's (Aanies) Rig	209	Blinkbonnie.....	97;194;251;306
Appiehouse.....	159;165;253	Bloodo.....	171
Appietoon.....	192;260;324;338	Bloomro	171
Appietoon Burn.....	217	Blubbersdale	194;348
Apron o' Fedgeo.....	135	Blubbersdale/Sweenalay/Isbister Burn.	218
Arsdale	113	Blythemo.....	136;321
Aversquoy	126	Blythemor	136;321
Aviedale	193;268;302	Boat Geo	136;232;339
Ayrean.....	135	Boat Meadow.....	126;232
Back Geo of Clett.....	135	Boats Hellia.....	136;232
Backaquoy.....	170;189	Boondamira.....	209;270;288
Backatown.....	159;274	Boray.....	126;135;194;285;286;352
Backhose	170	Bothy Field	171
Baillie Hill.....	89;159;184;273;334;339	Bradgarth	194;318
Bailliequoy	159;273	Brae Vingus	172;297;300
Baillieval	159;184;273;334;344;357	Braehead	171;325
Bakegar.....	170	Braes of Stron	218;353
Ballantyne Field	209	Braethus	172
Banks.....	97;217;235;236;332;336	Bransquoy.....	172
Baramira.....	170;286	Breck.....	
Barebrecks.....	159;160	160;195;219;234;267;292;294;316;317;	
Barm.....	160	352	
Barneysheet.....	171	Breck Farm	195;353
Bay of Hinderayre	217	Breck House.....	195;353
Bay of Isbister	218	Breck of Elicant	218
Bay of Puldrite	218	Breck of Rendall.....	195
Beeniesfield.....	170	Brekan.....	
Beetho.....	209	. 114;172;234;287;288;292;294;316;346	
Benlaw.....	113;306	Brecks of Scarataing.....	126;300;317
Benzieroth	160;272	Breeran.....	136
Berry Burn.....	135	Brendo.....	161;276;286
Big Meadow	214	Brettobreck.....	195;285;316;341;358
Bigging(s).....	194;293;316	Brim.....	114;292
Bigging/Nearhouse Burn.....	218	Brinhyan.....	136;272
Bight of Lindy	135	Broad Taing	218
Billia Fiold.....	150	Broch of Gurness	137
Bingwall	126	Broon Deer Pow	137
Binnaquoy	160;272	Bruar	114;290
Binscarth.....	108;160;270;272;291;304;349	Brya.....	137;283;358
Bisgarth	113;114;274	Bu, The.....	98;195;232;318
Bismira	171;234;288	Buckquoy.....	137
Black Knowe Field.....	209	Burgar	114
Bland	171	Burn of Bluebrae.....	218;293

Burn of Breck	219	Crengso	127
Burn of Crowrar	219	Creu Brae	210
Burn of Cruan	184	Creya	115;133
Burn of Deith Hellia	137	Cringlin	173;288
Burn of Desso	137;286	Crinky Geo	139;286
Burn of Ennisgeo	138	Crismo	115
Burn of Etheriegeo	138	Croan	116
Burn of Hammersquoy	138	Croanies Quoy	127
Burn of Holland	184	Croo Back	139
Burn of Lyd	172;246	Crook	196
Burn of Nearhouse	219	Crookness	219
Burn of Orquil	219	Crovnofinya	173;272;305;344
Burn of Redland	184	Crowrar	196;219;290;322
Burn of Rummerdale	138	Cruan	
Burn of Syradale	184	161;177;178;184;196;245;250;288;308;	
Burn of Wasdale	184	348	
Burn of Woo	138	Cruanbreck	196;250;305;331;342
Burn of Woodwick	138	Cubby Roo Stone	139;285
Burn Park	209	Cuffie Hill	185
Burness	161;267	Cufter	113;116
Burrey Brae	185	Cupper	116;127;290
Burrien Hill	185	Cuppin	116;127;284;287
Burry Meadow	172	Cuppingua	173;263;283;289;297
Byde	172	Cuppo	173;284
Campierowa	185	Cupster Nelster	173;355
Castle	195	Curcabreck	197
Castle Field	209	Curquoy	116
Chair of Lyde	164;185;245;348	Cursetter	116;161
Clairvale	195;251	Cuthsgarth	197
Clay Geo	138;237;239	Cuween	186;201
Clay Loam	185	Dale	
Clibberbreck	209	116;117;197;244;247;292;314;333;342	
Clickimin	98;173;248;306	Dale of Cottascarth	197;219
Climpers, The	210	Dale, The	210
Clivvo, The	185	Dam Meadow	127
Clook, Clouk	115;309	Damaschool	117
Cock Pen	210	Damsay	186;291
Como	196;249	Damsheet	127
Corn Yard	210	Damsquare	174
Costa	115	Dees	139;290
Cott	115;196;299;337	Dicksquoy	197;240;322
Cottascarth	196;270;292;304;305;347	Dill Skerry	140
Cottastoar	127	Dinnies/Dennies	210
Coubister	161	Diorth	212
Cra Pen	210	Dirlings	117
Cra' Pow, The	219	Dishans	174;342
Cracka Longi	139;297	Divaults	211;342
Craig of Rittin	139;153;263	Dog Geo	140;146;319;335
Cramfire's	173	Dongerfield	174
Crankie	161;286	Doo Geo	140

Drowins Brae.....	174;234;334	Georth.....	118;212;270;319
Durrisdale.....	117;124;352	Gilliestoon.....	212;324
Dwarmo.....	140;353	Goesbacks.....	128
Dyke.....	117;235;236	Golback.....	175
Ellibister.....	197	Goldero.....	118;143;285
Ellibister Burn/Hackland Burn.....	219	Golmeadows.....	175
Enyas Hill.....	219;220;353	Goltsquoy.....	198;322
Ernie Tooin.....	140;186;220;239;270;348	Gorn.....	198;319
Ernie Tower.....	140;186;220;277;348	Gorseness.....	115;198;220
Eskadale.....	186;268	Gorseness Hill.....	220
Estaben.....	162;253;264	Graemshall.....	199;246;320
Ether Geo.....	140	Grandie.....	128;285
Ethergrass.....	186	Grandon.....	162;276;287;347
Evie.....	111	Gravan.....	212;244;287;288
Eynhallow.....	140	Green Whysteethe.....	175
Faegie, Quoyfegy.....	211	Greenhall.....	199;253;320
Fairy Gate.....	127;350	Greenland.....	212;252
Faald, The.....	211	Greeny Grip.....	187
Fala.....	141	Gressy Geo.....	143;272;286
Farafield.....	174	Grimbister.....	162;187
Fealquoy.....	117;268;289	Grimis Dale.....	221
Fed Geo of Arsdale.....	141	Grind.....	199;264;276
Fed Geo of the Leeans.....	141;148;315	Grip of Loonan.....	143
Fibla Fiold.....	141;161;268	Grit Ness.....	143
Finyeu.....	211;272	Grudgar, Grugar.....	118
Fiold.....	161;162;268;276	Grunshall.....	143;320;344
Firth.....	159;162;187;235;236;338	Gurness.....	128;137;264;278
Fisk Hellya.....	141;273	Gutterpitten.....	97;198;234;336
Fitts.....	211	Ha'white.....	119;253;297;300;320
Flaws.....	117;237;290	Hacco.....	144;199;291
Fuffy.....	142;286	Hackland.....	199;269;335;338
Fursan.....	118;287;300	Hackland Hill.....	221
Gaifers.....	187	Haggis Brae.....	213
Gairsay.....	220;248	Hagock.....	144;284
Gaither Lea.....	211	Hallack, The.....	187
Gallow Slap.....	174	Hallans, The.....	175
Gallowha.....	118;143;252;253;320	Hallbreck.....	199;297;320
Garooni.....	175;304	Hamars of Syradale.....	187;268
Garson.....	197;247;270;347	Hammar.....	213;292;342
Gate of Bull.....	211	Hammars Hill.....	76;144;353
Gayro of the Wart.....	174	Hammera Moa.....	144
Geo.....	162;212;237;319;333	Hammeron.....	200
Geo, The.....	220	Hammiger.....	119;269
Geo of Backber.....	142	Hang the Cow.....	144
Geo of Dykesend.....	142	Harpy Taing.....	150;221
Geo of Pass.....	142	Hass.....	144
Geo of Rivacliff.....	142	Hay Green.....	213
Geo of Smoo.....	142	Hayon.....	200;246;274;287;347
Geo of Verron.....	142	Headlabreck.....	128;272
Geordiestoon.....	212;324	Heather of Blate.....	126;145

Heddle	163;165;187;265	Kam, The	146
Hellicliff	119;137;156;350	Keek	129;274;304;306
Hen of Gairsay	221	Keelylang	188;286;298;334;341;352
Henley	119	Kewin	201;287
Hestavel	119	Kews	146;292
Hewin	119;157;267;287	Kingsdale	164;314
Hewing	163	Kirk Geo	146
Hill of Heddle	187	Kirk of Noransdale	146
Hill of Huntis	145	Kirk Sheed	176
Hill of Lyradale	187	Kirkatoft	120;250
Hilldoor	145	Kirkbreck	176
Hillquoy	213;322	Knocking Stane Geo	147
Hillside	168;213	Knowe of Bakkan-Swarto	188
Himmon Hill	145;153	Knowe of Desso	137;147;300
Hinderayre	200;217;262;265;302;349	Knowe of Dishro	221
Hiveland	176	Knowe of Evrigert	147
Hoemin	128;241;309	Knowe of Grugar	147
Hogar	200	Knowe of Smersso	147
Hoisteramera	145	Knowe of Steeringlo	176
Holland	79;163;184;236;247;253;262;263;346;351;359	Knowe of Stenso	124;344
Holm of Grimbister	187	Knowes of Uro	221;353
Holm of Rendall	221	Laga	120;286
Holm Park, The	213	Lamasqueen	129
Holodyke	163;303	Lamesquoy	176;322
Holt Geo	145	Lamira	176;288
Horrals(h)ay	164	Langalour	164;290
Horrie	119;120;285;358	Langskaill	201;250;312
Horse	145;335	Laybreck	176;317
Hoversta	200;248	Layburn	201
Howa	120;163;267	Lee Hellia	148;177;222;315
Howe	120;267	Leeans, The	141;148;222;315;342
Howea Breck	145;305	Leon	188
Howena Gruna	146;267;294;297	Leisburn	177;222;315
Hull	97;120;248	Lerquoy	213;265;322
Humo	188	Leslie's Ditch	129
Hundy Geo	140;146;286;335	Letталy	164
Huntis	120	Leuan	202
Hushasteeth	128	Lime Geo	148
Haafs Hellia	143	Limra	177
Haagar	175;267	Liscups	188
Haan	175	Livera Tongue	148
Ing(a)showe	164	Lobath	129;289
Inkster	195;200;204	Loch of Brockan	222;316
Iron	128;348	Lochs of Sketchan	148
Isbister	189;201;218;345;346;359	Longa Taing	148;222
Iverhouse	201;234	Longa Tonga	148
Jib, The	213	Longayran	129;265
Jupadee	188;268	Longiger	222
		Longshead	214
		Looma Shun	148;353

Loonan.....	149	Netherbigging.....	165;235;316
Lowrie's Water.....	149;293;314	Newark.....	204;251
Lunan.....	177;234;288;309	Newhouse.....	121;320;336
Luthan.....	129	Niggly.....	121;285
Lyde..	76;77;164;185;244;245;265;352;354	Nisnaquoy.....	150
Lydes of Orquil, The.....	222	Nisthouse.....	121;253;316;320
Lydes of Tingwall, The.....	222;223	Nistoo.....	204;344
Lyking.....	202;246;255;265	Norquoy.....	179;322
Lyron.....	202;265	North Green.....	214
Manse Field.....	214	North Gue.....	223;319
Manso Pow.....	149	North Sheed.....	179
Mark.....	203;214;216	Nortie.....	130
Matman.....	177	Nose of the Harper.....	150
Mavie.....	129	Noust of Aikerness.....	150
Meadow of Cruan.....	177	Number XI.....	214
Mello, The.....	149	Oback.....	130;263;337
Merchant's Pier.....	149	Oirne.....	179
Mid Tooin.....	149;223;270;348	Ola Meadow.....	130
Midgarth.....	202;224;225	Onyo.....	179
Midhouse.....	120;159;165;239;253;320	Orquil..	122;204;219;222;237;245;262;278
Midland.....	202;203	Ouraquoy.....	165
Milahamer.....	177;304	Ouse, The.....	189
Milgeos.....	178	Overpark.....	130
Mill House.....	121;203;321	Owar.....	204;349
Mill Toomal.....	214	Oyce of Isbister.....	189
Millbrig.....	203	Oyce of Rennibister.....	189
Milldoe.....	223	Paddock.....	179
Millgoes.....	203	Pantland Craigs.....	151;248
Millquoy.....	165;236	Park.....	205;300;353
Miln Towmal.....	130	Park of Basso.....	215
Miravalhoi.....	178	Park of Fursan.....	130
Mirk.....	203;293	Park of Heddle.....	165
Moa.....	203	Peat Geo.....	151
Moss of Broonalanga.....	178	Peddie Boray.....	126
Moss of Cruan.....	178	Peddie Mavie.....	129
Moss of Hatamoa.....	223	Peddie Meadow.....	214
Moss of Hyon.....	178	Pecky.....	179;286
Mossetter.....	203;321	Peerie Water.....	151;314
Mossquoy.....	214;322	Pelkie's Hole.....	189
Moyaface.....	178	Perks.....	215
Muckle Billia Fiold.....	150	Picto.....	151;285;358
Muckle Dyke.....	214	Pittos of Dale.....	151
Muckle Geo.....	149	Plank.....	215
Muckle Pow.....	122	Point of Backaquoy.....	189
Muckquoy.....	178	Point of Hellia.....	151;300
Nabban.....	165	Point of Hisber.....	151;237
Nearhouse.....	201;204;234;253;320	Point of Queehammeron.....	151
Neigar.....	121	Point of Smersso.....	152
Ness.....	204;233;234;313	Point of Vastray.....	156
Nethabooth.....	132;150	Pooch, The.....	215

Poolow.....	152	Savil.....	167
Pow.....	122;134;235;236	Scarataing.....	90;127;153;352
Puldrite.....	205;218;263;298	Scarpan Tumol.....	131
Pulkitto.....	122;133;298;300	Scarry Geo.....	154;286
Pullaland.....	205	Scarva Taing.....	189
Pulswarto.....	223;284;298	Scott's.....	216
Purgatory.....	179	Scotts Hall.....	207;240;253;320
Quatquoy.....	165;276	Scrapsquoy.....	180;278
Queenena.....	166;205;245;283;286	Seal Skerry.....	224
Queenamidda.....	205;297	Seater.....	167;204
Queenamuckle.....	205;289;294;297	Seekaboot.....	123
Quilaverans.....	180;294;298	Settiscarth... 167;168;270;292;304;305;347	
Quinamillyoar.....	77;180;273;304;305;322	Shuber.....	154;267;285
Quinni Moan.....	152;286;305	Sinnakilda.....	168;191;276;286
Quoy Bano.....	130	Skaill.....	201;207;312
Quoy Park.....	215	Skelbist.....	207;249;311
Quoy Sinclair.....	180;298;322	Skerry of the Sound.....	154
Quoyblackie.....	206;299;300	Skethway.....	180
Quoyfree.....	206;216;285;298;299;358	Skibby Geo.....	154;272;286;292;341
Quoyhenry.....	206;298;322	Skiddy.....	207;224;274;285
Quoys.....	122;236;237;290	Skiddy Burn.....	224
Ramna Geo.....	152;278	Slap o' Mark.....	216
Red Rigs.....	130	Slap o' Quoyfree.....	216
Redland.....		Slap o' Velzian.....	216
.....	122;123;166;184;291;346;351;359	Slap of Faravill.....	180
Reeky Knowes.....	152	Slap of Geerons.....	181
Rendall.....	77;192;206;352	Slap of Langiegar.....	181;318
Rennibister.....	167;273	Slap of Onbrid.....	181
Riff.....	206;264	Slap of Quoybeezie.....	181
Rigga.....	223;224;344	Slap of Smeravill.....	181;216
Rinan.....	215	Slounks, The.....	224
Risdae.....	152;268	Smerhouse.....	181;216;244
Ritten.....	153	Smero Spot.....	131
Robie's Knowe.....	153;285	Smogarth.....	168
Rooman.....	153	Smoo Field.....	131
Roondback.....	153;309	Snaba.....	168;349
Rossmyre.....	167	Sole Geo.....	154;319
Rowamo.....	189;321	Sorton.....	190
Rummerdale.....	131;138;291	South Hunigarth.....	181
Rushabreck.....	123;251;292	Spithersquoy.....	123
Rusness Bay.....	224	Springrose.....	168
Salta Taing.....	224	Stackaday Burn.....	224
Saltness.....	131	Stacks o' the Isle.....	154
Salty Taing.....	224;286	Standard, The Standard.....	154
Sand Geo.....	153;238;239	Standpretty.....	123;306
Sand of Fidgeon.....	189	Starling Hill.....	155;336
Sandy Braes.....	215	Starra Fiold.....	155;268;336
Sandy Myres.....	153	Staveley.....	182
Sandyha.....	206;253;320;337	Stenna Dale.....	190;268
Savday.....	131	Stenso.....	123;124;147;265;344

Stonehall.....	168;320	Verigens.....	190;333
Stoo Flats.....	131;132	Verron.....	134;156;237
Stoan.....	155	Verry Geo.....	156;286
Stooslass.....	132	Vinden.....	169
Studja Fiold.....	155;268	Vinquin.....	124;256
Sty.....	207	Vishall. 156;263;306;320;344;353;357;359	
Styes o' Brymyiree, The.....	132	Wades.....	125;216;286;290;343
Styes o' Creya.....	133	Wadi.....	216;343
Styes o' Ervigjar, The.....	133	Wald.....	141;161;169;270;276
Styes of Aikerness.....	132	Walkerhouse.....	125;320;321
Stymbro.....	124;265	Wallice.....	134
Sweenalay.....	207	Ward/Wart of Redland.....	190
Syradale.....	138;184;187;190;268	Warran.....	156
Taing of Midgarth.....	224	Wart	134;156;182;191;270;333;349;353
Thickbigging.....	168;316	Wart, The.....	226
Thistleady Point.....	190	Warto.....	223;226
Tingwall.....	208;223;273;345	Warts, The.....	156
Tooin of Rusht.....	225;234;337	Wasdale.....	169;184
Toomal.....	133;182;214;216;289;348	Waswyns.....	183;342
Toon.....	215;216;324	Wateries.....	125
Tor Ness.....	225	Well of Deealt.....	191
Toressin.....	182	Well of Gemuglo.....	191
Torrie.....	182	Well of Hewin.....	157
Tower.....	208	Well of Ragan.....	191;237
Troffers.....	133;270	Well of Sinnakilda.....	191
Trolle Geo.....	155;269	Well of Stygault.....	226
Trundigar.....	190;208;245;285;318;358	Well Park.....	183
Tuanabackan.....	155;305	Wells of the Yarsows, The.....	226
Tuffin.....	182	West Park.....	134
Tumal of Loban.....	133	West Taing.....	226
Tumalt.....	182;289;348	Westshore.....	208
Tuna.....	155	Wheean.....	134;276
Turriedale.....	124;270	Wheeling Cross.....	227
Turrieday.....	169;268	Wheenobrya.....	183;297;322
Tween Burns.....	182;304	Wheetersinnins.....	183
Upper Bigging.....	165;169;253;316	Whistlebare.....	183
Upper Hass.....	144	White Perks.....	217
Upper Jubidee.....	124	Willha.....	217;253
Urigar.....	124;274	Windbreck.....	134;217;236;244;253;256
Varmadale.....	138;225;303	Woo.....	125;138;263;353
Varsa Dale.....	225	Woodwick.....	125;138;270;335;338
Vasvia.....	133	Waas Wick.....	225;226
Vedo.....	133;284	Yard o' Muckle Pow.....	134
Velzian.....	208;216;273;275;302		

Kilder og arkivalia

- Blaeu = Johan Blaeus kart "Scotia Regnum. Orchardum et Schetelandiæ". I: *Atlas Major*, Amsterdam 1662.
- Carfin's Rentals. Udatert, men må være fra perioden 1678 og 1727, da A. Nisbet of Carphin eier land i Woodwick. (Fra D Traill's notebook i E. Marwicks notater, Orkney Archives D 31/1)
- C = census. Første folketelling fra 1841 inneholder alle husnavn, unntatt fra Rendall, der bare de gamle navnegårdene fra rentals er oppført. (Mikrofilm i Orkney Archives).
- Ch. = charters. Ekserpert fra registerbind i Orkney Archives.
- Collins = Captain Greenville Collins' kart 'The chiefe harbours in the islands of Orkney' fra 1688. Trykt i *Great Britain's Coasting Pilot*, London 1693.
- ComE 1846 = Kart over Commonty of Evie fra 1846 (Orkney Archives D 7/3/10).
- ComF 1848 = Kart over Commonty of Firth fra 1848 (Orkney Archives nr. D 7/3/22).
- ComR 1841 = Kart over Commonty of the Parish of Rendall fra 1841 (Orkney Archives D 7 /3/48).
- Court Book = *Orkney and Shetland Court Books* 1612–13. Transcribed and edited by Robert S. Barclay. Kirkwall 1962.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. Christiania 1847–.
- Firth 1920 = Liste over teignavn hos John Firth: *Reminiscences of an Orkney Parish*. Første utgave 1920, ny utgave 1974. Stromness.
- Gr = Ulike dokumenter som gjelder Grimbuster i Firth og omliggende gårder, bl.a. Divisison of Grimbuster 1642 og Sasines 1630–. Fra Hugh Marwicks notater, D 29/5/8 i Orkney Archives.
- hp = Hekseprosess mot Jonet Rendall alias Rigga, 1692. Trykt i Hossack 1900: 256f.
- kF = Kart over Firth fra 1846 i West Register House, Edinburgh.
- Mackenzie = Murdoch Mackenzies kart 'Orchades', 1750. Orkney County Library.
- Notater etter Ernest Marwick. (Orkney Archives D 31).
- Notater etter Hugh Marwick. (Orkney Archives D 29).
- Notater etter J. Storer Clouston (Orkney Archives D 23).
- OA viser til arkivnummer i Orkney Archives.
- OFN = Hugh Marwick: *Orkney Farm-Names*, 1952. (Marwick har mange navnebelegg, som jeg normalt ikke har kontrollert.)
- OS-kart = *Ordnance Survey-kart*, som finnes i en rekke utgaver, med ulik målestokk. Karthenvisningene er fra Pathfinder-serien 1:25 000, basert på synfaringer fra 1964–76, revidert 1979–1987.
- OS 1882 = eldste utgave av Ordnance Survey-kartene.

- OSNB = *Ordnance Survey Name Book*. Evie og Firth 1897, Rendall 1900. Fortegnelse og korte forklaringer om alle navn som var med på førsteutgaven av OS-karta. (Mikrofilm i National Archives, Edinburgh.)
- OSR = *Orkney and Shetland Records*. Diplomatarium orcadense et hialtlandense: Fornbrefasafn Orkneyinga og hjaltlendinga. Alfred W. Johnston og Amy Johnston (red.). Old-Lore series, privately printed for the Viking Society for Northern Research.
- R = Rentals eller skatteregistre. De eldste er *Lord Henry Sinclair's 1492 Rental*, utgitt av W. Thomson 1996 og rentals av 1502–3 og 1595, utgitt av A. Peterkin 1820. I tillegg er formen fra rental i 1794 ofte oppgitt, etter OFN. For deler av Rendall finnes en rental fra 1740, oppgitt etter Robert Bakie.
- REO = *Records of the Earldom of Orkney*. J. Storer Clouston (red.). Publications of the Scottish History Society. Second Series. Vol VII. 1914.
- Ret. = Retours⁹³. *Inquisitionum ad Capellam Domini Regis Retornatarum quae in publicis archivis Scotiae adhuc servantur. Abbreviato*. Printed by command of his majesty King George III. Volume I–III, 1811–16.
- Sas. = Sasines⁹⁴. De eldste er trykt i OSR III. For øvrig er navna ekserpert fra registerbind i Orkney Archives.
- Scotland Place-name database. Liste over navna som er ført opp på Ordnance Survey-kartene i serien Pathfinder (1:25 000).
- Sheriff Court Records. Sammendrag av rettsdokumenter fra Orknøyene fra 1601–. Navnematerialet er ekserpert fra registerbind i Orkney Archives.
- T 1868: Liste over teignavn fra Binscarth-området, Orkney Herald 3.3.1868, D 46/1/6/13 Orkney Archives.
- T 1931: Liste over teignavn i Firth fra Robert Scarth i Binscarth, D 29/1/10 Orkney Archives⁹⁵.
- Traill = D. Traills regnskapsbøker fra 1720- og 30-årene. Referert etter H. Marwicks notater (Orkney Archives D 29/6/1).
- UB = The Uthell Buik of Orkney, 1601. Upublisert manuskript, Orkney County Library.

⁹³ Sammendrag av materiale fra skotske arkiver, utgitt 1811–16.

⁹⁴ Dokumenter som gjelder overdragelse av føydal eiendom, registrert fra 1617.

⁹⁵ Dagens oppsitter i Binscarth hadde lite kjennskap til de gamle teignavna, hans far kom utafra.

Informanter

Bakie, Robert (50+). Upper Ellibister, Rendall: Navnesamlinger, manus, kart, uttaleopplysninger m.m. Han har latt meg bruke en oppgave han har skrevet til et universitetskurs i lokalhistorie.

Marwick, Alastair (70+), Whitemire, Costa, Evie: Bakgrunn om navna og uttaleopplysninger.

Miller, Stewart (50+), Betty (70+) og nå avdøde Davy Miller, Niggly, Evie: Navneopplysninger.

Lamb, Gregor (50+), født i Firth: Navnesamling, stort sett ekserpert fra kart, opplysninger om enkelte navn.

Leask, Neil (30-), Puldrite/Smerquoy St. Ola: Bakgrunn om navn og uttaleopplysninger.

Litteratur og forkortinger

- Ainiala, Terhi 2000: Ortnamn i förändring. I: *Namn och bygd* 88, s. 24–41.
- Aitchison, Jean [1987] 1990: *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford, England – Cambridge, Massachusetts.
- Akselberg, Gunnstein 2000a: Onomastisk teorigenerering. Grunnlag og utvikling. I: Bakken, Kristin og Åse Wetås (red.): *Namn gjennom 2000 år – namn i år 2000*. Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking. Oslo, s. 31–43.
- 2000b: Onomastikk og teori. Teoridebatten i norsk onomastikk i 1990-åra – sett i ljøs av tidlegare onomastiske arbeid. I: *Namn og nemne* 17, s. 37–44.
- Algeo, John 1973: *On Defining the Proper Noun*. Gainesville.
- Appel, René og Pieter Muysken 1987: *Language contact and bilingualism*. London – Baltimore – Melbourne – Auckland.
- Andersson, Thorsten 1990: Aktuelle problem inom nordisk namnforskning. I: *Allan Rostvik. En hyllningsskrift*. Uppsala, s. 1–14.
- 1996: Onomastiska grundfrågor. I: Kristoffer Kruken (red.): *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen*. NORNA-rapporter 60. Uppsala, s. 15–41.
- Bach, Adolf 1953: *Deutsche Namenkunde II*, 1. Heidelberg.
- Bakken, Kristin 1997: Form and meaning. I: Ritva Liisa Pitkänen og Kajja Mallat (red.): *You name it. Perspectives on onomastic research*. Studia Fennica. Linguistica 7. Helsinki, s. 14–30.
- 1998 a: *Leksikalisering av sammensetninger*. En studie av leksikaliseringsprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet. Acta Humaniora 38. Oslo.
- 1998 b: Forholdet mellom norsk navnegransking og språkvitenskapen. I: *Maal og minne* 1/1998, s. 67–83.
- 1998 c: Markatur til Liastua. Om sammensetninger som har navn i bestemt form som førsteledd. I: Ruth Vatvedt Fjeld og Boye Wangenstein (red.): *Normer og regler. Festskrift til Dag Gundersen*. Oslo, s. 198–221.
- 2000: Teori i navneforskningen Et diskusjonsinnlegg. I: Sandnes m.fl. (red.): *Oluf Rygh. Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999*. NORNA-rapporter 70 B. Uppsala, s. 11–22.
- 2000 b: Navn og restitusjon av lydendring. I: *Namn och bygd* 88, s. 5–24.
- Baldwin, 1996: Heaps, humps and hollows on the Foula scattald. I: Doreen Waugh (red.): *Shetland's Northern Links. Language and History*. Lerwick, s. 205–229.
- Ballantyne, John H. og Brian Smith (red.) 1994: *Shetland Documents 1580–1611*. Lerwick.
- Bandle, Oskar 1995: Nye paradigmer. I: Holmberg, Bente (red.): *Sproghistorie i 90'erne*. København, s. 9–32.
- Barnes, Michael 1996: Written language and dialect in Scandinavian-speaking Orkney and Shetland. I: *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik*. Uppsala, s. 29–36.

- 1998: *The Norn Language of Orkney and Shetland*. Lerwick.
- Barry, G. 1867: *The History of the Orkney Islands*. Second edition. Kirkwall.
- Black, Georg Fraser [1946] 1974: *The Surnames of Scotland. Their Origin, Meaning and History*. New York.
- Bjorvand, Harald 2000 og Fredrik Otto Lindeman: *Våre arveord*. Etymologisk ordbok. Oslo.
- Braunmüller, Kurt 1998: Sprogkontakt i Hansetiden – en sammenfattende oversigt over Hamborg-projektet. I: Jahr, Ernst Håkon (red.): *Språkkontakt i Norden i middelalderen, særlig i Hansatida*. Forskningsprogrammet Norden och Europa. Nord 1998:4. København, s. 17–31.
- Brautaset, Anne 1998: Einar Haugen og studiet av språklige lån. I: Jahr, Ernst Håkon (red.): *Språkkontakt i Norden i middelalderen, særlig i Hansatida*. Forskningsprogrammet Norden och Europa. Nord 1998:4. København, s. 81–100.
- Brink, Stefan 1993: Var står onomastiken idag? I: *Namn og nemne* 9/10, 1992/93, s. 7–29.
- 1996: The onomasticon and the role of analogy in name formation. I: *Namn och bygd* 84, s. 61–84.
- Cameron, Kenneth [1996] 1997: *English Place Names*. New edition. Cambridge.
- Christiansen, Hallfrid 1946–1948: *Norske dialekter*. Oslo.
- Christensen [Dalberg], Vibeke og John Kousgård Sørensen 1972: *Stednavneforskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering*. København.
- Clouston, J. Storer 1919: The Orkney Townships. Særtrykk av *Scottish Historical Review*.
- 1927: *The Orkney Parishes*. Kirkwall.
- Cox, Richard 1989: Questioning the value and validity of the term ‘hybrid’ in Hebridean place-name study. I: *Nomina* XII, s. 1–9.
- Crawford, Barbara E. 1987: *Scandinavian Scotland*. Leicester.
- 1995 (ed.): *Scandinavian Settlement in Northern Britain*. London – New York.
- CSD = Mairi Robinson (red.): *The Concise Scots Dictionary*. Aberdeen 1985.
- Dalberg, Vibeke og John Kousgård Sørensen 1979: *Stednavneforskning 2. Udnyttelsesmuligheder*. København.
- Dalberg, Vibeke 1991: *Stednavneændringer og funktionalitet*. København.
- Dalen, Arnold 1996: Kru/kruvi – eit irsk lånord i Nord-Trøndelag. I: *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillagnade Lennart Elmevik*. Uppsala, s. 53–59.
- Dennison, Walter Traill 1995: *Orkney Folklore and Sea Legends*. Compiled by Tom Muir. Kirkwall.
- Dunkling, Leslie Alan 1978: *Scottish Christian Names*. London – Edinburgh.
- Dyvik, Helge J. J. 1986: *Grammatikk og empiri. En syntaktisk modell og dens forutsetninger*. Bergen.
- 1992: *To forelesninger om lingvistikens vitenskapsteori*. Bergen.

- EHSL = Charles Jones (red.): *Edinburgh History of the Scots Language*. Edinburgh 1997.
- Eichler, Ernst 1980: Grundfragen der toponymischen Integration. I : Andersson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17. Uppsala, s. 128–142.
- Ekwall, Eilert [1924] 1969: *The Celtic Element*. I: Mawer og Stenton (red.): *Introduction to the Survey of English Place-Names*. Cambridge.
- [1936] 1966, 1977: *The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*. Oxford.
- Eliasson, Stig 2000: Typologiska och areallingvistiska aspekter på de nordeuropeiska språkens fonologi. I: Jahr, Ernst Håkon (red.): *Språkkontakt – Innverknaden frå nedertysk på andre nordeuropeiske språk*. Forskningsprogrammet Norden och Europa. Nord 2000:19. København, s. 21–64.
- Ellingsve, Eli Johanne 1999: *Menneske og stedene. Sannsynliggjøring av relasjoner mellom overledd og underledd i sammensatte stedsnavn med personnavn som underledd*. Bergen.
- EPNS XVII = Gover, Mawer og Stenton 1940: *The Place-Names of Nottinghamshire*. English Place-Name Society. Volume XVII. Cambridge.
- Feilberg, H. F. 1886–1893: *Ordbog over jyske folkemål*. Kjøbenhavn.
- Fellows–Jensen, Gillian 1972: *Scandinavian Settlement Names in Yorkshire*. Copenhagen.
- 1978: *Scandinavian Settlement Names in the East Midlands*. Copenhagen.
- 1980: Conquests and the place-names of England. I: Andersson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17. Uppsala, s. 192–210.
- 1985: *Scandinavian Settlement Names in the North-West*. Copenhagen.
- 2001: In the steps of the Vikings. I: James Graham-Campbell & al. (red.): *Vikings and the Danelaw*. Select Papers from the Thirteenth Viking Congress, Nottingham and York, 21–30 August 1997. Oxford.
- 2002: Old Faroese ærgi yet again. I: Anfinnur Johansen m.fl. (red.): *Eivindarmál*. *Annales Societatis Scientiarum Færoensis Supplementum XXXII*. Tórshavn 2002.
- Field, John 1993: *A History of English Field-Names*. London – New York.
- Firth, John [1920] 1974: *Reminiscences of an Orkney Parish*. Stromness.
- Firth, John, Mary Bichan og Sheila Spence (uten årstall): *Harray; Orkney's Inland Parish*. Stromness.
- Fjeld-Halvorsen, Eyvind 1984: Om uttalen av *á* i gammelnorsk. I: Fossetøl m.fl. (red.): *Festskrift til Einar Lundebø 3. oktober 1984*. Oslo, 239–251.
- Flokenes, Kåre: Askvoll. Namn og stader. Stadnamn som kulturhistorie. I: *Namn og nemne* 1998 s. 37–44.
- Fritzner, Johan 1886–96: *Ordbog over det gamle norske sprog*. Kristiania.
- till. = Rettelser og tillegg. Oslo 1972.

- Gammeltoft, Peder 2000: Om brugen af gammelnorsk *bólstaðr* i Norge og Nordatlanten. I: Sandnes et al. (red.): *Oluf Rygh. Rapport fra symposium på Stiklestad 13.–15. mai 1999*. NORNA-rapporter 70 B. Uppsala, s. 77–94.
- 2001: *The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area*. Copenhagen.
- Gelling, Peter 1993: Excavations at Skaill, Deerness. I: Renfrew (ed.): *The Prehistory of Orkney*. Tredje opptrykk. Edinburgh, s. 176–182.
- Grøtvedt, Per Nyquist 1974: *Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350–1450 III*. Språkhistorisk oversikt. Oslo – Bergen – Tromsø.
- Hallaråker, Peter 1997: *Innføring i stadnamn*. Oslo.
- Hanks, Patrick og Flavia Hodges 1988: *A Dictionary of Surnames*. Oxford.
- Hansen, Åse Kari 1998: *Språkkontakt i et gammelt koloniområde*. En studie av normannerbefolkningens stedsnavn, med særlig vekt på navnegruppa *-tuit*. Avhandling til dr.art.-graden. Universitetet i Bergen.
- Hatakka, Mary 1993: As Ithers Hear Us. I: *The Orkney View* no. 50, s. 19–21.
- Haugen, Einar [1953] 1969: *The Norwegian language in America*. Bloomington.
- 1976: *The Scandinavian Languages. An Introduction to their History*. London.
- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo og Erik Simensen 1993: *Norrøn ordbok*. 4. utgåva av gamalnorsk ordbok. Oslo.
- Helle, Knut 1998: *Orknøyene i norsk historie*. Tilegna Vennskapsforeninga Norge-Orknøyane. Bergen.
- Helleland, Botolv 1985: Tydingsutvikling i stadnamn grunnord frå Hardangervidda. I: Þórhallur Vilmundarson (red.): *Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum*. NORNA-rapporter 28. Uppsala, s. 26–46.
- 1990: Stadnamn i ubunden form. I: *Namn och bygd* 78, s. 79–88.
- Historia Norvegiae*. Oversatt av Halvdan Koht 1950.
- Holm, Gösta 1991: *De nordiska anger-namnen*. Lund.
- Holmberg, Bente 1985: Ord for kystfremspring belyst gjennom stednavne. I: Þórhallur Vilmundarson (red.): *Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum*. NORNA-rapporter 28. Uppsala, s. 116–26.
- Hossack, B. H. [1900] 1986: *Kirkwall in the Orkneys*. Kirkwall.
- Huldén, Lars 1998: Epexeges. I: Peter Slotte (red.): *Denotationsbyte i ortnamn*. NORNA-rapporter 37. Uppsala, s. 103–114.
- Hunter, John, Julie M. Bond og Andrea N. Smith 1993: Some Aspects of Early Viking Settlement in Orkney. I: Batey, Jesch and Morris (red.): *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*. Edinburgh, s. 272–284.
- Hægstad, Marius 1900: *Hildinakvadet med utgreiding um det norske maal på Shetland i eldre tid*. Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1900. No. 2. Christiania.
- Imsen, Steinar 1999: Public Life in Shetland and Orkney c. 1300–1550. I: *New Orkney Antiquarian Journal* 1999. Kirkwall, s. 53–65.
- Iversen, Ragnvald 1973: *Norrøn grammatikk*. 7. utg. Oslo.

- Indrebø, Gustav 1951: *Norsk målsøge*. Utg. av Per Hovda og Per Thorson. Bergen.
- Jackendoff, Ray 1975: Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon. I: *Language* 51, s. 639–671.
- Jakobsen, Jakob 1901: *Shetlandsøernes stednavne*. København.
- 1921: *Etymologisk ordbog over det norrøne sprog på Shetland*. København.
- 1928–32: *An Etymological Dictionary of the Norn Language in Shetland*. London.
- 1936: *The Place-names of Shetland*. London – Copenhagen. (Reprint 1993, Kirkwall.)
- Jamieson 1867: *Jamieson's Dictionary of the Scottish Language*. Edinburgh..
- Jansson, Valter 1951: *Nordiska vin-namn. En ortnamnstyp och dess historia*. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. 24. Lund.
- Jenstad, Tor Erik og Arnold Dalen 1997: *Trønderordboka*. Trondheim.
- Jónsson, Finnur 1911: Bæjanöfn á Íslandi. I: *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmanta að fornu og nýju*. Kaupmannahöfn.
- Jóhannesson, Alexander 1956: *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern.
- Jørgensen, Bent 1985: Aflydsreduplicerende rimdannelser af typen Kollekolle og Øllebølle. I: Þórhallur Vilmundarson (red.): *Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum*. NORNA-rapporter 28. Uppsala, s. 90–100.
- Kalkar, Otto 1881–1919: *Ordbog til det ældre danske sprog*. København.
- Kiviniemi, Eero 1973: Ortnamnens uppkomst i typologiskt perspektiv. I: Zilliacus, Kurt (red.): *Synvinkler på ortnamn*. Skrifter utgivna av Svenska Litteraturselskapet i Finland nr. 454. Meddelanden från Folkkultursarkivet 1. Helsingfors, s. 25–47.
- 1976: Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karaktär. I: Zilliacus m.fl. (red.). *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder*. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4. NORNA-rapporter 10. Borgå, s. 49–58.
- 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. I: Albøge m.fl. (red.): *Analogi i navngivning*. NORNA-rapporter 45. Uppsala, s. 111–120.
- Killick, Joyce 1987: How Dead is Orkney Norn? I: *English Today*. Cambridge, s. 24–26.
- Kohlheim, Volker 1998: Towards a definition of the onymic system. I: W. F. H. Nicolaisen (red.): *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen, August 4–11, 1996*. Aberdeen, s. 173–178.
- Kranzmayer, Eberhard 1934: Zur Ortsnamenforschung im Grenzland. I: *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 10.
- Kruse, Arne 1996: Scandinavian-American place-names as viewed from the Old World. I: P. Sture Ureland og Iain Clarkson (red.): *Language contact across the North Atlantic*. Tübingen, s. 255–267.
- Labov, William [1994] 1995: *Principles of Linguistic Change. Internal Factors*. Language in Society 20. Oxford UK – Cambridge USA.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume I. Theoretical Prerequisites. Stanford.

- Lamb, Gregor 1993: *The Testimony of the Orkneyingar*. Byrgisey.
- Lamb, Raymond B. 1993: Carolingan Orkney and its Transformation. I: Batey, Jesch and Morris (red.): *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*. Edinburgh.
- LAS = *Linguistic Atlas of Scotland*. Volume III Phonology. Red. J. Y. Mather og H. H. Speitel. London – Sydney – Dover, New Hampshire 1986.
- Lind, E. H. 1915: *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*. Uppsala – Leipzig.
- Lundeby, Einar 1965: *Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk*. Oslo – Bergen – Tromsø.
- MacLennan, Malcolm [1925] 1979: *A Pronouncing and Etymological Dictionary of the Gaelic Language*. Edinburgh – Stornoway.
- Marwick, Ernest Walker 1991: *An Orkney Anthology. Selected Works*. Redigert av John D. M. Robertson. Edinburgh.
- Marwick, Hugh 1923: Place-Names of North Ronaldsay. I: *POAS* I.
 — 1929: *The Orkney Norn*. Oxford. = ON.
 — [1947] 1995: *The Place-Names of Rousay*. Kirkwall. Opptrykk 1995: Brinnoven, Livingston.
 — 1952: *Orkney Farm-Names*. Kirkwall. = OFN.
 — 1970: *The Place-Names of Birsay*. Aberdeen.
- Matras, Chr. 1932. *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. III. Række. 22. Bind. Kjøbenhavn.
 — 1963: *Fjallið mikla, Áin í Dal, Millum Fjarða and Urd Mans*. I: Brown, A. og P. Foote (red.): *Early English and Norse Studies*. Presented to Hugh Smith. London, s. 141–149.
- McMahon, April [1994] 1999: *Understanding Language Change*. Cambridge.
- Milroy, James 1992: A social model for the interpretation of language change. I: Rissanen, Matti m.fl. (red.): *History of Englishes. New Methods and Interpretations in Historical Linguistics*. Topics in English Linguistics 10. Berlin – New York.
- Murison, David [1977] 1980: *The Guid Scots Tongue*. Edinburgh.
- Mæhlum, Brit 1998: Svartedauden – en skjellsettende språkhistorisk begivenhet? I: *Norsk lingvistisk tidsskrift*. Årgang 16, s. 3–32.
- Naert, Aino 1995: *Ortnamn i språkkontakt*. Metoddiskussion med utgangspunkt i ortnamsskicket i ett finsk-svenskt kontaktområde. Uppsala.
- NE = *Norske elvenavne*. Samlede af O. Rygh efter offentlig foranstaltning. Udgivne med tilføiede forklaringer af K. Rygh.
- Nicolaisen, W.F.H. 1976: *Scottish Place-Names*. London
 — 1978: Are there Connotative Names? I: *Names* 26, s. 40–47.
 — 1987: Imitation and Innovation in the Scandinavian Place-Names of the Northern Isles of Scotland. I: *Nomina* 10, s. 75–85.

- 1987b: Semantic Causes of Structural Changes in Place-names. I: G. Hallberg, S. Isaksson og B. Pamp: *NORNA-rapporter 34*. Uppsala, s. 9–19.
- 1991: Scottish analogues of Scandinavian place names. I: Albøge m.fl. (red.): *Analogi i navngivning*. NORNA-rapporter 45. Uppsala, s. 147–155.
- 1996: Language contact and onomastics. I: Hans Goebel (red.): *Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin 1996–1997, s. 549–554.
- NG = *Norske Gaardnavne*. Indledning + bind 1–19. Utg. Oluf Rygh m.fl. Kristiania/Oslo 1897–1936.
- NGL = *Norges gamle Love*. Christiania 1846–Oslo 1934.
- NSL = *Norsk Stadnamleksikon*. 4 utg. Red. Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug. Oslo 1997.
- NO = Ivar Aasen: *Norsk Ordbog*. Christiania 1873.
- Nordgård, Torbjørn 1998 (red.): *Innføring i språkvitenskap*. Oslo.
- NRG = Jan Terje Faarlund, Svein Lie, Kjell Ivar Vannebo: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo 1997.
- Nygaard, M [1906] 1966: *Norrøn syntax*. Oslo.
- Nyström, Staffan 1988: *Ord för höjder och sluttningar i Daga härad*. En studie över betydelsen hos två grupper terrängbetecknande appellativ och ortnamnelement. Uppsala.
- 1995: Lexikon och onomastikon – två samverkande system. I: *Namn og nemne* 12, s. 81–87.
- 1996: Namnmønster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. I: Kristoffer Kruken (red.): *NORNA-rapporter 60*. Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.–23. juni 1994. Uppsala, s. 133–148.
- OALD: *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Fourth Edition. Oxford 1992.
- O'Connor, J. D. 1973: *Phonetics*. Harmondsworth, Middlesex.
- Ó Corráin, Donnchadh og Fidelma Maguire [1981] 1990: *Irish Names*. Dublin.
- OED: *The Oxford English Dictionary*. Oxford 1933.
- OFN = Hugh Marwick 1952: *Orkney Farm-Names*. Kirkwall.
- Oftedal, Magne 1980: Scandinavian place-names in Celtic territory. I: Andersson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17. Uppsala, s. 163–191.
- ON = Marwick, Hugh 1929: *The Orkney Norn*. Oxford.
- Orknøyingasagaen*.
1. Umsett av Gustav Indrebø. *Norrøne bokverk* 25. Oslo 1929.
 2. Oversatt av Anne Holtsmark. Oslo 1970.
 3. Unormalisert utgave, sitert etter Marwick 1952.

- Pamp, Bengt 1973: Kring ortnamnens grammatik. I: *Namn och bygd* 61, s. 55–82.
- 1991: Onomastisk analogi. I: Albøge m.fl. (red.): *Analogi i navngivning*. NORNA-rapporter 45. Uppsala, s. 157–174.
- Pedersen, Aud Kirsti 2001: Stadnamn i språkkontakt. Klassifikasjon av stadnamn-materiale med utgangspunkt i levande og utdøyd språkkontakt. I: *Namn og nemne* 18, s. 99–116.
- Pedersen, Inge Lise 1995: Talesprogsforskning og språkhistorie. I: Holmberg, Bente (red.): *Sproghistorie i 90'erne*. København, s. 33–69.
- Pellijeff, Gunnar 1980: Ortnamn i språkkontakt. I: Andersson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17. Uppsala, s. 13–27.
- Peterkin, Alexander 1820 (utg.): *Rentals of the Ancient Earldom and Bishoprick of Orkney*. Edinburgh.
- Pettersen, Egil 1988: Orknøynorn eller svensk? I: *Maal og minne* 1998, 3–4, s. 190–198.
- PEO = Jon Katlev 2000: *Politikens etymologisk ordbog*. København.
- Pløyen, Christian 1840: *Erindringer fra en Reise til Shetlandsøerne, Ørknøerne og Skotland i Sommeren 1839*. Kjøbenhavn. Nyutgave 1999 (Strandbergs forlag).
- POAS = Proceedings of the Orkney Antiquarian Society I–XV. Kirkwall 1923–1939.
- Rendboe, Laurits 1987: *Det gamle shetlandske sprog*. NOWELE Supplement vol. 3. Odense.
- 1993: The Lord's Prayer in Orkney and Shetland Norn. I: Batey, Jesch and Morris (red.): *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic*. Edinburgh, s. 388–396.
- Rentenaar, Rob 1987: Opkaldelsesnavne og navnesemantik. I: Göran Hallberg m.fl. (red.): *Nionde nordiska namnforskarkongressen*. NORNA-rapporter 34. Uppsala, s. 221–235.
- 2001: De vesteuropæiske *-haim*-navne i nyere forskning. I: Gunilla Harling-Kranck (red.): *Namn i en föränderlig värld*. Studier i nordisk filologi 78. Helsingfors, s. 260–270.
- Ritchie, Anna 1993: Orkney in the Pictish Kingdom. I: Renfrew (red.): *The Prehistory of Orkney*. Tredje opptrykk. Edinburgh, s. 36–53.
- Sandnes, Berit 1996: *Bimbister og Brae of Bilinga. En studie av norrøne stedsnavn i et kontaktområde, Harray på Orknøyene*. Utrykt hovedoppgave, NTNU.
- 1997: The Bu of Orphir, Burn of Gueth – a Gaelic Pattern in Orkney Place-Names? I: *Northern Studies* 32, s. 125–128.
- Sandnes, Jørn 1998: Uppsala, Bjørkøy og Rosenborg. Oppkalling og mønsterstyrt navngivning i Skandinavia. I: *Namn och bygd* 86, s. 81–89.
- Sandøy, Helge 1996: *Talemål*. Oslo.
- Sigmundsson, Svavar 1985: “Synonymi” i topografiske appellativer. I: Þórhallur Vilmundarson (red.): *Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum*. NORNA-rapporter 28. Uppsala, s. 127–35.
- Skard, Vemund 1976: *Norsk språkhistorie*. Bind 1, til 1523. 3. utg. Oslo.

- Skautrup, Peter 1944: *Det danske sprogs historie*. Første bind. København.
- Schei, Liv Kjørsvik 1998: Huseby- og Holland-gårdene på Orknøyene. I: *Historisk Tidsskrift* bind 77, nr. 3, s. 336–344.
- Schmidt, Tom 1981: *Fagordliste for norsk namnegransking*. Oslo.
- Smith, A.H. 1956: *English Place-name Elements*. Part I. English Place-name Society. Volume XXV. Cambridge.
- Smith, Brian 1995: Scandinavian place-names in Shetland with a study of the district of Whiteness. I: Crawford, Barbara E. 1995 (red.): *Scandinavian Settlement in Northern Britain*. London – New York, s. 26–41.
- 2001: The Picts and the Martyrs or Did Vikings kill the native population of Orkney and Shetland? I: *Northern Studies* 36, s. 7–32.
- Stefánsson, Magnús 1998: Vínland or Vinland?. I: *Scandinavian Journal of History* 23, s. 139–152.
- Stewart, John 1987: *Shetland Place-names*. Lerwick.
- Strandberg, Svante 1987: *Mönsternamngivning bland sjönamn. Struktur, namnsemantik, kronologi*. I: Hallberg, Göran, Stig Isakson og Bengt Pamp (red.): *Nionde nordiska namnforskarkongressen*. NORNA-rapporter 34. Uppsala, s. 246–261.
- Sverresoga*. Til nynorsk ved Halvdan Koht. Oslo 1962.
- Šrámek, Rudolf 1998: Zur Grenze zwischen der Namenkunde und Etymologie. I: W.F.H. Nicolaisen (red.): *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences. Aberdeen, August 4–11, 1996*. Aberdeen, s. 325–329.
- Særheim, Inge 1989: *Kvitsøy. Namn og stader*. Rogaland fylkeskulturstyre. Stadnamnprosjektet. Stavanger.
- Thomason, Sarah og Terrence Kaufman [1988] 1991: *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley – Los Angeles – Oxford.
- Thomson, William P. L. 1987: *History of Orkney*. Edinburgh.
- 1995: Orkney Farm-names; a Re-assessment of their Chronology. I: Crawford, Barbara E. 1995 (red.): *Scandinavian Settlement in Northern Britain*. London – New York, s. 42–63.
- 1996 (utg.): *Lord Henry Sinclair's 1492 Rental of Orkney*. Kirkwall.
- Torp, Alf [1919] 1963: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Oslo
- Trampe, Peter af 1990: *Språkbrukaren och orden*. Lund
- Trudgill, Peter 2000: On locating the boundary between language contact and dialect contact – Low German and continental Scandinavian. I: Jahr, Ernst Håkon (red.): *Språkkontakt – Innverknaden frå nedertysk på andre nordeuropeiske språk*. Forsknings-programmet Norden och Europa. Nord 2000:19, s. 71–85.
- Wainwright, F.T. 1962: *The Northern Isles*. Edinburgh – London.
- Walther, Hans 1980: Zur Problematik Typologie und Terminologie der sogenannten "Mischnamen" (onymischen Hybride). I: Andersson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17. Uppsala, s. 143–162.

- Watson, Seosamh 1989: Scottish and Irish Gaelic: The giant's bed-fellows. I: Dorian, Nancy (red.): *Investigating Obsolence*. Cambridge, s. 41–59.
- Waugh, Doreen 1985: *The Place-names of Six Parishes of Caithness*. Utrykt avhandling ved University of Edinburgh.
- 1987: The Scandinavian Element *Staðir* in Caithness, Orkney and Shetland. I: *Nomina XI*, s. 61–74.
- Webster = *Random House Webster's College Dictionary* 1997. New York.
- Weinreich, Uriel [1953] 1979: *Languages in Contact*. The Hague – Paris – New York.
- Weinreich, Uriel, William Labov og Marvin L. Herzog 1968: Empirical Foundations for a Theory of Language Change. I: W. P. Lehmann og Yakov Malkiel (red.): *Directions for Historical Linguistics. A Symposium*. Austin – London.
- Weise, Lis og John Kousgård Sørensen 1964: Om strukturen af stednavne med særligt hensyn til marknavne. I: *Marknavnestudier*. Udgivet af Stednavneudvalget. København, s. 1–9.
- Weise, Lis 1969: *Efterstillet adjektiv i danske stednavne*. København.
- Wetås, Åse 1999: Nammeskiftet Kristiania – Oslo: estetikken som vurderingskategori for stadnamn. I: Botolv Helleland (red.): *Seksjon for namnegransking. Årsmelding 1998*. Oslo, s. 57–74.
- Wiggen, Geirr 2002: *Norns død, især skolens rolle. Kommentar til en dispuutt om nedgangen for det nordiske språket på Orknøyene og Shetland*. Det Norske Vitenskaps-Akademi. II Hist.-Filos Klasse. Skrifter og avhandlinger. Nr 1. Oslo.
- Zilliacus, Kurt 1966: *Ortnamnen i Houtskär*. Studier i Nordisk filologi, bind 55. Helsingfors.
- 1975: *Onomastik* (utrykt manus).
- 1980: Ortnamnsförråden vid språkgränsen i Finland. Presentation av ett forskningsprojekt. I: Anderson m.fl. (red.): *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17. Uppsala, s. 317–49.
- 2002: *Forska i namn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 640. Helsingfors.

Øvrige forkortinger

adj.	– adjektiv
adv.	– adverb
akk.	– akkusativ
art.	– artikkel
best.	– bestemt (form)
bl.a.	– blant annet
ca.	– cirka
dat.	– dativ
dial.	– dialekt
dvs.	– det vil si
eng.	– engelsk
f	– femininum
f.eks.	– for eksempel
fær.	– færøysk
gen.	– genitiv
hov.l.	– hovedledd
isl.	– islandsk
jf.	– jamfør
m	– maskulinum
mno	– mellomnorsk
n	– nøytrum
nom.	– nominativ
norr.	– norrønt
obl.	– obligatorisk
pl.	– plural
prep.	– preposisjon
R (etter årstall)	– rental, skattemanntall
sg.	– singular
sk.	– skotsk
subst.	– substantiv
utm.l.	– utmerkingsledd
v.	– verb

Appendiks 1. Onomastisk og leksematisk tilpassede navn

Onomastisk tilpasning

nåtidsform	opphav
Baillie Hill	<i>fíold < fjall</i>
Baillieval	<i>fíold < fjall</i>
Croonafea	<i>Crovnofínya < fen</i>
Grunshall	<i>-hóll</i>
Holland	<i>Háland + Haugland?</i>
Isbister	<i>-óss- + eystri-/yzti</i>
Jubidee	<i>dý + dalr</i>
Knarston	<i>staðir + -støð</i>
Nistoo	<i>haugr</i>
Redgarth	<i>Rigga < hryggr</i>
Redland	<i>renna + ruð?</i>
Stenso	<i>Stanesakir < -akr?</i>
Vishall	<i>-hóll</i>

Leksematisk tilpasning

nåtidsform	opphav
Blubbersdale	<i>bláber</i>
Broon Deer Pow	<i>?</i>
Chair of Lyde	<i>kjarr</i>
Crown	<i>Cruan < krúin</i>
Dieth Hellia	<i>?</i>
Ernie Tower Tooin	<i>< þúfan</i>
Fairy Gate	<i>fjárgata</i>
Hang-the-Cow	<i>?</i>
Hinderayre	<i>innri-</i>
Iron	<i>eyrrin</i>
Langiron	<i>-eyrrin</i>
Loch of Gin	<i>tjorn</i>
Mid Tower Tooin	<i>þúfan</i>
Owar	<i>aurr</i>
Snaba	<i>snaabuil</i>
Spy on Cope	<i>Spion Kop</i>
-ston	<i>staðir</i>
Tumult	<i>túnvöllr</i>
Wart	<i>varða</i>

Appendiks 2. Navn med personnavn som utmerkingsledd

Sikre/sannsynlige

Annie's Rig
Ballantyne Field
Barneysheet
Beeniesfield
Coubister
Cubby Roo Stone
Crismo
Damsay
Dicksquoy
Gairsay
Geodiestoon
Gilleston
Graemshall
Grimbister
Grugar
Ingashowe
Lowrie's Water
Manso Pow
Quoyblackie
Quoyhenry
Quoylaverans
Quoysinclair
Robie's Knowe
Sandyha'
Scott's
Scotts Hall
Willha'

Mulige

Arsdale
Arwick
Blans
Bansquoy
Clairvale
Cuthsgarth
Ellibister
Durrisdale
Gorseness
Grimis Dale
Henley
Quoy Bano
Pulkitto
Rennibister
Stenso
Trundigar
Wallice

Appendiks 3. Register over lokalitetsangivende hovedledd

<i>á</i>	norr. 'å, bekk'	Woo
<i>akr</i>	norr. 'åker'	Stanesakir (se Stenso)
<i>apron</i>	sk. 'forkle'	Apron of Fedgeo?
<i>árkvísl</i>	norr. 'åforgreining'	Orquil
<i>bakki+</i>	se 8.4.3.	Bakkan-Swarto (Knowe of), Croo Back , Goesback E, Golback, Oback, Roondback, Tuanabackan?
<i>barmr</i>	norr. 'barm'	Barm
<i>bank</i>	sk. 'bredd'	Banks
<i>bay</i>	sk. 'buktt'	Bay of Hinderayre, Bay of Isbister, Bay of Puldrite, Bay of Tingwall , Rusnes Bay, Waswick (Bay)
<i>berg</i>	norr. 'berg'	Hisber (Point of), Shuber
<i>bigging</i>	se 8.4.3.2.	Upper og Lower Bigging(s), Midbigging, Thickbigging, Upper Bigging
<i>bight</i>	sk. 'buktt'	Bight of Lindy
<i>blett</i>	dial. 'grønn flekk'	Blaten
<i>bólstaðr</i>	norr. 'gård'	Ellibister, Isbister, Skelbist, Coubister, Grimbister, Rennibister.
<i>borg</i>	norr. 'borg'	Boray, Boray, Peedie Boray, Burgar?
<i>brae</i>	sk. 'bakke, bredd'	Brae of Aglath, Brae of Muckquoy, Braes of Stron, Brae Vingus, Burry Brae, Creu Brae, Drowins Brae, Haggis Brae, The Sandy Braes
<i>brekka+</i>	se 8.4.3.	Breck, Breckan, Brecks of Scarataing, Brettobreck, Brockan (Loch of), Clibberbreck, Cruanbreck, Curcabreck, Ha(II)breck, Headlabreck, Kirkbreck, Laybreck, Rushabreck, Windbreck
<i>brenna</i>	norr. 'brenne'	Brendo?
<i>brig</i>	sk. 'bru'	Millbrig
<i>brim</i>	sk. 'bekk, å'	Brim
<i>brú</i>	norr. 'bru'	Broonalanga, (Moss of), Bruar, Stymbro
<i>bú</i>	se 8.4.3.	The Bu, Bull of Rendall
<i>burn</i>	sk. 'bekk'	Appietoon Burn, Berry Burn, Bigging/Nearhouse Burn, Blubbersdale/Sweenalay/Isbister Burn, B. of Breck, B. of Bluebrae, B. of Crowrar, B. of Cruan, Burn of Desso, B. of Dieth Hellia, B. of Ennisgeo, B. of Etherigeo, B. of Hamarsquoy, B. of Holland, Burn of Lyd, B. of Orquil, B. of Redland, B. of Syradale, B. of Wasdale, B. of Rumerdale, B. of Woo B. of Woodwick, Ellibister/Hackland Burn, Leisburn, Layburn, Skiddy Burn, Stackaday Burn, Varmadale Burn
<i>buktt/</i>	norr 'buktt'/	Bught
<i>boucht</i>	sk. 'sheepfold'	

<i>bær</i>	norr. 'gård'	Estaben
<i>craig</i>	sk. 'klippe'	Craig of Rittin, Pantland Craigs
<i>dalr</i>	norr. 'dal' (8.4.3.)	Aviedale, Arsdale, Blubbersdale, Dale, Dale of Cottascarth, Durrisdale, Grimisdale, Heddle, Jubidee, Jupadee, Kingsdale, Little Eskadale, Lyradale (Hill of), Norrisdale (Kirk of), Rendall, Risdae?, Rummerdale, Turrieday?, Turriedale, Wasdale, Syradale, Varmadale, Varsadale
<i>damaschool</i>	sk. 'husskole'	Damaschool
<i>deéal</i>	dial. 'fuktig flekk'	Deealt? (Well of)
<i>ditch</i>	sk. 'grøft, dike'	Leslie's Ditch
<i>dyke</i>	sk. 'gjerde'	Dyke, Muckle Dyke
<i>dý</i>	norr. 'myr, søle'	Bletadith, Dees
<i>dys</i>	norr. 'røys, gravhaug'	Dishans, Desso, Burn of og Knowe of
<i>ey</i>	norr. 'øy'	Gairsay, Damsay
<i>eyrr</i>	norr. 'ør'	Hinderayre, Iron, Longayran
<i>face</i>	sk. 'side'	Blateface, Moyaface
<i>fald</i>	sk. 'inngjerding'	The Faald
<i>fen</i>	norr. 'blautmyr'	Finyeu
<i>field</i>	sk. 'jorde'	Brookfield, Ballantynes Field, Beeniesfield, Black Knowe Field, Castle Field, Dongerfield, Farafield?, Manse Field, Smoo Field
<i>fit</i>	norr. 'eng ved vatn'	Fidgeon (Sands of)
<i>fjall</i>	norr. 'fjell'	Fiold, Bailliefiold, Baillie Hill, Fibla Fiold, Muckle og Little Billia Fiold, Stara Fiold, Studja Fiold
<i>flōtr/flat</i>	sk./norr. 'flate'	Stoo Flats
<i>foot</i>	sk. 'fot'	Foot of Aglath
<i>gate</i>	norr. 'grind'	Gate of Bull
<i>green</i>	sk. 'grønt område'	Green of Risdae, Hay Green, North Green
<i>grip</i>	dial. 'liten bekk'	Greeny Grip, Mester Grip/Grip of Loonan
<i>flá</i>	norr., se 8.4.3.	Flaws
<i>fors</i>	norr. 'foss'	Fursan, Gaifers, Fursan (Park of)
<i>fjørðr</i>	norr. 'fjord'	Firth
<i>garðr</i>	norr. 'gård', 8.4.3.	Bakegar, Bisgarth, Bradgarth, Cuthsgarth, Ervigjar/Evriger (Styes of og Burn of), Georth, Georth, Gorn, Grugar, Haagar?, Hammiger, Hogar R, Langiegar (Slap of), Longiger, Midgarth, Neigar, Trundigar, Smogarth, South Hunigarth, Urigar
<i>gata</i>	norr. 'vei'	Fairy Gate
<i>gjá +</i>	norr. 'kløft'	Back Geo of Clett, Billy Geo, Boat Geo, Clay Geo, Crinky Geo, Dog Geo, Doo Geo, Ennisgeo, Eteriegeo, Fedgeo (Apron of), Fed Geo of Arsdale, Fed Geo of the Leeans, Geo, The Geo, Geo of Longa Tonga, Geo of Pass, Geo of Rivacliff, Geo of Smoo, Geo of Verron, Gressy Geo, Holt Geo, Hundy Geo, Kirk

		Geo, Knocking Stane Geo, Milgeos, Millgoes, North Gue, Peat Geo, Ramna Geo, Sand Geo, Scarry Geo, Skibby Geo, Sole Geo, Trolle Geo, Verry Geo
<i>geiri/</i>	norr. ‘spiss’/	Gayro of the Wart
<i>geyr, geyro</i>	dial. ‘gress i l ynghei’	
<i>grandi</i>	norr. ‘sandør’	Grandon, Grandie
<i>gras/grass</i>	norr./sk. ‘gress’	Ethergrass
<i>grind</i>	norr. ‘grind’	Grind
<i>grøf</i>	norr. ‘hulning’	Gravan
<i>hagi</i>	norr. ‘inngjerdning’	Brinhyan, Haan?, Hayon (overført?)
<i>hall, ha’</i>	sk. ‘hall, hus’	Gallowha’, Graemshall, Greenhall, Ha’white, Sandyha’, Scotts Hall, Stonehall, Willha’
<i>hallr</i>	norr. ‘helling’	The Hallans
<i>hals/hass</i>	norr./sk. ‘hals’	Hass, Upper Hass
<i>hamarr</i>	norr. ‘hammer’	Hammeron, (The) Hammar, Hamars of Syradale
<i>haugr</i>	norr. ‘haug’	Hewin, Hewing, Horraldshay, Howa Breck?, Howa, Howe, Howenagrana, Ingashowe, Nistoo?, Smersso (Knowes of, Point of), Yarsow
<i>head</i>	sk. ‘topp’	Braehead
<i>heather</i>	sk. ‘lyng’	Heather of Blate
<i>hella</i>	norr. ‘helle’	Boats Hellia, Fisk Hellya, Haafs Hellia, Hellia (Point of), Lee Hellia
<i>hill</i>	sk. ‘ås, høyde’	Baillie Hill, Cuiffie Hill, Enyas Hill, Gorseness Hill, Hackland Hill, Hammers Hill, Himmon Hill, Hill of Heddle, Hill of Huntis, Hills of Lyradale, Keelylang Hill, Starling Hill, Vishall (Hill)
<i>hlíð</i>	norr. ‘li’	Lettaly, Staveley, Leon?
<i>hlífd/lee</i>	norr./sk. ‘ly, vern’	The Leeans
<i>hole</i>	sk. ‘hull’	Holodyke, Pelkie’s Hole, Tunder Hole
<i>holmr</i>	norr. ‘holme’	Holm of Rendall, Holm of Grimbister
<i>hóll</i>	norr. ‘høyde’	Grunshall?, Vishall?
<i>hryggr</i>	norr. ‘rygg’	Rigga
<i>hús/house</i>	norr./sk. ‘hus’	Appiehouse, Backhose?, Braethus, Midhouse, Mill House, Nearhouse, Newhouse, Nisthouse, Overhouse, Smerhouse, The Walkerhouse
<i>*høfning</i>	norr. ‘havn, beite’?	Hoemin
<i>jib</i>	sk. ‘trekanta seil’	The Jib
<i>kambr/kame</i>	norr./sk. ‘kam’	The Kam
<i>kelda</i>	norr. ‘kilde’	Sinnakilda
<i>kirk</i>	sk. ‘kirke’	Kirk of Norrisdale
<i>kjarr</i>	norr. ‘kjerr’	Chair of Lyde
<i>kjølr</i>	norr. ‘kjøl’	Keelylang (Hill)
<i>kleif</i>	norr. ‘kleiv’	Hellikliff
<i>*kluk</i>	norr. ‘høyde’?	Clouk
<i>kollr</i>	norr. ‘kolle, haug’	Hang-the-cow?

<i>*klimpr</i>	norr./	Climpers
<i>/klimper</i>	dial. ‘klump’	
<i>knowe</i>	sk. ‘knoll, haug’	Knowe of Bakkan-Swarto, K. of Desso, K. of Dishro, K. of Evrigert, K. of Gurness, K. of Ryo, K. of Smersso, K. of Steeringlo, Knowes of Uro, Reeky Knowes, Robie’s Knowe
<i>koppr/cup</i>	norr./sk. ‘kopp’	Cupper, Cuppin, Cuppingua, Cuppo, Cupster Nelster, Liscups
<i>kot/cot</i>	norr./sk. ‘lite hus’	Cott, Cottascarth
<i>kringla</i>	norr. ‘rund formasjon’	Cringlin
<i>krókr/cruik</i>	norr./sk. ‘krok’	Crook, Cracka Longi
<i>krú</i>	norr. ‘inngjerdning’	Croan, Crovnofinya, Crowrar, Cruan
<i>kúfr</i>	norr. ‘rund topp’	Kuwo/Kews
<i>kví</i>	norr. ‘kve’	Aversquoy , Backaquoy , Bailliequoy, Ballasquoy, Binnaquoy, Bransquoy, Buckquoy, Cramfire’s Quoy, Croanies Quoy, Curquoy, Dicksquoy, Fealquoy, Goltsquoy, Hacco?, Hillquoy, Lamasqueen, Lamesquoy, Lerquoy (Upper og Lower), Millquoy, Miravalhvi, Mossquoy, Muckquoy, Nisnaquoy, Norquoy, Ouraquoy, Quatquoy, Queehammeron (Point of), Queena, Queenamidda?, Queenamuckle, Quilaverans, Quinamillyoar, Quoy Bano, Quoybeezie (Slap of), Quoyblackie, Quoyfagie, Quoyfree, Quoyhenry, Quoys, Quoy Sinclair, Scrapsquoy, Sketway, Spithersquoy, Vinqin, Waswyns, Wheean, Wheenobrya
<i>land</i>	norr./sk. ‘land’	Bland, Greenland, Hackland, Hiveland, Holland, Midland, Pullaland, Redland
<i>lea</i>	sk. ‘eng’	Gaither Lea
<i>loch</i>	sk. ‘innsjø’	Loch of Brockan
<i>loam</i>	sk. ‘sand, silt og leire’	Clay Loam
<i>leið</i>	norr. ‘lei, vei’	Lyde, The Lydes of Orquil, The Lydes of Tingwall
<i>leikvin</i>	norr. ‘idrettsplass’	Lyking
<i>leirr, leira</i>	norr. ‘leire’	Lyron
<i>ló</i>	norr. ‘eng’	Langalour, Leuan?
<i>lón</i>	norr. ‘fuktig eng’	Loonan, Lunan
<i>meadow</i>	sk. ‘eng’	Boat Meadow, Burry Meadow, Dam Meadow, Golmeadows, Meadow (Peedie og Big), Meadow of Cruan, Ola Meadow
<i>merk/mørk</i>	norr. ‘mark’	(The) Mark, Mirk
<i>mildo</i>	dial. ‘mold’	Milldoe
<i>mór</i>	se 8.4.3.	Blythemo, Blythemor, Crismo, Hatamoa (Moss of), Hammera Moa, Moa
<i>mýrr/myre</i>	norr./sk. ‘myr’	Baramira, Bismira, Boondamira, Brymyiree (Styes of), Lamira, Mires, Ros Smyre, Sandy Myres

<i>moss</i>	sk. ‘myr’	Moss of Broonalanga, Moss of Cruan, Moss of Hatamo, Moss of Hyon
<i>nabbi</i>	norr. ‘nabbe’	Nabban
<i>ness</i>	norr. ‘nes’	Aikerness, Burness , Crookness , Gorseness, Grit Ness, Gurness, Ness, Rusness (Bay), Saltness, Tor Ness
<i>óss</i>	norr. ‘os’	The Ouse, Oyce of Isbister, Oyce of Rennibister
<i>paddock</i>	sk. ‘liten innhegning’	Paddock
<i>park, perk</i>	sk. ‘jorde’	Burn Park (Upper og Lower) , The Holm Park, Overpark, Park, Park of Basso, Park of Fursan, Park of Heddle, Perks/Sandy Perks, Quoy Park, Well Park, West Park, White Perks
<i>pen</i>	sk. ‘inngjerding’	Cock Pen, Cra Pen
<i>pier</i>	sk. ‘pir, kai’	Merchant’s Pier
<i>pit</i>	sk. ‘sk. hull’	Pittos of Dale
<i>plank</i>	sk. ‘jordstykke’	Plank
<i>point</i>	sk. ‘nes, tange’	Point of Backaquoy, P. of Hellia, P. of Hisber, P. of Queehammeron, P. of Spurra , P. of Smersso, Thistleady Point
<i>pollr/pow</i>	norr./sk. ‘pøl, dam’	Broon Deer Pow, The Cra’ Pow, Manso Pow, Muckle Pow, Poolow, Pow, Puldrite, Pulkitto, Pulswarto
<i>pyttr</i>	norr. ‘pytt, dam’	Gitterpitten
<i>*renna/</i>	norr. ‘bekk, renne’?	Rinnan
<i>rinnick</i>	dial.	
<i>rétt</i>	norr. ‘kve’	Rittin (Craig of)
<i>rig</i>	sk. ‘teig’	Aanies Rig, Red Rigs
<i>rif</i>	norr. ‘rev’	Riff
<i>ruð</i>	norr. ‘rydning’	Benzieroth, Blomro
<i>sand</i>	no./sk. ‘sand’	Sands of Fidgeon
<i>setr (sætr)</i>	norr. ‘oppholdssted’	Cursetter, Inkster, Mosseter, Seater
<i>sheet</i>	sk. ‘jorde’	Damsheet, Kirk Sheed, Longshead, North Sheed
<i>shore</i>	sk. ‘kyst’	Westshore
<i>skáli</i>	norr. ‘hus, stue’	Langskaill, Skaill
<i>skarð</i>	norr. ‘skar’	Cottascarth, Binscarth, Settiscarth
<i>skeið</i>	norr. ‘vei, bane’	Skiddy
<i>sker/skerry</i>	norr./sk. ‘skjær’	Dill Skerry, Seal Skerry, Skerry of the Sound
<i>slap</i>	sk. ‘grind’	Gallow Slap, Slap of Faravill, S. of Geerons, S. of Langiegar, Slap of Mark, Slap of Onbrid, Slap of Quoybeezie, Slap of Quoyfree, Slap of Smeravill, Slap of Velzian
<i>slounk</i>	sk. ‘fuktig hull’	The Slounks
<i>snabuil</i>	dial. ‘værskydd’ ⁹⁶	Snaba
<i>spot</i>	sk. ‘flekk’	Smero Spot

⁹⁶ Snabuil er en skotsk sammensetning med appellativet *buil* < *ból*, som er lånt inn i dialekten og skotsk *sna* ‘snø’. Fra Shetland beskrives *snaa-buil* som “C-, T-, S-, or Y-shaped ..place where sheep might shelter in bad weather” (Baldwin: 1996: 210).

<i>square</i>	sk. ‘plass’	Damsquare
<i>stack</i>	sk. ‘stakk’	Stacks of the Isle
<i>staðir</i>	norr. ‘sted’	Costa?
<i>stone</i>	eng. ‘stein’	Cubby Roo Stone
<i>stía/sty</i>	norr./sk. ‘sti, kve’	Styes of Aikerness, Styes of Brymyiree, Styes of Creya, Styes of Ervigjar, Stygault (Well of)
<i>støð/steethe</i>	norr./sk. ‘sted der noe står’	Green Whysteethe, Hushasteeth, Stooan
<i>topt</i>	norr. ‘tuft’	Aittitt, Kirkatoft
<i>tangi/tunga</i>	norr. ‘tange, tunge’	Broad Taing, Harpy Taing, Livera Tongue, Longa Taing, Longa Tonga, Salta Taing, Salty Taing, Scarataing, Scarva Taing, Taing of Midgarth, West Taing
<i>teigr</i>	norr. ‘teig’	Stackaday? (Burn of), Savday?
<i>tjørn</i>	norr. ‘tjønn’	Verigens, Looma Shun
<i>tún/town</i>	se 8.4.3.11.	Appietoon, Backatown, Geordistoon, Gilliestoon, Toon
<i>túnvøllr</i>	norr. ‘voll ved tun’	Mill Toomal, Miln Towmal, Scarpan Tumol, Toomal (2x), Tumal of Loban, Tumal of Poall Cutto, Tumalt
<i>púfa</i>	norr. ‘tue’	Ernie Toor/Tooin, Ernie Tower, Mid Toor/Tooin, Tooin of Rusht, Tower?, Tuanabackan?
<i>varða</i>	norr. ‘varde’	Verron?Ward of Redland, Warran, Wart, The Wart, Wardo?, The Warts
<i>vatn</i>	norr. ‘vatn’	Lowrie’s Water E, Peerie Water E
<i>vað(ill)</i>	norr. ‘vad’	Wades (North, South), Wadi, Wald
<i>vík</i>	norr. ‘vik’	Arwick?, Waswick, Woodwick
<i>vøllr</i>	norr. ‘voll’	Bingwall?, The Divalts?, Faravill (Slap of), Savil, Smeravill (Slap of), Tingwall, Velzian
<i>well</i>	sk. ‘kilde’	Well of Deealt, The W. of Dum, W. of Gemuglo, W. of Hewin, W. of Ragan, W. of Sinnakilda, W. of Stygault, The Wells of the Yarsows
<i>yard</i>	sk. ‘plass’	Corn Yard, Yard o’ Muckle Pow
<i>ærgi</i>	norr. ‘seter’	Ayrean
<i>øxl</i>	norr. ‘skulder’	Aglath? (Foot of, Braes of)